KÁROLYI MIHÁLY

VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

KÁROLYI MIHÁLY VÁLOGATOTT ÍRÁSAI
1920—1946

II. kötet

KÁROLYI MIHÁLY VÁLOGATOTT ÍRÁSAI 1920—1946

II. KÖTET

BUDAPEST, 1964

Válogatta és sajtó alá rendezte:

KISS SZILVIA

Lektorálta:

SZABÓ ÁGNES

A jegyzeteket készítette:

KISS GYÖRGY

Az idegen nyelvű dokumentumokat fordította:

TERÉNYI ISTVÁN

BESZÉD A FRANCIABARÁT MAGYAROK SZÖVETSÉGÉNEK ALAKULÓ GYŰLÉSÉN

1938. június 15.

KÁROLYI MIHÁLY: „A MAGYAR DEMOKRATÁK FRANCIAORSZÁG AKTÍV TÁMOGATÁSÁT KÉRIK." – A. BAYET: „MAGYARORSZÁGTÓL AZT VÁRJUK: ALAKULJON ÁT A MAGYAR NÉP ORSZÁGÁVÁ!"

Párizs, 1938. június 15. – A Mutualité-palota első emeleti előcsarnoka magyar szótól hangos. A Franciabarát Magyarok Szövetsége hívta egybe alakuló gyűlésére az emigrációt. A G-terem zsúfolásig megtelik. A hallgatóság soraiban minden emigráns réteg képviselve van: értelmiség, kétkezi munkásság, kisiparosok. Örömmel fedezzük fel a jelenlevők között a Közép-európai Diákszövetség román, cseh, délszláv vezető tagjait.

A pódiumon Károlyi Mihály, az új alakulat elnöke és Bölöni György, a Szövetség alelnöke mellett Albert Bayet professzor, a radikális párt vezetőségi tagja, az Emberi Jogokat Védő Liga francia tagozatának alelnöke, a kiváló történész és közíró, továbbá Henri Levin, a Bevándoroltakat Védő Mozgalom főtitkára foglalnak helyet.

Károlyi Mihály beszéde.

A gyűlés első szónoka, Károlyi Mihály nagy hatású francia nyelvű megnyitó beszédét annak leszögezésével kezdi, hogy ő már a háború előtt és alatt is meggyőződéses híve volt a francia – magyar közeledésnek.

A háború idején a különbéke érdekében kísérleteztem, amiért hazaárulási pörbe is fogtak.[1] A pör elítéltetésemmel végződött. Az ítélet indokolásában az ellenem felhozott vádakat franciabarátságommal és békeszeretetemmel „igazolták". Akkor mindkettő főbenjáró bűnnek számított. A magyar főnemesség és főpapság — folytatja Károlyi —, mindig németbarát és franciaellenes volt, mert felismerte, hogy a reakciónak a Habsburg- és Hohenzollern-uralom[2] a legbiztosabb támasza. A magyar főurak politikája a háború után sem változott. A levert két forradalom után Horthy tengernaggyal az élen a „karok és rendek" visszafoglalták régi állásaikat, és helyreállították a hagyományos németbarátságot is.

Ugyanezek húsz év óta nem szűnnek meg fehér izzásig hevíteni a nemzeti sovinizmus érzelmeit. El kell ismerni a békeszerződések szörnyű igazságtalanságát, amelyek eleve mérgessé tették a viszonyt Magyarország és szomszédai között. Magyarország külpolitikailag eleinte teljesen elszigetelődött. Majd barátokat keresett — de hol? Már I. Napóleon megmondotta, hogy az egyetlen lehetséges külpolitika az, mely a közvetlen szomszédokkal való jóviszonyra épül. Magyarország ehelyett távoli szövetségeket hajszolt, Anglia és Olaszország barátságát kereste. Hosszú időn át egész külpolitikáját kizárólag az olasz támogatás reményére építette fel.

Ki kell egyeznünk Csehszlovákiával.

A közeli múltban lejátszódott világpolitikai események analízise után Károlyi rátért az Anschluss-szal[3] előállott magyarországi helyzet elemzésére.

Magyarország jelenleg igen nehéz helyzetben van. Vagy továbbra is a berlini pórázon halad, s ez esetben előbb-utóbb feladja függetlenségét, vagy kísérletet tesz az utolsó órában a szomszédos államokkal való megegyezésre. Ha nem akarjuk, hogy a germán áradat elseperjen bennünket, a demokratikus Franciaországra támaszkodva ki kell egyeznünk Csehszlovákiával és a többi szomszédos hatalommal, a függőben levő kisebbségi kérdések méltányos rendezése alapján. Ha ezt elmulasztjuk, menthetetlenül német gyarmattá süllyedünk.

A magyarországi feudális reakció nem hajlandó a kispolgárságnak és a középosztálynak kiszolgáltatni a hatalmat. Márpedig Hitler elsősorban erre a rétegre építette mozgalmát. A feudális rendszer megrendülésétől való félelmükben éppen ezért már a magyar grófok is hűvösebben kezelik a német orientáció kérdését. A magyarországi szélsőséges „nemzetiek" készpénznek vették Berlin ígéreteit a revíziós követelések egy részének „adott esetben" való kielégítésére, ami mindentől eltekintve fölöttébb kétes, ezzel szemben biztosra vehető, hogy ha a nagynémet törekvéseket siker koronázza, Nyugat-Magyarország Ausztria sorsára jutna. Magyarországon ma egyre szélesebb rétegek ébrednek tudatára ennek a veszedelemnek, s épp ezért adva van a sikeres ellenállás lehetősége, feltéve, hogy Franciaország aktívan támogatja a magyar demokratikus törekvéseket s nem bízza sorsára Magyar-

országot, mint azt Ausztriával tette. Ellenkező esetben Közép-Európa fasizálása és a háború elkerülhetetlen.

Egyesítsük a baloldal erőit!

Ma tehát kettős feladat áll előttünk — fejezte be előadását Károlyi. — A szétszórt baloldali erők egyesítése s másfelől, a francia támogatás biztosításán való munkálkodás. A Franciabarát Magyarok Szövetségének éppen az a hivatása, hogy ebből a munkából erejéhez képest kivegye a részét.

Ezután Bölöni György a Szövetség célkitűzéseit ismertette. Tartalmas felolvasásában utalt a francia—magyar barátság népforradalmi hagyományaira (a nagy francia forradalom hatása a magyar jakobinusokra[4], a francia enciklopédistáké[5] Bessenyeire és körére, a francia befolyás érvényesülése 48-as forradalmunkban). A mai franciabarát magyarok ezt a tradíciót kell hogy időszerűsítsék.

Bayet professzor hatásos előadásában a francia nép európai történelmi küldetésével foglalkozott, majd a francia—magyar viszony kérdésére tért ki. — Mit vár a demokratikus Franicaország Magyarországtól? — vetette fel a kérdést. — Azt várja, hogy Magyarország alakuljon át a magyar nép országává. — Mert csak egy demokratikus Magyarország képes a magyarság európai küldetését teljesíteni. A demokratikus Közép-Európa megteremtése a kisebbségi kérdésben való békés megegyezést feltételezi.

A magyar nép rázza le zsarnokait — fejtegette Bayet tanár — s ezzel Európa útja balfelé vezet. Mély kívánságom, hogy a francia—magyar barátság újraszülessen. Kormányok közti tárgyalások révén? Nem, hanem a francia és magyar nép baráti kapcsolatainak kiépítésével. Mert a kormányok jönnekmennek, de a népek megmaradnak. Végezetül csak annyit: Bízzunk a jövőben, mert a történelem folyását ideig-óráig fel lehet ugyan tartóztatni, de visszafordítani nem lehet!

Károlyi Mihály néhány szót fűz Bayet expozéjához. Kettőjük közt érdekes vita fejlődik ki. Károlyi hangsúlyozza:

nem elegendő a magyar népet arra biztatni, hogy rázza le urai jármát. E cél eléréséhez elengedhetetlenül szükséges Franciaország cselekvő támogatása. A magyar demokraták a kapott szép ígéretek és vállveregetés után kézzelfogható segítséget kérnek a francia demokratáktól.

A gyűlés utolsó szónoka, Henri Levin a Károlyi—Bayet párbeszéd fonalát szövi tovább. A szép számmal egybegyűlt közönség azzal a hittel áthatva oszlik szét, hogy a demokráciák közti szolidaritás minden akadályt áthidalva érvényesülni fog, Közép-Európában csakúgy, mint az egész kontinensen.

Szabad Szó, 1938. június 15. (3. évfolyam, 26. szám.)

---

[1] *Pörbe fogtak:* a Károlyi Mihály elleni pört l. Jegyzetek.

[2] *Hohenzollern:* német uralkodócsalád, melynek tagjai sorából kerültek ki 1415 óta a brandenburgi választófejedelmek, később a porosz királyok, majd a német császárok. Uralkodásukat erőszakos, hódító, reakciós, militarista kül- és belpolitika jellemezte.

[3] *Anschluss:* l. Jegyzetek.

[4] *Magyar jakobinusok:* azoknak a titkos társaságoknak tagjai, melyek a magyarországi polgári átalakulás és a köztársasági államforma forradalmi megvalósítására alakultak 1794-ben.

[5] *Enciklopédisták:* a francia Encyclopédie (1751 – 1780) kiadására tömörült filozófusok, tudósok, publicisták, gyakorlati szakemberek csoportja, a nagy francia forradalom ideológiai előkészítői.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1938. OKTÓBER 7-E ÉS 1939. JÚLIUS 14-E KÖZT ÍRT LEVELEKBŐL

London, 1938. október 7.

... Olvastad-e a reggeli lapot? Ami most történendőben van, még az én pesszimizmusomat is túlhaladja. A *Daily Herald* szerint Göring látogatását várják Párizsban. Még ki is fogják lobogózni a várost tiszteletére. Őrülhetnek Bergerie-ék. Magyarország lengyel segítséggel el akarja foglalni Kárpát-Russziát[1], az ott élő „opprimált" magyarok megmentése címén (holott tudvalevőleg 90 százaléka a lakosságnak rutén). A helyzet iróniája, hogy Németország opponál, mert most már Hitler „védi" a cseheket a magyarok és lengyelek ellen, miután Csehországot magáénak tekinti. Az újság azt is írja, hogy Csehország máris nácifikálódik. A cseh hatóságok visszaküldik a Szudétákba[2] az onnan menekült zsidókat, szocikat és kommunistákat. Ezek meg lesznek büntetve, hogy hazafiak voltak. Quousque tandem?[3] A versailles-i diktátort felváltja a godesbergi diktátor.[4] Igaza lesz annak a francia grófnak, hogy Franciaország végső mentsége lesz belépni a brit domíniumok sorába, ha nem akar német kolóniává lenni. Most tizenegy óra van, megkezdem munkámat. Meglátod, három-négy hét múlva Spanyolország is likvidálva lesz. Ne éljél illúziókban! Még sohasem voltam ennyire lehangolva. Godesberg a baloldal Sedanja volt.[5] Szovjet-Oroszország is mélységesen hallgat. Sztálin front populaireje[6] SDN[7] politikája megbukott... Most jönni fog a pacte à quatre politika Hitler vezetése alatt.[8] Okádni való! A szocdemekről nem is beszélek. Blum még csak nem is szavazott a Daladier-kormány ellen. Csak 75 kommunista szavazott ellene. Természete-

sen mindez a disznóság sem fogja megmenteni a kapitalizmust, de lehet, hogy egy-két évtizedre meghosszabbítja életét. Közben meg fogok halni. Igaz, hogy akkor nem lesz többé probléma számomra. Ennek örüljek? Vége, vége! Nincs értelme, hogy tovább éljek, sakkozzak és kúráltassam magam. Hogy éljek betegen, öregen, reménytelenül. Honnan vegyem az energiát a továbbküzdésre? Én még csak az angol fair playben sem bízom, mint ahogy Te.

London, 1938. október 8.

...Tegnap láttam szegény Katzékat. Pénz — vízum — kereseti kilátások nélkül. Idegen barátok barátainál lakva — akik máris kinézik — léteznek. Mint mi 15 év előtt Kanadára szóló vízumunkkal, ők egy mexikói vízummal bírnak. Ez mindenük. K. nem képes fivére számára egy akármilyen államra szóló vízumot sem szerezni, e nélkül pedig nem engedik el Wienből. Amit csak lehet, meg fogok érte tenni, hogy kisegítsem a bajból. A szomorú, hogy nem százak, de ezrek, sőt milliók vannak hasonló, sőt még rosszabb sorsban. És lesz ez még rosszabbul is. A reakció végigsöpri egész Európát. Olvasom, hogy Genève-ben három hónapra eltiltották a *Tribune des Nations* megjelenését, mert a müncheni négyes hatalmak konferenciájáról azt írta, hogy egy „Club des charcutiers".[9] Különben a „nem, nem sohások-nak" mindinkább kezd lógni az orruk. A nácik ugyanis már azokat a volt magyarországi területeket is kezdik elfoglalni, melyek a trianoni szerződés alapján lettek tőlünk elszakítva. „Nagy szövetségesünk, Hitler" már Pozsony alatt van, és egy-kettőre el fogja ezt a „magyar bástyát" is foglalni... „Moriamur"[10] kiáltották az áruló magyar mágnások Mária Teréziának. Most majd „életünket és vérünket" fogjuk beígérni Hitlernek hálából, hogy bekebelezi Pozsonyt a nagynémet birodalomba, és belőlünk vazallus államot teremt.

1939. április 6.

...Épp most jött meg a Home Office[11] válasza, mely igen kedvező. Judit tartózkodási engedélye július 20-ig meg lett hosszabbítva.

Az általános helyzet igen komor. Az olaszok Albániát készülnek megszállni. A németek Hochdruckkal operálnak Romániában,

Az URSS-nek is most megjött az ideje, ő is zsarol. Jól teszi. Csak akkor hajlandó Lengyelországot segíteni, ha Anglia és Franciaország az URSS területi integritását is hajlandó garantálni. Az olasz lapok gúnyosan írják, hogy az angol nagytőke az URSS segítségével akarja magát megmenteni. Mindez előre látható volt. Ezért történt a müncheni kapituláció.[12] Ettől a „vörös" segítségtől irtóztak érthető okokból, és most, hat hónap után kénytelen-kelletlen rá kell hogy erre a segítségre fanyalodjanak. Az éles eszű Lloyd George tegnapelőtt rögtön fején találta a szeget, azt mondván, hogy az antináci blokknak csak akkor van értelme, ha az URSS-t is bevonják. Lengyelország az URSS segítsége nélkül képtelen a németek ellen felvenni a harcot. Amint szorul a kapca, a City is bele fog a szovjet almába harapni, bármilyen savanyú is. Természetesen ez a szövetség a kapitalista Anglia, Franciaország és Szovjet-Oroszország között, egyik ideológiának sem fog használni. A III. Internacionálé belebukhatik, de az antikomintern, antikapitalista elgondolás, mely nemcsak náci, de a nyugati demokratikus vezető emberek fejében is létezik, szintén végleg kompromittálva lesz. Még háború nélkül is hattyúdal lesz abból, ha az ókapitalista és ódemokratikus államok véd- és dacszövetsége Szovjet-Oroszországot is bele kénytelen vonni ebbe az alakulatba. És ha a mai bolsevizmus nem is az többé, ami Lenin alatt volt, mégis történelmi távlatból nézve, a kapitalizmusra nézve a legnagyobb veszély. A nyugati államok kapitalizmusának két formidábilis ellenséggel kell megküzdenie: a nácizmussal és a bolsevizmussal... Anglia ma kénytelen a „grösseres Übel" segítségével (Szovjet-Oroszországgal) a „kleineres Übel"[13] (a nácizmus) ellen felvenni a harcot. 1917-ben a legreakciósabb Ludendorff, 1934-ben a legreakciósabb Laval, 1939-ben a legreakciósabb Chamberlain, sorra szövetséget kötöttek a Vörös Hadsereggel. A szociknak, a front populaire-nek, pláne a kommunistáknak egy ilyen szövetkezés meg van tiltva, csak a legeslegreakciósabbak engedhetnek meg maguknak egy ilyen „osztály ellen elkövetett árulást". Miért? Mert mindenki egészen bizonyosan tudja, hogyha a veszélyen túl vannak, ők lesznek az elsők, akik hátba fogják „megmentőjüket" döfni. A világ legerősebb kapitalista fellegvára mégiscsak Anglia volt. Az, hogy most szövetkezni kész a Vörös Hadsereggel, bizonyítja nagy gyengeségét. Ebből a kétoldalú harcból, mely egyszerre fenyegeti mind az impériumot, mind a tőkés

rendszert, nem kerülhet ki győztesen. A kérdés nem is az, hogy Anglia vagy Franciaország fog-e győzni, de az, hogy Hitler-e vagy Sztálin. Ha győznek a nácik, vége az angol impériumnak, ha győznek a bolsik (angol segítséggel) vége az angol kapitalizmusnak, akkor is összeomlik a brit birodalom. Természetes, hogy mindennek nem tud az ember teljes szívvel örvendeni. *Mi* nem így képzeltük a kapitalizmus bukását, mert főleg nemcsak a tőkés világ bukását, de a kommunista világ diadalát akartuk megélni. Ez is meg fog jönni, de talán nem azzal a heroizmussal, amellyel megindult a harc. Az ember csak azzal vigasztalhatja magát, hogy „così è la vita".[14] A diadalok gyümölcsei sohasem olyan édesek, mintsem az ember azt elképzelte. De az is lehetséges, hogy a kapitalista világ bukása után egy újabb heroikus erőfeszítés fog bekövetkezni, a *tiszta* kommunista ideológia kivívásáért. De hol leszünk mi akkor? Ádám, Éva, Judit, egészen biztosan meg fogják érni ezt az időt.

Párizs, 1939. május 17.

...Tegnap este Hatvanyéknál ettem. Ott volt Vandervelde özvegye. Bölöni hozott vissza autón. Olyan jó ember a mi Bölönink!

A kongresszus szokványszerűen folyt le. Határozati javaslatok, beszédek. Mindenki elmondta a magáét a fasizmusról, Hitlerről, a zsidók ellen elkövetett szörnyűségekről, spanyol, cseh stb. menekültek kétségbeejtő helyzetéről. Mindez le lesz rone-ozva és a többi kongresszusok nyomtatványaival a papírkosárba dobva. Kétségbeejtően meddő. Az embernek az az érzése, hogy ezeket a kongresszusokat főleg a titkárságokért tartják meg. Aragon egy gyönyörűen kidolgozott beszédet mondott. Témája a szó ereje volt. Tipikusan francia intellektuel szónoklat volt. Épp csak hogy azt nem fejtegette, hogy a „szó" többet ér, mint a tett. Én az orosz szövetség szükségességéről beszéltem, vonatkozással Magyarországra. Elég jól ment. A kongresszuson sok érdekes emberrel jöttem össze (ez a fő előnye az ilyen összejöveteleknek). Az volt az általános nézet, hogy ez a hidegháború eltarthat még Isten tudja meddig. A legtöbben azt hiszik, hogy az angolok a végén sem fognak az URSS-szel megegyezni. Hogy lehetetlen követelésekkel szabotálják a megegyezést. Danzig és Magyarország máris veszve[15], ez az általános vélemény. Hatvany biztosra veszi, hogy

a német—magyar vámunió rövidesen meglesz, és akkor a magyar pengő be fog olvadni a német márkába, és kiviteli értékét teljesen el fogja veszíteni. Lehet, hogy ez pesszimizmus, de azért ezzel a lehetőséggel is kell számítanunk . . .

Párizs, 1939. július 12.

. . . Csatoltan küldöm a *Paris-Midi* lapszemle-kivonatát Chamberlain beszédére vonatkozólag. Azokhoz tartozom, akik nincsenek megelégedve Chamberlain beszédével. Egyrészt ugyan kijelenti, hogy meg fogja védeni a lengyeleket, de ugyanakkor „tárgyalni" is szeretne. Épp ezzel a „tárgyalási" szándékával über kopf-stosszolja[16] az URSS-t, akik jól tudják, hogy az esernyő alatt folytatott „tárgyalások" egyenlők a kapitulációval. Egy paktum legjobb esetben kissé megjavítaná Chamberlain pozícióját Hitlerrel szemben, de a megegyezés végeredményben csakis az oroszok ellen irányulna. Érthető, hogy Sztálinnak nincs kedve csakis igen erős kikötések után paktumra lépni. A franciák nagyon jól megértették jobbról és balról is, hogy itt van a kutya elásva. Nézetem szerint Chamberlainnel nem jön létre a paktum, csak egy új, vagy legalább felfrissített angol kormánnyal (Winston Churchill). Chamberlain osztályöntudatosan nem akar még egy diplomáciai győzelmet sem, mert ez Sztálin győzelmét jelentené, német náci barátjainak vereségét, és az angol reakciónak ártana. Chamberlain abban a helyzetben van, mint Apponyi 48-asai, vagy mint a német Scheidemann—Ebert szocdemek. Amitől leginkább kellett félniük, az a saját eszméik győzelme. Akkor így volt ez a 48-asokkal és a szocdemekkel, ma az ún. demokraták azok, akik leginkább a demokrácia győzelmétől félnek. Minél jobban fel vannak fegyverkezve, annál nagyobb a győzelmi veszély. Ezért csak egy út van, egy újabb München. Ez tiszta marxista következtetés. Neked nem fog tetszeni, mert azt tartod, hogy az angolok nem a marxista törvények szerint fognak cselekedni, mert az ő hazafiságuk nincsen érdekük által befolyásolva. Ez nagy tévedés! Az angoloknál csak azért volt eddig más a helyzet, mert páholyból nézhették a világot, de az angol sziget többé nem bársony páholyülés, sőt az ma a legvulnerábilisabb része Európának. Lehet, hogy a golfozó angolok egy része ezt még nem ismerte fel, de Chamberlain jól látja. Ha az angolok el tudnák hinni, hogy egy háborúval meg lehetne menteni a golfpályákat,

habozás nélkül dobnák oda életüket, de azt kívánni ettől az elkényeztetett osztálytól, hogy azzal a kilátással verekedjék, hogy győzelme esetén is, sőt akkor még inkább, elveszítse golfját, week endjét, das ist zu viel verlangt.[17] Az általad annyira szabdalt francia burzsoázia csak látszólag undokabb, azért mert okosabb. Mert megtanulta a leckét, amelyet az angolok csak most, a kényszer nyomása alatt fognak megtanulni. A franciák tudják, mi az osztályérdek. Az angolok csak ezentúl fogják megtudni. Amint fel fog szállni a köd, mellyel nemcsak szigetjük, de fejük is el van borítva, meg fogod látni, pontosan olyanok lesznek, mint a franciák. In der Klasse liegt die Schweinerei.[18]

Párizs, 1939. július 14.

... Ma reggel nyolckor kint voltam már az utcán, minthogy egy ablakban helyet kaptam egy magyartól, meg akartam nézni a katonai felvonulást. Ritkán láttam olyan tömeget. A Champs-Elysées végtől végig fekete volt a százezrekre menő tömegtől. A parádés menet (30 000 ember) a szokott, a franciákat jellemző slendriánsággal volt vezetve. Legszebbek voltak a koloniális csapatok, gyönyörű szürke arabs lovakkal. A legimpozánsabb a 400 repülő, 100 angol és 300 francia. Július 14-nek a legnagyobb szenzációja az a hír, hogy az olaszok tíz évre átengedték a németeknek a trieszti kikötő egy részét. Danzig helyett Trieszt! A híres Altra Sposát, az Adria gyöngyét, a kikötőt, amiért Olaszország csatlakozott az antanthoz, hogy a tedeschiktől örök időre megszabaduljon, és így az Adriából egy Mare Nostrót, egy olasz tavat csinálhassanak, átadták a németeknek. A sokat bámult Mussoliniről kisült, hogy Olaszország legügyefogyottabb embere. Nem több, mint a „felszabadított" szlovák miniszterelnök, akinek kevesebb hatalma van, mint egy hotelportásnak. Hiába fogják kimagyarázni, hogy hisz Svájcnak is van a génuai kikötőben egy szabad mólója; Svájcot mégsem lehet a német birodalommal összehasonlítani. Főleg az angolok fogják megérteni ennek a jelentőségét. De volt ezenkívül még egy szenzáció. A francia *katonai* börtönbe bekísértek két újságírót. A *Temps* és a *Figaro* munkatársait. Mindkettő bevallotta, hogy az egyik egymilliót, a másik három és fél milliót kapott a németektől. Hozzá a *Temps* embere, valami Aubin nevű, a Quai d'Orsay, vagyis Bonnet miniszter külpolitikai *tanácsadója* volt! Talán Bonnet is kapott. 150 ház-

kutatást rendeltek el. Az enquêtet a *katonák* vezetik. Remélem, ezzel Bonnet nyaka is ki lesz törve. Ha mégis marad, vége. A helyzet komolyodik. Az angol flotta manővere is erre vall. Párizs minden sarkán táncolnak a midinettek.[19] Kedvesen, pretenzió nélkül folynak le ezek a színes utcai bálok. Talán utoljára — gondolják—, és annál jobban peregnek. Öles, vöröstdolmányos angol katonák, az idegenlégió fehérsapkás legénysége, szenegáli feketék, a szokottnál is színesebbé teszik a boulevard báljait. Mintha nem parádéra érkezett, de már a lövészárkokból szabadságolt katonák lennének. Reggel a motorizált osztályok, a kémekről szóló hírek, este ezek a táncoló katonák azt az érzést keltették bennem, hogy máris megkezdődött a háború. Szeptemberig így vagy úgy, de el fog dőlni sorsunk. Sok névről beszélnek a kémkedéssel kapcsolatban. Egyik lap G. B. nevű emberről is beszél. Nem Gaston Bergerie-ről van-e szó? Nem csodálnám.

---

[1] *El akarja foglalni Kárpát-Russziát:* bécsi döntéseket l. Jegyzetek.

[2] *Szudéták* (régi röghegység Lengyelország és Csehszlovákia határán): a csehszlovákiai Szudéta-vidéken élő német kisebbséget Hitlerék hatalomrajutásuktól kezdve a polgári demokratikus Csehszlovákia ellen uszították és folyamatosan előkészítették a Szudéta-vidék elszakítását. Már 1933-ban Konrad Henlein vezetésével megalakították a fasiszta szudétanémet pártot, mely programjául tűzte ki e terület Németországhoz csatolását. A henleinisták felforgató tevékenysége szállította az ürügyet Hitlernek a megszállásra. Az ottani zavargások fokozták az európai háborús pánikot, s a nyugati tőkéshatalmak kapitulációja, helyesebben cinkoskodása, valamint a csehszlovák kormány erélytelensége lehetővé tette a Szudéta-vidék német megszállását (1938 október), amit a müncheni egyezmény biztosított. Alig egy hónappal később már jól látja Károlyi Mihály, hogy mindez Csehszlovákiában jobbratolódást eredményezett. A szintén nacionalista szélsőjobb cseh burzsoá kormány (a Hácha-kabinet) nem lépett fel a szudétanémetek soviniszta uszítása ellen, sőt azt — az onnan menekülők visszaküldésével, így a náciknak való kiszolgáltatásával — segítette a cseh burzsoáziának ez a nácibarát szárnya.

[3] *Quousque tandem. . .:* Hát még meddig. . . (Cicero egyik híres beszédének kezdő szavai)

[4] *Godesbergi diktátor:* Hitler; 1938-ban Godesbergben találkozott Hitler Chamberlainnel. E találkozó a müncheni egyezmény (l. jegyzetekben) előjátéka volt.

[5] *Godesberg a baloldal Sedanja volt:* 1870-ben Sedan északfranciaországi város mellett kerítették be és kényszerítették kapitulációra a poroszok III. Napóleon hadseregét. A hasonlat arra utal, hogy a godesbergi Hitler-Chamberlain találkozó a baloldali erők nagy veresége volt.

[6] *Front populaire* (fr.); népfront

[7] *SDN politikája:* Népszövetségi politikája

[8] *Pacte à quatre politika Hitler vezetésével:* a négyek paktumának politikája. Célzás a müncheni egyezményre, melyet Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország kötött, és amely szabad utat engedett Hitler politikájának. Károlyi elkeseredését az tetőzte be, hogy a francia parlament jóváhagyta kormánya politikáját, csak a kommunista képviselők szavaztak a müncheni egyezmény elfogadása ellen.

[9] *Club des charcutiers:* mészárosok klubja

[10] *Moriamur:* meghalunk

[11] *Home Office:* Az angol belügyminisztérium.

[12] *Müncheni kapituláció* (Müncheni egyezmény): lásd jegyzetek.

[13] *Grösseres Übel — kleineres Übel* (ném.): nagyobbik rossz — kisebbik rossz.

[14] *Cosí è la vita* (ol.): ilyen az élet.

[15] *Danzig és Magyarország vesztve:* Utalás egyrészt a Danzig szabad város körüli német – lengyel ellentétekre, melyeket a fasiszta Németország Lengyelország elleni provokációra, Danzig megkaparintására s Lengyelország lerohanására használt fel; másrészt arra, hogy Magyarország vesztét a Németország melletti elkötelezettség fogja okozni.

[16] *Über kopf-stosszolja:* fejbekólintja.

[17] *Das ist zu viel verlangt* (ném.): túl sokat kíván.

[18] *In der Klasse liegt die Schweinerei* (ném.): az osztályban van a disznóság.

[19] *Július 14-e,* a Bastille 1789-i ostromának évfordulója Franciaország hivatalos nemzeti ünnepe; ezen a napon Párizsban nagy ünnepségeket rendeznek minden évben. A hivatalos Franciaország a Champs-Élysées-n a katonai díszszemlével, a munkásmozgalom a Bastille térre való felvonulással, a párizsi nép utcabálokkal ünnepel. 1939. július 14-én már érezte a francia nép, hogy a háború küszöbön van, de azt nem sejtették, hogy milyen tragédia következik be Franciaországban néhány hónap múlva — és mindez ama vezető politikai körök felelőtlensége és következetlensége miatt, amelyek csak a szovjetellenességben mutatkoztak következetesnek, de a fasizmussal szemben annál engedékenyebbek voltak, és a németek támadására nem készültek fel.

FÜGGETLEN, DEMOKRATIKUS, SZABAD MAGYARORSZÁGÉRT![1]

1939. május 7.

Kedves Barátaim!

Egy kis ország, Magyarország, egy kis nép, a magyar nép nevében állok itt, hogy felhívjam figyelmüket és Önökön keresztül az egész világon a szabadság híveinek figyelmét azokra a veszélyekre, amelyek országunk és népünk szabadságát és fennmaradását fenyegetik; hogy együtt tanácskozzunk azokról az eszközökről, melyekkel fennmaradásunkat és szabadságunkat biztosíthatjuk.

Magyarország? A magyar nép? — kérdezhetik Önök csodálkozva: hiszen Magyarország a tengelyállamok tartozéka. Magyarország az antikomintern-paktummal leplezett támadó háborús szövetség tagja, a Népszövetség legfrissebb renegátja, a müncheni diktátum és Csehszlovákia megszállásának kétszeres haszonélvezője, maga is Jugoszláviával és Romániával szemben tanúsított magatartásával a béke állandó fenyegetője.

Nem vagyok sem Magyarország, sem a magyar nép hivatalos megbízottja, sem pedig a magyar nép választott képviselője. Mégis én, aki annyi erőfeszítéssel dolgoztam ennek a népnek a felszabadulása érdekében, merem állítani, hogy én képviselem a nép igazi érdekeit; én és barátaim, azok, akik szemben állnak a hivatalos, a tengelybarát magyar politikával. És hirdetem ezt annál biztosabb meggyőződéssel, mert tudom, hogy a magyar népben, a magyar dolgozók tömegeiben és a magyar szellemi élet kiválóságai között többségben vannak a mi politikánk, a mi eszméink hívei.

Mindkét állítás bizonyításra szorul, és én bizonyítani akarom mind a kettőt.

Nem húzott-e Magyarország két ízben is szemmel látható nagy hasznot a tengely államokkal[2] fennálló szoros szovetségből? Nem nekik koszonhetik-e, hogy a magyar népet kétségtelenül súlyos igazságtalanságokkal terhelő trianoni békét Magyarország javára revidiálták?

Nem, ez illúzió. A trianoni béke súlyos igazságtalanság volt a magyar néppel szemben, és mindig küzdottünk azért, hogy a béke igazságtalan rendelkezései a népek önrendelkezési joga és a dunai kis népekkel barátságos együttműködés szellemében orvosoltassanak.

*

Ami azonban a népek önrendelkezési jogának ürügye alatt múlt év novemberében, és még ezt az ürügyet is félredobva, ez év áprilisában történt, az nem igazságtalanságok jóvátétele volt, hanem újabb igazságtalanságok elkovetése; nem elnyomott magyarok felszabadítása, hanem az egész magyar nemzet elnyomása, idegen területek imperialista elfoglalása, idegen népek imperialista elnyomása.

Egy nép számára nem származhat szabadság és megerősödés más népek leigázásából. Legkevésbé származhatott nyereség a magyar nép számára abból a területgyarapodásból, melyet Magyarország a két nagy imperialista támadó, Németország és Olaszország jóvoltából, Németország és Olaszország kegyelméből nyert.[3]

Magyarország területe megnőtt, de függetlensége, onállósága, szabadsága Trianon óta a legsúlyosabb csapást szenvedte el. A trianoni terhek egy részétől megszabadult Magyarország, de olyan áron, amely még Trianonnál is súlyosabb terheket jelent számára.

*

A trianoni béke tizenkilenc évében a területileg egyharmadára csonkított Magyarország onálló fennmaradása, jövője egyszer sem látszott kérdésesnek, veszélyben forgónak, legalábbis nem a tengelyhatalmak általános támadásának koráig. A megnagyobbodott Magyarországot az első pillanattól kezdve függetlenségének teljes elvesztése, állami létének megszűnése fenyegeti.

A Habsburgok alatt többé-kevésbé mindvégig félgyarmati helyzetben tartott Magyarország nem tudott lépést tartani a Nyugat szabadabban fejlődő országaival. Gazdasági tekintetben ma is Európa hátramaradottabb országai közé tartozik, ahol a népességnek még mindig több mint a fele mezőgazdaságból él, s ahol a fejlődést egy, az egész országon széjjelterpeszkedő nagybirtokrendszer gátolja. Az utolsó évtizedek fejlődése azonban mégis, amennyire ezt a gátló körülmények engedték, főleg az ipar erős emelkedését jelentette. Ezzel erősödött az ország gazdasága, emelkedett kultúrszínvonala. A tengelyhatalmaktól való fokozott függés ennek a fejlődésnek megállításával és visszafordításával fenyeget. A tengelyhatalmaknak és elsősorban Németországnak nem jelentős iparú Magyarországra van szüksége, hanem magyar piacra a német ipar termékei számára, magyar búzára, húsra és ipari nyersanyagokra a német hadsereg élelmezésére és a német ipar számára.

A nyilasok demagóg módra azt hirdetik Magyarországon, mint ahogy a nácik hirdették Németországban hatalomra jutásuk előtt, hogy földet adnak majd a nincstelen és törpe parasztnak. Németországban nemcsak hogy földet nem osztottak, de a náciuralom, épp ellenkezőleg, a junkereket erősítette meg, sőt Hitlert részben a junkereknek Hindenburg alatt adott kedvezménypanamák eltussolása segítette a hatalomra.

A magyar nincstelenek se üljenek fel tehát az ilyen otromba hazugságoknak. Tudniok kell, hogy Németország azért is akarja Magyarországot igájába hajtani, mert a magyar gabonára van szüksége, amit a nagybirtokosoktól könnyebben tud felvásárolni.

A legújabban Magyarországon hozott zsidótörvény[4], amellett, hogy az ország gleichschaltolódásának[5] szomorú tünete, egyúttal a magyar ipar s a magyar ipari fejlődés ellen intézett súlyos merénylet. E jellegét a törvény megalkotói sem tagadták vagy titkolták. Ez a gyalázatos törvény a Németországtól való függés megnövekedése és erős német nyomás nélkül sohasem kerülhetett volna a magyar törvénytárba. Zsidótörvény és Magyarországra kényszerített gazdasági megállapodások hivatottak elvégezni azt, amit hajdan a habsburgi elnyomás biztosított: Magyarország gazdasági gyarmatsorba szorítását.

De nemcsak gazdasági kiszolgáltatásról van szó. A területnagyobbodásért Magyarország eladta külpolitikai mozgásszabadságát is.

Az antikomintern-paktumhoz[6] való csatlakozás, a Népszövetségből való kilépés[7] csak kiáltó bizonyítékai annak, mint fűzik a tengelyhatalmak egyre szorosabbra a magyar nemzetre vetett hurkot. Magyarország egyre ijesztőbb arányban sodródik afelé, hogy ellenállás nélküli báb legyen a tengelyhatalmak kezében, eszköz háborús provokációk számára, csatlós egy kiprovokált világháborúban, területe hadszíntér és fiai ágyútöltelék német és olasz imperialista érdekek szolgálatában.

S hogy belső ellenállás se gátolja ezt a fejlődést, azok, akik e politika szolgálatában álltak, elkerülhetetlenül a népszabadságok gyilkosaivá válnak. A belső és a külpolitikai gleichschaltung elválaszthatatlanul összefonódnak. Zsidótörvény és diktatúratörekvések, fegyverkezés és uszítás a szomszéd kis államok ellen, azok az eszközök, melyeket a tengelyhatalmak politikájuk szolgálatába állítanak.[8]

Ha ezeknek az eszközöknek a kihasználása még egy ideig folytatódhat, Magyarország a tengelyhatalmakkal többé semmiféle ellenállást nem fog szembefordíthatni. Csupán azok jóindulatától fog függni, nem kebelezik-e be egy szép napon szőröstől-bőröstől az egész országot, mint az utóbbi időben más kis országokkal cselekedték. Ausztria, Csehszlovákia, Albánia példái[9] mindenesetre kiáltó bizonyítékai annak, hogy barátságnyilatkozatok, látszólagos kezességek, szerződések s miegyéb: semmiféle védelmet, vagy biztonságot ilyen szempontból nem jelentenek.

Magyarország népének különösen sok oka van rá, hogy Csehszlovákia megszállásának német indokolására felfigyeljen. Az a két indok, melyet Hitler az újabb hódítás igazolására felhozott, adott esetben szóról szóra alkalmazható Magyarországra is. Vagy nem állíthatja-e Hitler, hogy Magyarországon Németországnak igen fontos érdekei vannak veszélyeztetve? Kétségtelenül igen. Hiszen Magyarország búzája, marhája, bauxitja hallatlanul fontosak a német háborús politika számára, s Magyarország a kapu Németország további balkáni és közel-keleti terjeszkedésének útján: döntő eszköz, mellyel Jugoszláviát és Romániát nyomás alá helyezheti. Nem állíthatja-e Hitler, hogy Magyarország évszázadokon át a német birodalom érdekszférájához, vagy éppen területéhez tartozott? Kétségkívül igen. Hiszen Magyarország csakugyan századokon keresztül része volt a Habsburg-biro-

dalomnak, és Hitler magát e birodalom örökösének tekinti. Nem állíthatja-e Hitler, hogy a magyarországi német kisebbség megvédelmezésére be kell vonulnia Magyarországra? Hisz Magyarországon több német él, mint élt Csehországban az annexió előtt!

Ki képviseli hát a magyar nép érdekét? Az-e, aki a tengelyhatalmak szolgálatába állítja az országot és ezzel vásárra viszi, ha ugyan már el nem adta, az ország fennmaradását, a magyar nemzet függetlenségét, vagy az, aki a hivatalos magyar politikával szembefordulva, keresi a magyar nép boldogulásának, felvirágzásának útjait? Kétségtelenül az utóbbi. Kétségkívül mi vagyunk azok, akik nevében én ma itt beszélek, a magyarság igazi érdekeinek szószólói.

Ezzel első állításomat bebizonyítottam. Hátra van még annak bizonyítása, hogy nemcsak a magyar nép érdekeit, de többségének és legjobbjainak véleményét is mi fejezzük ki.

A magyar nép függetlenségét a tengelyállamok és főleg Németország részéről fenyegető veszélyek oly nagyok, oly közvetlenek, oly kézzelfoghatóak, hogy észrevételük elől ma senki sem zárkózhat el Magyarországon. Az ellenzék legkülönbözőbb csoportjaihoz tartozó politikusok, a polgári jobboldaliaktól a legális ellenzék szélsőbaloldalán álló szociáldemokratákig meghirdették már ezt a veszélyt. De még a hivatalos magyar politika képviselői sem térhetnek ki azelől, hogy elismerjék a magyar függetlenség feletti őrködés szükségességét. Ez új dolog a magyar politikában. Készségünket függetlenségünk megóvására csak akkor hangoztatjuk, ha függetlenségünk veszélyben forog. Magyarországon a függetlenség veszélyeztetettségének érzése csak most egy éve, Ausztria erőszakos megszállása után került a nyilvános élet középpontjába. De különösen megerősödött ez az érzés múlt év novembere óta. Éppen azóta tehát, hogy Magyarország területileg gyarapodott, s hivatalos politikusai szerint „nemzetileg megerősödött". Azóta vészkiáltássá és riadóvá változott az ellenzéki politikusok hangja, és nem győzik ismételgetni nemzeti függetlenségünk iránti hűségüket a kormánypolitika képviselői sem.

Mit jelent ez? Azt, hogy az országban komoly, elszánt és széles körű ellenzék mutatkozik a függetlenség kérdésében a hivatalos politikával szemben. Valójában oly széles, mondhatnám általános ellenzék, hogy minden eddigi gleichschaltolás, a sajtó, a gyülekezési és egyesülési jog kíméletlen elnyomása ellenére a kormány

ebben a kérdésben védekezésre kényszerül. Még annak a számára is, aki csak a felületet látja, nyilvánvaló, hogy a magyar nép nagy része egyre világosabban látja a támadó hatalmakkal kötött szövetségből saját magára háramló veszélyeket.

*

A hivatalos Magyarország és a politikai élet felületén mutatkozó Magyarország mellett van egy másik Magyarország is. Ez a másik Magyarország a munkások, parasztok és az intelligencia Magyarországa, ma még alig jut szóhoz a törvényhozásban, szavát, még ha irodalomban meg is nyilatkozik, a hivatalos tényezők igyekeznek elfojtani. Mégis, ez a másik Magyarország jelenti az ország legjobb fejeit, legtehetségesebb, legönzetlenebb, legáldozatkészebb fiait. Ez a másik Magyarország mutatkozott meg mindenben, ami értéket a magyar kultúra az utóbbi években kisarjasztott magából; irodalomban, tudományban, művészetben. Ez a másik Magyarország a demokratikus haladás tábora, a fasiszta parancsuralom kérlelhetetlen ellenfele, a béke fenntartásának, a szomszéd népekkel való szövetségnek odaadó serege.

Ma még el lehet nyomni ennek a tábornak a hangját, de ha Magyarország egyáltalán fenn fog állni a jövőben, ez a jövő az övé lesz, a másik Magyarországé.

Amennyire szemben állunk a hivatalos Magyarországgal, annyira közel érezzük magunkat ehhez a táborhoz. Felfogásának, és ezzel hitem szerint a magyar nép, a magyar dolgozók többsége felfogásának akarok itt hangot adni.

Mi harcot hirdetünk nemcsak azok ellen, akik Magyarországot a tengelyhatalmak fojtogató ölelésébe kényszerítették, és ott tartják, hanem a kishitűek ellen is, akik azt tartják, hogy Magyarország most már túlságos messze ment ezen az úton, már nincs számára más lehetőség, mint végigmenni rajta egész a katasztrófáig, röviden: hogy Magyarország sorsa megpecsételtetett.

Egy nép csak akkor veszett el, ha fiai már feladták a reményt, hogy sorsuk megváltoztatásáért küzdjenek, és lemondtak minden harcról.

Németország és Olaszország Duna-völgyi politikájának sarokköve a dunai kis népek egymásrauszítása. Hitler és Mussolini, ahogy uralomra jutásuk előtt nem ismertek határt az ígéretekben,

mikor saját népeik becsapásáról volt szó, most is mindent megígérnek, egymásnak ellentmondó dolgokat is, a kis népek félrevezetésére, egymásrauszítására.

De ez a véres, szörnyű játék ma már megnehezedett számukra. A legutóbbi idők néhány példája intésül szolgálhat minden kis népnek. Hivatkozzam Szlovákia példájára? A szlovák népet Hitler a testvér cseh nép ellen uszította. A teljes függetlenséget ígérte neki, s minden függetlenségét elrabolta, miután Szlovákia a Csehszlovákia feldarabolásában neki szánt szerepet hűen eljátszotta. Vagy hivatkozzam Ruszinszko példájára? Itt egy kis népet nemcsak teljes függetlenséggel, de egyenest nagyhatalmi álmokkal kecsegtetett Hitler, hogy azután alkalmas pilllanatban az egész országot koncul dobhassa oda a magyar imperialistáknak.

Ez a játék folyik ma a mi bőrünkön. Magyarországnak csalétekül román és jugoszláv területeket kínálnak, Jugoszláviának és Romániának pedig védelmet a magyar követelésekkel és esetleges magyar támadással szemben. S a Magyarországnak szánt szerepet szeretnék eljátszatni Bulgáriával is, Románia, Görögország és Jugoszláviával szemben. Hogy ez az öt kis állam egymást fenyegesse, egymás erőit bénítsa, s végül is engedelmes kiszolgálója, vagy védtelen zsákmánya legyen a támadó hatalmaknak!

Legyünk engedelmes játékszerek ebben a bőrünkre menő játékban!? Nem kaptunk még elegendő leckét a tengelyhatalmak barátságának értékéből? Csak pár hete játszódott le szemünk előtt, mint dobta félre Hitler egyetlen gesztussal a lengyel barátságot,[10] melyre oly büszkén hivatkozott még néhány hónap előtt, s amely oly kitűnő szolgálatot tett neki Csehszlovákia felosztásánál? Nem látjuk éppen a lengyel példán, hogyan fordulhat átokká minden áldás, mely a támadó hatalmak kegyéből származik? A közös lengyel—magyar határ, mely tegnap még Lengyelország és Magyarország kölcsönös erősítését látszott szolgálni, Hitler kegyelméből valósítva meg, holnap már újabb támadási lehetőséget, német csapatok számára felvonulási terepet jelenthet Lengyelország ellen.

Számtalan félbemaradt és meghiúsult kísérlet után, ma mégis eljutottunk oda, hogy a békét fenyegető fasiszta államok újabb támadásai elleni világfront kialakulása a napi politika homlokterében álló feladat. Ha létrejön a Szovjetunió, Anglia és Franciaország támadóellenes szövetsége, ez a szövetség a kis államok

természetes biztosítéka és szövetségese lesz. Minden kis állam, Magyarország és a dunai kis államok életérdeke is csatlakozásukat követeli ehhez a szövetséghez.

Ám ezen a szövetségen belül és ettől a szövetségtől függetlenül is parancsoló szükségesség a dunai kis népek megegyezése egymással. A német és olasz háborús tengely valamennyiok állami önállóságát, nemzeti függetlenségét veszélyezteti. Egymást gyengítve, előbb-utóbb a támadó hatalmak áldozatául kell esniok. Egymással szövetségben ellenállhatnak a támadóknak, biztosíthatják a békét és a békében népeik fejlődését, gyarapodását — gazdasági és kulturális téren egyaránt.

*

Magyarország csak úgy maradhat független, és csak úgy tudja magát megvédeni a német tenger nyomása ellen, ha jó viszonyra lép közvetlen szomszédaival, és velük együtt, velük közös frontban áll ellen. De még az sem elég, hogy Lengyelországgal, Romániával és Jugoszláviával keressen kölcsönös együttműködést. Ezen felül szükséges, hogy állami létének biztosítására a Tanácsunió támogatását is megnyerje.

Tevékeny részvétel a dunai kis államok békés szovetségének a megteremtésében, ez nemcsak aktuális feladata Magyarországnak, hanem történelmi hivatása is. Nagy német szomszédja oldalán Magyarországnak évszázadokon keresztül kellett küzdenie nemzeti függetlenségéért. Volt már a német birodalom része is, elnyomó, de maga is elnyomott. Saját függetlenségének nincs jobb biztosítéka, mint a szomszéd kis népek biztos függetlensége és baráti szovetsége. Ezért nem új a magyar történelemben a dunai népek szolidaritásának, a dunai népek békés, demokratikus konfoderációjának eszméje. A mai magyarság ezzel a követeléssel azt folytatja, ami Kossuth hét évtized előtti elgondolásában igazán haladó, igazán magyar és igazán európai volt.

Kossuth tervével szemben 1867-ben a magyarság és a többi dunai nép egyforma kárára az osztrák, a Habsburg-birodalmi hatalmi elgondolás győzott. Hitler—Mussolini elnyomó terveivel szemben a dunai népek demokratikus szovetségének kell diadalmaskodnia.

*

A mi összejövetelünk jelentőségének és hivatásának egy részét éppen abban látom, hogy bátorítást és útmutatást nyújtunk azoknak, akik velünk együtt féltik nemzeteik, a kis nemzetek életét, s e nemzetek fiainak szabadságát a fasizmus támadásától és barbár elnyomásától. Nekünk, akik itt, a Nyugat szabadabb légkörében gyűltünk össze, feladataink vannak otthoni barátainkkal szemben, akik sokkal nehezebb körülmények közt küzdenek ugyanazokért az eszmékért, amelyeket mi hirdetünk, azokkal szemben, akik hirdetik az eszmét, ott, ahol az eszmék hirdetőit gyakran eltaposták. Nekünk bátorítanunk kell őket, nekünk meg kell világítanunk előttük a követendő utat, meg kell üzennünk nekik, hogy tudunk róluk, számon tartjuk őket, s együtt fogunk küzdeni és győzni a harcban.

Különösen örülök, hogy itt jöttünk össze Párizsban ezeknek a kérdéseknek a megbeszélésére, ezeknek az eszméknek hirdetésére. Franciaország és főleg Párizs a magyar haladás erjesztője és iránytűje hosszú idők óta. A magyarság szellemi zászlóvivői között alig van, aki szívében és gondolkodásában ne hódolt volna Párizsnak. Két legnagyobb költőnk, Petőfi és Ady, e két nagy magyar és európai, lángoló hívei voltak Párizsnak és az eszméknek, melyeket Párizs hirdetett: a haladásnak, demokráciának, szabadságnak. Mindez megerősít abban a reményben, hogy innen induló szavainkat meghallják Magyarországon is.

Új Hang, 1939. május 7. (7. szám.)

---

[1] Beszéd a Párizsban megtartott nemzetközi békekonferencián.

[2] *Tengely államok:* l. Jegyzetek.

[3] Károlyi Mihály itt az első bécsi döntéssel Magyarországhoz csatolt területekre utal. L. Jegyzetek.

[4] *Zsidótörvény:* l. Jegyzetek.

[5] *Gleichschaltolás:* Szó szerint egyformává tétel. Ez volt a nácikorszakban országok, intézmények, irodalom, sajtó, egyes lapok stb. egyik napról a másikra való fasizálásának közkeletű műszava.

[6] *Antikomintern-paktum:* l. Jegyzetek.

[7] Magyarország 1938-ban kilépett a Népszövetségből.

[8] Károlyi Mihály beszédében sokoldalúan bizonyítja a magyar uralkodó osztályok csatlakozását a háborúra törő német fasizmushoz. Különösen azt húzza alá – és ez a legfontosabb –, hogy a belső elnyomás növekedése, a zsidótörvények miként függnek össze a szomszéd népekkel szembeni fokozottabb uszítással, a vad sovinizmussal, az ily alapon elért terület-visszacsatolásokkal.

[9] A fasiszta Németország Ausztriát 1938-ban, Csehszlovákia egész maradék területét 1939-ben, Olaszország Albániát ugyancsak 1939-ben szállta meg. Mindhárom esetben a fasiszta hatalmak a megszállás előtt „barátságukról" biztosították ezeket az országokat.

[10] *Mint dobla félre Hitler...* a *lengyel barátságot;* 1938 végén és 1939 elején a reakciós lengyel kormány segített Hitlernek előkészíteni és végrehajtani Csehszlovákia megszállását. Sőt, 1938 novemberében — mikor Magyarország megszállta Szlovákia és Kárpát-Ukrajna déli részét — Lengyelország elfoglalta Tĕšin környékét. 1939 tavaszán Németország hozzáfogott a Lengyelország elleni agresszió előkészítéséhez. Károlyi Mihály itt arra utal, hogy 1939. április 28-án Hitler érvénytelennek nyilvánította az 1934. évi lengyel—német szerződést. Jól látja, hogy ez az intézkedés, valamint a lengyel—magyar határ létrehozása is, Lengyelország megtámadásának előkészítése. Valóban így is lett, Hitler 1939. szeptember 1-én megtámadta Lengyelországot.

LEVÉL POBUDA TIVADARHOZ

1939. augusztus 22.

Kedves Pobuda!

Annyira elővett fiam szörnyű balesete és halála[1], hogy eddig nem voltam képes kedves és meleg részvétszavait megkoszonni. Szörnyű csapás volt ez reánk nézve. Annyira szerettük és büszkék voltunk Ádámra, aki összes társai véleménye szerint egy briliáns pilóta pálya elé nézett.

A háború folytán a maguk helyzete is igen nehéz és kényes lesz, ha szükségük lenne segítségemre, tudják címemet, mely egyenlőre nem fog változni.

Elvtársi üdvozlettel
Károlyi

Hindhead. Sussix, 1939. augusztus 22.

---

[1] *Fiam szörnyű balesete és halála:* 1939-ben Károlyi Ádám repülőgépével lezuhant és szörnyethalt.

LEVÉL, HATVANY LAJOSHOZ
1941 június

Kedves Barátom,

gravaminális alapból kiindulva nem lehet senkivel sem megegyezni, sem az osztrákokkal a múltban, sem a csehekkel a jelenben. Ha 1867-ben Deák és Andrássy arra az álláspontra helyezkedtek volna, hogy az aradi vértanúk és a Bach-rendszer által elkövetett bűnök miatt (mivel azok előzetesen nem lettek reparálva), nem lehet tárgyalni, mert ők, a pecsovicsok[1] voltak a bűnösök, nem mi, akkor sohasem került volna sor kiegyezésre. De ettől eltekintve azt tartom, hogy nekünk magyaroknak nem előnyös a múltat feszegetni.

Jobb ha nem tisztázzuk azt a kérdést, ki volt az, aki inkább elnyomta a másikat. Tisza, Apponyi, Andrássy, vagy — Masaryk és Benes. Előnyösebb, ha közösen fátyolt vetünk a múltra, a be nem tartott 1868-as paragrafusokra, Apponyi iskola-rendeleteire, a botrányos választásokra. Ne hidd, hogy a prágaiak stb. demokráciáját hibátlannak tartom, csak azt tartom, hogy kissé kevésbé volt reakciós, kevésbé volt feudális, kevésbé „úri", mint a mienk. Az is igaz, hogy a 7 millió hold földből, amit a románok kiosztottak, nem jutott a magyar parasztnak. De ezzel szemben Horthy 550 000 holdat osztott[2] csak ki, de ebből sem volt köszönet, mert oly horribilis áron kapták csak ezeket a dirib-darab szikes földeket, hogy hamarosan vissza is utasították ezt az „úri"" kegyadományt. Sohasem osztottam azt az elvet, hogy „Right or wrong, my country".[3] Az „úri" Magyarország, bárha onnan is származom, nem hazám. Nem tartom hazafias kötelességemnek, hogy gazsá-

gaikat fedjem, szépítgessem. Az úri Magyarország által elkövetett bűnök jobban bántanak, jobban felháborítanak, mint a csehek, vagy mások által elkövetett bűnök, épp mert súlyosabb vétségnek találom, ha a magyar mágnások és dzsentrik tapossák a magyar parasztokat, mint ha egy cseh, román vagy szerb teszi ugyanezt. Természetesen ezellen is fogok harcolni, de előbb a magyar nép latifundiumos quislingjeit szeretném letörve látni.

De mindettől eltekintve azt kérdezem Tőled, milyen más orientációt tartanál előnyösebbnek, ha a szlávokkal azért nem akarsz szövetkezni, mert húsz éven keresztül nem fogadták el admirálisunk kinyújtott kezét?

Tengerészünk, az ébredő Eckhardt, a panamista Bethlen, a frankgyártó Teleki miért tekintette a cseheket a főellenségnek, miért csak másodsorban a jugoszlávokat, és a románokat csak harmadsorban?

Azért, mert a csehek a három közül a legdemokratábbak voltak. (Bár az ő demokráciájuk is sántított.) Mindenképpen, a progresszív magyarok nem lehetnek sem Apponyinak, még kevésbé a keresztény kurzusnak védelmezői. Ezt nevezem én ál-, vagy sallangos patriotizmusnak, amellyel semmi azonosságot nem vállalok. Megengedem, nem fogok a vitézkötéses hazafiaknak tetszeni. A „Nem, nem, soha"! nem is annyira terület át nem engedésre vonatkozik, mint az úri jogokról való le nem mondásra. Én nemcsak azért szeretnék föderációra lépni a csehekkel és a többiekkel, mert nem látok más megoldást, ha a német rabszolgaságból ki akarunk szabadulni, de azért is, mert ez és a földreform eszköz arra, hogy az úri Magyarországot letörje. Annak a magyarságnak, amely a Polichinell admirálissal[4] azonosította magát, és húsz éven keresztül nemzetiségek hiányában a magyar parasztokkal bánt úgy, mint leigázott ellenségeivel, nincs joga beszélni. Különben észrevetted-e a magyar BBC hirtelen változását? Hallottad-e, hogy a szpíker elcsukló, szinte zokogó hangon beszélt a magyar rendszer bűneiről? Örülhet Zsilinszky, ha be nem csukják a koncentrációba. Ezeknek ugyan befellegzett.

Aki nem akar maga is gyanúba keveredni, annak csak azt ajánlom, hogy Zsilinszkyt és társait drei Schritt vom Leib[5] tartsa. Az angol—amerikaiak számára ez az újabb fejlemény csak előnyt jelent, mert hiába fogják a németek meghódítani az URSS-t, több búzát és olajat a szállítás nehézségei miatt nemigen fog

kihozhatni. Ezzel szemben veszedelmesen eltávolodnak bázisuktól. Hitler bizonyára arra számított, hogyha ismét mint Szent György lovag fog szerepelni, aki a kommunista sárkány ellen veszi fel a harcot, akkor megnyeri a kapitalisták rokonszenvét. A kommunisták által csalhatatlannak hirdetett Sztálinról ugyancsak kiderült, hogy egy igen rossz politikus volt.

London, 1941. június.

---

[1] *Pecsovics:* a Habsburg-uralom idején a kormánypárt túlbuzgó híveinek gúnyneve. A XIX. század negyvenes éveiben terjedt el Festetics Rudolf Pecsovics nevű tiszttartójáról, aki a bécsi kormányzatot támogató konzervatív főurak szolgalelkű híve volt.

[2] *Horthy földosztása:* utalás az úgynevezett Nagyatádi földreformra. L. Jegyzetek.

[3] *Right or wrong, my country* (ang.): jó vagy rossz, a hazám.

[4] *Polichinell admirális:* pojáca-admirális = Horthy Miklós.

[5] *Drei Schritt vom Leib:* három lépés távolságra.

NYÍLT LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ!

1941 október

A most alakuló új demokratikus világrend küszöbén szükségesnek tartom összefoglalni azokat az alapelveket, melyek szerint Magyarország jobb jövője biztosítható.

Kell hogy:

1) *Magyarország* lerázza magáról a feudális úri rendszert.
2) Szakítson a német orientációval! E helyett a szomszédokkal — különosen a szlávokkal — teremtse meg az egyetértést.
3) Megoldja a földkérdést, hogy megszűnjön a káros birtokelosztás.
4) Az ipari munkásság és a tonkretett középosztály élet- és kultúrnívóját a maximumra emelje.
5) Ezen nácizmus elleni háborúban minden erőnkkel küzdjünk nemcsak Hitler, Mussolini valamint Pétain, de mi magyarok főleg Horthy, e szomorú kor első fasisztája ellen.

Ad 1)

A magyar alkotmány fő jellegzetessége a rendi alkotmány volt. A rendiség — a látszólagos modernizált mai alkotmányunkban is feltalálható. Egész parlamentáris és megyei rendszerünket, valamint társadalmi berendezésünket a kasztszerűség jellemzi. Míg nyugaton a feudalizmus maradványait a múzeumban őrzik, addig nálunk ez rányomta bélyegét a mindennapi életre is. Ha ezzel szemben valaki az angolok tradíciótiszteletére hivatkozik, arra csak azt felelhetem, hogy Angliában az ilyen bálványok nem akadályai a demokrácia fejlődésének.

Ezért természetes, hogy amikor Anglia egy ostromlott várrá alakult át, a demokrácia vívmányait élvező londoniak a legsúlyosabb bombázásokat is bámulatos nyugalommal fogadták. Az egész nép hősiesen viseli a megpróbáltatásokat és amellett zokszó nélkül veszi ki részét a közteher viseléséből és közszolgálatokból (tűzoltás, romok eltakarítása stb.), mert átérzi, hogy személyes szabadságával együtt mindene van veszélyeztetve.

Itt azok az emberek, akiknek egy-egy bomba mindenüket elpusztította, nem lesznek öngyilkosok, — mint a nagy börzekrachok áldozatai, akik leugrottak a 30 emeletes házakról — mert tudatában vannak annak, hogy az állam gondoskodni fog jövőjükről. Ezért itten a tulajdonhoz való görcsös ragaszkodás sem olyan méretű, mint másutt. Ezért hatnak az utóbbi napok eseményei az itt élő szemlélőkre egy kifejlődésben levő szocialista állam jól sikerült főpróbájaként.

Ezzel szemben nálunk az áldemokrácia a háború előtt a Tisza-féle választásairól, a nemzetiségekkel való elbánásáról volt hírhedt. A háború után a kereszténynek csúfolt kurzus idejében pedig az úri betyárok már elöljáróban is raboltak (140 milliót a Bankgasseból, hogy legyen mit elkártyázni).[2] Gyilkoltak Orgoványon, Siófokon stb. Koncentrációs táborokat létesítettek, ahol az áldozatokat kínozták csakúgy mint utánuk a nácik Dachauban és Oranienburgban. Mikor pedig a lopott és a védtelen emberektől kizsarolt pénzek elfogytak, akkor Bethlen miniszterelnök, Teleki, Zadravetz püspök, Windischgraetz herceg és Nádosy főkapitány vezetésével frankhamisításra vetemedtek.[3] Ennek dacára vannak tudatos félrevezetők és általuk félrevezetettek, akik azt mondják, hogy a küzdelmet csak Hitler ellen kell folytatni, Horthyt nem kell támadni, hisz ő csak egy ártatlan kezes bárány, aki a német nyomásnak nem tudott ellentállni.

Ne bántsuk Horthyt, mondják ezek, hisz neki köszönhetjük Magyarországnak mai megnagyobbodását. Az ilyen vitézkötéses hazafiakra most, mikor az új, valóban demokratikus Magyarországért indulunk harcba, nincsen szükségünk, akárhogy kendőzik magukat régi érdemes szabadságharcos nevekkel és zászlókkal, múltjuk közismert és vigyáznunk kell, hogy mostani szabadságharcunkban ezek mint ötödik kolumnisták ne akadályozzanak bennünket. Mert nem igaz az, hogy Horthy kényszerűségből szövetkezett Hitlerrel és kényszerűségből támadta

hátba a jugoszlávokat a sokat fitogtatott úri lovagiasság dacára. Az igazság az, hogy az úri betyárbanda tudatosan szövetkezett Hitlerrel, mert bitorolt vagyonát és hatalmát akarta megtartani, ami egy demokratikus rendszerben lehetetlen volna. Ennek a kasztnak *életszükséglete*, hogy mint annak idején a Habsburgokkal, később a Hohenzollernekkel, most pedig a barnainges gengszterekkel szövetkezzenek.

Ad 2)

Tettetés és hazugság az is, mintha ezen osztálynak valaha is Anglia lett volna a mintaképe. Igen, szeretik az angol vagyonos rétegek költséges szórakozásait, lovassportját, ruházkodását utánozni. Mindezért talán képesek demokrácia álarca alatt parlamenti életet mímelni és majmolni, de hiába öltözködnek kockába, az angol flanell alatt szívük mélyén mindig reakciósak voltak és maradtak és jelszavuk a „Gott strafe England"[4], ami szerintük magyarul így hangzik: „verje meg az Isten a demokráciát". Horthynak nem érdeme és a magyar népnek nem előnye az, hogy az ország határait a nácik segítségével most kitolták. Eddig még lehetett azon vitatkozni, vajon a román népnek jobb sorsa volt-e a magyar dzsentriuralom alatt, mint a magyar népnek a román vagy a szerb királyságban, vagy a csehszlovák köztársaságban. De ma, mikor ezek az országok egytől egyig náci-gauokká[5] süllyedtek, akkor már nincs mit erről beszélni, hiszen valamennyien német rabszolgaságba süllyedtek. Ilyen viszonyok közepette közömbös az, vajon a dunai gau nagyobb vagy kisebb-e, mint a trianoni Magyarország volt. Talán a magyar nép még köszönje is meg Horthynak azt, hogy Magyarországot német tartománnyá süllyesztette?

A magyar népnek teljesen közömbös, hogy Hitler közvetlenül vagy Horthy-quislingje útján tartja rabszolgaságban. Horthyékról már köztudomású, hogy a magyar népnek csaknem a felét (a nyolc és félmillió magyarból négy milliót) juttatták koldusbotra. Ez is örök szégyene marad a mai keresztény kurzusnak, melynek fő élesztője Eckhardt Tibor, Horthy sajtófőnöke volt az undorító pogromok idején.

Ellentétben a fajelmélettel, tisztességes ember zsidókérdést nem ismerhet, mert nem ismer nemzetiségi vagy faji alárendeltséget. Ahol ezt szítják, ott bátran ki kell állani és hadat üzenni a rendezői — Horthy és cinkosai — ellen, mégpedig nemcsak a

közvetlenül elkövetett aljas kínzások és gyilkosságok ellen kell tiltakozni, de minden olyan törvény és jogtalanság ellen, mely a fajok és nemzetiségek ellen szól.

Szinte hallom, hogy arra a megállapításomra, hogy Horthyék az országot koldusbotra juttatták, a klisé propaganda azt fogja válaszolni, igaz, hogy a magyar nép helyzete rossz, de ennek kizárólag Trianon az oka. Ez a legnagyobb hazugság. Mert mi köze Trianonnak ahhoz, hogy amíg 36 latifundiumosnak egy millió hold földje van, addig 1 200 000 kisparasztnak csak 950 000 holdja. Avagy tán azért is Trianon felelős, hogy míg Romániában 7 000 000 hold földet osztottak ki a 20-as évek elején a parasztok között, addig Horthy földreformja 500 000 holdat juttatott, főleg vitézzé avatott új kaszt-zsoldosoknak, megfeledkezve a földet művelő nincstelen parasztról. Vagy talán azért is Trianon felelős, hogy a nagybirtokosok 10 pengő adót fizettek holdanként, míg ugyanakkor az egyholdas kisparaszt 16 pengőt fizetett. Ilyen középkori állapotokért nem Trianon — amit én megtagadtam aláírni, de Horthy elfogadott —, hanem kizárolag Horthyék; nem a csehek, hanem a magyar urak; nem a liberálisok, hanem a reakciósok felelősek.

Mióta a nemzetiségi kérdés II. József alatt előtérbe került, Magyarországnak két irány közül kellett választania. Vagy a németekkel tart a szlávok ellen, vagy a szlávokkal a németek ellen. Az uralkodó osztály sajnos, mindig csak saját önző érdekét tekintve, a németeket választotta. Kossuth az elsők között ismerte fel a német veszélyt 1848-ban, melynek végleges elhárítása érdekében a bukott szabadságharc után a föderációt ajánlotta.

Be kell ismernem, fiatalkori, Habsburg elleni elgondolásomnak is sajnos csak a félreismert szupremácia volt az alapja és liberalizmusom éppen ezért telve volt ellentmondásokkal. Jászi Oszkárnak köszönhetem, hogy ezektől a hemmungoktól megszabadultam. Jászi Oszkár megértette velem, hogy szabadságjogokat nem lehet fajok szerint osztályozni és amellett a demokrácia dobját is ütni. Ezt a fából vaskarikát hiába is kísérelte meg Apponyi Albert zengzetes baritonjával formába onteni, mert a német—magyar szupremácia az Osztrák—Magyar Monarchiában a kisebbségben levők uralmát jelentette a többségben levő nemzetiségek felett.

A német orientáció felhagyása egyúttal a reakcióval való sza-

kítást is jelenti és azért is fontos, mert a német orientáció állandó akadálya a szlávokkal való megértésnek.

Minket a Habsburgok, a Hohenzollernek, ma pedig Hitler, mindig csak előretolt csapataik gyanánt használtak arra, hogy éket verjünk az északi és déli szlávok közé és egyengessük a németek „Drang nach Osten"[6] útját. Ez a tendencia most különösen kifejezésre jut, amikor Hitler csakis Magyarország hozzájárulásával tudott a román olajforrásokhoz eljutni, és ugyancsak a magyarok segítségével tort utat magának — Magyarországon és Bulgárián keresztül — Kisázsia felé, hogy Hamburgot összekösse Bagdaddal. Ha tehát mi nem akarunk askáriak[7] módjára a szlávokkal való orokos harcokban dicstelenül elvérezni, akkor szakítani kell ezzel a politikával, és szovetkezni kell a szlávokkal és tobbi szomszédainkkal. Csakis a szomszédokkal, főleg a szlávokkal való megértésen keresztül juthatunk el az igazi demokráciához, amely más fajokkal szemben is jogegyenlőségre torekszik.

A béke és a gazdasági jólét, valamint a demokrácia kifejlődése szempontjából a foderációt tartom az egyedüli helyes megoldásnak. Ennek pedig előfeltétele az, hogy szakítsunk azzal a politikával, mely csak abból él, hogy az egymás ellen elkövetett hibákon rágódik. Gravaminális alapból kiindulva nem lehet senkivel sem megegyezni, sem az osztrákkal a múltban, sem a csehekkel a jelenben. Ha 1867-ben[8] Deák és Andrássy arra az álláspontra helyezkedtek volna, hogy az aradi vértanúk és a Bach-rendszer bűnei miatt — mivel azokat előzetesen nem reparálták — nem lehet tárgyalni, vagy ha csak folyvást azt hangoztatták volna, hogy a Habsburgok voltak a főbűnösok — ami mellesleg igaz volt —, akkor sohasem került volna sor a kiegyezésre. De ettől eltekintve azt tartom, hogy nekünk magyaroknak nem előnyos, ha a múltat feszegetjük. Jobb ha nem tisztázzuk azt a kérdést, hogy ki nyomta el jobban a nemzetiségeket, Tisza, Apponyi, Andrássy — vagy pedig Massaryk és Benes. Előnyosebb, ha a múltra, a be nem tartott 1868/30-as tövényre, az Apponyi-féle iskola-rendeletre[9] és a botrányos választásokra fátyolt vetünk. Nem állítom, hogy a prágai, belgrádi vagy bukaresti demokráciák tökéletesek lettek volna, de pl. a prágairól senki sem állíthatja, hogy az feudális vagy úri jellegű lett volna.

És jellemző a kurzus politikájára, hogy a három utódállam közül a legélesebb harcot a csehek ellen hirdette, mert százszor

inkább megegyeztek volna a románokkal és jugoszlávokkal, kiknek rendszere kevésbé lévén demokratikus mint a cseheké, így sokkal közelebb állt szívükhöz.

Ezért a kurzus egész propagandája főleg Prága és Benesék ellen irányult, miután ezek a német veszély elhárítására a Szovjet katonai erejére támaszkodtak, amiért persze azonnal bolsevikieknek keresztelték őket. Ma, amikor Anglia katonai szövetségre lépett a Szovjettel, már csak mosolyogni lehet az ilyen átlátszó turpisságokon.

Én sohasem osztottam azt az elvet, hogy „Right or wrong, my country".[10] Az úri kaszt külön Magyarországa, bármennyire is onnan származom, különben sem lehet az én hazám. Én nem tartom hazafias kötelességemnek, hogy gazságaikat szépítgessem vagy fedezzem. Sőt, az úri Magyarország által elkovetett bűnok jobban felháborítanak, mint a román bojárok vagy mások által elkövetett bűnök. Nagyobb bűnnek tartom, amikor magyar mágnások és dzsentrik taposssák a magyar népet, mint azt, hogy a szomszédban idegenek teszik ugyanezt. Azok ellen is mindig küzdeni fogok, de elsősorban a magyar népet kell megszabadítani a latifundiumos quislingektől.

A föderáció — megengedem — nem fog a vitézkötéses hazafiaknak tetszeni, akik a „Nem, nem, soha" jelszavakat gyártották, ami nem annyira a területek átengedésére, mint inkább úri jogaikról való le nem mondásukra vonatkozott. Azt is megengedem, hogy a föderáció a régi értelemben vett magyar jogok számára egy capitis deminuciót[11] jelent, mert a magyar szupremácia helyett, a „primus inter pares"[12] elve alapján történne a szövetkezés. Valamennyi szövetkezőnek természetesen szuverenitása egy bizonyos részéről le kellene mondania. De százszor inkább szeretném a magyarok számára a szomszédokkal való egyenjogúságot, mint a szupremáciás látszatnagyhatalmat. Nem a látszat kell nekem, hanem a valóság. Ezzel is ellentétben állok az úri osztállyal. Nekik most is fő a látszat. Királyság — király nélkül —, admirális — tenger nélkül —, demokrácia — jog nélkül —, s földreform — föld nélkül.

A dunai államok föderációját természetesen csak úgy tudom elképzelni, ha az egyesülés hasonló szociális alapfeltételű államok között jön létre, mert ilyen közös alap nélkül a népek közötti szinkronizálás lehetetlenné is válnék. A föderációt decentralizálva

képzelem, a decentralizált részek teljes autonómiája mellett (nyelv, vallás, kultúra stb.), egyébként egy közös külügy, közös vám, közös pénzüggyel és közös védelemmel.

Eddig szándékosan csak a dunai föderációról beszéltem, arról, ami minket a legközelebbről érint. Természetesen én az egész európai konfederációt tartom szükségesnek, mert a kis államok föderációba foglalt csoportja mellé kell hogy a latinok, szlávok és németek nagy csoportjai is felsorakozzanak.

A kapitalista alapon álló föderatív Európa életképességében nem hiszek. A kapitalizmus, mely versenyre van alapítva, kizár minden egészséges föderációs lehetőséget. Ezért volt a Népszövetség is egy koreszült, melyet a rivalitások rövid 20 év alatt játszva tettek tönkre.

Ha a wilsoni Népszövetség nem sikerült, akkor mennyivel kevésbé valószínű, hogy egy szorosabb szövetkezés — föderáció — sikerüljön a régi alapon.

A liga nem azért bukott meg, mintha paragrafusokba fektetett alkotmánya hibásan lett volna fogalmazva, hanem azért, mert a versenyre beállított népek nem alkothatnak egy szövetséget. Ha pedig a dunai föderációt csak mint egy kibővített kisantantot képzeljük el, úgy ez még kevésbé volna tartós megoldás. Akik azt hiszik, hogy elég csak a kis államokat egy igazságosabb határelrendezéssel egy kalap alá hozni, azok valóban illúzióban ringatják magukat, mert olyan határrendezést, mely mindegyiknek megfelelne, elképzelni sem lehet.

A Népszövetség húsz év alatt, ahelyett, hogy közelebb hozta volna egymáshoz a népeket, ellenkezőleg, még eltávolította őket egymástól. Legveszedelmesebb hatása az volt, hogy narkotizálta a közvéleményt és elhitette az emberekkel, hogy már puszta létezése is garantálja a békét. A Kellogg-paktum is elhitette, hogy a háború törvényen kívül helyezésével már tényleg gátat is emelt a háború ellen. Pedig, ha az ajtómra kiírnám, hogy tilos betörni, úgyebár nem valószínű az, hogy a betörők erre sarkon fordulnának. Az ilyen dajkamesék csak arra voltak alkalmasak, hogy a kódfátyolok mögött a fegyverkezést maximumra fokozzák. Nemcsak azokat segítette, akik a fasizmus ellen fegyverkeztek, de a nácik fegyverkezését is lehetővé tette, mert hisz ez is zsíros üzletnek kínálkozott.

Elég volt a népbutításból, Elég volt a humanitásos-pacifista közhelyekből. A mostani háború után ne építsünk békegalam-

bokkal ekesített palotát a genfi tó mellé, hanem alkossuk meg saját magunknak azt az új Európát, melyből egyedül a népeknek, nem pedig a fegyverszállítóknak jut a profit. Mi nem akarunk a diplomatáknak dobogókat emelni, hogy ott nagy ambiciójukat és kis intrikájukat kielégíthessék, de mi valójában a népek részére kívánjuk a békét biztosítani.

Az európai új közösség felépítésénél számolnunk kell az etnográfiai, geográfiai és gazdasági tényekkel, és arra kell törekedni, hogy e felépülő új közösség valóban életképes legyen Ez okból bármenynyire is kívánatos volna, hogy Európa saját erejére támaszkodva építhesse fel ezt az új modern otthonát, mégis e sokat szenvedett földrész nem nélkülözheti az angol birodalom és a hatalmas Amerika hathatós segítségét. Ilyenformán kapcsolódik be az európai közösség érdeke a nagy angolszász közösség érdekkörébe — melyet a legújabb események a Szovjet szövetséggel még hatalmasabbá tettek —, és így e nagy csoportok egyesült dolgozóinak feladata odahatni, hogy a közös munka a szociális igazságok alapján hajtassék végre, mentesen minden reakciós befolyástól.

Ad 3)

„Last, but not least!" Beszéljünk a magyar földbirtokreformról. Ha hazatérünk, egy új, hatalmasabb kápolnai földosztással kell kezdenünk. Nem a majorátusok által átengedett szikes földet fogjuk kiosztani, hanem a grófok, püspökök és vitézzé ütött dzsentrik zsíros, fekete földjét. De nemcsak földet kell adni, de adjunk hozzávaló eszközöket is, hogy azt mívelhessék. Nagy termelőszövetkezeteket is fogunk létesíteni, hogy a földet ne faekével és kapával, de modern traktorokkal és arató-cséplő gépekkel (Combein) lehessen megművelni. Nagyszabású ontozőművekkel leküzdjük majd a szárazságot és fokozzuk a termelést. Hisz minden lehetséges abban a pillanatban, mikor likvidáljuk az úri Magyarországot, mert a felszabadult magyar munka és a könnyen hozzáférhető nyersanyagok lehetővé fogják tenni, hogy a dolgozók maguknak és ne a mások profitjáért termeljenek.

Ad 4)

Mikor a parasztságot földhöz juttatjuk, hogy saját hasznára termelhessen, ugyanakkor az ipari munkásság helyzetét annyira

emelni kell, hogy kereseti lehetősége a maximumra fokozódjék. Természetesen e nagy gazdasági átszervezés csak úgy lesz lehetséges, ha a profit lehetőségét fokozatosan a minimumra szállítjuk le.

A szocialista pártok az utolsó huszonöt év alatt tagadhatatlanul számos hibát követtek el és gyakran tévedtek. Legnagyobb hiba a testvérharc volt, de erről most, mikor az orosz nép oly hősiesen verekszik a fasizmus ellen és a kívánt, 1939 szeptember óta nélkülözött egységfront helyreállt, — nem akarok beszélni.

Híve vagyok és voltam az egységfrontnak, de nemcsak a munkás egységfrontnak, hanem minden progresszív gondolkodású egyén egységfrontjának úgy, ahogy az számos kongresszuson, a mostani háború kitörése előtt (utoljára 1939 májusában Párizsban) kifejezésre jutott. Szerintem csakis a dolgos parasztsággal, az ipari munkássággal, a progresszív polgársággal, valamint a letört és dolgos útra tért középosztállyal egyetemben alkotott egységfrontnak lehet döntő sikere.

Mielőtt folytatnám, tisztázni akarom a „demokrácia" kifejezés értelmezését. Mostanában nagyon divatos demokratának lenni. Boldog-boldogtalan veri a mellét, sőt a legreakciósabb elemek is állítják magukról, hogy ők demokraták. Az ilyen trójai falovakba bújt ötödik kolumnistáknak nem szabad bedőlni. Ezeknek a demokrácia hangoztatása csak pajzs, melyet a szocializmus ellen használnak, akárcsak az előző világháború után, mikor a generálisok felcsaptak pacifistáknak.

Én komolyan küzdök a demokráciáért, mert azt tekintem a leghathatósabb eszköznek a fasizmus ellen és azt hiszem, hogy ezen az úton lehet a leghamarabb a szociális igazságokat megvalósítani. De sokan a demokráciát a szabad kereskedelem és magántulajdon szent és sérthetetlen pajzsának tekintik. Ezekkel én nem értek egyet. Nekem az a meggyőződésem, hogy a szabad kereskedelem és magántulajdon XIX. századbeli formája teljesen elavult, és bukását az emberiség áldásának tekintem.

Meg vagyok arról győződve, hogy a kapitalizmus ezen háború után csakis fasiszta alapon tengődhetne tovább. Csakis rablógazdálkodással tudná profitját biztosítani, nemcsak a szomszéd államokkal, de saját népével szemben is. Formája csakis monopolisztikus lehetne, tehát a szabadkereskedelmet ő is fokozatosan kizárná. Én a tervgazdaságnak vagyok híve, de ennek szakszerű

vezetését nem szabad a mamuttőke királyaira bízni, hanem az általam vázolt dolgos egységfront megbízottaira.

A proletárdiktatúrát nem helyeslem és nem is helyeselhetem. És itt újra és kifejezetten le akarom szögezni azt a történelmi tényt, hogy annak idején a Magyar Népköztársaság hatalmát nem adtam át önként Kun Bélának, hanem a hatalmat annak idején erőszakosan, puccs útján ragadták el tőlem. Azt a történelmi hamisítást, hogy én a hatalmat önként adtam át, a reakció és falazó tábora állandóan fegyverül használja fel ellenem, hogy a progresszív emberek egy részét elidegenítse tőlem. Annak idején az erőszakos puccsot csakis polgárháború árán lehetett volna talán megakadályozni, és ezt én mindenáron kerülni akartam.[13]

Ad 5)

Hogy most egy új Magyarországot felépíthessünk, azért indult meg vezetésem alatt egy mozgalom, kezdve itt Angliában és barátaink útján az USA-ban, hogy azután Mexikón és Dél-Amerikán keresztül mindenhova eljusson, ahol magyarok élnek. Magyarországon kívül a magyarság zöme az USA-ban él. Ezeket a milliókat a magyar feudális rendszer juttatta koldusbotra és kényszerítette kivándorlásra. Az USA-ban élő magyarok most szabadságot és a munka megbecsülését élvezik, ezért nem kételkedem, hogy lelkesen fogják támogatni azt a mozgalmat, mely az óhazai népnek jogot és kenyeret nemcsak ígérni, de valóban adni is fog. Az USA magyarjainak állásfoglalása ebben az ügyben döntő fontosságú. Mint szabad ország fiai, mely hatalmas államot oly messzelátó, nagyszabású és progresszív államférfi vezet, mint Roosevelt, nem harcolhatnak máshol, mint ahogy ő is, a mi oldalunkon. Ezzel tartoznak úgy az új, mint a régi hazájuknak, mely nem nélkülözheti hathatós támogatásukat. Tekintsék csak az igazi helyes utat, ne hederítsenek a különböző áldemokratákra és falazó fasisztákra, hanem gyülekezzenek lelkesen a valódi demokrata új Magyarország zászlaja alá.

Ezért felhívok minden magyart, aki szabad földön él és meggyőződésének bátran kifejezést adhat, hogy jelentse be csatlakozását e mozgalomhoz. Az USA-beli magyarok sorakozzanak Jászi Oszkár köré, hogy bebizonyíthassuk a haladottabb nyugatnak, hogy a magyar, mihelyt kiszabadul az óhazai feudális

terror alól, mindjárt visszatér természetadta demokratikus felfogásához.

Mi az új Magyarországot az új Európával együtt akarjuk felépíteni, és ha egyes doktrinák szükségességét el is ismerem, mégis fontosabb a gyakorlati megoldás.

Az eszméket nem kell idegenből importálni, kell hogy nálunk, saját talajunkból nőjenek ki és érjenek meg.

Közép- és Nyugat-Európa legyen az új gazdasági és politikai struktúrának a bázisa. A neveken ne nyargaljanak, de fontos a valóság, hogy a liberalizmus egyéni előnyeit — tehát nem a gazdaságit — a tervgazdaság gazdasági fölényével összhangba hozzuk. Mert e kettő nem ellentétes, hanem bölcsen alkalmazva a legeredményesebb kiegészítői egymásnak.

London, 1941. október havában.

Károlyi Mihály s.k.

---

[1] A Nyílt levél magyar és angol nyelven sokszorosított anyagként jelent meg. 1942 tavaszán a demokratikus magyar amerikai lapok közölték. A haladó magyarok külföldi egyesületei egymás után jelentették be egyetértésüket és csatlakozásukat Károlyi Mihály programjához.

[2] A Bankgassei rablást l. Jegyzetek.

[3] A frankhamisítást l. Jegyzetek.

[4] Gott strafe England! (ném): Isten büntesse meg Angliát! A német imperializmus és sovinizmus egyik jelszava.

[5] *Náci-gau:* náci tartomány.

[6] Drang nach Osten (ném.): Kelet felé törekvés (német expanziós törekvés).

[7] A kiegyezést l. Jegyzetek

[8] Askáriak módjára: a hódítókat kiszolgáló bennszülött katonák módjára.

[9] Utalás a kiegyezés után hozott nemzetiségi törvényekre.

[10] Right or wrong, my country (ang.): jó vagy rossz, a hazám.

[11] Capitis deminució (lat.): a római jogból vett átvitt értelmű kifejezés: a régebben bírt jogok csökkentése vagy teljes elvesztése.

[12] *Primus inter pares* (lat.): első az egyenlők közt.

[13] A hatalom átadásának problémáját l. Jegyzetek.

ÜZENET A MAGYAR NÉPHEZ
1941

Magyarok! Földművesek, ipari munkások, honfitársak! Hozzátok szólok, értsétek meg, hogy most vagy soha, itt az idő, hogy lerázzátok azokat a bilincseket, melyeket Horthy reátok rakott. Itt az idő, most vagy soha, hogy felszabaduljatok, hogy visszavegyétek azt a földet, melyet Kápolnán 22 év előtt a dolgozó magyar parasztságnak akartam juttatni.[1] Össze kell fognotok ipari, földműves és egyéb munkások, jogaitok kivívására. Egész jövő boldogságtok attól függ, sikerülni fog-e most a Vörös Hadseregnek a náci fehér banditákat visszaverni. Minden erővel, minden eszközzel elő kell segíteni az oroszok győzelmét. Ettől függ Hitler és szolgája Horthy bukása is. Ha győzni fog a Vörös Hadsereg, akkor, de csak akkor fog lehetni egy új Magyarországot felépíteni. Akkor, de csak akkor fogjátok megkapni a magyar földet, mely jogilag mindig a tiétek volt. Akkor fogjátok a grófok és püspökök majorjait, pusztáit megkapni. Az ipari munkások csakis az orosz fegyverek győzelmén keresztül fognak kizsákmányolóiktól megszabadulni, és a termelést saját kezükbe venni.

Rólam tudjátok, hogy nemcsak ígérek, de be is tartom ígéretemet. Nem szikes földeket, de zsíros, fekete földet osztottam ki Kápolnán ezelőtt 22 évvel. Ha a Vörös Hadsereg győzni fog és visszakerülünk, első utam Kápolna lesz, a megkezdett földosztást folytatni fogjuk, de nemcsak Kápolnát, hanem a többi uradalmakat is sorra fogjuk venni. Hosszú emigrációm ideje alatt alkalmam volt kétszer is megjárni Oroszországot. Láttam és tanulmányoztam, hogy hogyan is művelik az orosz parasztok azokat a nagyúri

földeket, melyeket Lenin nekik juttatott. Megösmerkedtem a kolhozokkal és szovhozokkal, az állam által kezelt nagybirtokkal és a közösen művelt termelő szövetkezetekkel. Bámultam mechanizált modern termelési módszerüket; amire egy-egy kisparaszt gazda képtelen lenne, azt a szövetkezet meg képes valósítani. Traktorokkal és arató-cséplőgépekkel dolgoznak. Egy és ugyanazon gép learatja és menetközben meg is csépeli a learatott gabonát. Mindez csak egy szocialista államban lehetséges. Ezt a munkások erejéből felépített Szovjet-Oroszországot akarja most Hitler és csatlósa, quisling-Horthy a föld színéről elseperni. Vissza akarja adni a földet a kizsákmányoló orosz grófoknak és hercegeknek. A gyárakat, olajforrásokat, bányákat, a munkások által létesített bámulatos villanyturbinákat (Dnyeprosztroj) a kizsákmányoló német kapitalisták számára akarja elrabolni. A nácizmus, a fasizmus, mely a kapitalizmusnak utolsó formája és lehetősége, egyes-egyedül a rablásra van alapozva. Ha lehetséges, a szomszéd népeket rabolja ki, de ha erre nincs ereje, mint Horthy esetében: a saját népét fosztogatja és rabszolgasorsra juttatja. Ezért ismétlem: ha a dolgozó magyar nép élni akar, ha nem akar kínai kuli módjára grófokért és papokért egész életén keresztül dolgozni és ebben a robotmunkában tönkremenni, a vörös Oroszország oldalán van a helye. Tudom, hogy ez a küzdelem szörnyű veszedelmes, de mégis meg kell tenni, mert ha az oroszokat Hitler legyőzi, akkor végünk van.

BBC, 1941.

[Károlyi Mihály kézirat hagyatékából.]

---

[1] *Kápolnai földosztás:* l. Jegyzetek.

LEVÉL REINITZ JENŐHÖZ

1942. február 24.

Kedves Reinitz!

Január 21-i levelét most kaptam meg. Meg vagyok győződve, hogy az az analízis, amelyet az amerikai magyar pártokról és rétegekről adott, teljesen fedik a valóságot. Tobbszori amerikai tartózkodásom alatt sajnálattal kellett meggyőződnom arról, hogy az amerikai magyarság mennyire tudatlan a magyar politikát illetőleg. Az első világháborúról, az októberi forradalomról, a bolseviki forradalomról, az ellenforradalomról vajmi keveset tudnak, ami nem csoda, mert információkat Magyarországról csak az amerikai magyar lapok útján kaphattak, ezek legtöbbje pedig a magyar reakció szolgálatában állt és áll, amellett szornyen nívótlan, emiatt nem alkalmas arra, hogy oktasson és irányítson.

Én elhiszem, hogy az amerikai magyarság zome a soviniszta propaganda befolyása alatt irtózik minden szláv orientációtól. Szlávok az oroszok is, az oroszok pedig bolsevikiek, ergo mindenkivel inkább szövetkeznének, mint ezekkel. Számukra kleineres Übel (kisebb baj) a náci orientáció, amit most még azzal is indokolnak, hogy Hitler kegyelméből visszakaptak bizonyos magyar, szlovák és román lakta területeket.

Természetesen arról bölcsen hallgatnak, hogy ezen ajándéknak az ára a magyar függetlenség. II. József is felszabadította ajándékként a jobbágyságot, de ennek fejében Magyarországból osztrák gyarmatot akart csinálni. Ennek a náci ajándéknak csakis a magyar reakciós körök örülnek, akik úgy okoskodnak, hogy igaz ugyan, hogy elvesztjük a függetlenségünket, de viszont meg-

mentjük a latifundiumainkat. Az urak és a gazdagok mindenkor és minden országban az ország népének ellenségei voltak. A koblenzi márkik[1] vezették be az ellenséget a francia köztársaság letiprására. A Zichy grófok vezették be 1849-ben Miklós cár csapatait, hogy letiporják a magyar szabadságharcot és nyeregbe ültessék Ferenc József abszolutizmusát. 1919-ben a Bécsben és Szegeden ülő „patrióták" hívták be a románokat, akik miután kifosztották az országot, beengedték Horthyt és bandáit, hogy piszkos hóhérmunkájukat végrehajthassák.

Most is csak így lenne, mert ha az urak tradicionális labancpolitikája sikerülne és Hitler győzne, úgy ifj. Horthy lenne megbízva, hogy a kommunistákat, szocialistákat, parasztokat és demokratákat felakasztassa.

Az amerikai magyaroknak meg kell érteniük azt az igen egyszerű igazságot, hogy egy kis ország, mint Magyarország, nem élhet azzal a luxussal, hogy minden támasz nélkül maradjon. Carlo Alberto 1848-ban azzal halandzsált, hogy „L'ITALIA FARÀ DA SÈ"[2] — természetesen ebből nem lett semmi, és Napóleon és Bismarck segítsége kellett ahhoz, hogy az ITALIA UNITA megalakulhasson.

Magyarországnak is orientálódnia kell, az a kérdés, hogy merre? Csak két lehetőség van, vagy német vagy szláv orientáció, mert ugyebár a japánokra vagy eszkimókra mégsem lehet támaszkodni. Hogy a német orientáció mit hozott Magyarországnak 400 év óta, azt tudjuk, és azt is tudjuk, hogy ennek a politikának köszönhetjük az első világháborút és annak borzalmas következményeit. Ennek a politikának köszönhetjük, hogy a németek részére ismét az askáriak szerepét játsszuk.[3] Ezért az egyedüli lehetőség a szláv orientáció. Nemcsak azért vagyok a szláv orientáció mellett, mert nem akarom, hogy a magyarok elvérezzenek a németek szép szeméért, de azért is, mert addig, míg ki nem békülünk a szlávokkal, egy progresszív Magyarország létesítése és a dunai föderáció megalkotása lehetetlen.

Lehet, hogy ezen nézeteimért, amelyekért otthon már 20 év előtt megköveztek, az amerikai magyarok is meg fognak kövezni. Állok elébe! Százszor inkább elbukom Amerikában és otthon is, mintsem hogy paktáljak a németbarát reakciós körökkel. Ezért nem vonom vissza azt, amit Jászinak írtam a szláv orientációról, ellenkezőleg, kétszer is aláhúzom.

Remélem, hogy sikerülni fog Amerikába kijutnom, és előre is orülok, hogy Magát olyan sok év után újra viszontlátom.

Ezt a levelemet bárkinek megmutathatja, és ha kívánja, publikálhatja is.

Szívélyesen üdvözli
Károlyi Mihály

Ha másnak nem is, Jászinak, Vincze Sándornak és Vámbérynek okvetlen juttassa el e levelemet.

K. M.

London, 1942. február 24.

---

[1] *Koblenzi márkik:* Koblenz volt a nagy francia forradalom idején az ellenforradalmi arisztokrácia gyülekezőhelye, tábora, ahol a támadásra készültek.

[2] *Italia farà da sè:* Itália megteszi maga.

[3] *Askárik szerepét játszani:* az askárik bennszülött gyalogos katonák, akik a hódítókat szolgálták ki a régi német–olasz–angol gyarmatokon.

LEVÉL
A BBC MAGYAR ADÁSA VEZETŐJÉHEZ
1942. március 1.

Kedves Uram, szeretném felhívni a figyelmét a következő kijelentésre, amelyet Macartney professzor tett február 22-én, a Magyarországnak szóló vasárnapi rádióbeszédében, s amely mélységes megdöbbenést keltett azok között a magyarok között, akik nem állnak a Horthy—Hitler-rendszer mellett: „Nincs még egy olyan figura, akit a mai magyarok nagyobb egyetértéssel kárhoztatnának, mint Linder Bélát, aki védtelenül hagyta Magyarországot[1] szüksége idején, mivel »nem akart tobbé katonát látni«. De mi lesz azokkal, akik akkor, ha majd Magyarország számára elkövetkezik a szükség új ideje, kénytelenek lesznek bevallani, hogy talán örömmel látnának magyar katonákat . . ."

Hihetetlen, hogy a Magyarország felé irányuló brit propaganda egyetlen szószólója magáévá teszi a magyar „revansisták" nézőpontját, mely szerint az 1918-as forradalom „védtelenül hagyta Magyarországot szüksége idején", és a Károlyi-kormány hibát követett el, amiért nem teljesítette követelésüket, nem akarta folytatni a háborút Anglia szövetségesei ellen, *a fegyverszünet aláírása*[2] *után*, mivel Linder ezredes kijelentése azt jelentette, hogy a kormány be akarja fejezni a vesztes háborút, és le akarja szerelni a hadsereget. A vereséget szenvedett hadsereg újjászervezését azért kívánták, hogy harcoljanak Anglia szovetségesei ellen; éppen ezért szerfelett különös, hogy engem a BBC most azért illet szemrehányással, hogy ezt megakadályoztam, és a kozelgő békébe vetettem reményeimet . . . Nem félő-e, hogy az ilyenfajta beszéd diszkreditálja azokat a németellenes elemeket, amelyek ma

megkísérlik országukat kivonni a háborúból és a németek szorításából?

Azt a megjegyzést, miszerint Magyarországnak később szüksége lesz a katonáira, csakis a rég sóvárgott „revansista" háborúra lehet vonatkoztatni, és azt a gondolatot sugalmazza, hogy az új Európa nem kölcsönös megértésen — hanem az erőszak elvén fog felépülni.

Az a kijelentés, hogy Linder hadügyminisztert az egész nemzet „egyetértéssel" kárhoztatta, merőben hamis állítás. Éppen Macartney úr magyar barátai voltak azok, akiket akkoriban pánikba ejtett a hadsereg veresége, a hazatérő fegyveres katonák fosztogatásától való félelem, s ezért lefegyverzésüket követelték. Ezt a vádat kormányunk ellen, illetve énellenem sokkal később kezdték hangoztatni, amikor a fasiszta és revánspolitika megkezdődött. Ha a brit rádió a hivatalos nácibarát Magyarország propagandáját támogatja, vajmi bajosan tudja meggyőzni a tömegeket, hogy ne harcoljanak és ne kövessék vezetőiket.

Igaz híve

London, 1942. március 1.

---

[1] *Linder Béla védtelenül hagyta Magyarországot:* Linder Béla, mikor 1918-ban a Károlyi-kormány hadügyminisztere lett, kijelentette: „Nem akarok többé katonát látni!"

[2] *Fegyverszünet aláírása:* Belgrádi fegyverszünet l. Jegyzetek.

FEDERÁCIÓ: AZ EGYETLEN KIVEZETŐ ÚT

1942. május 23.

A federáció gondolata csak úgy életképes, ha egész Európára alkalmazzuk. Utópisztikus lenne azonban azt hinni, hogy olyan végleges formát találhatunk, melyet valamennyi ország egyidejűleg elfogadhat. Azt hiszem, hogy a legokosabb tobb, széles föderáció tervét kidolgozni, melyek egy ideig egymás mellett élnek, később nagyobb egységekbe olvadnak, s végül felolelik egész Európát. Most az a kérdés: „Hol kezdjük?" Természetesen ott, ahol a legnehezebb a nemzeti határokat megállapítani, mert a különféle népek és fajok, melyeket évszázadokon át mesterségesen gyűlölettel oltottak be egymás iránt, egymásba szövődnek. Kelet-Európa és a Balkán volt a múltban az európai kontinens Achillessarka és az ma is, s ha nem találunk módot arra, hogy problémáit megoldjuk, az európai föderáció problémája megoldatlan marad. Az eljárás épp fordítottja kell hogy legyen annak, amit a Népszövetség választott, mely a tetőt előbb készítette el, mint a házat. A házat alapjainál kell kezdeni. El akarjuk kerülni a felülről irányított centralizációt, mely hatalmas bürokráciára vezet, s híján van a szükséges megalapozásnak, enélkül pedig nem lehet eredményt elérni.

Az első világháború után a nemzetiségi kérdésen volt a hangsúly. Független nemzeti államokat létesítettek, s ezáltal sok elnyomott nép legalább függetlenséghez jutott. Szerencsétlenségre ez nem oldotta meg a kérdést, sőt ellenkezőleg, a helyzetet még elmérgesítette. A Habsburg-monarchia, bár igazságtalan társadalmi és nemzeti viszonyokon próbálta magát egyensúlyban tar-

tani, legalább gazdasági egység volt, míg a Népszovetség aranykorában, mikor a nemzetközi megértést prédikálták s a technikai teljesítmények szédületes tempóban novekedtek, hatalmas perspektívákat nyitva a tervszerű gazdálkodásnak, a világ félig középkori állapotokba zuhant vissza a kis nemzeti államok rendszere következtében. A józan ész azt diktálta volna, hogy csak szélesebb gazdasági egységekben emelhető fel a lakosság életszínvonala. A kis államok vámhatáraik kínai fala mögé húzódva épp annyit ártottak önmaguknak, mint szomszédaiknak.

Ez a lehetetlen állapot szülte a fasizmust, mely a szomszédok kirablásával próbált a gazdasági nehézségeken úrrá lenni. Ez a magatartás okozta a zsidóüldözést, a rablás egyik formáját a határokon belül, s oly légkort teremtett, mely háborúra kellett hogy vezessen. A kis népek önállósága látszat volt csupán, tényleg bábok voltak csak a nagyhatalmak kezében, s azért, hogy ezt a látszatot megőrizzék, szomszédaikat ingerelték mindenféle kényelmetlen intézkedésekkel, hogy ezáltal saját hatalmukat kiéljék.

MEGINT A HABSBURGOK?

Ezért egyesek azt mondják: „Minthogy az Osztrák—Magyar Monarchia sokkal jobb rendszer volt, miért ne térjünk vissza hozzá?" De mi nem így gondolkodunk. Mi nem felejtettük el, hogy bár a Monarchia gazdaságilag életrevalóbb volt, politikailag azonban a kisebbség uralmára épült, a németekére Ausztriában, a magyarokéra Magyarországon. Ez a rendszer természetesen súrlódásokra és elégedetlenségekre vezetett. Egészségtelen alakulat volt, szembenállt a demokratikus elvekkel, és hogy fenntarthassa magát, kénytelen volt a német militarizmusra támaszkodni. Lehetséges-e ma a föderációt Habsburg vezetés alatt megvalósítani? A Habsburgok tradíciói éppoly erősek, mint a Bourbonoké, s lehetetlen hinni, hogy a Habsburgok valaha is egy demokratikus és szocialista föderáció központja lehessenek, mely egy foderált Európa új rendjének útját egyengeti.

A FÜGGETLENSÉG ILLÚZIÓJA

A múlt tapasztalatai arra tanítanak, hogy kis népek, sőt középnagyságú népek sem tudják függetlenségüket megvédeni. Franciaország, Olaszország és Lengyelország példája ezt világosan bizonyítja. A kis népek valójában valamelyik nagyhatalom gyámsága alá kerülnek. Ezenfelül az agrárországok általában hátrányban vannak az iparos országokkal szemben, mert nem képesek megfelelően erős mechanizált hadsereget kiépíteni. Sikeres foderáció csak közös gazdasági érdekekre épülhet, nem pedig nyelvi közösségre. Az egyes államoknak le kell majd mondaniok szuverenitásuk egy részéről, ami nyilván áldozatot jelent. A Népszovetség azért bukott meg, mert egyik nép sem volt hajlandó erre az áldozatra. Szembe kell néznünk e tényekkel, s tanulnunk a saját kárunkon.

A FÖDERÁCIÓ FELÉ

Korai lenne a foderáció részletkérdéseivel foglalkozni. A középkelet-európai foderáció a Duna mentén megtelepedett népekből alakulna. Ezek zárt egységbe tömörülnének, közös vámterülettel, hadsereggel és tervgazdasággal. Más tereken a különböző nemzetek megőriznék teljes szabadságukat, kulturális, vallási és nyelvi különállásukat. E nemzetfolotti foderáció tiszteletben kell hogy tartsa a helyi onkormányzatokat, az egyes népek nemzeti sajátságait, de ugyanakkor kozpontilag irányítja a gazdasági életet. A parlament váltakozva üléseznék a különböző népek fővárosaiban.

Nincs terünk további részletekbe bocsátkozni. Egyszersmindenkorra tudomásul kell vennünk, hogy Kelet-Európa problémáit nem oldhatjuk meg úgy, hogy a térképen ide-oda határvonalakat húzunk, vagy odacsatolunk községeket, s úgy sem, hogy Európa összeomlott régi rendjét próbáljuk visszaállítani. A bajok gyökerét kell eltávolítanunk, s egy új, szélesebb emberi ontudatot és lelkiismeretet teremtenünk, mely mentes az apró-cseprő nemzeti hiúságoktól és féltékenykedésektől, és kész és méltó arra, hogy mint egyenlő az egyenlők között működjon együtt az új, nemzetközi együttműködésre társult Európában.

Új Világ, 1942. május 23.

JEGYZÉK RÁKOSI MÁTYÁSNAK A KOSSUTH RÁDIÓBAN TEENDŐ KÖZÖS NYILATKOZAT TÁRGYÁBAN 1942.

Elvben semmi kifogásom azellen, hogy közös nyilatkozatot tegyünk a Kossuth rádióban. Ellenkezőleg, nagy örömömre szolgálna e terv megvalósítása.

Ami nehézséget okoz számomra, az Zsilinszky részvétele. Ha ő elfogadja programunkat, és beleegyezik abba, hogy én álljak a londoni magyar koalíció élén, úgy nincs kifogásom személye ellen. Nem személyi okok késztetnek arra, hogy kezembe vegyem a koalíció irányítását, de fel kell vérteznünk magunkat az ellenforradalmi veszély ellen, és vigyáznunk kell, nehogy előtérbe nyomakodjon a jobboldal. Persze én nem állítom, hogy Zsilinszky ellenforradalmár, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy még tegnap Horthy alkalmazottja volt. Környezetében — haladó és becsületes emberek mellett — vannak kétes elemek is, amelyek a „szürke eminenciás" szerepét játsszák. Elsősorban Révai Andrásra gondolok, a *Pester Lloyd* régi munkatársára, a notórius horthystára, aki ma a szabadság bajnokának és a Szovjetunió lelkes barátjának mutatja magát, de azért továbbra is kapcsolatban maradt a BBC bűnös propagandájának[1] irányítóival, akiknek be nem vallott céljuk a magyarországi feudális rendszer megmentése. Ellentétben a BBC többi részlegével, melyeknek többsége ragyogóan dolgozik, a magyar részleg minden lehetőt megtesz Horthy kímélése érdekében. Az a néhány reakciós angol, aki ezt az osztályt a kezében tartja, barátja Révainak. Múltja és jelenlegi machinációi erősen gyanússá teszik nagyhangú kérkedéseit. A haladó, komoly gondolkodású angolok — nem a konzervatív

Labour pártra gondolok —, akik átfogo modon gondolnak Európa jovőjére, szüntelen azt tanácsolják nekem, hogy határoljam el magam a Zsilinszky-féle mozgalomtól. Kérnek, ne csatoljam a nevem azokhoz a tobbé-kevésbé reakciós személyekhez, akiket ók kis magyar Darlanoknak tartanak. Véleményuk szerint eljon az az idő, amikor Angliában baloldali kormány alakul s nekem kerülnom kell minden kompromisszumot addig, amíg az igazi demokraták nem jutnak hatalomra. Nem hagyhatom egészen figyelmen kívul tanácsaikat, amelyek annál is inkább fontosak, mivel másfelől a jobboldaliak arra unszolnak, hogy kozoskodjem Zsilinszkyvel. Mindazonáltal a Londoni Magyar Klub, amelynek kommunisták a vezetői, jóhiszeműen, de túlságosan nagy buzgalommal unszolnak a mindenáron valo egyesulés fele.

Ami az Ön nyilatkozat-tervezetét illeti, azzal egy pont kivételével egyetértek. Nem értem egészen, mit ért Ön e kifejezésen: „a magyar erők visszahívása a határon saját jogaink védelme céljából". 1) Milyen határon? 2) Ki ellen kell megvédeni a jogainkat? 3) Horthy magyar hadserege az, amelyről Ön beszél, és ezt a hadsereget kell-e megőrizni? Ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban néhány ellenvetést kell tenni. A) Ez a koncepció megfelelő Horthy koncepciójának, aki a Szovjetunió elleni gyűlolete dacára nem szívesen küldi csapatait az orosz frontra, mert hadseregét a szomszéd népek és a magyar forradalom ellen szeretné megőrizni. Természetesen a csapatok visszahívása szükséges, de úgy gondolom, másképpen kell magunkat kifejeznunk. B) Ha nem definiáljuk pontosan az ultranacionalisták játékát, akik még egy akácfáról sem akarnak lemondani, veszélyeztetjük szomszédainkkal való jó kapcsolatainkat, s rendkívül megnehezítjük a kolcsonos megértés lehetőségét. És fordítva, ha a trianoni régi határra gondolunk, szabad utat engedünk a revizionisták veszedelmes propagandájának, s népszerűtlenekké válhatunk a magyar tomeg előtt. Egyébiránt véleményem szerint bármily fontos is ez a kérdés, a legújabb események kovetkeztében második helyre szorul. Amióta a nácik kénytelenek voltak 42 hadosztályt és jelentős számú repülőgépet az orosz frontrol visszavonni, nem gondolom, hogy az a négy-öt magyar hadosztály, amely még ott lehet, el tudná mozdítani a mérleg nyelvét. De elismerem, hogy a kérdést nem szabad elhanyagolni, csak világosabban meg kell ezt magyaráznia nekem, és megfelelőbb megoldást kell találnia.

A tobbi ponttal mind egyetértek, csak azt jegyzem meg, hogy en az agrárreform kérdésében radikálisabb vagyok, és 100 holdnál kezdeném a kisajátítást, de azért elfogadom az Ön javaslatát.

Az orosz—magyar egyezmény tekintetében Csehszlovákiának kell a kozvetítő szerepét vállalnia. Benessel folytatott tárgyalásaim alapján kijelenthetem, hogy a csehszlovák koztársaság elnoke őszinte és lelkes híve az orosz orientációnak. De ezt nem lehet elmondani valamennyi miniszteréről.

Végül, fenntartva mindazt, amit fentebb mondottam, nem tudom, hogy Zsilinszky elfogadja-e az Ön indítványát. Ez ellen a lehetőség ellen is biztosítanunk kell magunkat. Kérem, válaszoljon olyan gyorsan, amennyire csak lehet. Kozben én tárgyalok majd Zsilinszkyvel, de csak nagy általánosságban fogom őt informálni. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy nagyon elővigyázatosnak kell lennünk. „Párizs megér egy misét", és Darlan megér egy flottát, megértem én ezt jól, de ha Darlan megmenekül és a flotta elszökik előlünk, „az több mint bűn, az ostobaság."

Válaszát várva, fogadja őszinte üdvozletemet.

P. S.

Úgy gondoltam, hogy amerikai barátainknak (Vámbérynak és Jászinak) csatlakozniuk kellene a mi nyilatkozatunkhoz, de sajnos, technikai okok miatt nem tudok érintkezésbe lépni velük ebben az ügyben.

Még arra szeretném kérni Önt, hasson oda, hogy a fentebb említett Londoni Magyar Klub nagyobb bizalommal legyen irántam, s mivel nekik nincs módjukban helyesen megítélni a néha nagyon szövevényes és kényes helyzeteket, nekem pedig nincs jogom mindent elmondani nekik — bízzák rám a kellő időben való cselekvést. Ahelyett, hogy nehézségeket okoznak nekem és még kínosabbá teszik azt, ami már amúgy is eléggé kínos, támogassanak engem harcomban. Én velük vagyok, és ők olyan idegennek, sőt még idegenebbnek tartanak, mint Zsilinszkyt. Közbejárását előre is köszönöm. Üdvözlet.

London, 1942. A közlés alapja a levél másolata

LEVÉL SETON-WATSON PROFESSZORHOZ

1942. június 14.

Kedves Seton-Watson professzor,
attól tartok, csalódást kell keltenem Önben, mivel az a véleményem, hogy nem írhatom alá azt a parasztprogramot, amelyet eljuttatott hozzám.[1]

Én természetesen főleg magyar szempontból nézem ezt a programot, de Önnek is el kell ismernie, hogy hazámban a parasztkérdés a legakutabb probléma, ennélfogva egy ilyen lapban a magyar parasztok szociális érdekeinek a fő tényezők között kell szerepelniük. Meg kell mondanom, hogy ellenvetésem nem a pozitív, hanem inkább a negatív vonalat illeti, vagyis inkább azt kifogásolom, ami *nincs* benne a programban. Egy ilyen lapkiadványban is „a hang az, amely a dal lényegét adja". És én úgy találom, hogy a vezérmotívum nem elég erős. Meglehet, némileg elfogult vagyok, mivel ismerem a program összeállítóit, hiszen együtt dolgoztam velük a Fabianus Társaság égisze alatt, és bár becsülöm szaktudásukat, úgy érzem, nem eléggé progresszív módon ragadták meg a kérdést. A francia mondást: „Pauvres paysants, pauvre roi" (szegény parasztok, szegény király) helytelenül is lehet értelmezni, így: „Pauvres paysants, pauvre Seigneur" (szegény parasztok, szegény uraság). Az a benyomás alakul ki, hogy a program fő célja: engedékenységre bírni a földesurakat a saját érdekükben, s mi — a program megfogalmazói — az ő megmentésükre törekszünk.

Nem csupán ezzel a problémával állunk szemkozt. hanem egy, a földbirtokosok ellen irányuló, rendkívül erős náci propagandával

és demagógiával is (bár ez hamis, látszatpropaganda). A magyar parasztság nagy része éppen ezért támogatja a nácikat, mert azok olyan heves és erőszakos nyelvet használnak, amely közvetlenül hat a parasztságra. Hacsak nem győzzük meg a parasztságot.

A veres paraszti forradalom elkerülésének egyetlen módja az, hogy a hajóról ki kell dobni a földbirtokosok ballasztját. Ha így cselekszünk, nem csupán a szociális követelményeket szolgáljuk, hanem meg is semmisítjük azokat, akik a fasizmus és a német uralom támogatói. Tudjuk, hogy a Göbbels-féle propagandának Janus-arca van.

Még egy ellenvetésem van a kollektivizálás elvetését illetően. Ha Magyarországon minden földet felosztanának legalább 12 acres darabokra — egy ottagú család megélhetéséhez ennyi szükséges —, akkor kevésnek bizonyulna a föld, mert hozzávetőleg egymillió parasztnak semmi sem jutna. Mi történjék ezekkel? Én csak egy megoldást látok: kollektív gazdaságokba kell tomöríteni őket, bár én sem akarok az egész földterületen kollektív gazdálkodást, a szövetkezés mellett vagyok. Véleményem szerint ez a programtervezet egyrészt túlságosan is részletezett, másrészt nincs eléggé részletezve. Vagy jobban kell általánosítani, vagy jobban kell részletezni. Természetesen örömomre szolgálna, ha a problémát megvitathatnám Önnel és kollégáival, és gondolom — amint Ön is kifejezésre juttatta —, hogy egy harmadik programtervezet figyelembe vehetné az én elgondolásaimat. Szerintem Horthy admirális magyarországi ál-földreformját szintén meg kell említeni.

Őszinte híve
Károlyi Mihály

London, 1942. június 14.

---

[1] Seton-Watson professzor, angol közíró, éveken keresztül foglalkozott a magyarországi gazdasági, politikai és egyéb közéleti problémákkal. 1942-ben az angol Nemzetközi Ügyek Királyi Intézete (Royal Institute of International Affairs), a Chatham House fel akarta dolgoztatni a közép-európai és a Balkán-államok agrárproblémáit. Ennek keretében Seton-Watson professzor, majd később Dániel Arnold dolgozott ki agrárprogramot. Károlyi Mihály azonban ezeket nem fogadta el, mivel a magyar földkérdést csakis radikális, demokratikus agrárprogram útján látta megoldhatónak.

BESZÉD
A LONDONI ETHICAL CHURCHBEN
1942. június 21.

Tisztelt Holgyeim és Uraim!

Mielőtt rátérnék beszédemben Magyarországra es a foderációra, két világtorténelmi eseményről akarok megemlékezni. Az egyiknek holnap lesz az évfordulója. Holnap lesz tizenkét hónapja annak, hogy a Voros Hadsereg[1] hősies harcával és küzdelmével visszaszorította a náci hadsereget. A másik világtorténelmi esemény, melyről szólni kívánok, Anglia és a szovjet húszéves szovetsége. 1792-ben bombaként hatott a koblenzi emigrációs táborban[2], amely olyan volt, mint a szegedi[3], az a hír, hogy a sans-culotte-ok[4] hadserege megverte Brunswick hadait.[5] Senki sem hitte volna akkortájt, hogy ez a rongyos hadsereg képes lesz Európa legerősebb és legjobban kiképzett hadseregét megakadályozni abban, hogy Párizsba bevonuljon. Ez a csata volt az első tőrdöfés, amelyet az ancien régime kapott a francia koztársaságtól. Igaz, hogy ez a tőrdöfés még nem volt végleges, mert ha enyhébb formájában is, újból feltámadt a feudalizmus. Voltak még visszaesések, volt thermidor[6], volt Napóleon, restauráció és ismét császárság, de mindez nem változtatott azon a tényen, hogy a francia hadsereg megsebezte az ancien régime-et. Ne higgyék, hogy ezt a csatát a tábornokok nyerték meg, akik kozott árulok is voltak. Az igazi csatát nem a tábornokok, hanem a sans-culotte-ok nyerték meg. Meg vagyok arról győződve, hogy a francia hadsereg akkor nemcsak azért vérzett, hogy diadalra segítse a francia koztársaságot, hanem azért, hogy legyőzze a reakciót, és győzelmet szerezzen mindazok számára, akik a progresszivitás alapján álltak és

akik Európában le akarták rázni a feudalizmus láncait. Éppen úgy ma is meg vagyok győződve arról, hogy a Vörös Hadsereg nemcsak azért harcol, hogy a kommunista rendszert fenntartsa Oroszországban, hanem azért, mert velünk együtt meg akarja dönteni a fasizmust, azt az „ancien régime"-et, amelynek nincs többé helye Európában. A Vörös Hadsereg és az orosz nép nemcsak a csatatereken vérzett. Előkészítette ezt a háborút, óriási áldozatokat hozott, hogy felépítse azt a nehézipart, amely nélkül nem lehetett volna ezeket a győzelmeket kivívni. Ha ma még nem is lehet végső győzelemről beszélni, mégis meg lehet állapítani, hogy az első tördöfést, az első mély sebet a fasizmuson a Vörös Hadsereg, az orosz nép, az orosz katonák és Timosenko hősei ejtették.

A másik esemény, amelyről meg akarok emlékezni és amely világtörténelmi méreteiben felülmúlja az eddigi világtörténelmi eseményeket, mert ezzel egy új éra indult meg, az angol — orosz szövetségi szerződés.[7] A nagy embereket és a nagy államférfiakat úgy ítélik meg, hogy mennyire tudták és tudják a korszellemet megérteni, es mennyire tudják a közvélemény hangját kifejezni. Ezért állítom, hogy Churchill, Anglia miniszterelnöke egyike a kor legnagyobb államférfiainak. Mert nemcsak Anglia szavát értette meg, hanem megértette Európa és az embermilliók szavát és akaratát. Megértette, hogy végre igazi békét akarunk, biztosítani akarjuk egymás számára a megbecsülést, úgy akarunk cselekedni, hogy emelhessük az emberiség anyagi és szellemi nívóját. Ezt jelenti a húszéves szerződés, amely százszázalékos cselekedet. Olyan valóság ez, amely össze van forrva a tömegekkel, a tömegektől jött és a tömegekhez megy vissza. Ennek a szerződésnek a nagy fontosságát az is igazolja, hogy Anglia eddig sohasem kötött ilyen hosszú lejáratú szerződést. Kötött szövetségeket, belépett koalíciókba, de hosszú szövetségek megkötésére nem volt hajlandó. És ha azt kérdezzük, hogy mi indította Angliát erre a lépésre, azt kell felelnem, hogy Anglia ezzel útmutatást akart adni a világnak, meg akarta mutatni azt az utat, amelyet az új Európa felépítésének munkájában mindannyiunknak követnie kell. A húszéves szerződés radikális szakítást jelent egy huszonöt éves politikával, azzal a politikával, mely huszonöt év előtt arról volt nevezetes, hogy a fehérgárdistákat akarta felhasználni Lenin megbuktatására. Szakítás azzal a politikával, amely eleinte csak *de facto* és nem *de jure* akarta elismerni a Szovjetet. Szakítás azzal a politi-

kával, amely 18 éven keresztül Oroszországot távoltartotta a Népszovetségtől, és amikor mégis beengedte, ott neki csak a mostohatestvér szerepét engedte át. Szakítás azzal a 25 éves politikával, amely úgy tüntette fel a kommunizmust, mint a szent tulajdon rablóit. Szakítás azzal a politikával, amely nem akarta megérteni, hogy a kommunizmus nem azért vette el az urak földjét, nem azért kommunizálja a termelési eszközöket, hogy raboljon, hanem azért, mert ez a rombolás szükséges volt, hogy megtörjék a régi rezsimet és felépíthessék az új rezsimet. Most már Angliában is megállapították, hogy nem a kommunizmus, hanem a fasizmus célja a rablás. Sokan, köztük én is, azon a véleményen voltunk, hogy Anglia és a szövetségesek eddig nem tudták megadni ennek a háborúnak az igazi motívumát. Ezt a háborút nem lehet csak a harctereken megnyerni, mert ennek a háborúnak szüksége van egy eszmére, kell hogy a tömegek tudják, miért véreznek és halnak meg. Én ugyan a kritikámat magamban tartottam, mert vendége vagyok ennek az országnak, de most tudom, hogy már megvan a vezérmotívum. Megvan az új Marseillaise, amelyre szüksége van a tömegeknek, hogy leverjék a fasizmust. Megvan a vezérmotívum, amit meg lehet érteni nemcsak itt, hanem Magyarországon és mindenütt a leigázott emberek között. Mindenki, még az írniolvasni nem tudó emberek is megértik, mit jelent az, hogy Anglia 20 éves szerződést kotott Oroszországgal. Ezt a vezérmotívumot meg fogják érteni a magyar parasztok is. Mert a paraszt nem ostoba. Lehet műveletlen, mert elzárták előle a művelődés lehetőségét, de józan esze van és sokszor tobb józan esze, mint sok szobatudósnak. Nem érti a sok szót, mert tudja, hogy az egyszerű szóban van az igazság. Nem talleyrand-i beszédekre van szüksége, hanem Jézus Krisztus szavaira, vagy Lenin tanításaira. Azokra a szavakra, amiket Lenin mondott Petrográdban. Vagy amit Luther vagy Savonarola mondott, aki a pápák hazug szava ellen harcolt és elégetette magát az igazságért. Az ő mártíromságát megértette a világ.

Ebben a húszéves szerződésben én mást is látok. Mert az éremnek nemcsak egy oldala van. Meg kell nézni az érem másik oldalát is. Anglia részéről nagy lépés, hogy kezet nyújt Oroszországnak, mert azt jelenti, hogy Anglia át akar alakulni, sőt már át is alakult, csak ezt az átalakulást még nem látjuk, mert a háború gőzében a bombák még zuhannak Londonra. Azt hiszem, a szovjet is

változni fog demokratikus irányban, hiszen azert érezte magát kényszerítve a diktatúra alapján állni, mert izolálva volt, és belekergették abba, hogy a diktatúrát fenntartsa. Most, amikor látni fogja, hogy nem olyan kormányokkal van körülvéve, amelyek fehérgárdistákat uszítanak rá, a szovjet is joggal térhet arra a természetes útra, amit Lenin már régebben hirdetett: a diktatúra csak átmenet lehet. Az a tény, hogy Anglia geográfiailag a félúton fekszik az USA és a Szovjet kozott, és hogy Anglia nem Amerikával, hanem a Szovjettel kotott húszéves szerzodést, dokumentálja, hogy őt az érdekei inkább Európához kotik, mint Amerikához, aminek különosen orvendünk, mert remélni lehet, hogy kozös erővel fogunk is valamit épiteni. Az a tény, hogy Anglia éppen azzal a Szovjettel kotott húszéves szerződést, amely a foderáció alapján áll, igazolja, hogy Anglia az új Európát a foderáció alapján akarja felépiteni, és elfogadta azt, hogy az új foderáció alapja a szocializmus elve és ideológiája legyen. Ezért ne feledjük el soha, hogy milyen szolgálatot tett nekünk a Voros Hadsereg, és ne felejtsük el sohasem Churchillt, akinek szobrot fognak emelni nemcsak itten, hanem a magyar falvakban is.

Most roviden akarok beszélni Magyarországról es a foderációról. Nem akarom ismételni programomat, hiszen onok már jól ismerik és talán unják is, amiként már magam is unom. Vigyáznunk kell arra, hogy ne essünk abba a hibába, amibe 1918-ban estünk. Akkor Magyarországnak választania kellett Wilson 14 pontja[8] és 1867. 12 pontja[9] kozött. Választani kellett, hogy akarunk-e foderációt, vagy fenn akarjuk tartani a Szent István-i korona integritásának elvet. 1917-ben a háború már el volt veszve. Ezt Ottokar Czernin külügyminiszter állapította meg egy memorandumban, amelyet eljuttatott császárához. Károly császár és király ezt megértette, és sógorát, Sixtus herceget különbéke-ajánlattal[10] Franciaországba küldte. De már késő volt és az akció nem járt sikerrel. Meg kell állapítani, hogy ezeket a kísérleteket fóleg az akkor uralkodó magyar osztályparlament, Tisza István gróf parlamenti tobbsége, Apponyi Albert gróf és a tobbi korifeus akadályozta meg, akik nem akarták elfogadni Wilson 14 pontját, noha ők is tudtak, éppen úgy mint én, Czernin memorandumáról, és tudniok kellett, hogy nem nyerhetjük meg a háborút. Nem akarták elfogadni a wilsoni elveket, mert annak egyik fő pontja volt a népszavazás elrendelése, amit nem lehetett osszeegyeztetni a Szent

István-i integritás gondolatával. Nem lehetett remélni, hogy a tót, román és szerb lakta területek a népszavazás esetén velünk tartsanak. De lehetett-e remélni ama bánásmód után, amelyben a nemzetiségek Magyarországon részesültek. Csak pirulnom kell a szégyentől, ha azokra a módszerekre gondolok, amelyekkel a nemzetiségeket kezeltük. Engedjék meg, hogy elmondjak ezzel kapcsolatban egy epizódot. Erdélyben léptem fel képviselőjeloltnek a zilahi kerületben, amelynek négyezer választója kozül 3000 román volt. A Széll-kormány léptetett fel — és ez volt az egyetlen eset, amikor kormánypárti programmal léptem fel, de meg is buktam —, soha nem tudtam románul, és csak berúgott korteseim mondták el helyettem a programbeszédet. Azt mondták, hogy a 3000 román velünk fog tartani, csak fizessük meg őket, az ezer magyarral ne törődjem, mert azok úgyis a „48-as" jeloltre fognak szavazni. A koltségekre elköltottem a torvényes 15 000 koronát, és amikor újabb pénzt kértek tőlem a lelkek megvásárlására, kereken kijelentettem, hogy nem adok. Hát akkor meg fogunk bukni — mondták nekem. Ezt meg is mondtam Széll Kálmán miniszterelnoknek, aki azt felelte, hogy ne bolondozzak, mert be kell kerülnom a parlamentbe. Lélekvásárlás útján azonban nem akartam képviselő lenni. Meg is buktam. A háromezer román választó nem jott el szavazni, mert nem volt fuvar és ital, az ezer magyar kozül pedig 900 leszavazott ellenjeloltemre, Lengyel Zoltánra. Rám mindossze 100 szavazat esett. Azóta sem volt ilyen csúfos bukás. De erre a bukásomra büszke vagyok, mert már akkor is felháborodtam ama bánásmódon, amelyben nálunk a nemzetiségeket részesítették.

A foderáció gondolatáról sokan azt hiszik, hogy az én vesszőparipám. 25 éve lovagolok rajta, de most mások is rajta lovagolnak. Ma mindenki érzi, hogy a jovő háborút csak úgy lehet elkerülni, ha a foderáció útjára lépünk. Sokan úgy tekintik, hogy a foderáció egy keserű pirula, amit le kell nyelnünk. Én más véleményen vagyok, mert nem keserű pirula az, ha a hatalmon megosztozunk a csehekkel, a szlovákokkal és a románokkal, akik nem kisebbségnek fogják érezni magukat, hanem igaz és őszinte barátnak. Magyarország geográfiai helyzete előnyos azáltal, hogy a Duna folyik rajta keresztül és a Duna lesz a foderáció gerince, és ha Magyarország a foderáció útjára lép, akkor pozíciója sokkal szilárdabb lesz, mint volt a Monarchia idejében. Mert akkor nagy-

hatalom leszünk, de nem olyan talmi nagyhatalom, mint régebben. Egy francia író[11] könyvet írt Európáról. Ebben két részre osztotta Európát: A. Európára és B. Európára. Az A. az ipari Európa, a B. a mezőgazdasági Európa. Ha ez a két Európa komplettírozni fogja magát, akkor a nyugati hatalmak megadják neki mindazokat a nyersanyagokat, amelyekre szüksége van. Én helyeslem ezt, de fő hibájának a betűrendet tekintem. Én a B. Európát tenném az első helyre, mert azt tekintem fontosabbnak. Mert ipar nélkül meg lehet élni, de kenyér nélkül nem. Meg kell tudnia mindenkinek, ha megcsináljuk a 70—80 milliós föderációt, akkor olyan hatalom leszünk, amelynek nem lehet diktálni, hanem maga fog diktálni. De első feltétel, hogy változtatni kell a lehetetlen magyarországi birtokállapotokon. Lehetetlen, hogy 16 millió hold termőföldből 8 millió hold 15 000 ember kezében legyen, a többieknek, a százezreknek és a milliónak pedig szintén 8 millió hold jusson. Tűrhetetlen, hogy amikor nyolc és félmillió emberből öt és félmillió foglalkozik mezőgazdasággal, három és félmillió embernek semmi földje se legyen. Ezeken az állapotokon radikálisan kell segíteni, olyan eszközökkel, amilyenekkel Churchill akar Európán segíteni. De gyorsan kell az új útra térni, mert jön az új Európa és el fog bennünket seperni. Ha egy új, véres forradalmat meg akarunk akadályozni, radikálisan kell segítenünk. Magyarország érett arra, hogy az új útra lépjen. Tudjuk, hogy a népnek nem kell a mai rendszer. A szabotázsok napirenden vannak. Elég Almásfüzitőre és Csepelre utalni. Magyarországon kezd inogni a rendszer épülete, inog a fold Horthyék alatt. Amikor Horthy születésnapján a külföldi magyarok nevében akarták üdvözölni a kormányzót, csak a quirinali magyar követet[12] tudták megfogni erre a célra, aki az én nevemben és az Önök nevében is jókívánságokat fejezett ki neki. Ugyanezen a napon a kassai repülőtiszti iskola parancsnoka az új hadnagyokhoz intézett beszédében azt mondotta, hogy vigyázni kell a drága magyar vérre, nem szabad azt pocsékolni. Egyebet sem hallunk, minthogy Horthy, Kállay és a többiek folyton csak szaladgálnak Berlinbe és Münchenbe, és ígérgetik, hogy aratás után elküldik a magyarok tízezreit Oroszországba a vágóhídra. De már vannak sokan, akik félnek attól, hogy Heydrich[13] sorsára kerülnek. Ezek már készítik az önigazolást, hogy elmondhassák, hogy ők már akkor is ellene voltak a mai rezsimnek. Már megkezdődtek a sugdosások. De ezekkel a sugdosásokkal nem

lehet megmenteni a hazát. A magyaroknak cselekedniok kell. Arra az útra kell lépniok, mint a csehek 1914—1918-ban. Szabotálni kell, parancsnokaik ellen kell fordítani fegyvereiket. Légiókat kell alakítaniok, meg kell adniok magukat az oroszoknak. 1914—1918 között a csehek Ausztriától akartak szabadulni. Mi akarunk és meg is fogunk szabadulni a németektől.

Magyarországnak nagy gazdasági és főleg lelki átalakulásra van szüksége. Meg kell egyeznie és baráti viszonyban kell lennie a szomszédaival. És össze is fogunk fogni, vállvetve fogunk frontot alkotni a szlovákokkal, csehekkel, románokkal és jugoszlávokkal, és nem hagyjuk magunkat terrorizálni még a hazaárulás ostoba vádjával sem. Nem kellenek nekünk azok, akik arra spekulálnak, hogy miként fog alakulni a világ. Vannak, akik azt mondják hogy Hitler megduzzasztotta és talán még jobban meg akarja duzzasztani Magyarország határait. Nekünk teljesen mindegy, hogy milyenek a határai egy dunai „gau"-nak. Egészen mások egy föderáció határai. Azok nem természetes, nem geológiai határok lesznek, hanem lelki határok. Azokhoz a csehek, szlovákok, románok és jugoszlávok is hozzájárulhatnak. Csak az a fontos, hogy mindenkinek engedjék meg, hogy saját nyelvét használhassa, saját hitét és vallását hirdethesse. Az egyik nemzet nem uralkodhat a másik felett. Egy olyan alakulásból, amelyben az egyik uralkodna a másik felett, mi nem kérünk. Nem uralkodni, hanem olyan föderációt akarunk felépíteni, amely összeegyeztethető a szocializmussal és az emberi méltósággal. Mi nem leszünk többé kis figurák a sakktáblán, hanem bástyák, akik sakk-mattot akarnak és tudnak adni nemcsak a koronás királyoknak, hanem az acélkirályoknak is.

London, 1942. június 21.

---

[1] *Hogy a Vörös Hadsereg:* a beszédet először itt, a továbbiak során még számos helyen szakította félbe taps és éljenzés.

[2] *Koblenzi emigrációs tábor:* l. II. 46. lapján.

[3] *Mint a szegedi:* utalás az 1919-ben — a Tanácsköztársaság idején — Szegeden szervezkedő ellenforradalomra.

[4] *Sans-culotte:* a nagy francia forradalom idején a szegény városi emberek elnevezése, akik nem a nemesek által viselt térdnadrágot (culotte), hanem hosszú nadrágot hordtak. Ők alkották a forradalom hajtóerejét s a jakobinus diktatúra tömegbázisát.

[5] 1792. augusztus 10-én a párizsi nép fegyveres felkelése megdöntötte a monarchiát. A külső ellenség szeptember 2-án bevette Verdun erődjét, aminek hírére a párizsi nép a következő napokban – árulástól tartva – végzett több mint ezer gyanús letartóztatott személlyel (arisztokraták, ellenszegülő papok stb.). Szeptembertől novembertől a francia hadsereg csatákat nyert az osztrákok és a poroszok felett.

[6] *Thermidor:* Thermidor 9-én (1794. július 26.) hajtotta végre a nagyburzsoázia államcsínyét, amely megbuktatta a jakobinus diktatúrát, s vérpadra juttatta Robespierre-t és híveit.

[7] *Angol–orosz szerződés:* l. Jegyzetek. (Szovjet–angol szerződés).

[8] *Wilson 14 pontja:* l. Jegyzetek.

[9] *1867. 12 pontja (kiegyezés):* l. Jegyzetek.

[10] *Sixtus herceg különbéke-ajánlata:* l. Jegyzetek.

[11] *Egy francia író:* Delaisy közgazdász.

[12] *Quirinali magyar követ:* 1870-től 1945-ig a Quirinal volt az olasz királyok lakhelye, így átvitt értelemben az olasz államhatalom. Tehát római magyar követ

[13] R. Heydrich fasiszta terrorista politikust, a cseh és morva protektorátus vezetőjét cseh hazafiak 1942-ben megölték.

NYILATKOZAT
A HUNGARIAN „V" MOVEMENTNÉK
1942. augusztus 17.

Tisztelt Tagtársaink,
amint előző levelünkben jeleztük, rendszeresen tájékoztatni kívánjuk Önöket a mozgalom londoni eseményeiről. Addig is, amíg a tervezett lapkiadást megvalósíthatjuk, ezúton folytatjuk a hírek közlését.

NEM LESZ SZENT ISTVÁN NAP LONDONBAN. A Londonban élő magyarok közül felkérték *KÁROLYI MIHÁLYT* Szent István napi bankett rendezésére augusztus 20-án. Károlyi ezt a kérést a leghatározottabban visszautasította — főleg a következő meggondolások alapján:

Mindenekelőtt Szent István ünneplése megtagadását jelentené Októbernek, amely királyság helyett köztársaságot létesített Magyarországon. Szent István napja ugyanis szimbóluma a „SZENTKORONA"-elméletnek, amely is a királyság jogfolytonosságának elvén alapul.

Egyúttal azonban a Szent István ünnepség szimbóluma a *feudális Magyarországnak*, amely a nemességben látta a nemzetet, a kiváltságos rétegeket tekintette „nemzetfenntartónak", de egyik alkotó része a „Regnum Marianum"[1], a klerikálisok uralta Magyarország gondolatának is, ami természetesen szöges ellentéte a vallásszabadság és jogegyenlőség elvén felépítendő Magyarországnak, amiért a mi küzdelmünk folyik. A Szent István ünnepek ezenfelül még a területi integritás elvével is összekapcsolódtak, éles ellentétben a föderáció gondolatával, amely a határkérdés másodlagos voltát foglalja magában.

Magyarország azért kapta a múlt háború után Trianont, mert a magyar osztályparlament az összeomlás utolsó percéig sem akart hallani a népek önrendelkezési jogáról, népszavazások alkalma-

zásáról. Az indok az volt, hogy ezek az elvek nem egyeztethetők össze a Szent István-i területi integritás eszméjével. Pedig tobb mint valószínű, hogyha nem az utolsó percben, hanem mondjuk 1917-ben népszavazásokat ejtettek volna meg a nemzetiségek lakta vagy vegyes népességű területeken, úgy ezek a nemzetiségek megelégedtek volna széles körű önkormányzattal, fenntartva bizonyos laza kapcsolatot Magyarországgal. A helyzet ma olyan, hogy „integritásos és intranzigens" politika még sokkal súlyosabb veszéllyel járhat.

Az az érvelés, hogy ha a magyarság kitart továbbra is a németek oldalán, és tovább viszi a más országok hátbatámadásának becstelen szerepét, akkor tobb területhez fog jutni, — nyilvánvalóan hamis és rosszindulatú. Mert mindenekelőtt teljesen bizonytalan, hogy a német nácik mit lesznek kegyesek magyar területnek meghagyni, akárcsak a háború tartamára is. Vazallus államaikban a „gau", vagyis tartományi beosztás még nem végleges, valószínű, hogy az olajforrásokra és az erdélyi szászokra való tekintettel a román „gau"-nak nagyobb korzetet fognak adni. Még ha el is tudnók képzelni a németek győzelmét, ami kilátástalan, akkor is elképzelhetetlen, hogy Hitlerék respektálni fogják a Szent István-i elveket, ha azok német imperialista érdekbe ütköznek. De a magyar népnek különben egyforma pokol lenne minden náci uralom, tekintet nélkül a „gau"-k területi beosztására — ha már egyszer az ország német kolóniává züllött volna.

A magyar urak nem a területi integritást, hanem középkori feudális és kapitalista kiváltságaikat védik ma Hitler szolgálatában. Nyíltan vagy titokban azért nácibarátok, mert tudják, hogy a nacionálszocializmus minden, csak nem szocializmus. Hitlertől várják, hogy megvédi az úri privilégiumokat Magyarországon éppúgy, mint ahogy tette ezt Németországban.

Hogy képzelik ezek az uralkodó magyar rétegek a nemzeti kisebbségekkel való elbánást a jovőben, abból most némi kóstolót kap az újonnan megszállott, vagyis „felszabadított" területek lakossága. Ezeknek az érdekeit most 125 „honatya" képviseli a budapesti Országházban, akiket Horthy minden választás mellőzésével, a lakosság feje folott egyszerűen kinevezett. Természetesen az új képviselők kivétel nélkül magyarok, és valamennyi véletlenül tagja a kormánypártnak. Újabb rúgás ez a magyar alkotmány sokat hangoztatott alapkövei, az aranybulla és a parlamen-

tarizmus elve ellen. A magyar parlament lesüllyedt végleg a berlini „Kroll-Reichstag"[2] színvonalára, ahol a „meine Abgeordneten" (az „én képviselőim", ahogy Hitler szólítja őket) egyetlen szólásszabadsága a „Heil Hitler" üdvözlésben áll, amit viszont annál öblösebb kiadósággal kell hangoztatniuk.

Ezeknek a súlyos érveknek hatása alatt a londoni indítványozók maguk elállottak a Szent István napot ünneplő indítványuktól.

„Dunai Klub" alakult Londonban. Károlyi Mihály kezdeményezésére „Danubian Club" (Dunai Klub) létesult Londonban a Duna-medence népeinek baráti együttműködését előkészítő céllal. A klub tagjai magyarok, csehszlovákok, jugoszlávok, lengyelek, románok, osztrákok, bolgárok és olyan angolok és amerikaiak, akik különösen érdeklődnek a foderáció gondolata iránt. Kiváló angol államférfiak és publicisták vezetése alatt a klub ez idő szerint kéthetenként tart összejöveteleket, ahol a közép-európai és a világhelyzettel összefüggő kérdéseket vitatnak meg politikai, gazdasági, technikai vagy kulturális szempontból. A klub működése már eddig is értékes úttörő munkának bizonyult.

Talán lehetséges volna ilyesforma együttműködést amerikai szervezeteink és egyéb dunai államok ottani emigránsai között kiépíteni.

Kérjük, szíveskedjenek a mozgalom állásáról szóló értesítéseiket, úgyszintén az alapszabályok értelmében a központot illető járulékokat mielőbb hozzánk jutattni.

Elnök megbízásából
Havas
titkár

Körbélyegző:

NEW DEMOCRATIC HUNGARY
LONDON
HUNGARIAN „V" MOVEMENT

London, 1942. augusztus 17.

---

[1] *Regnum Marianum (Mária országa):* az ellenreformáció idején — főleg a XVIII. században a jezsuiták által kidolgozott és terjesztett állameszmét kifejező jelszó. Eszerint I. István király felajánlotta Magyarországot Szűz Máriának, aki így az ország védnöke, sőt tulajdonképpen igazi uralkodója lett. Erre alapozták egyrészt a katolikus vallás egyeduralmi igényét, másrészt a királyi hatalom természetfelettiségét. Ebben az eszmében az ellenreformációs Habsburg-abszolutizmus és a magyarországi feudális uralkodó osztály szövetsége testesült meg. A Horthy-rendszer idején feleleventették és sokoldalúan felhasználták az úgynevezett Szent István-i gondolat alátámasztására, terjesztésére.

[2] *Kroll-Reichstag:* Célzás arra, hogy miután a Reichstag berlini palotáját 1933-ban maguk a nácik felgyújtották, a náci birodalmi gyűlés üléseit egy berlini színházépületben, a Kroll-operában tartották.

ÜZENET MEXIKÓBA A MAGYARORSZÁGI POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM HUSZONNEGYEDIK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

1942. október 30.

Üdvözlöm Önöket Október huszonnégy éves fordulója alkalmával. Az a program, amelynek alapján csaknem negyedszázad előtt létrejött a Magyar Népköztársaság, ma éppen olyan időszerű, mint volt akkoriban. Hogy csak néhány kérdést ragadjunk ki, ma is égetően szükséges maradt a harc a feudális reakciós uralommal szemben, demokratikus intézmények kiépítése az álparlamentizmussal álcázott népelnyomás helyébe, a dolgozó tömegek életszínvonalának messzemenő emelése, a nincstelen földművelők földhöz és munkához juttatása gyökeres földreform útján, szláv, román és más szomszédokkal való szerves összeműködés alapjainak megvetése, szakítás a világreakcióval szövetkezett külpolitikával és helyébe a progresszív demokrácián felépülő, föderációt teremtő külpolitika győzelemre juttatása.

Mindezeknek megoldása huszonnégy év előtt már sürgősen esedékes volt, de közben az ellenforradalom győzelme még messzebbre dobta vissza a megoldatlan problémák mocsarába Magyarországot. A Horthy-rendszer katasztrofális visszaesést jelentett még az 1914. év előtti állapotokkal szemben is, pedig tudvalevőleg az első világháborút megelőző magyar politikai helyzet a demokráciának legfeljebb fogyatékos és kezdetleges első gyönge lépéseit mutatta még a legoptimistább szemlélőnek is, amely akkor sem hunyhatott szemet a szociális téren való visszamaradottság és a paraszttömegek szörnyű nyomorúságának kiáltó tanújelei előtt. De a Horthy-rendszer a helyzet javulásának gyönge kísérleteit is tönkre taposta.

Csak a legerőteljesebb, gyökeres eszközök menthetik ki a magyarságot abból a szörnyű helyzetből, ahova Horthyék uralma taszította. Ezt valamennyiünknek meg kell értenünk, akiknek megvan a mozgási szabadságunk a magyar bajokat orvosló politikai aktivitásra. Apró és egy országra határolt reformokkal való pepecselés ideje elmúlt. Ma csak úgy menthetjük meg Magyarországot, ha sikerül kialakítani Közép- és Kelet-Európa gazdasági és politikai együttműködésének új rendjét.

Ha ez nem sikerülne és továbbra is megmaradna a szuverén, kis államok tengődése, akkor csak az a kérdés merülhetne fel, hogy kinek a javára veszítette el hát Magyarország a háborút? Kik húznak a magyar vereségből hasznot, a németek-e vagy az egyesült népek?[1] Minden erőnkkel azon kell lennünk tehát, hogy ez az új világrend kialakuljon és ebbe Magyarország megfelelően beilleszkedjék.

Ebben az új rendben nem lehet szó nacionális és egymástól vámkorlátokkal elhatárolt államok rövidlátó politikájáról, nem juthatnak szóhoz magánérdekeltségek önző üzleti érdekei — már csak azért sem, mert ez biztosan új háborút jelentene. Ellenkezőleg, nemcsak egyéni érdekek, de kis államokra korlátolt érdekek is háttérbe kell hogy szoruljanak nagy átfogó közösségek érdekeivel szemben.

Nagy, közös tervgazdasági körzetek kell hogy létesüljenek, amelyek tervszerű produkciót hoznak a mai termelési anarchia helyére, ezzel irányítva és emelve a tömegek életszínvonalát.

Ezzel párhuzamosan ki kell hogy épüljön a tervgazdasági körzetek népeinek szellemi, kulturális, tudományos, irodalmi téren való hatalmas előretörése.

Gazdaság, termelés terén a centralizálás kell hogy messzemenően érvényesüljön, úgyhogy nemzetközi ellenőrzés alá kell hogy kerüljön a nyersanyagforrásokon kívül a nehézipari termelés központja is. A fasiszta tendenciákat csak az fogja letörni, ha elzárjuk a reakció elől azokat az erőforrásokat, amelyekre eddig számított, és ami konkrétan Magyarországon a nagybirtokot, Németországban ezenkívül a nehézipart és a militarista kasztot jelenti.

Örömmel üdvözlöm mexikói híveimet és harcostársaimat!

London, 1942. október 30.

---

[1] *Egyesült népek:* itt az antifasiszta koalíció.

LEVÉL LENGYEL EMILHEZ

1942. november 25.

Részlet

Kedves Lengyel,

koszonom levelét és abban foglalt kozléseit. Bizony, sok éve nem láttuk már egymást. Olyan sok szornyűség történt legutóbbi találkozásunk óta, hogy jobb ha nem is beszélünk erről.

Az amerikai magyarokról írt jellemzése nem újság a számomra. Nagyon is jól ismerem őket. Csakis az amerikai magyarság alacsony nívójával és az amerikai sznob szellemével magyarázható, hogy egy Eckhardt képes volt talajra találni.[1] Egy onérzetes emigráció azonnal kivetette volna magából az ilyen széllel bélelt politikai kalandort. Ugyanennek a papok és sznobok általk táplált szellemnek tudom be, hogy a kis Ottó drawing room sikereket arat.[2] Ennek ellenére nem aggódom. Nem lesz sem Habsburg-restauráció, sem Eckhardt-féle neofasizmus. A Darlanok[3] csak átmenetileg vannak felszínen. Bárhogyan is igyekeznek les gens bien pensants[4], az ő világuk már nem térhet vissza. Az emberiség nem hagyja magát kétszer becsapni.

Itt Angliában a húszéves szerződést komolyan veszik. Az angol nép soha nem fogja megengedni, hogy a Kolcsak-féle kísérletek[5] megismétlődjenek; az angol nép tudja, hogy a győzelmet az oroszok nélkül nem lehet kivívni. Az észak-afrikai neofasiszta jelenségek nagyon rossz vért szültek itt. Megértik, hogy taktikailag szükség lehet ilyesmire, de szó sem lehet arról, hogy trójai falovat csináljanak ebből. Különben is a 200 családon[6] kívül vannak még jócskán franciák, akik nem fogják eltűrni, hogy a „le roi est mort, vive le roi" módjára most azt kiáltsák nekik:

„Hitler, Laval est mort, vive Darlan et le fascisme"[7]. És Anglia népe teljes szívvel támogatja a haladó, forradalmi franciákat, akik ismét nagyon sok újat adhatnak a világnak. —L' Europe à l'Europe et pas à Wall Street.[8] Az amerikai elnök politikája egészen más, hiszen senki nem fogalmazta meg szebben a szabadság fogalmát, mint ő. Európában is lesz New Deal[9], de abból ki fognak maradni a haszonlesők. A kenetteljes maszlagok korszaka véget ért. Az elmúlt év köntörfalazásaiból elég volt. Mi nem akarunk többé shelterekbe járni.[10] Az amerikaiak nem tudják még, hogy mit jelent hónapokon keresztül pincékben élni. Ennek a rossznak is megvolt az a jó hatása, hogy az emberek megtanulták, honnan jön a dörgés. Sem a papok, sem a mézesszájú pacifisták, sem a prosperitást ígérő fordisták [11] nem hatnak az emberekre. Biztosan tudom, hogy progresszív amerikaiak — a Wallace-ok és Winantok — hasonlóképpen gondolkodnak és megegyeznek velem.

Hogy van? Ír-e sokat? Olvastam a *Duna* című könyvet, és igen érdekesnek találtam. Nagyon jó ötlet volt a Dunát különböző színekben beállítani.

Remélem, hogy Amerika[12]

London, 1942. november 25.

---

[1] *Eckhardt képes volt talajra találni:* utalás arra, hogy Eckhardt Horthy és Kállay megbízásából az Amerikai Egyesült Államokba repült, hogy ott kapcsolatokat létesítsen.

[2] *A kis Ottó drawing room sikereket arat:* Habsburg Ottó társasági sikert arat.

[3] *Darlanok:* l. Jegyzetek.

[4] *Les gens bien pensants* (fr.): „lojális" (helyesen gondolkodó) emberek.

[5] *Az angol nép nem fogja megengedni, hogy a Kolcsak-féle kísérletek megismétlődjenek*: utalás a szovjet—angol húszéves szerződésre (l. Jegyzetek.) és arra, hogy 1918 novemberében Kolcsak cári tengernagy, az oroszországi ellenforradalom egyik vezetője az antant támogatásával alakított ki ellenforradalmi katonai diktatúrát az Urálban, Szibériában és Távol-Keleten.

[6] *200 család:* Franciaország vezető társadalmi és pénzügyi körei.

[7] *Le roi est mort, vive le roi* (fr.): meghalt a király, éljen a király; Hitler, Laval est mort, vive Darlan et le fascisme: Hitler, Laval halott, éljen Darlan és a fasizmus.

[8] *L'Europe à l'Europe et pas à Wall Street* (fr.): Európa Európáé és nem a Wall Streeté.

[9] *New Deal:* l. Jegyzetek.

[10] *Shelterekbe járni:* itt — óvóhelyre (pincébe) járni.

[11] *Fordisták:* l. I. 330. lapján. (fordizmus).

[12] A kézirat itt megszakad, a levél vége hiányzik.

NYÍLT LEVÉL DR. CZAKÓ AMBRÓHOZ, A DMASZ ALELNÖKÉHEZ

1942. november 28.

Károlyi Mihály az alábbi levelet intézte Dr. Czakó Ambróhoz, a Kanadai Magyar Demokratikus Szövetség egyik vezetőjéhez:

Ma sokkal komolyabb a helyzet, mint 1918-ban volt. Mert ma nincs meg az a kicsinyke kis csoport sem a magyar parlamentben, amely akkor volt és megtagadott minden közösséget a háborúval és a német barátsággal. Ma nincs ilyen parlamenti ellenzék, és nem tud kialakulni egy opponáló közvélemény, nemcsak azért, mert a quisling-Horthyn keresztül az egész német nácizmus ránehezedik a magyar népre és elnyomja azt, de azért sem, mert az elmúlt húsz év alatt sikerült az ébredő magyar propagandának még a munkástömegek nagy részét is félrevezetni.

Ez a propaganda, mely a „hazafi" álruhában dolgozott, még az amerikai magyarság nagy részét is megmételyezte.

1918-ban Magyarországnak módjában állt volna előnyösebb békefeltételekkel fejezni be a háborút, ha idejekorán elfogadja a wilsoni 14 pontot. Más szóval: ha belátja, hogy a Szent István-i Magyarország idejét múlta, és a további fenntartása lehetetlen: tehát nincs más kiút, mint megejteni a népszavazást, ahogy azt a wilsoni pontok előírják. Ez esetben természetesen a régi Magyarország egyes részei teljesen elszakadtak volna, vagy egy hazai föderáció keretén belül sikerült volna együttműködésre bírni őket. De a magyar úri osztály gondoskodott arról, hogy a nemzetiségek joggal ugyanolyan ellenséges érzülettel tekintsenek a magyarosító rezsimre, mint ahogy a magyarság a germanizáló Bach-rendszerre.

A magyar osztályparlament konokul szabotálta az 1868-as nemzetiségi törvényt, a wilsoni pontokat, és mereven elzárkózott a nemzetiségek jogos igényeinek kielégítése elől.

Ez a rövidlátó politika eredményezte Trianont.

Ma ismét ugyanaz a helyzet. Ha idejekorán nem illeszkedünk bele a Szövetséges Hatalmak által tervezett föderációs rendbe, akkor egy új, az 1918-asnál sokkal súlyosabb feltételű béke várható csak. Újra az a helyzet, hogy a Szent István-i Magyarország felélesztése lehetetlen. Az az érv, hogy német győzelem esetén megtarthatjuk azon területeket, amelyeket Németország borravalóként juttatott Magyarországnak, amiért átengedte a német csapatokat a román olajforrásokhoz és lehetővé tette a jugoszlávok hátbatámadását, csak önámítás. Látszatért áldoznák fel Magyarország függetlenségét. A német győzelem magyar rabszolgaságot jelent. Ugyanis a németek egész bizonyosan „gaukra" osztanák fel Kelet-Európát, mely esetben igazán nem lényeges, hogy a dunai „gau" területe kisebb vagy nagyobb lesz-e.

De még ez a látszat területi gyarapodás sem bizonyos, mert tudjuk, hogy a nácik nem hálás természetű emberek, és ígéreteiket nemigen tartják be. Ezért még az sincs kizárva, hogy a bukaresti körzet a Tiszáig, a wieni gau[1] a Balatonig, a szlovák körzet Nagymarosig terjedne. Így maradna Budapest a Margitszigettel, a Szent István-szoborral és a körmenettel.

Ha azonban a Szövetséges Hatalmak és a szabad Európáért küzdő népek győznek, amiben bízom a mostani nehéz helyzet ellenére — akkor ki fog alakulni a föderált Európa a Duna-föderációval, melyben Magyarország, ha idejekorán beleilleszkedik ebbe a rendbe, megtalálja méltó helyét.

A New Democratic Hungary júniusi nagygyűlésén kifejtettem az angol—szovjet szerződés világtörténelmi jelentőségét.[2] Ez a szerződés teljes szakítást jelent azzal a politikával, mely a kommunistákat rablógyilkosoknak festette, és amely a kommunizmus hasonló tónusban való definíciójával igyekezett a progresszív elemeket, sőt a munkásság tömegeit is elrémíteni attól. Ezt a propagandát használták fel arra, hogy éket verjenek a munkáspártok közé és hogy elválasszák a várost a falutól.

Ennek a 20—25 évig tartó aknamunkának sikerült mindenkit, aki a haladást akarta, befeketítenie. Ugyanezeknek sikerült engem is bűnbaknak beállítani, mert nem voltam hajlandó Noske mód-

jára[3] 1919 márciusában a tomegekre lovetni. Ugyanígy mondták bolsevikinek Negrin spanyol miniszterelnokot és híveit[4], mert a Szovjettől tankokat mertek kérni. Léon Blum[5] viszont azért kapta a bolsevik nevet, mert részben átengedte a Pireneusokon ezeket a tankokat (sajnos csak keveset).

Benes is bolseviki volt, mert állítólag orosz szakértokkel építtetett repülőterepeket. A kapitalista izolációs sajtó még Rooseveltet is kikezdte, éppen csak a „bolseviki" bélyeget nem merte rásütni.

Csak mosolyogni kell ezeken az otromba vádakon, különosen ma, amikor a Voros Hadsereg olyan felmérhetetlenül nagy segítséget nyújt az amerikaiaknak és angoloknak. Ennek a perfid kampánynak adta meg Churchill a knock outot.

Ezt értsék meg derék magyarjaink, és értsék meg a kevésbé derék, hazafelé pislogó „ébredő" demokraták is, akik a New York-i zsinagógában áhítattal hallgatták a pogromrendező Eckhardtot, és akik ezzel igyekeznek bebiztosítani magukat a mostani magyar kurzusnál, melynek szívük és zsebük egész melegével hívei.

Ezek nemcsak komiszak, de ostobák is, mert ha Hitler győz — jaj nekik; de ha a progresszív világ győz —, akkor is jaj nekik, mert nem fogjuk elfelejteni, kik pénzelték az „ébredő" különítményeket.

Most nem lehet két lovon nyargalni. Konnyen megtorténhetik, hogy két szék kozt a pad alá esnek.

A zsinórosok[6] kiskátéja szerint a szomszédokkal való együttműkodés nem fér össze a „vitézek" hazafiságával. A magyarságnak meg kell barátkoznia a foderáció gondolatával. Igaz, a föderáció sem egyeztethető ossze a Szent István-i integritással. De csak ez az út áll nyitva előttünk. Az is igaz, hogy szuverenitásunk egy részéről le kell mondanunk, de ez áll minden államra, mely a föderációhoz csatlakozik.

Ezt az áldozatot — ha ugyan áldozat — meg kell hoznunk a tartós béke és a nagyobb jólét érdekében.

A kis szuverén államok ezer súrlódásukkal állandó háborús lehetőséget jelentenek, és a modern technikai fejlettség csak akkor fordítható a jólét fokozására, ha átfogó tervgazdaságot létesítünk. Ez nemcsak Magyarországra vonatkozik, de valamennyi államra egyformán.

Rákosi Jenő 30 milliós magyar délibábja[7] mindig utópia volt, de nem utópia a 70—80 milliós kelet-európai föderáció. A föderáció a szlávokkal és szomszédokkal, legjobban a csehszlovákokkal való megértésen keresztül valósítható meg.

Horthy propagandája nem véletlenül irányult főleg a csehszlovákok ellen, hanem azért, mert az elmúlt húsz év alatt a csehszlovák demokrácia volt a legprogresszívebb. Épp ezért kell nekünk az utat megtalálni a csehszlovákokon keresztül a Dunaföderációhoz és a Szovjetunióhoz is, melynek szövetséges támogatása ezen föderáció részére elengedhetetlen.

Nemcsak Anglia, nemcsak Európa, de Szovjet-Oroszország is változni fog. Anglia a háború után szocialista irányba fog fejlődni, de Szovjet-Oroszország, amint eddigi izoláltságából kikerült és nem kell félnie attól, hogy ellene egy kapitalista szövetség alakul — amint azt Lenin előre megmondta —, demokrata rendszerét tovább fogja tökéletesíteni.

A nácik jelszava a totális háború. A mi jelszavunk a totális béke!

Csak a vak nem látja, hogy egy ilyen új világ szoros összefüggésben van a szocialista rend kiépítésével.

Ha élni akarunk a háború után — és erről van szó — nem pazarolhatjuk el az időt félrendszabályokkal. Elég volt, túl sok is volt a Népek Szövetségének kenetteljes, békét ígérő közhelyeiből. Túl drágán fizettük meg azt, hogy olyan diplomatáktól és politikusoktól hagytuk magunkat vezetni, akiknek a dolgozó milliókhoz nem volt semmi kapcsolatuk.

Károlyi Mihály

Új Világ, 1942. november 28. (2. évfolyam 47. szám.)

---

[1] *Wieni Gau:* bécsi tartomány.

[2] Angol—szovjet szerződés, l. Jegyzetek.

[3] *Noske módjára:* utalás Noske, jobboldali szociáldemokrata német hadügyminiszterre, akinek nagy szerepe volt a német munkások 1919. januári leverésében, R. Luxemburg és K. Liebknecht meggyilkolásában.

[4] *Negrin spanyol miniszterelnök és hívei:* utalás arra, hogy Negrin, antifasiszta spanyol államférfi — a spanyol polgárháborúban egy ideig miniszterelnök — a kommunistákkal és a Szovjetunióval való együttműködés híve volt.

[5] *Léon Blum:* a spanyol polgárháború idején L. Blum volt Franciaország miniszterelnöke.

[6] *Zsinórosok:* a magyarkodó urak gúnyos jelzője (a zsinóros díszruha után).

[7] *Rákosi Jenő 30 milliós magyar délibábja:* Rákosi Jenő szélsőségesen soviniszta politikus és újságíró terjesztette — főleg a századforduló idején — az erőszakos magyarosítás, a „magyar kultúrfölény" szellemében — a 30 milliós magyarság imperialista eszméjét.

NYILATKOZAT A HARC SZÁMÁRA
1943. január 3.

Felkerestuk Károlyi Mihályt, és megkértuk, nyilatkozzék a *Harc* számára a magyar és a világpolitika néhány fontos, aktuális kérdéséről.

Első kérdésunk: Hogy állanak a londoni magyar mozgalmak egységtárgyalásai? Általában, mi Elnök Úr véleménye a szabad mozgalmak egyesüléséről vagy koalíciójáról?

Az egység kérdése már régóta foglalkoztatja az itteni magyarságot — kezdi válaszát a magyar köztársaság volt elnoke —, és én magam is nagy fontosságot tulajdonítok e problémának. Természetesen én azonban mindig csak a baloldali Magyarország egységfrontjára gondoltam, és gondolok ma is, mert csakis egy baloldali egyesülés lenne képes egy olyan háború utáni Magyarországot felépíteni, amely végre megtalálná helyét egy progresszív Európában.

Ezért semmi esetre sem vagyok híve a mindenáron és mindenkivel való szovetkezésnek. Tudom, sokan azt hirdetik, hogy elegendő nagyhangúan kijelentenie bárkinek, hogy ellensége Hitlernek és barátja a demokrácia gondolatának, s hogy szereti az amerikai Szabadság-szobrot stb. Nem, én ezt nem tartom elegendőnek, különosen azoktól nem, akik a tizenkettedik óráig lelkesedtek Hitlerért, s ha nem is Hitlerért, hát Horthyért és Bethlenért. Legkevésbé fogadom el ezt a magatartást azoktól, akik a szabad Amerikában éltek, s ezt úton-útfélen hangoztatták. Mégis, amikor kitort a háború, a legtobben Horthyt melengették, sőt burkolt formában még ma is védik, holott Horthy hadügyminisztere, Nagy Vilmos, éppen a napokban jelentette ki, hogy „Magyarország

a nyugati bolsevikiek ellen is harcolni fog". Az Amerikában élő álhazafiak semmiféle kényszer alatt nem állottak, és a háború kitörésekor nyomban csatlakozhattak volna az antihitlerista fronthoz, amely egyúttal antifasiszta és antihorthysta frontot is jelent. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Hitler és Horthy között csupán az a különbség, hogy az egyik előfutárja volt a fasizmusnak, a másik pedig beteljesítője. Horthy, amikor uralomra került, még nem ismerte minden csínját-bínját az elnyomó apparátusnak, még nem ismerte a fasiszta ideológia minden rémségét, de büszkén hivatkozhatik és hivatkozik arra, hogy ő az úttörő. Hitler és Horthy egyformán fasiszták mind a ketten. Az egyik politikai hitvallása barna szósszal van leöntve, a másiké turáni, feudális mártással.

Én tehát csakis olyan csoportosulásban vagyok hajlandó részt venni, amely koalíciós alapon elfogadja az én elnöklésemet, mert hogy egészen őszinte legyek, a neofiták irányításában nem bízom. A múltban is, most is készséggel tárgyalok azokkal, akik félreérthetetlenül szakítottak a jobboldallal, de a bizalomhoz idő kell és olyan megnyilatkozások, amelyek az új baloldaliak baloldaliságát a napnál világosabban kimutatják. Úgy érzem, hogy az események, mind a nemzetiségi kérdésben, mind a szláv orientáció kérdésében engem igazoltak. Ma már szinte közhely, hogy e háború ideológiai háborúvá alakult át, és egészen nyilvánvaló, hogy a barikádnak csak két oldala van. Évről évre, hónapról hónapra világosabbá válik, hogy a világ két részre oszlik. Az egyik oldalon vannak azok, akik a régi világot akarják megmenteni — a „rekonstrukcionisták" —, a másik oldalon azok, akik egy új világot akarnak felépíteni. Persze, mind a két táborban vannak különböző irányok és árnyalatok, de lényegében mégiscsak ez a két tábor áll egymással szemben, és mindenkinek választania kell, hova csatlakozik. Mindenkinek tisztában kell lennie azzal, hogy mit akar: megmenteni a régi feudális rendszert, összes antidemokrata és antiszociális tradícióival, vagy pedig tabula rasát csinálni és elsöpörni az egész történelmi múltat. A régi világ hívei, látva, hogy közeledünk a győzelemhez, megpróbálják a kényszerhelyzetben elfogadott békecélokat elszabotálni, mint ahogy 1918-ban a wilsoni 14 ponttal tették. Ezt a játszmát azonban nem lehet megjátszani se holmi Darlannal, sem Badoglióval, sem Francóval, sem Ottóval, és last but not least,[1] Bethlennel sem. Úgy hírlik, hogy a magyar

feudális világnak ez a régi hamisfrankos lovagja már állítólag Badoglióval tárgyalgat Rómában. Úgy látszik, most már nem jó neki az a német orientáció, amit Magyarországon az elsők között hirdetett. A feudális rendszert most a klerikál-fasizmus hívei által akarja megmenteni. A Schuschnigg—Dollfuss-féle rendi állam humbugjával is tisztában vagyunk. A roosevelti négy szabadságot[2] megtorpedózó reakciósok ellen teljes erővel küzdenünk kell.

Ezután Károlyi a világpolitika szélesebb perspektíváit tárta fel:

Természetes — folytatta —, hogy a haladó Európa felépítése Oroszország nélkül elképzelhetetlen. Szó sincs arról, hogy beolvadjunk a Szovjetunióba, vagy hogy egész Európát a Szovjetunió mintájára építsük fel, de igenis szükség van Szovjet-Oroszországra, erre a hatalmas geográfiai és eszmei hátvédre. Az oroszoknak a győzelem kivívásában oroszlánrészük lesz. A szárazföldi Blitzkrieg először velük szemben mondott csütörtököt. Megmentették a világot a pusztulástól, a barbárságtól, és a világ munkásai ezt sohasem fogják elfelejteni.

Én húsz év óta vallom azt a nézetet, hogy a Szovjetunióval együtt kell működni — fűzi tovább gondolatait Károlyi —, ma azonban, amikor a konzervatív párt vezére és Anglia miniszterelnöke húszéves szerződést kötött a Szovjettel, ez a nézet új nyomatékot kap. Mindenki látja és megérti, hogy Nagy-Britanniában néma forradalom zajlik le. Bizonyos, hogy Sir William Beveridge-t Bethlen mint kommunistát, lecsukatta volna.[3] Egy pillanatig sem kétséges, hogy Anglia az orosz szerződést nagyon is komolyan veszi, és hogy a háború után Oroszországgal együtt fognak egy Beveridge-tervet kidolgozni Európa számára, amiről ugyan nem lehet azt mondani, hogy szocializmust jelent, de feltétlenül véget vet a laissez faire[4] elvének és a szocializmus felé vezető út első állomása.

Ezután a Habsburg-kérdés újabb fordulatairól kérdeztük meg Károlyi Mihály véleményét.

Eckhardt és Habsburg Ottó híveinek azt tanácsolom — válaszolja Károlyi —, hogy ne higgyék el, hogy amiért Darlan segítségét tisztán katonai elgondolások miatt igénybe vették, hasonló nézetű politika fog Magyarországon, a Balkánon és másutt is diadalmaskodni. Az emberek végül is nem azért harcolnak és

szenvednek, hogy a háború után egy még rothadtabb Európát kapjanak, amelyben holmi Pétainek, Francók, Badogliók és Schachtok foglalják el a hatalmi pozíciókat. A „le roi est mort, vive le roi" új változata: „le fascisme est mort, vive le fascisme"[5] eleve keresztülvihetetlen. Nem azért harcolnak, hogy Magyarországon a Habsburgokat, Romániában a Hohenzollerneket restaurálják. Megengedem, hogy bizonyos üzleti érdekek ilyen Európát kívánnak, az üzleti érdekek mellett azonban ott van a tömegek érdeke is. Azoké a tömegeké, amelyek megtanulták, hogy a háború nem ismer „Hinterlandot". Igen a fasizmusnak minden formája, még a demokratikusra átfestett formája ellen is harcolnunk kell és harcolni fogunk.

A háborút mint érdekellentétek megoldását ki kell irtanunk. Ezt csak úgy lehet elérni, ha Európa föderatív világrésszé alakul át. Föderációkat viszont nem lehet másképpen elgondolni, mint szocialista alapon. Föderációkat Pál herceggel, Horthyval, Borisszal, Lupescunéval és valami Pilsudski-féle lengyel vezérrel elképzelni sem lehet. Föderáció a vámhatárok fenntartásával abszurdum. Ezek a problémák nem fognak egyik napról a másikra, villámgyorsan megoldódni. A megoldás évekig el fog tartani.

Befejezésül azt kérdeztük meg Károlyi Mihálytól, hogy mi a véleménye a magyar demokrata táborban, még az ő hívei között is előforduló súrlódásokról és kisebb-nagyobb nézeteltérésekről?

Minden veszekedést és súrlódást kerülni kell — feleli határozottan. — Szeretném, ha híveim és azok, akik, ha lazán is, de hajlandók velem együttműködni, igyekeznének minden ellentétet elsimítani egymás között. A baloldalon ne legyenek civódások. A közös cél érdekében szüntessük meg az egymás elleni harcot. Nemcsak Magyarországnak, de az amerikai magyarságnak is meg kell szabadulnia a nívótlan álhazafias szellemtől és zavaros, parlagi sajtójától.

Minden becsületes magyarnak boldog új évet és egy szociális, demokratikus új Magyarországot kívánok. Reméljük, hogy ez az év meghozza a Szövetséges hatalmak győzelmét és a fasiszta kór elpusztulását.

New York, 1943. január 3.
[A nyilatkozat helye: London; ideje: 1942. december.]

---

[1] *Last but not least* (ang.): utoljára, de nem utolsónak.

[2] *Roosevelti négy szabadság:* szólásszabadság, vallásszabadság, mentesség a félelemtől, mentesség a nélkülözéstől.

[3] *Beveridge-t Bethlen mint kommunistát leesukotta volna:* W. H. Beveridge angol liberális politikus és közgazdász, könyvében, cikkkeiben azt taglalta, hogy szociális biztosítási intézkedésekkel fel lehet számolni a kapitalizmusban a munkanélküliségget.

[4] *Laissez faire, laissez passer:* hagyja csinálni, hadd menjen minden a maga útján: A szabadkereskedelmi iskola, a klasszikus gazdasági liberalizmus jelmondata; lényege a formális gazdasági szabadság, amely végeredményben a tőkés kizsákmányolás szabadságát jelenti.

[5] *Le roi est mort, vive le roi*(fr.): a király meghalt, éljen a király (az új király). *Le fascisme est mort, vive le fascisme:* a fasizmus meghalt, éljen a fasizmus.

MEGMOZDULTAK
A FÖLDTELEN PARASZTOK
1943 január

A Balkánon egyre forróbb lesz a talaj Hitler és quislingjei talpa alatt. Románia, Magyarország, Bulgária népeinek antináci cselekedetei és a jugoszláviai partizán seregek sorozatos sikerei — közös okra vezethetők vissza. Parasztok milliói mozdultak meg. Nemzedékeken keresztül vártak, szenvedtek és éheztek. Az Egyesült Nemzetek hadseregeitől nemcsak az idegen hódító, hanem saját könyörtelen uralkodó osztályaik megsemmisítését is remélik.

Különösen áll ez Magyarországra vonatkozólag, ahol — keserű tapasztalatból tudom — nem nagy a különbség a hazai, avagy a német és olasz fasiszták uralma között. Délkelet-Európa többi országaiban a helyzet más lehet, de a probléma lényege ugyanaz.

Magyarország földbirtokos uralkodó osztálya — a római katolikus egyházzal együtt — hatalmas kiterjedésű földbirtokokkal rendelkezik. Ugyanakkor a parasztok millióinak egyáltalában nincs földjük. Más milliók alig tengetik életüket. Mindezek a parasztok tudják, hogy csak a földesurak elűzése és a föld kisajátítása után lehet reményük emberséges életre. Ez a tény uralja egész Délkelet-Európa problémáját.

A magyar „demokrácia" mindig csak a kirakat számára létezett, és a gyilkossággal, terrorral megvalósított Horthy-rendszer a legreakciósabb volt.

A magyar urak — akárcsak a többi Balkán-államok politikusai — mindig a reakció képviselői felé hajlottak. Ezért voltak természetes szövetségesei a Habsburgoknak, majd a fasiszta Olaszországnak

és végül a náci Németországnak. Míg ezeket meg nem semmisítik, nem lehet szó a szabad népek szövetségéről.

E tények miatt az észak-afrikai Darlan-epizód[1] súlyos csapást mért a Balkán szabadságának az ügyére. Az ottani országokban is szép számmal vannak, akik szívesen vállalkoznának hasonló szerepre. Az Egyesült Államokban Eckhardt és Ottó fáradhatatlanul buzgólkodnak[2], hogy elnyerjék a magyar Darlanná való kinevezésüket. A Balkán országaiban most igen sok politikus van, akik készséggel lemondanának Hitlerről, ha biztosak lennének benne, hogy a Szövetségesek megvédik őket saját népük ellen.

A Szövetségeseknek választaniok kell, hogy a szabadságukért folyó háborúban a parasztok és ipari munkások millióinak támogatását akarják-e maguk számára megnyerni, avagy mint Hitler, néhány ezer földbirtokosra és kapitalistára kívánnak támaszkodni. Ha meg akarják nyerni a Balkán népeinek a támogatását, akkor meg kell változtatniok propagandájukat.

Mi értelme van annak, amikor az angol rádió azt üzeni a magyaroknak, hogy vonják vissza hadseregüket az orosz frontról, mert „szükségük lesz rá a háború után"?

Magyarországon minden paraszt tudja, hogy a jelenlegi kormány csak egy célra fogja felhasználni a hadsereget: a forradalmi mozgalom ellen.

Délkelet-Európa országaiban a parasztok közül sokan vegyes nemzetiségűek, és vannak, akik két-három nyelven is beszélnek. A Szövetségesek propagandistáinak erről nem szabad megfeledkezniök, amikor a különböző Balkán-országokhoz különböző hangon szólnak!

Egyszerű, elvitathatatlan tény, hogy Németország veresége után Délkelet-Európában egyetlen számba jöhető hatalom marad: Oroszország. Minden Oroszország ellen irányuló föderáció létrehozása eleve kudarcra van ítélve.

Az egyedüli megoldást a szocializmusban látom. Ez megoldja a földkérdést, megsemmisíti a jelenlegi politikusok nemzeti vetélkedését, és lehetővé teszi 70—80 milliónyi nép között a gazdasági és politikai egységet. Én magam nem akarom ezeknek az országoknak a bolsevizálódását, hanem egy Oroszországra támaszkodó szocialista föderációt szeretnék.

Ha a Szövetségesek helyesen értelmezik ezeket a tényeket, akkor a Balkán egyre növekvő nyugtalanságát az antifasiszta ügy érde-

kében mozgósíthatják. E forradalmi mozgalmak ereje a Vörös Hadsereg előrenyomulásával egyre jobban novekszik. Magyarországon a szegénység és elnyomás hosszú évei létrehoztak egy földalatti mozgalmat, amely csak a kellő alkalmat várja a kirobbanásra. Románia népe, melyet tomegesen küldtek a vágóhídra Hitler érdekében, azonnal fel fog kelni, amint meggyöngül a Gestapo nyomása. Bulgária túlnyomó tobbségében oroszbarát népe is egyre jelentősebb tényező. A jugoszláv nép harca is erőteljesebb lesz.

A patkányok mindenütt kezdenek előbújni odúikból. Azt igyekeznek elhitetni, hogy csak kényszer alatt hajtották végre Hitler parancsait. Megkísérlik igénybe venni Anglia és Amerika reakciós rétegeit. De kudarcot fognak vallani, mert a népmozgalom ereje nagyon jelentős.

Az utóbbi időkben a Balkánon lejátszódott események a szövetségeseknek figyelmeztetést és felismerést kellett hogy jelentsen.

Figyelmeztetést arra vonatkozólag, ha figyelmen kívül hagyjuk a népek millióinak tömegmozgalmát, amely a Szövetséges Nemzetektől várja szabadságát, úgy saját ügyünk katasztrófáját mozdítjuk elő.

És fel kellett ismerniök, hogy ebben a stratégiai erősségben, mely Hitler egész európai rabszolga birodalmát fenyegeti, új szövetségesek támadtak, akiket bátorítani és támogatni kell, ha biztosak akarunk lenni a győzelemben.

A győzelmet a fasiszta hatalmaknak kizárólag katonai vereségével még nem értük el: csak akkor lehet valóban győzelemről beszélni, ha a leigázott népeknek a fasizmus feletti győzelme megvalósul, bárhol is legyen ez a fasizmus beágyazva.

Szabad Magyarság, 1943. január (2. évfolyam, 4. szám.)
Reynolds News, 1943. január 17. angolul.

---

[1] *Darlan-epizód:* l. Jegyzetek.

[2] *Eckhardt és Ottó fáradhatatlanul buzgólkodnak:* utalás Eckhardt Tibor és Habsburg Ottó angolszász orientáns kísérleteire.

LEVÉL MARCEL GRENIER-HEZ
1943. január 14.

Kedves Grenier úr, az újságból értesültem arról, hogy Ön Londonba érkezett.

Lekotelezne, ha alkalmat adna, hogy beszéljek Önnel. Tizenot évig éltem Franciaországban, s így meg fogja érteni, hogy minden érdekel, ami francia vonatkozású. Aggodalommal figyelem az északafrikai eseményeket, annál is inkább, mert attól tartok, hogy hasonló dolgok Magyarországon is megismétlődnek majd. Ezért úgy gondolom, hasznos lenne, ha elmondanánk egymásnak a különböző nemzetközi kérdésekre vonatkozó nézeteinket. Én itt a vezetője vagyok egy demokratikus magyar mozgalomnak. Mozgalmunk a szó progresszív értelmében demokratikus, és a Szovjetunióval való barátság eszméjén alapszik, amelynek huszonot év óta híve vagyok.

Párizsban a Népfront sok vezetőjével álltam kapcsolatban: Langevin professzorral, Malraux-val, Aragonnal, és a feledhetetlen Gabriel Périvel, akinek hősi halála[1] mélységesen megrendített.

Itt Londonban Benes elnökkel, De Gaulle tábornokkal, továbbá különböző kormányok és szabadságmozgalmak egyéb képviselőivel állok kapcsolatban. André Philip és Garreau urakkal is tárgyaltam már.

Válaszát várva, fogadja nagyrabecsülésem kifejezését

Károlyi Mihály

London, 1943. január 14.

---

[1] *Gabriel Péri hősi halála:* G. Périt, a francia ellenállási mozgalom hősét a kollaboráns kormány 1941-ben bebörtönözte, majd átadta a náciknak, akik december 15-én kivégezték.

LEVÉL VINCZE SÁNDORHOZ

1943. február 14.

Kedves Vincze, mindenekelőtt értesítem arról a nagy elhatározásról, melyet most foganatosítok: hosszú vajúdás után végre megalakítjuk a londoni egységes antifasiszta frontot. Hosszú volna elmagyarázni, hogy miért ment ez olyan nehezen. Egyik fő oka mindenesetre az volt, hogy az angliai magyarság úgy kvantitatíve, mint kvalitatíve igen gyenge. Szám szerint mindössze 2500 magyar él itt, és ezeknek 99 százaléka nem tekinthető politikai emigránsnak. Csupán egy maroknyi munkás és entellektüel számít, az entellektüelek pedig, sajnos, nem mindig gáncsnélküli lovagok. Van néhány rendesebb entellektüel is, de a legtöbb link újságíró.

Az egységfront jóformán csak azokra vonatkozik, akik aktívan részt vesznek benne. Ezeken kívül van még néhány komolyabb pártonkívüli támogató is. Az egységfront kifejezést használjuk ugyan, de voltaképpen csak egy bizottságról, ún. round table-ről van szó, amely valamilyen formában kifejezésre juttatja az egység gondolatát. Természetesen ez a közlésem bizalmas, és csak azért írom le, hogy értékelni tudja a helyzetet.

Az egységet főleg azért kellett megteremtenünk, hogy kifele: Anglia, Amerika és Magyarország felé dokumentáljuk, hogy minden antifasiszta erőt egyesítünk a közös cél érdekében. Az antifasiszta erők egyesítése egyben azt is jelenti, hogy a szomszédokkal, elsősorban a *szlávokkal* meg akarunk egyezni. A szláv orientáció politikai vonalát még Zsilinszkyék is elfogadták. Zsilinszky a a magyar követség volt titkára, személy szerint becsületes embernek látszik, és remélni merem, hogy végleg leszámolt a múlttal.

Belső munkatársai a következők: 1) Révai András, a *Pester Lloyd* volt tudósítója. 2) Buday György jeles fametsző művész, akinek bizonyos kapcsolatai voltak a falukutatókkal. 3) Iványi Grünwald Béla, a festőművész fia, történész, volt egyetemi magántanár, a baloldali katolikusok képviselője. 4) Kentner Lajos, a híres zongoraművész. 5) Földes Jolán, a bestseller giccsek gyártója.

Az egység harmadik résztvevője a Londoni Magyar Klub. Ők a vonalas irányzat befolyása alatt állanak. A vezetőség határozott világnézetet képvisel, a tagjaik azonban javarészt politikailag iskolázatlan cselédlányokból rekrutálódnak: a klubbal való legfőbb kapcsolatuk a jó magyar konyha és a tánc. Ennek a klubnak kb. 4—500 tagja van. A vezetők többnyire munkások, túlnyomórészben ruszinszkói magyarok, azonban az egységbe delegáltak magyar útlevelesek lesznek.

Az egység megkötése körül sok nehézség merült fel. A program nem volt akadály, sőt inkább az volt a baj, hogy a programomat teljes egészében elfogadták, illetve kisajátították. Szerettem volna kihangsúlyozni a különbséget, de a Londoni Klubtól Zsilinszkyék jobbszárnyáig mindenki szocialistának vallotta magát. A legfőbb programpontok a következők: azonnali különbéke, a magyar csapatok visszarendelése a frontról, megegyezés a szomszéd államokkal, szláv orientáció, Duna-föderáció a Szovjettel való teljes egyetértésben, radikális földreform, a kulcsiparok nacionalizálása, demokratikus szabadságjogok helyreállítása, a zsidótörvények likvidálása, új nevelési rendszer, a fasiszta, félfasiszta szervezetek feloszlatása stb.

Már egyszer keserűen tapasztaltam, hogy mindenki az én uszályomba kapaszkodik, és éppen ezek a dolgok nem hatnak meg, sőt aggodalommal töltenek el. A legnagyobb anomália az, hogy a program azonossága ellenére sem fogadták el az én abszolút vezetésemet, és csupán egy koordinált komitéba voltak hajlandók belemenni. Világosan kilátszik a lóláb: engem akarnak felhasználni faltörő kosnak, azaz arra, hogy vörösre mossák magukat. Mégis belementem, mert úgy angol részről, mint kelet felől erősen szorítottak. Főleg a magyarországi nemzeti front megalakulása óta vált sürgőssé a közös front megalapítása. Egy látszólagosan hiúsági kérdés miatt nem köthettem az ebet a karóhoz: ezt egyébként ki is használhatták volna ellenem.

Végeredményben azonban biztosítottam magam, és ha de jure

nem is, de facto én vagyok a vezető és az ellenőrzés teljesen az én kezemben van.

1) Minden proklamációban, rádiófelhívásban, programban az én nevem szerepel elsőnek.

2) A külpolitikai tárgyalásokat én vezetem.

3) Az első közös gyűlésen én adom elő a programot.

4) Külön levelet kapok, hogy sem Eckhardttal, sem a Habsburgokkal nem állnak és nem lesznek összeköttetésben.

5) A komité beleegyezésem nélkül senki senkivel nem tárgyalhat.

Hozzá kell tennem, hogy Zsilinszky nem ambiciózus ember, sőt nem is politikus természet (inkább a barátai lovalták be a dologba), úgyhogy szívesen hagyja magát vezettetni.

A legfontosabb a csehekkel való viszonyunk egészséges megalapozása. A jövő politikáját a velük való együttműködés nélkül el sem lehet képzelni. Ez progresszív szempontból és nem utolsósorban magyar progresszív szempontból elengedhetetlen szükségesség. Meg kell értenie, hogy számolnunk kell a földrajzi körülményekkel is. Az izoláltság olyan luxus, hogy még a nagyhatalmak sem engedhetik meg maguknak. Progresszív Magyarország a csehekkel való megegyezés nélkül: fából vaskarika. Az oroszokhoz vezető út is a cseh hídon keresztül vezet. A föderáció alapja csakis a magyar—cseh megegyezés lehet. Ez garanciát jelentene arranézve, hogy a föderáció nem lesz cordon sanitaire az oroszok ellen, hanem egy progresszív Csehszlovákia és progresszív Magyarország körül kijegecesedő oroszbarát föderáció. Ez persze nem jelenti a cseh—magyar szupremaciát.

Ismételten nagyon köszönöm maguknak, hogy feltétel nélkül csatlakoztak hozzám. Jólesik tudni, hogy van Amerikában élcsapatom. Tudom, hogy Magukat a hozzám való hűség vezeti politikájukban, de mégis meg kell írnom, hogy nem helyeslem különállásuk túlzott kihangsúlyozását. A Vámbéry-féle csoport kétségenkívül sok jelét adta annak, hogy az én politikai irányvonalamat követi. Nincs értelme a további torzsalkodásnak. A baloldali egység helyreállítása égetően fontos. Itt az ideje, hogy a személyi ellentéteket elsimítsuk. Maguk megtarthatják különállásukat, de politikailag szorosan együtt kell működniök a testvércsoporttal. Ha én megkötöttem az egységet olyanokkal, akik nem állnak közel hozzám, akkor ne legyenek Maguk katolikusabbak a

pápánál. Még a látszatát is el kell kerülni annak, hogy személyes kérdések szerepet játszanak.

Jászihoz intézett nyílt levelemben Bartók Bélát is felszólítottam arra, hogy csatlakozzon az egységhez.

Az itteni egység eredményeit illetően szkeptikus vagyok ugyan, de talán sikerül a hivatalos angol propagandán keresztül szóhoz jutni. A legfontosabb volna, ha beleszólhatnánk a BBC magyar adásának irányításába.

A New Democratic Hungary londoni szervezete könyvet készül kiadni. A könyv egy munkaközösség munkáját foglalná egybe. Sikerült megnyernem néhány kiváló magyar szakember közreműködését. Dr. Rostás, Káldor cambridge-i magyar közgazdászok dolgozzák fel a magyar közgazdaság problémáit. Jómagam Rostás és Dániel segítségével az agrárkérdés kidolgozását fogom megcsinálni; Jászit felkértem a nemzetiségi kérdés feldolgozására, Vámbéryt a jogi és politikai, Lorsyt, Halászt a történelmi problémák megírására stb. Szeretném, ha Maguk közül is vállalnának munkát. Elsősorban Magára és Moholy Nagyra gondolok. Moholy Nagy a városrendészeti stb. kérdések nagy ismerője.

Ez a levél különben Moholy Nagynak és a többieknek is szól. Mindannyiukat szívélyesen üdvözlöm. Remélhetőleg sikerül a békét is megnyernünk, bár a reakció erői erősen szervezkednek. Jászihoz írott levelemben erre a problémára is kitértem.

baráti üdvözlettel

Utóirat:

Levélzártakor értesülök arról, hogy fenti levelem egy éjszaka alatt elévült: Zsilinszky szíven lőtte magát és meghalt. Az öngyilkosságnak valószínűleg csak magánokai vannak, de természetesen, amíg az ügy nem tisztázódik, a tárgyalások megszakadnak. Különben is a fenti alapon már nem jöhet létre az egység. Zsilinszky még úgy ahogy reprezentált egy réteget, de a többiek semmi esetre sem tekinthetők egyenrangú félnek, még a de facto vezetés biztosítása mellett sem. Most már csak az én abszolút vezetésem mellett jöhet létre az egységfront, sőt azt sem tartom kizártnak, hogy a Zsilinszky egyesület baloldali emberei feltétel nélkül csatlakoznak hozzám.

Az öngyilkosság megdöbbentően hatott. Állítólag szerelmi és anyagi okai vannak, de kétségkívül megállapítható, hogy szegény

nem volt alkalmas sem az emigrációra, sem a politikára. A furcsa az, hogy az öngyilkosság az egység ünnepélyes aláírása előtt 12 órával történt. Persze vannak ilyen véletlenek is. Legközvetlenebb barátai szerint az utóbbi időben súlyos krízisei voltak, amellett beteg is volt. Orvosa szerint hónapokig kellett volna feküdnie, mert valami lábbaj gyötörte. Kétszer is elesett a blackoutban.

Egyelőre nem tudok pontos információkkal szolgálni. Én úgy láttam, hogy örült az egységnek és általában jó benyomást tett rám.

Információimat kezeljék diszkréten!

Üdvözlettel

London, 1943. február 14.

BESZÉD A LONDONI MAGYAR KLUB MÁRCIUSI ÜNNEPSÉGÉN

1943. március 14.

Összejöttünk, hogy megünnepeljük március 15-ét, a magyar nemzet szabadságünnepét. 1848. március 15-e a magyar nemzet történelmének legszebb dátuma. Ezen a napon a világ haladó népei és az elnyomottak szimpátiával, reménnyel és lelkesedéssel fordultak a magyarság felé.

A 48-as forradalom szorosan egybeforrott Petőfi nevével.

Ebben az időben mindenütt a világon ideológiai zűrzavar uralkodott; a forradalmi célkitűzések ellentmondásokkal voltak tele, a francia forradalom nyomán előretörő nacionalista öntudat nemegyszer összeütközésbe került a jelentkező proletariátus osztályöntudatával; a patriotizmus és a nemzetköziség fogalmai elmosódottak voltak. Így volt ez Magyarországon is, ahol a nagy zűrzavarban Petőfi képviselte a tiszta forradalmi szellemet és a szélesebb értelmezésű patriotizmust. A magyar nép méltán lehet büszke nagy költőjére, mert például a francia Lamartine, akivel össze szokták hasonlítani, nagy hírneve ellenére, éppen mert foglya volt a kispolgári nacionalizmusnak, sem mint költő, sem mint politikus nem jutott el a mi Petőfink magasságáig.

Petőfi és Kossuth között az volt a különbség, hogy míg a költő világméretekben gondolkodott és a magyar szabadságot nem választotta el a világszabadságtól, addig Kossuth Lajos sokszor csak a magyar szempontokat vette figyelembe. A 48-as forradalom talán mindenképpen elbukott volna, mert az akkori erőviszonyok determinálták sorsát, de mindenesetre volt remény arra, hogy megfelelő forradalmi politikával győzelmet aratnak. Ha Kossuth

Petőfi eszmei elgondolásainak értelmében cselekszik, és tekintet nélkül a nemzetiségi hovatartozásra, a szabadságot kiterjeszti Magyarország minden lakosára, óriási szolgálatot tett volna nemcsak Magyarországnak, de az egész haladó világnak is.

A 48-as Magyarországnak három fő problémája volt. 1) A magyar függetlenség kérdése, azaz az Ausztriától való elszakadás. 2) A jobbágyság felszabadítása. 3) A nemzetiségi kérdés. Kossuth az első két problémát elég világosan látta, a harmadik jelentőségét azonban nem értette meg, vagyis helyesebben mondva állandóan engedett a rendek, a vármegyék nyomásának. A megyei urak megakadályozták abban, hogy a nemzetiségeket felszabadítsa. A magyar forradalomnak elsőrendű kötelessége lett volna — önmagával szemben is — a nemzetiségek felszabadítása. A forradalmat nemcsak szociális értelemben kellett volna véghezvinni, de a nemzetiségek szabad nemzeti létét is biztosítani kellett volna.

Mi nemcsak azért gyűltünk egybe, hogy ünnepeljünk. A mai válságos időkben az ünneplésnél is fontosabb a tanulságok levonása.

Tanulnunk kell a múltból, hogy ne kövessük el újra és újra a múlt hibáit. Kossuthot nem akarjuk követni tévedéseiben. Nem akarom Kossuth Lajos érdemeit lekicsinyellni, de nagy emberek is elkövetnek hibákat, és mi éppen nekik tartozunk azzal, hogy őszintén beszéljünk róluk. Kossuthnak nincs szüksége idealizálásra, hiszen az ötvenes években Helfy Ignáchoz írott leveleiben[1] maga is bevallotta tévedéseit.

Kossuth azon az álláspontón volt, hogy miután a szabadságjogokban amúgy is mindenki részesül, közjogi szempontból fontos, hogy a magyarság nyelvi és státusbeli vezető szerepe kidomborodjék, mert csak így lehet fenntartani az egységes államot. Így hát a forradalmi kormány érthetően engedett a megyék befolyásának. A helyzet annyira elmérgesedett, hogy a nemesség szűklátókörűsége és a magyar urak ellenállása miatt a kormány nem tudta elfogadni Štúr Lajosnak, a szlovákok vezetőjének a liptószentmiklósi nagygyűlésen[2] felajánlott jobbját, és a szlovákok petícióját formai okokból kereken visszautasította. Ugyanez történt a románok balázsfalvi petíciójával[3] is. Pedig a nemzetiségek örömmel üdvözölték a magyar forradalmat, és képviselőik kijelentették, hogy segítséget nyújtanak, ha Kossuth el-

fogadja a „testvéri nemzetek egyetemes országgyűlésének" gondolatát, megengedi nyelvük szabad használatát stb. A magyar kormány nem engedett. Ezzel a kocka el volt vetve, és a nemzetiségeket belekergették a Habsburgok és Jellasics karjaiba. Jellasics, a horvátok vezetője nem a horvát nép felszabadításáért küzdött; csupán engedelmes eszköze volt a bécsi reakciónak és halálos ellensége minden haladásnak. Jól tudta, hogy a magyar forradalom szociális veszedelmet jelent, aminthogy azt is jól tudta, hogy a horvát nép Bécstől nem remélhet felszabadulást. Ez az ellenforradalmi bán nem a jobbját nyújtotta, hanem — amint zágrábi lovasszobrán látható — kivont kardját irányította a forradalmi Pest felé. Egy nép sem lehet szabad, amíg más népeket elnyomásban tart. Sem a magyarok, sem a nemzetiségek nem értették meg azt az egyszerű igazságot, hogy szociális jogokért csakis együttesen lehet harcolni és nem külön-külön, vagy pláne, egymás ellen. És azt sem értették meg, hogy éppen a szociális jogokról akarták elterelni figyelmöket, amikor egymás ellen lázították őket.

A magyar kormány Teleki László párizsi követ befolyására[4] később észhez kapott, de ekkor már közvetlenül a világosi fegyverletétel előtt álltak. 1849 júliusában megadták a jogokat a nemzetiségeknek. „A Liberté, Égalité, Fraternité[5] nem elég — írta Teleki Kossuthnak — a népek nemzetiségi életet akarnak élni." Teleki konfoderációt akart összehozni a zsarnokok ellen, de már késő volt. Ha a 49 júliusi törvényt[6] 1848 márciusában hozzák, a nemzetiségek a mi oldalunkon harcoltak volna, és ezzel megteremtették volna a Duna menti népek közösségét. A magyarság a haladás előharcosaként szerepelt volna, és bizonyára úgy szociálisan, mint kulturálisan biztosíthatta volna magát a magyar urak és a német betolakodók szövetsége ellen.

Tudom, kritizálni könnyű, de nehéz az adott helyzetben cselekedni. Meg kell értenünk, hogy Kossuth a rendi Magyarország befolyása alatt állott, és hogy még szociális intézkedéseit is szabotálták. Tekintetbe kellett vennie a nép elmaradottságát, és kénytelen-kelletlen keresnie kellett a megyei urak, rendek támogatását. Ennek a támogatásnak megnyerése érdekében kénytelen volt a közjogi kérdéseket kihangsúlyozni. Ezt magam is értékelni tudom, mert 70 év múltán hasonló nehézségekkel találkoztam. A történelmi múlt akkor is, később is mázsás súlyként nehezedett az

országra. A magyar nemesség ravasz törvénykönyvének (amely örök időkre első- és másodrendű magyarokra osztotta fel a magyarságot) a szelleme mindenüvé beleette magát. A 48-as hiba más formában 67-ben is megismétlődött. A többi nemzetiség kárára egyeztünk ki a Habsburgokkal[7]. Hoztak ugyan egy — Eötvös József által inspirált — igazságosabb nemzetiségi törvényt, de annak rendelkezéseit sohasem hajtották végre.

1918-ban, vagy pontosabban, a 18 előtti időkben is lehetett volna egyezséget keresni a nemzetiségekkel, de a magyarság urai, akár 48-ban, 67-ben vagy most, hallani sem akartak a szomszéd népekkel való megegyezésről, egy békés Közép-Európa megteremtéséről. Még a radikális Vázsonyi is csak a magyar ajkúaknak akart választójogot adni.

Azért hangsúlyoztam és hangsúlyozom ki a nemzetiségi probléma fontosságát, mert a 48-as forradalom és minden ezt követő próbálkozás elsősorban ezen a kérdésen szenvedett hajótörést. A Duna völgyében különböző népek élnek egymás hegyén-hátán. Ezt a tényt nem lehet letagadni, ezt a tényt nem lehet figyelmen kívül hagyni. Az ott élő népeknek meg kell egyezniök egymással, és akik ezt a megegyezést akadályozzák, azoknak pusztulniok kell.

A nemzetiségi kérdés mély összefüggésben áll a komolyan értelmezett demokráciával és a szociális haladással. Magyarországon nem lehetett demokráciáról beszélni, mert ha egy ország lakosságának 50 százaléka nemzetiségekből áll, demokráciáról csak akkor lehet szó, ha ennek az 50 százaléknak is teljes jogokat adunk. Ezért inkább a magyarságnak sem adták meg a jogokat. A bajok forrása azonban mélyebben fekszik. Minden bűn a feudális osztályt terheli. A nemzetiségek elnyomása a magyar népre is kihatott és fordítva. Úgy a nemzetiségeket, mint a magyarságot féltették egymástól, illetve féltek attól, hogy esetleg megszeretik egymást. A felszabadult magyarság veszedelmes hatással lehetett volna a nemzetiségekre. A nemzetiségek ugyanis nemcsak mint szlovákok, románok, szerbek álltak szemben a magyarokkal, de miután ezen népek nagy többsége szegénysorban élt, mint osztály is szemben álltak a magyar urakkal. Ezért szabotálták az erdélyi főurak, a felvidéki ispánok stb. a forradalom intézkedéseit. Kétszeres elnyomást gyakoroltak a népekre: sem nemzeti, sem szociális törekvéseiket nem engedték érvényre juttatni.

Mint említettem, 1918-ban én is szembe találtam magam a magyar történelmi múlttal. A magyar úri osztály, ha eleinte látszólag támogatott is, akár Kossuthot 1848-ban, rogvest aknamunkába kezdett, és osszes intézkedéseimet keresztezte. Főképpen akkor mutatták ki a foguk fehérét, amikor a foldreformról és a nemzetiségi torvényről volt szó, mert a nemzetiségi torvény az igazi demokráciát és a foldreform a jobbágyság valóságos felszabadítását jelentette volna. Én is megpróbáltam hidat épiteni a történelmi múltnak, én is megkíséreltem az értékek átmentését, de a történelmi osztály nem akart és nem mert erre a hídra rálépni. A jovőben ne számítsanak ilyen enyhe foldreformra, mert azóta az idő haladt és a kérdéseket alaposan és végleg rendezni kell. És a hídra se számítsanak tobbé! Ami érték bennük volt, amúgy is odaveszett az idők során. Érdekeikért mindent megtagadtak.

Ma, ha más formában is, ugyanezek a kérdések vetődnek fel. A feudális osztály és új, hú szovetségesei, a finánctőke és az iparbárók ma is a régi politikát folytatják. A múltban a reakciós Bécs volt az úri osztály mentsvára, ma Berchtesgaden[8] felé vetik tekintetuket. Tudatosan vállalták Hitler szovetségét, és tudatosan vitték a magyarságot immár másodszor egy esztelen és a magyar nép érdekeivel ellentétes háborúba. Néha talán féltek Hitler demagógiájától, és megengedem, kényelmesebb lett volna számukra a junkerekkel, a Herrenklubbal szovetkezni, mint a szobafestő Napóleonnal[9], de Goring az újdonsült iparbáró a nagyúri vadászatokon megnyugtatta őket: Hitler demagógiája csak eszköz az uralkodó osztály uralmának biztosítására. A magyar nép jovőjével, a magyar kultúra sorsával, az úgynevezett értékekkel már nem törődtek. Hideg tudatossággal mentek tovább kijelolt útjukon. Ne próbálják magyarázni, hogy őket belekényszerítették a háborúba, ne próbálják most elhitetni, hogy tulajdonképpen a szívükkel Anglia és Amerika mellett vannak. Hazugság, százszor is hazugság, hogy ők csak az erőszakosságnak engedtek és saját akaratuk ellenére mentek háborúba a Szovjetunió és szovetségesei ellen.

Legyünk tisztában azzal, hogy mindaz ami ma történik, egyenes kovetkezménye annak, ami tegnap történt. 1848-ban Zichy Ferdinánd vezette be a cári Oroszország csapatait, 1919-ben Bethlen István hívta a románokat és 1941-ben két évtizedes ellenforradalom, reakció, fasizmus után Horthy Miklós a náciknak

is megnyitotta a kapùkat. Elkerülhetetlenül így kellett történnie, mert az úri osztály uralmát csakis a németek segítségével lehetett fenntartani. Legyunk tisztában azzal, hogy ez a feudális osztály mindenkor antiszociális, antidemokratikus és álpatrióta volt. A jobbágyságnak valóságos felszabadítása, a szomszéd népekkel való megegyezés csak ennek a történelmi osztálynak az eltűnése árán lehetséges.

Amit régen a Habsburgok csináltak, azt most Hitler játssza meg. A divide et impera[10] politikáját ugyanolyan machiavellizmussal viszi végbe, mint Berchtoldék. A románokat a magyarok, a magyarokat a románok, a szlovákokat a magyarok stb. ellen használja fel és játssza ki. Horthy Miklós Petőfi és Kossuth szellemének a megcsúfolásával Jellasics szerepét vette át. Miként a horvát bán, ő is a szabadságukat védő népek ellen támad és a csendőr szerepében tetszeleg. Orosz és szerb gerillák ellen harcolnak. A feudális uralom megmentése érdekében minden szerződést, minden európaiságot lábbal tipornak. A becsapott nemzetiségek hiába várták Bécstől az ígéretek beteljesítését, hiába segítettek a magyar szabadságharc leverésében. Most a szabad népek győzni fognak, de ha történetesen a náciknak sikerült volna leigázni a népeket és Anglia és Oroszország nem állították volna meg a barbár áradatot, Horthyék még sokkal rosszabbul jártak volna, mint annak idején a nemzetiségek. Illetve Horthy és nehány quisling biztosította volna az életét és a vagyonát, de Magyarországnak mindenképpen vége lett volna. Területi ígéretek fejében feláldozták az ország függetlenségét, sőt a magyar kultúrát is halódásra ítélték. Igen, ez az uralkodó osztály arról álmodozott, vagy legalábbis ezt hazudta a kiszipolyozott népnek, hogy Magyarországnak döntő szerepe lesz a Duna-medencében, és Szent István-i birodalmat teremtenek újjá, holott legfeljebb csak német fő gyarmat lehetett volna az országból és az sem sokáig. A Hitler—Horthy szovetség a nemzet létét veszélyezteti, és már eddig is mérhetetlen kárt és szenvedést okozott az országnak. Előbb segédkezet nyújtottak a csehek, a jugoszlávok eltávolításához, de úgy látszik akkor még nem tudták, hogy ezzel a saját sírjukat ásták meg. A Szovjetunió elleni háborút is könnyű sétának képzelték. A Vörös Hadsereg azonban ellenállt a német hadigépezetnek, majd súlyos csapásokat mért a fasisztákra. Voronyezsnél legutóbb tizenhárom magyar hadosztályból csak három maradt meg.

1848-ban a reakciós orosz cári hatalom fojtotta vérbe a magyar forradalmat, ma a Szovjetunió a kis népek függetlenségének a megmentője. A mai Oroszország az orosz népé, mely a magyar nép felszabadításáért is harcol. A mai Magyarország szembe találta magát Angliával és Amerikával is. Mi, Anglia szabad földjén élő magyarok tudjuk, hogy a brit nép, amely 1940-ben az egész emberiséget megmentette a pusztulástól, a Szovjetunió népével együtt egy új, egészséges szabad Európát akar felépíteni. Szívjuk magunkba itt a szabad szellemet és tanuljuk meg a britektől, hogy keménynek kell lenni a harcban, türelmesnek kell lenni az idegennel szemben, és minden körülmények között szabadon, emberhez méltóan kell élni.

A szövetséges hatalmak győzelme után súlyos feladat hárul a népekre. A közép-európai népeknek is meg kell teremteniok a rég óhajtott Duna-konföderációt. Az ilyen föderáció azonban csakis Angliával és a Szovjetunióval való teljes egyetértésben alakulhat meg. A Szovjet nemzetiségi politikájával megmutatta, hogyan lehet békét teremteni a nemzetiségek között.

A föderáció szükségességét nem kell hangoztatnom, hiszen mindenki előtt világos, hogy csak így tudjuk megszüntetni a kisállamok versengését, és csak így tudjuk felemelni a tömegek életszínvonalát. A modern világ követelményeinek megfelelő tervszerű gazdálkodás csakis a federációs rendszerrel valósítható meg. Ehhez azonban biztosítanunk kell a nagyhatalmak, elsősorban Anglia és a Szovjetunió közreműködését. A dunai föderáció el sem képzelhető a Szovjetunió segítsége nélkül. Szükségünk van az orosz nyersanyagra, szükségünk van a Vörös Hadseregre, és nekik is szükségük van a mi támogatásunkra.

Az angol, amerikai csapatok afrikai győzelmei és a Vörös Hadsereg diadalmas téli offenzívája közelebb hoztak bennünket a végső győzelemhez. A háború sikeres befejezését nekünk, magyaroknak is siettetnünk kell. A magyar függetlenségért folytatott harc ma mindennél fontosabb. A magyarságnak meg kell mutatni, hogy nemcsak lelkében németellenes, de tettekkel is képes hozzájárulni a fasizmus elsöpréséhez. A 48-as forradalmi szellemnek újra élni kell, hogy a haladó világ ismét megbecsülhessen minket.

Ezért kétszeres örömmel és lelkesedéssel üdvözlöm a nemrég, a tizenkettedik órában megalakult nemzeti függetlenségi frontot,

amely nehéz körülmények között is fel merte venni a harcot a Horthy—Hitler-uralom ellen. A magyar munkásság már megmutatta, hogy nem hajlandó támogatni a Nemzeti Munkaközpontot, és hű maradt a szakszervezeteihez; a magyar parasztságot nemrégiben karhatalommal fenyegették meg, mert nem hajlandó a németeknek mindent kiszolgáltatni. Hatszáz embert tartóztattak le szervezkedésért. Ezeket a bátor embereket a vádlottak padjára ültették, de nemsokára vádlottakból vádlókká lesznek.

Nekünk, szabad földön élő magyaroknak teljes erőnkkel támogatnunk kell az otthoni függetlenségi frontot. Amerikában, Dél-Amerikában, Kanadában, Angliában és Oroszországban egységesen fel kell sorakoznunk a Szövetségesek mellett, és amit odahaza nem mondhatnak ki, nekünk kell szavakba foglalni. Mindenkinek, aki új haladó Magyarországot akar, a nemzeti függetlenségi front táborában a helye. Kíméletlen harcot kell indítanunk a feudális osztály, a bankokrácia és az iparbárók ellen, harcolnunk kell a szabadságjogokért, a szomszédnépekkel való megegyezésért, a zsidótörvények maradéktalan likvidálásáért. Földhöz kell juttatnunk a magyar parasztot, biztosítanunk kell a dolgozók jogait, nacionalizálnunk kell a kulcsiparokat, a bankokat, és ki kell irtanunk a fasizmus minden gyökerét.

Éles harcot indítunk a fasizmus haszonélvezői ellen. Ezek a „svábokból jött magyarok" majd magyarokból visszasvábosodott Reményi-Schnellerek és Wünscherek valóságos gazdasági Gestapót jelentenek az országban, és mindent elrabolnak.

Itt az ideje, hogy addig is, amíg a magyarság otthon meg tud szólalni, mi egy nemzeti tanácsot alakítsunk. Ebben a tanácsban helyet kell foglalniuk az amerikai, dél-amerikai, mexikói, oroszországi és angliai stb. magyarság legreprezentánsabb képviselőinek. A Nemzeti Tanácsnak csupán az lenne a szerepe, hogy az összeköttetést biztosítsa a Szövetségesek és a magyarság között.

1848 tanulság a jövő harcaihoz. Petőfi szelleme irányt szab feladatainknak. A magyar népben él ez a szellem és nekünk kötelességünk felszítani azt. Az urak ma még a halálba küldik a magyar katonákat, ma még a kezükben tartják a hatalmat, sőt szervezeteket létesítenek a forradalom leverésére, pretoriánusokat gyűjtenek a nép ellen.

A történelmi erők ellen azonban hiába küzdenek. Amit én

hosszú órákon át akadozva elmondtam, Petőfi három sorba sűrítette. „A népek tengere" fel fog támadni, mert:

„Habár fölül a gálya
S alúl a víznek árja,
Azért a víz az úr!"

Szabad Magyarság, 1943. (2. évfolyam, 6. szám.) [Elhangzott: 1943. március 14-én.]

---

[1] Kossuth Lajos a szabadságharc bukása után levelezést folytatott Helfy Ignáccal – aki 1848–1849-ben munkatársa volt –, s e levelekben sokszor esett szó a szomszéd népekkel való együttműködésről, kiváltképp a Dunakonföderációról.

[2] *Liptószentmiklósi nagygyűlés, 1848. május 10–11.:* a szlovák nemzeti mozgalom jelentős állomása a magyar szabadságharc idején. Az anyanyelvük használatát és a földesurak által a parasztoktól elrabolt földek visszaadását követelő nemzeti mozgalom drasztikus megtorlásakor hívták össze a szlovák nemzeti mozgalom vezetőit. A gyűlés elfogadta azt a – részben Štúr Lajos által megfogalmazott – petíciót, mely a legalapvetőbb nemzeti és gazdasági követeléseket tartalmazta (nyelvi, kulturális jogok, úrbéri törvények kiterjesztése, galíciai lengyelek szabadságjogának biztosítása stb.). A magyar kormány a szlovákok által kért nemzetgyűlést elutasította, a mozgalom elfojtására királyi biztost küldött ki, s a mozgalom vezetői ellen elfogató parancsot adott ki. A magyar kormány ellenséges, meg nem értő magatartása a szlovák mozgalom vezetőit eltaszította a magyar forradalom és szabadságharc ügyétől.

[3] *Balázsfalvi petíció:* Az erdélyi románok 1848. májusában elfogadott, nemzeti és polgári demokratikus követeléseket tartalmazó 16 pontja – amelyet Gh. Barnutiu fogalmazott meg –, a román nemzet szabadságának, egyenlőségének és függetlenségének elismerésétől tette függővé a magyarokkal való megegyezést. Bár a jobbágyság áprilisban történt eltörlése Erdélyre is vonatkozott, az erdélyi földbirtokosok továbbra is megkövetelték a feudális szolgáltatásokat, és leverték a parasztok mozgalmait. A magyar forradalom vezetői figyelmen kívül hagyták a románok teljesen jogos és időszerű követeléseit, és ezzel eltaszították maguk és a forradalom mellől a román nemzetiség és vezetői jó részét. Így történt, hogy a szeptember 15–20-i gyűlés Ausztria mellett foglalt állást a magyar forradalommal szemben. Meghiúsult tehát a két nép forradalmi harcának egyesítése a közös ellenség – a bécsi udvar – ellen. A magyar forradalom vezetői csak később, s ekkor is csak részben döbbentek rá a románokkal való megbékélés politikájának szükségességére.

[4] *Teleki László befolyására:* a szabadságharc vezetői közül Teleki egyike volt azoknak, akik a legkövetkezetesebb nemzetiségi politikát szorgalmazták. A nemzetiségekkel való összefogás gondolatában, a dunai konföderációs tervben megelőzte Kossuth Lajost. Szoros kapcsolatot tartva a nemzetiségek

vezetőivel és haladó nyugati politikusokkal, félreérthetetlenül állást foglalt az egyenjogúság mellett.

[6] *Liberté, Égalité, Fraternité:* Szabadság, egyenlőség, testvériség. (A nagy francia forradalom jelszava.)

[6] *1849 júliusi törvény:* 1849. július 28-án hagyta jóvá Szegeden a képviselőház a nemzetiségi törvényt, mely ugyan nem elég világosan és határozottan, de mégis Magyarország történetében először, törvénybe iktatta a nemzetiségek jogainak elismerését. A törvény a magyar nyelv diplomáciában való alkalmazása mellett kimondta a nemzetiségi nyelvek használatának biztosítását a községek törvényhatósági gyűlésein, törvényszéki tárgyalásain, az elemi iskolákban, az egyházak ügyvitelében. Biztosította, hogy a nemzetőrök vezényleti nyelve a községükben használt nyelv legyen. Mindenki benyújthatja a folyamodványát anyanyelvén, s külön biztosította a görögkeleti egyház egyenjogúságát a többi egyház mellett, valamint felhatalmazta a kormányt a románok és szerbek kívánságainak teljesítésére és sérelmeik orvoslására stb. A későn hozott törvényt azonban végrehajtani már nem lehetett.

[7] *A többi nemzetiség kárára egyeztünk ki a Habsburgokkal:* az 1867. évi kiegyezésben a soknemzetiségű Monarchia két uralkodó nemzete elismerte egymás jogát a többi nemzetiség elnyomásában. A magyar országgyűlés ezt követően (1868) hozott nemzetiségi törvénye – az 1849. júliusi törvénnyel szemben – az „egységes és oszthatatlan magyar politikai nemzet" elve alapján megtagadta a nemzetiségek jogainak elismerését, s csak a nem magyar anyanyelvű állampolgárok nyelvhasználatát szabályozta. De még ezt a törvényt sem tartották be, s 1879-től korlátozták a nemzetiségek nyelvhasználatát is. Az oktatásban, a közigazgatásban és az uralkodó osztályok által létre hozott társadalmi egyesületekben fokozták az erőszakos magyarosítást.

[8] *Berchtesgaden:* Hitler egyik tartózkodási helye, ahol „Sasfészkét" építtette.

[9] *Szobafestő Napóleon:* Hitler.

[10] *Divide et impera:* Oszd meg és uralkodj (rajta).

LEVÉL A NAGYBRITANNIAI MAGYAROK EGYESÜLETE VÁLASZTMÁNYÁHOZ

1943. március 16.

Tisztelt Választmány!

Mielőtt március hóban kelt levelükre érdemben válaszolnék, ismételten kifejezésre szeretném juttatni, hogy milyen mélyen fájlalom dr. Zsilinszky Antal barátjuk, illetve elnökük tragikus halálát.

Minden álszentimentalizmus nélkül megmondom, hogy annak idején nehezen szántam rá magam a tárgyalások megindítására, és úgy éreztem, hogy egy egész világ választ el dr. Zsilinszky Antaltól és attól a Magyarországtól, amelyet ő itt Angliában képviselt. A hosszú ideig húzódó tárgyalások folyamán azonban mindjobban megbecsültem őt, mert mindinkább meggyőződtem arról, hogy Zsilinszkyt semmi esetre sem lehet az alkalmi köpenyegforgatókhoz hasonlítani. Minden tettéből és szavából kivilágolott, hogy meggyőződés vezeti, s nem kellett pszichológusnak lenni ahhoz, hogy őszinteségét megállapítsam. Az ő baloldalisága, vagy helyesebben humanista állásfoglalása mély átalakulás eredménye volt. Halála nemcsak mint embert érintett, de politikailag is súlyos veszteségnek tartom, mert bizonyos vagyok afelől, hogy a vele kötött koordinációs egységnek hazafelé nagy jelentősége lett volna. Az a tény, hogy éppen ő, a londoni követség volt titkára, a régi Magyarország hivatalnoka, Bajcsy-Zsilinszky Endre unokaöccse[1], Zsilinszky Mihálynak, a Tisza-gárda egyik főkorifeusának a fia, velem, a „hazaárulóval" kereste az összeköttetést, és minden erejével azon volt, hogy ellenállásomat leküzdje, önmagában is eleget mond, és kétségen kívül karakterizálja a lon-

doni egységtörekvéseket. Élénken emlékszem arra, hogy amikor Kabos Ilona lakásán — kb. két héttel a halála előtt — mint újdonsült „hazaárulót" köszöntöttem, és Hatvanyt felszólítottam, hogy igyon az egészségére, ő nemcsak örült a furcsa bóknak, de határozottan elértette, hogy én ezzel jelentőséget adtam a kettőnk találkozásának.

Én nemcsak azért mentem bele a koordinációs egységbe, mert az egységet fontosnak tartottam, de azért is, mert Zsilinszkyben jó partnerra találtam. Tudtam, hogy a vele való szövetkezés nem maradhat hatás nélkül, s bár angol és egyéb politikai körök erősen szorítottak és nem akarták, hogy engedjek az elnökség kérdésében, én mégis parafáltam a megállapodást, mert bizton hittem, hogy a magyarság felfigyel erre az egységre.

Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy Zsilinszky Antal jelentőségét a halála után sem szabad elmosni. Ellenkezőleg: ki kell hangsúlyozni az értékét, és nem szabad elfelejtenünk, hogy ő volt az első fehér holló, aki végre megértette, hogy mit kell csinálni.

Sajnálattal kell közölnöm, hogy éppen fentiek miatt, a Zsilinszky Antal és általam parafált előzetes megállapodást nem tekinthetem érvényben levőnek. Amint fentebb kifejtettem, én a megállapodást elsősorban Zsilinszky Antallal kötöttem meg, mert a koordinációs alapot csakis az ő személyével kapcsolatban tartottam elfogadhatónak. Hangsúlyozom, hogy Önökkel szemben sincsenek személyi kifogásaim, de meg kell érteniök, hogy a helyzet megváltozott, és nekem a megkötendő egység hatását is le kell mérnem.

A Zsilinszky Antallal kötött megállapodás még nem léphetett érvénybe, miután a harmadik egyesület még nem parafálta azt. Ezenkívül még nem kaptam és nem kaphattam meg azt a nyilatkozatot, amelyet Zsilinszky Antal úrnak az egységokmány ünnepélyes aláírásának napján kellett volna átnyújtania. Ezen nyilatkozat szerint Zsilinszky Antal és az egyesület kötelezték volna magukat arra, hogy Eckhardt Tiborral való kapcsolatukat nem újítják fel, és a Habsburgokkal sem lépnek összeköttetésbe.

Én továbbra is az egység mellett vagyok, azonban határozottan kijelentem, hogy eredeti álláspontomat nem tarthatom fenn, azaz az egységet csakis koalíciós alapon, az én elnökségemmel vagyok hajlandó megcsinálni. Természetesen az egyesületek és a pár-

tok megtarthatják különállásukat, és a közös program mellett minden szervezet fenntarthatja saját ideológiai programját is, s csupán a háború tartamára fogadják el a közös platformot. (Horthy-ellenes akcióprogram.)

Fontosnak tartom, hogy a koalíció egyes csoportjainak különböző politikai felfogása kidomborodjék, mert csak ebben az esetben beszélhetünk különböző erők összefogásáról. Ez Magyarország felé és a külföld felé egyaránt fontos, mert ha összefolynak a különböző színek, az egységet taktikailag nem tudjuk kihasználni. A magyar függetlenségi frontnak is az az értéke, hogy a szociáldemokraták, kisgazdák, katolikusok és kommunisták egyaránt helyet foglalnak benne. A koalíció szempontjából a gleichschaltolás nem előnyös, mert hiszen megegyeztünk abban, hogy a nácikat és a fasisztákat le kell győzni, de nem tartom valószínűnek, hogy minden szociális, világnézeti vagy külpolitikai kérdésben egy véleményen vagyunk. Mégha mindannyian demokraták és liberálisok vagyunk is, vannak dolgok, amelyekben más a véleményünk, és esetről esetre meg kell egyeznünk. A jövőben bizonyára elő fog fordulni, hogy az egyik csoport szívesen megegyezne valamely idegen csoporttal, de a másik esetleg más lehetőséget lát. Ilyenkor mindig hivatkozni lehet arra, hogy az egység különböző rétegeket képvisel, s ezt az esetleges megegyezésben érvényre lehet juttatni. Jól tudják, hogy én kíméletlen harcot folytatok a darlanizmus[2] ellen, és így csak olyanokkal kötök egységmegállapodást, akik bizonyos határon innen vannak; ez azonban nem jelenti azt, hogy csak egy színt akarok látni. Az antifasizmus keretein belül nemzeti frontot kell létesítenünk.

Meg kell még jegyeznem — bár távol áll tőlem, hogy az Önök belügyeibe beavatkozzam — hogy amíg az én szervezeteim úgy itt, mint Amerikában egységesen elfogadják az én ideológiai princípiumaimat, Önöknél a legkülönbözőbb világnézetű emberek csoportosulnak, és éppen ezért kár volna, ha egy-egy szín eltűnne a palettájukról, és az egyesület programjából éppen azok az elvek hiányoznának, amelyek a köztem és az Önök között levő választvonalat jelentik. Az egészséges fejlődés az lenne, ha az erősebben baloldaliak a baloldali szervezetekben tömörülnének, míg a Nagybritanniai Magyarok Egyesülete képezné a koalíció kevésbé radikális szárnyát. Mindez csupán tanács, de azt hiszem, hogy a

magyar politika szempontjából igen fontos volna, ha mérlegelnék ezeket a taktikai lehetőségeket.

London, 1943. március 16.

---

[1] *Bajcsy-Zsilinszky Endre unokaöccse:* ebben az időben Károlyi Mihálynak még nem volt tudomása Bajcsy-Zsilinszky Endre balratolódásáról.
[2] *Darlanizmus:* l. Jegyzetek.

NYÍLT LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ
1943. április 24.

Kedves Oszkár, őszinte jókívánságaidat szívből viszonzom, és bizton hiszem, hogy legalábbis politikai vonatkozásban, be is fognak következni.

A háború kimenetelét illetőleg nincs kétségem: ha Németország még nem is, de Hitler már legyőzöttnek tekinthető. A Szövetségesek afrikai győzelmei és a vágyálmainkon is túltevő orosz offenzíva helyrehozhatatlan csapást mértek a náci hadigépezetre. Bár igazad van abban, hogy a baloldali demokratikus erők eléggé szervezetlenek, bízom ezeknek az erőknek az életrekeltésében, mert bizonyos dolgok, par la force des choses[1] mindig bekövetkeznek. Ez a háború — ahogy Wallace, Amerika alelnöke mondotta —, népek háborúja, és a népek érzik, hogy vágyaikat csak erős akarattal, komoly szervezetekkel és határozott kiállással valósíthatják meg. A háborút a népek vívják, a fasizmustól a népek szenvednek, a kapitalizmust a népek fogják megdönteni.

Magyarországon, ahol már kezd megindulni a komolyabb ellenállás, szintén ki fog termelődni az a vezető, aki modern, progresszív irányba fogja terelni az országot, mert csak az kerülhet az élre, aki tudatosan felismeri a magyar nép legbelsőbb vágyait és legégetőbb követeléseit. Mi, a közel hetvenesek, legfeljebb megindíthatjuk a munkát, de nem vihetjük végbe az új Magyarország megteremtését.

Különben is az igazi harcot otthon vívják, és a tisztulási folyamatnak otthon kell megindulnia. Nem szabad azonban lebecsülnünk a mi munkánkat sem, mert szabad földön sok mindent

tisztábban lehet látni, és Magyarországnak szüksége van azokra a magyarokra, akik szabadon fogalmazhatják meg azt, amit odahaza még a négy fal között sem mernek kimondani. Otthon is, itt is fel kell vérteznünk magunkat a végső leszámolásra. Nekünk élő kapcsolatot kell teremtenünk azokkal, akik odahaza nehéz körülmények között harcolnak. Éppen ezért reménykedéssel és bizalommal üdvözlöm a Magyarországon kialakulóban levő népi frontot, és erőt merítek belőle a további harchoz.

Mély meggyőződésem, hogy Magyarország csak akkor lehet életképes, ha komoly belső átalakuláson megy át. A múlttal nehéz leszámolni. Azok, akik máról holnapra egyszerűen átállnak a haladás táborába, nem lehetnek megbízható elemek. A harcban mutatkozik meg, hogy ki az igazi haladó ember. Az átállás és az átalakulás között nagy különbség van, és ez egyénre, népre egyaránt vonatkozik. Októberi tapasztalataim alapján sokkal nagyobb örömmel üdvözlöm a lassan, de annál mélyebben átalakuló neofitákat, mint a hirtelen átvedlett kaméleonokat, akik már az átállás pillanatában árulásra spekulálnak.

Én is elkövettem hibákat, de a rámfogott hibákban nem vagyok bűnös. Az ellenforradalom által fejemre olvasott bűnöket az egész magyar népnek el kell követnie, mert különben Finis Hungariae...[2] A magyar népnek vállalnia kell a bűneimet, vagyis vállalnia kell a „Nem, nem, soha"-ról való lemondást, az ún. nagy és kis „ellenséggel" való megegyezést, vállalnia kell a szláv orientációt, a földosztást, a kulcsiparok nacionalizálását, a demokratikus szabadságjogokról nem is beszélve. Vállalnunk kell a föderációt is, mégpedig nem a cordon sanitaire értelmében, nem a Szovjet ellen, hanem a Szovjettel való teljes egyetértésben. A magyar népnek el kell fogadnia engem, hozzám kell hasonulnia, még akkor is, ha soha többé nem megyek haza. Ez nem rechthaberei, ez nem bakafántoskodás. Ez egy elengedhetetlen operációs művelet az üszkösödő, beteg Magyarország megmentése érdekében.

Kemény harc előtt állunk. Ma sokkal nehezebb feladat áll előttünk, mint 1918-ban. Annak idején megpróbáltam a történelmi múltnak hidat építeni. A történelmi múlt képviselői nem akartak és nem mertek rálépni erre a hídra. Most azonban nincs többé együttműködés. Azok, akik becsületesen leszámoltak a múlttal és annak minden előítéletével, jöjjenek velünk, a többiek, az ötödik kolumnisták[3], a félfasiszták és egyebek pusztuljanak el

quislingestől, Horthystól, ersatzfasizmusostól. Windischgraetz hírhedt üzenetét Batthyányékhoz: — rebellisekkel nem alkuszom —, most megfordítom, és azt mondom: Eckhardtokkal és egyéb ellenforradalmárokkal nem tárgyalok.

Minden előítélettel szemben, unos-untig hangsúlyoznom kell, hogy politikám gerince a csehekkel való teljes megegyezés. Ne felejtsük el, hogy a két háború közötti időszakban ők voltak a legprogresszívebbek. Masaryk szelleme él bennük, és ez a szellem Benest és Masaryk fiát is áthatja. Nekünk magyaroknak velük együtt kell az új Közép-Európa pilléreit alkotni. A csehekkel szemben érzett viszolygásnak nemcsak hogy el kell tűnnie, de éreznünk kell, hogy súlyos hiba, pszichológiai félreértés történt. A két nép nagyszerűen kiegészítheti egymást. Azt hiszem, nem használok túlságosan éles kifejezést, ha azt mondom, hogy egy egészséges és hátsó gondolat nélküli 67-es nagy kiegyezésre gondolok a csehekkel. A magyar népnek éreznie kell, hogy félrevezették, és akkor, amikor az igazi ellenség, a nácivá vadult pángermanizmus elnyeléssel fenyegette, a csehek ellen lázították, holott a csehekkel együtt elháríthattuk volna a veszedelmet. Ma Magyarország német gyarmat és amellett németek szövetségese. A német veszedelemtől a Szövetségesek meg fogják menteni, de önmagától, illetve a házatáján élő örök veszedelemtől, a magyar úri osztálytól csak önmaga mentheti meg magát. Mint már említettem, az utolsó pillanatban való átállás nem segít; komoly ellenállásra, forradalmi harcra van szükség. A csehekkel való megegyezés záloga lenne az igazi átalakulásnak. Ideje volna a junkernáci szellem helyett a masaryki ideálhoz közeledni.

Bízom abban, hogy a magyar nép meg fogja találni helyét az új Európában. Bízom abban, hogy az angol—orosz szövetség tartós lesz, és ebből a szövetségből olyan Európa alakulhat ki, amely nem lesz sem kapitalista, sem bolseviki. A nyugati kultúra és a keleti energia szövetségéből megszülethetik Európa új, egészséges gazdasági és politikai formája.

Remélem, hogy az amerikai magyarok öntudatra ébrednek, és megértik, hogy Magyarországot milyen veszedelem fenyegeti. Be kell látniok, hogy milyen hamis volt Magyarországon az ún. hejehujás, árvalányhajas, zsinóros hazafiasság. Sajnos, Amerikában a magyar hazafiasságot nagyon is külsőségesen értelmezték, és átvették az otthoni külső rekvizitumokat. Nem az öblös beszédek,

a tulipános ládák, a cigánymuzsika és a lopóból felhajtott bor jelentik a magyarságot. Ez a hollywoodos romantika csak mákony. Az igazi magyarságot nem az úri Magyarország sírva vigadása jelképezi, hanem a vályogházakban tuberkulózisban elpusztuló zsellér, a gyárakban robotoló munkás és a voronyezsi fronton a helyzetet felismerő s az oroszokhoz átálló magyar katona. Az igazi magyar kultúrát nem az álhazafiasok terjesztik, hanem Bartók Béla muzsikája és József Attila versei. Bennük szólal meg a magyar nép, bennük kelnek életre a vágyak, a fájdalmak és a reménykedések.

Azok a magyarok, akik amerikai honpolgárok lettek, akkor tesznek eleget a kötelezettségüknek, akkor használnak az óhazának, ha a progresszív amerikaiakat támogatják.

Az új világot nemcsak a csatatereken teremtjük meg, de a gyárakban, a földeken is és mindenütt, ahol dolgoznak. A győzelem már nem késhet soká. Azon kell lennünk, hogy ez a győzelem teljes legyen és a békét is megnyerjük.

Remélem, kedves Oszkár, hogy nemsokára találkozunk, és a régen megkezdett harcot együtt visszük győzelemre.

Szívélyes és meleg üdvözlettel

Károlyi Mihály

Harc (New York), 1943. április 24.

---

[1] Par la force des choses (fr.): a tények erejénél fogva.

[2] *Finis Hungariae:* Vége Magyarországnak.

[3] *Ötödik kolumnisták:* Az ötödik hadoszlophoz tartozók, kémek. A kifejezés a spanyol polgárháborúból származik, ugyanis a Madridot ostromló négy hadosztályból álló fasiszta hadsereg a fővárosban működő titkos ügynökségét nevezte ötödik hadoszlopnak.

BESZÉD A MAGYARORSZÁGI ELLENÁLLÁS TÁMOGATÁSÁRA ÖSSZEHÍVOTT GYŰLÉSEN

1943. május 8.

A gyűlésre meghívott közönség[1] talán felveti magában a kérdést: miért éppen a magyarországi ellenállás támogatása ügyében hívtuk össze ezt a gyűlést?

Magyarország kis ország, nem nagy a fontossága. Mit számít, ha van ellenállás, vagy nincs ellenállás ebben a Hitler uralma alatt álló országban?

Igaz, hogy Magyarország kis ország. Mindazonáltal a jelentősége nagy, ha igazán meg akarunk szabadulni a nácizmustól. Stratégiailag fontos földrajzi fekvésénél fogva, mert fő ütőere a Duna, az a Duna, amelyet Napóleon „az európai folyók királyának" nevezett. De politikai jelentősége még nagyobb, mert jelenleg a reakció egyik fellegvára. Nem a magyar nép, hanem a félfeudális jellegű magyar uralkodó osztály az, amely a régi rend egyik pillére volt a múltban, és az ma is. Önök talán nem értenek velem egyet ebben, s azt mondják: ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítja az a tény, hogy Magyarország alkotmánya majdnem olyan régi, mint Angliáé, és fejlett demokratikus parlamenti rendszere van. Igen, látszatra — de csakis látszatra — szabadság és demokrácia volt Magyarországon, de ezt a szabadságot és demokráciát csupán néhány ezren élvezték, a tömegek viszont messze elmaradtak a nyugati országok tömegei mögött. A lakosságnak mindössze öt százaléka rendelkezett szavazati joggal, és a szavazás nyílt volt. Magyarországon, ahol a lakosságnak csak 50 százaléka volt magyar, a másik 50 százalék nem magyarnak csupán öt vagy hat hely jutott a 414 tagú képviselőházban. Számos más példát hozhatnék fel

önöknek országom antidemokratikus és antiszociális jellegének bizonyítására, és szerfelett könnyű, bár hosszadalmas lenne felsorolni minden tényt és kimutatni, hogy amikor Magyarországról mint félfeudális országról beszélek, nem túlzok. Száz év alatt sem változott meg valóban a helyzet, és Horthy ma is bízvást megismételhetné Schwarzenberg herceg szavait:[2] „A népnek az a dolga, hogy engedelmeskedjék, fizesse az adókat, és külön élvezet gyanánt templomba járjon." Nem igaz, hogy Horthy kényszerből állt Hitler oldalára. Miként 1914-ben, ezúttal is szükségszerűen következett be a magyar nagybirtokosok és a németek szövetsége, mivel a magyar földesurak — noha az ország területének majdnem a felét birtokolták — nem voltak elég erősek ahhoz, hogy a földbirtok-megoszlásnak ezt az abnormális állapotát fenntarthassák. Ezért mindig valamely nagyhatalomnál — természetesen reakciós nagyhatalomnál kerestek támogatást, hogy ez segítségükre legyen gazdagságuk és hatalmuk megtartásában.

Ma igen súlyos a magyar uralkodó osztály helyzete, de Magyarországé is. Látják, hogy a háború elveszett, és ha az utolsó szál emberig harcolnak, akkor is vereség vár rájuk. Mit tegyenek? Hogyan kerüljenek ki a csávából? A tömegek már kezdik ezt érezni, és növekszik az ellenállás, mely még szervezetlen, de egyre tevékenyebben működik a föld alatt. Ez az ellenállás nem csupán Hitler, hanem Horthy ellen is irányul. A nép kezdi megérteni, hogy számára az igazi harc csak most kezdődik. Tudja, hogyha új, haladó Magyarországot akar felépíteni, akkor nem elég Hitlert megverni, hanem meg kell dönteni annak a félfeudális rendszernek az utolsó maradványait is, amelyről az imént beszéltem. Az uralkodó osztály pedig egyre idegesebbé válik. Egyre több patkány igyekszik menekülni a süllyedő hajóról. Az ilyen folyamatot más országokban is megfigyelhetjük. Nagyon is jól ismerjük ezeket a bomlasztó reakciós taktikákat, amelyek hazafias és vallási színek máza alá bújnak. Ezek az erők nagyon jól értették a módját, hogyan izgassák egymás ellen a magyarokat, cseheket, románokat és jugoszlávokat; meggátolva megértésre jutásuk minden lehetőségét, Németország karjaiba hajtották Magyarországot. Ezek a politikai spekulánsok bőven élnek a suttogó propaganda változataival. Mialatt továbbra is minden segítséget megadnak Hitlernek, közben azt állítják, hogy titokban a nyugati demokráciáért dobog a szívük. Hitler parancsára éppen most napolták el a magyar parla-

mentet, valószínűleg az egész időszakra. Nem mintha ez valóban számítana valamit, hiszen tudjuk, hogy a magyar nép képviselőiről még beszélni is merő komédia egy olyan parlamentben, ahol 125 képviselőt a kormány nevezett ki. De ők még az ellenzék legcsekélyebb megnyilvánulását is el akarják fojtani. Május 4-én kaptuk azt a hírt, hogy az újonnan kinevezett magyar főparancsnok kijelentette: egyetlen magyar katonát sem küldenek ezentúl az orosz frontra; de sietve hozzátette: azért, mert ezekre a hadseregekre szükség van a bolsevizmus leküzdésére Magyarországon. Ennek van egy más előnye is — a főparancsnok nyilatkozata egyúttal közvetett ajánlkozás a szövetségesek bármelyike felé, amelyeknek Németország legyőzése után szüksége lehet rá, hogy összezúzza és leverje Európában a szocializmus minden néven nevezendő formáját. A New York-i monseigneur Patrick Sheen kijelentette, hogy Lengyelországot két tolvaj között feszítették keresztre. A *Tribune* helyesen jegyzi meg: az ilyen szellem aligha fogja lelkileg felvértezni a katolikus vallású amerikai katonákat arra, hogy a Vörös Hadsereggel együtt harcoljanak. A szerencsétlen magyar katonák két pokol közé szorultak: vagy a Vörös Hadsereg ellen harcolnak, s elpusztulnak, vagy — ami még rosszabb — a saját népük ellen harcolnak. Bár az utóbbi — amint azt a mi Chavaleres tábornokunk oly büszkén jósolja —, kevésbé lesz veszélyes, mivel üres kezű és mezítlábas magyar parasztokra fognak lövöldözni.

Mindez igen gyötrelmes, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a jövőre gondoljunk. Tagadhatatlan, hogy a tartós béke egyik garanciája a kis országok rendszerének felszámolása. A szuverenitást korlátozni kell, ha együttműködést akarunk, és a határokat kevésbé élesen kell megvonni, ha emelni akarjuk az életszínvonalat; — más szavakkal kifejezve, valamiféle föderáció létrehozására van szükség. Természetesen nem lehet a ló elé fogni a kocsit. Gazdasági és szociális kiigazításokkal kell kezdeni. Csak aztán építhetünk fel egy státust. Nem szabad azokba a hibákba esnünk, amelyekbe a Népszövetség esett; mit ér a szép keret, ha nincs benne kép. Egy dunai konföderáció legfontosabb politikai követelménye azonban az, hogy nem szabad *cordon sanitaire*-nek elképzelni. Mi nem akarunk ütköző állam lenni Oroszország és a Nyugat között. Ellenkezőleg, összekötő kapocs akarunk lenni Szovjet-Oroszország és egy remélhetőleg modernizált Nyugat között. Mert

nekünk nemcsak gazdasági, hanem politikai és még inkább szociális tervezőmunkát is kell végeznünk. Honfitársaimnak gyakran hamis elképzeléseik vannak Angliáról, mint ahogyan az angoloknak is gyakran téves fogalmaik vannak Magyarországgal kapcsolatban. A mi népünk hajlamos azt hinni, hogy Angliát főleg reakciós földbirtokosok lakják. Ez a felfogás hamis volt a múltban is, de kiváltképpen hamis most, mivel szerintem ennek az országnak a szelleme a legutóbbi négy esztendő alatt nagymértékben megváltozott, talán még jobban, mint az előző 40 év alatt. És én ebből a tényből merítem optimizmusomat. Meggyőződésem szerint Anglia számára egyáltalán nem olyan nehéz, mint sokan gondolják, hogy Oroszországgal együtt teritsen új asztalt Európa számára, mivel én mindkét pólusban — az önök miniszterelnökében és Sztálinban — valóban biztató arányérzéket és mérsékletet látok. Tény az, hogy az orosz nép nem győzhet Anglia segítsége nélkül, és hasonlóképpen Angliának is szüksége van Oroszország segítségére, ha meg akarja nyerni ezt a háborút. Optimizmusomat nem a jóakaratra építem (ezt a szót túl gyakran használták már, és vajmi kevés eredménnyel, főleg a Népszövetség időszakában, amikor oly sokszor utaltak a „jóakaratra"). Optimizmusom alapja e két véglet érdekein és azon a hitemen alapszik, hogy az emberiség történelme szintézis útján halad előre. Mert ha ezek a tervek nem valósulnának meg, ha az államok elszigeteltsége továbbra is megmarad, mi történik akkor az olyan országokkal, amilyen Lengyelország és Magyarország? Nem tarthatnak sem a németekkel, sem az oroszokkal, sem a csehekkel. Ki fog akkor uralkodni Európában — a Bourbonok, a Habsburgok, vagy a Vatikán?

London, 1943. május 8. A közlés alapja az eredeti angol kézirat fordítása.

---

[1] Károlyi ezen a gyűlésen főleg angol, de más nemzetiségű közönség előtt is beszélt, és ismertette a magyarországi helyzetet.

[2] *Horthy megismételhetné Schwarzenberg herceg szavait:* utalás Schwarzenberg Felix ellenforradalmi osztrák politikusra, akinek nagy szerepe volt a magyar szabadságharc leverésében és az abszolutizmus rendszerének bevezetésében.

LEVÉL BARTA LAJOSHOZ
1943. július 9.

Kedves Barta, koszonom a *Queer* című magazint, és orülok, hogy ilyen értékes leletre bukkant. A magazinban megjelent Bethlen-cikk kapóra jon. Alkalomadtán okvetlenul fel fogom használni. Nagyon fontos, hogy leleplezzük Bethlen múltbeli pronáci politikáját, mert az angol sajtó egy része igyekszik fehérre mosni őt, és mindenáron be akarja bizonyítani, hogy fel kell menteni a Schuldfrage tárgyalásánál. Ilyenformán konnyűszerrel Darlant lehet faragni belőle.

Tudom, hogy maga nagy keserűséget hordoz a szívében, és neheztel rám, bár őszintén szólva nem tudom, hogy miért. Feleségemnek azt mondotta, hogy rosszul választom meg az embereimet. Az igazság az, hogy a magyar emigráció — kevés kivétellel — igen silány minőségű, és csak azt remélem, hogy nem tukrozi vissza az otthoni magyarságot. Ezért nehéz kiválogatni a jó embereket. Igaz ugyan, hogy az amerikai magyarság sem jobb. Azzal védekeznek, hogy a papok, a lapok és az otthoni propaganda félrevezette őket. Ez azonban nem mentség, mert kivándorolt honfitársaink szabad országban éltek és élnek, és így visszautasíthatták volna ezt a propagandát. Konnyű Katit táncba vinni. Vámbéryt és Jászit is azzal vádolják, hogy rosszul válogatják meg az embereiket. Ne felejtse el: Robinson Crusoe sem válogathatott. Egy szigeten, ahol csak bennszülottek élnek, csak a bennszülottekből lehet kiválogatni a torvényhozó tanácsot.

Maga bizonyára azért is haragszik rám, mert nem csináltam meg az egységet. Úgy vélte, hogy semmibe se vettem a tanácsait.

Higgye el kedves Barta, hogy nagyon sokat törtem a fejem ezen a problémán, és a maga tanácsait is figyelembe vettem, de végül is arra a meggyőződésre jutottam, hogy nekem van igazam. Elvégre ezért mégsem lehet haragudni. Ha valamilyen taktikai kérdésben nem egyezik meg a véleményünk, ez még nem ok arra, hogy maga orokre megharagudjék. Én őszintén szólva nem bízom Révaiékban, és ma még kevésbé, mint Zsilinszky életében. Hat hónappal ezelőtt már-már azon a ponton voltam, hogy megkotöm az egységet, de azóta sok minden történt. Szó sem lehet arról, hogy kiadjam kezemből a politikai vezetést, és olyanokra bízzam, akik elgondolásaimmal szoges ellentétben állnak. Különben most megalakult Chicagóban a Hungarian Council for Democracy. Ez a szerv Lugosi Béla vezetésével magában foglalja az északamerikai, kanadai, mexikói és dél-amerikai demokratikus szervezeteket, sőt egyházi és kulturális szerveket is. Sürgonyileg kértek fel arra, hogy álljak ennek a szervnek az élére, és alakítsunk egy Szabad Magyar Tanácsot. A kérésüknek orommel eleget tettem. Ez egy igen szélesen értelmezett egyesülést jelent, és sok olyan elemet is tartalmaz, akik nem mindenben osztják jovőbeli elgondolásaimat s tőlem jobbra állnak, de ez nem akadály, ha a politikai vezetés azoknak a kezében van, akik igazán progresszívek.

Én volnék a legboldogabb, ha volna valaki, akinek átadhatnám a stafétabotot. De ilyen weit und breit[1] nincs a határon. Remélem, hogy Magyarországon akad majd valaki, aki előretor a sűrűből, és érvényre juttatja azt a politikát, amely egyedül alkalmas arra, hogy Magyarországot kihúzza a kátyúból. Ebben a pillanatban azonban mindenütt nagy csond van, és senki, de senki nincs, akiben lenne annyi becsület, bátorság és határozottság, hogy megszabadítsa magát attól a feudális mázzal leontott nacionalizmustól, amelytől még az úgynevezett haladó elemek sem mentesek. Nem ordongosség az, amit hirdetek, és még csak meg sem kell tanulni, de sajnos nem látok senkit, aki ha engem nem is, de legalább a nézeteimet vállalná. Bizonyára a nép megérett rá, és a foldalatti mozgalomban vagy valahol a politikai periférián szép számmal vannak azok, akik tudják, hogy az én politikám a helyes, de ezeket csak egy nagy földindulás hozhatja felszínre. Az ellenforradalom gondolkodásmódja 90%-ban megfertőzte azokat, akik a nyilvánosság előtt szerepelnek. Olvassa csak az ellenzéki *Magyar Nemzet* vagy a *Népszava* cikkíróit. Van olyan, aki szociá-

lis földreformot követel, és átvesz valamit a szocializmus demagógiájából, de közben a szomszéd népek ellen izgat; van olyan, aki hirdeti a népek közösségét, de közben az ezeréves magyar előjogokra hivatkozik stb. Minden kevert és zavaros.

Nos hát ez a kétértelműség, ez a zavarosság Révaiéknál is fellelhető. Ezeken sem segített a nyugati szellem. Hogyan dolgozzam együtt azokkal, akik még ma is Lady Listowelt hívják meg előadásra? Hogyan bízzam azokban, akik a PEN Club ülésén kereken visszautasítanak egy olyan javaslatot, mely szerint le kell leplezni az ellenforradalmi kultúrtényezők irodalmi és történelmi hamisításait, ferdítéseit? Szerintük egy ilyen tudományos és alapos leleplezés ártana Magyarországnak a békekonferencián . . . Elismerem, hogy egy ilyen leleplezés ártana a mai kurzusnak, de végső fokon hasznára lenne az országnak. Egy ilyen operációs művelet átmenetileg talán megnehezítené a helyzetet, de bizton hiszem, hogy csak ez segít. Inkább az amputáció, mint a halál. Ezek a hazafias urak azonban inkább a rothadó, beteg Magyarországot akarják, mint az operációt. A betegség olyan elhanyagolt állapotban van, hogy az operáció veszélyes — gondolják —, arról azonban megfeledkeznek, hogy az ilyen elhanyagolt betegség biztos halált jelent.

Gondolkozzék ezeken a kérdéseken. Remélem, hogy mégiscsak le fogja küzdeni neheztelését, és belátja, hogy belső tépelődései, érzékenysége és gondterhes hangulatai eltúlozzák a dolgokat. Bármikor szívesen látom. Persze azt nem ígérhetem meg, hogy mindenben igazat adok magának és minden judíciumát helyesnek fogom találni. Maga is hajlamos arra, hogy minden taktikai kérdésből kabinetkérdést csináljon. Nagy vonalakban megegyezünk, és ez a fontos. Az ember nem viheti mindig keresztül az akaratát. Gyakran megesik, hogy le kell mondanunk „holtbiztos" igazunkról. Ha ez döntő elvi kérdést érint, akkor az ellenzőnk elvi ellenfelünkké válik, de ha csupán taktikai meggondolásokról van szó, nem lehet örökké haragudni.

Szívélyes üdvözlettel

London, 1943. július 3.

---

[1] *Weit und breit* (ném.): széltében-hosszában.

A FELTÁMADÓ OKTÓBER

1943. október 3.

A történelmi sors (mondhatnám úgyis: történelmi szükségszerűség) mégiscsak kegyes hozzánk: az októberi forradalom huszonötödik évfordulóját a szövetséges hatalmak döntő győzelmeinek jegyében ünnepeljük. A Dnyepernél és Volturnónál aratott nagyszerű győzelmek, az olasz fasizmus összeomlása, a magyar ellenforradalmi rendszer gyászos rúgkapálódzása, mind megannyi ajándék az évfordulóra. Ajándék nemcsak nekünk, de az elnyomott, jobbágyi sorban élő magyar népnek is.

Bátran elmondhatjuk: az októberi program élőbb, mint valaha. Hiába gyalázták Horthyék az októberi forradalmat huszonnégy éven keresztül, hiába kiáltottak rá kígyót-békát, hiába olvasták a fejünkre, hogy miattunk kényszerítették az országra a trianoni békét, a történelem kérlelhetetlenül ismét napirendre tűzte Októbert és egyúttal vád alá helyezte a huszonnégy éves magyar ellenforradalmi rendszert. A hamis vádak, amelyekkel bennünket illettek, most valóságos vádak formájában az ő fejükre hullanak vissza. Elkótyavetyélték az országot, romlásba vitték a népet, amelyet kenyér helyett mákonnyal etettek, és a nép huszonnégy év után ismét Október után vágyódik.

Mussolini bukása, a német hadsereg súlyos vereségei után világossá vált, hogy a magyar úri osztály, harminc éven belül immár másodszor, a vesztesek táborában várja a beteljesülő végzetet. Kétségbeesett helyzetükben igyekeznek átnyergelni és az annyit ócsárolt demokráciára esküdni. Sokak szerint nemcsak a politikusoknak, de a tiszti kasztnak is csak egyetlen vágya van:

elfogadni a feltétel nélküli megadást, azaz teljesíteni mindent, amit a Szövetségesek kérnek, és ha kell, „elfogadni" a demokráciát is. *Ma már ott tartunk, hogy Horthy, a fasizmusok előfutára, hajlandó hirdetni az októberi programot.* Abban reménykednek, hogy megtéveszthetik a Szövetségeseket és a magyar népet. Mi azonban jól tudjuk, hogy számukra a demokrácia hirdetése csak eszköz uralmuk megmentésére. Mintha egyetlen varázsütésre mindenki angolbaráttá, demokrata nácifalóvá változott volna át a budai várban, az úri kaszinókban és a tekintetes vármegyénél. Már készülnek az angol—amerikai csapatok fogadására. Bizonyára valamilyen új, kacskaringós elnevezést fognak adni „demokratikus" programjuknak, csakhogy senki rá ne ismerjen Októberre, de lényegében mégiscsak a sokat gyalázott októberi programot kell felmutatniuk a fegyverszüneti tárgyaláson, mert másképpen szóba sem állnak velük. A történelem kegyetlen hozzájuk.

Annak idején azt mondották, hogy a Magyar Népköztársaság szégyenteljes fegyverszünetet kötött, kiszolgáltatta az országot az ellenségnek, és sírásója volt a hazának. Valamennyiünket elneveztek hazaárulónak, és huszonnégy éven keresztül hol nagyszájú szólamokkal, hol pedig rafinált propagandával hirdették, hogy „Nem, nem, soha", nem fognak lemondani a Szent István-i Magyarországról[1], amelyet az októberi forradalom „elherdált". Ma a kapitulációt várják. Mindent alá fognak írni. Már most kezdik a mosakodást. És én ezért nem is nevezném őket hazaárulónak. A győztes fél diktálja a feltételeket, a vesztes aláírja. De igenis hazaárulónak nevezem őket azért, hogy huszonnégy éven át előkészítették a háborút, huszonnégy éven át szövetkeztek mindenfajta reakcióval, fasizmussal, barbársággal, és feudális uralmuk biztosítása érdekében háborúba sodorták az országot. Ők, akik minket hazaárulással vádoltak és szemünkre vetették, hogy nem álltunk ellent az ellenségnek, alázatosan követték a nácik parancsait, és még ma is egy német kardcsörtetés elegendő ahhoz, hogy két napos huzavona után elismerjék Mussolini quisling-kormányát. Évek óta ide-oda parancsolgatják őket, évek óta nem tehetnek semmit önállóan, és mint lakájok járulnak berchtesgadeni főnökük[2] elé. Ezt akarták: nincs menekvés. A Szent István-i gondolatokat és a birtokaikat istápoló magyar urak a „Nem, nem, soha" politikájának következményeképpen a min-

denre igent bólingatók helyzetébe kerültek. Hiába hivatkoznak arra, hogy az utóbbi években a kényszer hatására cselekedtek, mert a jugoszláv nép példája mutatja, hogy még ilyen helyzetben is lehet bátran cselekedni. De az igazság az, hogy amíg a náci hatalom elég erősnek látszott arra, hogy a feudális Magyarország védőpajzsa legyen, Horthyék szívesen megalázkodtak, nem is beszélve arról, hogy az *ellenforradalmi politika kikerülhetetlenül országpusztító hazaárulókká avatta őket.* Ma igent mondanak még a megsebzett náciknak is, és holnap igent fognak mondani még az oroszoknak is.

Annak idején azt is szemére vetették a népköztársaságnak, hogy nem fordult élesen szembe a Szovjettel. Ma a *Pester Lloyd*, a magyar félhivatalos, arról cikkez, hogy „a magyar nép nem folytat ideológiai háborút, mert a háborúban nem elvek, hanem nemzetek állnak egymással szemben". „A Szovjetunió sem ideológiai ellenség." Így lép elő a Szovjetunió — természetesen csak a voronyezsi vereség[3] után „a keresztény civilizáció veszedelméből" — „nemzetté".

Huszonnégy év gyalázkodása hull így a semmibe. Huszonnégy év rágalmaira a történelem már megadta a választ. A magyar nép válasza sem késhet már sokáig. A szervezkedő magyar paraszt- és munkástömegek is feltétlen megadást követelnek az úri osztálytól. 1918-ban elfogadtam a magyar urak behódolását, sőt hidat építettem nekik az új, haladó Magyarországhoz. Ma azonban másképpen gondolkozom, és másképp vélekedik a magyar nép is. Az ellenforradalmi rendszer bűnösei a war criminalek[4] kategóriájába tartoznak és a vádlottak padjára valók. Az ellenforradalmi rendszer teljes felszámolását követeljük. A magyar nép, amely több mint két évtizede egy király nélküli ártalmas és nevetséges királyság félfeudális, félfasiszta gőzében fulladozott, egyszer és mindenkorra meg akar szabadulni elnyomóitól. Azok, akik még mindig azt hiszik, hogy a kilencágú koronából és a hét szilvafából egy-két ágat és szilvafát meg lehet menteni, mélységesen tévednek. Azok, akik még mindig azt hiszik, hogy a magyar népet, a feudális uralmi vágyak és a fonák kormányzóság igazolására hazug legendákkal lehet táplálni, elfelejtik, hogy a mai idők nem alkalmasak történelmi mákonyok terjesztésére. A történelmi múlt szimbólumaival együtt a múzeumokba és a könyvtárakba való, a szabadon gondolkodó és tárgyilagosan kutató tudósok,

a Szabó Ervinek és Grünwald Bélák folytatóinak a feldolgozására vár. Régi királyok legendáiból lehet kártyavárat építeni, de nem egy új, modern Magyarországot.

Az októberi gondolat nem avult el, de igazán élővé csak a végső harcban fog válni. A feltámadó Október nem pontos mása a réginek, aminthogy nem is lehet az. Az 1918-as program csak az irányt jelzi. Azóta a kor új követelményeket állított fel, és nekünk eleget kell tennünk ezeknek a követelményeknek. Szociális téren Október nagy haladást jelentett, de ma, ha azt akarjuk, hogy a magyar nép beilleszkedhessen az európai népek közösségébe, sokkal tobbet kell tennünk. A népkoztársaság foldreformjától lúdbőrozott a magyar urak háta és zsebe, de nem jelentette még az eltávolításukat. Ma olyan radikális földreformot kell életre hívnunk, amely 1) lényegesen emeli a magyar paraszt életnívóját, és képessé teszi arra, hogy aktív részt vegyen az ország kormányzásában, 2) lehetővé teszi, hogy a magyar úri osztálytól, megyéstől, hivatalnokostól együtt minden hatalmat elvehessünk. A náciknak dolgozó magyar nagyipar és a nagybankok sem élhetnek vissza az úgynevezett gazdasági szabadsággal. A demokrácia csak akkor kap igazi értelmet, ha gazdasági demokráciát is jelent, azaz, ha munkás-paraszt értelmiségi rétegek maguk veszik kezükbe az ország sorsának az irányítását. A Magyarországon nagy lendülettel előretörő munkás-paraszt-értelmiségi blokk biztató jel a jövőre.

Az októberi forradalom megbékélést keresett a szomszédokkal. Ma tovább kell mennünk és meg kell valósítanunk a népkoztársaság egyik kimagasló alakjának, Jászi Oszkárnak az elgondolását: a dunai Svájcot, a konföderációt. Nem győzom azonban hangsúlyozni, hogy ez a konföderáció nem irányulhat Szovjetunió ellen. Anglia, Amerika és a Szovjetunió megegyezése alapján épülő új Európában fontos szerep vár a dunai államokra. Az angol—orosz húszéves szerződés alapján bizton hiszem, hogy a dunai föderáció lesz a híd a Nyugat és Kelet kozott. Ehhez azonban a magyar népnek meg kell szabadulnia minden előítélettől, és szorosan együtt kell dolgoznia a csehekkel és a tobbi szomszédokkal. Az ellenforradalom által ócsárolt Jászinak a felszabadult Magyarország szobrot fog emelni úttörő munkájáért.

Még nagy küzdelmek állnak előttünk, de a katonai győzelmek és a magyar nép lassú magára ébredése bizalommal toltenek el.

Huszonnégy év megpróbáltatásai és vereségei után jó hírekkel alszunk el és ébredünk fel nap nap után. A megújuló októberi gondolat erős fegyverünk. Örömmel tölt el, hogy küzdőtársaim nem fáradtak el a harcban. Jászi Oszkár a huszonnégy éves emigrációban lankadatlanul harcolt az októberi gondolatért, és erkölcsi tisztaságával, tudományos felkészültségével szolgálta a magyar nép igaz ügyét. Vámbéry Rusztem pedig húsz éven keresztül a magyar ellenforradalom poklában, mint őr maradt az őrhelyen, és mindenkor helytállt eszméinkért. Nemcsak Rákosi Mátyás, a tizenöt évig Horthyék börtönében sínylődött forradalmár vonta magára az egész világ figyelmét, de nem kevésbé bátor védője, a magyar Labori[5], Vámbéry Rusztem is.

Huszonöt év távlatában élesebben kirajzolódtak Október körvonalai. Nem kell szégyenkeznünk, a történelem igazolt bennünket. A budai vár falán már olvasható a mene, tekel, ufarszin[6]: Október.

Új Világ (Buenos Aires), 1943. október 31.

---

[1] *Szent István-i Magyarország:* l. Jegyzetek.
[2] *Berchtesgadeni főnök:* Hitler.
[3] *Voronyezsi vereség:* l. Jegyzetek.
[4] *War criminal* (ang.): háborús bűnös.
[5] *Magyar Labori:* Labori volt Dreyfus védőügyvédje, Vámbéry pedig Rákosié 1935-ben.
[6] *Mene, tekel, ufarszin:* a biblia szerint Belzacar babiloni király lakomáján megjelent titokzatos felirat: „Megszámláltatott, megméretett, könnyűnek találtatott." Átvitt értelemben — közhasználatban — fenyegető értelmű kijelentés, írás.

LEVÉL MIKES GYÖRGYHÖZ
1943

Kedves dr. Mikes, kérésére a következőkben foglalom össze az álláspontomat:

1. A Zsilinszky Antallal kötött, koordinációs alapon történt megállapodást nem tartom érvényben levőnek, mert Zsilinszky Antal halálával a helyzet teljesen megváltozott. Én az előzetes megállapodást kifejezetten és hangsúlyozottan Zsilinszky Antallal kötöttem meg, és így a megállapodás még jogi alapon sem érvényes.

Zsilinszky Antal, mint a követség volt titkára, a régi Magyarország hivatalnoka és a dzsentrivilág leszármazottja, kétségkívül képviselt bizonyos magyar középosztálybeli rétegeket, és így a magyar szempontok figyelembevételével a vele való koordinációs egységnek volt némi alapja. Miután meggyőződtem arról, hogy Zsilinszky valóban antifasiszta politikát kíván folytatni, angol és egyéb politikai körök erős lebeszélése ellenére is engedtem az elnökség kérdésében. Természetesen Zsilinszkytől is kértem egy politikai nyilatkozatot. Ebben a nyilatkozatban ki kellett volna jelentenie, hogy sem Eckhardttal, sem a Habsburgokkal nem áll és nem lesz összeköttetésben. A nyilatkozat átadására Zsilinszky halála miatt nem kerülhetett sor.

2. A Nagybritanniai Magyarok Egyesületének választmányával is hajlandó vagyok egységmegállapodást kötni, azonban fenti okokból, csakis koalíciós alapon és az én vezetésemmel... Az egyesület választmánya korántsem bír azzal a jelentőséggel, mint Zsilinszky, és így nem engedhetek az elnökség kérdésében,

mert ez a magyar ügynek inkább ártana, mint használna. Zsilinszky a szövetségesem lehetett volna, de az új választmány nem. Nincsenek személyi kifogásaim velük szemben, de úgy érzem, hogy velük való koordinációs egység sem taktikai szempontból nem volna kihasználható, sem politikai szempontból indokolható. Most már nem hivatkozhatunk taktikai előnyökre, és amennyiben a választmány még mindig nem fogadja el az elnökségemet, azt kell feltételeznem, hogy még mindig félnek az igazán radikális szellemtől.

3. A koalíció nézetem szerint csak akkor kaphatna némi jelentőséget, ha a különböző politikai árnyalatokat kihangsúlyozhatnánk. Gleichschaltolási alapon nem érünk célt, mert a koalíció taktikai értéke nullára redukálódik. Az én elnökségem csak a közös nemzeti front összefogását jelentené, de a különböző színek azért kihangsúlyozódnának. A koalíciót képező egyesületeknek meg kell tartaniok saját programjukat is. Van egy közös akcióprogram, de lényegében a szervezetek továbbra is különállnak, amint hogy a Labour Party a háborús koalíció tartama alatt is Labour Party maradt. Ha a koalíció programja egyúttal minden, a koalíciót képező szervezet programja is, a koalíció fúzió lesz, azaz az egész szövetkezés nem lesz egyéb, mint fából vaskarika. Ezért volna kívánatos, ha a Nagybritanniai Magyarok Egyesülete olyan programot dolgozna ki, amely jobban megfelelő a reputációjuknak és az általuk képviselt rétegek kívánalmainak.

Ön nagyon jól tudja, hogy milyen kíméletlen harcot folytatok a darlanizmus[1] ellen. Csak bizonyos határon innen kötök egységmegállapodásokat, de ez nem jelenti azt, hogy az antifasiszta kereten belül nem akarok több színt látni. Elvégre a franciáknál, cseheknél stb. is így van, és ezt minden demokratikus gondolkozású politikusnak be kell látnia. Éppen ezért nem szeretem, ha mindenki egyformán radikális. Bizonyos vagyok afelől, hogy nagyon sok külpolitikai, ideológiai stb. kérdésben nem egyezem meg a választmánnyal. Miért ne lehetne ezt őszintén megmondani? Mire való ez a bujkálás? Annak idején legalább Zsilinszky személye megadta az egység karakterét, mert mindenki tudta, hogy Zsilinszky mit képvisel; most sajnos minden elmosódik.

Ismételten kijelentem, hogy semmiféle személyes kifogást nem emelek, és csakis politikai meggondolásból cselekszem. Egyébként egyidejűleg írtam az NME-nek[2] is, és bejelentettem, hogy kész

vagyok a megszakadt egységtárgyalásokat felvenni. Fenti elgondolásaimhoz azonban ragaszkodom.

Szívélyes üdvözlettel

London, 1943.

---

[1] *Darlanizmus:* l. Jegyzetek.
[2] *NME:* Nagybritanniai Magyarok Egyesülete.

FELHÍVÁS A MAGYAR NÉPHEZ

1943. december 31.

Magyarok!

Hosszú idő után végre szólhatok hozzátok. Ezekben a súlyos időkben nincs helye az elérzékenyülésnek. Figyeljetek! Cselekedjetek! Az egész emberiség háborúját, nem is háborúját, hanem forradalmi harcát vívja. A haza és a szabadság veszélyben van! A náci Németország elnyeléssel fenyegeti a magyarságot. Ha ebből a világégésből Hitler kerülne ki győztesen, a magyarság a náci rabszolgatartók gyarmati népévé süllyedne, és előbb-utóbb megsemmisülne. De egy másik veszély is fenyeget. Ha a magyar nép nem cselekszik és nem áll minden erejével a hősiesen harcoló orosz nép és szövetségesei mellé, ha nem adja tanújelét annak, hogy részt akar venni az új szocialista világ és a népek békéjének a megteremtésében, ha nem torolja meg azokat a gonosztetteket, amelyeket Horthy és tisztjei Hitler szolgálatában az orosz, a jugoszláv és a többi szabad nép ellen elkövettek, akkor a háború után joggal megbélyegezhetik és kiközösíthetik. Azt fogják mondani, hogy nem segítettétek kiirtani a fasiszta szörnyet, nem nyújtottatok testvéri jobbot azoknak, akiket a zsarnokok tűzzel-vassal pusztítanak. Pedig ti is áldozatai vagytok ennek a szörnynek, és benneteket is el akar pusztítani.

Mutassátok meg a világnak, hogy a magyar is forradalmi nép. Dózsa György, Petőfi Sándor és a többi nagy magyar népe nem nézheti tétlenül, hogy a szabadságot és a gondolatot kiirtják Európában. A magyar nép nem tűrheti a nácik kizsákmányolását. Már vannak magyarok, akik a szerb gerillacsapatokkal együtt

harcolnak; már vannak magyarok, akik a gyárakban szabotálnak, és kárt okoznak a fasiszta elnyomóknak.

Az egész népnek meg kell mozdulnia. Petőfi Sándor egyik versében így szólott Dózsa Györgyről:

Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga a tüz.

Ennek a tűznek kell fellobognia a magyar falvakban és városokban, a földeken, a gyárakban, a bányákban, a hivatalokban és az iskolákban. Szabotáljátok a munkát, pusztítsátok el a hadianyagot, akadályozzátok meg a vonatok elindulását!

A magyar katonák nem harcolhatnak saját érdekeik ellen, nem harcolhatnak a Vörös Hadsereg ellen, amely Timosenko és a többi kiváló tábornok vezetése mellett immár második éve tartóztatja fel a fasiszta hordákat. A magyar nép vére nem omolhat hiábavalóan az elnyomó magyar uralkodó osztály és Hitler érdekeiért. Tegyétek le a fegyvert, szökjetek át orosz testvéreitekhez, lázadjatok fel! Vegyetek példát az angol népről, amely Franciaország összeomlása után Churchill szívós vezetésével egyedül állt ellen Hitler szörnyű támadásaival szemben.

Vegyetek példát a francia népről, amelyet elvetemült árulók kiszolgáltattak a náciknak; a kezdeti aléltság után hihetetlenül hősies harcot vív a megszálló náci csapatok és a vichyi árulók[1] ellen. A Marseillaise forradalmi népe újra feltámadt. Nem riadnak vissza semmiféle áldozattól, hogy a szabadságukat visszaszerezzék. Vegyetek példát az összes leigázott népekről, amelyek Belgrádtól Oslóig, mindenütt kemény harcot folytatnak a hódító barbárok ellen. Nektek is áldoznotok kell! Csak akkor biztosíthatjátok a magyar nép jövőjét, ha áldozatot tudtok hozni érte. Harcolnotok kell azért, hogy a föld azé legyen, aki megműveli, a gyár, a bánya azé, aki dolgozik.

Ne felejtsétek el, hogy ezt az egész világot lángbaborító háborút nemcsak a német nácik ellen vívják, hanem a világ minden rendű és rangú fasisztája ellen. A magyar urakat, a Horthyék Magyarországát is el kell söpörni. A magyar urak is bűnösek a háború felidézésében. Néhány koncként odavetett vármegyéért szőröstülbőröstül eladták a magyar népet. Mit bánják ők, ha a magyar-

ságot felfalják, csak a birtokaik maradjanak meg. Addig nem lesz új Magyarország, amíg a magyar uraktól el nem veszitek a foldet és a tobbi bitorolt tulajdonukat.

Ha vissza tudok jonni hozzátok, magyarok, első utam Kápolnára fog vezetni, ahol először osztottam ki a foldet — az én foldemet — a magyar parasztnak. Ott fogom koszonteni a felszabadult magyar népet. De ennek a megvalósulását nektek kell kiharcolnotok. Mindenütt az országban meg kell szerveznetek az az ellenállást! A szervezeteknek készen kell állniok arra az esetre, ha a felszabadító voros és szövetséges hadseregek kozelednek az országhoz. Azt kívánom, hogy ne a baráti hadseregek buktassák meg a Horthy-uralmat, hanem mielőtt ezek a hadseregek Magyarország határaihoz érnek, a magyar nép kergesse el a kizsákmányolóit, és segítse a németek ellen felvonuló csapatokat. Fel kell bomlasztani a fasiszta magyar hadsereget. Majd meg kell szállni a fontos hadászati pontokat, vasútvonalakat, gyárakat stb. Mindenütt ott kell lennetek! Mindez csak kitartó, áldozatos munka eredménye lehet, de ha sikerül, orok időkre megmentettétek a magyarságot.

Ne hallgassatok azokra az úri uszítókra, akik ahelyett, hogy a náci veszedelemtől óvnának benneteket és a sváb sáskahaddal szemben védelmeznék meg az országot, azt mondják nektek, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia népe az életetekre tor. Ezzel a mákonnyal kábítanak benneteket tobb mint két évtizede.

Mindez alávaló hazugság. A Duna volgyének népei nem ellenségei egymásnak. A cseh, román és szerb nép együtt akar dolgozni a magyarokkal. A dunai népek egymárautaltsága nyilvánvaló. Ha minden dolgozó jólétben él, ha mindenki szabadon beszélheti a saját nyelvét, megőrizheti sajátos szokásait, akkor nem lehet ellentét a népek kozott. Mi magyarok békességben és jómódban kívánunk élni, és azt kívánjuk, hogy a szomszédok is jólétben éljenek. Most a magyarság léte forog kockán. A dunai népek kozosségében kijelolt helyetek van. Ha a csehekkel, szerbekkel, románokkal és lengyelekkel együtt gyűlolitek a nácikat, és ti is harcolni fogtok az uralkodni vágyó és kizsákmányoló németek ellen, akkor a kozos gyűlolet és harc még jobban osszeforraszt benneteket. A nácik úgynevezett „új rend"-jében, amelyről Roosevelt, az amerikaiak kitűnő elnoke olyan találóan mondta, hogy „sem nem új, sem nem rend", nincs élet a magyarság számára.

A Sztálin nagyszerű vezérletével harcoló orosz nép és a többi szövetséges nemzet segítségével a dunai népek új életet fognak teremteni a Duna völgyében. Nem szikes földet fog kapni a magyar paraszt, hanem zsírosat, bőségesen termőt. A magyar népnek magának kell megteremtenie az új Magyarországot. Mi innen, messziről, csupán biztató szavunkat küldhetjük el és tolmácsolhatjuk kívánságaitokat a Szövetségesek előtt. A magyar nép eddig semmi sem volt, de holnap minden lesz. Rajtatok áll, magyar dolgozók!

Éljen a végső győzelem!

Éljen a szabad, demokratikus Magyarország!

Éljen a hősies Szovjetunió és a Szövetséges Nemzetek!

Éljen a Duna menti népek közössége!

BBC, 1943. december 31.

---

[1] *Vichyi árulók:* Vichy, közép-franciaországi városban alakult meg a második világháború idején Franciaország kapitulációja (1940. június) után a németekkel kollaboráló bábkormány. Élén Pétain elnök és Laval miniszterelnök álltak.

MAGYARORSZÁG VALÓDI HELYZETE[1]
1943

Örökölt nagybirtokok tulajdonosainak kis osztálya, mely gyűlöli és féli az általa kirabolt parasztokat, s követi Hitlert, mert hagyományai és hajlamai folytán maga is fasiszta. A szegénységnek olyan foka, amely a brit elmék számára hihetetlen. Egy ókonzervatív arisztokrácia, mely a hatalom minden kulcsát a kezében tartja, utálja a demokráciát, nem ismer jogot a saját osztályának kiváltságain kívül; amelynek kormányzási eszméje a hűbérúr és a jobbágy feudális koncepciója.

Ez a magyarországi kép egyik, valódi oldala.

Nézzük most a másik oldalt, a költöttet, amelyet ugyanez az arisztokrácia igyekszik manapság mutatni Britanniának és Amerikának, így akarván biztosítani magát német gazdáinak veresége ellen.

Stockholmból és Ankarából olyan híresztelések és szuggesztiók szállingóznak, hogy Magyarország szeretné kivonni magát a háborúból, hogy valójában sohasem harcolt szívesen, hogy az ország alapjában véve demokratikus, és ha gyorsan kilép a háborúból, ésszerű bánásmódra tart igényt.

E tapogatózások mögött ügyes számítás rejlik. Ebben a kontextusban Magyarország nem a nép Magyarországa, hanem egy mikroszkopikusan kicsi, de hatalmas uralkodó osztályé, amely most menteni igyekszik a hatalmát.

Számítása egyszer már bevált. Az 1914—1918-as háborúban a magyar arisztokrácia, miután az utolsó pillanatig ellenállt a béke gondolatának, kijátszotta a győzőket, úgyhogy azok tovább is hatalmon hagyták. A magyar arisztokrácia ebben a háborúban

szintén rossz lóra tett. Így fog tenni mindig. A magyar uralkodó osztálynak természeténél fogva az autoritarianizmus oldalán kell állnia, lévén a demokrácia ősi ellensége. S most ismét azt reméli, hogy a Nyugat becsapásával megmentheti magát.

Vágyakozva gondolja: „Megmenthetjük-e magunkat másodszor is a bolsevik kísértet által? El tudjuk-e hitetni a Nyugattal, hogy lelkünk mélyén jó demokraták vagyunk, s csak kényszerből sodródtunk ebbe a háborúba? Igaz, a helyzet ma bonyolultabb. De a nyugati országokkal kapcsolatban sohase adjuk fel a reményt." És egyes brit politikusok hallgatnak ezekre a sugallatokra.

Figyelmeztetni kívánom a brit népet: ha a szövetségesek Darlanokat keresnek[2] a magyar feudalisták között, s ha megerősítik a klikket politikai és gazdasági hatalmában, akkor több problémát fognak támasztani, mint amennyit megoldanak, — és lehetetlenné teszik a béke és a szociális haladás érdekében való együttműködést a balkáni népek között.

A múlt háború végén egy olyan kormány élén álltam, amely arra törekedett, hogy a magyar nép érdekelve legyen saját országában. Az én hazám a földéhes parasztok és a leírhatatlan szegénység országa. Nyolc és fél millió lakosa közül hárommillió többékevésbé földtelen. 2242 nagybirtokos évi jövedelme megfelel annak, amennyiből négymillió mezőgazdasági munkásnak és kisparasztnak kell megélnie. Fel akartuk számolni a feudális és egyházi nagybirtokokat; odaadni a népnek a földet, amelyre éhezett.

A magyar grófok, a római katolikus püspökök, a katonai klikk, a bürokrácia, — minden összefogott, hogy meggátolja és meghiúsítsa reformjaimat. A szövetségesek bolsevizmus-félelmét megnyergelve azt állították, hogy az én kormányom bolsevik-rendszer, noha valójában nem volt radikálisabb, mint Léon Blum, Negrin vagy Benes kormánya.

Tevékenységüknek és a szövetségesek ama készségének, hogy hallgattak rájuk, az volt az első eredménye, hogy a nép a kommunista Kun Béla vezetése alatt erőszakkal igyekezett földet foglalni. És Bethlen gróf nem habozott román csapatokat behívni, hogy verjék le a Magyar Vörös Hadsereget. Ugyanaz a Bethlen gróf, aki később tíz éven keresztül miniszterelnök volt, aki örömmel vette a Hitlerrel való együttműködést, és akit most előhúztak a háttérből, mint olyan „mérsékelt" politikust, aki hasznos lehet a magyar feudalizmus megmentésében.[3]

A brit nép sohasem tudta igazán, mi ment végbe Magyarországon közvetlenül a legutóbbi háború után. Mert ha tudta volna, meggyőződésem szerint minden háborús fáradtsága ellenére sem tűrte volna, hogy vezetői szabad kezet engedjenek a Horthyknak, Bethleneknek és a hozzájuk hasonlóknak, akiknek egyetlen vágyuk volt csak: letiporni a demokráciára és a szociális haladásra irányuló törekvéseket, amelyek akkor a magyar népet lelkesítették.

Mit tettek ezek az emberek Magyarországgal a két háború között? Húsz éven át hirdették a külvilágnak és a magyar népnek, hogy az ország nyomorúságának oka a trianoni békeszerződésben rejlik.[4] Igaz, hogy ez a szerződés, amelyet Horthy írt alá, nemcsak súlyos, hanem esztelen pontokat is tartalmaz. De a trianoni szerződést nem lehet felelőssé tenni az egész Európában legroszszabb szociális feltételekért, az igazságtalan földbirtokviszonyokért, az igazi demokrácia teljes hiányáért, azért, hogy az egyik oldalon égbekiáltó a szegénység, a másik oldalon pedig roppant gazdagság halmozódott fel.

1936-ban egy öttagú családot eltartó magyar mezőgazdasági munkás évi keresete 25 font sterlingnek felelt meg. Egy bányász órabére három penny, egy vasmunkásé három és fél penny volt — és ezek még munkásarisztokráciának számítottak. A nők az iparban négy-öt shillinget kerestek hetenként. Igaz, brit mértékkel mérve Magyarországon a megélhetési költségek szintje alacsonyabb volt, de még ennek a tényezőnek a figyelembevételével is azt kell megállapítanunk, hogy a bérek általában a puszta életfenntartást is alig-alig tették lehetővé.

A legutóbbi háború előtt a lakosságból mindössze hat százaléknak volt szavazati joga. Ma az arány valamivel magasabb. De a szavazások 80 százaléka nyílt, és a választókat a kormánygépezet terrorizálja. Néhány városban bevezették a titkos szavazást, s ezeken a helyeken a Szociáldemokrata Párt mintegy 20 parlamenti mandátumot tudott szerezni. De a vidéki választókerületekben még ezt a privilégiumot is a szociáldemokrata propaganda betiltása kísérte — márpedig a nép 50 százaléka mezőgazdasági munkás. A falusi lakosság nem tömörülhet szakszervezetekbe, a Kommunista Párt pedig illegálisan működik, és a szokásos Gestapo-módszerekkel üldözik. A zsidóknak semmi néven nevezendő joguk nincs — kivéve azt, hogy meghalhatnak.

Ez a mai Magyarország. Ezt a Magyarországot akarja fenntartani Horthy és az arisztokrácia, ha lehet, Hitler győzelme révén, ha pedig így lehetetlen, akkor a szövetségesek becsapásával, hogy engedjék őket továbbra is hatalmon maradni.

Amikor Hitler elindult világhódító útjára, Magyarországon nem kellett quislingeket keresgélnie.[5] Azok már az országot kormányozták, s készek voltak követni őt, amint követték korábban a Kaiser imperializmusát. Ők voltak a Balkánon Hitler előretolt őrállásai. Jelentéktelen, de történelmileg érdekes tény: egy magyar miniszterelnök, az azóta meghalt Gömbös büszke volt rá, hogy Németország, Olaszország és Magyarország viszonyára ő használta először a „tengely"[6] szót.

A háború alatt szabad átjárást engedtek a németeknek a romániai olajmezők felé, engedték őket előrenyomulni az Égei-tengerig, a németek számára kifosztották saját országuk élelmiszer- és gabonakészleteit, és 13 magyar hadosztályt küldtek meghalni Oroszország havába és sarába.

Ma az ellenállás növekedőben van Magyarországon. Főleg a szociáldemokraták vezetik, de más elemek is kezdenek csatlakozni a mozgalomhoz.[7] Az ellenállás csak közvetett eszközökkel juthat kifejezésre, de tény, hogy van és növekszik. Horthyék tudják ezt, és félnek tőle. Egy második katasztrófa súlyos árnyéka lebeg a fejük fölött. Abban reménykednek, hogy „megalkudhatnak" a szövetségesekkel abban a pillanatban, mihelyt a német erők kezdenek visszavonulni a Balkánról; olyan alkut remélnek, amely meghagyja őket a nyeregben, és elegendő katonai erőt hágy nekik ahhoz, hogy ismét leigázhassák a magyar népet. Azért fohászkodom, hogy a győztes szövetséges népek ne menjenek lépre másodszor. Nyomatékosan felszólítok minden demokratát, hogy éberen figyelje a Magyarországról érkező híreket. Annak az elnemzetietlenedett osztálynak, amely tönkretette hazámat, a Nyugaton barátai vannak, akik ideológiai okokból nem akarják a magyar feudalizmus pusztulását. Ha manővereik sikerülnének, akkor Talleyrand szavait kellene idézni: C'est plus qu' un crime, c'est une bêtise" (Ez több, mint bűn, ez ostobaság). Mert amíg ez a rendszer tart, nincs lehetőség demokratikus és progresszív Magyarországra. Nem lehetséges igazi együttműködés a szomszéd államokkal, nem lehet szociális reformokat végrehajtani.

Mi a teendő? Magyarországnak mindenek fölött békére és élet-

színvonal-emelkedésre van szüksége. A nagybirtokosokat, az arisztokráciát és a római katolikus püspököket kényszeríteni kell földjeik feladására. Amíg ez meg nem történik, szó sem lehet komoly reformról. Békét csak úgy lehet elérni, ha Magyarország gazdasági és politikai ügyekben őszintén együttműködik a szomszéd államokkal, főleg Csehszlovákiával, Jugoszláviával és Romániával. Igen, föderációra van szükség, de olyan feltétellel, hogy ez a föderáció ne irányuljon Oroszország ellen, hanem azzal a legbarátságosabb viszonyban legyen. A „cordon sanitaire" gondolatát egyszer s mindenkorra el kell ejteni.

Nincs különbség a magyar parasztok és munkások érdekei meg a szomszéd államok parasztságának és munkásosztályának érdekei között. Nem köztük van a versengés, hanem a magánvállalkozók és a nagy magánbirtokosok között.

Egész Európa békéje kockán forog mindaddig, amíg fenntartjuk az egymással versengő kis nemzeteket. Amíg nem tudunk kidolgozni tervgazdálkodást Európa számára, vagy legalább nagyobb európai államcsoportok számára, addig nem várhatunk békét.

Európa az első világháború után úgy próbált békét hozni, hogy fenntartotta ezeket a kis országokat, s a Népszövetségbe egyesítette őket. Ezzel teljes kudarcot vallott. A szándék jó volt ugyan, de ahogy Dante írta az Isteni Színjátékban: „A pokolba vezető út jószándékokkal van kikövezve."

Tribune, 1943.

[1] Ezt a cikket 1943-ban írta a *Tribune* számára Károlyi Mihály. Az itt közölt szöveg Károlyi Mihályné birtokában levő angol nyelvű kézirat fordítása.

[2] *Darlanokat keresnek:* bővebben l. Jegyzetek.

[3] *Bethlen gróf... akit most előhúznak a háttérből:* a második világháborúban beállt fordulat után, a magyarországi uralkodó osztályokon belül erősödött az angolszász orientációs csoport tevékenysége. Kállay Miklós kormányelnöksége idején jelentős próbálkozások és kezdeményezések történtek abban az irányban, hogy egy angolszász „barátság", esetleg megszállás révén átmentsék hatalmukat a háború utáni időre. Ekkor terjedt el a nyugati sajtóban — nem minden alap nélkül — annak a híre, hogy ismét felszínre kerül Bethlen István, aki „szalonképesebb" a nyugati uralkodó körök előtt, mint a nyílt fasiszta Imrédy, Bárdossy és mások.

[4] *Trianoni békeszerződés:* l. Jegyzetek.

[5] *Nem kellett quislingeket keresni:* utalás arra, hogy Magyarországon a német befolyás maradéktalan érvényesítéséhez nem volt szükséges olyan

kormányváltozás, mint pl. Norvégiában (ahol a báb Quislinget ültették miniszterelnöki székbe), hanem a meglevő kormány — és kormányok — az addigi politika folytatásaként szolgálták ki a német fasizmust.

[6] *Tengely:* l. tengelyhatalmak a Jegyzetekben.

[7] *Ellenállás Magyarországon:* Károlyi Mihály nyilvánvalóan a legális ellenállásra utal. Feltételezhetően nem voltak pontos ismeretei arról, hogy a magyar kommunisták vezetésével 1941-42-43-ban az ellenállásnak új formái bontakoztak ki, pl. 1941. október 6-i, november 1-i tüntetések, a Történelmi Emlékbizottság munkája, az 1942. március 15-i antifasiszta megmozdulás, s. í. t.

KÁROLYI MIHÁLY JEGYZETE[1]

1943

1918-ban a fegyverszünet[2] után — bár látszólag behódoltak a népakaratnak — a nyugati hatalmak reakciósainak segítségével törtek az új népköztársaság ellen. A magyar nép egy történelmi pillanatra megtalálta önmagát, és kormányom arra törekedett, hogy valódi népi demokráciát teremtsen Európának ebben a reakciós, feudális fészkében. Földet osztottunk[3], szociális reformokat léptettünk életbe, és megegyezést kerestünk a nemzetiségekkel és a szomszéd államokkal. A nyugati államok katonai missziói a magyar urak sugalmazására és a nemzetközi reakció nyomására teljesíthetetlen követelésekkel tették lehetetlenné a fiatal köztársaság helyzetét. A magyar urak azzal érveltek, hogy csakis ők képesek a rendet fenntartani, és ha a bolsevizmus győz, azt könnyebben lehet eltávolítani az útból. Az 1919. március 19-én átadott Vyx-féle jegyzék[4], amely a kormányom által aláírt fegyverszünet újabb megsértését jelentette, megadta a kegyelemdöfést a köztársaságnak.

Ma már a történelmi dokumentumok alapján nyugodtan el lehet mondani, hogy a magyar bolsevizmust nagy részben Versaillesban csinálták. Hitelt adtak a reakciós magyar sugalmazóknak, csakhogy egy olyan rendszert hívjanak életre, amely ellen már „tiszta lelkiismerettel" indíthattak keresztes hadjáratot.

Bethlen István, a későbbi frankhamisító és revizionista miniszterelnök egy koblenzi gesztussal[5] behívta a románokat. Miként Thiers-ék[6] 1871-ben, Franco 1936-ban és Pétain 1940-ben, igénybe vette az ellenséget a saját népe ellen. A későbbi

nagy „hazafinak" fontosabb volt az osztályuralom, mint a magyar haza.

Ugyanez a Bethlen István, akit a Horthy-rezsim konszolidációs miniszterelnökének neveztek, osztályának tradíciójához híven, Mussolini szövetségét kereste, és visszafojtott lélegzettel figyelte a felfejlődő német reakciós erők fenekedését a weimari köztársaság ellen, hogy háborús revíziós politikáját érvényre juttathassa, és így kendőzze el a magyar feudális osztályuralmat. Nem véletlen, hogy a tengely szót is Gömbös találta ki, aki még halálos ágyán is a Berlin–Róma tengelyről hallucinált.

Egy percig sem szabad elfelejtenünk, hogy a tengelynek nyújtott segítség nem 1941-ben kezdődött, amikor is Magyarország hivatalosan fegyvertársa lett a náciknak és a fasisztáknak, hanem jóval előbb.

Horthy Miklós fehérterrorja megelőzte Mussolini és Hitler vérengzéseit. Horthy Miklós, az admirális, a tiszteletben álló gentleman saját maga akasztott a magyar kommün leveretése után. Azok akik arra hivatkoznak, hogy Magyarországon a mostani háború alatt nem volt különleges terror, elfelejtik, hogy Horthyék 1919-ben és az elmúlt 20 esztendő alatt mindent elvégeztek már.

Horthy Miklós még azt sem szégyellte, hogy volt királyára lövessen[7]. Bethlen István, a kiszemelt Darlan, aki az utóbbi években óvatosan visszavonult a politikától, többször hangsúlyozta, hogy a magyar rendszer előfutára volt a totalitariánus rendszernek.

Tisza István II. Vilmos támogatását kereste, Horthy Mussolini és Hitler kegyeiért zarándokolt, Bethlen István, Horthy főmunkatársa, most új történelmi lesen van.

Igaz, hogy Hitler túlzott követeléseit olykor Mussolinivel igyekeztek ellensúlyozni, de ez csak amolyan tengelyen belüli családi perpatvar volt. Persze, most, hogy Mussolini eltűnt a színtérről[8] kissé kényelmetlenül érzik magukat. Badoglio példája mutatja, hogy milyen nehéz a reakciós rezsimet fenntartani. A lejtőn nincs megállás, Horthy is — akár Badoglio — szívesen békét kötne, ha tudná, hogy meg lehet őrizni a hatalmat, ha nem is a maga, de legalább az uralkodó osztály számára.

Ma, amikor Horthyék látják, hogy a németek ismét elvesztették a háborút, bizonyos nosztalgiával gondolnak azokra az ellensé-

geikre, akik 1919-ben megmentették őket. Tán megint meg lehetne menekülni egy bolsevistaellenes keresztes hadjárat által? Igaz, most nehezebb a helyzet, de talán ismét elhiszik, hogy ők hétpróbás demokraták.

Miután az utóbbi években a régi szolgalelkűséggel és töretlen úriassággal kiszolgálták Hitlert és Mussolinit, és Hitlernek ugyanúgy behódoltak, mint annak idején a Kaisernek, a háború elvesztésének puszta gondolatára hirtelenül hipokrita szemforgatással az angolok és az amerikaiak felé fordulnak. A magyar kormánylapok „hisztériás hullámról" panaszkodnak, és az ankarai, isztambuli, berni, stockholmi táviratok csak úgy ontják magukból a magyar béketapogatódzásokról szóló híreket.

Nem győzik hangoztatni, hogy őket csak belekényszerítették a háborúba, és miközben vigyáznak arra, hogy a megsebzett náci bestiát magukra ne szabadítsák, kétségbeesve adnak jelzéseket átállási szándékukról.

1918-ban csak a végén ocsúdtak fel, most valamivel hamarabb kezdik a propagandát. Hír van arról, hogy a jugoszlávoknak hajlandók visszaadni az elfoglalt területet, de olyan hírek is vannak, hogy igényt tartanak egész Szlovákiára; kétségbeesetten gyalázzák Benest, a „magyarok főellenségét", de ugyanakkor az egyik kormánylap elismerően nyilatkozik a „szorgalmas, államalkotó cseh népről" stb.

Igaz, Magyarországon nem volt quisling-kormány a szó norvég vagy holland értelmében, de nyugodtan állíthatjuk, hogy csak azért nem, mert az úri osztály kifogta a szelet a szélsőjobboldali nácipártok vitorlájából, és mindent végrehajtottak, amit a nácik kértek tőlük. Magyarországon, Európa búzakamrájában 1400 gramm a heti kenyéradag, Németországban 2235 gramm. Talán legjobban a vichyi-rendszerhez[9] hasonlíthatók, azzal a különbséggel, hogy ők nem voltak legyőzöttek. Pétain és reakciós klikkje sem náci, de olyan készséggel szolgálták ki a németeket, csakhogy a gyűlölt köztársasági rendszert elpusztítsák, hogy eddigelé nem volt szükség Déat-ra és Doriot-ra, akiknek magyar megfelelőik (Imrédy, Rajniss stb.) csak arra voltak jók, hogy az ellenőrző szerepet játsszák.

A nép azonban tudja, hogy Badoglio és társasága sem sokkal jobb Mussolininél, s nem hajlandó elfogadni azokat, akik — akár a magyar feudális osztály — mindent végigcsináltak a fasizmussal,

amíg az erősen állt a lábán. Ezért enged B.[10] a németeknek. Százszor inkább a nácik, mint a forradalom.

A Szövetségeseknek tudniok kell, hogy ezért veszélyes Badoglio, Bethlen és minden hasonló náciellenes fasiszta és félfasiszta.

Ezek nemcsak a nép ellenségei, de ellenségei minden demokráciának, szociális haladásnak, békés együttműködésnek, és örök veszedelmet jelentenek arra a békére nézve, amelyet a Szövetségesek megvalósítani kívánnak.

A magyar úri osztály szívesen hivatkozik a demokráciára, de valójában Magyarországon sohasem volt demokrácia. Az alkotmányos játék csak dekoráció volt a feudális Magyarország homlokzatán. 1914 előtt, a Monarchia idején, csupán a lakosság 6 százalékának volt választójoga. A forradalom leveretése után, 1919-től 1939-ig a szavazók száma megszaporodott ugyan, de 80 százaléka nyíltan szavazott. 1939-ben behozták a titkos választást, de a szavazás jogát hosszú egy helyben lakástól tették függővé, és ezzel az állandóan más- más uradalomba szerződő kétmilliós mezőgazdasági proletariátust megfosztották a választójogától, amint hogy a faji törvények[11] alapján a zsidókat is elütötték választójoguktól.

A magyar parlamentbe 1918-ig egyetlenegy szocialista képviselő sem jutott be, holott még a legreakciósabb cári dumában is volt szocialista képviselő. A nemzetiségi képviselők száma 414-ből átlagban 8—10 volt, pedig az ország lakosságának 50%-a nemzetiségekből tevődött össze. Ez az antidemokratikus politika az antiszociális birtokviszonyok egyenes következménye volt. A népet távol kellett tartani attól, hogy politikai véleményét kinyilváníthassa, máskülönben tarthatatlanná vált volna a feudális állapot, amelyet minden körülmények között meg akartak védeni. A Monarchia Magyarországában a nagy- és középbirtokok az ország területének 54,4%-át tették ki, és a kép még élesebbé lesz, ha megtudjuk, hogy csak 34,5%-a a földnek volt azoknak a kezében, akik azt sajátmaguk megművelték. A lakosság négyötödének kevesebb földje volt, mint 20 hold, vagy egyáltalában semmi földje nem volt. A 324 legnagyobb birtokos viszont a magyar terület 20%-át birtokolta, Esterházy hercegnek 570 000 acre földje volt. Az egyházi birtokok szintén óriási kiterjedésűek voltak.

Az ellenforradalmi rendszer alatt sem lett jobb a helyzet. 1920-ban csináltak egy tessék-lássék földreformot[12]. Ez az agrár-

reform nem változtatott semmit a mezőgazdasági proletariátus nyomorúságos helyzetén. 1921 júniusától 1938 elejéig összesen 760 ezer igénylő jelentkezett, és kiosztottak összesen egymillió hold földet. A legtobben 1—3 hold földet kaptak, amelyet a nép joggal nevezett proletárföldnek, mert ebből semmiképpen sem lehetett megélni, nem beszélve a kiosztott földek rossz minőségéről.

Az 1930-as népszámlálás szerint egymillió mezőgazdasági munkás van minden föld nélkül, 600 ezer urasági cseléd, 300 ezer egy holdon aluli birtokos.

Hogy a birtokeloszlás mennyire nem változott, talán elegendő megjegyezni, hogy a 36 legnagyobb birtokosnak annyi földje van, mint 1 184 783 öt holdon aluli birtokosnak. Egy mezőgazdasági munkásnak az évi jövedelme nem haladja túl az évi 25 fontot.

Az öt holdon aluli birtokosok jövedelme sem sokkal tobb, legföljebb ezeknek még több gondjuk van, mert az adórendszer is a szegényt sújtja, mert amíg a nagybirtokos egy hold után 10,74 pengő évi adót fizet, a kisbirtokos évi adója 16,79 pengőt tesz ki évenként.

A Monarchia Magyarországában 31% volt az analfabéták száma. Horthy Magyarországában csökkent a szám, de csak azért, mert a legnagyobb elnyomatásban élő nemzetiségek (szlovákok, románok) elkerültek az országból. A románokhoz csatolt Máramaros megyében például 78, Hunyad megyében 64, Horvátországban 47% volt az analfabéták száma.

A nemzetiségek elnyomatása általános gyűlöletet keltett a magyarok ellen. A közigazgatási nyelv mindenütt a magyar volt, és így a román, szlovák vagy szerb paraszt, aki nem tudott magyarul, még csak védekezni sem tudott a hivatalos fórumok előtt, ha a jogait megsértették, vagy ha a földesúr panaszt emelt ellene.

A feudális kasztrendszer Horthy alatt még csak jobban kidomborodott. Az 1930-as évek elején néhány népi író, falukutató megrázó könyvekben írta meg a különböző magyar vidékek elesetteinek szörnyű helyzetét. Ezeket a könyveket a közvélemény nyomására a kormány nem merte betiltani, de a legtöbb írót bebörtönözték érte, a szociális elégedetlenséget pedig a náci Németország mintájára antiszemitizmussal és néhány zsidó birtok kisajátításával igyekeztek levezetni.

A Monarchia ideálja Taffy volt osztrák miniszterelnök mondásában fejeződött ki: all nationalities should be maintained in

their well tempered dissatisfaction[13]. Horthy Magyarországában ez már az egész magyar népre vonatkozott.

Így azután érthetővé válik, hogy miért kereste Magyarország a reakciós hatalmak szövetségét, miért tolt minden bajt előbb a trianoni békeszerződésre, később pedig a zsidókra, a plutokráciára és a bolsevizmusra. A trianoni béke[14] rossz kihatásait csak a szomszéd államokkal való kibékülés politikája ellensúlyozhatta volna, de a feudális Magyarország csak ürügynek használta az irredentista, revíziós politikát, mert ezzel elterelte a tömegek figyelmét nyomorúságuk igazi okairól, és hallani sem akart arról, hogy a szociális, progresszív Csehszlovákiával megegyezzen, és előmozdítsa egy egészséges föderáció lehetőségeit.

A feudális Magyarország politikáját természetesen lelkesen kovette a középosztály, a bank- és finánctőke, és a zsidótörvényekig a magyar zsidóság egy része is. Tudnunk kell azt is, hogy a gyáripar és bankok fejlődésével magasba lendült zsidó burzsoázia keresztül-kasul összeboronálódott a magyar dzsentrikkel, sőt még a magyar arisztokráciával is (ebben nyilatkozott meg Magyarországon a liberalizmus), és így nürnbergi törvények[15] életbe léptetése rendkívül kellemetlen helyzetbe sodorta volna az uralkodó osztályt, mert kiderült volna, hogy több püspök, miniszter és főúr ereiben zsidó vér csörgedez, aminthogy a nácik legnagyobb szószólójáról, Imrédy volt miniszterelnokről is kiderült, hogy zsidó nagymamája volt. Így azután érthető, hogy a magyarok „enyhébben" bántak a zsidókkal, azaz csak szegény zsidókat küldtek munkatáborba, és csak a szegény zsidók pusztultak el az orosz fronton, amikor detektor nélkül velük szedették fel az orosz aknákat, és csak a szegény zsidók vesztették el az állásaikat, hiszen még a zsidó birtokosok is kártalanítva lettek bizonyos mértékig.

Ez az egyik oka annak, amiért a magyar úri osztály most azzal hivalkodhat a Nyugat felé, hogy kevésbé voltak barbárok, mint a nácik. A második ok az volt, hogy eleve biztosítani akarták magukat arra az esetre, ha mégis a Szovetségesek győznek. Ezért nem tiltották be a szociáldemokrata pártot és a szakszervezeteket sem, számolva természetesen azzal az előnnyel is, hogy egy legális munkásmozgalom nem kényszerül arra, hogy illegális eszközökkel (szabotázs stb.) harcoljon.

Éppen ezért a szövetséges propagandának a magyar parasztságra és munkásságra kell támaszkodnia. Sokan azt mondják,

hogy tekintettel kell lennünk a magyar polgári, középosztálybeli rétegek érzékenységére is. Ez is tévedés. Ezek a rétegek ájultan fognak az ölünkbe hullani, ha érzik, hogy nincs más menekvés. 1918-ban a forradalom győzelme után nemcsak a középosztálybeliek, de az úri osztály tagjai is hason csúszva járultak az új kormány elé, és Habsburg József főherceg arra kért, hogy Alcsutira változtathassa a nevét, Esterházy herceg pedig Majki úr kívánt lenni. Sőt a proletárdiktatúra idején József főherceg fia vörös kokárdával járt a korzón. Persze amíg lehet, addig rúgkapálódznak, és ha módot adnak nekik és enyhén bánnak velük, aknamunkát folytatnak, de a fasizmus bukása idején nincs szükség arra, hogy az ő kegyeiket megnyerjük, és a fasizmus pusztítása után nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy enyhén bánjunk velük.

A háborút még nem nyertük meg, de a fasizmus ideológiailag máris verve van. Nincs többé vonzereje. Még Németországban is, ahol pedig Hitler mítosza és a nacionálszocializmus demagógiája áthatotta az emberek lelkét, múlóban van a varázsereje, és az európai népek, beleértve a magyar népet, megutálkozva a fasizmus demagógiájától, az ellenforradalom hibrid jelszavaitól, világos, tiszta beszédre várnak, mert maguk akarnak cselekedni, és nem akarják, hogy megint becsapják őket. Két szörnyű háború, nélkülözés és szenvedés után békét és kenyeret akarnak és részt kérnek sorsuk irányításában.

A magyar népnek segítséget kell keresnie az angol népben és az orosz népben, és barátságot kell létesítenie a csehekkel és a többi szomszédokkal.

Az angol népnek segítenie kell a népeket, és ügyelnie kell arra, hogy Horthyék, Borisék, Antonescuék és Badoglióék ügynökeinek, a különböző ankarai és stockholmi táviratoknak ne üljenek fel. *A népek nem szoktak táviratozni.* A népek sztrájkolnak, vonatokat siklatnak ki, és minden erővel segítik a Szövetségeseket a háború megnyerésében.

---

[1] Károlyi Mihály ezt a feljegyzését 1943-ban készítette (pontos dátuma ismeretlen). Az írás első oldala hiányzik. 1943. október 9-i dátummal a következő kísérőlevéllel küldte el Buday György Havas Endrének (aki akkor Londonban élt és Károlyi Mihály titkára volt). „Bandikám, Károlyi megkért, hogy ezeket a jegyzeteket küldjem vissza Neked. Az első oldal hiányzott akkor is, amikor megkaptam. Ölel Gyuri."

[2] *1918-ban fegyverszünet:* l. belgrádi fegyverszünet Jegyzetek.

[3] *Földet osztottunk:* Károlyi-féle földosztás l. Jegyzetek.

[4] *Vyx-jegyzék:* l. Jegyzetek.

[5] *Koblenzi gesztussal:* utalás a francia forradalommal szemben szervezkedő koblenzi ellenforradalmárokra.

[6] *Miként Thiers-ék:* utalás a párizsi kommün leverésében, a spanyolországi fasiszta ellenforradalomban, és a Pétain-féle kollaborálásban szerepet játszó külföldi segítségre.

[7] *Hogy volt királyára lövessen:* utalás a királypuccsok leverésére.

[8] *Mussolini eltűnt a színről:* a szövetségesek szicíliai partraszállása (1943 július) után az olasz uralkodó osztályok nagy része Mussolini ellen fordult, és a néptömegek harcára is támaszkodva, megbuktatta fasiszta rendszerét (július 25). A fasiszta pártot feloszlatták, és a P. Badoglio-féle új kormány fegyverszünetet kért (szeptember 3).

[9] *Vichyi rendszer:* l. II. 127. lapján.

[10] *B.*: Badoglio.

[11] *Faji törvények:* l. Zsidótörvény, Jegyzetek.

[12] *1920-ban csináltak egy tessék-lássék földreformot:* l. Nagyatádi-féle földreform l. Jegyzetek.

[13] All nationalities should be maintained in their well tempered dissatisfaction (ang.): minden nemzetiséget állandóan elégedetlenségben kell tartani.

[14] *Trianoni béke:* l. Jegyzetek.

[15] *Nürnbergi törvények:* l. Jegyzetek.

ÚJÉVI S. O. S.
1944 január

1944 emlékezetes dátum lesz a magyar történelemben. Néhány hónap, és eldől a magyarság sorsa. Csaknem bizonyos, hogy a háború a jövő év folyamán a Szövetségesek győzelmével véget ér, és Európa felszabadításával egyidejűleg felvetődik a magyar sorsprobléma is. A Szövetségesek diadalmas hadseregei határozzák majd meg, hogy miképpen alakul a helyzet, de végső fokon a magyarság állásfoglalásától és magatartásától függ, hogy milyen lesz a magyar nép szerepe és jövője a háború utáni új Európában.

Sajnos, rossz kilátásokkal indulunk a jövő felé. Horthyék még jobban elrontottak mindent, mint 1914-ben Tiszáék. Éppen ezért ne áltassuk magunkat: ami 1918-ban nem sikerült, az most sem sikerülhet. Nem valószínű, hogy a magyarság minden baj nélkül, sértetlenül kerül ki a kataklizmából. A háború már eddig is súlyos veszteségeket és még súlyosabb erkölcsi károkat okozott az országnak. De még megmenthetjük a jövőt. Két út kínálkozik a magyarság számára: az egyik a hagyományos, feudálnacionalista, a másik a haladó, a szomszéd államokkal való együttműködés alapján álló politika. Az egyik a jelenlegi rendszer megmentését jelenti, a másik a nép jólétét és szabadságát. Magyarország urai természetesen az első utat választották. A magyar népen múlik, hogy ezt a választást elfogadja-e. A hagyományos nacionalista politika követése végképpen hozzá köti az országot a németekhez, az úri történelmi múlttal való szakítás biztosítja a magyarság jövőjét. A magyarság sorsa a magyar nép kezében van. Még elébe vághatunk a végzetnek.

Elsősorban az otthoni magyarság fog a történendőkre befolyást gyakorolni, de ez nem jelenti azt, hogy a szabad földön élő magyarok, akik szabadon, nagyobb áttekintéssel ítélhetik meg a helyzetet, ne befolyásolhatnák az otthoni eseményeket. Segítenünk kell a magyarságon, és nyíltan ki kell mondanunk az igazságot: ha a magyarságnak nincs ereje és elszántsága ahhoz, hogy a hátralevő rövid pár hónap alatt szakítson a német nácikkal, és az ezeket kiszolgáló magyar uralkodó rendszerrel, akkor „nemzeti nagylétünk nagy temetője" a második világháború lesz. Vagy követjük a hamis álmokat, és akkor a németekkel együtt el kell buknunk, vagy szakítunk a nácikkal és a magyar ellenforradalmi rendszerrel, s akkor beilleszkedhetünk az új európai közösségbe. Harmadik lehetőség nincs. Nagy feladat hárul a magyarságra: meg kell szabadulnia az úrhatnámság vágyától, és le kell számolnia a romantikus, úri Magyarországgal. Újjá kell formálnunk történelmünket, és biztosítanunk kell a széles paraszti és munkástömegek jólétét. Az otthoni magyarság rosszul készült fel erre a feladatra. Amit a múltban elmulasztottak, azt nehéz lesz a hátralevő kurta idő alatt pótolni. A magyarságot nemcsak a német uralom vasgyűrűje fogja körül, de a félfeudális magyar rendszer is teljes súllyal ránehezedik. A több mint két évtizedes ellenforradalmi uralom mérgezett propagandája elkábította a népet. Valami rekkenő tehetetlenség uralkodik az országon. A tömegek érzik nyomorukat és becsapottságukat, de mintha megbabonázták volna őket, meg sem mozdulnak. Ebből a tehetetlenségből a népnek ki kell mozdulnia. A létünkről van szó. Nemet kell mondani a németeknek még akkor is, ha Magyarország átmenetileg Észak-Olaszország sorsára jut. Ez kétségkívül szörnyű áldozattal jár, de vannak idők, amikor a jelent fel kell áldozni a jövőért. Amidőn 1918 nyarán Károly királynak azt tanácsoltam, hogy szakítson nyíltan a németekkel, azt felelte, hogy „nem teheti, mert a németek azonnal megszállnák a Monarchiát." „Még akkor is meg kell tennie — mondottam, — a megszállás a kisebbik rossz, mert csak átmeneti időre szól. Természetesen még jobb lett volna, ha már 1917-ben elszánta volna magát erre a lépésre." Amikor ezt a tanácsot adtam, tisztában voltam azzal, hogy német megszállás esetén én lennék az első áldozat. Nos, a helyzet ma nagyjából ugyanaz. Akkor is — ma is — az uralkodó osztály állta útját az ország megmentésének. A magyar népnek ma is előbb azoktól kell megszaba-

dulnia, akik osztályérdekből németbarát politikát folytattak, és bár ma patkány módra szívesen elhagynák a süllyedő hajót, ezt nem tehetik meg, mert egyrészt saját előítéleteik és érdekeik foglyai, másrészt a bőrükről van szó és jól tudják, hogy konnyen Dollfuss sorsára juthatnak.[1] Horthy, Kállay és társaik számára nincs menekvés, de a magyar nép az ő eltávolításuk révén még megmentheti az országot.

A magyar ellenzéknek gyökeresen szakítania kell az eddigi politikai gyakorlattal. Minden illúzió nélkül, a kétértelmű jelszavak sutbadobásával kell hozzálátnia a munkához, mielőtt késő lesz. Ma már nem programokra, suttogó propagandára, kényelmes „átvészelő" taktikázásra van szükség, hanem tettekre. A szociáldemokraták lapja, miközben a kormányzó nevenapját ünnepli, csupán azt tartja fontosnak, hogy az „égő világ lángját távoltartsa az országtól". Holott éppen a forradalom alvó parazsát kellene élesztgetni, majd lángra lobbantani. A tűz csak akkor fog elhamvadni, ha az összes fasiszta gyújtogatókat megsemmisítjük. Ehhez azonban harcra van szükség. Az ellenzéknek nem szabad olbe tett kézzel várnia. Nem elegendő szociális reformokat, földreformot ígérni, s óvatos tollal és kacskaringós beszédekkel a sorok között és a szavak mögül hírül adni, hogy ellenségei vagyunk a németeknek. A magyar népnek fegyverrel a kezében kell kiharcolnia a jogait, és tanúságot tennie arról, hogy a Szövetségesekhez tartozik. A fegyvernek egyszerre kell fordulnia a németek és Horthyék ellen. Itt az ideje, hogy rácáfoljunk Ady Endre keserű és fájdalmas szavaira: „bátor nóta, nem kellett itt soha óta". „Az új magyar jakobinusoknak" be kell bizonyítaniok, hogy teljes szívvel a Szövetségesek oldalán állnak. Olyan bátran kell harcolniok, mint Tito marsall és a partizánjai, és a franciákhoz, belgákhoz, norvégekhez stb. hasonlóan, az erdő sűrűjében, a hegyekben és külvárosi utcák mélyén kell támadniok az ellenséget.

Ha a legális ellenzékieskedés alkalmas volt egy bizonyos ideig arra, hogy jó hangulatot teremtsen az országban az igaz ügy mellett, ma, amikor a balkáni offenzíva előestjén állunk és a Vorös Hadsereg már csak 250 kilométernyire van a magyar határtól, a ravasz szólamok nem jelentenek semmit. A Szövetségesek minden megmozdulást aszerint értékelnek, hogy mennyiben segíti háborús tevékenységüket és hozzájárul-e a háború megrövidítéséhez. Magyarország egyelőre ahelyett, hogy német divíziókat vonna

el, táplálja és aktívan segíti a nácikat. Ma sztrájkokra, szabotázsra, vonatok kisiklatására, hadianyagraktárak felrobbantására, titkos adók, titkos nyomdák felállítására van szükség, egyszóval egy erős földalatti mozgalomra, amely félreérthetetlenül szemben áll az ellenséggel, az ellenséget kiszolgáló rendszerrel és hathatósan támogatja a Szövetségeseket. Ez a mozgalom egy partizánhadsereg megteremtésében csúcsosodna ki. Ez viszont a forradalommal egyenlő, azzal a forradalommal, amely biztosítja a magyar nép jövőjét és boldogulását.

A földfeletti magyar mozgalom, a parasztság, munkásság és értelmiség ellenzéki blokkja csak akkor válhat a magyar nép tudatos vezetőjévé, csak akkor töltheti be azt a szerepet, amelyre hivatottnak érzi magát, ha erőszakolja a németekkel való szakítást, s miközben legális eszközökkel előkészíti a fordulatot, kiépíti az összeköttetést a meglevő földalatti mozgalommal, megszervezi a kádereit és előkészíti a nepet a tömegmegmozdulásra. Az idő sürget. Ahelyett, hogy hivalkodnánk azzal, amit különben nem hiszek, hogy Magyarországon nincs földalatti mozgalom, a legsürgősebben koordinálni kellene a legális és illegális mozgalom tevékenységét.

Mindehhez azonban komoly ideológiai vértezetre is szükség van. Milyen nevetséges, hogy az ellenzék is, szinte felülről beszélve, „testvéri jobbot kínál" a szomszéd népeknek. Azt hiszik talán, hogy amazok rögvest elfelejtik Horthyék szerepét országuk elpusztításában? Hiszen még ma is, az ellenzéki padsorokból azért kérik a magyar csapatoknak az orosz frontról való visszavonását, mert a „jugoszláv partizánok elleni harchoz az országnak szüksége lehet rájuk". És ezt a kijelentést az egész ellenzék tapssal kíséril Pedig éppen ellenkezőleg: Tito partizánjaival együtt kellene harcolnunk a közös ellenség ellen, hogy a közös harc folytán megteremthessük azt a baráti szellemet, amelyet nacionalista uszítók igyekeztek kiölni a népekből. A közös harc el fogja simítani a mesterségesen táplált ellentéteket, a semmitmondó udvarlások hatástalanok maradnak.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a harcot nem lehet izoláltan folytatni, és igénybe kell vennünk az angolszászok, az oroszok és a szomszéd népek segítségét. Nem kell visszariadnunk az orosz fegyverek elfogadásától. Az 1848-as szabadságharcot az orosz cár segítségével győzték le, az új felkelést a hősies Vörös Hadsereg fogja felélesztení.

A tizenkettedik órában, a harc utolsó szakaszában, döntő fontossággal bír, hogy megértést keressünk a csehekkel és az oroszokkal. Vissza kell utasítanunk az „álnok csehekről" és a „bolsevista kísértetről" szóló mendemondákat. Az oroszok haladó, demokratikus kormányokat kívánnak. A teheráni találkozás után egyszer és mindenkorra tudomásul kell vennünk, hogy a három nagyhatalom teljes egyetértésben fog eljárni, és hogy a háború után Oroszországnak döntő szava lesz Délkelet-Európában és így a magyar kérdésben is. Benes oroszországi útja és az orosz—cseh egyezmény viszont azt jelenti, hogy Moszkvába Csehszlovákián keresztül vezet az út. Ne felejtsük el, hogy közvetlenül a teheráni találkozás[2] után az angolszász hatalmak is közeledtek Tito marsallhoz, és Mihajlovicsot, aki köztudomásúan oroszellenes, elejtették.[3] Legyen intő példa számunkra a bolgár békeajánlat sorsa. Hiába kopogtattak azzal, hogy amennyiben megtarthatják a birtokukban levő „szerzett" területeket, hajlandók szakítani a németekkel. A Szövetségesek határozott nemmel feleltek, pedig hát a bolgárok nem vettek részt az Oroszország elleni háborúban. Ne felejtsük el, hogy Hull amerikai külügyi államtitkár[4] legutóbbi nyilatkozatában figyelmeztette Németország csatlósait, hogy jelenlegi politikájuk folytatása esetén ugyanolyan bánásmódban részesítik őket, mint a németeket. Hasonlóan nyilatkoztak az angol és az orosz lapok is.

A magyar ellenzéknek tehát propagandájában kerülnie kell minden ultranacionalista szólamot, és elsősorban szociális, népies irányt kell követnie. Az elnyomott magyar nincstelen a felszabadítóit várja, és nem hajlandó tovább délibábok után futni. Többek között ez az egyik magyarázata annak, hogy még alélt állapotban van.

A külföldi magyarság legfőbb feladata, hogy a honmentő forradalmi gondolatot magáévá tegye, minden lehetőt elkövessen, hogy ez az S. O. S. hallgató fülekre találjon Magyarországon. Azok, akik a magyar kormányt és politikáját igyekeznek fehérre mosni és a forradalom elkerülését tűzik ki célul, akarva, nem akarva a magyar reakció ötödik hadoszlopához tartoznak. A magyarság esetleges gyáva viselkedése megpecsételheti országunk sorsát és létében fenyegetheti.

Amibe egy nagyhatalom nem hal bele, egy kis ország számára halálos csapás lehet.

Magyarország jövőjét azzal szolgáljuk a legjobban, ha a jelenével törődünk. Először végezni kell az elnyomó fasizmus minden formájával, s csak aztán jöhet az építés. Nincs kitérés: harcolni kell. Egy komoly fegyveres ellenállás esetén a Szovetségesek elismerik majd, hogy tőlünk telhető módon segítettünk a háborút megnyerni, és ezt méltányolni fogják. Terveink megvalósításának legelső feltétele: a Szövetségesek teljes győzelme. Ha a középeurópai népekkel együtt harcolva kivívjuk a győzelmet, megteremthetjük az alapját egy olyan szövetkezésnek, amely Anglia, Oroszország és az Egyesült Államok támogatásával magasabb életszínvonalat, biztonságot és békét nyújt a Duna-medence népeinek, s a magyarság sem lesz többé magára hagyatva. Mindenekelőtt azonban merni kell.

Szabad Magyarság (London), 1944. január. [3. évfolyam, 4. szám.]

---

[1] *Könnyen Dollfus sorsára juthatnak:* 1934-ben Dollfuss az Ausztria bekebelezésére törő fasiszta Németországgal szemben a szintén fasiszta Olaszországgal lépett szövetségre. 1934. július 25-én – a hatalomra törő, Ausztriát a fasiszta Németországnak kiszolgáltatni akaró – nemzetiszocialista puccsisták meggyilkolták.

[2] *Teheráni találkozás:* l. Jegyzetek.

[3] *Mihajlovicsot, aki köztudomásúan oroszellenes, elejtették:* Mihajlovics nemcsak oroszellenes volt, hanem együttműködött a német–olasz megszállókkal.

[4] *Hull amerikai külügyi államtitkár:* Hull kötötte meg 1942-ben a Szovjetunióval a kölcsönös segítségnyújtási szerződést, és mint Roosevelt elnök közvetlen munkatársa, részt vett a teheráni, majd a jaltai konferencián.

FELHÍVÁS MINDEN MAGYARHOZ OTTHON ÉS KÜLFÖLDÖN

1944. március 13.

Ebben a tizenegyedik órában tetteinkkel kell választóvonalat húznunk a magyarországi rendszer és Magyarország népe között. Ha ezt nem tesszük meg, mint nemzet elveszünk. Le kell rombolnunk a feudalista fasizmust Magyarországon, ha helyet akarunk biztosítani hazánknak egy új, demokratikus Európában. Ilyen helyzetben áruló aktus lenne egyedül a német fasizmus ellen harcolni, ugyanakkor a Horthy-rendszer megkímélését kívánni. Csakis állhatatos, elszánt cselekvés mentheti meg a nemzetet. Felszólítom mindazokat, pártállásra való tekintet nélkül, akik egyaránt Hitler és Horthy ellen vannak, hogy egyesítsék erőiket és foglaljanak állást a következő program mellett:

1) Haladéktalan békekötés a Szövetségesekkel. A magyar csapatok visszavonása a Szovjetunió területéről és más frontokról. Az ország valamennyi erőforrásának mozgósítása a hitlerista Németország elleni harcra.

2) A földalatti mozgalom kiszélesítése a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front körül. A mozgalmat olyan ellenállási eszközzé kell szervezni, amely rendszeresen segíti a Szövetségesek katonai műveleteit, Franciaország, Jugoszlávia és Csehszlovákia népi mozgalmaihoz hasonlóan. E célra egyesíteni kell minden erőt, mely Horthy és Hitler ellen irányul.

3) A hitlerista Németországot és a horthysta Magyarországot szolgáló katonai gépezetnek és hadiiparnak minden eszközzel való szabotálása.

4) Helyi ellenállási szervek megalakítása városokban és vidéken.

Partizánegységek szervezése az egész országban. Vállvetve harcolni Tito seregével. Támogatni a kárpátaljai ukrán partizánokat és aktívan segíteni minden szabadságharcost a szláv népek között.

5) Felszólítani a magyar katonákat, hogy lázadjanak fel, szökjenek át a szövetségesekhez, vagy alakítsanak partizánegységeket.

6) Nyíltan hangoztatjuk: mi a magyar nép jövőjét abban látjuk, hogy szoros és baráti módon együttműködik szomszédaival — az oroszokkal, csehszlovákokkal, jugoszlávokkal, de ugyanúgy a románokkal és az osztrákokkal is —, mihelyt ezek lerázták magukról a fasiszta zsarnokságot.

7) Az uralkodó klikknek azt az igényét, miszerint Szent István koronájától származott ezeréves jogán ki akarja terjeszteni uralmát nem magyar népekre és államokra — meg kell bélyegezni, mint a béke és a haladás érdekeibe ütköző mítoszt. A bécsi döntést, kárpátaljai és jugoszláv területek megszállását nem ismerjük el jogosnak.

8) Horthy Miklósnak, az 1. számú háborús bűnösnek, valamint a többi háborús bűnösnek a megbüntetése. A fasiszta és reakciós pártok és szervezetek feloszlatása (Volksbund, Nyilaskeresztes Párt, Nemzeti Megújhodás Pártja, Magyar Élet Pártja, Nemzeti Munka Központ, Nemzetvédelmi Szövetség, Turáni Vadászok, Vitézi Szék, Területvédő Liga stb.).

9) Célunk a feudálfasizmus gyökeres kiirtása és olyan szabad és független Magyarország megteremtése, amely földet ad a parasztnak, kenyeret a munkásnak, és biztonságot nyújt mindenkinek.

Károlyi Mihály

London, 1941. március 13.

MÁRCIUSI ÜZENET A MAGYAR NÉPHEZ

1944. március 15.

Magyar Testvéreink!

A német hazárdjáték vége felé kozeledik. A náci hadsereg sorozatos vereségei végveszélybe sodorták Magyarországot is. Az összeomló Németország romjai összezúzzák mindazokat az államokat, amelyek idejében nem szakadnak el tőle. Magyarországot, a magyar nemzetet és minden becsületes magyar embert most már csak az mentheti meg, ha az ország haladéktalanul megszakítja a németekkel kotott szégyenteljes szovetséget, és fegyverszünetet kér a szovetségesektől. Csak tőletek, a magyar néptől függ, hogy ez sikerül-e. A magyar uralkodó klikk arra akar kényszeríteni, hogy mindvégig Hitler táborában maradjatok. Még most is azt hirdeti, hogy fegyverrel szálljatok szembe a határokhoz kozeledő szövetséges csapatokkal. Ne engedjétek meg, hogy ongyilkosságba kergessenek benneteket! Mutassátok meg, hogy a magyar nép nem ért egyet ezzel a galád politikával.

Ezen a márciusi évfordulón arra szólítunk fel, hogy teljesítsétek nemzeti kotelességeteket. A németek és budapesti cinkosaik minden további támogatásával a nemzet sírját ássátok. A legszentebb nemzeti érdek követeli, hogy az egész országban tüntessetek az azonnali békéért, szabotáljátok a haditermelést, megakadályozzátok a katonaszállítmányokat és a hadianyagokat, és tegyétek minden eszközzel lehetetlenné a háború folytatását. Nemzetünk jobb jovőjét alapozzátok meg, ha követitek a szomszédos államok szabadságharcosainak példáját és velük karoltve olyan hősiesen harcoltok a németek és magyar zsoldosaik ellen,

mint a 48-as honvédek a Habsburgok és magyar lakájaik ellen.

Kedves magyar testvéreink, a múló napokkal növekszik az ország felelőssége a Hitlerrel szövetségben elkövetett bűnökért. Mi, akik itt Angliában tisztán láthatjuk a helyzetet, kimondhatatlanul aggódunk a nemzet jövője miatt. Ma már más nem segíthet, mint új Március, új Talpra Magyar: nyílt bátor kiállás a németek ellen a németbérenc Horthyk, Kállayk, Szombathelyik és a kiskirályságának végét érző nagybirtok ellen, az új független, szabad és demokratikus Magyarországért.

BBC, 1944. március 15.

LEVÉL BÖHM VILMOSHOZ

1944. július 3.

Részlet

. . . Az Angliai Magyar Tanács nem kormány. Az alakuló nagygyűlésen mondott beszédemben világosan kifejtettem, hogy nincs szándékunkban kormányt alakítani. Mi csak tanácsadó, és az igaz magyar érdekeket képviselő külföldi testület vagyunk. Minden rendelkezésünkre álló eszközzel támogatjuk a magyar ellenállást és a szövetségesek ügyét. Programunk világosan meghatározza céljainkat. Neked is csak azt hangsúlyozhatom, hogy az új, demokratikus magyar kormány megteremtése az otthoniak feladata. Meggyőződésem azonban, hogy a magyar népnek a mi programunk alapján kell cselekednie, mert ez az egyetlen járható út a magyarság számára. . .

. . . Március 19-e rácáfolt ittléted alatt hangoztatott elképzeléseidre és véleményeidre. Akkor Te azt mondtad, hogy Magyarországon nincs földalatti mozgalom, és ez így van jól, mert a földfeletti mozgalom békés úton átvezeti Magyarországot a demokráciába. Aláhúztad, hogy én, aki 25 év óta nem voltam odahaza, nem ismerhetem az ottani helyzetet, és így nem tudom megítélni, hogy a szociáldemokrata párt taktikája mennyire helyes, hiszen Magyarországon nincs potenciális forradalmi réteg. Erre én azt feleltem, hogy szomorú lenne, ha ez igaz volna, mert bár a földfeletti mozgalomra bizonyos szempontból szintén szükség van, háború idején, egy kíméletlen, ravasz és mindenre kész rendszerrel szemben elsősorban egy erős, szabotáló, partizánokat szervező és a Szövetségeseket hatékonyan támogató földalatti mozgalomra van szükség. Amikor pedig Te azt mondtad, hogy nem szabad figyelmen kívül

Az
ANGLIAI MAGYAR TANÁCS
programja

Elfogadta az Angliai Magyar Tanács 1944 március hó 28-án Londonban tartott alakuló ülésen.

MAGYAR JÖVŐ

·HUNGARIAN·DAILY JOURNAL·

A Journal of News and Opinion of the Hungarian American Movement for Democracy

FEGYVERBE SZÓLITJA A MAGYAR NEMZETET KÁROLYI MIHÁLY

PARTIZAN HADSEREGET A MAGYAR HEGYSEGEKBEN, FEGYVERT AZ OROSZ FOGSAGBAN LEVO MAGYAR KATONAK KEZEBE — MONDJA A VOLT MAGYAR NEPKOZTARSASAG ELNOKE

Lengyel Emil az amerikai radiokozonseg milliodioz beszélt Karolyi szellemi vezérlete alatt harcolo magyarorszagi foldalatti mozgalomrol — A Verhovay, Rakoczi, Bridgeporti Szovetseg, IWO orszagos intezmenyek osztalyai hivatalosan reszt vettek a Demokratikus Tanács szoszolojának fogadtatásában, jelentik Chicagobol

LONDON (Kabel jelentes a New York Timeshoz) — Karolyi Mihaly, Magyarorszag volt miniszterelnoke es kosztarsasagi elnoke a magyar nephez fordult, hogy sürgösen, haladéktalanul szervezzen partizan felszabaditó hadsereget Magyarország hegyeiben és olyan vidékeken, ahol a terület alkalmas a guerilla harcokhoz. Romania es délkeleti Europa nepeit is erre szólitotta, hogy a nepszabadság érdekében fogjanak fegyvert es koszoruljanak Tito marsal jugoszlav felszabadito nephadseregevel a zsarnokság leverésére. A volt magyarországi koztarsasagi elnok felszolitassal fordult az orosz fogsagba került magyar hadifoglyokhoz. Azt üzente nekik, hogy kerjenek fegyvert, alakitsanak szabad osztagot, at, borzasszak magukat az oroszok azon tervenek rendelkezesere, amely delkelet, kozep Europa felszabaditasa erdekeben kulonbozo nepekbol álló hadsereg felallitasat tuzte ki ...

LENGYEL EMIL CHICAGOBAN

BULLETIN

ROMA ALATT AZ 5. SEREG A PRIPETEKBEN A SZOVJET

100 EZER NACI CSAPDABA KERULHET

ROKOSSOVSKY 40 MERFOLDRE TORT ELO

LEGUJABB

Megszuntetik a naci bankokat

RIPORT

TIZENKÉTSZER A VESZTŐHELYEN

A belga foldalatti mozgalom irattarabol

A Magyar Jövő 1944. január 25-i számának címoldala

Károlyi Mihály 1946-ban Kál-Kápolnán

Károlyi Mihály 1954-ben Vence-ban

hagyni a Horthy-rendszer kíméleti politikáját a zsidókkal és a munkássággal szemben, mert „800 000 zsidó és 300 000 szakszervezeti munkás hálás ezért Horthynak", figyelmeztettelek arra, hogy a Horthy-rendszer taktikai „kímélete" csak addig fog tartani, amíg nem kell választani az igazi demokrácia és a nácik között. Nekünk nemcsak hogy nem lett volna szabad ezt a „hálaérzést" táplálni, de rá kellett volna mutatnunk, hogy a Horthy-rendszer csak abban az esetben hajlandó „kímélni" és Badoglio módjára átállni, ha ennek ellenében biztosíthatja uralmát. Mikor azután arról volt szó, hogy a teheráni határozatok alapján megszervezendő Európába kell beleilleszkedni, gondolkodás nélkül a nácikhoz álltak, és még csak meg sem próbálták az ellenállást Hitlerrel szemben. Viszont a magyar nép és annak ellenzéki képviselői egy célját vesztett taktika miatt nem tudta kiépíteni földalatti mozgalmát, és mind a mai napig nem tudta bebizonyítani, hogy segíti a szövetségeseket és ugyanolyan áldozatokra képes, mint például a jugoszlávok vagy a franciák.

A szociáldemokrata párt üldözött és a haladás gondolatához hűséges tábora éppen a jövő érdekében nem veheti rossznéven az elmúlt két év taktikájáért elhangzott bírálatot. Egy percig sem kételkedem abban, hogy a magyar szociáldemokrata párt és a szakszervezet jóhiszeműen és demokratikusan gondolkozott, amikor kiépítette politikáját, de nem hallgatom el azt sem, hogy bizonyos, a kommunistákkal szemben táplált előítéletek miatt elvakult taktikát követett akkor, amikor a „békés" átállás irányát követte. A súlypontot az aktív ellenállásra és nem a hasznos, de nem hatásos, legális propagandára kellett volna helyezni. Igen, fel kellett használni a legális lehetőségeket, és azt is elismerem, hogy az ellenzéki blokk előretörése nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a tömegbázisát vesztett Horthy-rezsim, látva a szakszervezetek és a parasztszövetség növekedését, a német kockára tegyen fel mindent, de ugyanakkor látni kellett volna azt is, hogy amíg a legális illúziókban élő ellenzék lassan felfedi minden pozícióját, Horthyék kezében ott van az utolsó kártya: a német hadsereg. Azt is látniuk kellett volna, hogy minden engedmény a Szent István-i és a magyarságra nézve veszedelmes elgondolással szemben csak újabb zavart okoz a 25 év óta revizionista maszlaggal etetett tömegekben. Nyilvánvaló volt, hogy Horthy, Kállay és a többiek ebben a kérdésben is arra spekuláltak, hogy a Szövetségesek között előbb-utóbb

ellentét fog kifejlődni, és ha elszámították magukat, az ellenzéknek tudnia kellett volna, hogy az angol politika együtt halad az orosszal. Ahelyett, hogy féltek volna a kommunistáktól, a francia szocialista párt példáját követve az egységre kellett volna törekedniük. Vincent Auriol és Grenier együttműködnek, hogy De Gaulle égisze alatt egy progresszív Franciaország alakuljon ki, és mindketten jól tudják, hogy a teheráni szellem korántsem jelenti a bolsevizmust.

Tudom, hogy engem azzal vádoltak, hogy elfogult vagyok a szociáldemokratákkal szemben, holott az igazság az, hogy én vagyok az, aki egy párttal szemben sem vagyok elfogult. Erről minden párthívő meggyőződhetett. A legális ellenzékkel szemben hangoztatott kritikámat nem kell revideálnom, mert elgondolásom igazolódott, és ma már Te is beláthatod, hogy egyrészt sajnos sem a zsidókon, sem a munkásságon nem segített a „kíméleti" poltika figyelembevétele, másrészt a magyarság lekésett arról, hogy Cordell Hull és mások figyelmeztetésére tettekkel bizonyítsa be hovatartozását, sőt ennek tetejében még látszatfüggetlenségét is elvesztette.

Vámbéry, akit bizonyára nem vádolsz meg azzal, hogy túlzottan elfogult, a *Harcban* annak idején szintén erősen kritizálta az ellenzéki blokkot. Nem hiszem — mégha nem is voltam otthon — , hogy, mint Te mondtad, „Magyarországon mindenki, a paraszttól a grófig és a szatócstól a bankárig mindenki a *Nem, nem soha* és csehellenes vonalon áll", de ha így is volna, sem szabad ebbe belenyugodni, különösen akkor, amikor a nép németellenességén keresztül mód van ennek kiküszöbölésére. Április 23-i beszédemben azt mondtam, hogy „megkaptuk Kassát és Bácskát, csakhogy Budapest is német legyen." Ezzel az egyszerű formulával nagyon lehet hatni, és még a legfélrevezetettebb revizionista is magára ébred tőle.

Mindez a múlt, amivel nem akarok többé törődni. A fontos az, hogy jelenleg együtt próbáljuk menteni, ami menthető...

Érdeklődéssel várom leveledet.
Szívélyes üdvözlettel

LEVÉL HATVANY LAJOSHOZ

1944. július 14.

Kedves Laci!

Napok óta válaszolni akarok kedves leveledre, de a sok, igen kevéssé fontos tárgyalás ebben megakadályozott.

Bármennyire szeretnék épp most veletek lenni, és talán így kissé megkönnyíteni a szörnyű hírek[1] elviselését, úgy érzem, ezt nem tehetem. Nekem itt a helyem a süllyedő magyar hajó fedélzetén. Nem élek illúziókban. Egy pillanatig sem hiszem, hogy én vagy a Londoni Magyar Tanács valamit is javíthasson a magyar zsidók és nem zsidók helyzetén. Mégis itt a helyem épp nekem, mert én vagyok az, aki a fegyveres ellenállásról küldöm üzeneteimet, és tanácsolom, hogy terror ellen terrorral kell válaszolni, ami az otthoniakra életveszéllyel jár, ezerszer nagyobb veszéllyel, mint Londonban bombáknak kitéve lenni.

Különben is ma Oxford éppúgy megkaphatja: biztonság nincs, se itt, se ott. Más a Te helyzeted, más az enyém. Mikor október 31-én[2] az Astoria egérfogójában vártuk lefogatásunkat, Te sem mentél haza Batthyány és mások példáját követve: Te kitartottál. Ha nem tévedek, Jászin, Kunfin és rajtad kívül csak Katus és én maradtunk hajnalig. Ma nem vagy politikába belekeverve, ezért Tőled senki sem várja azt, hogy Londonba átköltözzél, csak azért, hogy közelebb legyél a bombákhoz.

Ha a magyarság *most* nem tud komoly ellenállást produkálni, ha szó nélkül engedi, sőt közreműködik, hogy 4 millió zsidót, 5—8 éves gyerekeket a MÁV Németországba szállítson, hogy ott gázkamrákban kivégezzék anélkül, hogy Horthy közegeinek haja-

szála meggörbüljön, akkor nemcsak Horthy, de a Pontius Pilatus módjára viselkedő magyar úri és nem úri osztály egyaránt felelősek lesznek azért a békéért, amelyet majd nekik fognak ajánlani. A magyar patrióták követelni fogják majd még a trianoni sérelmek orvoslását, hivatkozva a magyaroknak járó igazságra. Akad talán egy újabb angol lord[3], aki a revidiált magyar patrióták ügyét felkarolja. Sokkal nagyobb haragot érzek a magyar úri osztály ellen, mint a németek ellen. Minden becsületes magyar ember tudja, hogyha úgy bánnak el a magyar zsidósággal, mint azt Hitler kívánja, ezzel Magyarországot is tönkreteszik. A magyar zsidóság minden mástól eltekintve, nemcsak számbelileg, de súlybelileg (gazdaság, kultúra stb.) sokkal fontosabb szerepet játszik, mint más országokban. A zsidóüldözés ezért antimagyar jelleggel is bír. Hitler a zsidókon keresztül Magyarországot akarja koldusbotra juttatni. Dacára ezen nyilvánvaló szándékának, az egész magyar parlament, sajtó tüntetően tapsol saját kivégzéséhez. A magyar lovagok, vitézek gyávaságának úgy látszik nincs határa. Demokrácia, királyhűség, gavalléria, csak afféle úri hencegés volt. A gavallér admirálisunk valószínűleg újabb jó kis üzletet kötött a nácikkal. Hozzájárult, hogy a MÁV kiszállítsa a gyerekeket kivégeztetés céljából, és annak fejében kikötötte, hogy Weiss és más nagyiparos, bankár Lisszabonba legyen kiszállítva[4], természetesen gyémánt- és valutástól. Egy kis viszontbiztosítási üzlet, mellyel előre biztosítani kívánta, hogy a vesztett háború után a magyar emigráció Brazíliában ne éljen túl kellemetlen viszonyok között. Csak 6000 zsidógyerek életébe került. Ezek a gyerekek Weiss Manfrédnak és társainak is közömbösek voltak. Csak az volt fontos, hogy ezzel őfőméltóságának szolgálatokat tehettek. Nos, ha módomban lenne, ezeket én tenném koncentrációs táborokba. Nem tudom leírni azt az utálatot és szégyenérzést, amit saját hazám és az uralkodó osztálya iránt érzek, Caligula, Heliogabalus, Torquemada ... gyilkolásai mind elsápadnak a 6000 zsidógyerek kivégzéséhez hasonlítva. Hozzá a kétmillió lengyel zsidó, a 20 millió orosz civil lakosság lemészárlása nem csekély dolog.

A bombák nem zavarják éjszakáimat, mert ráfekszem jól halló fülemre, ezektől tovább tudnék aludni, de 6000 gyerek gázkamrába való beleszorítása nem hagy nyugton.

Különben a bombák nem oly szörnyűek, mint ahogy sokan

szeretik túlozni. Katus közvetlen a Regent Hotel mellett volt, mikor oda becsapott, csak öt sebesült és egy haláleset volt. Ezek a bombák nem csapnak nagyon mélyre, a légnyomásuk rádiusza az, ami erősebb. Nem vagyok hős, félek a haláltól, de Petőfi nézetét vallom, hogy inkább bomba által, mint kórházban várni a biztost, elkerülhetetlent. Dacára, hogy az „Egy gondolat" romantikája az én esetemben elmaradna. Mikor nap nap után annyi ember „hősi" halálnak van kitéve, a hősködés lehetetlenné és komikussá válik. Horthy receptje szerint nyolc millió londonit „vitézzé" kellene felavatni. Nagyon örülnék, ha írnál cikket a magyar helyzetről, mindent el fogok követni, hogy elhelyezzem. Bárónénak kézcsókomat.

Öreg, nem „vitéz" barátod
Károlyi Mihály

London, 1944. július 14.

---

[1] *Szörnyű hírek:* Károlyi Mihály a magyarországi deportálásokról érkező hírekre utal. Magyarországról a második világháború időszakában — főként 1944. március 19-e után — mintegy 570 000 személyt (túlnyomórészt zsidót) deportáltak, akiknek kétharmada elpusztult Hitlerék koncentrációs táboraiban.

[2] *Mikor október 31-én:* 1918. október 31-ről van szó. A Nemzeti Tanács az Astoria Szállóban székelt. A forradalom győzelmét még nem látták biztosítottnak, és ellenforradalmi intézkedésektől tartottak.

[3] *Akad talán egy újabb angol lord:* Utalás Rothermere lordra, aki a magyar, irredenta, soviniszta körök támogatója volt (l. Jegyzetek.)

[4] *Weiss és más nagyiparos Lisszabonba legyen kiszállítva:* 1944 tavaszán Magyarország hitlerista megszállása után a Weiss Manfréd családi konszern átadta a W. M. Acél- és Fémműveket az SS-nek, hivatalosan 25 évi bizalmi kezelésre azért, hogy a németek a család tagjait jelentős vagyonukkal repülőgépen kimentsék Svájcba, illetve Portugáliába.

LEVÉL REINITZ JENŐHÖZ

1944. november 26.

Kedves Reinitz,

örültem, hogy hosszú hallgatása után ismét levelet kaptam magától. Amit az amerikai magyarokról ír, bármennyire lesújtó is, nem lep meg. Sajnos, nagyon is tisztában vagyok az amerikai magyarok tévelygéseivel.

Természetesen a magyar kivándorlók is nagyon hibásak, mert csak olyanokat lehet félrevezetni, akik ezt a félrevezetést elfogadják. Tudom, van sok enyhítő körülmény is, de azért mégis több gerincet tanúsíthattak volna.

Még nem is olyan régen sokan kértek Amerikából, hogy ne hangoztassam a cseh barátságot, mert ezzel az amerikai magyarságot elidegenítem.

Hát látja, kedves Reinitz, épp ezek az elgondolások, ezek a hazafiasnak hangzó sloganok azok, amelyeket az ellenforradalom ügyesen kihasznált, és amelyek útját állták annak, hogy a magyarság megértést találjon a szlávokkal és többi szomszédaival.

Az események ismét igazat adtak nekem, és örömmel látom, hogy a cseheket, oroszokat és a többi szomszédokat illetően most már maga is egészében elfogadja politikámat. Azt írja, hogy a november 29-re összehívott gyűlésen olyanok is meg fognak jelenni, akik valószínűleg Károlyi és politikája ellen fognak felszólalni. Remélem ezeknek majd a fejükre fogják olvasni azt a sorozatos hazaárulást, amit nem én, hanem Horthy és rendszere követett el. Végül is nem az antirevizionizmus, hanem a revizionizmus hozta az országot olyan helyzetbe, hogy a szövetségesek

kénytelenek városait rommá bombázni. Ezeknek a „hazafiaknak" mondja meg, hogy beszéljenek azokról az áldásokról, amelyeket Horthy, Kállay és Bethlen zúdítottak politikájukkal az országra. 25 éven keresztül hazudtak, rágalmaztak, csaltak, pénzt hamisítottak, kollaboráltak Mussolinivel és Hitlerrel és küldték a voronyezsi halálba[1] a magyar katonákat, — mindezt csak azért, hogy uradalmaikat és hatalmukat megtarthassák. Ennek a világnak befellegzett. A magyar nép nem fogja elfelejteni sem ezt a 25 évet, sem azt, hogy másodszor kellett elvérezniök a németek oldalán a földesurakért, a szemifeudális, szemifasiszta rendszer fenntartásáért. És a nép fog felettük ítéletet mondani. Vox populi, vox dei.[2]

Egy új Magyarország létrejöttéhez feltétlenül szükséges azonban, hogy a magyar nép ne olbetett kézzel várja felszabadítását, hanem vállvetve harcoljon a felszabadító Vörös Hadsereggel a németek ellen Magyarország határán belül és túl. Ezzel együttesen maradéktalanul le kell számolnia a magyar uralkodó osztállyal és annak nyílt vagy álcázott csatlósaival.

Hiszem, hogy az új Magyarországon a parasztok kötelessége nem az urak alázatos süvegelése, hanem saját sorsuk intézése lesz.

Örömmel hallottam, hogy betegségéből felépült, annál is inkább, mert egy új Magyarország felépítéséhez nagy szükség van arra, hogy az amerikai magyar kozvélemény kialakulását becsületes, megbízható emberek irányítsák.

London, 1944. november 26.

---

[1] *Voronyezsi halálba:* l. Jegyzetek.
[2] *Vox populi, vox dei* (lat.): a nép szava – isten szava.

KÁROLYI MIHÁLY NÉHÁNY ÜZENETE A BBC MAGYAR ADÁSÁBAN

1944 őszén

ÜZENET KÁPOLNA, KÁL, KOMPOLT, TÓTFALU, DEBRŐ, TARNAVÖLGY LAKOSSÁGÁHOZ

Ha emlékeznek rá, jövő márciusában lesz 26 éve annak, hogy az 1848-ban Kápolnánál elesett honvédek síremlékénél üzenetet hoztam Önöknek az októberi kormány nevében, és kozoltem, hogy a foldosztás megkezdődött . . .[1] Ott vertem le az első tizenkét hold kiosztott föld határjelző covekét.

Most, hogy a győzelmes Voros Hadsereg, az új népi demokratikus Magyarország előhírnoke felszabadította Önoket, harcoljanak vele együtt a németek ellen!

Dózsa György fiai, ébredjetek és keljetek fel!

Hadd szülessen meg az új Magyarország, ahol a magyar parasztok nem gornyedeznek a birtokosok előtt, hanem büszkén és onérzetesen bírják a megszerzett foldet a saját hazájukban.

Csak egy kívánságom van: hogy boldognak és szabadnak lássam Önoket.

1944 telén

A KÁROLYI MIHÁLY ELNÖKLETE ALATT ÁLLÓ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜZENI:

Magyarok! Ostoba rémmesékkel akarnak benneteket elbódítani és megijeszteni, hogy otthagyjátok lakóhelyeiteket, feleségeteket es gyermekeiteket, s menjetek a rohamosan visszavonuló náci hadsereggel sáncokat ásni Németországba. Feldúlják otthonotokat, elszakítanak benneteket a német nácik és magyar hazaáru-

lók életének meghosszabbításáért. Álljatok ellen minden erőtokkel! Bújjatok el a németek és lakájaik elől, vagy szálljatok szembe velük, de ne tűrjétek, hogy elhurcoljanak! És ne higgyetek az otromba demagógiának, amely az oroszok és a többi szovetségesek kegyetlenkedéseiről regél nektek. Aki magyar és emberi kötelességét híven végzi, annak semmi bántódása nem lesz. Kétségtelenül már ti is értesültetek számos megbízható és szavahihető magyar tanú beszámolójából: a megszállt területeken béke, biztonság és rend uralkodik, és a termelőmunka folyik tovább.

Mentsétek meg magatokat, mentsétek meg családotokat, mentsétek meg az ország gazdasági és erkolcsi tartalékait a jövendő szabad és demokratikus Magyarország részére. Küzdjetek korömszakadtáig a harácsoló, gyilkos náci hordák ellen, magyar férfiak, asszonyok, polgárok, munkások és katonák!

1945. január.

KÁROLYI MIHÁLY ÜZENI:

Örömmel üdvözlom a magyar népet, amely a szenvedés tüzében megacélosodva ismét felébresztette Dózsa Gyorgy, Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos hagyományait. Örommel üdvözlöm a magyar nép által megválasztott alkotmányozó nemzetgyűlést[2], amely a debreceni református kollégium történelmi termében[3] gyűlt össze az ország megmentésére, és átvezeti a magyarságot a szabadságszerető népek táborába. Örömmel üdvozlöm a Vörös Hadsereget, amely ezt lehetővé tette.

A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front december 5-én Szegeden[4], az öt demokratikus párt és a szabad szakszervezetek képviselői által egyhangúlag elfogadott programja alapján megalakult ideiglenes magyar kormány[5] a Szovetségesek oldalán háborút indít a magyarságot pusztító németek ellen, kíméletlen harcot kezd a fasizmus kiirtására, és foldet fog juttatni a magyar nincsteleneknek. A koalíciós pártok szegedi programját valamennyi becsületes magyarnak támogatni kell. A külfoldon élő magyarságnak, az otthoni összefogáshoz hasonlóan, egységbe tomorülve kell a feltámadó, harcba induló magyarság támogatására sietnie és szolgálatait a közös cél elérésére felajánlania. Aki csak teheti, álljon be a sorba, menjen haza és jelentkezzék katonának a magyar

szabadságért, a magyar függetlenségért, a fasiszta Németország végső leveréséért harcoló új magyar hadseregnél. Azok a magyarok, akik Nagy-Britannia és az Egyesült Államok hadiüzemeiben dolgoznak, vagy hadseregeiben harcolnak, kettőzött erővel dolgozzanak és harcoljanak, hogy siettessék a háború győzelmes befejezését.

Vesszenek a németek és magyar bérenceik!
Éljen az új, demokratikus Magyarország!
Éljen a felszabadító Vörös Hadsereg!

Éljen az Egyesült Nemzetek győzelme a hitleri Németország felett!

---

[1] *Kápolnai földosztás:* l. Jegyzetek.

[2] *Alkotmányozó nemzetgyűlés* (Ideiglenes nemzetgyűlés): l. Jegyzetek.

[3] *Debreceni református kollégium történelmi terme:* az Ideiglenes Nemzetgyűlés abban a teremben gyűlt össze, ahol 1849. április 14-én kimondták a detronizációt, és Kossuth Lajost Magyarország kormányzójává választották.

[4] *A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Szegeden:* 1944. december 2-án Szegeden a kommunista párt kezdeményezésére megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front: a Magyar Kommunista Párt; a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt és a szakszervezetek részvételével. Az itt elfogadott program képezte az alapját a három héttel később megalakult kormány politikájának.

[5] *Ideiglenes magyar kormány:* l. Jegyzetek.

AZ AMERIKAI MAGYARSÁG FELADATAI

1945. január 13.

Az amerikai magyarságnak nem lehet közömbös, hogy mi történik Magyarországon. Minden bizonnyal nem is lehet azzal vádolni, hogy nem törődik az óhazával. Az érdeklődés azonban önmagában édes-keveset jelent. A magyar közösséghez való ragaszkodást nem a romantikus ábrándozás fejezi ki, hanem a magyar sors tárgyilagos értékelése. Ha az amerikai magyarság valóban akarja a magyar nép sorsának jobbrafordulását, ha valóban kutatni akarja, hogy miért háborúskodott az ország harminc év leforgása alatt másodszor a demokráciák ellen, akkor meg kell szabadulnia a romantikus előítéletektől. Nemcsak az otthoni magyarságnak kell újjászületnie, de az amerikai magyarságnak is le kell számolnia azzal a délibábos, ködös, „tejjel-mézzel folyó" Magyarországgal, amely csupán a képzeletében él, s ehelyett segítenie kell a katasztrófába sodort ország talpraállításában.

A feudális romantikát az uralkodó osztály táplálta. Szüksége volt az igazság elkendőzésére, a színes kulisszákra, a rekvizitumokra. Rendkívüli szívóssággal igyekezett a saját világát mindenkivel elfogadtatni, elrendeltnek hirdetni, misztikussá varázsolni. A virtuskodó dzsentriktől kezdve a görnyedő parasztig minden magyar rétegbe beleette magát a feudális nosztalgia, amely különböző csomagolásban legfőbb exportcikkünkké vált. A külföldi magyarság is magáévá tette ezt a romantikus világot, és így nem csoda, hogy amerikaiak, angolok valóban egy pittoreszk, népszínműves, hejehuja Magyarországot ismertek meg. Ezért nem csodálkoztam azon sem, hogy Szálasi, aki a legszélsőbb

szociális demagógiával támadja a feudalizmust, sem tudott szabadulni ettől a beidegződéstől, s a királyi várban, a Szent István-i szimbólumot[1] jelképező szentkoronától néhány méternyire avattatta magát a „nemzet vezetőjévé".

Tudom, nehéz az ilyen tradícióktól megszabadulni. Mégis minden erőnket össze kell szednünk, hogy végre egyszer kikászálódjunk belőlük.

Az amerikai magyarság magatartására nagyon sok enyhítő körülményt találunk. A tülekedés, a kenyérhajsza első idejében a kivándorlók minden eszközt felhasználtak az érvényesülésre. Az Amerikába szakadt sokféle nép versenyében ők sem akartak lemaradni. Izoláltságukban, nyelvi nehézségük közepette hamarosan megbocsátották az óhazának, hogy nem adott nekik kenyeret, hiszen valahová tartozniok kellett. Az újhaza még nem szívta fel őket, s bár anyagilag lassanként felküzdötték magukat, vagy legalábbis biztosították megélhetésüket, lelkileg csak úgy tudtak maguknak érvényt szerezni, ha sajátosságuknak valamilyen különösebb nyomatékot adnak. Tehát rögvest rózsásnak láttak mindent, ami magyar, és dicsekedni kezdtek grófjaikkal, a cigányzenével és miegyébbel. A világért sem mondták volna, hogy az óhazában nincs demokrácia és a parasztnak nehéz a sora, vagy pláne, hogy feudális nagybirtokok terpeszkednek mindenütt. Valami furcsa lelki tornagyakorlattal keverték az amerikai demokrácia valóságát a sallangos, grófi világ romanticizmusával. Mi sem természetesebb, hogy ezt a magyar uralkodó osztály kitűnő propaganda lehetőségnek ismerte fel, és elküldötte ügynökeit ennek az álhazafias szellemnek az ébrentartására.

Amikor Amerikában voltam, számtalan bankettet rendeztek a tiszteletemre, és volt alkalmam megfigyelni az amerikai magyarság naiv, jóhiszemű, sőt bizonyos értelemben szeretre méltó zavarosságát. De éppen mert olyan veszedelmes ez a naivság és zavarosság, minden szeretetreméltóságáról megfeledkezve meg kell mondani róla az igazságot. Szó sem volt arról, hogy engem mint az októberi köztársaság elnökét, a szociális haladás hívét fogadjanak. A fogadás, sajnos, a grófnak, a nábobnak szólt. A vendégül meghívott amerikai polgármesternek és a többi helyi notabilitásnak a bankettek alatt folyvást azt suttogták, hogy „Magyarország egyik volt leggazdagabb földesura, mágnása" voltam, s olyan sok hold föld tulajdonosának neveztek el, amennyije még

Magyarországon sem lehetett senkinek. A csillagászati számú hold föld tulajdonosának árnyékában azután ők is megnőttek, különösen, mikor azután előkerült a többi window dressing[2] is: a lopóból öntött tokaji, a cigányzene s a magyar népviseletben kiszolgáló, de magyarul már alig tudó fiatal lányok stb. Hogy azután a Lincolnon nevelkedett amerikaiak gyanúját végképp elhessegessék, ezt a feudális romantikát elvegyítették a magyar alkotmány ősiségének ismert látszatmeséjével. Addig-addig mesélték, emlékeztek, míg maguk is elhitték, hogy Magyarország romantikus is, demokrata is, boldog is, akárki legyen is a kormányon. Az amerikai magyarság jóhiszemű, cifra hazafisága így szépen megfért a demokráciával, a Horthy-rendszer vállalásával, sőt dicsőítésével is.

Reméljük azonban, hogy ez a háború és a magyarság katasztrófája kinyitja az amerikai magyarság szemét is, és elfordul azoktól, akik tudatosan félrevezették, s akiknek csak azért hitt, mert összetévesztette a magyarságot eláruló, tönkretevő rendszert a hazával. A történelem leckéiből tanulni kell. Az első házi feladat: szembenézni a valósággal. A magyar népnek szüksége van a demokratikusan gondolkozó, tettrekész amerikai magyarság támogatására. Éppen ideje, hogy most már ne az amerikai magyarság tanuljon feudális pózokat az óhazától, hanem az óhaza kisemmizett, elnyomott népe tanulja meg az amerikai szabadságszeretetet. Az amerikai magyarságnak tudnia kell, hogy milyen alacsony életszínvonalon élt a magyarság többsége, és akarnia kell, hogy ez megszűnjék. Az amerikai magyar azzal válik jó magyarrá és jó amerikaivá, ha az amerikai demokrácia figyelmét ráirányítja a magyar nép kívánságaira, és hozzájárul ahhoz, hogy a csepeli munkás, akár a southbetlehemi, autón járjon munkájába. Ezzel valóban javít a magyar munkás sorsán, és egyben hozzájárul a béke biztosításához, mert hiszen a háború egyik okát, a gazdasági nyomorúságot küszöböli ki. A „Freedom from Want"[3] Roosevelt elnök négy szabadságának[4] egyike.

Fontos az is, hogy az amerikai magyarság a magyar segélyző-egyletek és kultúrkörök szellemi beállítottságát megváltoztassa. Bármilyen szépnek is hangozzék egyik-másik hazug magyar legenda, a demokrácián nevelkedett közösségnek meg kell ismerkednie az igazsággal. Elég igaz magyar érték van, amivel büszkélkedhetünk. Semmi szükség nincs arra, hogy az uralkodó osztály bűneit mentegessük. A magyar nép nem vállalja és nem vállalhatja az

urak bűneit. Bátran, tudományosan kutassák ki a magyar katasztrófa igazi okait. Egy araszynyival sem lesznek rosszabb magyarok, ha az amerikaiak előtt leleplezik a magyar birtokrendszer aránytalanságait, a feudális osztály tradicionális németbarátságát és a nemzetiségek ellen elkövetett bűneit. Jászi Oszkár és Vámbéry Rusztem köre már több éve terjeszti a *Harc*ban és másutt is ezeket az igazságokat. Vállalták a pillanatnyi népszerűtlenséget, de talán munkájuknak meglesz a gyümölcse. A *Harc* és néhány haladó magyar laptársa, *Az Ember*, *A Magyar Jövő* stb. igyekeztek felvilágosítani az amerikai magyar tömegeket. Bizton hiszem, hogy a súlyos magyar helyzet és a történelem igazolása után az amerikai magyarság felismeri, hogy a rossz hazafiaknak ócsárolt igazi magyar demokraták oldalán áll az igazság. Jászi és Vámbéry tudományosan megalapozott eszméi azok, amelyek alapján új életet kezdhetünk Magyarországon.

Nagyon jól tudom, hogy az amerikai magyarság amerikai, és — minden együttérzése ellenére — nagy tömegeiben nem kíván visszatérni az óhazába. Az amerikai magyarság legfőbb feladata tehát abban merül ki, hogy Amerikában azt a politikát támogatja, amely élő kapcsolatot akar teremteni az öreg földrész és Amerika között. A béke oszthatatlanságának elve ma, a repülő bombák korában, döntő érvénnyel bír. Ezért is szólítottam fel az amerikai magyarokat nemrégiben arra, hogy Rooseveltre szavazzanak. Roosevelt elnökké választása jelentette az izolációs politika végső vereségét. Ezen túlmenően azonban az amerikai magyarságnak fel kell készülnie a különleges magyar problémák megvitatására is. Nem arról van szó, hogy közvetlenül részt vegyen a magyar belpolitika kialakításában, de igenis útmutatásaival, tanácsaival, segítségével hathatósan közreműködhet az új, életerős magyar demokrácia felépítésében. Éppen ezért minden cseh-, szerb-, román- vagy oroszellenes, a levitézlett uralkodó osztály által beléjük oltott érzést ki kell irtania magából, hogy határozottan egyengethesse Magyarországnak és szomszédainak a kibékülését. Ha az amerikai magyarság egységesen állást foglal egy haladó külpolitika mellett, és elveti a sokak által propagált, s a dunai egységet veszélyeztető monarchikus megoldás gondolatát, erősen hozzájárulhat egy egészséges közép-európai szellem megteremtéséhez. Ha azonban a magyarságot arra biztatják, hogy továbbra is ragaszkodjék a Szent István-i birodalom álmához, s emellett

régmúlt kísértetekkel hozakodnak elő, csak megnehezítik a kibontakozást, és ártanak a magyar népnek.

Az amerikai magyar egység csakis ilyen alapon és csakis amerikai keretben képzelhető el. A szoros értelemben vett magyar politikát külföldön is csak magyar állampolgárok irányíthatják, hiszen a legtöbb amerikai magyar—amerikai állampolgár, aki az amerikai hadseregben szolgál, amerikai törvények szerint rendezi be az életét stb. Így tehát az otthoni magyarság közvetlen képviselői azok az emigránsok, akik csak átmenetileg tartózkodnak a szabad országokban. Az Angliai Magyar Tanács, a Franciaország felszabadításában Bölöni György barátom vezetésével részt vett Franciaországi Magyarok Bizottsága, a Szovjetunióban, Svájcban tartózkodó magyar politikai emigránsok stb. azok a fórumok, amelyek a magyarság demokratikus törekvéseit külföldön képviselik. Ezért hívtam meg az Angliai Magyar Tanácsba az amerikai magyarság köréből azokat, kik kifejezetten magyarországi politikai pártok, szervezetek vagy irányok képviselői, tehát Balázsy Antalt, dr. Gyetvai Jánost s dr. Vámbéry Rusztem barátomat. Ez egyáltalában nem jelenti azt, hogy az amerikai magyarság többi jeles képviselői nem vehetnek részt a munkában. Jászi Oszkár barátom, vagy Lugosi Béla értékes és nélkülözhetetlen tanácsaira bizton számítunk. Fontos azonban, hogy ne nehezítsük meg amúgy is nehéz feladatunk elvégzését azzal, hogy a közvetlen magyar problémákat amerikai problémákkal vegyítjük. Az emigránsok amúgy is csak hangadói az otthon küzdőknek, és így szerepünk nem terjedhet túl azon, amit a magyarországi helyzet megszab.

Az amerikai magyarság azonban belekapcsolódhat a harcunkba, ha a fent vázolt elveken alapuló egységével példát mutat az otthoniaknak. Nem győzöm azonban ismételni, hogy ennek az egységnek a megszületése egyúttal a múlt halálát kell hogy jelentse. Tudom, sokan lesznek olyanok, akik megint az októberi forradalom képviselőinek hazaárulásáról fognak beszélni, de most azután minden józan, gondolkozó ember felelni tud nekik, hiszen azok, akik bennünket hazaárulóknak neveztek el és a területi integritás, meg a harcos ellenállás jelszavait kiáltották világgá, a történelem nyílt színén sütötték magukra az árulás bélyegét. Mindent és mindenkit elárultak, önmaguk állítólagos eszményeit is beleértve. Az ellenforradalmi rendszer, amely még tegnap is fennen hirdette

a szegedi gondolatot, amely egyet jelentett a háború végkimerülésig való folytatásával, olyan ítéletet hozott önmaga felett, és még saját elveinek szempontjából is olyannyira megszégyenítette önmagát, hogy nincs az a bíróság, nincs az a népítélet, amely jobban a fejükre olvashatta volna árulásaik sorozatát, következetlenségük fonákságát, osztálypolitikájuk bűneit, mint ők maguk.

Mi annak idején, a háború első pillanatától kezdve a háború ellen voltunk, és vészesnek tartottuk a németekkel való szövetkezést. A fegyverletétel és a wilsoni elvek elfogadása politikánk, ideológiánk logikus folytatása volt. Horthyék viszont először uralmi rendszerük megtartása érdekében az emberiség ellenségeivel, a magyar függetlenség eltipróival, a német nácikkal szövetkezve elárulták és kiárusították az országot, azután pedig a német vereség láttán Canossát jártak Moszkvában, és maguk bevallották, hogy minden magyar áldozat hiábavaló volt. Voronyezsnél[5] egy egész magyar hadsereget áldoztak fel csak azért, hogy német segítséggel uralmuk alá hajtsák a szomszéd népeket és a „keresztény civilizáció" pajzsában legyőzzék a bolsevizmust, és most azt kiáltják, hogy le kell tenni a fegyvert, mert nem ezt akarták. A voronyezsi halottakat nem lehet feltámasztani, de mi elvisszük Horthyékat a tetemrehívásra. Az a gyalázatosan hamis érv, hogy őket belekényszerítették a háborúba, már csak azért sem állja meg a helyét, mert egy, a jugoszlávokéhoz hasonló ellenállás sem került volna több áldozatba, mint a háború a németek oldalán. Az igazság az, hogy még saját elveiket sem vállalják, és mindent feladnak, ha valami remény mutatkozik uralmuk átmentésére. Inkább cinikusan, elvetemülten Canossát járnak, de a népet nem merik segítségül hívni. Ha ellenálltak volna a németeknek, akkor a népi erőkre kellett volna apellálniok, de ők inkább haboztak, tárgyalgattak, mígnem utolérte őket a sors. Az országárulásnak, a becstelenségnek ezt a szövevényesen és szánalmasan ostoba fajtáját még soha semmiféle rezsim nem követte el.

A tragédia a vége felé közeledik. Horthyék már eltakarodtak a színről. Szálasi befejezte azt, amit Horthyék elkezdtek. Az ország pusztul. Az újjáépítés munkája nehezebb lesz, mintsem gondoljuk. De talán igaza van Adynak: „nekünk Mohács kell". Talán az utolsó pillanatban a magyarság követi a bátor élharcosokat, és csatlakozik a németek üldözéséhez és megsemmisítéséhez, s a németekkel együtt megsemmisíti a mindenfajta magyar árulókat

is. A magyar hadseregnek a felszabadító Vörös Hadsereggel kell harcolnia. A nép, amely sosem volt ellensége a Szövetségeseknek, nyugodtan, bátran vállalhatja ezt a feladatot, s mindazok, akiket eddig félrevezettek, számot adhatnak maguknak arról, hogy hol a helyük.

Harc (New-York), 1945. január 13.

---

[1] *Szent István-i szimbólum:* l. Jegyzetek.
[2] *Window dressing* (ang.): kirakati dísz, szemfényvesztés.
[3] *Freedom from Want* (ang.): mentesség a nélkülözéstől.
[4] *Roosevelt elnök négy szabadsága:* szólásszabadság, vallásszabadság, mentesség a félelemtől, mentesség a nélkülözéstől.
[5] *Voronyezs:* l. Jegyzetek.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS TAGJAIHOZ

1945. január 13.

Tisztelt Tagtársaim, betegségem akadályoz meg abban, hogy szóban közöljem a magyarországi eseményekkel kapcsolatos elgondolásaimat.

Az az örvendetes tény, hogy Magyarországon egy, a nép által választott és a népre támaszkodó ideiglenes alkotmányozó nemzetgyűlés alakult, amelynek presidiuma az államhatalom letéteményeseként új helyzetet teremtett számunkra. A kormányhatalmat az ideiglenes nemzetgyűlésnek felesküdött és annak ellenőrzése alatt dolgozó ideiglenes magyar kormány gyakorolja. Ezzel tulajdonképpen automatikusan befejeződött az a szerep, amelyet az Angliai Magyar Tanács, megalakulásától kezdve mostanáig, a magyar politikai életben játszott és gyakorolni igyekezett.

Pár hónappal — ha jól emlékszem három hónappal — ezelőtt, az egyik ülésen kifejtettem volt, hogy amennyiben Magyarországon új, az országot a németek táborából a Szövetségesek táborába átvezető kormány alakul, az Angliai Magyar Tanács régi formájában nem maradhat meg, mert ha ezt tenné, pótkormány jellegével bírna, azaz túlságosan kihangsúlyozná az emigráció fontosságát az otthoni Magyarországgal szemben, ami pedig mindannyiunktól távol áll.[1] Április 21-én, a Tanács alakuló nagygyűlésén mondott beszédemben is utaltam arra, hogy nem kívánunk kormányt alakítani, mert a magyarországi politika vezetése egyesegyedül az új, ideiglenes magyar kormány kezében van.

Ezeket a szempontokat január elsejei beszédemben is kifejtettem, amikor is jeleztem, hogy javaslatot fogok tenni Önöknek az

Angliai Magyar Tanács átszervezésére vonatkozólag. Időközben ugyan megbetegedtem, de volt alkalmam ezzel a kérdéssel kapcsolatban a Tanács különböző tagjainak véleményét megismerni. A vélemények alapján meggyőződtem arról, hogy a Tanács nagy súlyt helyez arra, hogy a nevét megőrizhesse; én viszont továbbra is nagy súlyt helyezek arra, hogy ne játsszuk a hívatlan prókátor szerepét. Nem lévén formalista, a név kérdésében megpróbálok engedni, mert utóvégre „what is in a name?".[2] Ahhoz azonban ragaszkodom, hogy a Magyarország felé küldött rutinüzeneteket szüntessük be, és legfeljebb csak rendkívüli esetekben szólaljunk meg. Ugyanis nem kívánok a napi politika eseményeivel és a részletekkel foglalkozni, vagy az új kormány rendelkezéseit elemezni és kritizálni, mégpedig azért nem, mert erre az otthoni helyzet ismerete nélkül nem érzem magam feljogosítva. Azonkívül attól is félek, hogy egy nem időszerű kritikával — amely esetleg önmagában helyes lehet —, megzavarhatjuk az otthoni fejlődés menetét. Ezért akartam azt javasolni, hogy alakuljunk át egy külföldi magyarságot képviselő központtá, amely nem politizálna abban az értelemben, ahogy eddig tettük, de segítségére lenne a hazának a külföldön. Miután ezt az elgondolásomat a Tanács nem akarja elfogadni, azt indítványozom, hogy a Tanács egyelőre csak abban az esetben hozhasson határozatot, ha ehhez a Tanácsot alkotó három egyesület és az elnök hozzájárul. Hangsúlyozom, hogy csupán átmeneti megoldásról van szó, ami csak addig lesz érvényben, amíg a helyzet valamilyen módon ki nem kristályosodik.[3]

Amennyiben a Tanács ezt a javaslatomat elfogadhatatlannak ítéli, ezennel bejelentem, hogy az „Új Demokratikus Magyarországért" mozgalom velem együtt kilép a Tanácsból. Talán ez önkényesnek és antidemokratikusnak hangzik, de végül is nem arról van szó, hogy rá akarom kényszeríteni Önökre az akaratomat, hanem csupán arról, hogy nem cselekedhetek a saját meggyőződésem ellenére. Önöknek meg kell érteni, hogy a felelősség a világ előtt elsősorban engem terhel, mert a Tanács politikáját — okkal, vagy ok nélkül — elsősorban az én politikámnak tekintik.

Természetesen mindez csak a Tanácsra vonatkozik, és semmiképpen sem kívánom korlátozni a Tanácsot alkotó egyesületeket politikai tevékenységük gyakorlásában, amennyiben ez a Tanács programjának szellemében történik. Egyébként az új magyar

kibontakozás fölötti örömünknek már kifejezést adtunk, az ideiglenes kormányt célkitűzéseiben támogatjuk, és ezzel félreérthetetlenül állást foglaltunk a legfontosabb magyar politikai kérdésekben. A Szovjetunióval való szoros együttműködést és a németellenes háborút annál is inkább támogatom, mert negyedszázad óta megszakítás nélkül szószólója vagyok a Szovjetunióval való együttműködésnek és a németellenes politikának.

Hangsúlyozni kívánom még, hogy a Tanácson belül nincsenek ezekben a kérdésekben politikai véleménykülönbségek, és csupán a Tanács aktivitásának kérdésében van közöttünk véleményeltérés. Ez a levél szolgáljon egyúttal dokumentumként arra, hogy a Tanács magatartása az ideiglenes magyar nemzetgyűléssel és az ideiglenes magyar kormánnyal szemben továbbra is igenlő.

Bizton hiszem, hogy a magyar kibontakozás a legjobb úton halad az új, demokratikus, független Magyarország megteremtése felé és mély meggyőződésem, hogy a felszabadító Vörös Hadsereggel együtt folytatott harcból győzelmesen és megújhodva kerül ki a magyar nép.

Szívélyes üdvözlettel

London, 1945. január 13.

---

[1] Itt, és még néhány dokumentumban — főleg azokban, melyek az Angliai Magyar Tanács feloszlatásával foglalkoznak — világosan kitűnik, hogy Károlyi Mihály minden kérdést alá tudott és akart rendelni a demokratikus Magyarország ügyének. Az emigráció tevékenységét és szervezeteit csak eszköznek tartotta, és sohasem kezelte öncélúan. Nem egy vitája a külföldön élő magyarokkal éppen abból adódott, hogy kereken visszautasított minden olyan kísérletet, mely valamilyen önös érdekből vagy hiúságból nem a magyar nép újjászületését szolgálta.

[2] *What is in a name?* (ang.): Mi van egy névben?

[3] Az Angliai Magyar Tanács 1945. április 18-25-i ülésén — Károlyi Mihály javaslatára — kimondta a Tanács feloszlatását, április 5-i dátummal.

EMLÉKEZÉS FÉNYES LÁSZLÓRA
1945. február 19.

A NEW DEMOCRATIC HUNGARY MOVEMENT 1945. FEBRUÁR 19-I FÉNYES LÁSZLÓ-EMLÉKÜNNEPÉLYÉN FELOLVASTA: KÁROLYI KATINKA

Fényes László neve örökre elválaszthatatlan az októberi forradalomtól. Mint minden forradalomnak, Októbernek is voltak ideológiai előfutárjai: Szabó Ervin, Ady, Jászi. Fényes a forradalom gyakorlati előfutárja volt. Ő volt az, aki jóval október 31-e előtt a cselekvés terére lépett, és mindent megtett, hogy a magyar nép felébredjen aléltságából. Leleplezett, nyomozott, beszélt, utazott és ahol az igazságtalanság, az úri Magyarország ezerfejű igazságtalansága sebeket ejtett, ott-termett, és egyrészt enyhített a szenvedésen, másrészt védelmébe vette az elesetteket, a kisemmizetteket. Ő volt az, aki a háborúban a legjobban megértette a harcoló katonákat és otthonmaradtakat. Ő volt az, aki hangot adott szenvedéseiknek, vágyaiknak, akarásaiknak. Empírikus ember volt. Hihetetlen energiával verekedte át magát az apróceprő dolgoktól, a mindennapok kis ügyeitől a nagy problémákig. Az élet mindennapos igazságtalanságai felett való felháborodása vitte harcról harcra, a nagy októberi harcig s végül az emigrációig. Ő teregette ki az úri Magyarország szennyesét, és amit mások számokban, adatokban, politikai perspektívákban láttak, azt ő tényekben ismerte fel. „Le superflu chose si nécessaire"[1] — írja valahol Voltaire. Ezt az egyszerű igazságot kevesen ismerték fel olyan biztos szimattal, mint Fényes László. „Az annyira szükséges fölösleges", amivel a legtöbben nem törődnek, Fényesnek fontosabb volt minden másnál. Ebből a fölöslegesből, az isten háta mögötti faluk szolgabíráinak bakafántoskodásai ellen vívott kis harcokból keletkezett nála a lényeg: a forradalom, majd a szocializmus.

Az elmúlt háború alatt rövid idő után az ország legnépszerűbb emberévé vált. És nem a sznobok, a hatalmasok csináltak belőle híres embert, hanem a nép. Ha valamely kisemberen sérelem esett, „majd megírom a Fényesnek" fenyegetéssel válaszolt, és ezzel meg is rettentette a „packázó hivatalnokot". Így nem csoda, hogy a szegények legendás szószólója, a katonák újságírója és az ország lekiismerete lett.

Fényes, aki külsejére nézve inkább csúnya ember volt, és arcán a dzsentri korában vívott párbajokban kapott sebek éktelenkedtek, megjelenésének igénytelensége ellenére mint parlamenti képviselő is óriási hatást váltott ki. Mert az igénytelen külsejű embert az igazság megszépítette, a nehézkes szónokot kitűnő megfigyelőképessége és bátorsága ellenállhatatlanná tette, abban a képviselőházban, amelyben 90 százalékban ellenségek vették körül s ahol az uralkodó osztály kitenyésztett nagy szónokai álltak vele szemben, minden külső hibája ellenére parancsolóan hatottak szavai. Mintha csak az igazság elevenedett volna meg benne, félelmet nem ismerve, határozottan, pontosan és keményen olvasta az urak fejére gazságaikat. A mágnásokat vékony hangjával is túlharsogta, és nem törődött azzal, hogy süket fülekre talál, mert ő nem a mameluk képviselőkhöz beszélt, hanem azok feje fölött a lövészárok katonáihoz, a boltok előtt sorbanálló asszonyokhoz, a falu népéhez. A született újságíró istenáldotta tehetségével adta hírül az egész országnak, hogy a hatalmasok hazudnak, becsapnak, félrevezetnek és vészt hoznak az országra. Példátlan személyes bátorsággal és erkölcsi erővel rendelkezett. Ez tette képessé arra, hogy felvegye a harcot saját osztálya ellen, és a kevesekkel együtt küzdjön Tisza, Wekerle, Bethlen és a többi országrontó eltávolításáért. Nem félt felvenni a harcot a képviselőház legjobb szónoka, Vázsonyi Vilmos ellen sem. Vázsonyi, a választójogi blokk minisztere ugyanis nem tudott ellenállni a kegyelmes s méltóságos urak charme-jának, és egymás után adta fel progresszív állásait az urakkal szemben. Fényesnek, aki sajátos módján, jó értelemben mindig megőrizte úri mivoltát, és ezt jellegzetes fényesi félszegséggel olykor ki is hangsúlyozta, nem imponáltak az urak. Ezért nem tántorodott meg Vázsonyi retorikájától, és ezért talált utat a nép szívéhez.

Fényes Lászlónak mindenki deferált. Az ellenségei és a barátai egyaránt féltek tőle, de míg az ellenségei robespierre-i megveszte-

gethetetlenségétől, szókimondásától, vizsla-szimatától féltek, barátai saját lelkiismeretüknek megelevenedését látták benne: a munkára, elvhűségre, becsületességre, kitartásra ostorozót. Mert ő a barátainak is mindenkor kíméletlenül megmondta a véleményét, és soha nem hízelgett senkinek. Mindenki pontosan tudhatta, hogy hányadán áll vele. Lehettek vele súlyos véleménykülönbségeink, de biztosak lehettünk affelől, hogy sohasem fog hátbadöfni bennünket. Barátai elviselték kellemetlenkedéseit, meghajoltak előtte, mert mindenki érezte, hogy a magyar nép iránt érzett végtelen szeretet vezeti, és nincs más gondja, mint népének megmentése.

Tartozom az igazságnak azzal, hogy megmondjam: sokszor ellentétben álltam vele. Ezek az ellentétek ideológiai természetűek voltak, és ezen a téren Fényes László nem volt olyan határozott, mint a gyakorlati politikában. Azonban minden ellentét ellenére tudtam, hogy azt védi, amit igaznak hisz, és azt támadja, amit nem tud a magáévá tenni. Soha senki nem vádolhatta megalkuvással, soha senki sem mondhatta, hogy személyi érdekeket követ. Puritánsága közismert volt. S ez a puritánság, amely egyaránt jellemző volt az októberi forradalom valamennyi nagy alakjára: Jászira, Szendére, Kunfira, adta meg a rezsim makulátlan jellegét, olyannyira, hogy még az ellenségeink sem merték ilyen tekintetben bemocskolni. Ebben a tiszta jellemű társaságban még Nagyatádi Szabó István sem mert panamázni.

Valamennyien szegényen mentek az emigrációba. Szende Pál a bécsi népkonyhán étkezett. Fényes kis szobáiban maga készítette magának az ételt. A nép nagy barátjai még a szegénységbe is követték népüket.

Most búcsúzunk Fényes Lászlótól. Lassanként elhullanak a forradalom vezetői. Valamennyien öregek vagyunk. Senki sem támadhat ránk azzal, hogy személyi ambíciók fűtenek, amikor a végső harcot vívjuk. A l'honneur du drapeau-ról, a zászló becsületéről van szó. De amikor elbúcsúzunk Fényes Lászlótól, aki az utolsó pillanatig hű maradt önmagához és harcolt a Horthy Magyarországa ellen, azt kívánjuk, hogy a mai Magyarországon is akadjanak olyan bátor emberek, mint ő, mert ilyenekre van szükség. Kurta az időnk, de még tartjuk az égő fáklyát, hogy átadhassuk az utánunk következőknek — amint Fényes László is átadta —, hiszen mi is másoktól kaptuk. Fényes nem érhette meg a magyar nép feltámadását, de látta már a fasizmus bukását. És ez az

egyetlen elégtétel azoknak, akik a zászló becsületén nem ejtettek foltot.

Harc, 1945. február 19.

---

[1] *Le superflu chose si nécessaire:* az oly szükséges felesleg.

LEVÉL EDUARD BENESHEZ
1945. február 28.

Kedves Elnököm, hallom, hogy visszatérni készül hazájába. Nagy nap lesz az Önnek és a csehszlovák népnek. Ön és a csehszlovák nép hat hosszú évig vártak erre a napra, az öröm napjára. De ugyanakkor súlyos teher várja Önt: országának újjáépítése. Tudom, Önnek sikerülni fog megcselekednie minden szükségeset, nagy barátja, Thomas Masaryk szellemében. Teljes szívemből kívánom, hogy sok éven át Ön legyen az, aki az újjáépítés művét végzi. Ezt a magyar nép érdekében is kívánom, amely most a Vörös Hadsereg által felszabadítva új irányvonalon áll, s örökre véget vet majd az országaink közötti barátságos viszony akadályozására törekvő bűnös, gyűlöletes propagandának. Kis országok, amilyenek a mieink is, nem élhetnek „splendid isolation"-ben. Csak akkor biztosíthatjuk népünk számára a békét és a szabadságot, ha erőnket egyesítjük szomszédaink erejével. Szilárd gazdasági és politikai demokrácia csak akkor lehetséges, ha a mi két országunk együttműködése még jobban elmélyül. Tudom, ez nem érhető el rövid idő alatt, hanem csak lépésről lépésre. Az alapköveket azonban már most le kell rakni.

Teljesen megértem, mivel Ön ismételten kifejtette nekem, hogy a csehszlovákok csak akkor bízhatnak Magyarországban, ha az végleg leszámol bizonyos jelszavakkal, amilyen a „Szent István-i eszme". Nem kétséges, hogy Magyarországnak köztársasággá kell válnia, radikálisan meg kell oldania a földkérdést, és meg kell tisztítania magát minden nácibarát és horthysta elemtől. Ez az őszinte közeledés előfeltétele. Az Önök részéről ugyan-

csak le kell küzdeniök azt a talmi nacionalista zászlólobogtatást, amely a magyarországi jingo-propaganda[1] következménye. Amikor 1919-ben Csehszlovákia nagy embere fogadott engem, egészen őszintén elmondta nekem, mennyire különböző módon kellett küzdenie ugyanezen befolyások ellen.

Én nem tudom, visszamegyek-e. Ez elsősorban a magyar néptől, másodsorban a szövetségesektől függ. De mindenképpen biztosíthatom Önt, ameddig élek, akár otthonról, akár külföldről, tovább fogok küzdeni a Csehszlovákia, Tito Jugoszláviája és Magyarország közötti mély és tartós szövetségért. Csehszlovákiát hídnak is tekintem Magyarország és Szovjet-Oroszország között.

Levelem befejezéseképpen arra kérem Önt, segítsen a magyar demokráciának abban a törekvésében, hogy új Magyarországot formáljon, és amennyire lehetséges, könnyítse meg nehéz feladatát.

Őszinte híve

P. S. Kérem, bocsássa meg levelem gyatra gépelését, de az írógépemnek valami baja van, és manapság rendkívül nehéz megjavíttatni.

London, 1945. február 28.

---

[1] *Jingo-propaganda:* soviniszta propaganda.

MAGYARORSZÁG JÖVŐJÉRŐL[1]

1945. április 15.

I

Ami az otthoni eseményeket illeti, eszembe jut egy történet nemrég elhunyt barátomról, Romain Rolland-ról. Amikor a harmincas évek elején Moszkvában járt, az orosz ifjúmunkások szónoka a következő szavakkal fogadta: „Üdvözlöm Önt, a nagy humanistát, aki köztünk megvalósítva látja élete álmát." Romain Rolland erre azt felelte: „Amit a Szovjetunióban látok, az kétségtelenül példa nélküli a történelemben, de az én életem álmát nem lehet megvalósítani, az mindig valósulóban van."

Nos, így vagyok én a magyar kibontakozással. Amiért 30 év óta küzdök, megvalósulóban van, de korántsem mondhatom, hogy az elgondolásom már megvalósult. Az igazi népi demokráciát csak a magyar nép valósíthatja meg, mégpedig nem egyik napról a másikra, hanem csak kitartó, kemény munkával.

Téves dolog azt hinni, hogy Magyarországon orosz quisling-kormány van. Az oroszok csupán a fegyverszüneti feltételek végrehajtását várják el Magyarországtól, a magyar belpolitikai rendszer kialakításába nem szólnak bele. Hogy miként fog kialakulni az új magyar rendszer, az a magyar népi erők aktivitásától, határozottságától függ. Az oroszok éppen azt akarják kifejezésre juttatni, hogy minden németellenes és progresszív erőnek lehetőséget adnak, és a politikai életből a konzervatívokat sem zárják ki. A demokratikus verseny megnyerése attól függ, hogy mennyire tudnak a népi erők a konzervatív erők fölé emelkedni.

Be kell vallanunk, hogy a népi erők nagy handicappel indulnak, hiszen egy 25 éves ellenforradalmi propaganda hamis, soviniszta mérgét kell ellensúlyozniok, egy olyan mérget, amely magába a népbe is beleette magát.

El kell készülnünk arra, hogy a konzervatívok ismét azzal fognak operálni, hogy a határrevízió kérdését lassan-lassan újra felvetik és belpolitikai célokra használják fel. Ezzel természetesen elvágnák az útját a szomszédokkal való megegyezésnek. Meggyőződésem szerint előbb be kell bizonyítani, hogy Magyarország akar és tud együttműködni a szomszédaival, és csak azután, hogy ezt bebizonyítottuk, tudunk egy kedvező atmoszférában bizonyos olyan rendezési javaslattal előállni, amely akkorra már a szomszéd államoknál is megértésre talál, mert hiszen egyelőre ők is át fognak esni egy bizonyos soviniszta áramlaton, amelyet előrelátó államférfiak se tudnak egyik napról a másikra leküzdeni. Meg kell szüntetni azt a tévhitet, amely az egész világot megfertőzte és katasztrófába kergette, azt, hogy egy nép csak a másik nép nyomorúsága árán lehet gazdag. A szomszédunk jólététől függ a saját jólétünk is.

Jegyezzük meg magunknak, hogy az oroszok nem eloroszosítani akarják Magyarországot, hanem igenis azt akarják, hogy a független és a saját kultúráját fejlesztő Magyarország megtalálja az útját úgy a szomszédaihoz, mint Oroszországhoz.

Ebből a szempontból is a legsürgősebb és legfontosabb feladat a radikális földreform megvalósítása. Csak a földreform szabadíthatja fel a népi erőket és semmisítheti meg a feudális-fasiszta fellegvárakat. Közvetve még az ipari munkások jóléte is attól függ, hogy milyen formában valósul meg a földreform, mert hiszen nem lehetne megállni egy réteg felszabadulásánál. Természetesen a földreform sikere attól függ, hogy a kisajátítási költség milyen magas, és hogy az állami kötvények, amelyeket a régi tulajdonosok kapnak, milyen adókulcs alá esnek, mert hiszen ebből az adóból kell majd előteremteni a termelési eszközöket. A földreform tehát vagyoncsökkentéssel jár, s fontos kérdés az, hogy az milyen arányú lesz. Az 1919-es Károlyi földreform[2], ha keresztülvitték volna, körülbelül 70—75 percentes csökkenést jelentett volna. Ez onnan jött, hogy egyrészt a föld értékét a háború előtti áron becsülték fel, másrészt a pénz vásárló ereje akkor már lényegesen csökkent. Természetesen arra is figyelemmel kell lenni, hogy a

kisparcellák létesítésével ne csökkenjen túlságosan a terméshozam, ha mindjárt bizonyos csökkenés elkerülhetetlen is, mert a központosított nagyuradalmak szétaprózása ezt átmenetileg szükségképpen létrehozza. Ezt a csökkenést ellensúlyozni lehet, s egyik módja az volna, hogy a mezőgazdasági gépeket, javító műhelyeket stb., központi jelentőségűvé tennék a használhatóság szempontjából. Oroszországban tett többszöri látogatásom alkalmával rendkívül célszerűnek találtam a traktor-centrumokat. Az állami birtokokat (Mezőhegyest, Bábolnát) állami mintagazdaságokká lehet átalakítani. Az erdőségeket mindenesetre állami kezelésbe kell venni.

Ami a városokat illeti, legfontosabb a lakásbérek megvédése a kizsákmányolókkal szemben. Persze a mezőgazdaság mellett az iparfejlesztést se lehet elhanyagolni, de vigyázni kell arra, hogy olyan iparokat fejlesszünk, amelyek természetesen adódnak a számunkra, s nem jelentenek versenyzést a szomszéd államokkal. Az ipar fejlesztése azért is fontos, mert nem lehet mindenkinek földet adni, viszont munkát teremthetünk mindenki számára. Nagyon fontos, hogy a magyar nemzetgazdaság ne legyen nacionalista önkényen felépült, hanem a szomszédokkal való együttműködés gondolata alapján tervezzük.

Mindehhez elszántság és energia kell, és nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a nyugati hatalmak segítségére szükségünk van. Nemcsak gazdasági, hanem kulturális szempontból is. A nyugati országoknak meg kell érteniök, hogy a feltápászkodó Magyarország nem nélkülözheti a segítségüket, mert hiszen csak akkor lesz tartós béke, ha a közép-európai népek hidat tudnak képezni a Kelet és a Nyugat között.

II[3]

Köszönettel vettem január 10-i leveledet. Örülök, hogy a cikkem tetszett és megjelent a *Harc*ban. Dr. Czakó, akinek érdekesen szerkesztett lapját mindig nagy élvezettel olvasom, s akinek töretlen politikai vonala azonos az enyémmel, egyik levelében kifogásolja, hogy a cikk feleslegesen támadta az amerikai magyarság romanticizmusát. Én pedig továbbra is azt tartom, hogy igenis kritizálni kell az amerikai magyarság romantikus beállítottságát,

mert a romantikus rekvizitumok mögött ott leselkedik a reális reakció. Cigányzene, sujtás, árvalányhaj stb., akarva, nem akarva, magán viseli a feudális nosztalgiát, mint ahogy a montparnasse-i[4] kozákok balalajkás bánata és különleges ételei is azokat a „régi jó időket" hívják életre, amikor a borgőzös hangulatban a bojárok, akár a magyar mágnások, százasokat ragasztottak a balalajkás vagy a prímás homlokára. Nem akarom letagadni a Hortobágy szépségeit, vagy a magyar népi zene nagy értékét, mert hiszen ezek bennem is élnek, de a cifra sujtásos kondások, csikósok, juhászok, kanászok és egyebek, mégiscsak az uradalmak légkörét idézik, hiszen az urak segítsége nélkül ki sem öltözködhettek volna. Az ilyen kultusz megakadályozza az amerikai magyarságot abban, hogy egy modern ideált teremtsen magának, és a „vakulj magyar" alapon kiöltöztetett csikósnak jobb életet kívánjon. Nekem jólesik, ha látom, hogy az amerikai magyar modern ruhában, modern emberi életet él, és csöppet se örülök annak, hogy a magyar béresek ünnepi alkalmakkor idegeneknek fitogtatják a „cifra nyomorúságot". Ezért látom a romantikus kellékeket veszedelmesnek. Ezért tartom mindezt a régi világ jelképének. A XIX. század romantikus korszaka lezárult és vele együtt elhalálozott a forradalmi romantika is. Egy új, szélesebb értelmezésű forradalmi átalakulás vette kezdetét, amelybe a magyarságnak is bele kell illeszkednie. Itt az ideje, hogy ne tekintsünk állandóan vissza az elmúlt ezer évre, hanem ehelyett 20 évre előre kell tekintenünk, és próbáljuk meg tervszerűen kiépíteni az új Magyarországot.

Megértem Czakó aggályait. A múlt örökségét nem lehet és nem szabad eltékozolnunk. Azonban minden azon fordul meg, hogy mit találunk értékesnek a múltban és mit nem; mi segít a jövő építésében, és mi akadályozza a munkánkat. Nem is arról van szó, hogy a magyar népi hagyományokat sutba dobjuk, de vigyáznunk kell arra, hogy ne szolgáljuk a feudális érdekeket, és az értékest elválasszuk az értéktelentől, a hamistól. A magyar népművészet értékei nem fognak elveszni, sőt megtisztult formában fognak jelentkezni. Eddig az uralkodó osztály keverte hozzá az értékest az értéktelenhez, ezentúl mi fogjuk kiszemelgetni az értékest a mesterségesen tenyésztett álnépies kultúrából.

Harc (New-York), 1945. április 15.

---

[1] A *Harc* című lap a cikk első részét a következő megjegyzéssel közölte: „A következő sorok Károlyi Mihálynak dr. Czakó Ambróhoz írt leveléből valók."

[2] *Károlyi földreform:* l. Jegyzetek.

[3] A lap a cikk második részét az alábbi megjegyzéssel közölte: „A következő sorok Károlyi Mihálynak Vámbéry Rusztemhez írt leveléből valók."

[4] *Montparnasse-i kozákok:* fehérorosz emigránsok.

BESZÉD AZ ANGOL – MAGYAR TÁRSASÁG DÍSZVACSORÁJÁN 1945

55 év óta ismerem Angliát. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy legalább százszor szeltem át a Csatornát. Minden alkalommal újabb és újabb felfedezéseket tettem. A legnagyobb felfedezés számomra a most bevégződött háború alatti Anglia volt. Azon nem is csodálkoztam, hogy az angol nép hidegvérrel viselte el a bombázásokat és a megpróbáltatásokat, és azon sem lepődtem meg, hogy nem kérkedtek hősiességükkel. Mindezeket az angol erényeket már ismertem. Annál nagyobb meglepetés volt számomra az, hogy mennyire zokszó nélkül fogadta a szigetország népe azokat a megszorításokat, amelyek olyannyira ellentétben állnak az angol nép kozismert individualista beállítottságával. Nagy-Britannia, amely annyira idegenkedett mindennemű állami beavatkozástól, és amely a XIX. században és még ennek a századnak az elején is a manchesteri szabadkereskedelem[1], a laissez faire, laissez passer gazdasági elvének bástyája volt, a háború alatt a legnagyobb természetességgel tért át a modern tervgazdálkodásra. Ez a háború szinte a szocialista tervgazdálkodás főpróbája volt.

Ha a magyar hallgatóság megkérdi tőlem, hogy ez miképpen volt lehetséges, akkor azt felelem: Nincs a világnak még egy népe, amelyben a sense of community, a közösségi érzés jobban kifejlődött volna, mint a britekben. Ez a közösségi érzés erősebb bennük, mint az individualista hagyomány, mert a veszély órájában minden áldozatot szívesen meghoz, és mindig megérzi, hogy mi a hazának a legfőbb érdeke. Ez az a hazafiság, ami sohasem nyilatkozik meg szavakban, ez az a hazafiság, amely haladni tud az

idővel. Az angolok soha nem a győzelemből merítik az erejüket: Dunkirknek Angliában nagyobb hatása és sikere volt, mint El Alameinnek.[2]

Így változott Anglia az idők során és így újult meg ebben a háborúban is. Én aki ismertem Galsworthy Forsyte-jének mindhárom nemzedékét, a szemem előtt láttam, hogy mint alakul át Anglia a Forsyte-ok országából a londoni cockneyk és a Rhondda Valley bányászainak Angliájává. Ebben az érdem nemcsak a köznépé, nemcsak az individualizmusról leszokó és életnívójáról minden panaszkodás nélkül lemondó középosztályé, de a Forsyte-oké is, akik hajlandók voltak lemondani előjogaikról.

Éppen ezért nekünk, akik most a demokráciánkat építeni kezdtük, tanulnunk kell ettől az Angliától, tanulnunk kell annál is inkább, minél progresszívebbé válik Anglia, amely maga is elmélyíti demokráciáját, hogy a tervgazdálkodás főpróbájából szocialista előre haladás legyen. Ezért történt az, hogy a háború körülrajongott vezetőjét, Churchillt, ha nehéz szívvel is, de leszavazták, mert úgy érezték, hogy az új világ megteremtése fontosabb.

Tanuljuk Anglia történelmét és fejlődését, mert ha gazdaságilag, politikailag és földrajzilag mélyebb szálak fűznek is bennünket a Kelethez, ez nem jelenti azt, hogy szellemileg ne létesítsünk mély baráti kapcsolatokat Angliával. Angliának is meg kell értenie, hogy az oroszokkal való barátságunk nem jelenti és nem jelentheti azt, hogy az Angliával való kapcsolatainkon lazítsunk. Az angol nép népszerű, szeretett honfia, Montgomery tábornok most van Moszkvában Sztálinnál, hogy a két nagy nép együttműködését szorosabbá tegye. Csak ez az együttműködés biztosíthatja a világ békéjét, és nekünk magyaroknak, bármilyen kis nép vagyunk is, elő kell mozdítanunk a Nyugat és a Kelet egymás közötti megértését.

Ugyanakkor az angolokhoz is egy kéréssel fordulok, és kérem a jelenlevő McNab őrnagy urat és a többi angolokat, hogy ne higgyenek a magyar uralkodó osztály álangol barátságának. Ez az uralkodó osztály szívében mindig németbarát volt. Amint Mr. Eden mondotta egyik, háború alatti beszédében: Ezek az urak a Seville Rowra[3] jártak ruhát csináltatni és aztán Gott strafe Englandot[4] kiáltottak. Ne kövesse el Anglia újra azt a hibát, amit 1918-ban elkövetett, amikor is hallgatott saját ellenségeire, akik a vesztes

háború után ismét felfedezték angolbarátságukat. Alkalmas időben mindig hivatkoztak arra, hogy a magyar alkotmány hasonló az angolához, holott a valóságban soha nem tudtak haladni az idővel, és soha nem tudtak lemondani az előjoguk egy parányi részéről sem.

Ne haragudjanak, ha túlságosan őszintén beszéltem és így nyilatkoztam honfitársaimról, de éppen azért, mert annyira szeretem a népemet, beszélek ilyen őszintén azokról, akik még soha nem adtak ennek a népnek demokráciát, amely így nem is haladhat ugyanazzal a módszerrel a demokrácia útján, mint az angol. Én már öreg ember vagyok, közeledek a sírhoz és őszintén szeretek beszélni: Deplaire, c' est mon plaisir.[5]

---

[1] *Manchesteri szabad kereskedelem:* A kapitalista gazdasági élet teljes szabadságának megvalósítását hirdető, az állam gazdasági beavatkozását elutasító közgazdasági irányzat.

[2] *Dunkirk és El Alamein:* l. Jegyzetek.

[3] *Seville Row:* London egyik utcája, ahol a híres férfiszabók üzletei vannak.

[4] *Gott strafe England:* Isten büntesse meg Angliát (a német imperialisták, militaristák egyik fő jelszava).

[5] *Deplaire, c'est mon plaisir* (fr.): örömömre van nem tetszeni.

ÜZENET A LONDONI MAGYARSÁG MÁJUS 1-i ÜNNEPSÉGÉRE

1945. május 1.

Károlyi Mihály elfoglaltsága miatt nem vehetett részt a május elsejei ünnepségen, s így a következő üzenetet küldte a gyűlésnek:

Kedves Barátaim!

Nagy sajnálatomra nem vehetek részt a londoni magyarság május elsejei ünnepségén, és így ezúton köszöntöm a gyűlést. Május 1-e a dolgozók ünnepe. Világszerte és Magyarországon sok-sok május elsejét ünnepeltek meg már a munkások, és ezeket az ünnepségeket a reakció nemegyszer vérbefojtotta. Később a fasizmus meghamisította május elsejének jelentőségét, és egész Európát sötétség borította. Most azonban új májusra ébredtünk. Olyan reményteljes május elsejét, mint a mai, még nem élt meg az egész világ, és vele együtt Magyarország dolgozó népe.

Az ipari és mezőgazdasági dolgozó tömegek legnagyobb ellenségei, Hitler, Mussolini, Horthy és a többiek, egész rendszerükkel együtt, porban, vérben, piszokban, utálatban pusztulnak el. A fasizmus megsemmisült. Remélem, hogy soha többé nem fog feltámadni. A 25 éves tragikomédiának vége. A magyar dolgozóknak gondoskodniuk kell arról, hogy ez valóban így legyen, és az ötödik hadoszlop levitézlett bajnokai átfestve, más cégtáblával, újfajta fasizmussal meg ne jelenjenek a színen. A magyar munkásságnak résen kell lennie. Egy percre se felejtsék el, hogy micsoda ellenségtől szabadultak meg. Egy percre se felejtsék el, hogy még mindig itt vannak titkos ellenségeik, akik nem adták fel a reményt vagyonuk és hatalmuk visszaszerzésére.

Bécs, Róma, Budapest, Berlin — a fasizmus egykori mekkái sorra

ledőltek a szabadság seregeinek győzelmes előrenyomulása során. Rómát a hősies angolszász seregek hódították vissza a szabadságnak. Budapest, Bécs, Berlin a Vörös Hadsereg diadalútjának mérföldkövei, azé a Vörös Hadseregé, amely diadalútjában semmiféle áldozattól nem riadt vissza, hogy a népeket, köztük a magyar népet megszabadítsa a fasizmustól és a reakciótól. Hálával kell ezért adóznunk mind a Vörös Hadseregnek, mind az angolszász és szövetséges seregeknek.

Az elkövetkező május elsejét már mindannyian otthon fogjuk megünnepelni. Remélem, hogy addigra már az építés első eredményeiről is be tudunk számolni. A dolgozóknak össze kell fogniok, mert az ország sorsa az ő kezükbe van letéve. Minden magyar kötelessége a munkában részt venni. Bosszúmentes szigorral kell a reakció és a fasizmus minden formáját letörni. Meg kell teremteni az új, haladó, minden dolgozónak emberi életet nyújtó Magyarországot. Emeljétek magasra a májusi lobogót! Dolgozzatok az új Magyarországért! Munkára fel!

Károlyi Mihály

London, 1945. május 1.

NYILATKOZAT A HARCNAK
1945. május 1.

Azon a reggelen, amikor egy barátnőnk megtelefonálta a Kossuth rádió híradását Károlyi Mihály hazahívásáról, ott álltam Károlyi Mihály mellett. Károlyi Mihály átadta a telefonkagylót, hogy jegyezzem le a közlést. Egy szót sem szólt. Talán nem tapintatlanság részemről, ha elárulom, hogy fényesek lettek a szemei. Bevallom, reszkető kezekkel írtam le a mondatokat. Azután hirtelen örömujjongásba kezdtem. Andrássy Katinka is bejött a szobába, s kikapta kezemből az olvashatatlan jegyzeteket, amelyeket ezúttal — csodák csodája — azon nyomban el tudott olvasni. A kis hampsteadi szoba megtelt történelemmel. Ott állt velem szemben a házaspár, szelíden mosolyogva, élő példájaként annak, hogy nemcsak a Rossz diadalmaskodik ezen a sokat ócsárolt földön, hanem az igazságosság és a becsület is, sőt a végső fokon csakis az, és nincs igazuk, százszor nincs igazuk azoknak a közömbösöknek, akik kora fiatalságom óta prédikálták nekem, hogy „nem érdemes eszmékért hevülni, nem érdemes a népért harcolni, nem érdemes az igazságot hirdetni, nem érdemes semmi mást csinálni, mint élni a világban és kereskedni", és várni, hogy a fasizmus eljöjjön értünk és begyömöszöljön a gázkamrába.

Ilyen dolgok jutottak eszembe, amikor ott álltam szemben Andrássy Katinkával és Károlyi Mihállyal, és talán nem ártott ezt előrebocsátani akkor, amikor Károlyi Mihály egy olyan amerikai magyar lap számára nyilatkozik, amelyet a „biztos lóra ültető" közömbösek, habsburgisták és félfasiszták rágalmaztak, s amelynek szerkesztője, Vámbéry Rusztem tudós professzor, a meghökkent, tátott szájjal bámuló és piszkolódásaival hoppon maradt reakció rémületére Károlyi Mihállyal együtt révbe ér. Sok-sok vereséget nyeltünk le, és emlékszem, hogy mikor Faludy György barátommal együtt 1940 júniusában elhagytuk Franciaországot, büszkén írtuk oda a kávéházi márványasztalra: Victrix causa Diis placuit sed victa Catoni[1], mert soha nem szűntünk meg hinni abban, hogy „érdemes az eszméért hevülni". „Durch Niederlagen zum letzten Sieg"[2] — mondotta Rosa Luxemburg, és ez még akkor is igaz, ha a győzelem nem a mi életünkben következik be. Károlyi Mihálynak megadatott az a méltán kiérdemelt szerencse, hogy életé-

ben valósult meg a győzelem. Ez a győzelem hosszú századok harcának és megszámlálhatatlan vereségnek az eredménye. Károlyi Mihállyal Rákóczi és Kossuth is *hazatérnek*, és a többi számtalan, külországban elsenyvedett, börtönben elpusztult s akasztófán mártírhalált halt magyar szabadságharcos is.

Hazahívásával kapcsolatban megkértük Károlyi Mihályt, hogy nyilatkozzék a *Harc* számára.

1. Hogyan fogadta Elnök úr a hazahívást, és milyen érzésekkel tér haza a 26 éves emigráció után?

Elsősorban a hazahívás politikai jelentőségének örültem, mert ezzel helyreállt a történelmi folytonosság, és a 25 éves ellenforradalmi rendszert törvényen kívül helyezték. A magyarság 26 év után végre szakított azzal a rágalomhadjárattal, amelyet ellenem és az októberi forradalom ellen indítottak, s amely szinte paranoiás mániává vált Magyarországon. Never too late to mend[3]. Nem tagadom, bizonyos elégtételt érzek, amikor ennek vége szakad, és legfőképpen azért, mert látom, hogy a félrevezetett nép magára ébred, s belátja, hogy milyen bajba dontötte az a politika, amely engem rágalmazott. Azzal édeskeveset törődtem, hogy Horthy és társai kígyót-békát kiáltottak rám, de az a tény, hogy alig akadtak olyanok, akik védelmükbe vettek volna, nemcsak személyi, de politikai szempontból is fájdalmasan érintett. Visszataszító és felháborító volt, hogy a „lovagias" vitézek a feleségemet se kímélték. Éppen ezért meg kell emlékeznem azokról a kevesekről, akik nem kísérték tapssal a reakció ellenünk indított hajszáját. Vámbéry Rusztem (és néhány társa) a legnagyobb reakció közepette nemcsak hű maradt az októberi eszményekhez, de bátran kiállt értük, és nemcsak engem védett meg, de az üldözött kommunistákat is. Hadd említsem meg azokat a hősies embereket is, akik titokban, minden veszélyt vállalva terjesztették a *Tiétek a föld!*[4] című brosúrámat. Ezek őrizték a magyar szabadság gondolatát akkor, amikor azt a többség sárba tiporta. Tudom, a népet félrevezették; tudom, a magyar kultúra igazi értékeit megnyomorították, és éppen ezért nem az én személyemről, hanem a magyar haladó gondolat szimbólumáról, a magyar nép felemelkedéséről vagy elbukásáról volt szó. Ezért és nem másért volt fájdalmas számomra az elmúlt 26 esztendő, és ezért s nem másért örülök annak, hogy hazamehetek a feléledő Magyarországra. A feladat, ami előttünk áll, nehéz, nagyon nehéz. A munkát a fiataloknak kell elvégezniök. Mégis, ha csak valami kevéssel is segíteni tudok, örömmel teszem meg. Úgy látszik, mégsem lehetek olyan

megrögzött „hazaáruló", ha ilyen érzéseket ébreszt bennem a hazatérés gondolata. Minden bosszúérzés nélkül megyek haza. Ebben sem követem ellenfeleimet.

2. Mi Elnök úr véleménye az új demokratikus Magyarország bel- és külpolitikai problémáiról?

Mindenekelőtt örömmel üdvözlöm az új földreform-rendeletet. Értesüléseink még hézagosak, de annyit máris meg lehetett állapítani, hogy a magyar latifundiumot eltüntetik. Az a tény, hogy az új Magyarország minden mást megelőzően ezt a központi problémát akarja megoldani, biztató jel, mert valóban ezen fordul meg Magyarország jövője. Annyi bizonyos, hogy a földreform-rendelet végrehajtása után a magyar földbirtokos osztály, a németek kiszolgálója, a reakciós és fasiszta gondolatok táplálója és a magyar nép elnyomója, eltűnik a történelmi színről. Ez a földreform politikai és egyúttal szociális jelentősége. Természetesen gazdasági eredményeit illetőleg még nem mondhatunk semmit, s alaposabb értékelésével várnunk kell, de szelleme egészséges.

A földreform azonban még nem minden. Alapvető és fontos lépés, de csak akkor, ha más egészséges reformok is követik. Itt elsősorban a nevelés reformjának nagy jelentőségére gondolok. Örömmel hallom, hogy a Horthy-rendszer tankönyveit kivonták a forgalomból. Hátra van még a pozitív nevelési reform kidolgozása. A vitézi szék és a levente szervezet[5] feloszlatása is azt mutatja, hogy az új magyar rendszer jó úton halad. Mindez azonban nem vakít el. Az ország újjáépítése, átnevelése, az új Európába való bekapcsolása hatalmas feladat, amelyet nem lehet egyik napról a másikra megoldani.

Magyarországnak minden lehetőt el kell követnie, hogy elfeledtesse Oroszországgal és a szomszédaival az ellenük elkövetett bűnöket. A Szovjetunióval nemcsak hálából, de ésszerű meggondolásból is a legbarátibb és legszorosabb együttműködést kell megteremteni. A szomszédokkal is minden félreértés nélkül együtt kell dolgoznunk, mert enélkül nincs magyar jovendő és nincs béke. Ez nem annyit jelent, hogy akár a Szovjetunió akár pedig a szomszéd államok beavatkoznak a magyar belügyekbe, viszont nemzetközi önállóságunk megőrzése, sajátos kultúránk fejlesztése sem jelentheti az elzárkózást, vagy a régi Szent István-i és hasonló

tanok felélesztését. Földrajzi adottságok és szociális meggondolások egyaránt kijelölték utunkat, és aki ezzel nem számol, a nemzet ellensége és a magyar jövendő aláásója. Azok, akik a magyar belpolitikában és külpolitikában szabotálni akarják a progresszív Magyarország törekvéseit, ellenségeink, és könyörtelenül el kell bánnunk velük. Azok, akik felismerik az idők szavát és részt vesznek az építésben, elfeledtetik esetleges gyászos múltjukat. A fasizmusellenes harc csak az első lépés. Az építő munkában mutatkozik meg, hogy ki az igazi barát. Nekünk ugyanakkor, amikor szorosra fűzzük kapcsolatainkat a Szovjetunióval és a szomszédokkal, a Nyugattal: Nagy-Britanniával, az Egyesült Államokkal és Franciaországgal is baráti, szíves viszonyt kell fenntartanunk, és nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a feudálfasiszta németbarát reakcióval szemben Magyarországon a nyugati kultúra volt a megfelelő ellenméreg. Mindenekelőtt magyar politikát kell folytatnunk, mert az igazi magyar politika egyúttal a többi néppel való megbékélést is jelenti. Az álhazafiak azt hirdették, hogy aki a szomszéd népek barátja, nem lehet jó magyar. Ezért terjesztik most is, hogy Benes járta ki a hazatérésemet. Így akarnak aláásni a magyar közvéleménynél, egyúttal azt is éreztetve, hogy a magyar nép nem a saját akaratából cselekszik. Ennek a játéknak azonban vége. Ma már mindenki tudja, hogy Budapest választott meg nemzetgyűlési képviselőnek, mert Budapest népe, az ország népe, és egyáltalában minden becsületes magyar tudja, hogy a magyarság igazi érdekeit nem az álhazafiak képviselik. A katasztrófa, az ország pusztulása megmutatta, hogy hová vezet a politikájuk.

Befejezésül még csak azt szeretném mondani, hogy nagy örömmel vettem tudomásul, hogy velem együtt két jó barátomat választották be a magyar nemzetgyűlésbe: Vámbéry Rusztemet és Bölöni Györgyöt. Vámbéry otthon a legnehezebb körülmények között harcolt.A legnagyobb sötétségben terjesztette a világosságot és Amerikában fáradhatatlanul szolgálta a magyar nép ügyét. Ezért nemcsak otthon, de sajnos az amerikai magyarság körében is rágalmakkal illették. Ebben a rágalomhadjáratban az *Amerikai Magyar Népszava* volt a leghangosabb. Ezeknek nem lesz könnyű visszatáncolni. Vámbéry nem kaphatott volna nagyobb és jogosabb elégtételt. Bölöni György Párizsban az emigrációban közvetlenül küzdött 20 éven keresztül a Horthy-rendszer és négy éven keresztül a Gestapo ellen. Ma már mindenki

tudja, hogy ez mit jelentett. Az ő hazahívásuk még külön elégtétel számomra.

(Havas Endre)

Harc, 1945. május 1.

---

[1] *Victrix causa Diis placuit sed victa Catoni:* A győztes ügy az isteneknek tetszett, a legyőzött ügy Catónak.

[2] *Durch Niederlagen zum letzten Sieg:* vereségeken keresztül a végső győzelemhez.

[3] *Never too late to mend* (ang.): megjavulni sohasem késő.

[4] *Tiétek a föld!:* l. 1. 392 lapján.

[5] *Vitézi Szék és Levente szervezet:* l. Jegyzetek.

NYILATKOZAT A MAGYAR JÖVŐNEK
1945. május 10.

A MAGYAR NÉP MEGHÍVÁSÁT ELFOGADJA. „EGÉSZ LÉLEKKEL OTTHON VAGYOK, HOGY KIVEGYEM A RÉSZEM AZ ÚJ, DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG FELÉPÍTÉSÉBEN" — MONDJA KÁROLYI. — A MAGYAR FELADATOK

A *Magyar Jövő* kábel útján fordult Károlyi Mihályhoz Londonban, véleményét kérve hazahívásával kapcsolatban. Annak idején még nem érkezett meg a híre annak, hogy Károlyit a magyar nemzetgyűlés tagjává is megválasztották közben.

Károlyi Mihály nyilatkozata most érkezett meg, amelyben még csak arról tesz említést, hogy Budapest törvényhatósági bizottságába választották.

Károlyi Mihály a *Magyar Jövő*nek küldött nyilatkozatában az alábbiakat mondja hazahívásáról és a magyar feladatokról:

Amióta Budapest torvényhatósági bizottságába való hazahívásom hírét vettem, már nem érzem tobbé magamat emigránsnak. Rovidesen várom a meghívás megerősítését, de már féllábbal és egész lélekkel otthon vagyok, hogy kivegyem a részem az új, demokratikus Magyarország felépítésének nehéz, de tobbé már föl nem tartóztatható és el nem gáncsolható korszakos munkájában.

Az új magyar demokratikus *törvényhozás*, — mint az eddigi hézagos hírekből is kitűnik — helyesen és gyökeresen magát a foldbirtokos osztályt likvidálja. A foldreform-torvény[1] 100 holdon felül minden négyszogolet kisajátít és csak annyiban tesz különbséget a náci és nem náci foldbirtokos között, hogy az előbbieket egyszerűen elkobozza, míg az utóbbiak némi kompenzációt kapnak. Hogy a kompenzáció mennyit tesz ki, azt még nem tudjuk, de valószínűnek látszik, hogy a foldbirtok-megváltás lényegében egy nagy vagyoncsökkentéssel ér fel. Ez egyben nagy tisztogatást is jelent, mert megtori a fasiszta és reakciós Horthy-rendszerrel együttműkodő osztály gazdasági és politikai hatalmát.

Biztos vagyok benne, hogy ezt az első nagy lépést fokozatosan követik majd az összes produktív rétegek boldogulását biztosító belpolitikai reformok, amelyek a tömegek kulturális és megélhetési nívóját legmesszebbmenően emelik. Remélem, hogy a demokratikus Magyarország képes lesz a *fegyverszünet* lelkiismeretes betartásával kiérdemelni az országot felszabadító *Szovjetunió* barátságát és az *angolszász* nagyhatalmak támogatását. Biztosítottnak látom összes szomszédainkkal való barátságos együttműködésünket is. Mindez azonban a magyarság magatartásán múlik és azon, hogy tud-e elbánni kérlelhetetlenül mindazokkal, akik az ország demokratizálását szabotálni akarják.

Ennek a természetes és elkerülhetetlen előfeltétele, hogy a vezetés és a politikai végrehajtó hatalom azok kezébe kerüljön, akik a demokratikus előrehaladás megalkuvás nélküli, fenntartást és hátsó gondolatot nem ismerő, feltétlenül megbízható harcosai. A háborús gonosztevőktől és a náci cimboráktól eltekintve, a múltja miatt senkit sincs okunk kizárni az újjáépítés közös munkájából. De akik a múltban a nemzetgyilkos reakciót szolgálták, vagy ingadozó konjunkturistáknak bizonyultak, azok — véleményem szerint nem nyújtanak biztosítékot a *vezetésre*. Önzetlen jóhiszeműségüket is csak úgy bizonyíthatják be, ha buzgón kiveszik a részüket a munkából, de a vezetést átengedik azoknak, akiknek múltja és eddigi munkája garanciának látszik a jövőre is.

A KÜLFÖLDI MAGYARSÁG ÚJ FONTOS SZEREPE

A *külföldi magyarság*ra fontos szerep vár az újjáépítésért folyó munkában.

Az ideiglenes nemzetgyűlés megalakulása természetesen *megszüntette a külföldi magyar tanácsok politikai feladatát:* a demokratikus Magyarországért folyó harc vezetését. A külföldi magyarság nyilván nem adhat, csak várhat irányítást — a nemzeti szuverenitást képviselő nemzetgyűléshez való viszonyában. Viszont a külföldön élő magyarok anyagi és erkölcsi támogatása értékes szolgálatot tehet a náci rémuralom sebeit még mindig súlyosan szenvedő Magyarországnak. Arra kérem az amerikai progresszív és demokratikus magyarokat: támogassák az ideiglenes nemzetgyűlést az újjáépítés munkájában, és szervezzék meg erre a célra

az összes megbízhatóan demokratikus magyar pártalakulatok: szocialisták, kommunisták, liberálisok, vagy bármilyen más elnevezés alatt működő megbízhatóan náciellenes és őszintén progresszív amerikai magyarok nemzeti összefogását.

Ez a nagy feladat voltaképpen összeesik az amerikai magyar tömegek másik nagy kötelességével: az Egyesült Államok új elnökének lelkes támogatásával. A világ demokratikus erőit súlyos csapás érte F. D. Roosevelt elvesztésével. Azonban utódjának, Mr. Trumannak nyilatkozatai és tettei azt a reményt nyújtják, hogy folytatója és sikerre vezető harcosa lesz a nagy örökségnek: a világbéke, demokrácia és haladás biztosításának, amelytől végeredményben a magyar újjászületés sorsa is függ.

London, 1945. május 10.

---

[1] *Földreform-törvény:* l. Jegyzetek.

LEVÉL CZAKÓ AMBRÓHOZ

1945. július 11.

Kedves Czakó, köszönettel nyugtázom július 3-án kelt meleg hangú levelét.

Látom, hogy telve van aggodalmakkal, amelyek érthetők ugyan, de úgy hiszem, kissé túlzottak. Abban teljesen egyetértek, hogy nekünk elsősorban magyar politikát kell csinálnunk, de nem hiszem, hogy ebben az oroszok megakadályoznának bennünket. Nem azért, mert a jószívűség kötelezi őket erre, hanem mert az érdekük kívánja, hogy egy független oroszbarát Magyarország legyen a szomszédjuk. Természetesen ennek a Magyarországnak be kell kapcsolódnia a közép-európai népek életébe, és fel kell hagynia minden revizionista törekvéssel. Legfőbb feladatunk, hogy a magyar kisebbség jogait biztosítani tudjuk.

Ami azt az aggodalmát illeti, hogy az egységpolitika csak átmeneti, erre vonatkozólag semmiféle támpontom nincs. Ez éppen úgy lehet igaz, mint nem.

Nem osztom azt a nézetét, hogy én külön pártot alapítsak. Sokkal jobban tudom a nemzet ügyét szolgálni, ha pártokon feletti maradok. Ezenkívül az ilyen pártalakítás azzal a veszéllyel járna, hogy a reakciós polgárság ebbe a pártba kapaszkodna, aminthogy 1918-ban is a Károlyi pártot annyira elárasztották a reakciósok, hogy nekem kellett volna kilépnem a Károlyi pártból. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy meg akarom akadályozni az ilyenfajta megmozdulásokat, de én magam nem kívánok ebben szerepet vállalni.

Ha reálisan nézzük a dolgokat, be kell látnunk, hogy Magyar-

ország egy kis parányi ország, és vagy ki tud termelni egy olyan nemzeti létet, amely haladó szellemű és megbízható az oroszok részére, és akkor független, szabad maradhat, vagy pedig a reakció éppen a függetlenség és egyéb jelszavak hangoztatásán keresztül érvényre jut, s akkor elsöprik, s valóban szovjetizálnak bennünket. A lengyel példa is mutatja, hogy az oroszok mindaddig nem engednek, amíg nem látják biztosítva magukat. Amíg a legkisebb veszélye fennforog annak, hogy egy lengyel, magyar, vagy egyéb pufferállamot akarnak kiépíteni ellenük, nem hajlandók a függetlenséget megadni. Ezt Mikolajczyk is belátta, és bekapcsolódott a lengyel politikába. Így megvan a lehetősége annak, hogy urak maradjanak a saját portájukon.

A világért sem akarom ezzel azt mondani, hogy fel kell áldozni az angolszász kapcsolatokat, márcsak azért sem, mert a legfontosabb az, hogy az angolszászok és az oroszok megegyezzenek, s továbbra is együttesen intézzék a világ ügyeit. Nem szabad az egyiket a másik ellen kijátszani.

Örülök, hogy cikkem tetszett, és remélem, hogy hamarosan hosszabban írhatok megint.

Addig is melegen, barátsággal üdvözli

London, 1945. július 11.

LEVÉL GARBAI SÁNDORHOZ

1945. július 27.

Kedves Garbai, köszönettel vettem május 7-i és június 1-i leveleidet. Elnézésedet kérem, hogy ilyen megkésve válaszolok, de vidéken voltam, s feleségem betegsége valamint az én gyengélkedésem megakadályozott abban, hogy a postámat feldolgozzam. Köszönöm jókívánságaidat és hasonlókkal viszonzom.

Ami építkezési terveidet illeti, azokat igen fontosaknak és értékeseknek tartom, hiszen tudom, hogy Te ebben szakértő vagy, de ezeknek részletes megvitatását magyarországi találkozásunkra szeretném hagyni. Még nem tudom, hogy mikor megyek, mert a hivatalos meghívást még mindig nem kaptam meg, de az az általános vélemény, hogy Potsdam után ez a kérdés is rendeződni fog. A budapesti *Népszava* hírül adta, hogy „akadályok" vannak, s úgy látszik, hogy ezek az akadályok a magyar kormány státusában illetve státus hiányában keresendők.

A magyar lapok több amerikai magyar lapba írott cikkemet átvették, állandóan foglalkoznak velem, s így nem hiszem, hogy a késésnek politikai okai volnának, bár bizonyára van néhány „átálló", aki semmitől sem fél annyira, mint éppen az én hazahívásomtól.

Remélem, hogy Te is nemsokára hazajössz. Addig is jól tennéd, ha minél szorosabbra fűznéd a kapcsolatot Bölöniékkel, mert nekünk baloldaliaknak minden árnyalatbeli különbség ellenére erősen össze kell tartanunk. Egyelőre még kevesen vagyunk igazán baloldaliak, bár az átállók tömegesen jelentkeznek. Ezekben azonban korántsem lehet teljesen megbízni. Résen kell lennünk, és

vigyáznunk kell arra, hogy a nagy egységen belül a baloldal egysége teljes és hathatós legyen.

A Labour Party hatalmas győzelme optimizmussal tölt el. Az angol nép nemcsak a maga szociális jóléte, felépítendő otthona, hanem az európai és a világbéke mellett is szavazott. Határozott feleletet adott azoknak, akik suba alatt vagy olykor nyíltan az oroszok ellen heccelnek. Az angol nép tudja, hogy mit jelent a háború, és tudja, hogy a győzelmet az oroszokkal együtt vívták ki. A különböző fehér emigráns (lengyel, magyar stb.) ábrándozóknak befellegzett. Franco is pakolhat. Ennek a választási győzelemnek közvetlen hatása lesz Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Spanyolországban, Portugáliában, Olaszországban, Görögországban és közvetett hatása Közép- és Kelet-Európában. Ezentúl az európai baloldal két oldalról remélhet támogatást, és megvan a remény arra is, hogy egy egészséges szintézis teremtődjék. A baloldali Anglia és Oroszország egysége fog visszatükröződni a munkáspártok egységében. Az amerikai Hearst sajtó és a Wall Street is megkapta a megfelelő választ. Itt nagy az öröm, és joggal.

Írj mindenről. Mielőtt hazamegyek, értesíteni foglak.

Feleségeddel együtt szívélyesen, barátsággal üdvözöl

Károlyi Mihály

London, 1945. július 27.

LEVÉL A SVÉDORSZÁGBA MENEKÜLT MAGYAR ZSIDÓ ASSZONYOKHOZ

1945. szeptember 13.

Kedves Honfitársaim,

Böhm Vilmos barátomtól értesültem arról, hogy több ezer magyar zsidó asszony keserves megpróbáltatások után Svédországba érkezett. Örülök, hogy a szörnyű szenvedések után ideiglenes menedéket találtak. Tudom jól, hogy az átéltek után nehéz nyugalomra találni, és el tudom azt is képzelni, hogy milyen türelmetlenül várják a híreket otthonról. Mégis, a jelenlegi rendkívül nehéz körülményekre való tekintettel, türelemmel kell várniok, amíg hazautazásukra sor kerülhet. A háború és a vele járó pusztítás mindent nehezebbé tett: a közlekedés rossz, a posta nem működik még rendesen stb. Odahaza a legnagyobb akadályokkal küzdenek, az országot újjá kell építeni, a romokat el kell takarítani. Amint hallom, már több deportált haza került, és így bízva bízom abban, hogy hamarosan Önökre is sor kerül. Nem tudom, hogy mikor kerülök haza — jómagamnak is technikai akadályokat kell leküzdenem —, de ígérem, hogy amint hazaérkezem, az Önök sorsára is fel fogom hívni az illetékesek figyelmét, és személy szerint mindent meg fogok tenni, hogy mihamarabb szeretteik között lehessenek.

Kívánom, hogy minél hamarabb eljöjjön az az idő, amikor szenvedéseiket elfelejthetik, és újra mint szabad polgárok élhessenek a szabad Magyarországon.

Hazafias üdvözlettel
Károlyi Mihály

London, 1945. szeptember 13.

LEVÉL BÖLÖNI GYÖRGYHÖZ

1945. szeptember 21.

Kedves Bölöni, köszönettel vettem szeptember 15-i leveledet. Egyelőre konkrét választ nem adhatok, mert hazautazásom még mindig a levegőben lóg. Lehet, hogy az angol kormány azon az álláspontón van, hogy amíg Magyarország kérdése hivatalosan nem rendeződik, az én ügyemet sem intézik el véglegesen, mert ez részükről más vonatkozásban is elkötelezettséget jelentene. Ezért nem tudok a külügyminiszterrel vagy más miniszterrel sem beszélni. Csupán a Foreign Office[1] hivatalnokaival állok érintkezésben.

Miután az ügyek így állnak, hiábavaló volna Veled akár Bécsben, akár Párizsban rendez-vous-t megbeszélni, bármennyire szeretném is ezt.

A magyar újságok híradása szerint engem a nemzetgyűlés megnyitására, szeptember 5-re hazavártak, sőt első szónoknak voltam hirdetve. Ezek szerint a magyar kormány nem ismeri a nehézségeket.

Amennyiben Te érnél előbb haza, arra kérlek, hogy beszéld meg otthoni megbízható vezetőkkel a következőket:

1) Tekintettel arra, hogy a földreformot hál'Istennek már keresztülvitték, ebben a vonatkozásban már nincs szükség többé rám, viszont hosszú külföldi tartózkodásom alatt szerzett tapasztalataim és összeköttetéseim mint külpolitikai tanácsadót azt hiszem használhatóvá tennének.

2) Addig is, amíg Magyarország hivatalos elismerésben részesül, mint félhivatalos külpolitikai tanácsadó járhatnék el Lon-

donban, és ellensúlyozhatnám a Lady Listowel-féle mérgező propagandát. Miután a londoni terepet jó ismerem és sok embert ismerek, kellő energiával át tudnám törni a Magyarország elleni hivatalos hangulatot.

3) A csehszlovák—magyar ügy elmérgesedése ügyében is esetleg el tudnék valamit érni, de csakis akkor, ha valamiféle hivatalos megbízást kapnék. Éppen tárgyalóképességem megőrzése miatt hallgattam eddig, s csak magánlevelekben figyelmeztettem Fierlingert, Ripkát és Masarykot jelenlegi politikájuk veszélyére. Amint hallom, Jászi és Vámbéry is írtak egy memorandumot ebben az ügyben.

4) Természetesen mielőtt ehhez a munkához hozzálátnék, előbb haza kell mennem, de sem Neked, sem nekem nem szabad elfelednünk, hogy 27 év óta távol vagyunk, és a magyar életet jóformán nem ismerjük. 27 év nagy idő, és amit elmulasztottunk, nem lehet egy-két hét alatt behozni. A nagy külpolitikai vonalakat azonban ismerjük, és mindketten hasznosabbak vagyunk künn, mint odahaza, legalábbis egyelőre. Lassanként majd meg fogunk ismerkedni az otthoni légkörrel. Előbb a vezető politikusokkal kell a kérdéseket megtárgyalnunk, és meg kell ismernünk azokat az embereket, akik ma a magyar politikában szerepet játszanak.

5) Nagyon fontos volna az emigráció likvidálása.[2] Ez persze nem vonatkozik az amerikai emigránsokra. Azonban egy progresszív magyar kormánynak nem érdeke, hogy külföldön élő magyarok minden irányítás nélkül, szabadon és nemegyszer ellenségesen (ravaszul ellenségesen) mindenféle propagandát űzzenek. Az ilyen propaganda csak kivételes esetekben és józan ítéletű emberek kezében lehet hasznos. Az ellenségek könnyen felgöngyölíthetik az egészet. A kételkedőket s habozókat itt csak megrontják. Még ezeket is sürgősen haza kellene vitetni, mert odahaza kevesebb lehetőségük van a rontásra, mint itt. Ne feledd el, hogy Eckhardt Amerikában, Lady Listowel itt nagy erővel dolgoznak egy fehér emigráció kiépítésén.

Sokszor nem is rosszakaratból, de kontárkodásból súlyos hibákat követnek el. Éppen ezért sürgős szükség volna szubvencionált lapokra, amelyek megfelelő irányelvek mellett dolgoznának.

6) Tegnap találkoztam Léon Blummal. Meglepett, hogy milyen jó kondícióban van. Nagyon barátságos hangulatban folyt le a találkozás. Többek közt azt mondotta: — és ezt kérlek, mondd

meg Juditnak, ha ismét meglátogatna —, hogy „dites à votre fille, de venir me voir à Paris.[3] Je serais heureux de faire sa connaissance." Juditra nézve ez nagyon fontos, mert rajta keresztül esetleg jól elhelyezkedhetne, például kiküldhetnék a francia követségre Pestre. Persze nagy baj, hogy Judit nem tud magyarul. Ha összeszedi magát, valamit csak meg tud tanulni. Mindenesetre meg van az az előnye is, hogy most már németül is tud.

Remélem, hogy feleséged egészsége javult. A magyarországi tél azonban veszélyesnek ígérkezik. Ez áll az én feleségemre is. Már csak emiatt is szeretnék visszajönni Angliába, s legfeljebb tavasszal telepednék le végleg.

Meleg barátsággal üdvözöl Mindkettőtöket
Károlyi Mihály

London, 1945. szeptember 21.

---

[1] *Foreign Office:* Az angol külügyminisztérium.

[2] Károlyi Mihály a második világháború befejezése után nemcsak hivatalos megnyilatkozásaiban, hanem magánjellegű leveleiben is többször és állhatatosan állást foglalt a külföldi emigrációs szervezetek és egyesületek feloszlatása mellett. Mindenkinek azt tanácsolta, hogy amint lehet, térjen haza Magyarországra, s addig az új, most épülő Magyarországot segítse minden lehető módon.

[3] *Dites a votre fille, de venir me voir à Paris* (fr.): Mondja meg a lányának látogasson meg Párizsban. Boldog lennék, ha megismerhetném.

LEVÉL ERNST OTTÓHOZ

1945. szeptember 21.

Kedves Ernst Ottó, köszönettel vettem szeptember 17-i levelét, és örömmel látom, hogy jól elhelyezkedett. Egyben gratulálok a résistance-ban[1] kifejtett bátor munkájához.

Ami a kért irányelveket illeti, jelen pillanatban semmi határozottat nem tudok mondani, s még kevésbé tudok tanácsot adni arra vonatkozólag, hogy mit csináljon. Ahhoz, hogy a külföldi magyarokat a hazai fejlődés szolgálatába állíthassam, előbb haza kell mennem, körül kell néznem, és tudnom kell, hogy mi az otthoniak véleménye erről. Nézetem szerint az emigrációs mozgalmakat inkább le kell építeni, és egy otthonról irányított képviseleti és kultúrszervet kell létesíteni helyettük. Ne feledje el, hogy mi már nem vagyunk emigránsok. Éppen azért nem kívánok többé az emigrációs mozgalmakkal foglalkozni. Szerintem mindenben az otthoni kormány illetékes.

Természetesen addig is, amíg Magyarország felveszi a hivatalos kapcsolatot a külfölddel, mindent meg kell tenni az új Magyarország megsegítéséért, és Franciaországban a Bölöni György vezetése alatt álló függetlenségi mozgalom köré kell csoportosulni. Így tehát nagyon helyesnek tartom, ha Maga ennek a csoportnak a keretében dolgozik. Többet egyelőre nem tudok mondani.

Szívélyes üdvözlettel

---

[1] *Résistance-ban:* a franciaországi ellenállási mozgalomban.

A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM 27. ÉVFORDULÓJA

1945 október

Huszonhetedszer érem meg külföldön az októberi évfordulót. Pedig azt hittem, hogy ebben az évben minden bizonnyal már otthon ünnepelhetek. De most azután valóban már csak egy hajszálon múlott, hogy nem vagyok még odahaza, és így nyugodtan állíthatom, hogy először ünnepelem meg szabadon, nem mint emigráns, hanem mint híve és részese az új Magyarországnak.

Október 31-et ünnepelni kötelesség: kötelesség azzal a múlttal szemben, amely a haladó szellemű Magyarország hagyományát jelenti, amelynek először sikerült legyűrni a feudális magyar világot, és amely először próbált egy modern, szabad országot teremteni. De ha ez kötelessége a külföldon élő magyarságnak, még sokkal inkább az otthoniaknak. Sajnos, Októbert alig-alig emlegetik, pedig ideje lenne, hogy hagyománya kozkinccsé váljék. Tanulmányozni és népszerűsíteni kell. Fel lehet fedni hibáit, de nem szabad elhallgatni az erényeit. Meg kell magyarázni a magyar népnek, hogy 27 évvel ezelőtt majdnem megmentették az országot azok, akiket az ellenforradalmi rendszer befeketített. Csak ha ezt megértették, tudják igazán felmérni, hogy mit jelentett a Horthy-rendszer. Csak ennek a megvilágításában ismerik fel az ellenforradalom és a reakció bűneit. Az új magyar rendszernek erélyesen kell védeni a forradalmi hagyományokat, mert ezzel a saját rendszerét védelmezi. Miért kell foglalkozni a múlttal? — fogják kérdezni tőlem — miért kell tanulmányozni a hagyományokat akkor, amikor annyi bajunk van a jelenben és elsősorban a jelen problémáit kell megoldanunk. Hát ha másért nem, legalább

azért, mert Október problémáiban megtalálhatjuk a jelen problémáit is. Vagy pedig azért ne beszéljünk Októberről, mert sikertelen volt, mert elbukott? De hiszen akkor 1848-ról se volna szabad beszélnünk, mert akkor is vereséget szenvedett a magyar nép szabadságharca. De még 48-ról is beszélnünk kell, mert szükségünk van a forradalmi hagyományokra, noha már csaknem 100 év választ el bennünket Kossuthtól és Petőfitől.

Október és ma között alapvető hasonlatosságok vannak. Mindenekelőtt a mai rendszer programja nagyjában ugyanaz: földreform, szakítás a németekkel, új orientálódás a szlávok felé, béke a szomszédokkal, szociális reformok, szakítás a Szent István-i gondolattal stb. stb. Ezen pozitívumok mellett azonban azért is ki kell hangsúlyozni a jelentőségét, mert ezzel a Horthy-rendszer bűneire is rámutatunk. Az októberi forradalom dicsérete a Horthy-rendszer támadását jelenti. Ha nem merjük vállalni Októbert, a külföldön és főleg Angliában azt fogják hinni, hogy nem is olyan mély a változás, amint azt az első pillanatban hitték. A magyarság csakis demokratikus tradícióinak ápolása révén küzdheti fel magát és szerezheti meg a szabadságszerető népek becsülését. Ne feledjük el, hogy Októberrel kapcsolatban Angliában, a progresszív körökben, és így a munkáspártban is, bizonyos bűntudat él, mert tudják, hogy az akkori Anglia nemigen segítette a népköztársaságot, és inkább annak ellenségeire hallgatott. Ugyanez a bűntudat élt bennük Csehszlovákiával szemben München után. Ezért harcoltak azután olyan kettőzött erővel a hitlerizmus ellen. Október propagálásával tehát módot adunk az angol demokráciának arra, hogy az 1918-as hibákat jóvá tegye, figyelmeztetjük arra, hogy a magyar progresszív erőknek szükségük van a támogatásukra azzal a reakcióval szemben, amely 1918 óta semmit sem változott. Ezt a reakciót nemcsak vezércikkekben kell támadni, hanem cselekedetekkel és egy ilyen cselekedet volna az is, ha *teljes és nyilvános* elégtételt adnának az októberi emigránsoknak. Hadd lássa a világ, hogy mit követett el ellenük a Horthy-rendszer. És erre éppen most van szükség, amikor sötét, illetve fehér felhők tornyosulnak a magyar horizonton, és a reakció éppen nyugati támogatásban bízva készül visszahódítani elvesztett pozícióit.

Októberi tapasztalataim alapján a legnagyobb veszedelmet az infiltráció processzusában látom. Az első hetekben kizárólag

Budán, a miniszterelnökség épületében tartózkodtam, és nem volt időm arra, hogy a pártommal törődjem. Amidőn néhány heti szünet után lementem a Lloyd-épületben levő pártházba, valósággal megdobbentett az, amit ott láttam. A helyiség zsúfolva volt emberekkel, de ez a sokaság 90 százalékban átállókból állott. Ez annyira így volt, hogy mikor hazamentem, azt mondtam a feleségemnek, hogy „kedvem volna kilépni a Károlyi-pártból". Tudom, hogy az átállók velejárói a forradalmi változásoknak, és a Foucher-kra sajnos mindenkor szükség van, de ha nem sikerül ezeket az embereket előbb-utóbb kicserélni, felfordítják a szekeret. A forradalmak gyakran az első fellángolás után visszaesnek. 1871—1875 között csak egy hajszálon múlott, hogy a francia köztársaság el nem bukott, és a Bourbonokat nem restaurálták. Szerencsére a mai magyar helyzet az analógiák ellenére nem mindenben azonos az 1918-as helyzettel: most az akkori missziók helyett a vöröskatonák tartják megszállva az országot. Ez a progresszív erők részére bizonyos hátvédet jelent. Viszont 1918-ban a magyar nép maga csinálta a forradalmát, most a Voros Hadsereg felszabadításának köszönheti, hogy megszabadult a németektől és a magyarúri osztálytól. A magyar úri osztályt a Vörös Hadsereg győzte le. Igaz, a forradalmi erők, a káderek 1918-ban sem voltak nagy számban, most azonban, egy 26 éves ellenforradalmi fertőzés után, ezek a káderek még kisebbek.

Minden erőnket össze kell szednünk, hogy hűek legyünk az 1848-as és 1918-as hagyományokhoz, és most azután véglegesen felépítsük a szabad, haladó szellemű Magyarországot. A múltból egyenes út vezet a jelenbe. Minden nép megtalálja a múltban azt, ami irányt ad jelen cselekedeteinek. Párizsban a rue du Quatre Septembre, Velencében a 22 Marche jelzi az irányt. Nagyon helyes volna, ha Magyarországon is volna egy Október 31 utca. Nem magamnak kérek elégtételt ezzel, hanem a magyar népnek, hogy igenis büszkélkedhessen hagyományaival. Amikor az utcákat átkeresztelték, nem lett volna szabad megfeledkezniök Októberről.

Minden nép elsősorban önmagából meríti az erőt. A magyar népnek igénybe kell vennie az oroszok segítségét, hálásnak kell lennie a felszabadításért, a földreformért, amely végső soron szintén az oroszoknak köszönhető, de a demokrácia csak akkor marad meg, ha a magyar nép meghódítja saját magát a demokráciának, ha azt élő erővé, valósággá teszi. Magyar demokráciát,

magyar politikát kell csinálnunk, hogy az oroszok, angolok megbecsülhessenek bennünket, és lássák, hogy ez a nép nem elveszett, nem reakciós. Az angol munkáspártnak meg kell értenie, hogy a magyar demokrácia jobb szövetségese, mint egy áldemokrata rendszer, amelyben a reakció levitézlett emberei új formában ugyan, de a régi világot akarják becsempészni. Az utóbbi időben sok szó esett Nyugaton a magyar demokráciáról. Bevallom, csodálkoztam azon, hogy éppen most nézik górcsővel a demokrácia milyenségét, holott 25 éven keresztül édeskeveset firtatták, hogy milyen demokrácia van Magyarországon. Én bízom abban, hogy a Nyugat is be fogja látni, hogy a haladó magyar pártok egynegyedszázados handicappel indulnak a demokratikus versenyben. Tobb mint 25 éven át nem hallhatták igazi hangjukat. És a demokrácia, az igazi demokrácia mást is jelent: elsősorban a széles néprétegek bekapcsolódását az állam életébe. A magyar nép egyharmada földet kapott, és ezzel belépett a magyar életbe. Így kell a demokráciát értelmezni.

Nem szabad azonban abba a hibába beleesnünk, hogy eleve lemondunk az angol demokrácia támogatásáról. Igenis hirdessük, hogy az angol munkáspárt az októberi hagyományok, a földreform, az új demokrácia mellett van a titokban szervezkedő és rájuk kacsintó ellenforradalmárok ellen. Nem szabad eltűrni, hogy a népek élete az atombomba árnyékában állandó bizonytalanságban maradjon, és az atombomba szabja meg fejlődésünket.

Nehéz évek előtt állunk, sorsdöntő évek előtt. Talán még megadatik nekem, hogy ezekben a nehéz években segíthetek a magyar népnek. Tobbszor kijelentettem, hogy kész vagyok hazatérni. Eddig ez azért nem történt meg, mert a meghívást, négy hónapos késéssel, csak három hete kaptam meg, és az ideiglenes nemzetgyűlés szeptember 5-i megnyitására szóló meghívás is csak szeptember 15-én jutott el hozzám. Ezek a technikai akadályok gátoltak. Remélem, hogy most már hamarosan mehetek. Meg kell azonban mondanom, hogy 27 év után a magyar belpolitikai életet nem tudom kellőképpen értékelni. Ilyen tekintetben keveset segíthetek, mert hiszen nincsenek ismereteim erről. Szívesen segítek és remélem segíthetek azonban külpolitikai viszonylatban. Ha a magyar nép megbíz azzal, hogy szolgáljam, minden erőmmel, szívvel-lélekkel a rendelkezésére állok.

NYILATKOZAT
A NÉPSZAVA MUNKATÁRSÁNAK
1945. december 3.

A *Népszava* nevében felkerestem Károlyi Mihályt, és hosszan elbeszélgettem vele az új magyar demokratikus rendszer bel- és külpolitikai problémáiról. A Magyar Népköztársaság volt elnökén cseppet sem látszik meg, hogy túl van a hetvenedik életévén. Határtalan életkedv, politikai érdeklődés és fiatalos lelkesedés nyilatkozik meg minden szaváből. A 27 éves száműzetés ellenére nincs semmi, ami annyira érdekelné, mint a magyar nép jövője. Életének egyetlen célja a magyar népet boldognak látni.

Arra a kérdésemre, hogy mikor tér haza és miben látja a magyar demokratikus fejlődés biztosítását, Károlyi Mihály kijelentette, hogy legkésőbb március 15-én, a magyar nemzeti ünnepen Budapesten lesz.

Eddig — mondotta — különböző technikai és családi akadályok késleltettek. Szerettem volna ezeket a nehéz hónapokat a magyar néppel megosztani, de rajtam kívül álló okok megakadályoztak ebben. Nyilatkozataimban, cikkeimben azonban semmi kétséget nem hagytam aziránt, hogy nemcsak híve és támogatója, de részese is vagyok az új, haladó szellemű Magyarországnak. A földreformot és a szociális reformokat örömmel üdvözöltem, s már több ízben kifejtettem azok jelentőségét. Meggyőződésem, hogy az önmagára találó munkásság és parasztság többé nem fogja kiengedni kezéből a gyeplőt, és féltékenyen fogja őrizni a Vörös Hadsereg felszabadító harca nyomán megszerzett jogait és szabadságát. A jelenlegi súlyos gazdasági helyzet elszomorít ugyan, de a magyar népnek meg kell értenie, hogy egy pusztító háború után vagyunk, s minden nélkülözésnek a 25 éves ellenforradalmi Horthy-rendszer az okozója. Nem a mai rendszer felelős azért, hogy ilyen nyomorúságba jutottunk. Ha a nép élni tud a szabad-

ság ajándékával, ha megtanulja, hogy kik a barátai és kik az ellenségei, akkor minden nehézség és nyomorúság ellenére ki fog kászálódni a bajokból és meg fogja szilárdítani az új magyar népi demokráciát. Ennek a népi demokráciának sajátosan magyar jelleget kell oltenie, mert csak így tudunk megbecsülést szerezni magunknak. Az előző rendszer csak szavakban volt magyar, és a nemzeti nagyságot más népek elnyomásában látta. Az új, haladó szellemű Magyarországnak a szomszéd népekkel való békés együttműködésben, a magyar nép demokratikus, progresszív gondolkodásának a kifejlesztésében, 1848 és 1918 hagyományainak továbbfejlesztésében kell látnia a nemzeti nagyságot, mert csak így tudjuk elfeledtetni, hogy két háborúban a reakciós Németország oldalán harcoltunk, s csak így tudjuk bebizonyítani a demokratikus Európa közvéleményének, hogy méltók vagyunk a most kialakuló új európai közösség megbecsülésére.

Mi a véleménye Elnök úrnak a munkásság egységéről? – tettem fel a második kérdést.

A munkásság egysége nemcsak kívánatos — felelte Károlyi Mihály —, de enélkül minden haladás elképzelhetetlen. A fasizmus időleges győzelme és az ebből származó mérhetetlen szenvedés megtanította a munkásságot arra, hogy minden széthúzás súlyos veszedelmekkel jár. A reakció csak arra vár, hogy a munkásság soraiban ismét felüsse a fejét a békétlenség. Ezt a munkáspártoknak tudniok kell. Meggyőződésem, hogy nincs olyan kérdés, amiben a munkáspártok ne tudnának megegyezni. Hozzá kell tennem azonban, hogy a munkásegység nem elég. A falu és a város ellentétének is el kell tűnnie. A munkásság és a parasztság sorsa oszthatatlanul egy. A magyar munkáspártok példát mutattak a világnak azzal, hogy a földreform keresztülvitelét mindennek elébe helyezték. Ezzel szilárd alapra fektették a munkásság és a parasztság egységét, amihez az értelmiségi rétegek is csatlakoztak.

Ez az egység jelenti a nemzetet. Jómagam nem kívánok egyik párthoz sem csatlakozni és önálló pártot sem szándékozom alapítani, mert ebben a nemzeti egységben, a pártok egységében és ugyanakkor a pártok fölött szeretném a nemzetet, a magyar népet szolgálni s a reakció ellen a pártokkal együtt harcolni.

Végül megkérdeztem Károlyi Mihályt, hogyan képzeli el a magyar nép elhelyezkedését az új Európában?

Harminc éve hirdetem, hogy Magyarországnak Oroszország, a szlávság felé kell orientálódnia a németek helyett. Ez volt az egyik fő oka annak, hogy a reakció „árulónak" nevezett. A magyar feudalizmus a német orientációval élt és halt meg. Az orosz orientáció tehát a magyar demokratikus fejlődés sine qua nonja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nyugati kapcsolatainkat feladjuk. A nagy angol politikai átalakulás következtében az orosz orientáció egyáltalában nincs ellentétben a nyugati hatalmakkal való barátsággal. Angliában is, Franciaországban is a nacionalizálások egész sorát indították meg, ami annyit jelent, hogy a Nyugat és a Kelet közötti társadalmi különbség összezsugorodik. A magyar külpolitikának, szerény képességeihez mérten, azon kell lennie, hogy Oroszország és a Nyugat háborús közössége a békébe is átmentődjék. Azok, akik reakciós politikai céljaik érdekében arra spekulálnak, hogy a munkáspárti Angliát szembeállítsák a Szovjetunióval és azt hiszik, hogy miként 1918-ban, a Nyugat most is a magyar úri osztály restaurálási kísérletei mögé áll, mélységesen tévednek. Ezek a konkolyhintők szövetségesek nélkül maradtak. Anglia és Franciaország nagy lépésekkel halad a szocializmus felé, s végsősoron ez a társadalmi átalakulás determinálja a jövő kialakulását.

Természetesen a régi nacionalista örökség még megnehezíti a problémák megoldását. A szomszéd államokkal való békés együttműködésnek még vannak akadályai. Csehszlovákia — Jugoszláviával és Romániával ellentétben — még nem látja át, hogy az új magyar rendszert saját érdekében is támogatnia kell, és nemzetiségi politikáját összhangba kell hoznia nagymúltú demokratikus hagyományaival. Kétségtelen, hogy keserves tapasztalatai voltak nemzetiségeivel, és nekünk magyaroknak nem szabad elfelednünk, hogy mit tett a Horthy-rendszer Masaryk Tamás Csehszlovákiája ellen, de meggyőződésem, hogy közös jóakarattal a csehszlovákiai magyar kisebbség tovises problémáját is meg tudjuk oldani. A magyarságot óva intem attól, hogy ismét visszaessék holmi irredentizmusba és nemzeti türelmetlenségbe, mert ez csak elmérgesítené a helyzetét, s a mérgezett légkörben a reakció bacilusai újból kikezdhetik Kozép-Európát. Addig is, amíg a nemzetiségi kérdésben megoldásra jutunk, igyekezzünk a gazda-

sági együttműködés útján kozelebb kerulni egymáshoz. A gazdasági együttműködés előbb-utóbb szellemi és politikai együttműködést von maga után. Hiszek abban, hogy Közép- és Délkelet-Európa népei a Szovjetunió és a nyugati hatalmak segítségével egymásra találnak, és a múlt soviniszta kísértetei mindörökre el fognak tűnni.

NYILATKOZAT A MAGYAR JÖVŐNEK

1945. december 11.

HAZAMENETELÉRŐL ÉS A FELADATOKRÓL NYILATKOZIK KÁROLYI MIHÁLY BESZÉLGETÉS AZ ELSŐ MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKÉVEL LONDONBAN

Útban Közép-Európa felé felkerestem Károlyi Mihályt, az első Magyar Népköztársaság elnökét, aki az 1919-es magyar emigráció élén a magyar progresszív demokrácia folytonosságát jelképezi otthon csakúgy, mint szerte az egész világon.

Károlyi Mihály megelégedését fejezte ki afölött, hogy az összes politikai pártok bizalmából a magyar nemzetgyűlés tagjává választották. Nem szándéka egyik politikai párthoz sem csatlakozni és nem akar önálló pártot sem alakítani.

Arra a kérdésre, hogy mikor akar hazatérni, az elnök kijelentette, hogy legkésőbb március 15-én, a magyar nemzeti ünnepen Budapesten lesz.

A magyar bel- és külpolitikai kérdésekre térve át Károlyi ezeket mondta:

Az új magyar rendszer végre alapjában demokratikus, mert valóra váltotta a földosztást.[1] Tudott dolog, hogy ez volt programom gerince, melyet Kápolnán kezdeményeztem, s amelyhez mindig hű maradtam. Földreform nélkül minden demokrácia paragrafus-demokrácia maradt volna, mely csupán papirosra támaszkodik és nem a magyar élet demokratikus struktúrájára. Ez a földosztás likvidálta végre a magyar feudalizmust, ez az első nagy lépés a gazdasági demokrácia felé.

BEKAPCSOLÓDÁS AZ EURÓPAI FEJLŐDÉSBE

Ez a lépés egyúttal megnyitotta az utat arra, hogy a magyarság bekapcsolódjék az európai fejlődésbe, és összhangba hozza majd a magyar társadalmi fejlődést az európai fejlődés menetével. Szándékosan hangsúlyozom, hogy egy általános európai fejlődés-

ről van szó, és ebbe természetszerűen Anglia is beletartozik. Amikor új fejlődési menetről beszélek, mindenekelőtt Angliára gondolok, amely hatalmas politikai átalakuláson megy át. Angliában, Franciaországban is volt politikai demokrácia, de a gazdasági és politikai hatalom az ún. vested interests[2], illetve Franciaországban a 200 család[3] kezében maradt. Most ez az angol és francia választók és ellenállók forradalma következtében véget ért. Anglia, és részint Franciaország, a gazdasági demokrácia útjára léptek, s ezzel a ténnyel összhangot teremt a kelet- és nyugat-európai népek társadalmi és gazdasági törekvései között. Az angol nacionalizálások más formában tulajdonképpen azt váltják valóra, ami Oroszországban 1917-ben megtörtént. A magyarság szempontjából ennek az a különleges jelentősége, hogy az angol kormánykörök ezúttal nem állnak a bukott magyar feudalizmus restaurálási ármányai mögé. Hiába reménykedik a magyar reakció, mert minden reménye szükségszerűen és visszavonhatatlanul hiú ábránd; sehonnan nem várhatnak segítséget. Ami 1918-ban lehetséges volt, 1945-ben lehetetlen, mert a nacionalizáló Nyugat nem fogja az idő kerekét visszafordítani.

SZLÁV ORIENTÁCIÓT A NÉMET HELYETT

Mint mondottam, a magyar belpolitika a földreformon át lassan beilleszkedik az európai közületbe; a földreform jelentősége tehát egyszerre belpolitikai és külpolitikai. Az európai közösség egyik leglényegesebb jegyét Oroszország adja meg. Harminc éve hirdetem, hogy Magyarországnak Oroszország és a szomszédai, szóval nagyjából a szlávság felé kell orientálódnia a germánok helyett. Ezért a magyar reakció nem szűnt meg támadni és üldözni. A magyar feudalizmus a germán orientációval élt és halt meg. Az orosz orientáció tehát a magyar demokrácia alfája és omegája.

Meggyőződésem azonban, hogy a nagy angol politikai átalakulás következtében az orosz orientáció egyáltalában nincs ellentétben a nyugati hatalmakkal való barátsággal. A világbéke fenntartása Oroszország és a nyugati hatalmak egyetértésén múlik, és a magyar külpolitikának ezt az egyetértést szerény eszközeivel szintén elő kell mozdítania, s abból kell kiindulnia, hogy az egyetértés tartós és végleges lesz, különben minden elveszett.

A szuverenitásából minden nemzetnek át kell ruháznia valamit az európai közösségre, s főképpen gazdaságilag le kell számolni azzal, hogy külön utakon járjunk. Minden izoláció végzetessé válhat, különösen a kis nemzetek számára. A szuverenitás feladása és a szláv orientáció alatt nem azt értem, mintha a magyarságnak le kellene mondania nemzeti jellegéről. Ellenkezőleg, a magyar demokráciának sajátosan magyarnak kell lennie, s ki kell hogy fejezze a különleges és jellegzetes magyar vonásokat. Ez határozza meg a jövőben a magyarság viszonyát a környező népekhez is. Az új Jugoszláviában és Romániában megértés mutatkozik a nemzeti gondolat új, demokratikus és imperializmus mentes jelentkezése iránt. Csehszlovákiában, sajnos, még nem látják át, hogy a közép-európai béke és a közép-európai népek demokratikus együttműködése érdekében a népek nemzeti önjogúságát tiszteletben kell tartani, sőt elő kell mozdítani. Hiszem azonban, hogy ez a belátás nemsokára elérkezik.

Addig is óva intem a magyarságot, hogy ne hagyja magát nemzeti türelmetlenségbe, irredentába sodorni, mert ez tovább mérgezi az atmoszférát, s e mérgezett légkörben a reakció bacilusai újból kikezdhetik Közép-Európát. Addig is, amíg a nemzeti kérdésben beáll a harmónia, törekedni kell arra, hogy a gazdasági együttműködés létrejöjjön, mert az előbb-utóbb szellemi és politikai kiegyenlítődést von maga után. Hiszek a kiegyenlítődésben. Hiszek abban, hogy a gazdasági és politikai demokrácia békés politikai fejlődést hoz Közép-Európa minden népének.

HŐSIES, ALKOTÓ MUNKÁT!

Persze mindezt most nehéz a magyar néppel megértetni. Nemcsak pusztulást, fizikai romokat hagyott hátra a régi rendszer, hanem lelki, erkölcsi romokat is. Új lélekre, új erkölcsre van szükség, önfeláldozásra és hősies alkotó munkára. Én is részt kérek ebből a munkából. Hazamegyek. Huszonhét évi száműzetés után ez majdnem felfedező út lesz, noha a külföldről követtem a magyar élet változásait. Mindamellett nem ismerem az új magyar nemzedéket, s időbe telik majd, míg részletkérdésekben is világosan tudok majd látni.

Huszonhét évi külföldi tartózkodásom ezzel szemben a világot

mozgató erők ismeretére, felmérésére tanított. Ismerem ezeket az erőket és az embereket is, akiken áthatnak ezek az erők. Sok értékes kapcsolatot építettem ki hozzájuk Magyarország, a demokratikus Magyarország számára. A feudális Magyarország protektorai lassan eltűnnek az európai politika kis színpadáról, s azok lépnek előtérbe, akik a magyar rendszer elődjét Októberben látják.

Magyar Jövő (New-York), 1945. december 11.

---

[1] Számos felszabadulás utáni – foleg 1945. évi – levélben, nyilatkozatban, cikkben Károlyi ismételten visszatér a magyarországi földreformra, s ezzel kapcsolatban a kialakult új rendszer demokratizmusára. E dokumentumok közül – hasonlóságuk ellenére – azért kozlünk tobbet, mert jelentősnek tartjuk, hogy különböző világnézetű, pártállású lapoknak vagy személyeknek írva, egyaránt kovetkezetesen, elvi engedmények nélkül foglal állást e kérdésekben.

[2] *Vested interests* (ang.): Szerzett jogok, érdekeltségek.

[3] *200 család:* Franciaország vezető finánctőkés körei.

EMLÉKEZÉS AZ ÚRI MAGYARORSZÁGRA 1946

A fóti kastélyban nevelkedtem. A kastély parkját magas fal vette körül. Hermetikusan elzártak a falutól, az országtól. Az úri Magyarország exkluzív légkörében éltem, és a többi ember: a falu parasztjai, a polgárok, a másik világ szereplői mint holmi marionettek vonultak el előttem.

Ezek a XVIII. században épült kastélyok őrizték az arisztokrácia gyermekeit; ezek a nagy, szép és mégis horizont nélküli parkok voltak játszótereik, és a magas falak figyelmeztették őket arra, hogy nem szabad túlságosan messzire menniök, mert a falon túl a „bennszülöttek" élnek. Én úgy tudtam, hogy valahol messze a faluban alacsonyabbrendű gyermekek játszanak, ha egyáltalán jut idejük játékra, mert hiszen azoknak a „semmirekellőknek" libát kell őrizniök.

Századok óta semmi sem változott. 1848-ban felszabadították ugyan a jobbágyokat, de az úri Magyarország kastélyainak falait nem bontották le. Az 1945-ös felszabadításig senki jobbágyfia nem tudott behatolni a parkba, melynek nemcsak falai, de lelki drótkerítései is voltak.

Amíg a nyugati arisztokrácia a XVIII. századtól kezdve, a gyors iparosodás következtében, fokozatosan demokratizálódott, az elmaradt Magyarország oligarchiája továbbra is feudális jellegű maradt. Az angol arisztokrácia, miután vagyonának nagy részét ipari vállalkozásokba fektette, elvesztette kapcsolatát a földdel, és ezzel megszűnt földesúri jellegzetessége is. Az angol földműves pedig gyári munkássá változott át. Mindez természetszerűen

magával hozta az úr és az alantasa kozti viszony meglazulását is. És ha lényegében meg is maradtak a dontő osztálykülonbségek, azáltal, hogy az angol arisztokrata az ipari, kereskedelmi világban kénytelen volt sokféle emberrel érintkezni és nem éreztethette többé korlátlan hatalmát, lassan levetette magáról azokat a hűbéri tulajdonságokat, melyeket a magyar gróf a XX. századba is átmentett. Hozzá kell fűznom, hogy az anglikán egyház befolyása alatt álló angol úri osztály kevésbé volt merev gondolkodású, mint a katolikus légkörben nevelkedő aulikus magyar arisztokrácia, mely egészen a legutolsó időkig megvetette az ipart, a kereskedelmet és továbbra is foldje hozadékát tékozolta. Még a bankok ügyvitelében sem igen vállaltak szerepet. Az ipar és a kereskedelem ügyeinek intézését a zsidóknak és a sváboknak engedték át, az állami és a megyei hivatalok vezetését pedig javarészt a kisnemesekre, dzsentrikre bízták.

Emlékszem, milyen megrendíthetetlen biztonsággal és felsőbbrendűséggel uralkodtak a nép felett. Emlékszem, milyen szigorral büntettek bennünket gyerekeket, ha engedély nélkül mentünk a faluba. Óva intettek bennünket attól, hogy a nép közé keveredjünk és meghalljuk „trágár beszédét". Feleségemnek nem volt szabad szlovákul tanulnia, mert féltek, hogy megérti a szlovák paraszt bárdolatlan szavait. Féltékenyen őrkodtek, hogy nem három, de háromszázhárom lépés távolság állandóan megmaradjon köztünk és a tobbi emberi lény kozott.

Tévedés volna azt hinni, hogy az arisztokrata gyerek élete kényelmes volt. Igaz ugyan, hogy mindent megkapott, amit a szeme-szája megkívánt, és így kényelmetlenségei inkább csak viszonylagosak voltak, de ugyanakkor a formák világa vasgyűrűként szorította korül. Hamar meg kellett tanulnunk, hogy mit jelent a kiváltságosság, az etikett és minden, ami a hatalom érdekében van. Kora gyermekkoromtól kezdve korülrajzottak a különböző rendű és rangú tanítómesterek, élükon a legfőbb papnevelővel, aki minden egyes csínytevésért, bűnért misékkel büntetett. Ez annyit jelentett, hogy a rendszeresen meghallgatandó misén kívül pótmisén kellett részt vennem. Ezeken a büntetőmiséken ismerkedtem meg az eltiltott irodalommal, mert módját ejtettem annak, hogy a konyvtárból elcsenjek egy-egy Zolát, és az imakönyv mögé rejtve olvassam, így bosszulván meg a papnevelőt. Pedig nagyon szigorúan vették az ilyesmit, és a grófkis-

asszonyok például felserdült korukban is csak úgy olvashatták a különböző regényeket, ha az anyjuk vagy a nevelőnő a szerelmi részeket előzőleg gondosan leragasztotta. Egyébként a nevelés elég felületes volt. Inkább a külsőségekre, nyelvtanulásra helyezték a hangsúlyt, mint a komoly elmélyedést kívánó tanulmányokra. A reprezentatív tudás és viselkedés volt a fontos. Ebből a célból francia abbé, német nevelő, lovaglo- és vívómester, rajztanár, szavalómester, zongoratanár, tenisztréner állott a rendelkezésünkre. Mindezek mindent elkovettek, hogy a grófi ivadék méltó legyen a nevére, és majdan megfelelő módon viselkedjék az arisztokrácia nemzetkozi világában. Korán kezdtünk vadászni, lovagolni, reprezentálni, parancsolni. A fiúkat az érettségiig gondos őrizet alatt tartották, de azután egyik napról a másikra rászabadították őket a kártyára, az italra, a lovakra és az asszonyokra; a lányokat viszont férjhezmenetelükig nem engedték őrizet nélkül az utcára menni.

Hogy éreztessük megjelenésünk ünnepélyességét, csak kivételes alkalmakkor jelentünk meg a faluban. Csak soha, soha nem mindennaposnak lenni — ez volt a jelszó. Ha az úr megjelenik valahol, annak legyen jelentősége, mint ahogy a király csak a koronázás alkalmával eszik nyilvánosan a nép előtt, szinte megnyugtatva alattvalóit, hogy bár isteni lény, mégiscsak halandó. Például úrnapján a körmenetben és karácsonykor az éjféli misén külön látványosságot jelentettünk a bámészkodó parasztok számára, akik suttogva mutogattak erre vagy arra a grófi csemetére. A nimbuszt mesterségesen kellett életben tartani; újra meg újra a nép tudomására kellett hozni, hogy vannak urak és vannak szolgák, és ez így van rendjén. A magyar arisztokrácia minden rafinált módszert felhasznált arra, hogy gazdasági hatalmát minél misztikusabbá tegye, mert ezzel az egész feudális rendszert természeti tüneménnyé, isteni rendelkezéssé varázsolta át. Ennek elhitetésében nagy segítségünkre volt a katolikus egyház, mely szintén jó nagy darab foldet mondhatott a magáénak, és így a latifundiumok misztifikálása erősen érdekében állt. Ettől eltekintve az egyház az oligarchia kezében volt, mert hiszen a patronátusi jog alapján a plébánosok nagy részét a földesurak nevezték ki. Tizenöt éves sem voltam még, mikor egyszer az egri érsek azzal járult hozzám, hogy adjam beleegyezésemet egy plébános kinevezéséhez.

Azok a nyugati globetrotterek, akik Magyarországra látogattak, úgy néztek ezt az úri magyar életet és a statisztáknak feloltoztetett, népviseletes díszparasztokat, mint valami pittoreszk ország színes, mulatságos álomvilágát, ahol sírva vigadnak, úrnapján áhítatosan felvonulnak a processzióban, nagy dínomdánomban szüretelnek, és boldogan élnek, míg meg nem halnak. Ezek a tejben-vajban-borban, később barackpálinkában furosztott vendégek éppúgy nem tudtak meg semmit Magyarországról, mint ahogy én sem ismertem meg Indiát, amikor néhány évtizeddel ezelőtt a maharadzsák és az angol hivatalnokok színes, előkelő és ezeregyéjes pompájától elvakítva tértem haza. Kevés olyan angol vagy francia vendég akadt, aki a színfalak mögé nézett. Ki tudta, hogy mi történik a kastelyok, a parkok, a szőttesek világa mögött? Ki tudta, milyen volt az arisztokrácia viszonya a néphez? Ki tudta, hogy milyen tradíciók irányították az úri Magyarország mindennapos életét?

Azok az angolok, akik angol—magyar hasonlatosságról beszélnek, megfeledkeznek arról, hogy a magyar mágnásoknak sokkal több közösségük van a külföldi főurakkal, mint a magyar néppel, és így az angol és a magyar arisztokraták bizonyos hasonlatossága korántsem jelenti azt, hogy a magyarok és az angolok egyformák. Az arisztokrácia már századok óta nemzetkozi volt. Az egyes országok mágnásai, országuk társadalmi szerkezetének alakulása szerint, bizonyos szokásokban, nuanszokban különbozhetnek egymástól, mégis a származás előkelőségének, a hatalom beidegződésének s az ezekhez tartozó tradícióknak kozossége összekapcsolja őket. Ugyanez vonatkozik a katolikus egyházra is, amely az idők során osszenőtt az úri osztályokkal és azoknak hű támogatója, tartozéka lett. A nemzetkoziség annál is inkább érthető jellegzetessége az arisztokráciának, mert hiszen a mágnáscsaládok Európa-szerte keresztül-kasul egymás kozt házasodtak, és szegről-végről valamennyi arisztokrata valamilyen rokona a másiknak. A magyar aulikus főnemesség a császári ház árnyékában különosen vigyázott arra, hogy minden főúr a rangjához méltóan házasodjék. Mihelyt valaki vétett e szabály ellen, kitagadták, és kérlelhetetlenül megszakítottak vele minden osszekottetést. Például Károlyi Gábor nagybátyámat, aki színésznőt vett feleségül, az egész magyar arisztokrácia száműzte koréből, úgyhogy élete nagy részét külföldon meghúzódva volt kénytelen eltolteni. Nagy-

atyám a végrendeletből kitagadta. Az Esterházyak ősi családi levele értelmében csak olyan családtag orokolhette a majorátust, aki apai és anyai ágon nyolc ősig visszamenőleg ki tudta mutatni, hogy családjában egyszer sem fordult elő polgári egyénnel kötött házasság. Telivér arisztokratának csak a bajort és az osztrákot tartották. Az angol arisztokrácia — mint már említettem —, túlontúl eldemokratizálódott, eliparosodott, a francia pedig tulajdonképpen megszűnt létezni, hiszen a Bonaparték (I. és III. Napóleon) minden jöttmentet kineveztek hercegnek, grófnak, és ezzel alapjaiban támadták meg az ún. St. Germaini arisztokráciát. A legitimista tekintély aláásásához Lajos Fülop, az „esernyős", illegitim király is hozzájárult. Uralkodása idején a francia forradalom által szabadjára eresztett polgári nábobok, pénzmágnások is bekerültek az arisztokrácia korébe, és St. Germain hűvösen előkelő szalonjai helyébe a Balzac regényeiben megelevenedő felemás világ lépett.

Ugyancsak megvetette az aulikus osztály az erdélyi protestáns arisztokráciát is. A Bourbon és Habsburg uralkodók által kivételes kegyként adományozott gyapjas rendet csak katolikus főúr kaphatta meg. (Horthy is hiába kérte IV. Károlytól, mikor az a háború után először érkezett Magyarországra, hogy Horthytól átvegye a hatalmat. Horthy néhány birtokért, a hercegi rangért és a gyapjas rendért már-már hajlandónak mutatkozott elfogadni Károly királyságát, de egyrészt Károly nem mehetett bele az alkuba, másrészt a körülmények is ellene dontottek.) Számos ilyen megkülönböztetés volt a kétféle nemesség között. Az aulikusok ennek minden lehető alkalommal kifejezést is adtak. Gróf Tisza István, az ország miniszterelnoke, a protestáns nemes, számukra a modortalan, pórias világnézet megtestesítője volt. Zártkörű társaságukba sohasem hívták meg. Ha csárdást táncolt, keményen összeverte a bokáját, és a zsebkendőjével cifrázott. A kényes arisztokraták fagyosan nézték a „szörnyű" táncot, jelezve egymásnak, hogy kínos dolog megy végbe, olyasvalami, ami megbontja a rendet, az úriságot. Minden tekintetben igyekeztek határt vonni az első- és másodrendű arisztokraták között. Ha díszmagyart öltöttek magukra, kínosan ügyeltek arra, hogy az a Mária Terézia-korabeli, testhezálló kamarás öltözék legyen. A világért sem vették volna fel a kuruc mentét.

El kell ismerni, hogy a nemzetiségekkel szemben türelmeseb-

bek voltak, mint az erdélyi grófok vagy a dzsentrik. Az arisztokráciának ez a része mindig az összmonarchia érdekében cselekedett, és soha nem magyarosított, hiszen a magyart is a nemzetiségek egyikének tekintette. Vigyáztak ugyan arra, hogy a nemzetiségek ne kapjanak több jogot, de mindenesetre felhasználták őket a magyarok ellen. A feudális uralom fenntartása érdekében természetesen együttműködtek az erdélyi arisztokráciával, és ezért igyekeztek az ellentéteket elsimítani, de a magyar szupremáciára irányuló törekvéseket lehetőleg elgáncsolták. Ferenc Józsefet császárnak és nem királynak nevezték. Nem is igen beszéltek magyarul. A diplomáciában a francia, az udvarnál pedig a német nyelvet használták, és a nemzetiségek kedvéért olykor megtanulták azok nyelvét is. A feltörő lipótvárosi zsidóság, amely sokat adott magyarságára, sokkal jobban beszélt magyarul, mint ők. Az arisztokraták otthon valami internacionális — franciából, németből, angolból összekevert — slanget, tolvajnyelvet beszéltek, mely hozzá tartozott az egymásközti érintkezés szertartásához, ezzel is jelezve különállásukat. Il n'y a que nous (csak mi létezünk) — mondotta volt a nővérem —, csak mi arisztokraták értünk bizonyos dolgokat a földön. E nemzetközileg kiépített világ valamennyi tagja felismerte egymást, ha másról nem, hát arról, ahogy a kanalat a kezünkbe vettük, vagy ki tudja milyen reflexről, melyet kora gyermekkorunk óta ösztönösen kifejezésre juttatunk és halálunkig kisugárzunk magunkból. Jómagam, aki már régen elszakadtam osztályomtól és tudatosan szembehelyezkedtem hatalmi érdekeivel, sokszor rajtakapom magam azon, hogy valami régen elfelejtett modorosság jut felszínre bennem.

Kétségtelenül, az arisztokráciának nagy értékei is voltak, és kifinomodott ízlésével, formaérzékével, rafinériájával nagyban hozzájárult a művészetek fejlesztéséhez. Csak Proustot kell olvasni ahhoz, hogy ezt megállapítsuk. Persze más kérdés, hogy milyen szerepe van ebben a dolce far nientének[1]. Voltak azonban arisztokraták, akik lelkes meggyőződéssel vállaltak mindent, amit osztályuk jelentett. Fanatikus konoksággal vállalták a parazitaságot, a parazitasággal járó különc finomságokat, az úri becsületet, és ha kellett, meg tudtak halni osztályuk „eszményeiért". Ilyen volt az egyik Esterházy, aki egy jottányit sem engedett a szabályokból, és ugyanakkor minden különcséget megengedett magának. Egyrészt hűségesen ragaszkodtak a formalisz-

tikus előírásokhoz, másrészt adott esetben merészen és kihívóan fittyet hánytak a külsőségeknek. Ami más embernél megbotránkoztató volt, azt ők felsőbbrendűségük tudatában nyugodtan elkovethették, hiszen nekik nem árthatott semmi és senki. Egy alkalommal a fent említett „hivő" Esterházy megállította a sintért, és kényszerítette, hogy engedje szabadon az összefogdosott kutyákat, sőt azt is megparancsolta neki, hogy térdenállva kérjen bocsánatot tőlük. Lóhátról adta ki a parancsot, mikozben a megszégyenített sintér a tomeg hahotázása kozben esedezett bocsánatért a rá sem hederítő és nekiiramodó kutyáktól. „Il n'y a que nous!"[2] Ugyanez az Esterházy, bár mint első orokos kivonhatta volna magát a háborúból, elsőnek indult a harcvonalba, mert szerinte „a tradíciók ápolása érdekében minden háborúban meg kell halnia néhány arisztokratának". El is esett. Ezek a típusok úgy különckodéseikben, mint rideg előkelőségükben rendkívül kovetkezetesek voltak. Pálffy Miklós herceg fővadászmester egyszer, csak azért, mert nem tetszett neki, ahogy az udvari poggyászszállító kocsi kocsisa a bakon ült, leparancsolta a kocsist a bakról, hogy azután a helyére ülve végighajtson Bécsen. Dehogyis restellte ő ezt. „Il n'y a que nous."

Minden finomságuk, formai érzékenységük ellenére hihetetlen, bűnös érzéketlenséggel, szinte ártatlan arccal és lélekkel igázták le a népet, és szokásból, reflexből, a hatalom gyakorlásának beidegzett természetességével állandó, kíméletlen elnyomás alatt tartották béreseiket, akik földjeiket megművelték.

A magyar falu szegénysége közismert volt. A babona, a betegség, az éhség jellemezték a magyar faluk és tanyák életét. Az arisztokrácia uradalmain, kastélyaiban patriarkális atmoszféra uralkodott. Mintha csak ezzel akarták volna ellensúlyozni a kizsákmányolást. Nem tagadható, hogy volt valami leereszkedő és egyben gondos atyáskodás a parasztokkal szemben, amolyan pártoló elnyomás, mely a személy birtoklását még teljesebbé tette. Bármilyen hihetetlenül hangzik is, atyámat a parasztok „Kegyelmes Szentatyának" szólították, és minden bajuk orvoslását tőle várták. Ha nem tudott segíteni rajtuk, azt az ég büntetésének tekintették. Emlékszem, atyám halála után nagybátyáim állapították meg, hogy cselédeik kivel és mikor köthetnek házasságot. A régi hűbérúr-jobbágyi viszony valójában maradéktalanul fennállott.

Nagybátyámnak volt egy ún. leibhuszárja, aki már jól ismerte összes bogarait és még a gondolatait is kitalálta. (Ezek a leibhuszárok kivételes helyzetben voltak, meglehetősen nagy befolyásuk volt a háztartás vitelében, sőt az idők során besúgók és tanácsadók is lettek; elkísérték uraikat külföldi útjaikra stb., úgyhogy bizonyos fokig nélkülozhetetlenné tették magukat.) Ez a Pista huszár szerelmes lett Ilkába, a gyermeklányba, és az is belé. Amikor engedélyt kértek arra, hogy összeházasodjanak, nagybátyám ezt az engedélyt nem adta meg, mondván, hogy várni kell, hiszen fiatalok, és az idő nem röpül el. Majd ha ő is elérkezettnek látja az időt a házasságra, házfelügyelői állást ad nekik valamelyik kastélyában. Mit tehettek mást: vártak, vártak, amíg hosszú évek múltán házfelügyelői állást kaptak a lászlótanyai vadászlakban. Az idő nagybátyám jóslata ellenére elrepült, és a házasság napján a szerelem is már régen elszállt belőlük. Az egykor virágzó Ilkából ráncosodó menyasszony lett, Pistából pedig dezilluzionált házfelügyelő.

Az első világháború alatt történt, hogy az egyik grófi családban a szoptatós dajka teje megromlott. A háziorvos megállapította, hogy a dajka nyilván továbbra is viszonyt folytat a faluban élő tüdőbajos legényével. A tuberkulotikusok természetesen alkalmatlanok voltak katonai szolgálatra, és így a legény otthon maradt falujában. Miután a dajka minden eltiltás ellenére módját ejtette annak, hogy a teje megromoljék, a jegyző hamarosan elintézte, hogy a legény „egészségesen" a frontra masírozzon. Egy évvel később a tüdőbajos legény fél tüdővel és fél lábbal tért vissza. Erre már a jegyző sem tudott semmi újat kitalálni. Viszont a dajka tejére sem volt már szükség.

Hogy ez az úri kíméletlenség és a paraszti alázat az első világháború után sem szűnt meg létezni, mi sem bizonyítja jobban, mint az a történet, amit egy 13 éves rokonomról meséltek. Ez a grófi kolyok vadászatra kocsizva azzal szórakozott, hogy az égő cigarettákat a kocsis nyakán oltotta el, aki zokszó nélkül tűrte a grófi úrfi „csintalanságát".

Ezek az esetek nem voltak elszigeteltek. Az arisztokrácia természetesnek vette, hogy az életet formalisztikusan fogja fel, és számára a paraszttal való bánásmód éppúgy formaság volt, mint a diplomáciai estélyeken előírt viselkedés, csak éppen másfajta. A diplomatának kijárt az illő tisztelet, a parasztnak az illő durva-

ság. Ami az adott formák mellett megengedett volt, azt meg is tették. Nem voltak skrupulusaik a parasztokkal szemben, és miután hozzászoktak a parancsoláshoz és a birtokláshoz, a legnagyobb könnyedséggel kovették el azt, amit mindenki más szívtelennek, megbocsáthatatlannak tartott. De egymással szemben is ridegek voltak. Polgár számára elképzelhetetlen, hogy milyen rideg és érzéketlen a mágnás a családjával szemben. Testvérszeretetnek nyoma sincs. Vannak arisztokrata családok, amelyek melegebb légkört tudtak teremteni, de általában a testvérek konok irigységgel tortek egymásra, amit különben az orokösodés körül felmerülő viszályok is szítottak. A magyar oligarcha vallásossága is formalisztikus volt, es ha volt is néhány jámbor főúr, a nagy tobbség csupán mint a hatalom velejáróját gyakorolta a vallást. Egy arisztokrata, amikor a patronátusa alatt álló faluban tiszteletére misét adtak és a mise már túlságosan sokáig tartott, az oltár mellőli patronátusi pulpitusról odakiáltott a papnak: Elég volt már, papom!

Nehogy azt higgye valaki, hogy én csakis elhagyott osztályomat akarom befeketíteni. Én sem voltam ártatlan bárány. Emlékszem, amidőn egyik huszárom folyvást azzal okvetetlenkedett, hogy vállaljam el egyre másra születő gyermekeinek keresztapaságát. Ezt a megtiszteltetést csak azzal a feltétellel fogadtam el, ha én adhatok neveket nekik. Szegény huszár minden konyorgése ellenére a leglehetetlenebb neveket találtam ki, és ő kénytelen volt belenyugodni abba, hogy gyermekeit Kleopátrának, Rafaelnek és Napóleonnak hívják. A huszár azonban mégis kifogott rajtam, mert bár a keresztlevélbe engedelmesen beíratta a kérdéses neveket, a keresztleveleket jól eldugta, és otthon meg a faluban a gyerekek Juliska, Jancsi, Pista és hasonló becsületes magyar nevekre hallgattak. Ezek amolyan feudális viccek voltak.

Kíméletlen szigorral üldoztük a szegény fatolvajokat, kik a féltve őrzott úri erdőkben gallyat vagy rőzsét szedtek. Igaz, hogy ennek a szigornak volt némi humanitárius jellege is, mert féltünk, hogy vadászat kozben véletlenül lelőjük őket, de a düh fő oka mégiscsak az volt, hogy felzavarják a vadakat, és megkárosítanak bennünket. Egy ízben a főtiszt a park udvarán soporgető parasztlányokra mutatott: ezek a disznó fatolvajok — mondta. A szegény parasztlányok szemlesütve és mosolyogva, a legteljesebb alázattal hallgatták, hogy miként aposztro-

fálja őket, s illegve-billegve tovább söporték az udvart. Akkoriban ezt még szó nélkül hallgattam.

A protekcionizmusnak hazája volt az úri Magyarország. A' háború alatt, legidősebb lányom születése idején a frontra kelett indulnom, de valahogy olyan szerencsésen alakult a helyzet, hogy csak leányom megszületése után kaptam meg az indulási parancsot. Csak egy évvel később szereztem tudomást arról, hogy nem is annyira a szerencse segített ebben, mint inkább feleségem egyik nagybátyja, aki Hazai Samunál kijárta, hogy a menetszázad csak leányom megszületése után induljon el. Ennek köszönhette jó néhány magyar huszár, hogy csak három héttel később lőtték hasba őket. Ekkor azonban fél lábbal már a Rubikon másik partján voltam, és felháborodtam ezen a protekcionizmuson.

Meg kell emlékeznem az arisztokrácia paragrafusos becsületéről is. Ennek a legvisszataszítóbb megnyilatkozása az ún. kaszinói és egy fokkal lejjebb a tiszti porte-epée becsület. Oldalakon keresztül lehetne felsorolni az ostoba álbecsület áldozatait. Az oktalan párbajokban számtalan arisztokrata és dzsentri vesztette el az életét. Sokszor feleségük szeretőjének golyója terítette le őket. Ebben is bizonyos szívtelen ridegség nyilatkozott meg. Az arisztokrata nő ezt természetesnek vette.

Egy dzsentri, Jakabffy Tódor nem tudta az előírt 48 órán belül kifizetni kártyaadósságát, mire valaki durván megsértette. A sértésért a kért elégtételt nem kapta meg, noha felajánlotta, hogy az adósságot részletekben kifizeti. A párbajképtelenség kimondása a kaszinóból való kigolyózást jelentette. A kaszinói becsületbíróság, melynek elnoke Károlyi Tibor volt, atyám testvére, Károlyi Gyula és Imre atyja, egy egész éjjel, hajnali ötig tanácskozott ebben az ügyben, mialatt Jakabffy a kaszinó közelében levő Udvari Kávéházban várta a döntést. Midőn a kérlelhetetlen döntést közölték vele, s egyik segédje pénzt ajánlott fel neki, hogy Argentínába mehessen új életet kezdeni, Jakabffy csak ennyit mondott: „tudom a kotelességemet". Lakására ment és főbe lőtte magát.

A Nemzeti Kaszinó, az arisztokráciának ez a fellegvára bizonyos bűnöket megbocsáthatatlannak minősített, de viszont sokszor sokkal súlyosabb bűnök felett könnyedén átsiklott. A becsületkódex szent és sérthetetlen volt, de ami kívül esett törvényein — lett légyen akár a legnagyobb bűn is —, megengedett és gyako-

rolható volt. Párbajban olni nem volt bűn, de polgárnőt nem lehetett feleségül venni.

A Nemzeti Kaszinó és a Stefánia úti Park Club az arisztokrata társasági élet középpontjai voltak. Az arisztokrata férfiak természetesen érintkeztek a polgársággal, a művészi, a politikai világ selfmademenjeivel is, de sohasem fordult elő, hogy az arisztokrata asszonyok olyan valakit fogadtak vagy meglátogattak volna, aki nem tartozott osztályukhoz. A fent említett Esterházy Pál herceg egyszer szabályosan rosszul lett, mert Wekerléékét kellett meglátogatnia. A Park Club ugyan valamivel demokratikusabb volt, mint a Kaszinó, mert oda dzsentrik is eljárhattak (a dzsentrik Kaszinóját, az Országos Kaszinót tele-fonnak, a Nemzeti Kaszinót tele-gráfnak hívták), de itt is rogvest kialakultak a klikkek, és mindenki ügyelt arra, hogy rangján alul ne keveredjék. Ezek után érthető, hogy majdnem megkövezték bennünket, amikor a világháború idején feleségem meghívta a neves publicistát és szép és tehetséges feleségét, sőt uram bocsá' meg is látogattuk őket. A látogatásnak hamar híre terjedt, és még a döntő harctéri események is eltörpültek eme szenzációs szentségtörés mellett. Osztályom ezt még radikalizmusomnál is nagyobb bűnnek tekintette. Áttörtük a formákat! Nem is az volt a baj, hogy a kitűnő publicista zsidó volt, mert az arisztokraták nem voltak antiszemiták a szónak hitleri vagy akár horthyi értelmében (pl. az Andrássy-család tüntetett filoszemitizmusával), hanem az, hogy polgárt vittem a feleségem elé, tehát olyant, aki nem egyenrangú, lett légyen akár zsidó, akár kálvinista, vagy katolikus.

Így éltek az arisztokraták a maguk elefántcsonttornyában, szinte anakronisztikusan, és tudomást sem szerezve a kor változásairól. A középkor hűbéri maradványai és a rokokó rafinériája egyaránt kiütköztek belőlük. A jus primae noctist, a középkor hírhedt hűbéri kiváltságát sok helyütt szintén gyakorolták. Az agglegény mágnásoknál csaknem mindennaposak voltak az úri dáridók. Ilyenkor a meztéllábas falusi lányokat is bekommandírozták a faluból. Harminc évvel ezelőtt ezen senki sem csodálkozott. Az arisztokratákon kívül a gazdatisztek, főtisztek is visszaéltek jogaikkal, sőt ezek még mestereiken is túltettek. Megtörtént, hogy vadászat után este a külföldi vendégeket azzal lepték meg, hogy ágyukba parasztlányokat helyeztek el „hot water bottle" (az Angliában divatos melegítő termofor) helyett.

Egy angol ismerősöm mesélte a minap, hogy a Horthy-korszakban, kozvetlenül a mostani háború előtt egy magyar dzsentri vendége volt. A legnagyobb megdobbenésére a vacsorát egy gyönyorű, pirospozsgás parasztlány szolgálta fel — Éva-kosztümben. Még a fügefalevél is hiányzott róla. A dzsentri ezzel akarta igazolni angol vendége előtt, hogy nevének ipszilonja nemes veretű, holott ezt a pornográf ízléstelenséget igazi arisztokrata sohasem követte volna el. Ebből a durva mutatványszámból hiányzott a XVIII. század pikáns konnyedsége. C'est le ton qui fait la musique.[3] Itt azonban a tónus disszonáns és sértő volt. Ez is mutatja, hogy az új korszakban a kúriák urai ízléstelenül tullicitálták a kastélyok urait.

Az arisztokrácia a világháború után a politikai hatalom gyakorlását átengedte a kisnemeseknek — Horthy maga is kurtanemes — és a sváb hivatalnokoknak, mert egyrészt a forradalom leverésének piszkos munkáját, a feudalizmus megvédésének nehéz feladatát ezek jobban el tudták végezni, másrészt szükség volt arra, hogy az Erdélyből, szlovák és szerb területről az országba özönlő, állását vesztett dzsentri réteg követeléseinek helyt adjanak. Ezzel a hatalmi bázist kiszélesítették, és bizonyos fokig azt a látszatot keltették, hogy nincs minden a régiben, az úri Magyarország nem létezik többé, a nép szóhoz jutott, holott csak néhány sváb hivatalnok és a dzsentri réteg kapott nagyobb szerepet az ország kormányzásában. Az 1922-es tessék-lássék földreform azután világosan megmutatta, hogy a régi úri Magyarország latifundiumai érintetlenek maradtak. Igaz, hogy a mágnásoknak nem tetszett az új rendszer, de hát istenem, mindennek ára van. Nem szívesen azonosították magukat az új rendszer módszereivel és az új machinációkban csak néhány megbízottjuk vett részt, de végeredményben belátták, hogy a hivatalnoki és kisnemesi rétegnek bizonyos fizetség jár azért, hogy megmentették őket a forradalomtól. Nem volt már monarchia, de megmaradt a királyság király nélkül, és ha tán ki is kopott kissé a legitimitás, a látszat megmaradt.

Másutt az új rétegek új gondolatokat, új irányt jelentettek, a magyar dzsentri azonban nem hozott újat, sőt a régit is eltorzította. A dzsentri és a sváb parvenük feudális mosztalgiája még mélyebb volt, mint az arisztokratáké, de a kapitalista rétegek, a bank- és iparbárók és még a középosztály is, a sznobok rátarti-

ságával gyakorolták az úriságot. Az arisztokrata legalább nem volt sznob, nem igyekezett senkit sem utánozni (hagyta, hogy őt utánozzák), de az ellenforradalom új urai eszményképet, freudi „über ichet"[4] csináltak a régi aulikus arisztokráciából és szégyelltek mindent, ami egyszerű, szegény vagy demokratikus. Nem hiába nevezte Kesselring. prenáci német filozófus igazi „Herrenvolknak"[5] a magyart.

A magyar arisztokrata mindig értette a módját annak, hogy a felfelé törő rétegeket feudális mázzal vonja be, úgyhogy míg Angliában és Franciaországban az arisztokrácia elpolgáriasodott, Magyarországon még a polgárság is elfeudalizálódott, és parvenü módra átvette az úri manírokat, sőt igyekezett a kasztrendszert még jobban elmélyíteni. Amellett ez a parvenüség nem volt átmeneti, és nem korlátozódott csupán egy bizonyos rétegre, hanem állandóvá lett és áthatotta az egész magyar életet.

Így történt azután, hogy a Horthy-rendszer fokozta a rendjelek számát, új vitézi széket alapított, és a demokrácia nevében az arisztokráciát megszégyenítő pompaval igyekezett elhomályosítani az ellenforradalom kevéssé úri módszereit. A „kérlek alássan" megszólítás, amellyel a vérbeli arisztokrácia sohasem élt, általános „arisztokratikus" megszólítás lett. Az arisztokrácia kénytelen-kelletlen elfogadta ezt a megoldást, bár nem szíveseń látta a parvenük handabandázását. Valami titkos bűntudattal igyekezett távoltartani magát a hatalom gyakorlásától, és hű akart maradni a legitimitáshoz. Ez azonban nem sikerült neki. A feudalizmus fennmaradásáért folytatott harc túlságosan messzire sodorta őket. A király, aki „Isten kegyelméből" uralkodik, egyúttal azt is jelenti, hogy az ő kiváltságaik is „Isten kegyelméből" valók, később azonban már csak Hitler kegyelméből éltek. Valamikor az udvar fénye sugárzott rájuk, a végén már csak egy bizonytalan „black outban" (sötétben) rettegtek birtokaikért.

A Horthy-rendszer alatt a magyar úri osztály előbb a fasizmusok előfutárja, később szovetségese lett. Az eltorzított kurtanemesi világban még élesebbek lettek az osztálykülönbségek. A tiszti becsület fogalma hatványozottan kihangsúlyozódott. 1927-ben egy tiszt, akit egy munkás lekiabált, mert az a járdán biciklizve nekiment, azzal válaszolt, hogy a munkást lelőtte. A tisztet felmentették, a munkás ozvegyét, amikor kártérítésért folyamodott, azzal utasították el, hogy az elhunyt megsértette a hadsereget,

tehát ozvegye nem tarthat igényt kártalanításra . . . Talán sehol — még a náci Németországban sem — igyekeztek olyan korszerűen réginek maradni, mint Horthy Magyarországán. Még Hitler is használta a szociális demagógia jelszavait, és igyekezett a nép „barátjának" mutatkozni, míg Horthy még uralma legvégén is óva intett minden reformtól.

„Ha úgy élhetnék, ahogy élek" — mint hallom, ez volt az általános sóhaj Budapesten a két háború között. Ebben az egy mondásban összesűrűsödik a gyógyíthatatlan úrhatnámság. Csak nem mindennaposnak látszani, csak nem egyszerűnek lenni, csak nem mutatni a szegénységet.

Amidőn a húszas években Korányi Frigyes báró magyar követ egy francia bálon díszmagyarban jelent meg, a lépcsőn megállította a komornyik: Monsieur, c'est un erreur, ce n'est pas un bal costumé. (Uram, tévedés, ez nem jelmezbál.) A zsidó származású volt követ és pénzügyminiszter is díszmagyarral akart Magyarországnak propagandát csinálni!

Gróf Szapáry László londoni követ pedig, midőn 1922-ben kölcsönt akart kikunyerálni Magyarország számára, és e célból estélyt adott az angol politikusok és pénzemberek tiszteletére, Magyarország nagy szegénységét azzal dokumentálta, hogy pazar pompával fogadta a vendégeit, és a fényesen kivilágított előcsarnokban hajdú testőrséget állíttatott fel. A hajdúk feszes vigyázzban álltak sárgazsinóros dolmányukban és kipödrött bajszukkal. Egy londoni magyar meg is szólította az egyiket: melyik vidékről való fiam? A hajdú hamisítatlan cockney angolsággal felelt: I dont understand your damned language. (Nem értek a maga fura nyelvén.)

Egyetlen exportcikkjük volt: a feudalizmus és annak giccses rekvizitumai. Az igazi magyar értékekről nem beszéltek.

Így élte túl a feudalizmus az első világháborút. Pedig szentül meg voltam győződve arról, hogy a magyar nép meg fog szabadulni ettől a tehertételtől. Amidőn 1917-ben Bernben meglátogattam a svájci államszövetség elnökét és láttam, hogy milyen egyszerűen él puritánul berendezett kis lakásában, mely a háborúra való tekintettel, a kemény tél ellenére is fűtetlen volt, számot adtam magamnak arról, hogy a demokrácia és az egyszerűség között mély összefüggés van. Sohasem felejtem el, hogy milyen mély benyomást gyakorolt rám ez a látogatás. Igen, így lehet

építeni, így lehet demokráciát teremteni. Sohasem szerettem a cifraságot, a pompát, és mindig tudtam, hogy az igazi nagyság az egyszerűségben, a sallangmentes életszemléletben rejlik, de a demokrácia igazi arculatát, az objektív igazságot a berni szobában ismertem fel. És ekkor láttam meg igazán, hogy a feudalizmus milyen mélyen beleette magát a magyar életbe.

Azóta a Hradzsinban, Masaryk Tamás dolgozószobájában megint találkoztam az egyszerűséggel, de akkor már az elbukott forradalom után voltam, és meggyőződést szereztem arról, hogy nálunk még a haladottabb elemek sem ismerik a magától értetődő tárgyilagosságot. Masaryk Tamás, a nagy államférfi és humanista az „il n'y a que nous" alatt az egész emberiséget értette, és így csak természetes, hogy sem oltozkodésében, sem viselkedésében nem akart különbozni az emberektől. Sohasem fogom elfelejteni, pedig semmi különosre nem emlékszem rajta. Egyszerű, szürke ruhát viselt, egyszerű hanglejtéssel beszélt, és szeméből, egész magatartásából a nagy európai szellem áradt. Minden mondatának konkrét tartalma volt.

Én nem tudtam Magyarországon meghonosítani az egyszerűséget, nem tudtam megértetni, hogy a feudális gloire-ból nem lehet megélni, mert az már régen nem gloire többé. 1918-ban a külföldi diplomáciai missziók részére teát adtunk a miniszterelnökségen. Az ország akkori helyzetére való tekintettel csak teát és fekete kenyeret voltam hajlandó felszolgáltatni. Még legjobb barátaim is őrült otletnek tartották ezt, és bár keresztülvittem az akaratomat, éreztem, hogy a jelenlevő magyarok elsüllyednek szégyenletükben. Nem tudták megbocsátani, hogy nem reprezentáltam, nem laktam a királyi palotában és nem vettem fel a fizetésemet. Nem tudták megbocsátani, hogy elhagytam az osztályomat . . . „mert, aki magyar tájon egyszerűségre vágyik, az rokkanva ér el az éjszakáig" — variálhatnám Ady sorait,

Igen, elszakadtam az osztályomtól, és most már csak az emlékét idézem fel, de talán azt mondhatnák, hogy hiába, mert „a proli mégiscsak a grófot látja benned". Igaz, tán nem is lehet a gyanakvást teljesen kiküszobolni. Mindenesetre meg tudnám érteni az esetleges ellenérzést. Az ilyen szempontok azonban, ha a világnézetet valaki nemcsak magára oltötte, de meg is hódította a maga számára, még csak nem is jonnek számításba.

Egy azonban bizonyos: az arisztokrácia levitézlett. Ami érték

benne volt, mind elherdálta. Talán még most is kiemelkedik közüle egy-egy lelkiismeretes ember, aminthogy az elmúlt században sem volt mindegyik arisztokrata az úri Magyarország tipikus reprezentánsa. Csakhogy amíg régente még a legrosszabbak is megőriztek bizonyos méltóságot — melyet megvethetünk, gúnyolhatunk ugyan, mégis el kell ismernünk, hogy bizonyos kotelezettséget, kovetkezetességet jelentett —, addig ma az osztály mint egész, nem tudott megállani a lejtőn, és a saját féltve őrzott úri becsületét is bepiszkolta. A történelem menthetetlenül és szükségszerűen belekergette őket onmaguk megtagadásába. Károlyi Sándor a múlt században, a francia keresztény nemzetgazdászok nyomán, kiadta a jelszót: mindent a népért, semmit a néppel! A múlt századvégnek ez a kivételesen lelkiismeretes és művelt arisztokratája nagyszerű szociális és szovetkezeti tevékenységet fejtett ki, és megkísérelte a nép életnívójának felemelését, de annyiban hű maradt arisztokratizmusához, hogy a népet passzívnak tekintette, és semmiképpen sem akarta bevonni a politikába. A népnek ez a megtagadása vezetett azután a mai idők opportunizmusához, amikor a nép feje felett és a nép ellen még a lumpenproletariátussal is szovetkeztek. Mi maradt meg az arisztokrácia értékeiből? Semmi. Ők, akiknek még a polgár is otodrangú lény volt, a végén csak a kispolgári és alvilági SS és hasonló bandák kegyéből éltek. Ők, az arisztokratikusak, az előkelők a legbecstelenebbel, a leghazugabbal, a leggyilkosabbal álltak ossze. Nem mentség, hogy nem vettek tevékenyen részt az elmúlt két évtized politikájában. Papenhez és a Herren Klubhoz hasonlóan ők is ott álltak a háttérben, és sokszor kényes posztokon szolgálták a rendszert Horthytól egészen Szálasiig. Annak az osztálynak, amely onmagát is elárulta, nincs tobbé létjogosultsága. Most azután egyszer és mindenkorra el kell tűnniok. Eleget akadályozták már Magyarország fejlődését, és eleget szipolyozták már a magyar népet. Végül a „noblesse oblige" féltékenyen őrzott értékeit is a sárba taposták. Uralmuk fenntartása érdekében nemcsak igazolták dzsentri és később náci védelmezőik bűneit, de olykor részt is vettek kétes értékű machinációikban. A frankhamisítás[6] egyik fő vádlottja arisztokrata, a bankgassei rablásban[7] szintén ott találjuk őket. Budaőrson — csekély kivétellel — az egész osztály a királya ellen fordult. Gyávaságból, opportunizmusból saját királyukra lovettek, és ezzel saját legitimitásuk ellen is vétettek.

Mikozben Horthy a király kitüntetéseivel járkált a királyi várban, és az urak a hamis fényben fitogtatták „kereszténységüket", megjelentek az új védelmezők, akik a kereszténységet is üldözték. Így jutottak el egyesek még Hitlerig és Szálasiig is. Lassan mindent elkótyavetyéltek. Minden gonoszság, hazugság és árulás egy-egy folt az ún. arisztokrata becsületen. Néhány kivétel már nem mentheti meg az osztályt. Egy híres arisztokratikus jelszó szerint: „à tout seigneur tout honneur".[8] Nos hát, ezeknek a magyar uraknak semmi becsület nem jár. Tempi passati. Fuimus.[9]

Valóság, 1946. (2. évfolyam, 12. szám.)

---

[1] *Dolce far niente* (ol.): édes semmittevés.
[2] *Il n'y a que nous* (fr.): nincs más, csak mi.
[3] *C'est le ton qui fait la musique* (fr.): nem az a fontos, hogy mit mond, hanem, hogy *hogyan.*
[4] *Freudi über ich:* freudi felettes én.
[5] *Herrenvolk* (ném.): úri nép, uralkodásra termett, felsőbbrendű nép (náci ideológia).
[6] *Frankhamisítás:* l. Jegyzetek.
[7] *Bankgassei rablás:* l. Jegyzetek.
[8] *À tout seigneur tout honneur* (fr.): minden nagyúrnak minden tiszteletet.
[9] *Tempi passati. Fuimus* (lat.): Elmúlt idők. Voltunk.

TÁVIRAT TILDY ZOLTÁNNAK
1946. február 2.

TILDY ZOLTÁNNAK, A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ELNÖKÉNEK. BUDAPEST NEMZETGYŰLÉS

Szoveg: — A Köztársaság kikiáltása és az Ön elnokké választása alkalmából kérem fogadja legmelegebb üdvozletemet és legjobb kívánságaimat. Stop. Biztosíthatom, hogy a magyar köztársaságot minden erőmmel támogatni fogom. Stop. Éljen a Magyar Koztársaság.

Károlyi Mihály

Marble Arch, 1946. február 2.

LEVÉL BÖHM VILMOSHOZ

1946. március 25.

Kedves Bohm, már régóta meg akarom koszonni Neked, hogy rehabilitációm és Október rehabilitációja érdekében olyan nagy és sikeres munkát végeztél, de mindeddig feleségem betegsége megakadályozott ebben.

Tudom, hogy a nemzetgyűlés rám vonatkozó torvényjavaslatának[1] előterjesztését és megszavazását elsősorban a te erélyes fellépésednek koszonhetem. Nem felejtettem el, hogy te voltál az első, aki még Stockholmból Prágernek írott leveledben kihangsúlyoztad: az ellenem hozott, úgynevezett Károlyi-torvény eltorlése nem elegendő. Te már akkor érdemeim (ha ugyan voltak ilyenek) torvénybe iktatását kovetelted.

A nemzetgyűlés határozatát légion d'honneurnek[2] tekintem, és ameddig élek, mindig büszke leszek rá. Halálom után legszebb orokségként fogom utódaimra hagyni.

Természetesen végtelenül orültem annak is, hogy Magyarország koztársaság lett, noha, őszintén szólva, jobban orültem volna, ha a koztársasági torvényt nem egyhangúlag szavazták volna meg. A 99,5 százalékos — és még kevésbé a 100 százalékos — tobbségű határozatok nem erősítik, de gyengítik a demokráciát, mert az emberek kételkednek a tobbség őszinteségében. Konnyen felvetődik a kérdés, hogy vajon nem egy előre megbeszélt parlamenti paktum hozta-e létre ezt az egyhangú szavazást.

A velem kapcsolatos torvényjavaslat tárgyalásánál elmondott beszédeket[3] gondosan átolvastam. Amit rólam mondtak, szép volt. sőt bizonyos vonatkozásban túlértékelték az érdemeimet.

De ha már ennél a fejezetnél tartunk, hadd mondjam meg, hogy általános politikai szempontból jó lett volna megemlíteni a huszonöt éves emigráció alatt kifejtett ténykedésemet is. Ezzel rámutathattak volna arra, hogy az emigráció harcolt a Horthy-rendszer ellen. Hiszen egyetlen alkalmat sem mulasztottam el, hogy az ellenforradalmi rendszert gyengítsem. Nemcsak én, de a feleségem is részt vett Európában és Amerikában minden olyan nemzetközi politikai megnyilatkozásban, ami ezt lehetővé tette. Most pedig a háború alatt nemcsak a magyar ellenállást támogattuk, de egyúttal szószólói voltunk a magyar ügynek. Ez különösen a feleségem érdeme volt, aki megszervezte a The Friends of New Democratic Hungary Clubot[4], amely az angolok és más külföldiek felé kitűnő kapcsolatokat épített ki, s a magyar ügy propagandaközpontjává lett. Ezzel sokat ártottunk Horthynak, Eckhardtnak és általában a jobboldalnak, s erősítettük a magyar baloldal pozícióját Angliában. De a feleségem nemcsak szóval, de tettekkel, méghozzá veszedelemmel járó tettekkel is hozzájárult az antifasiszta győzelemhez, amennyiben ő volt az, aki 1934-ben kicsempészte náci-Németországból azokat az adatokat, amelyek a híres Barna Könyv[5] anyagát szolgáltatták. Ha ezt a részletet odahaza nem is ismerhetik, mert erről csak most beszélhetünk, azok, akik 1918—1919-ben részt vettek a politikai harcban, nagyon jól tudják, hogy a feleségem aktív militáns katonája volt az antifasiszta harcnak.

De úgy látszik, hogy mindezt azért nem említették, mert sokan vannak, akikben erős gátlás él, ami abból származik, hogy azok, akik 25 esztendőn át hűségesen szolgálták Horthyt, nem szívesen beszélnek semmi olyanról, ami az emlékét felidézi.

Végérvényesen elhatároztam, hogy május elsején otthon leszek, vagyis innen április végén kell indulnom. úgy tudom, hogy a repülőgép csak Bécsig megy, s onnan valahogy autón, vagy tudom is én, hogyan fogok Pestre érni. Bécsbe érkezésem pontos napjáról, lehetőleg órájáról távíratilag értesíteni foglak. Budapesten az Egyetem utca 6. számú házamban szeretnék megszállni. Abban a nagy házban egy vagy két szobát talán szabaddá lehetne addig tenni. Akár a bal, akár a jobb szárny utolsó lakosztályára gondolok.

Örülök, hogy Téged viszontláthatlak.

Addig is őszinte barátsággal üdvözöl

London, 1946. március 25.

[1] *A nemzetgyűlés Károlyira vonatkozó törvényjavaslatát* (illetve törvényét) l. II. 437. lapján.

[2] *Légion d'honneurnek tekinteni:* becsületrendnek, kitüntetésnek tekinteni.

[3] *A törvényjavaslat tárgyalásán elmondott beszédeket:* l. II. 423. lapján.

[4] *The Friends of New Democratic Hungary Club:* (Az Uj Demokratikus Magyarország Barátainak Klubja) Károlyi Mihályné által alakított klub, ahol magyar vonatkozású előadásokat tartottak.

1848 TANULSÁGAI[1]

1946 március

1848 március tizenotodike, a magyar nemzet történelmének legszebb dátuma. Ezen a napon a világ haladó népei es az elnyomottak rokonszenvvel, reménnyel és lelkesedéssel fordultak a magyarság felé. A 48-as forradalom egybeforrott Petőfi nevével.

Ebben az idoben mindenütt a világon ideológiai zűrzavar uralkodott; a forradalmi célkitűzések ellentmondásokkal voltak teli; a francia forradalom nyomán előretorő nacionalista öntudat nemegyszer osszeütkozésbe került a jelentkező proletariátus osztályontudatával; a patriotizmus és a nemzetkoziség fogalmai elmosódottak voltak. Így volt ez Magyarországon is, ahol a nagy zűrzavarban, a géniusz teremtő erejével, Petőfi képviselte a tiszta forradalmi szellemet és a szélesebb értelmezésű patriotizmust. A magyar nép méltán lehet büszke nagy költőjére, mert például a francia Lamartine, akivel ossze szokták mérni, nagy hírneve ellenére, éppen, mert foglya volt a kispolgári nacionalizmusnak, sem mint költő, sem mint politikus nem jutott el a mi Petőfink magasságáig.

Petőfi és Kossuth kozott az volt a különbség, hogy míg a költő világméretekben gondolkodott és a magyar szabadságot nem választotta el a világszabadságtól, addig Kossuth Lajos sokszor csak a magyar szempontokat vette figyelembe. A 48-as forradalom talán mindenképpen elbukott volna, mert az akkori eróviszonyok determinálták a sorsát, de kétségtelen, hogy megfelelő forradalmi logikával legalább némi reménye lehetett volna a győzelemre. Ha Kossuth Petőfi géniuszának szellemében cselekszik és

tekintet nelkül a nemzetiségi hovatartozásra a szabadságot kiterjeszti Magyarország minden lakosára, óriási szolgálatot tett volna nemcsak Magyarországnak, de az egész haladó szellemű világnak is. Példát adott volna a jövőre.

A 48-as forradalomnak három fő problémája volt. 1. A magyar függetlenség kérdése, azaz az Ausztriától való elszakadás programja. 2. A jobbágyság felszabadítása. 3. A nemzetiségi kérdés. Kossuth az első két problémát elég világosan látta, a harmadik jelentőségét azonban nem értette meg, vagyis helyesebben mondva állandóan engedett a rendek, a vármegyek nyomásának. A megyei urak megakadályozták abban, hogy a nemzetiségeket felszabadítsa, pedig ez a magyar forradalomnak önmagával szemben is elsőrendű kötelessége lett volna. A forradalmat nemcsak szociális értelemben kellett volna véghezvinni, de a nemzetiségek szabad nemzeti létét is biztosítani kellett volna.

Tanulnunk kell a múltból, hogy ne kövessük el újra meg újra a múlt hibáit. Kossuthot sem kívánjuk követni tévedéseiben. Nem akarom Kossuth Lajos nagy érdemeit lekicsinyelni, de nagy emberek is elkövetnek hibákat, és mi éppen nekik tartozunk azzal, hogy őszintén beszéljünk róluk. Kossuthnak nincs szüksége idealizálásra, hiszen az otvenes években, Helfy Ignáchoz írott leveleiben, maga is bevallotta tévedéseit. Azonkívül nem szabad elfelejtenünk, hogy a nemzetiségi kérdés helyes értékeléséhez társadalmi törvényeket formáló, kivételes politikai zsenire lett volna szükség, aki nem az események lázában, hanem az események felé emelkedve formálta volna ki politikáját, hiszen Petőfi is inkább csak ösztönösen sejtette, hogy miről van szó. Igaz, plebejus forradalmisága és a néppel való közössége a költészetében szinte maradéktalanul érvényre juttatta a tiszta forradalmi gondolatot, de a politikában, éppen a körülmények miatt, nem tudta kinyilvánítani és a nemzetiségi kérdés politikai megformulázásához már neki sem volt ereje. Ez, a többi között, azzal is magyarázható, hogy a 48-as magyar forradalmat megelőző európai forradalmaknak — a franciának, a hollandnak, az angolnak — nem voltak nemzetiségi problémáik, és így még a történelmi tapasztalat sem segítette a magyar szabadságharc vezetőit. Kossuth Lajosnak pedig külön politikai tragédiája volt, hogy noha messze kiemelkedett középnemesi osztályából, kötöttsége hozzá mindvégig olyan erős volt, hogy a döntő pillanatokban nem tudott szakítani vele,

és inkább engedményeket tett. Ez még az emigráció éveiben is így volt, mert hiszen a dunai konföderáció úttörő gondolatát, az ötvenes évek nagy fellángolása után, ha nem is ejtette el, de háttérbe szorította, csakhogy politikai híveivel, a magyar középnemesség felemás rebelliseivel ne kelljen kenyértörésre vinnie a dolgot.

48-ban Kossuth azon az álláspónton volt, hogy miután a szabadságjogokban amúgy is mindenki részesül, közjogi szempontból fontos, hogy a magyarság nyelvi és státusbeli vezetőszerepe kidomborodjék, mert csak így lehet fenntartani az egységes államot. Így hát a forradalmi kormány érthetően engedett a megyék befolyásának. A helyzet annyira elmérgesedett, hogy a nemesség szűklátókorűsége és a megyék ellenállása miatt a kormány nem tudta elfogadni Štúr Lajosnak, a szlovákok vezetőjének a liptószentmiklósi nagygyűlésen felajánlott baráti jobbját és a szlovákok petícióját, formai okokból, kereken visszautasította. Ugyanez történt a románok balázsfalvi petíciójával is. Pedig a nemzetiségek örömmel üdvözölték a magyar forradalmat, és képviselői kijelentették, hogy segítséget nyújtanak, ha Kossuth elfogadja a „testvéri nemzetek egyetemes országgyűlésének" gondolatát, és megengedi nyelvük szabad használatát. A magyar kormány nem engedett. Ezzel a kocka el volt vetve, és a nemzetiségeket belekergették a Habsburgok és Jellasics karjaiba, ami a nemzetiségek számára is végzetes volt. Találóan jegyezte meg később Pulszky, hogy amit a magyarok büntetésként kaptak a császári Bécstől, azt a nemzetiségek megkapták, mint „jutalmat". Jellasics, a horvátok vezetője nem a horvát nép felszabadításáért küzdött; csupán engedelmes eszköze volt a bécsi reakciónak és halálos ellensége minden haladásnak. Jól tudta, hogy a magyar forradalom szociális haladást jelent, mint ahogy azt is jól tudta, hogy a horvát nép Bécstől nem remélhet felszabadulást. Az ellenforradalmi bán nem a jobbját nyújtotta, hanem — amint zágrábi lovasszobrán látható (nem tudom, megvan-e még ez a szobor?) — kivont kardját irányította a forradalmi Pest felé. *Régi igazság, hogy egy nép sem lehet szabad, amíg más népeket elnyomásban tart.* Sem a magyarok, sem a nemzetiségek nem értették meg azt az egyszerű igazságot, hogy szociális jogokért csak együttesen lehet harcolni és nem külön-külön. S még kevésbé egymás ellen. És azt sem értették meg, hogy ellenségeik, amikor egymás ellen lázították őket, éppen a szociális jogokról akarták elterelni a figyelmüket.

A magyar forradalmi kormány később, Teleki László párizsi kovet befolyására, észhez kapott, de ekkor már kozvetlenül a világosi fegyverletétel előtt álltunk. 1849 júliusában megadták a jogokat a nemzetiségeknek. „A Liberté, Égalité, Fraternité nem elég — írta Teleki Kossuthnak —, a népek nemzetiségi életet akarnak élni." Teleki federációs szovetséget akart létrehozni a zsarnokok ellen, de már késő volt. Ha a 49 júliusi torvényt 48 márciusában hozzák, a nemzetiségek a mi oldalunkon harcoltak volna, és ezzel megteremtettük volna a Duna menti népek kozosségét, amely azóta elmélet maradt. A magyarság a nemzetiségi gondolat elóharcosaként is szerepelt volna, és bizonyára mind szociálisan, mind kulturálisan biztosíthatta volna magát a magyar urak, a német betolakodók és a reakciós cári hatalom szovetsége ellen. Ebben az esetben még a vereség is felért volna a gyózelemmel.

Tudom, történelmi kritikát gyakorolni konnyű, de nehéz az adott helyzetben cselekedni. Meg kell értenunk, hogy Kossuth a rendi Magyarország befolyása alatt állt, és az még szociális intézkedéseit is szabotálta. Tekintetbe kellett vennie a megyei urak támogatását. Ennek a támogatásnak a megnyerése érdekében kénytelen volt a kozjogi kérdéseket kihangsúlyozni. Ezt magam is értékelni tudom, mert hetven év múltán hasonló nehézségekbe ütkoztem. A „történelmi múlt" akkor is, később is mázsás súlyként nehezedett az országra. A magyar nemesség ravasz torvénykonyvének szelleme (amely orok időkre első- és másodrendű magyarokra osztotta fel a magyarságot) mindenüvé beleette magát. Ennek a szem előtt tartásával kell levonnunk 48 tanulságait.

A 48-as hiba, más formában, 67-ben is megismétlődott. A tobbi nemzetiség kárára egyeztünk ki a Habsburgokkal. Hoztak ugyan egy Eotvos József által inspirált igazságosabb nemzetiségi torvényt, de annak rendelkezéseit sohase hajtották végre. Unosuntalan ismételt tenyek ezek, de a magyarság még mindig nem ismeri őket, mert az elmúlt negyedszázadban gondoskodtak arról, hogy ne szerezzen róluk tudomást. 1918-ban, vagy pontosabban az októberi forradalmat megelőző években, szintén meg lehetett volna egyezni a nemzetiségekkel, de a magyarság urai, akár 48-ban, akár 67-ben, vagy később a két világháború kozott, hallani se akartak a szomszéd népekkel való megegyezésról és egy békés

Délkelet-Európa megteremtéséről. Még a radikális Vázsonyi is csak a magyar ajkúaknak akart választójogot adni.

Azért hangsúlyozom ki a nemzetiségi probléma fontosságát, mert a 48-as forradalom és minden ezt követő haladó szellemű mozgalom, elsősorban ezen a kérdésen szenvedett hajótörést. Ezen a kérdésen keresztül itatták át a magyar és a nemzetiségi tömegeket a sovinizmussal. Parancsolóan lép fel az a tény, hogy a Duna völgyében különböző népek élnek egymás hegyén-hátán. Ezt a tényt nem lehet letagadni. Az itt élő népeknek meg kell egyezniök egymással, és akik ezt a megegyezést akadályozzák, azoknak félre kell állniok.

A nemzetiségi kérdés mély összefüggésben áll a komolyan értelmezett demokráciával és a szociális haladással. A régi, első világháború előtti Magyarország lakosságának 50 százaléka nemzetiségekből állt. Demokráciáról csak akkor lehetett volna szó, ha ennek az 50 százaléknak is teljes jogokat adnak. A bajok forrása azonban mélyebben fekszik. Minden bűn a feudális osztályt terheli. A nemzetiségek elnyomása a magyar népre is kihatott és fordítva. Mind a nemzetiségeket, mind a magyarságot féltették egymástól, illetve féltek, hogy esetleg megszeretik egymást. A felszabadult magyarság veszedelmes hatással lehetett volna a nemzetiségekre, és a felszabadult nemzetiségek megbontották volna a feudális nagybirtok rendjét. A nemzetiségek ugyanis nemcsak mint szlovákok, románok, szerbek álltak szemben a magyarokkal, de miután ezen népek nagy többsége szegény sorsban élt, mint osztály is szemben álltak a magyar urakkal. Ezért szabotálták az erdélyi főurak, a felvidéki ispánok már a 48-as forradalom intézkedéseit. Kétszeres elnyomást gyakoroltak a népekre: sem szociális, sem nemzeti törekvéseiket nem engedték felszínre jutni, s ezzel a magyar népet is kordában tartották.

Legyünk tisztában azzal, hogy mindaz, ami a közelmúltban történt, egyenes következménye annak, ami 48-ban és 67-ben végbement. 1848-ban Zichy Ferdinánd vezette be a cári Oroszország csapatait, 1919-ben Bethlen István hívta a románokat és 1941-ben, két évtizedes ellenforradalom, reakció és fasizmus után, Horthy Miklós a náciknak is megnyitotta a kapukat. Ennek elkerülhetetlenül így kellett történnie, mert az úri osztály uralmát csakis a németek segítségével lehetett fenntartani. Ez a feudális osztály mindenkor nemzetiségellenes és egyúttal antiszociális,

antidemokratikus és álpatrióta volt. A jobbágyságnak valóságos felszabadítása, a szomszéd népekkel való megegyezés csak most, ennek az osztálynak az eltűnése után vált lehetségessé. A magyar parasztság megkapta a foldet; hátra van még a szomszéd népekkel való teljes megegyezés megteremtése. Délkelet-Európában mindenütt eltűnőben vannak a megegyezés kerékkotoi, a soviniszta uralkodó rétegek ésromantikus kozéposztálybeli zsoldosaik, s így minden lehetőség megvan arra, hogy a még fennálló ellentéteket felszámoljuk, és a rossz értelmezésű nacionalizmus maradványait kiküszoboljük.

Az idő kereke nagyot fordult. 1849-ben a reakciós cári orosz hatalom fojtotta vérbe a magyar forradalmat, 1945-ben a Szovjetunió vívta ki a szabadságunkat és nagyrészt a szomszéd népek szabadságát is. Ezzel az együttműkodés legfőbb történelmi feltétele is megteremtódott: olyan nagyhatalom lett a szomszédunk, amely a nemzetiségi kérdés példás megoldásával utat mutatott mindannyiunk számára.

Mit jelent tehát számunkra ma a 48-as forradalom? Mindenekelőtt azt a forradalmi hagyományt, amelyben minden haladó szellemű törekvésünk alapját megtaláljuk. Forrást, amelyből minduntalan erőt meríthetünk. A magyar nép első kormányzati fellépését a magyar történelemben. Azonban jelenti azt a tanulságot is, hogy a delkelet-európai népek csak akkor vívhatják meg sikeresen harcukat saját reakcióik ellen, csak akkor létesíthetnek gazdasági jólétet a Duna volgyében, ha minden presztizs-kérdést félretéve, minden soviniszta maradványt legyűrve, ráébrednek egymásrautaltságukra. Ez egyaránt szól Budapestnek, Prágának, Bukarestnek és Belgrádnak. A feudális múlttal, a reakciós szociális erőkkel való leszámolás egyúttal ezeknek minden ideológiai hagyatékával való leszámolását is jelenti. Patriotizmusunk nem zárja ki a nemzetkoziség gondolatát. Petőfi plebejus szelleme, koltői géniusza ezt nagyon jól kifejezésre juttatta. A szabadság nemcsak magyar szabadság, de világszabadság is.

Fórum, 1946. (2. évfolyam, 3. szám.)

---

[1] Az itt kozölt cikk alapjául Károlyi Mihály az 1943. március 15-i ünnepi beszédét használta fel (l. II. 91. lapján), részben kiegészítve az új helyzetnek megfelelően.

LEVÉL POLÁNYI KÁROLYHOZ

1946. április 1.

Kedves Polányi,

érdekes és értékes cikkét annak idején éppen akkor kaptam meg, amikor a feleségem megbetegedett. Tüdőgyulladást kapott, és át kellett szállítanom egy kórházba. Sebtiben mindent össze kellett csomagolnom, és így a maga cikke is egy koffer mélyére jutott. Csak most jutottam hozzá, hogy elolvashassam.

A cikket minden tekintetben kitűnőnek találom. Világosan rámutat arra, hogy politikai irányvonalam 30 év óta nem változott. A lényeges pontokban sohasem tértem el eredeti külpolitikai koncepciómtól. Jó volna, ha ezt a tudatlan magyarok is megértenék. A cikkéből tanulhatnának egy kicsit.

Maga is nagyon jól tudja, hogy világéletemben ellene voltam a kokárda-patriotizmusnak. Éppen ezért végtelenül sajnálom, hogy a magyar kommunisták nemzetiszínű kokárdával jelennek meg a parlament ülésein, holott valamennyi többi párt tartózkodik ettől. Ezt nyilván azért teszik, hogy tömegeket hódítsanak. Mondanom sem kell, hogy ezt a primitív és groteszk kisajátítási módszert, az ellenséges nacionalizmusnak ezt a furcsa utánzását nem tartom okosnak, mert egyrészt kozonséges Bauernfängerei, amelyből kilátszik a lóláb, másrészt akarva, nem akarva igazolja a nacionalizmust. A Bauert nem lehet megfogni, de a nacionalizmus feléled tőle. Hiába biggyesztik oda nacionalista jelszavaik után, hogy „le a sovinizmussal", ennek veszedelmes hatása van, különösen Magyarországon, ahol a nacionalizmus olyan mélyen beleivódott az emberek lelkébe. Ettől eltekintve az ilyen poli-

tika megakadályozza a szomszédokkal való megbékélést, hiszen Tito prágai nyilatkozatában már utalt a magyarok gyógyíthatatlan revizionizmusára. Nem csoda, hogy a reakciósok ismét revizionista hangokat ütnek meg, mert ha a kommunistáknak szabad kokárdával járni, miért ne lehetne megpróbálkozni a régi szólamokkal is? Ez egy logikus folyamat.

Nem értem, hogy az oroszok miért engedik szabadjára a nacionalizmust, Már-már azt kell hinnem, hogy ők is a divide et impera eszközeivel akarják megszilárdítani a helyzetüket, de ugyanakkor kételkednem kell ebben, mert hiszen nyilvánvaló, hogy ezzel a reakciót erősítik, s így a saját érdekeiket veszélyeztetik. Azt viszont nagyon is megértem, hogy az oroszok maguk a háború alatt felélesztettek bizonyos patriotizmust. Ez kellett a háború megnyeréséhez, és különben is Oroszországban a kollektív rendszer annyira meg van alapozva, hogy ez ott már nem jelent veszélyt. Sőt, még Jugoszláviában és Franciaországban is megértem ezt az irányt, mert ezekben az országokban az ellenállás folytán a patriotizmus egybeesik a baloldalisággal. Ils peuvent se permettre ce luxe.[1]

Hogy ennek a patrióta túltengésnek milyen elméleti eltorzulásai vannak, arra mi sem jellemzőbb, mint Andics Erzsébet történésznek, a kommunista párt szónokának beszéde a velem kapcsolatos rehabilitációs törvényjavaslat tárgyalásánál.[2] Olyanokat mond, hogy Bocskai, Rákóczi, Kossuth mind a szláv orientáció hívei voltak, tekintet nélkül a cárizmusra és az akkori történelmi helyzetre. Különösen súlyos lapszus Kossuth megemlítése, akinek egyrészt a cári Oroszország adta meg a kegyelemdöfést, másrészt mindnyájan tudjuk, hogy Kossuth nemzetiségellenes politikát folytatott[3], és a szlovákokat, szerbeket rossz politikája miatt az ellentáborba kényszerítette.

Ma már világosan látszik, hogy a nacionalista expediens nem sikerült. Kéthly Anna arról panaszkodott, hogy a reakció a kisgazdapártban napról napra erősödik, s ő, aki biz' Isten nem rajong az oroszokért, csak attól fél, hogy az oroszok kivonulnak, mert akkor semmi sem menti meg őket az ellenforradalomtól. A kulcspozíciók nagy része már a kezükben van. Amikor Ignotus Pesten megkérdezte a legitimistáktól, hogy miért szavazták meg a köztársaságot, azt felelték, hogy jobb az egyhangú szavazás, mert akkor utólag lehet hivatkozni a terrorra, ami persze nem létezik.

Az otthoni reakció legfőbb reménye az európai konflagráció. Éppen ezért rendkívül súlyos hiba a nacionalizmust táplálni.

Én egyébként május elején hazamegyek. Beszédet fogok mondani a nemzetgyűlésben, és meg fogom köszönni, hogy érdemeimet törvénybe iktatták. (Ha ugyan voltak ilyenek.) Azután le fogok mondani a mandátumról, és visszajövök Angliába. Nem volnék képes az otthoni belpolitikába belekapcsolódni. Azok az émelyítő kompromisszumok már nem nekem valók. Ha a magyarságnak szüksége van külpolitikai segítségemre, rendelkezésére állok. Természetesen csak addig, amíg a progresszív köztársaság létezik. Azt hiszem, ebben Maga is megegyezik velem.

Szívélyes üdvözlettel
Károlyi Mihály

---

[1] *Ils peuvent se permettre ce luxe* (fr.): megengedhetik maguknak ezt a luxust.

[2] *Andics Erzsébet beszéde:* I. II. 429. lapján.

[3] *Kossuth nemzetiségellenes politikát folytatott:* Károlyi Mihály több cikkében és beszédében foglalkozott a nemzeti kérdéssel, a Magyarország területén élő nemzetiségek helyzetével, a velük folytatott politikával. Az 1848–1849-i forradalom és szabadságharc értékelésénél ismételten kitért a szabadságharc vezetőinek – elsősorban Kossuth Lajosnak – helytelen nemzetiségi politikájára. Élesen bírálta különösen 1943 márciusi beszédében (I. II. 91. lapján) azért, mert a román és szlovák nemzetiségek mozgalmával szemben helytelen álláspontot foglalt el. Károlyi – jól ismervén a magyar történelmet – a balázsfalvi petíciót és a liptószentmiklósi nagygyűlést értékelve hangsúlyozta Kossuth felelősségét.

LEVÉL CZAKÓ AMBRÓHOZ

1946. április 23.

Kedves Czakó, megkaptam levelét és a *Tárogató*ba írt cikkét. Miután rólam van szó, bajosan mondhatom, hogy jobb lett volna, ha engem választottak volna meg köztársasági elnöknek. A történelmi jogfolytonosság szempontjából talán igaza van, de ha alaposabban szemügyre vesszük a történelmi helyzetet, kedvezőbbnek tartom, hogy a legnehezebb időszakot a koalíción belül a jobboldalnak is végig kell csinálni, sőt a szimbólumot maga a jobboldal jelenti, s így visszavonhatatlanul kompromittálva van abban, ami ma Magyarországon végbemegy. A földreformot, a szociális reformokat, s mindent, ami fontos, ők is keresztülviszik, s később az ellenforradalmi propaganda ezt nem tólhatja a baloldalra. Ha Károlyi lett volna a vezető és a szimbólum, megint csak a régi mondókájukat hajtogatták volna: „Hát persze hogy Károlyi megint elárulja, kiárusítja az országot stb." És ne feledje el, hogy a bajokon én sem tudtam volna segíteni, az inflációt nem tudtam volna megállítani. Így a baloldali szimbólum továbbra is tiszta maradt. Károlyi „orosz zsoldos" lett volna, éppen mert következetesen oroszbarát voltam mindvégig. Azután azt is megértem, hogy a magyarság nem akart olyan valakit megválasztani, aki olyan sokáig távol volt, noha ez az elhanyagolhatóbb szempont. Azonban akárhogy is történt, meg kell hajolnunk a demokrácia döntése előtt, mert hiszen kétségtelen, hogy egy tiszta választáson megválasztott nemzetgyűlés kisgazdapárti többsége hozta be a kisgazdapárti elnököt.

Magát most már csak arra kérem, hogy álljon be a sorba,

és erősítse meg az új magyar koztársaságot, mert éppen a fentiek miatt azt is tudnunk kell, hogy a koztársaság és demokrácia onmagában még nem elég. Erősítés alatt azt értem, hogy át kell hatni progresszív szellemmel. A progresszív jelzőn van a hangsúly, mert hiszen Portugália és Argentína is köztársaságok, mégsem lelkesedünk értük. Ha pedig egy koztársaság csak a nevében az, és nem küzd a reakciós szemlélet ellen, olyan sorsra jut, mint a weimari koztársaság, amelyet a saját maga által szabadjára eresztett erők oltek meg. Noskétól egyenes az út Hindenburgig, majd Hitlerig. A weimari koztársaság hagyta a Dolchstoss-legendát[1] kifejlődni és ugyanakkor teljes szabadságot adott azoknak, akik terjesztették. A magyar progresszió tehetetlen volt a Dolchstoss-legendával szemben, és huszonhét esztendeig kellett várnom, amíg a sok hazudozásra és rágalomra végre megadhatom a magyar népnek a választ. Akkor azt mondották, hogy amennyiben Apponyi lett volna Belgrádban[2], Franchet d'Esperay nem bánt volna vele úgy, mint velem, de azt bezzeg elfelejtették, hogy Apponyi a nagy szakállával alaposan póruljárt Trianonban, és mégis aláírta a békét. Most éppen az a fontos. hogy a Dolchstoss-legenda megszületésének gátat vessenek és ugyanakkor megszabadítsák az országot az esetleges legendaterjesztőktől is.

Maguknak odakinn az a feladatuk, hogy az ottani magyarságot megszabadítsák a Horthy-kultusztól. Az ottani demokratikus világ ebben segítségükre lehet. Valójában konnyebb dolguk van, mint a hazaiaknak, mert ott mégsem fertőzhették meg a magyarokat olyan tudatosan és egyoldalúan, mint Magyarországon. Magyarországon éppen az a baj, hogy csaknem mindenki részt vett a Horthy-rendszer politikájában vagy legalábbis kozéletében, és így csaknem minden koztisztviselőnek, kozéleti embernek bűntudata van. Ezért is nem akartak eleinte nekem propagandát csinálni. Károlyi puszta felemlítése régi bűneikre való emlékeztetést jelentett. Nem veszi észre, hogy a legtobbszor csak a nyilasokról beszélnek, s hogy mennyire szeretnének mindent Szálasiékra tolni? Pedig a fasizmus nem Szálasival, hanem Horthyval kezdődik, s az utóbbi nélkül az előbbi soha nem került volna felszínre. A szegedi gondolat nemcsak a magyar, de az egész európai fasizmus előfutára volt, amivel kérkedtek is.

Minden keserűség ellenére nem szabad elfelejtenie, hogy az új magyar rendszer mégiscsak elégtételt szolgáltatott nekem, s

rajtam keresztül Októbernek. Így hát abba kell hagynia a duzzogást, és minden erővel támogatnia kell az új magyar koztársaságot. Nemcsak hogy eltorolték Horthyék ellenem hozott torvényét, de az érdemeimet is torvénybe iktatták.[3] Ez valamennyi októberistának is szól, s így nem szabad keserűséggel takaródzó passzivitásba vagy pláne ellenzekiségbe menni. Bizonyos vagyok benne, hogy ez Magára nem is vonatkozik.

A magyar hazafiasságnak — és Októbernek is — új tartalmat kell adni. Már erről volt egyszer egy vitánk, amelynek során Maga elmondotta, hogy a cigányzene és a hasonló rekvizitumok nem olyan veszedelmesek, s progresszív értelemben is felhasználhatók. Én ezt kétlem. Nem az árvalányhajban és a pántlikában kell kifejezésre juttatni a hazafiasságot, hanem abban, hogy a magyarság igazi kultúrértékeivel be tudjon illeszkedni az új Európába. A romantikus rekvizitumok túlságosan összenőttek a feudalizmussal, semhogy egy új rendszer használhassa őket. Oroszországban, Franciaországban, Jugoszláviában a forradalmi tradíció és főképpen a háború alatti ellenállás folytán van egy baloldali patriotizmus, míg Magyarországon az ellenállás teljes hiánya miatt a nacionalizmus még mindig veszedelmes méreg.

Május 5—6-án hazamegyek. Így hát válasza már aligha ér itt. A parlamentben meg fogom koszonni az engem ért megtiszteltetést.

Visszapillantva a múltra, azt kell mondanom, hogy hálás lehetek a sorsnak, amiért megadatott nekem, hogy eszméim gyözelmét megérjem. Ha részletekben nem is értek mindenben egyet az új rendszerrel, nagyjában mindaz, amiért harcoltam, megvalósult. Most már csak résen kell lennunk, hogy a földreformot és a szociális reformokat tobbé vissza ne csinálhassák. A magyarságnak nagy árat kellett és kell fizetnie azért, hogy idáig eljutott. Sokat bűnozott az ország: először a Kaiser[4], másodszor Hitler oldalán. Egy harmadik ilyen bűn a magyar nemzet végét jelentené. Ezt kell megértetni a magyar néppel.

Szeretnék az ősszel Amerikába menni. Mit gondol, jó volna egy kanadai és amerikai turnét csinálni? Használna egy ilyen propagandakorút?

Köszonom meleg, jóleső sorait és szívélyes barátsággal üdvozlöm

London, 1946. április 23.

[1] *Dolchstoss-legenda:* tőrdöfés-legenda, l. Jegyzetek.
[2] *Belgrádi fegyverszüneti tárgyalások:* l. Jegyzetek.
[3] *Károlyi Mihály érdemeinek törvénybe iktatása:* l. II. 437. lapján.
[4] *Először a Kaiser:* utalás az első világháborúra, amikor Magyarország a császári (II. Vilmos) Németország oldalán vett részt a háborúban.

A régi októbristák közül sokan keserű szájízzel vették tudomásul, hogy nem Károlyi lett a köztársasági elnök. Ezeknek Károlyi rendre válaszolt, kifejtve véleményét a magyarországi helyzetről. A legjelentősebb a fentebb közölt levél, de érdekes, amit e kérdésről Göndör Ferencnek írt. Ebből közlünk egy részletet:

„. . .Ha hiszünk a demokráciában, el kell fogadnunk a magyar nép akaratát, mert hiszen semmi kétség, hogy a magyarság szabadon, demokratikusan választhatott, és a kisgazdapárti többség magától értetődően kisgazdapárti elnököt kívánt a köztársaság élére. A magyar nép, amely huszonöt éven át csak becsmérlő szót hallott Októberről, nem érezte annak szükségességét, hogy a történelmi folytonosság helyreálljon. Az új, haladó szellemű gondolatot a történelmi események kérlelhetetlensége, a vesztett háború kényszerítette rá, szükségképpen el is fogadta, de egyelőre még korántsem tette a magáévá. Valljuk be: csoda lett volna, ha egyik napról a másikra, hirtelen egy átváltozott, igazán demokratikus Magyarországot láttunk volna magunk előtt. A történelemben nem történnek ilyen csodák. A demokratikus forma elfogadása csak egy lépés a demokrácia felé, de még nem maga a demokrácia. Mint minden mást, az új életformát, az új gondolkodásmódot is, csak erőfeszítések, küzdelmek árán tudjuk meghódítani magunknak. Jómagam sem lettem máról holnapra az, aki ma vagyok. . . Az új rendszer megteremtésének első pillanatától kezdve tudtam, hogy minden más szempontot félretéve, magamnak, és elsősorban eszméimnek tartozom azzal, hogy az új Magyarország mellett kiálljak, és ezt meg is tettem. Azt is tudtam, hogy ez nem elég, és haza kell mennem.

. . . A magyar nemzetgyűlés 1946. március 14-én hozott rám vonatkozó elismerő határozatát megelégedéssel vettem tudomásul, és amíg élek, büszke leszek arra, hogy a magyarság ilyen szép elégtételt szolgáltatott nekem. Remélem, hogy ez a nekem és rajtam keresztül Októbernek szolgáltatott elégtétel a maga és barátai keserűségét is el fogja oszlatni. Most már csak arra kérem mind annyiukat, hogy velem együtt mint közkatonák szolgálják híven az új magyar köztársaságot és ott Amerikában is tegyenek meg mindent az érdekében. Meg kell védenünk a vívmányait, segítenünk kell rajta nehéz helyzetében, és igyekeznünk kell tovább fejleszteni. Ne feledjük el, hogy ma még sok ellenség fenyegeti.

. . . Éppen ezért arra kell törekednünk, hogy a nép váljék republikánussá. Ezt pedig csak kitartó munkával lehet elérni. Gyors eredményeket ne várjunk. Egyelőre érjük be annyival, hogy a köztársaság megszületett. . .”

LEVÉL VARGA BÉLÁHOZ[1]

1946. árpilis 23.

Elnok Úr!

Nagyon köszönöm szíves sorait, és a mellékelt 1946 : II. törvénycikket, valamint az ezzel kapcsolatos nemzetgyűlési tárgyalások anyagát.[2]

Mély megilletődéssel olvastam levelét és a mellékelt írásokat. Kérem, Elnök Úr, tolmácsolja a magyar nemzetgyűlésnek legmelegebb köszönetemet az engem ért nagy megtiszteltetésért, amire holtom napjáig büszke leszek. Megrendülve fogadtam a magyar nép nemes megnyilatkozását és csak azt kívánom, hogy a sok szenvedés után a magyar nép továbbhaladjon a megkezdett úton és találja meg helyét a haladó szellemű népek táborában.

Nemsokára személyesen fogok a magyar nemzetgyűlés színe elé járulni. Nagy pillanat lesz ez számomra. Ezért a pillanatért érdemes volt huszonhét esztendeig várni.

Kérem, fogadja Elnök Úr őszinte nagyrabecsülésem nyilvánítását.

London, 1946. április 23.

---

[1] Varga Béla ekkor a magyar nemzetgyűlés elnöke volt.

[2] *1946: II. törvénycikket és a nemzetgyűlés anyagát:* l. II. 423—438. lapján.

LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ

1946. április 23.

Kedves Oszkár, hazaindulásom előtt írom ezeket a sorokat. Nehéz, igen nehéz szívvel indulok haza. Nem azért, mert nem választottak meg elnöknek. Hanem mert szörnyen lehangol mindaz, amit otthonról hallok.[1] A hálátlanságért személyes szempontból csak hálás lehetek. Talán jobb volt így. Talán jobb volt a kisgazdákat belekompromittálni mindabba, ami történt, s így engem nem nevezhettek „orosz zsoldosnak" meg miegymásnak, ami már azért is könnyű lett volna, mert hiszen mindvégig oroszbarát voltam. Az inflációt nem tudtam volna megállítani, a nehézségeket nem tudtam volna leküzdeni, viszont a földreformot és a szociális reformokat a kisgazdák is megcsinálták, mert meg kellett csinálniok. Így Október tisztán maradt mint szimbólum, s most, hogy az elégtételt is megkaptuk, esetleg a progresszív irányt könnyebb lesz megerősíteni.

A tervem az, hogy megköszönöm a rehabilitációs törvényt[2], s ezután lemondok mandátumomról. Vissza akarok vonulni a politikától, s legfeljebb valamiféle külpolitikai megbízást vállalok. Iróniának hangzik, ha azt mondom, hogy megvalósult az, amiért harcoltam, mert egyrészt ugyan igaz, hogy nagy vonalakban Október győzedelmeskedett, másodszor, de minden pesszimizmusom ellenére annyira reméltem, hogy a magyar nép maga harcolja majd ki a győzelmét, s nem megint egy összeomlás lázában éppen csak elfogadja azt, amit kívülről adnak neki. Az opportunizmus ma sokkal nagyobb, mint 1918-ban volt, és a káderek sokkal kisebbek. A fertőzés erősebb volt, mint hittük. Csaknem

mindenkit érintett a Horthy-fertőzés. Igazi progresszív irányzat nem alakult ki. Csak egyes vékony rétegek és indivíduumok érezték át, hogy komoly változásról van szó. A legnagyobb baj az, hogy Magyarország — a nép is — a csontvelőkig át van hatva a reakciós életszemlélettől, s az elégtétel, amit kaptam, csak nagyon kevesek érzését tükrozi vissza. Ezért húzódott minden egy teljes esztendőn át, ezért nem mertek propagandát csinálni az érdekemben. Károlyi még a baloldal számára is a Gessler-kalapot[3] jelentette. Sem a jobboldal, sem a kommunisták nem akartak sokat Októberről beszélni, mert történelmileg az mindkettő számára azt jelentette volna, hogy beismerik annak idején elkovetett hibáikat. Pedig nagyjában sem azon az úton haladtak, mint Október. A helyzet azonban mégis egészen más, mint 1918-ban. Most az orosz csapatok — bármilyen kellemetlen legyen is az ottlétük — biztosítják a progresszív koztársaság fennmaradását, nem mint az antant-missziók, amelyek éppen az ellenkezőjét tették. Lehet, hogy Te nem vagy velem egy véleményen, de nekem az az érzésem, hogy az oroszok kivonulása a reakció felülkerekedését jelentené.

A nemzetkozi helyzet bizony nagyon rossz, és az egyetlen reményem, hogy az angol és az orosz külpolitika is engedni fog, s mégis megtalálják azt a közos bázist, ami nélkul polgárháborúkra s később még ennél is rosszabbra lehetünk elkészülve. Nagy hibákat kovettek el de part et d'autre.[4] Az oroszok se sont mis dans le tort[5], különosen Visinszkij és Gromiko a nyugati normák szerint elfogadhatatlan módszerei miatt, noha az azerbajdzsán kérdésben a lényegben az angolszászokat sem lehet igazolni. Viszont az olasz- és a spanyol kérdésben az angolszászok kovettek el súlyos hibákat, azzal a különbséggel, hogy az ő módszereik kevésbé átlátszóak és sokkal ügyesebbek. A baj az, hogy valami tehetetlenségi nyomaték folytán az oroszok még azokat is maguk ellen haragítják, akik barátaik, míg az angolszászok akár akarják, akár nem, mindenütt a jobboldalt támogatják.

Mik a terveid? Örommel hallom, hogy Te is hazalátogatsz. Jó volna, ha találkozhatnánk. Én május 7-én indulok. Szerencsére feleségemmel együtt, noha már úgy volt, hogy betegsége miatt nélküle kell elindulnom. Amint mondottam, egy osszeomlott sivár Magyarországra, emlékeim temetőjébe térek vissza. A viszontlátás, éppen mert nagyon szeretem azt az országot, szornyű lesz.

Családoddal együtt, feleségem nevében is, meleg barátsággal üdvözöl

Károlyi Mihály

London, 1946. április 23.

---

[1] E levél megírásakor Károlyi csak információkból — mégpedig gyakran pontatlan, sőt elfogult, rosszindulatú tájékoztatásokból — ismerte a magyarországi helyzetet. Bár megértette, hogy miért nem őt választották köztársasági elnöknek, ez nagyon fájt neki, s csak fokozta rossz hangulatát. Amikor nem sokkal később hazatért, és személyesen tapasztalta egyrészt a nagy változásokat, másrészt az őt akkor körülvevő megbecsülést és szeretetet, véleménye sokat változott.

[2] *Rehabilitációs törvény:* l. II. 437. lapján.

[3] *Gessler-kalap:* utalás arra a svájci mondára, mely szerint Gessler, a Habsburgok zsarnok helytartója megkövetelte, hogy póznára tűzött kalapját megsüvegelje a svájci nép.

[4] *De part et d' autre* (fr.): egyik részről éppúgy, mint a másikról.

[5] *Sont mis dans le tort:* hibásak az ügyben.

BESZÉD A NEMZETGYŰLÉS 1946. MÁJUS 10-i ÜLÉSÉN[1]

Elnok: Károlyi Mihály képviselő úr kíván szólni.

Károlyi Mihály: Tisztelt Ház! (*Hosszantartó, lelkes éljenzés. A képviselők felállva, percekig tapsolnak.*) Bocsánatot kérek, hogy a régi megszólítást használom, hiszen ma nemzetgyűlés van; ez részemről csak egy rossz szokás.

Tisztelt Nemzetgyűlés! Mélyen t. Elnok Úr! T. Miniszterelnök Úr! Bevallom, sokáig már-már azt hittem, hogy én is szaporítani fogom azoknak számát, akiknek eszméi csak haláluk után diadalmaskodnak. Én azonban, úgy látszik, szerencsés csillagzat alatt születtem, mert megértem, hogy eszméim még életemben teljesüljenek. Megéltem azt, hogy Magyarországból ismét demokratikus köztársaság lett, hogy Magyarország számára nyitva áll az út a demokrácia kiépítésére, a progresszív koztársaság létesítésére Ez természetesen nagy orom és a mai nap nagy nap számomra. *(Taps).*

Én ma azért jottem ide, hogy megkoszonjem a magyar népnek, hogy a nemzetgyűlésen keresztül engem oly nagy megtiszteltetésben részesített 1946. február 14-én. Ez nem felmentő ítélet volt, mert a magyar nép nem hitte azt, hogy én elárultam őt; tudta, hogy én nem vagyok az ellensége, sőt legjobb barátja vagyok. Én ellensége voltam az úri osztálynak és azt az úri osztályt a magyar nép elmarasztalta. *(Élénk taps)*

Amikor ezt megkoszonom, egyúttal meg kell mondanom, hogy ezt a megtiszteltetést nem fogadhatom el egyedül a magam számára. Úgy érzem és úgy hiszem, hogy azokra is kiterjed ez a

nagy megtiszteltetés, akik velem együtt formálták azt a koalíciós kormányt, amely 1918. október 31-én megalakult. Ennek a koalíciónak nemcsak az volt az érdeme, hogy olyan programot dolgozott ki és olyan programnak volt képviselője, amely még ma is élő program és amelyet átvett az új demokratikus magyar köztársaság, hanem érdeme volt az is, hogy olyan erkolcsi színvonalat mutatott, olyan erkolcsi tisztasággal lépett fel, amely azt hiszem, mindenkor példás marad. Ezért természetesen nemcsak engem illet az elismerés, mert hiszen magam nem tudtam volna ezt a tisztaságot, ezt a puritánságot megvalósítani, hanem kellettek hozzá munkatársaim is. Ezért én nemcsak hálával, de büszkeséggel is nézek vissza Októberre. És most talán olyat fogok mondani, ami meg fogja lepni Önöket. Karl Marx egyszer azt mondta, hogy ő nem marxista. Hát én azt mondom Károlyiról, hogy Károlyi tobbé nem károlyista. *(Élénk taps a kommunista-párt és a szociáldemokrata párt oldalán.)*

Nekem van egy retrospektív, visszamenő szolidaritási érzésem Októberrel. Oktobrista kollégáimmal szolidárisnak érzem magam visszamenőleg. Hiszen mindenki tudja, hogy mi azután emigrációba kerültünk és ott fejlődott ki tulajdonképpen valójában az a differenciálódás, amely rendszerint megtörténik az emigrációban. Az emigrációnak ugyanis nagyon-nagyon sok rossz oldala van, de van egy jó oldala, hogy ott az emberek teljesen szabadon beszélnek, sőt mondhatnám, túl szabadon beszélnek. Mindenki felveszi azt a vonalat, amelyet helyesnek tart és nincs megkötve; nincsenek senkinek politikai konszideréciói, hanem mindenki megy a saját útján.

Ebben a hosszú emigrációban lassan kifejlődott a különbözőség attól az Októbertől, amelynek én voltam a megteremtője. Bennem magamban is megtortént ez a különboztetés. Az idő halad és én nem álltam meg. *(Nagy taps.)* Az idővel haladtam, akartam és akarok is haladni *(Hosszantartó viharos taps a Ház minden oldalán.)*; oreg létemre fiatal akarok maradni. Fiatal akarok maradni szellemben, fiatal akarok maradni a politikában.

Ez a folyamatos differenciálódás, amely bekovetkezett, néha elválasztott minket s ez a válás olykor egészen a keserűségig ment. Néha ismét találkoztunk. Mindenesetre azonban a különbség, a főok, ami ezt a differenciálódást kiváltotta, mindig Szovjet-Oroszország megítélése korül forgott. Én az Oroszország felé való

orientációnak voltam és vagyok híve. *(Nagy taps, különösen a kommunistapárton.)*

Bolóni György kedves barátom, aki jelenleg képviselőtársam is, megmondhatója annak, hogy ezek a súrlódások, ezek a vajúdások milyen sokáig tartottak. Az ellentét inkább az optimizmus és a pesszimizmus tekintetében nyilvánult meg. Amíg én optimista voltam és maradtam — és ma is az vagyok —, addig társaim egy része pesszimizmussal, kétkedve nézte Szovjetoroszország fejlődését, és nem hitt abban, hogy ez a nép képes lesz azt a teljesítményt produkálni, amit produkált. Én nem mindig vagyok Kasszandra. Ebben az esetben nem voltam Kasszandra, hanem optimista jós, és optimizmusomnak az események igazat adtak. Különben lehetetlen lett volna, hogy az orosz hadsereg, az orosz nép Sztálin vezetésével ezt az óriási teljesítményt produkálja. *(Taps.)*

Tisztelt Nemzetgyűlés! Részben ennek dokumentálására, de azért is, hogy erőt szívjak magamba, hogy nezeteimben el ne lankadjak, feleségemmel elmentem Oroszországba. Feleségemmel, aki nemcsak feleségem, aki nemcsak azért él, hogy engem ápoljon, hanem önálló lény, akinek megvannak a maga elgondolásai, és aki — mondhatom — mindig bátran harcolt a fasizmus ellen. Ezért veszem koszönettel azokat a tapsokat, amelyeket ő aratott, és szeretném, ha ezek a tapsok nemcsak a feleségnek, hanem a harcostársnak is szóltak volna. *(Éljenzés és taps a Ház minden oldalán.)*

Tisztelt Nemzetgyűlés! A forradalmak egymásból inspirálódnak. Az 1848-i forradalmak — most nemcsak a magyar forradalomról beszélek — 1789-ből inspirálódtak. Lenin megmondotta, hogy 1917 nem lehetett volna, ha nem előzi meg az 1905-ös forradalom. *(Úgy van! Úgy van! a kommunista párton.)* Az 1918-as forradalom inspirálója az 1848-as magyar forradalom volt. Itt kapcsolódik azután, hogy 1945—46 inspirálója az 1918-as forradalom.

Igen téves hit az, hogy az 1918-as forradalom egy maréknyi félőrült műve volt. Nem! Állítom, hogy az egész magyar nép mögötte állott. *(Nagy taps a szociáldemokrata párton, a kommunista párton és a kisgazdapárt soraiban is.)* Azért állt mögötte, mert a forradalomnak, Októbernek különösen, három programpontja ragadta meg a nép lelkét. Az egyik az, hogy nem akarunk többé háborúkat, a másik az, hogy nem akarunk többé a németek oldalán menetelni, és a harmadik az, hogy földet, jogot és kenyeret akarunk. *(Lelkes taps a Ház minden oldalán.)*

Az elmúlt években ennek a háborúnak a befejezése úgy történt, hogy a Voros Hadsereg, amely jóformán diadalmenetben jött Magyarország felé, amikor idejött, tényleg felszabadította az országot. Mitől? A német náci uralomtól és a Horthy-rendszertől, és ez a kettő egy és ugyanaz. *(Úgy van! Úgy van! Taps a kommunista párton és a szociáldemokrata párton.)* Akárki bármit is mond, Horthy, Hitler, Mussolini, Franco és még Szálasi is lényegében egy és ugyanaz. *(Úgy van! a kisgazdapárton)* Ettől szabadított meg a Voros Hadsereg. *(Éljenzés és taps a kommunista, a szociáldemokrata, a kisgazda- és a parasztpárton.)* Ez belekerül a történelem konyvébe és ezt a magyar nemzet sohasem fogja elfelejteni. Természetesen szerettem volna, ha a magyar nép jobban tudott volna hozzájárulni a felszabadításhoz: szerettem volna, ha partizán-hadseregek létesülnek Magyarországon és ha a rezisztencia erősebben tudott volna kifejlődni. Én ennek külföldön mindig szószólója voltam, onnan kértem a magyarokat, hogy ne küzdjenek a Voros Hadsereg ellen, hanem ellenkezőleg, álljanak annak soraiba. *(Taps.)* Hogy ez nem sikerült, annak természetesen sok oka van. A rezisztencia némileg mégiscsak megvolt, mégiscsak létezett, ha talán nem is volt elegendő. Jobb lett volna a magyarság szempontjából, ha ezt a felszabadítást inkább tudtuk volna magyarossá tenni, és jobban belefolyunk a küzdelembe.

1945 nagy érdeme és nagy jelentősége abban van, hogy az új magyar demokrácia rogton hozzálátott a földosztáshoz, s nemcsak felszabadította és kiemelte szegénységéből a magyar népet, de megtorte annak a feudális osztálynak hatalmát is, amely feudális osztálynak köszonhetjük Magyarország sok-sok Mohácsát. *(Taps.)*

Én a foldreformot nem ismerem, nem tudom, hogyan vitték keresztül, hogyan hatott és mennyiben tokéletes, mennyiben nem, de még ha nem is egészen tökéletes — hiszen dolgok nem történnek egyszerre, s máról holnapra egy ilyen intézményt sem lehet tokéletessé tenni — akkor is, ilyen állapotban is üdvozlom a földreformot, mert a fő dolog, hogy megtortént, a fő dolog, hogy megtört a jég, és a feudális rendszer ezzel egyszer s mindenkorra le van verve. *(Nagy taps.)*

Mind politikailag, mind gazdaságilag legfontosabb most a gazdasági helyzet szanálása. Ez alfája és omegája a jovő Magyarországnak és ha ezt a kérdést nem tudná megoldani, akkor a magyar köztársaság sem volna életképes. Én azonban meg vagyok győ-

ződve arról, hogy meg fogja oldani, mert olyan kitűnő kezekbe van letéve az ország sorsa, úgy a kormány tagjai, mint az államfő olyan kitűnő emberek, hogy én nem kételkedem abban, hogy ezt a nehéz feladatot meg fogják oldani. Csak a világért ne higgyük azt, hogy ez a feladat könnyű! Hiszen én már 1918-ban is csődtömeget vettem át, és most az urak egy sokkal szornyűbb csődtömeget vettek át, amelyet likvidálni kell. Működésüket fogják kritizálni, fogják támadni, fogják mondani a miniszterekről, a miniszterelnökről: miért nem csinálták úgy, miért nem csinálták így, miért nem tették ezt vagy azt, én azonban tudom, hogy a legjobb szándék mellett — és tudom, hogy ez megvan — a mai nehézségeket nem lehet azonnal és nem lehet egyedül megoldani. Ez lehetetlen! Nincs az a Bismarck, aki erre egymaga képes lenne.

A magyar gazdasági helyzetet természetesen lehet könnyíteni kölcsönokkel, természetbeni kolcsonokkel, főleg pénzügyi kolcsonökkel, de abban az illúzióban ne éljünk, hogy ezzel tényleg valami maradandó, konstruktív gazdaságot tudunk felépíteni. Magyarország túl kicsi, nyolcmillió ember túl kevés arra, hogy teljesen izolált gazdasági politikát folytasson. Bele kell hogy kapcsolódjék a szomszédokba, mert csak így lehet remény arra, hogy tudunk valamit fejlődni. Ez nemcsak a mi érdekünk, de szomszédainknak is érdeke, és azt állítom, hogy dacára annak, hogy sok zavaró momentum van, ezt mégis el fogjuk érni. De, t. Ház, egy dologra vigyáznunk kell: bármiféle tomörülést, akár gazdasági vagy pláne politikai tomörülést fogunk alkotni, annak nem szabad Oroszország ellen irányulnia. *(Úgy van! Úgy van! — Nagy taps a Ház minden oldalán.)*

Én Londonban létesítettem egy úgynevezett Dunai Clubot. Ez a Dunai Club osszehozta mindazokat, akik érdekelve vannak: cseheket, románokat, jugoszlávokat, bulgárokat, lengyeleket. A Duna fogalmát elég szélesen fogtuk fel: még a görögök is, a törökök is benne voltak. Ez a Dunai Club, amelynek én voltam a megalkotója, próbálkozott, hogy milyen módon lehet gazdaságilag és politikailag valami egységet alkotni. Természetesen ez elméleti dolog volt. Megbukott. Megbukott azért, mert én buktattam meg, és én azért buktattam meg a saját alkotásomat, mert észrevettem, hogy ügyesen és nagyon kamuflálva csoportosult az emigránsok egy része s oroszellenes irányt vett fel, különosen a jugoszlávok Mihajlovics-csoportja. Figyelembe kell venni, hogy

ez a mozgalom a háború elején indult meg, akkor még Mihajlovicsról sem volt az embernek tiszta képe; de amikor idővel láttam, hogy mind jobban és jobban cordon sanitaire-t akarnak csinálni, én voltam az első, aki felrúgtam az egész Dunai Clubot.

T. Nemzetgyűlés! Tisztában kell lenni azzal, hogy ilyen új alakulatnak, mint az új demokrácia, rengeteg ellensége van, bevallott, de főleg be nem vallott ellensége. Ezekkel szemben vértezni kell magunkat és nem kell azt hinni, hogy „megvan a köztársaság, megvan a demokrácia, megvan az orosz barátság, meglesz a szomszéd államokkal a barátság, tehát minden rendben van, minek izguljunk!" Nem! A köztársaságnak, ha a köztársaság progresszív akar lenni, szembe kell szállnia a reakcióval, mert mindig vannak ellenségei és ennek az ellenállásnak mély gyökerei vannak. Amikor 1870-ben megalakult a francia köztársaság, alig egy pár évre rá már-már úgy volt, hogy meg fog bukni, hiszen csak nagyon nehezen sikerült létrehozni az 1875-ös alkotmányt és megint megszilárdítani a köztársaságot. Ez nem egyedül a köztársaságiaknak volt érdeme, hanem az volt a szerencse, hogy a jobboldal, a bourbonisták, az orléanisták, a bonapartisták egymás közott nem tudtak megegyezni, veszekedtek. Így diadalmaskodott a köztársaság és így volt lehetséges az, hogy comte de Chambrun nem lett V. Henrik király.

Ezeken a veszélyeken nem szabad túlnézni és nem szabad őket lekicsinyellni.

T. Ház! Áttérek most beszédemnek legfontosabb részére, a külpolitikára. *(Halljuk! Halljuk! a kisgazdapárton.)*

Mindenki tudja, már itt is megmondottam, hogy az orosz orientációnak voltam híve, voltam geográfiai híve is, mert akkor is oroszbarát voltam, amikor Oroszországban cárizmus volt és amikor én még itt gróf voltam. Már akkor kerestem ezt az összeköttetést, már akkor is úgy éreztem, hogy Magyarországnak szüksége van az orosz orientációra geográfiai okokból és hogy a szláv barátságot orosz orientáció nélkül nem lehet megvalósítani. Viszont ha Németország felé orientálódunk — ez volt Nyugatunk —, akkor ez nolens volens belekerget minket egy szlávellenes politikába, amelynek háború a vége. Ez volt a cárizmus alatt.

Képzelhetik, hogy mennyivel lelkesebb híve lettem ennek az orosz orientációnak, amikor Lenin jött és megalkotta az új Oroszországot! Természetesen belejátszott ebbe már az ideológiai

kozosség is. Én ugyan nem voltam és nem vagyok sem a kommunista párt, sem a szocialista párt tagja, nem tartozom semmiféle párthoz és nem fogok semmiféle párthoz tartozni, nem fogok akarni pártot alkotni, mégis azt el kell mondanom, hogy vannak bizonyos testvéri, bizonyos rokonérzések, amelyek az ember politikáját befolyásolják.

T. Ház! Ez az orientáció tehát igen fontos, de igen fontos és nem szabad elfelejteni, hogy van egy Nyugat is, és hogy ez a Nyugat is nagyon fontos és azt nem lehet csak úgy kézlegyintéssel elintézni. *(Taps a pártonkívüli képviselők soraiban.)* És nem szabad elfelejteni, hogy a progresszív gondolat Nyugatról jott — Franciaországból, Angliából —, ez inspirált minket, hiszen 1848-at is a nyugati demokrácia, a nyugati gondolat inspirálta.

A nehézség azonban az, hogy Németország, amely ugyancsak megbukott a vizsgán, nem létezik. Még Németország geográfiai határait sem ismerjük; Németország ma teljes üresség és ezért ha az a gondolat merül fel, vajon egy orosz orientáció helyett nem volna-e jobb egy nyugati orientáció, erre én azt mondom, hogy ez természetesen Németországnak a feje felett történnék és nem volna semmi geográfiai alapja. Itt hivatkozom arra, amit Napóleon mondott, hogy a külpolitikának és a szovetséges-szerzésnek a geográfia az alapja. Hiába szeretem én vagy szerethetjük mi a kínaiakat, egy magyar—kínai szövetség lehetetlen. Így áll a helyzet a nyugati államokkal is, de mindamellett tőlük inspirálódnunk kell.

Angliában most csendes forradalom zajlik le. Ezt a forradalmat az angol nép a maga szavazatával indította el akkor, amikor mindenki jóslata ellenére nem Churchillnek adott többséget, aki ugyan bálványozott hőse volt az angoloknak, de az angolok különös, mély politikai érzéke megéreztette, megértette velük azt, hogy lehet valaki jó hadvezér, lehet valaki kitűnő inspirátora a háborúnak, de ugyanez az ember nem alkalmas arra, hogy egy szociális Angliát létesítsen. Remélem, hogy ez a szociális Anglia erőteljesen ki fog fejlődni, mert minél jobban áthatja a szocialista gondolat a Nyugatot és ez minél jobban kifejeződik intézményeiben, annál könnyebb és annál valószínűbb, hogy megtalálja az utat, amelyen lehetővé válik a Nyugatnak és a Keletnek, az angolszászoknak és az oroszoknak az együttműködése. *(Taps a Ház minden oldalán.)*

Az angol politika jellemzésére azt mondhatom, hogy ők nem haladnak gyorsan, nagyon óvatosan, nagyon körültekintve, lassan mennek előre. Ez a lassúság néha zavarba hozza az embert, és talán éppen ez a tempó, ez a különös angol tempó okozza azt, hogy az angol belpolitika még nincs kellőképpen szinkronizálva külpolitikájával. De ez meg fog történni, bízom benne.

Nekünk, magyaroknak küzdenünk kell minden eszközzel, hogy összehozzuk, megkönnyítsük az orosz és az angolszász világnak ezt a találkozását. *(Nagy Vince (pk): Úgy van! — Taps.)*

Vannak, akik éket akarnak verni az orosz és az angolszász világ közé. Ezeknek az embereknek van egy nagy internacionáléjuk: számuk nem nagy, de vagyonuk nagy, s mindenütt vannak híveik — ezt az internacionálét én Ritz-internacionálénak szoktam nevezni, ez a Ritz-hotelek internacionáléja. Ezek az emberek, ezek a régi vagyonos emberek most aknamunkát végeznek mindenhol, minden országban, minden hivatalban és mindenütt próbálnak erősen dolgozni amellett, hogy ne történjék meg a végleges közeledés az angolszász és az orosz világ között. Ezek az emberek azért akarják ezt, mert kívánnak egy harmadik világháborút. Mit bánják ők azt, hogy atombombák fognak esni, a fődolog, hogy hatalmukat megtarthassák! És ezeknek az őrülteknek vagy jobban mondva, ostobáknak — mert az ostobaságnak, úgy látszik, nincs határa —. az a hitük, hogy még egyszer inszcenálni tudnak egy háborút, még egyszer fel tudják vonultatni a kapitalista világot, amely jóformán már haldoklik: össze akarják azt szedni, és még egyszer nekivezetni Oroszországnak, nekivezetni a proletárságnak, nekivezetni az egész munkásságnak, a szellemi, ipari és más dolgozóknak; ezek ellen akarják a háborút vezetni, mert ők tudnak luxusban élni, de nem tudnak szépen meghalni. *(Úgy van! Taps.)* Görcsösen ragaszkodnak hatalmukhoz. Ezek ellen fel kell venni a harcot.

Én igazán szeretnék egyesíteni minden embert, hiszen közös érdekről van szó; mi az atombomba ellen akarunk védekezni és az atombomba-pártiak ellen akarunk felsorakozni, tehát e tekintetben nem ismerhetünk sem osztályt, sem vallást, semmit, egy érdek van: megmenteni ezt az emberiséget és ezt az országot is. És meg fogjuk menteni, akármilyen erővel állunk is szemben. *(Taps.)* Nagy tisztelettel viseltetem valamennyi vallás iránt, nagy tisztelettel viseltetem különösen a katolikus vallás iránt,

amelyben szulettem, de a katolikus vallás és bizonyos katolikus politika kozott, szerintem, különbség van. Azt tartom, ha a magyar nép elkérte a puspokoktől a nagy vagyont, ezzel nem cselekedett a keresztény vallás ellen, hanem éppen így voltunk a keresztény vallás igazi hívei, mert Jézus tanítása szerint igenis oda kell adni a foldet és a kenyeret, a jólétet az embereknek. *(Nagy taps).* Sajnos, meg kell állapítanom, hogy van egy konjuráció, amelynek nagyon sok ága van, de nem akarok erről tovább beszélni.

T. Ház! Félek, hogy máris túl sokáig vettem igénybe szíves türelmüket. *(Halljuk! Halljuk!)* Meg akarom köszonni azokat a szép beszédeket, amelyeket elmondottak. Meg akarok még egyszer emlékezni barátaimról és — ne vegyék ezt rossz néven — azzal akarom talán befejezni beszédemet, hogy amit mondottam Októberről és az én különleges álláspontomról Októberrel szemben, ne interpretálódjék úgy, hogy én nem viseltetem a legnagyobb tisztelettel és elismeréssel ezek iránt az emberek iránt.

Meg kell itt emlékeznem barátomról és fegyvertársamról, Jászi Oszkárról. *(Élénk éljenzés a pártonkívüliek soraiban, taps a szociáldemokratapárton.)* Jászi Oszkárral sem vagyok egy nézeten, de a tisztelet, amelyet iránta érzek, szinte határtalan, mert olyan embert ismertem meg benne, akinek nemcsak tudása, de olyan lelki bátorsága is van, amely valóban példás. Meg kell hogy emlékezzem Szende Pálról is *(Taps a szociáldemokrata párt oldalán.)*, aki az akkori magyar koztársasági kormánynak volt a pénzügyminisztere, és aki szörnyű szigorú volt velünk szemben és később onmagával szemben is. Ő nem adott pénzt konnyen, Isten ments, amikor azonban emigrációba került, akkor pénz nélkül, az ingyen népkonyhákon kellett hogy étkezzék. Ugyancsak elismeréssel kell szólnom Vámbéry Rusztemről, a nagy tudósról és gondolkodóról, aki egyik legkiválóbb vezetője volt harcunknak.

Meg kell emlékeznem a szociáldemokrata teamről, arról a kiváló teamről, amely Kunfiból, Garamiból, és Böhm Vilmosból állott. *(Nagy taps a szociáldemokrata párton.)* Böhm Vilmos még ma is él, és úgy tudom, nagyon aktív szerepet játszott még egypár nap előtt is. Az ő rendkívüli szervezőképességét megismertem, mindig nagyrabecsülöm, és azt hiszem, hogy ő azok közé tartozik, — ahogyan én ismerem — akik főleg azon dolgoznak, hogy ne történjék újra scissió a kommunisták és a szociáldemokraták kozott, ami végzetes hiba volna. *(Taps.)*

Meg kell hogy emlékezzem Fényes Lászlóról *(Élénk taps a szociáldemokratapárton.)* a publicistáról, aki New-Yorkban halt meg alig egy éve. Hock Jánost sem szabad kifelejtenem, a Nemzeti Tanács elnökét, aki akkor feleskette a magyarokat. Felesküdött ott mindenki: alig volt olyan ember, aki ne esküdött volna fel a köztársaságra. Nem azért, mert kellett, mert hiszen nem volt semmi terror: a közhangulat akkor olyan erős volt, hogy lehetetlennek tartották le nem tenni az esküt, és József főhercegtől kezdve mindenki le is tette. Sokan szeretnék ezt elfelejteni.

De tovább akarok menni és meg akarok emlékezni Lovászy Mártonról, aki korának a legtipikusabb magyar függetlenségi képviselője volt és aki itt ült ezekben a padokban. *(A szélsőbaloldali padsorok felé mutat.)* Most is szinte látom felállani egy viharos ülésen és odakiáltani a túloldalnak — ehhez bátorság kellett —: „Igenis, tudják meg, én antantbarát vagyok!" Ezek a jelenetek, amelyek itt lejátszódtak, nagy jelenetek voltak. Emlékszem, Tisza ott ült *(A jobboldali miniszteri székek felé mutat.)*, felém fordult és ezt mondotta: „Most pedig meg kell mondanom, hogy Károlyinak igaza volt: ezt a háborút elveszítettük." Ez nagy cselekedet volt, és azt mutatta, hogy a reakciónak ez a kimagasló alakja nemcsak fizikai, hanem morális bátorsággal is rendelkezett; ezért kalapot emelek most is az emléke előtt. Ellenfelem volt mindig, az is maradt, de bátorságát honorálni tudtam és honorálni is akarom.

Nem szabad elfelejtenem Juhász Nagy Sándort, aki — mint hallom, — betegen fekszik. Nem szabad elfelejtenem Nagy Vincét, Rónai Zoltánt, Hatvany Lajost, főleg pedig a forradalom előfutárjait: Justh Gyulát, Szabó Ervint és Ady Endrét, mert hiszen ők voltak az előfutárai a forradalomnak, és az ő nevükhöz kell hogy fűződjék Október. Ha ők nem lettek volna, akkor én sem lettem volna, mert én is Justh Gyulának a tanítványa voltam, és Justh, valamint Ady ragadtak magukkal engem. Én is csak velük tudtam azután a forradalmat megindítani.

Mélyen t. Nemzetgyűlés! Mélyen t. Elnök Úr! ezzel be akarom fejezni beszédemet. Csak annyit óhajtok még hozzátenni, hogy azt kívánom és azt remélem, hogy az új magyar demokratikus köztársaság progresszív irányban tovább fog épülni és továbbra is hű marad azokhoz az elvekhez, amelyeket lefektetett. Ezt nem-

csak neki kívánom, hanem kívánom a magyar népnek is, mert a magyar nép csak akkor lesz boldog, ha ilyen kormánya lesz, és olyan államfője, amilyen most Tildy Zoltán. *(Lelkes éljenzés és hosszantartó nagy taps. A képviselők és a kormány tagjai felállva tapsolnak és hosszasan ünneplik a szónokot.)*

Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott nemzetgyűlés naplója. Hiteles kiadás. I. kötet. 1–30. ülés. Budapest, 1946. Athenaeum.

---

[1] *Károlyi Mihály érdemeit a nemzetgyűlés 1946. február 14-i* ülésén törvénybe iktatta (l. II. 437. lapján). Károlyi erre az ülésre még nem tudott hazatérni. Ezért a nemzetgyűlés 1946. május 10-i ülésén – amelyen mint képviselő először megjelent – ünnepélyesen és igen meleg szeretettel fogadta. A képviselők felállva, percekig lelkesen éljenezték es tapsolták az ülésterembe lépő Károlyi Mihályt, aki az elnöki emelvénnyel szemben előkészített helyére ment. Az elnöklő Varga Béla üdvözlő szavai után a pártok képviselői nagy tisztelettel és szeretettel köszöntötték. Felszólaltak: Bartha Albert kisgazdapárti, Rajk László kommunista párti, Buchinger Manó szociáldemokrata párti, Veres Péter parasztpárti, Nagy Vince pártonkívüli képviselők. Meleg ovációban részesítették Károlyi Mihálynét is.

FÜGGELÉK

Jászi Oszkár:

KÁROLYI MIHÁLY ARCKÉPE[1]

1920. október 17.

EGY LÉLEKTANI KÍSÉRLET

A feher kurzus lelki huvelykszorítókkal dolgozo ugyeszei, kereszteny és zsidó irastudoi otnegyed ev ota verejtekeznek Karolyi Mihaly jellemének bemocskolása korul. Ez a moslek-hadjarat ugyancsak probara teszi a tiszta eszkozokhoz szokott oktoberi forradalom harcosainak beketureset. Jaszi Oszkar, mikor a gyűlolkodo paroxizmus a tetofokat erte el, 1919 végen irodalmi arcképben igyekezett megvilágitani a sokat uldozott ember valódi alakjat. Jellemzo, hogy cikkét annak idején sem becsi, sem nemetorszagi lapban elhelyezni nem tudta. Magyar kálvária — magyar feltamadas cimmel a napokban megjeleno konyvébe most felvette Jászi Oszkár ezt a tanulmanyat is. A nagy erdeklodessel várt konyvbol mutatóba kozoljuk ezt az arckepet:

Egy év előtt nemzete unnepelt hőse, egy súlyosan megpróbált ország utolsó reménye, az októberi forradalom osszes alkotóelemeinek győzelmes szimbóluma: ma a mostani hatalmasok által, mint gyilkos, tolvaj és sikkasztó kikiáltva, a mob lynchtörvényszéke előtt hazájából elmenekulve, barátai és bajtársai legtöbbjétől elárulva . . . ennek a személyiségnek a problémája igazán megérdemli minden gondolkodó s mindenütt az általános emberit kereső elme érdeklődését. Tomeglélektanilag ez a jelenség még izgatóbb, mert mélyen bevilágít a kozvélemény brüszk átalakulásainak titkaiba.

Meg fogom kísérelni, saját tapasztalataimból és megfigyeléseimből ezen rejtvény megoldását azok számára közelebb hozni, akik gyűlölet és szeretet nélkül szemlélik a modern Magyarországnak ezt a markáns személyiségét, akit ellenségei orók időkre lehetetlenné akarnak tenni, mert nagyon jól tudják: ha Károlyi az országba még egyszer visszatér, akkor a széttaposott forradalom újra megtalálja a maga vezérét. Európa haladó köreinek megvan minden okuk arra, hogy helyesen ítéljék meg ennek a rendkívüli embernek jellemét és képességeit, mert a történelem nemcsak tömegáramlat, gazdasági meghatározottság és vallásos szintézis, hanem pátosz,

gesztus és egyéniség is. Midőn most erre a kísérletre vállalkozom, kifejezetten hangsúlyozni kívánom, hogy ezzel a cikkel nem akarok politikai irányomnak szolgálni, sem nem vezetnek még korai rehabilitációs törekvések. Ezek a sorok csak fölvilágosítóan akarnának hatni, s legalább a tárgyilagosan gondolkodókat fölszabadítani egy ellenforradalmi pszichózis alól. Emellett teljesen megvizsgálatlanul akarom hagyni, hogy mely hibákat követett el csakugyan Károlyi Mihály, s hogy minő mértékben felelős azokért? Ezekre a kérdésekre csak egy későbbi korszak válaszolhat végérvényesen.

A „hazardőr" Károlyi

Legtöbb külföldi barátom nagyon is leegyszerűsíti a Károlyi-esetet, amidőn számos változatban körülbelül a következő képet rajzolják meg maguknak a magyar állam fejéről: — Mihály gróf tehetségtelen volt és nagyon becsvágyó, s emellett mint sportsman és hazárdjátékos nagyon hajlandó személyisége győzelméért mindent kockára tenni. Minthogy a zseniális és vaskemény Tiszával a hagyományos politika terén nem versenyezhetett, s minthogy Tisza őt csendőreivel a Parlamentben brutálisan megkínoztatta: Károlyit úgy rivalizálás és becsvágy, mint gyűlölet és bosszú a radikális politika karjaiba terelte. Így lett a konzervatív toryból egy, a szocializmussal kacérkodó whig. Ez volt jelentéktelensége számára a politikai karrier egyedüli útja. Így vált automatikusan, csaknem öntudatlanul a forradalom vezérévé, s mikor antantbarátjaitól mit sem tudott elérni, s Magyarország helyzete mind nyomasztóbbá és vigasztalanabbá lett, fölébredt benne újra a régi hazardőr, és beledobta az országot, harag és gyűlölet által elvakítva, hagyományos soviniszta érzelmeiben a végsőkig elkeserítve, a bolsevizmus poklába. Vagyis röviden: Károlyi tehetségtelen és lelkiismeretlen ember, a politika sportsmanje és hazárdjátékosa, valami közbenső alakulat Coriolan és Catilina között . . .

Ha progresszív intellektuelek ilyen torzképet képesek rajzolni, akkor nem nehéz fogalmat alkotni arról, hogy miként ítélik meg a magyar köztársaság első elnökének szerepét gyűlölködő osztálypolitikusok vagy jámbor filiszterek, akiknek a bolsevizmus Magyarországon és azon kívül olyan forró hónapokat okozott. De a történelem mélyebb ismerői ezt a felfogást — a viszonyok ismerete nélkül is — a limine vissza fogják utasítani, mert bármily rövidlátó és vak legyen is a tömeg, nagyobb személyi kvalitások nélkül nem jöhetett volna létre az a szeretet- és gyűlölettenger, mely az elesett forradalmár személyét körülhullámozza. (Egy analógia itt épp a magyar

történelemből kézenfekvő: Görgey Artúr, a „*hazaáruló*" nemcsak a leggyűlöltebb alak volt Világos után, de Kossuth mellett a forradalmi korszak legnagyobb egyénisége is.)

Már a kiindulási pontja is teljesen hamis ennek a naiv konstrukciónak. Ha Károlyi Mihály csak karriert akart volna csinálni, úgy minden út és ajtó nyitva állt előtte a magyar parnasszushoz, hiszen elnöke volt a legbefolyásosabb konzervatív testületnek, az OMGÉnek.[2] Okos engedékenységgel Károlyi bármikor vezető pozíciót biztosíthatott volna magának bármely magyar kormányban. Ami pedig tehetségeit illeti, nem nagy bók számára, ha azt mondom, hogy a magyar államférfiak túlnyomó többségével játszva fölvehette a versenyt. Károlyi nemcsak a régi diplomácia minden külső sliffje fölött rendelkezik, nemcsak elegáns megjelenés és fényes kozőr, de a világnyelvek és irodalmak alapos ismerője, sokat tanult, s mindig jól volt tájékozva napjaink története fő problémáiról. Ezek már olyan tulajdonságok, melyek Magyarországon nem tartoznak a köznapiak közé, pedig nem ezek voltak Károlyi legfontosabb kvalitásai, mint mindjárt látni fogjuk. De ha nem a megsértett hiúság dolgozott benne — így szokták tovább folytatni a vitát —, miként lett volna akkor hirtelen Saulusból Paulus, miként vált máról holnapra az apró külön érdekek vezéréből a legmodernebb stílű általános választójog bajnoka? Mégiscsak furcsa, hogy politikai átalakulásának dátuma egybeesik azokkal az ütlegekkel, melyeket Tisza darabontjai mértek rá az obstrukció fegyveres leküzdésénél . . .

Fordulón

Ez is alapos tévedés. Hetekkel előbb, semhogy Tisza karhatalmat alkalmazott volna a parlament ellen, Károlyi már lelke és vezére volt az ellenzéknek, aki a kis kompromisszumok és eltussolások minden kísérletét lehetetlenné tette. Nem fizikai, de erkölcsi csapások voltak azok, melyek a konzervatív arisztokratát a demokrácia táborába átlökték . . . Ő maga mindjárt az államcsíny után ekként analizálta érzéseit: „Tisza egész politikai múltamat szétrombolta. Csak most látom, hogy az a régi, sokat magasztalt magyar alkotmány puszta látszat. Nem volt nép mögötte. Ezzel az alkotmánnyal mindent lehet csinálni. Ha holnap egy Gross-Österreichet[3] vagy militarista abszolutizmust akarnak létesíteni, akkor csak egy új Tiszát kell kiküldeni, s ettől a parlamenttől mindent megkapnak. Ennek a védelmére senki sem fogja még a kisujját sem megmozgatni. Akarat nélküli, korrupt testület ez. Csakis egy népparlament segít-

het a mai helyzeten. A nemzeti ügyet egybe kell kapcsolni a demokrácia követeléseivel!"

Ezt a kis, de nagyon fontos epizódot Justh Gyula beszélte el nekem, mikor közöltem vele, hogy a gróf új és váratlan szövetsége sokakat közülünk nyugtalanít . . . Különben intim baráti köre mindig tudta, hogy mi lakozik ebben a konzervatív főúrban. Már 1910-ben mondotta egy reakciós testület titkára néhány barátomnak: „Az urak nem ismerik Károlyit, ő forradalmár, ő republikánus!" (Persze e szavak akkor nem találtak hitelre, csak általános derültséget keltettek.)

Egyszer így eljutva a nyugati demokrácia partjára, olyan egyéniség számára mint Károlyi, nem volt habozás vagy megállás. Szenvedélyes logikával vonta le új álláspontja összes következményeit . . . igen a sportsman és hazardőr elánjával és tekintetnélküliségével. Mert a nyárspolgár közvélemény ösztönszerűen is helyesen vette észre, hogy itt van jelleme középpontja. Persze nem ama derék burzsoák (és szociáldemokraták) értelmében, akik ezzel a két jelzővel pálcát akarnak törni fölötte, hanem egy valódi lélektan szellemében. Van egy alapvető energia, van néhány dominálo vonás minden valódi egyéniségben, melyek mindig ugyanazok maradnak, bármily formákban éli is ki magát a történelmi személyiség, amiként a vad hegyi patak is ugyanaz marad, akár féktelenül és rendszertelenül omlik is le szikláról sziklára, akár pedig a fűrészmalom hajtására vagy villamosság fejlesztésére fogják be. A magyar arisztokrata az egykori sportsman és hazardőr minden fantáziáját, intuícióját, vakmerőségét, rendületlenségét, lovagiasságát és romantikáját a demokrácia szolgálatába állította. És épp ez az a kalandosság benne, melyet mindenfajta nyárspolgárok annyira gyűlölnek, ugyanazok az emberek, akik minden szerencsés kalandor előtt porba omlanak. A ma nagy történelmi úttörői a tegnap kalandorai voltak. Vagy talán Cromwell, Napóleon, Bismarck nem volt kalandor? A tömeg számára mindig a siker dönti el, hogy valaki dicsőséges államférfi-e vagy nyomorult kalandor, pedig az igazi különbség nem az ilyen külsőségekben van, hanem egyes-egyedül az egyéniség erkölcsi motivációjában.

Persze ez még nem magyarázza meg, hogy Károlyi az új pályát miért részesítette előnyben e régi fölött. Ehhez még jellemének két más alapvető tulajdonságát kell segítségül hívni. Az egyik: patriotizmusa —a haza szolgálata minden előtt! Magyarországnak függetlennek lenni! Károlyi sosem tudta elfeledni, hogy gróf Batthyány Lajost az ő családi palotájában fogták el, s innen kezdődött martíriuma. A másik: szívének természetes és eredeti jósága. A demokrácia az ő számára nemcsak politikai elv volt, de az emberszeretet

kifejezése. Egy kis történet bizonyítsa, hogy mennyire érzékeny természete van az emberi fájdalom iránt. Két nappal volt a forradalom előtt. Zavargások voltak az utcán, a katonaság brutálisan beavatkozott, s néhány halott is volt. Károlyi Mihály mindjárt a történtek után sápadtan és magából kikelve jött föl a Nemzeti Tanácsba. Azt hittük, hogy valami egyénileg szomorú történt vele. De ő remegő hangon mondotta: „Hallották? Vér folyt a Lánchíd előtt![4] Rettenetes! S méghozzá mindenütt kiabálják az utcákon: Éljen Károlyi! Csak ne kellene a nevemet hallani!" . . .

Politikai lelkiismerete

Ilyen erkölcsi-szellemi alkat mellett csak természetes, hogy a fiatal demokrata nem állott meg a szokásos szabadelvűségnél, hanem csakhamar szenvedélyes szocialista és pacifista lett. Különösen a háború előtt Amerikában tett nagy propagandaútja[5] volt átalakító hatással intuitív és művészien finom kedélyére. Az északamerikai köztársaság közéletének demokratikus hullámzása valóságos acélfürdő volt új politikai érzülete számára. És a háború — ez az aljas, ez a gyűlölt — szenvedélyes pacifistát csinált belőle. A durva terrorizmussal, a piszkos kémrendszerrel, az ellene emelt hazaárulási pörrel mit sem törődve, mindig bátor és állhatatos maradt. És künn a háborúban, a csatamezőn még szilárdabb lett meggyőződése, s békepolitikáját egyre fokozódó elkeseredéssel folytatta, a legnagyobb győzelmi ujjongás közepette is . . .

Van benne valami Dosztojevszkij *Idiótá*jából[6], aki tudvalevőleg azért neveztetik így, mivel elveket és jellemeket a gyermek naivitásával komolyan vesz. Demokrácia, szocializmus, pacifizmus őneki nem politikai jelszavak voltak, hanem erkölcsi realitások, úgyszólván óriási személyiségek, akikkel ő csaknem misztikus kapcsolatban volt. (Egy valóban végzetesen veszélyes helyzet oly politikus számára, akinek voltaképp sosem volt dolga az élet igazi realitásaival, aki az embereket és a dolgokat mindig arisztokrata otthona exterritorialitásából szemlélte!). S ha egyszer eljutott egy elvhez, akkor nem ismert többé akadályt. Így a háború alatt, amikor arról beszélgettünk, hogy a gazdagok nem is sejtik, minő gazdasági következményekkel fog a háború számukra járni, ezeket a sokatmondó szavakat hallottam tőle: „Az együgyűek! pedig boldogok lehetnének, ha vagyonuk harmadával továbbállhatnának!"

A bolsevizmus erői

Hogy azután miként történt a forradalom után, miként bontogatták vészes szárnyaikat a bolsevista erők, már a régi rendszer összetörésekor az új köztársaság fölött[7], miként tette a szörnyű nemzeti megalázás, az óriási munkanélküliség és az antant rövidlátó politikája a koalíciós kormányzást lehetetlenné s miként kellett tisztán szocialista kabinet alakításához folyamodni, mely utolsó percben egy államcsíny folytán tanácsköztársaságba ment át: mindezt röviden és világosan elmondta az elnök az *Arbeiter Zeitung* és a *Morgen* hasábjain. Erre itt nem akarok kitérni, mert ez a politikába vezetne. Csak azokhoz a szigorú németekhez, akik Károlyit gyöngeséggel és határozatlansággal vádolják, szeretném a következő szerény kérdést intézni:

— Vajon Bécs, vajon Berlin elkerülték-e volna a bolsevizmust, ha hat hónapra saját élelmiszerekkel el lettek volna látva, tehát gazdaságilag az antanttól függetlenül cselekedhettek volna? A népszenvedélyek fékentartásának nem a blokád félelme volt-e a legerősebb féke?

Egyébként, ami ezután jön, már napjaink története, melyben Károlyi Mihály csak passzív szerepet játszik. Nem beszélhet, nem védheti magát. Az újra hatalomra jutott grófok, uzsorások, fezőrök és ügyvédek legalább in effigie keresztre feszítik. Természetesen ő volt az, aki Tiszát meggyilkoltatta, ő, ki lovagiasan koporsójára elküldötte a kiengesztelés koszorúját, mikor az összeroskadt óriás pártja gyáván távol tartotta magát a temetéstől.

Dolgozók reménysége

És az elvérző ország koplaló népe látszólag a legnagyobb közönyösséggel nézi, miként akarják régi kizsákmányolói egykori hősét becstelenségben kivégezni. Qui mange du pape, en meurt![8] Joggal alkalmazta az antifeudalizmus előharcosa ezeket a szavakat a latifundiumrendszerre. Nekünk magunknak nem is kell itt épp a Gracchusokra gondolni, volt nálunk a feudalizmusnak egy tipikus áldozata: ama Dózsa György, akit a dühtől reszkető mágnások izzó trónon elégettek, mert földet és szabadságot akart a parasztok számára kiküzdeni. A mostani hatalmasoknak egy erkölcsi kivégzéssel kell megelégedniök. De miért nem mozdul meg a nép? Nos, a munkásmozgalmat erőszakosan elfojtották, a parasztok pedig még mindig a vörös vértörvényszékek emlékei és a fehér tisztek hajtóvadászatai által vannak terrorizálva. És az ország szabad szellemi erői — azok is, akiknek a kommunizmushoz semmi közük sem volt — mind elné-

multak a tiszti különítmények diktatúrája alatt. Mindenütt a „valódi oroszok" uralkodnak. Károlyi Mihály nem remélhet mindaddig elégtételt, míg az Alföld parasztjai, a gyárak munkásai és az igazi szellemi értékek alkotói nem jutnak megint szóhoz. A vörös pozíció után jött a fehér negáció, most be kell várni az új, az okos és igazságos szintézist.

*

Így írtam akkor és az emigráció tapasztalatai után, mikor ismételten volt alkalmam teljes közelségből, hogy úgy mondjam a legteljesebb erkölcsi neglizsében látni a magyar köztársaság első elnökét, nincs okom bármit is változtatni ezen a hevenyészett lelki portréskiccen. Legföljebb szeretném azt egyszer néhány újabb színnel és árnyalattal kiegészíteni. Szeretném egyszer nyugodtabb időkben megírni, hogy a Károlyi utcai palotának egykor elkényeztetett és körülrajongott ura és úrnője milyen büszke nyugalommal tűrték proletársorsukat: hogy heteken át sajtot vacsoráztak, s a grófnő maga mosta ruháit: hogy hogyan szakítottak végleg a múlttal, s minden vérbeli kapcsolattal (egyetlenegy kivételével), hogyan nőtt ki lelkükben egy új s a réginél átfogóbb szolidaritás, mely őket a szenvedő emberiséghez fűzi. A rettenetes lelki válság, mely Károlyit már-már a halálba kergette, a katarzis egy nagyszerű folyamatába ment át, melyből harcosabban és csatakészebben került ki, mint valaha. Bízik az ügyben, melynek vezére volt, ha nem is bízik mindig személyi sorsában. És többször kötötte azok lelkére, akiket szeret, hogy gyermekeit is ugyanebben a szellemben neveljék, akiket inkább akarna nyomorban látni, semhogy egy falatot is elfogadjanak attól az atyafiságtól, mely oly galádul cserbenhagyta.

Arra nézve is intézkedett, hogyha netán a régebbi gazdasági rend megmaradna, s ő még egyszer vagyona birtokába jutna, abból nejének és gyermekeinek csak annyi adassék ki, amennyi szellemi munkások szerény megélhetéséhez szükséges, ellenben az összvagyonból egy hatalmas kulturális alapítvány létesíttessék a népjólét és a népművelt ség emelésére.

A legjelentősebb lelki változás, melyen keresztülment: világnézetének végleges kialakulása. Maga beszélte el nekem, hogy miként lett belőle az emigráció álmatlan éjszakáinak, lelkimardosásainak, eszmecseréinek és olvasmányainak hatása alatt a régi érzelmi-szocialistából marxista forradalmár. S minthogy nem tud semmit félig csinálni, hanem mindent a végletekig visz, mint a Dosztojevszkij hősei — minduntalan ennek a géniusznak az alakjai jutnak eszembe, valahányszor adekvát formát keresek Károlyi Mihály lelki alkatához — csak természetes, hogy ezt a koncepciót is inkább szereti az intranzigensek, mint a megalkuvók formulái szerint

magyarázni. Többször mondtam barátaimnak: Károlyi sajátos egyéni és világhelyzete folytán negyvenot éves korában kapta meg a marxista szérum beoltásának azt a lázát, melyen mi húszéves korunkban mentünk keresztül. Ez a későn jött reakció nagy fiatalságára mutat, viszont a veszélyei is nagyok és letagadhatatlanok.

Bécsi Magyar Ujság, 1920. október 17.

— —

[1] Az ellenforradalom hatalomra jutását követő évtizedekben Károlyi Mihályról számos — magyar és külföldi kortársa írt hosszabb-rovidebb tanulmányt, életrajzi ismertetés jelent meg főleg polgári, kispolgári lapokban. E munkák többségét polgári gondolkozású, a marxizmust és a kommunista mozgalmat ellenző, meg nem értő politikusok, irodalmárok írták. Írásaikban sok a tévedés, a ferde nézet, Károlyi Mihály politikai balratolódásának meg nem értése. E szerzők tobbsége legjobb esetben az 1918. évi polgári demokratikus forradalomnál megállt — bár a történelem továbbhaladt —, és sokszor rosszallóan fogadta Károlyi közeledését a forradalmi munkásmozgalomhoz, a kommunista párthoz. Mégis kozlünk néhányat kozuluk, *egyrészt* azért, hogy képet adjunk Károlyi Mihály olyan kortársainak nézeteiről, akik Károlyi szovetségesének, harcostársának tarották magukat, de nem fejlődtek tovább Károlyival együtt a kor igényeinek megfelelően. *Másrészt* azért kozoljük ezeket, mert egy-egy új oldalról világítjak meg Károlyit, megmutatva emberi tulajdonságait, szokásait — *Károlyit, az embert.* Úgy véljuk, a kort, s a kor politikai harcait, haladó mozgalmait szürkítenénk el, ha ezeket kihagynánk.

[2] *OMGE:* l. Jegyzetek.

[3] *Gross-Österreich:* Nagy-Ausztria, itt lényegében a Habsburg-monarchiát jelenti.

[4] *Vér folyt a Lánchíd előtt:* 1918. október 28-án lezajlott összeutkózés a Károlyi Mihály miniszterelnökké való kinevezését követő fegyvertelen tömeg és a karhatalom között. A Várba felvonulni készülő tuntetők útját a Lánchíd pesti hídfőjénél háromszoros katonai kordon zárta el; a katonák fegyverhasználat nélkul engedtek a tüntetők nyomásának, a rendőrség azonban sortűzzel és lovasattakkal támadt rájuk. A brutális vérengzés három halott, s mintegy 70 sebesult áldozatot követelt. Az ezt követő nagy tömegfelháborodás során másnap a munkások félórára beszuntették a munkát, s a fegyvergyáriak, felnyitva a raktárakat, felfegyverkeztek.

[5] Károlyi első világháború előtti amerikai útját l. I. 116. lapján.

[6] *Dosztojevszkij Idiótája:* D. *A félkegyelmű* című ismert, 1868-ban megjelent regényének orosz cime. Főszereploje Miskin, a humanizmus, az emberszeretet megszállott apostola.

[7] Már e cikkben is megtalálható egyrészt Jászi Oszkár antikommunizmusa, másrészt az, hogy Károlyi Mihályt s politikáját nem értette. Itt és későbbi írásaiban is helyesli Károlyi szembefordulását a Habsburgokkal és a reakciós arisztokráciával, de sohasem értette meg Károlyi nézeteinek változását az 1918 előttihez képest. Végképp megdöbbentette, hogy Károlyi eljutott a marxizmus és a szocializmus igenléséig, a kommunistákkal való együttműködésig. Jászi ebben a cikkében már visszafelé is lép egyet saját maga 1918-as nézeteihez képest, s Károlyit a további balratolódástól félti.

[8] *Qui mange du pape, en meurt* (fr.): Aki a pápába harap, az meghal.

[9] *Károlyi Mihály végrendelettervezetét* l. II. 280. lapján.

Jászi Oszkár:

KÁROLYI MIHÁLY VÉGRENDELETE[1]

1922. október 1.

A följegyzések, melyeket itt közzéteszek, már hónapok óta hevernek íróasztalomban, de sosem tudtam magamat azok publikálására elhatározni, ismerve Károlyi Mihály természetét, aki gyűlöl mindent, aminek mesterséges szcenéria íze lehetne. Most azonban, hogy a kurzus a Károlyi-javak elkobzásának egy új módszerét eszelte ki — miután a hazaárulási pör oly siralmasan megbukott — s most már egy egyszerű Horthy-*törvénnyel* akarják a magyar köztársaság volt elnökét megrabolni, erkölcsi kötelességemnek érzem a nyilvánosság elé terjeszteni ezt a régi írást.

*

Néhány tényt akarok itt följegyezni, mivel a mai bizonytalan és örvénylő közállapotok mellett az ember sosem tudhatja, hogy mi lesz vele s minő világításba kerülhetnek dolgok és események, melyek a köz szempontjából nem közömbösek. Soká haboztam, hogy ezt a kis visszaemlékezést már most átadjam-e a publicitásnak? Minthogy azonban közben a Károlyi-per védelme említést tett arról, hogy Károlyi Mihály birtokait (ha azokat visszakapná) nem akarja magának megtartani, hanem azokat közcélra szánta: úgy vélem, hogy ezeknek az intimitásoknak a közzététele immár szükségessé vált. Ugyanis a védelem említett aktusában sokan színpadi pózt láttak, mellyel Károlyi — a helyzet nyomása alatt — a bíróság és a közvélemény jóindulatát szerette volna ezzel a hirtelen ötlettel a maga részére megnyerni.

A következő történet bizonyítani fogja, hogy minderről szó sincs: Károlyi Mihály nem a perét akarta kedvezően befolyásolni, hanem

már évekkel a per megindítása előtt egy benső, erkölcsi szükségérzetnek akart eleget tenni.

1919 októberében történt, tehát emigrációja kezdetén, hogy Károlyi kért, látogassam meg, mivel fontos dolgokat szeretne velem megbeszélni. November elején tényleg fölkerestem őt már teljesen behavazott remetelakában, a Teplitz-Schönau melletti Eichwaldban, ahol családjával a legteljesebb visszavonultságban élt egy szegény, magányos kis szállodában, mely izoláltan áll egy hegykatlanban.

Károlyit rossz testi és lelki állapotban találtam. Nem panaszkodott, de meglátszott rajta, hogy az ellene megindított aljas és nemtelen hajsza mennyire bántja. Ebben az időben nagyon féltettük lelki egyensúlyát és testi egészségét. Egy üldözött vad benyomását keltette. Felesége is a legnagyobb nyugtalansággal figyelte, és szívszorongva beszélte el nekem, hogy ura gyakran napokra bezárkózik szobájába, és kizárólag gondolatainak, töprengéseinek s könyveinek él.

Károlyi nyilván maga is érezte, hogy élete kritikus pontra jutott. A belső megrázkódás mellett orgyilkosoktól is tartott, mivel gyanús alakokkal találkozott Prágában, sőt eichwaldi magányos sétáin is. Csak természetes tehát, hogy a halál gondolatával ebben az időben sokat foglalkozott. Tényleg, erre vonatkozott az az ügy is, amely miatt magához hívott. Egyik sétánk alkalmával, amikor az élénkebb hegymászás s a napsütéses, hóban és jégben csillogó perspektívák ragyogása kissé felderítették kedélyét, részletesen elmondotta tervezgetéseit: „Azért kértelek ide — kezdette előadását —, mivel nagyon nyugtalanít, hogy mi lesz, ha hirtelen meg találnék halni. Ugyanis számomra elviselhetetlen volna a gondolat, hogy gyermekeim belekerüljenek a magyar arisztokrácia léha, dologtalan, erkölcstelen, eszményi tartalom nélküli életébe. Inkább nyomorogjanak, semmint rokonaink támogatását vegyék igénybe, akiknek jellemét és becsületét ezekben a tragikus időkben túlontúl kitapasztalhattam. Leszámítva két rokonomat, ez a társaság valóságos métely, melytől meg akarom óvni gyermekeimet. Feleségem ugyanezt akarja. Elhatároztuk tehát, hogy őket dolgos emberekké fogjuk felnevelni, akik munkájukkal fogják a kenyerüket megszerezni. Távol kell őket tartani minden nacionalista, soviniszta, klerikális, kapitalista, militarista ideológiától, vagyis azoktól az áleszméktől, melyek az emberiséget mai katasztrófájába kergették . . . Arra kérlek tehát, hogy halálom esetén támogasd feleségemet eme közös szándékunk keresztülvitelében." (És itt elmondotta, hogy miért éppen engemet szemelt ki erre a feladatra.)

Majd így folytatta: „Természetesen az ilyen nevelés a régi magyar mágnásszokások és életstandard mellett elképzelhetetlen. Ha tehát

a politikai viszonyok változása folytán birtokaimat és vagyonomat én vagy családom visszakapnánk, azokat semmi szín alatt nem akarom megtartani. De nevelési okoktól teljesen el is tekintve, szociális lelkiismeretem is tiltaná ezeknek a mértéktelen gazdagságoknak az élvezetét, melyekhez voltaképp semmi igazi jogcímem nincs, csak a múlt igaztalan jogrendje. Ha tehát vagyonomat visszakapnánk, minden emberileg lehetőt meg kell tenni, hogy azok hitbizományi jellege feloldassék, s a felettük való szabad rendelkezés biztosíttassék. Vagyonomból feleségem és gyermekeim számára csak annyit akarok megtartani, amennyi szellemi munkások szerény megélhetéséhez, illetve fölneveléséhez szükséges. A többit mind közcélokra kívánom hagyni. Egy nagy kultúralapítványt akarok tenni, és épp eme terveim részleteit szeretném veled megbeszélni."

Azután elmondotta törekvését, mely abban csúcsosodott ki, hogy vagyonát olyan célra hagyja, mely a magyar társadalom összes produktív rétegeinek javára szolgálna, s azok megerősítésére és öntudatosítására vezetne.

Órákon át meghánytuk-vetettük úgy a konkrét célokat, mint az eszközöket. Eszmecserénk idején Károlyi Mihály a következőkben foglalta össze szándékait:

Felszabaduló földjeit parcellázni kell a nincsetlen szegénység között. A parasztbirtokok mellett jól megalapozott termelőszövetkezetekkel is történjék kísérlet, melyek az illető körzetekben a mezőgazdasági tanító és nevelő szerepet töltenék be.

A mérsékelten megszabott vételárakból és egyéb javaiból kikerülő tőke alapját képezze egy brüsszeli és párizsi mintára létesítendő szabad egyetemnek, mely otthona legyen minden osztályelőítéletektől ment kutatásnak. Ez az egyetem a Károlyi-palotában helyeztessék el, hogy így topográfiailag is kifejezze azt az ellentétet, mellyel Pázmány elsötétedett egyetemével szemben áll.

A szabad egyetem azonban ne csak a szellemi elit tudományos szükségleteit szolgálja, hanem két társintézményt is létesítsen működési körében. Az egyik egy munkásegyetem legyen, az ipari munkásság színe-javának továbbképzésére. A másik egy népfőiskola, a falusi nép kultúrszükségleteinek fölkeltésére és fejlesztésére.

Mindezen intézmények, emellett könyvek, brosúrák s folyóiratok kiadásával egy szabad — nemzetektől, osztályoktól, és felekezetektől független — kultúra eszméit hirdessék.

Ezen utolsó akarata precíz összefoglalásával Károlyi Mihály azóta is gyakran foglalkozott, s egy levelében azt is közölte velem, hogy végrendeletét hiteles közjegyzői okiratba is foglalja.

... Lehet, hogy eichwaldi téli sétánknak ezek a tervezgetései Károlyi legjobb szándéka ellenére is örökké ragyogó légvárak fog-

nak maradni a Horthy-uralom rabló bosszúja folytán. Ámde a magyarságnak és az utókornak tudnia kell, hogy közvetlenül kimenekülése után minő gondolatokkal, tervekkel és szándékokkal foglalkozott az az ember, aki a Horthy-Magyarország egyhangú ítélete szerint elárulta hazáját, lopott, sikkasztott, s megszámlálhatatlan milliókkal hagyta ott az általa feldarabolt ország drága földjét . . .

*

Most, hogy ezeknek a régi feljegyzéseknek a kurzus felújult rablási terve megint szomorú aktualitást ad, a magyar néphez, a magyar munkásokhoz, s a magyar értelmiséghez fordulunk (már amennyire ez az emigráció száműzetéséből lehetséges a Horthy-rendszer cenzúráján, katonai és rendőri kordonán keresztül), figyelmeztetve őket arra, hogy a Károlyi Mihály elkobzási pere többé nem az üldözött államférfi magánügye, hanem a magyar népé. A magyar nép kötelessége, hogy ezt a nagyszerű legátumot megmentse a saját maga számára!

Bécsi Magyar Újság, 1922. október 1.

---

[1] Károlyi Mihály végrendelet-tervezetének kezzel írt piszkozata megmaradt, és Károlyi Mihályné birtokában van. A tervezet teljes szövegét közöljük.

KÁROLYI MIHÁLY VÉGRENDELET-TERVEZETE

Alulírott gróf Károlyi Mihály halálom esetére a következő végrendeletet teszem:

1. Gyermekeim olyan elvek alapján neveltessenek fel, hogy dolgos, munkájukból eló emberek váljanak belőluk. Szorgosan távol kell tartani tőlük minden faji, vallási, nemzeti vagy osztályelőítéleteket.

2. Ha időkozben egy... [a kipontozás az eredetiben] mélyreható demokratikus es szociális torvényhozás nem kovetkeznék be s én továbbra is régi vagyonom birtokában maradnék, arra nézve a kovetkezőket rendelem:

Vagyonomból feleségem és gyermekeim számára csak annyi tartandó meg, ami gyermekeimnek a fenti elvek szerinti neveltetésére szukséges, valamint az ők és feleségem ellátására a szellemi munkát folytató emberek *józan* igényeinek megfelelően.

Ezen levonás után minden ingó és ingatlan vagyonomat, illetve azok jovedelmeit *alapítványnak* tekintem a kövétkező célok megvalósítására:

a) Földbirtokaimat méltányos orokbérletben vagy örökáron a *földmíves nép kozott kell kiosztani:*

b) Ott, ahol lehetségesnek mutatkozik, egyes birtokrészeken *termelőszovetkezetek* alakítandók;

c) egy ilyen termelőszovetkezetben egyszersmind *mintagazdaság és kísérleti telep* létesítendő a környékbeli földmíves nép termelésének ésszerű irányítására. Ez a mintagazdaság és kísérleti telep egy *Földmíves Egyetemmel* hozandó kapcsolatba, ahol mindazon gyakorlati és elméleti ismeretek taníttassanak, amelyek a *földmíves kultúremberek* kiképzésére szükségesek;

d) budapesti Egyetem téri házam egy *Szabad Egyetem* otthona legyen, ahol elsőrangú bel- és külföldi kutatók, elsősorban a tudomány amaz ágait ápolják, melyeket Magyarországon az állam nem részesít kellő figyelemben. Semmiféle párt-, osztály-, faji, nemzeti vagy felekezeti érdek ne gátolja itt a tudományos kutatás teljes szabadságát.

E *Szabad Egyetem* egyik ága egy *Munkásegyetem* legyen, melyen a munkásosztály elitje egyetemi jellegű kiképzést nyerhessen.

e) Ez a *Szabad Egyetem* igyekezzék nyomdát és könyvkiadóvállalatot alapítani az igazi kultúra értékeinek továbbfejlesztésére, s minél szélesebb körben való elhintésére.

3. Gyermekeim gyámjául feleségemet, nővéreimet és Dr. Jászi Oszkárt nevezem ki.

4. Az e végrendeletben körülírt alapítvány kezelésével, vezetésével és irányításával ugyancsak őket bízom meg.

5. Az alapítványi ügyekben, mint őket támogató és ellenőrző közeg egy *hétlagú „Igazgatótanács"* létesítendő mellettük. E tanács megbízása 3—3 évre szól. Az első igazgatótanácsban való részvételre a következő urakat kérem fel: Giesswein Sándort, Szende Pált, Hock Jánost, Rónai Zoltánt, Farkas Geizát, Dániel Arnoldot és Fogarasi Bélát.

6. Mint tanácsadó szerv az összes felmerülő problémák helyes megoldására egy *Alapítványi Tanács* létesítendő, melynek tagjai mindenkor a magyar kultúra komoly munkásai sorából válogatandók ki. Végrendeletem végrehajtói figyelmébe elsősorban a következő listát ajánlom:

Pikler Gyula professzor, Benedek Marcell, Szász Zoltán, Lukács György, Bíró Lajos, Baracs Károly, Dénes Lajos, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Dienes Pál, Dienes Lajos, Harrer Ferenc, Jánosi Zoltán, Juhász Nagy Sándor, Bartók Béla, Reinitz Béla, Bolgár Elek, Kunfi Zsigmond, Ágoston Péter, Vámbéry Rusztem, Polányi Károly, Supka Géza, Braun Róbert, Hébelt Ede, Lippay Zoltán, Kocsis Kálmán, Rácz Gyula, Czigány Zoltán, Petrovics Elek, Liebermann Pál, Rédey József, Halassy Béla, György János, Nagy Dénes, Róheim Géza, Szarvas János, Mannheim Károly, Oláh Béla, Kármán Tódor, Madzsar József, Tomor Ernő, Bölönyi György, Dienesné Götz Irén, Lesznai Anna, Glücklich Vilma, Gován Ödönné. Antal Márk, Balázs Béla.

Az Alapítványi Tanács tagjainak véleményét egyénenként vagy testületileg, plénumban, vagy bizottságilag az alapítvány végrehajtói és az Igazgatótanács akkor vehetik igénybe, amikor azt szükségesnek tartják.

Az Alapítvány végrehajtói az Igazgatótanácsot háromévenként vagy újra kinevezik, vagy az Alapítványi Tanács soraiból újakkal kiegészítik, illetve kicserélik.

Az Alapítvány végrehajtói az *Alapítványi Tanácsot* bármikor olyan újabban feltűnt tehetségekkel egészíthetik ki, akiknek megnyerése alapítványom céljait szolgálná.

Ha alapítványom végrehajtói valamely kérdésben nem képesek közös véleményre jutni, meghívják az Igazgatótanácsot, és közös ülésen szótöbbséggel döntenek a kérdéses ügyben.

Ha alapítványom végrehajtói nem tudnak az új Igazgatótanács tagjaiban megállapodni, ez esetben az Alapítványi Tanács plénuma szótöbbséggel választ az Alapítvány végrehajtóinak listái között.

Az Alapítvány végrehajtói haláluk esetére utódaikul három-három egyént neveznek meg, akik közül a másik kettő választ.

Barta Lajos:[1]

A KÁROLYI-FÖLD

1923. február 24.

Aki Budapesten vonatra ül és elindul Szabadka, Orosháza irányába, vagy a hevesi rónán át utazik Miskolc felé, végtelennek tűnő egyenes szántóföldeket lát kinyílni maga előtt. Tavasszal, mikor a vetés még nem magas, látni, hogy a tükörsima föld keskenyebb és szélesebb négyszögű darabokra van hasogatva. A különböző színű és nagyságú földszalagok szakadatlanul egymás mellé sorakoznak és minden irányban betöltik a teret, mely az ember és az ég között van. Minden olyan friss, minden olyan vidám ezeken a földkockákon és szalagokon. Az irtózatos nagy égboltozat alatt madarak szálldosnak és szabadon leng a Mindenség lelke . . . De az emberi lélekben nincs vidámság; névtelen nehéz bánat terhe vonja ki magát a föld társadalmi értelméből és a szabad mezők korlátlanságából Alpeseket rak az érzésekre . . . Az egymás mellé kiteregetett földdarabok beláthatatlanságában nemcsak a kozmosznak eltelekkönyvesített ábrái vannak a glóbuszra vetítve; nemcsak a Mindenség szent egységének tulajdonjogi megbontottsága jelentkezik átfoghatatlan diszharmóniákban; nemcsak a mindenki-mindenki ellen vívott harcának gyilkos ordítása van lekótázva ott; de a különböző színű és terjedelmű, mégis mindig csak nagyon szerény parcellák közül ott emelkedik ki misztikus keretei közt az embergyilkos latifundium is . . .

Adva van egy óriási, kék kupola, mely mintha kék porcelánból lenne . . . Méretei és szerkezete túlhaladnak minden emberileg elképzelhetőt. Az ijesztő nagyszerüségekbe ívelő kupola alapja a síkság, melynek számtalan négyszögű ábrájában egy birtokrendszer vetíti föl a maga arculatát. De az égbe rohanó számtalan parcella tengerén a messzeségben valami bolyhos fekete négyszög rej-

telmeskedik: ez a latifundium! . . . Mert ha ez a parcella világ egy társadalmi rendszernek a glóbuszra vetített képe, kell hogy ebben a képben a latifundium csakúgy elkülönböztesse magát, mint magában a rendszerben, mely itt egy glóbuszi képnek a formájában jelenik meg. A távolban itt is, ott is fölrémlő fekete bolyhosság: a latifundium kerete! A távolság párái bolyhos fekete rémléssé tépik a messzeségbe iramló fasorokat, melyekkel az óriási latifundium elkülöníti magát a szabadon heverő kisparaszt-szántásoktól . . .

Egykor rablólovagok sziklavára a dolgozó plebejusok feje fölött —most az ünnepélyes uradalmi fasorok a kötött nagybirtok átkától terhes magyar ugaron . . .

És megfagy minden vidám pacsirtaszó, mely muzsikálni indult az agyvelőben . . .

*

Ahol a glóbusz kozmikus párolgásaiban a megművelt földnek ilyen ijesztő értelme terpeszkedik föl a horizontokba, ott az emberi lényben is meg kell jelennie az elferdült társadalmi ábrának! Hol van az emberi lény, aki termékenységgé váltja a nagybirtokot, mely nélkül az minden mértani aránytalansága mellett sem más, mint formátlan és ronda csillagsár? Hol van a napszámos kisparaszt és a telekkönyvek tulajdonjogi lapjáról lángoló karddal kitiltott agrárproletár?

Alacsony, szalmával takart, kis ablakaival megverten hunyorgó, sárfalú ház szűk és csak tüskekóróval kerített sárga udvarán, a földön kuporog valaki. Hórihorgas, sovány, pergamenarcú, rongyos és kiégett szemű valaki az a borostás férfi, aki ott kuporog. Ez a lény, az a mágikusságában megborzongtatóan szép valaki, aki a glóbuszi sárból virágzó termékenységet csinál . . . A földet átvarázsló erő, a társadalmilag féregségbe fagyasztott valami kuporog ott: egy agrárproletár! . . . A hármas vasláb alatt, az isteni Nap által forróra csókolt nyári földön száraz ágacskákból tüzet csinált és ócska, fekete vasfazékban éppen ebédet főz. Bableves fő a fekete fazékban . . .

De miért ugrál folyton a fazék körül jobbkezével ez a különös lény? . . . Egy madzagon rángat ott valamit. A madzaggal: boldogsága van a fazék füléhez kötve. Boldogsága: — egy nagyon kis darab szalonna. Boldogságát hol megfürdeti a bablevesben, hol kirántja abból . . . Ó, már nagyon régen véglegesen ki kellett volna rántani a szalonnát! De még mindig nem tudott ilyen kegyetlenné fagyni önmagával szemben . . . Pedig a borzasztó küzdelem évek óta és mindennap végigjajdul idegein! Még engedélyezni akar magának egy kis zsírt! Egy cseppnyi zsírt, még mielőtt kénytelen lesz a

küzdelem kéjéből és kínjából kibontakozni és könyörtelenül tudni azt, hogy a szalonnának még egy egész hétig kell tartania! . . . De hiába! Nincsen irgalom! Észre kell térni a realitások özönlése közt! Az emberi formában kialakított társadalmi ábra észre is tér és a bablevesét főző mezei proletár fölismeri a tények rideg világosságában kozmikus létezésének termelő társadalombeli egzakt határait! — Ekkor végérvényesen kirántja a madzagon táncoló szalonnát . . .

Egy ember! Lehet vagy negyvenéves! Nemcsak bél és izom! De lélek is! . ..

*

A kékre foncsorozott, ijesztő nagyszerűségű égi kupolák alatt minden irányban fehér országutak dobják magukat el az égi távolok felé. Vármegyei székhelyek vannak ott, ahol a széles, fehér utak találkoznak egymással . . . Magyar társadalmi ábrák mozognak az országutakon: fényes szuronyú csendőrök megkötözött asszonyokat hajtanak ott az utak találkozása felé, mert ott van a törvényszék is!

Anyák ezek! Egy olyanféle férfival együtt, mint amilyen a szalonnát táncoltató, ketten bírnak ők együtt egy parcellát az égi kupola alatt, a végtelen glóbusz fölszínén. E parcellát őrzik, mint fix pontot a világegyetemben, mely nélkül a parasztlény a határtalan társadalmi űrbe zuhan alá . . . A határtalan társadalmi űr jelképe: a madzagon táncoló szalonna . . . Ők hárman vannak már a glóbuszon, mert a két testből már született egy harmadik. Hála a parcellának: ők még egy kanál zsírt tesznek a bablevesbe . . . De ha testüknek még egy negyedik test is lesz az eredménye: egykor a parcella ketté fog szakadni és akik a parcelladarabokon maradnak, már csak szalonnát fognak táncoltatni . . . Egy kanál zsír, vagy a táncoló szalonna az ivadéknak? — És iszonyú éjfélen ezek az anyák összetépték testüket és elvetélték a negyedik embert . . . Csendőrök most hajtják őket a börtönök felé . . .

Fekete fasorok keretében virágoznak a latifundiumok és megkötött holdjaik tízezrei alá ásták el azt a fölszabadító szót és mozdulatot, mely eltüntetné a táncoló szalonnát és a rémes éjfeleken elvetélő anyát . . . A latifundium démonizálta mind a kettőt a természet által idillnek szánt termőföldek közé; ugyanakkor felhozhatatlanul mélyre ásta maga alá és megmozdíthatatlan darabjainak vad fagyába dermesztette bele a démonizáltságot megszüntető szót . . . A csendőrök mégis: nem az okot, de a következményt őzik láncaik között az országutakon! . . .

*

Egy Károlyi Mihály nevű magyar ember, ki most szintén hazáján kívül kénytelen élni: — 15 000 holdját oda akarta adni, hogy egy

kezdeti sugár törjön a földetlen magyarság sötét rémregényébe . . . Nehogy ez megtörténhessék, a nemzeti ébredés kormánya elkobozta ezt a birtokot . . .

Bécsi Magyar Újság, 1923. február 24.

---

[1] Barta Lajos ellen, e cikk megírása és kozlése miatt a magyar királyi ugyészség vádat emelt.

ROMAIN ROLLAND KÁROLYI MIHÁLYRÓL

1923. április 29.

Abból az alkalomból, hogy Jászi Oszkár *Magyarens Schuld — Ungarns Suhne* című könyvének egy tiszteletpéldányát Romain Rolland-nak megkuldötte, a kitüno iró levelet irt Jászi Oszkárnak. Ez a levél általános érdeklődésre tarthat igényt, mivel frappáns világitásba helyezi Romain Rolland történetbolcseleti felfogását s értékiteleteit a mai állapotokkal szemben. A levél igy hangzik:

Villeneuve (Vaud), április 23.

Kedves Uram!

Boldog voltam, hogy oly tisztán látó könyvét megkaptam, és szívből köszönöm rólam való szíves megemlékezését.

Sajnos igen, minden „amorális politika" megbosszulja magát előbb vagy később, de még nagyobb baj, hogy csaknem minden politika amorális, s az egyik nép tévedésein sosem okulnak a többiek. Gondoljon csak ama számadások likvidálására, melyet a jövő számára jelenteni fog amaz abszurd és bűnös politika, melyet ma Anglia, Franciaország, Olaszország ... és Németország és Oroszország folytatnak. A civilizáció történelme börzemanőverekből (a szó képletes értelmében) és csődtömegekből áll. Itt az emberi természet egy inherens bűnével állunk szemben, amely részben abból az aránytalanságól ered, mely specializált értelmisége (intellektuális mechanizmusa) és erkölcsi öntudata között mutatkozik: nincs párhuzamosság közöttük; az egyik sok évszázaddal elmaradt a másik mögött. Talán jobb lett volna, ha agybeli képességei lassabban fejlődtek volna ki: mivel tökéletlen kialakulása mai állapotban az emberre nézve gyakran a romlás okai ... Ez emberi nemünk nagy tragédiája.

Az Ön lélektani portréja Károlyi Mihályról[1] engemet különösen érdekelt: olyan gyalázatosan igazságtalanok voltak vele szemben!

Ez onnan van, hogy semmit sem szoktak kevésbé megbocsátani, mint a privilegizált ember függetlenségét, aki nem sokat teketóriázik a maga és osztálya előjogaival. Ezzel szemben nem tudnak elég koszorút adni a nép ügye amaz árulóinak, akik az előjogosítottak szolgálatába szegődtek. Olaszországban éppúgy, mint Franciaországban ők ma a helyzet urai.

[A megírás helye: Villeneuve; ideje:1923. április 23.]
Bécsi Magyar Újság, 1923. április 29.

---

[1] *Jászi lelektani portréja Károlyi Mihályról:* l. II. 269. lapján.

MADZSAR JÓZSEF LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1924. február 6.

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Végre elérkezett ide is a memoárok első kötete, s most, hogy az egészet egyszerre elolvashatom, ugyancsak azt kell mondanom, amit a kézirat átnézése után mondottam, hogy ez a könyv nemcsak politikai, de irodalmi szempontból is felveheti a versenyt a híres, nagy emlékiratokkal. Nagy élvezet olvasni egy lelki fejlődés történetét, amely még hozzá egy önmagában is érdekfeszítő történés keretében játszódik le. Mi lesz a második kötettel? A bécsiektől alig kapok hírt, úgy hogy a BMU megszűnése óta alig tudok valamit az emigrációban történtekről.

Elnök Úrról is a dubrovniki hajóraszállás után úgyszólván csak azt tudom, amit Oszkár ír Amerikából. Tudom, hogy Elnök Úr nehezen fog levélíráshoz, de azért ha egyszer öt perc ideje lesz és ír egy pár sort hogylétéről, nagy örömet okozna.

Mi ketten itt valahogy elhelyezkedtünk, hála Elnök Úr támogatásának. Mindenki azt mondja, hogy ilyesmi még nem fordult elő, hogy valaki így kapjon állampolgárságot. Itt pl. több kolléga van, évek óta állami szolgálatban, szerb területre való, s mégsem tudja rendbehozni az állampolgárságát. Elnök Úr közbelépése nélkül bizony nekünk se ment volna. Így most itt csendesen megélünk, bár azokból a nagy reményekből, amivel Pajzs biztatott, egyelőre semmi se vált be.

Nem tudom, mi teszi, de az otthon maradt elvbarátok törhetetlen optimisták. Egészen János bácsi módjára mindig három hónap múlva jósolják a diadalkaput, amely alatt Elnök Úr haza fog térni. Én továbbra is pesszimista vagyok, fenntartom a marburgi jóslást. A reakció olyan kitűnően beszervezett magának minden pozíciót,

az utolsó bakterig, hogy megengedhet egy-egy erősebb szót vagy egy-egy gyilkos elfogatását. Ez az egész. A Peidlék londoni útja is egy langyos kompromisszummal fog végződni Horthy és az ellenzék között. Ha csak pár évvel fiatalabb volnék, Amerikába mennék. Így azonban itt maradok, bár ezen a minden testi és lelki kultúrától távoleső helyen nagy lelki lezülléssel kell megfizetni a mindennapi kenyeret.

Mellékelve küldök két nem sikerült képet, emlékül az utolsó dubrovniki napokra.

A grófnőnek kézcsókomat küldöm (gratulálok fényes cikkéhez a magyar arisztokráciáról), a gyerekeket üdvözlöm. Elnök Úrnak mély tisztelettel örök híve

Madzsar József

Skoplje, S. H. S. Sanatorium Vardar, 1924. február 6.

BERTRAND RUSSELL LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1925. szeptember 6.

Kedves gróf Károlyi, nagyon köszönöm a rágalmazóiról[1] írt cikket. A háború alatt engem is azzal gyanúsítottak, hogy német kém vagyok, de sajnos, a Kaiser sohasem ismerte el szolgálataimat! Örülök, hogy az Ön rágalmazói lelepleződtek. Van valami remény arra, hogy Magyarországon hivatalosan is megbélyegzik őket, olyannyira, hogy Ön biztonságban lehet a hazájában? Sajnálattal értesültem az újságokból, hogy jelentős pénzösszeget loptak el Öntől; arról azonban nincs tudomásom, hogy kinyomozták, illetve keresték volna a tolvajokat.

Kínáról szóló könyvem 1922-ben jelent meg. Küldök Önnek egy példányt.

Két hét múlva ismét Londonban leszünk, és mindketten reméljük, hogy találkozunk majd Önnel és Károlyi grófnéval. Szíveskedjék tudatni velünk a címét, ha majd Londonba érkezik!

Őszinte híve
Bertrand Russell

Carn Voel Porthcurno Peuzauce, 1925. szeptember 6.

---

[1] ***Rágalmazói:*** utalás a Károlyi-perben elhangzott hamis vádakra, elsősorban Windischgraetz rágalmaira (l. Jegyzetek.).

HENRI BARBUSSE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1928. október 30.

Kedves Kollégám, a nemzetközi fasizmus tragikus és szüntelen terjeszkedése láttán arra gondoltunk, hogy helyénvaló lenne világviszonylatban tiltakozó kiáltványt megjelentetni, és az Antifasiszta Bizottság irodája egy nagyszabású nemzetközi antifasiszta kongresszus összehívásának gondolatával foglalkozik.

Ez a gondolat kezdettől fogva igen sok támogatóra lelt a Bizottságban és barátaim körében. Tervünk később még jobban megerősödött. Úgy gondoljuk, hogy most már ideje ebben az ügyben döntő határozatot hozni.

Ilyen körülmények között fordulunk most Önhöz, kedves kollégám, és kérjük, adjon nekünk a tervezett kongresszussal kapcsolatban ötleteket, tanácsokat, amelyek — tekintettel az Ön helyzetére és tekintélyére — értékesek lesznek számunkra. Magától értetődik, hogy meg akarunk maradni az immár két éve hasznosan tevékenykedő Antifasiszta Bizottság szellemében, ennélfogva a Berlinben tartandó kongresszus távol fogja tartani magát minden politikai párt befolyásától, s a szociális és politikai nézetek tekintetében megőrzi teljes függetlenségét. A lehető legszélesebb arányokban meg kellene szervezni minden létező — szellemi, erkölcsi és anyagi — antifasiszta erő hatékony mozgósítását. Nagy szerepet juttatunk az antifasiszta liberális, humanitárius mozgalomnak — személyeknek és csoportoknak —, valamint a proletár szervezetek képviselőinek, mivel a fasizmus létfeltétele a proletariátus és minden demokratikus haladás elleni harc.

A kongresszus feladata, hogy foglalkozzék az általánossá vált fasiszta métely minden megnyilvánulásával, és a világ minden részéből összehozzon egy teljes vádbeszédet az egyetemes reakció eme

barbár és egyben tökéletesített offenzívája ellen — a kongresszus ítélőszéke, a világ közvéleménye előtt. Mindamellett különös fontosságot kell tulajdonítani az olasz fasizmusnak, amely többékevésbé elméleti és tényleges melegágya minden többi nemzeti fasizmusnak.

Mindezekre vonatkozólag kérem az Ön véleményét, észrevételeit, kritikai megjegyzéseit. A tervezett grandiózus kiáltvány csak akkor lehet teljes és hatékony, ha programjának pontossá és teljessé tételéhez hozzájárul mindenki, akinek a tárggyal kapcsolatban mondanivalója van.

Kérem, fogadja tiszteletteljes baráti üdvözletemet

Henri Barbusse

Párizs, 1928. október 30.

Jászi Oszkár:

KÁROLYI MIHÁLY A VÁLASZÚTON

1930 január

Károlyi Mihály néhány nap múlva Amerikában lesz[1] és romantikus-heroikus személye újra heves kontraverziák és izgalmas politikai harcok központjában áll. Még voltaképpen senki sem tudja, hogy mit akar az októberi forradalom volt vezére s a Magyar Népköztársaság első elnöke, mégis a gyűlölet és a remény egész tengere hullámzik még el se indult hajója körül. Az elnök egyes tettei pedig csak növelik ennek az izgalmas várakozásnak a bizonytalanságát. Ezek a tettek: sűrű kábelváltásai a Horthy Ellenes Ligával, izenete, hogy minden Horthy-ellenes hallgatóság előtt kész beszélni, a *Rand School* auspíciumának a visszautasítása és annak hangsúlyozása, hogy nem engedi nevét politikai célokra monopolizáltatni . . . mindez a tengeren túli megnyilatkozás nem oszlatja el, de növeli a zavart, amely kiváló személyét övezi.

Így pl. a Horthy Ellenes Liga köztudomás szerint a kommunisták expozitúrája néhány jámbor entellektüel vezetése alatt, tehát sokkal kevésbé politikamentes organizáció, mint például a *Rand School*, amely ugyan szocialista jellegű, de nem egy pártintézet. És hozzá a *Rand School* Károlyi megnyitó előadásának csak a kereteit adta volna meg, de az ünnepi fogadás olyan férfiak égisze alatt volt, mint például Prof. John Dewey, Walter Lippman, Norman Thomas, Roger Baldwin, Heywood Broun, Dr. Meiklejohn, Upton Sinclair, Oswald G. Villard és mások, akik igen eltérő politikai eszméket képviselnek, a liberalizmustól kezdve a szocializmuson át a kommunizmus határáig, de akik mind megegyeznek abban, hogy az amerikai közvéleménynek egyik legtisztább, legbátrabb, legkulturáltabb, legtiszteletreméltóbb irányát képviselik. Alig képzelhető el, hogy Károlyinak az lett volna a szándéka, hogy ezeket a kitűnő embereket

eltolja magától, hisz valaki, akinek az ezen férfiak által képviselt erkölcsiség és szellemiség olyan ellenszenves, hogy auspíciumok alatt nem akar megszólalni, csak a legkorlátoltabb kommunista pártbonc lehet, márpedig Károlyi mindig szabadszellemű és nagy erkölcsi bátorságú férfiú volt. Ezt a súlyos botlását tehát másként nem lehet megmagyarázni, minthogy felült az analfabéták hazug táviratainak, amelyek valószínűleg a *Rand Schoolt* megtették egy reakciós, fasiszta iskolának. (Hogy Károlyi félre volt vezetve, ezt a feltevést valószínűvé teszi a múlt ama gyakori tapasztalata, hogy az Elnök egyik legnagyobb hibája volt a forradalom előtt és alatt is, hogy az embereket megválogatni nemigen tudta, és hogy egy maroknyi derék és kiváló ember mellett környezetében csak úgy hemzsegtek analfabéta akarnokok, sőt erkölcsileg züllött emberek is, akik minduntalan visszaéltek az ő nemes szándékával és hiszékeny bizalmával.)

*

Mindezzel persze nem akarom azt mondani, hogy ezzel a Károlyi-rejtélyt megoldottam, bár legutolsó leveleiben is, melyeket hozzám intézett, hangsúlyozta, *hogy campagne-át pártoktól függetlenül, a szabad kritika szellemében akarja folytatni.* Nem oldhatom meg a rejtélyt ilyen egyszerűen: mivel a tény az, hogy az októberi forradalom óta közel tizenkét év telt el és ez még normális körülmények között is hosszú idő az emberek fejlődésében, de háromszorosan hosszú az emigráció viharai és a labilis európai helyzet közepette. Mindenki, aki leveleket váltott az Elnökkel, avagy alkalma volt vele beszélni az utolsó években, érezte, hogy ő sok tekintetben megváltozott, úgy, hogy minden oldalról kételyek merültek fel, ha vajon *még mindig az októberi forradalom vezére-e ez a tiszta jellemű és ritka fantáziájú férfiú, avagy új és a mi régi célkitűzéseinktől eltérő utakon keresi-e a szomorú magyar probléma megoldását?*

Ezt a kételyt tovább tisztázatlanul nem lehet hagyni, mivel *katasztrofális helyzetet teremt, ha az alvezérek és a tömegek nem tudják, hogy a vezér valóban az ő vezérük-e és ha a vezér nem tudhatja, hogy számíthat-e a mai programjában régi híveinek s lelkes tömegeinek a támogatására?* Ennek a problémának a nem tisztázása eddig is, kétségtelenül úgy a vezér, mint az alvezérek súlyos politikai hibája és mulasztása volt, melyet csak az a meggondolás enyhít, hogy oly bonyolult időket élünk, az erők oly változó dinamikájával állunk szemben, amikor nehéz határozottan kiszabott programot adni és hozzá egy ilyen leszámolás egy nagyon fájdalmas érzelmi processzussá válhatik mindnyájunkra nézve.

*

Megis ezt a felszeg helyzetet tovább folytatni nem lehet! Ezt mindannyian érezzuk. Mi ezt a problémát egymagunk megoldani nem tudjuk, de megoldásához talán hozzájárulhatunk néhány ténnyel es adattal Publicisztikai kotelességünk, hogy a talajt legalábbis elokészítsuk egy ilyen targyilagos és mindkét részről lojális kibeszélésre.

Azt már az emigracio elso évében láttam, hogy Károlyi nem a régi Karolyi tobbé, hogy a saját maga régi fuggetlenségi demokrata programja ót nem elégíti ki tobbé Már 1919-ben ezeket jegyeztem fel róla:[2]

„Van benne valami a Dosztojevszkij *Idiota*jából, aki tudvalevoleg azert neveztetik igy, mivel elveket es jellemeket a gyermek naivitasaval komolyan vesz. Demokracia, szocializmus, pacifizmus oneki nem politikai jelszavak, hanem erkolcsi realitasok, ugyszólván oriási szemelyiségek, akikkel o csaknem misztikus kapcsolatban van (Egy valoban vegzetesen veszelyes helyzet oly politikus szamara, akinek voltakepp sosem volt dolga az élet igazi realitasaival, aki az embereket es a dolgokat mindig arisztokrata otthona exterritorialitasabol szemlélte!) "

S később hozzátettem:

„De a legjelentosebb lelki valtozas, amelyen keresztulment, világnezetenek vegleges kialakulasa. Maga beszelte el nekem, hogy miképp lett belole az emigracio almatlan ejszakainak, lelki mardosasainak, eszmecsereinek es olvasmanyainak hatasa alatt a regi erzelmi szocialistabol marxista forradalmár. S minthogy nem tud semmit félig csinalni, hanem mindent a végletekig visz mint a Dosztojevszkij hosei (minduntalan ennek a geniusznak az alakjai jutnak eszembe, valahányszor megfelelo format keresek Karolyi Mihály lelki alkatához), csak termeszetes, hogy ezt a koncepciót is inkabb szereti az intranzigensek, mint a megalkuvok formulai szerint magyarazni "

Majd így konkludáltam:

„Karolyi sajatos egyeni és világhelyzete folytan negyvenoteves koraban kapta meg a marxista szerum beoltásanak azt a lazat, amelyen mi husz éves korunkban mentunk keresztul. Ez a keson jott reakcio nagy fiatalsagra mutat, viszont a veszélye is nagyok es letagadhatatlanok." (Magyar Kalvaria — Magyar Feltamadás p 107 és 109.)

*

Azóta a „marxista szérum" nyilván még nagyobb erővel dolgozik benne, főleg három ténycsoport hatása alatt:

1. A szovjet diktatura katonai es adminisztrativ sikerei ugy tűnnek fel előtte, mint a szocializmus gyozelme.
2. A nyugati szocialista taktika elvtelennek es gyavanak tűnik fel elotte, hisz

praxisuk nem követi a marxista elveket. (Hogy az orosz praxis sem követi, azt nem látja.)

3. A magyarországi liberális és szocialista mozgalomban puszta aljas árulást lát és nem veszi észre, hogy ezek az emberek micsoda terror alatt állanak. Az emigráció egyes kisiklásai (például buffalói nemzetgyűlés) undorral töltik el és ami egy jóhiszemű taktikai tévedés volt, abban ő a jakobinus hevével jellemtelen elvfeladást lát.

Aligha tévedek, ha ezek alapján az ő mai lelki összetételét egy amerikai fogalommal, mint egy *bolsevik sympathizer*-t jelölöm meg. Ez magában véve még nem baj. Ebbe a kategóriába tartozik pl. Dewey, Villard és Bernard Shaw is. Károlyi tehát kitűnő társaságban van. Én nem osztom e jeles férfiak túl rózsás optimizmusát, de megértem őket. A cári helyzettel szemben tényleg hatalmas népies energiák szabadultak fel Oroszországban. Ebből valami új és jobb jöhet. A veszély csak ott van, hogy míg az előbb említett férfiak nem politikai vezérek, és emellett nagyon jól tudják, hogy a bolsevista módszerek alkalmazása az ő országaikban lehetetlen és katasztrófát jelentene: addig Károlyi egy konkrét politikai mozgalom vezére és egyben *tökéletesen homályban tart bennünket arra nézve, hogy mennyiben akarná a szovjet tapasztalatokat érvényesíteni az ő gyakorlati politikájában?*

*

Pedig a helyzet tulajdonképpeni súlypontja itt van. Károlyi nem egy filozófus, mint Dewey, nem is lapszerkesztő, mind Villard, nem is egy zseniális viccelő, mint Shaw, hanem egy letiport ország és egy elvérző nép vezére. *Minket, sőt egész Amerikát csak az az egyetlen kérdés érdekli, hogy Károlyi, a magyar köztársaság volt elnöke, hogyan akarná a magyar kérdést és a dunai problémát megoldani? Károlyinak mindenekelőtt erre az alapvető kérdésre kell feleletet adni.*

Erre a kérdésre az októberi forradalom következőképp válaszolt:

1. *Nyugati* demokráciát akarunk. Vagyis paraszti és munkásdemokráciát, a valóban alkotó szellemiség vezetése alatt. (Mondanom sem kell, hogy ez a szellemiség nem jelenti a régi buta és korrupt „intelligenciát".)

2. Békepolitikát, az igazságtalan szerződések tisztességes revízióját, de nem új nemzeti szolgaságok teremtését.

3. A feudalizmus és az uzsorakapitalizmus teljes kigyomlálását az ország életéből.

4. Köztársaságot és végleges szakítást az átkos Habsburg-uralommal.

5. Oly gazdasági és kereskedelmi politikát, amely kibékülés és konföderáció felé vezet a szomszédos államokkal.

A magyar liberálisok, radikálisok és szocialisták túlnyomó többsége (az egész bilincsbe vert magyar kisparasztság és munkásság és a gondolkodó intelligencia, valamint az egész nem-kommunista emigráció) ma is ezen célkitűzések alapján áll.

Aminthogy nem is állhat más célkitűzések alapján, mivel a kultúrában és gazdaságban oly gyenge és vérszegény Magyarország nem kezdeményezhet új politikát, hanem csak két politikai orientáció között választhat. (Értem itt a haladni akaró reformer vagy forradalmi Magyarországot.) Az egyik *Nyugat* felé néz, a másik a *Kelet* felé. Az egyik demokráciát, szabadságjogokat, modern szociálpolitikát, a szabad kisparasztbirtokok szövetkezeti termelését akarja. A másik proletárdiktatúrát, az intelligencia és a parasztság kiirtását (hacsak nem hajlandók a szovjet recipe szerint robotolni a kommunista titkos rendőrség halálos ítéleteinek terrorja alatt), minden nekik nem tetsző gondolat, tudomány és művészet elfojtását. Az egyik hisz az emberi lélek szabadságában, mint minden haladás alapvető feltételében. A másik csak a saját maga szűk dogmái szabadságában hisz. Az egyik fő módszere a gondolat és a propaganda szabadsága. A másiké a spionok rendszere és a falhoz állítás.

E között a két lehetőség között kell választanunk. Odahaza jelenleg egy burkolt feudális-fasiszta diktatúra uralkodik. Otthon éhező emberek súlyos nyomora és sötétsége. Onnan új eszmék és irányítások nem jöhetnek. Elsősorban az emigráció és az amerikai magyarság feladata volna, hogy utat mutasson a haladó magyar népnek. *De az eszméknek ez a végső tisztázódása nem indulhat meg addig, amíg nem tudjuk, hogy az a férfiú, aki a nagy demokratikus és szociális célkitűzés és nemes küzdelem szimbóluma, zászlótartója volt, mit akar és hogyan gondolkozik eredeti programjáról, annak folytatásáról és mai esélyeiről?*

*

A Horthy—Bethlen-féle bűnös és sötét rendszer inog. A magyar nép páratlanul álló kizsákmányolása nem tarthat soká. Az egész világ egyre jobban tisztába jön ennek a galád kormányzatnak igazi értelmével, és ma már tudja, hogy e rendszer elseprése nélkül nem lehet a béke alapjait lerakni Közép-Európában. *Az októberi program ma igazabb és erősebb, mint valaha.* Ha Károlyi ma ezzel a pajzzsal jön, győzni fog és halálos csapást mérhet a nagy amerikai demokrácia publicitásán keresztül a Gömbösék félázsiai diktatúrájára.

De ha a vezér a régi programot nem vállalja többé, akkor is teljes nyíltsággal kell beszélnie. Károlyi Mihály joggal gyűlöli (minden levelében erről szokott írni!) az elvtelen kompromisszumok, a hazug frázisok, a turáni jajgatások[3] és hencegések politikáját. Ő tőle tehát joggal elvárhatjuk, hogy *tiszta bort öntsön poharainkba*. Nagy,

válságos idők előtt áll a magyar nép, tehát tudnia kell, hogy a Kossuth tradíciók örököse, a negyvennyolcas nemzedék elköltözése óta a legnagyobb magyar, hogyan gondolkodik sorsáról és mit akar.

Bármi legyen is végső üzenete, egyről biztosíthatjuk Károlyi Mihályt. S ez az, hogy a legnagyobb tisztelettel fogjuk őt meghallgatni és minden szavát kínos gonddal fogjuk megfontolni. S ha lelkiismeretünk megvizsgálása után úgy fogjuk érezni, hogy az új program a régi logikus folytatása, avagy annak bölcs kiegészítése új elemekkel, boldogan fogjuk hirdetni az otthoni és a kiűzött magyaroknak: *Ez a Károlyi programja, kövessétek!*

Ha ellenben arra az eredményre jutnánk, hogy az új Károlyi többé nem a mienk, hogy eszméi a szociális realitás félreértésén avagy egy érzelmi logika kicsapongásain alapulnak, ez a felismerés sem fog semmit változtatni azon a tiszteleten, amelyet kivételesen tiszta, bátor és nemes egyénisége iránt érzünk. Mindössze azt a következtetést fogjuk levonni, hogy Károlyi közös emberi ideáljaink felé olyan utakat mutat, amelyek nem a mi útjaink. Ez esetben nem lehet többé a vezérünk, de akkor is példaadónk fog maradni az Igazság (az általa annak tartott) keresésében és szolgálatában. S a tőle tanult őszinteséggel, határozottsággal és meg nem alkuvással fel fogjuk hívni a magyar népet, hogy *keressen új vezért a régi Károlyi ideálok kivívására!*

Ha semmi egyebet, legalább ezt aszellemi tisztázódást kell hogy Károlyi amerikai campagne-ja mhozza!

Az Ember, 1930. január. (5. évfolyam, 1. szám.)
[A megírás helye: Oberlin; ideje: 1929. december.]

---

[1] *Károlyi Mihaly amerikai útjat* l. I. 312. lapjan.
[2] *Jászi cikkét* l. II. 269. lapján.
[3] *Turáni jajgatás:* l. turanizmus a Jegyzetekben.

KÁROLYI MEG AKARJA LÁTOGATNI TOM MOONEYT

1930. május 1.

MAGYAR SZOCIALISTA SAN FRANCISCÓBAN. VESZÉLYES REPÜLŐÚT LOS ANGELESBŐL

Gróf Károlyi Mihályt, az egykori magyar köztársaság első elnökét, nem félemlítette meg az a vihar, amely miatt repülőgépe kénytelen volt visszafordulni Los Angelesbe. A Western Air Express egy másik gépén tegnap késő délután megérkezett az öböl-vidékre. A szocialista főnemes Gellért Hugó magyar festőnek és Newald H. Jenőnek, egy Los Angeles-i magyar újság kiadójának kíséretében a Hotel Normandie-ba hajtatott. A mai nap folyamán meg akarja látogatni Tom Mooneyt San Quentinben, és úgy tervezi, hogy vasárnap tovább utazik Oregonba és Washingtonba.

Károlyi, akinek az Egyesült Államokba való beutazását néhány évvel ezelőtt Hughes külügyminiszter, majd 1928-ban Kellogg külügyminiszter megakadályozta, országos előadó körútja során a fasizmus ellen tart előadásokat magyar hallgatóság előtt. San Franciscóban szombaton tart beszédet itteni honfitársainak.

San Francisco Chronicle, 1930. május 1.

VÁMBÉRY RUSZTEM ELSŐ TANULMÁNYA KÁROLYI MIHÁLYRÓL

1930 június

Hogy kerül e név a kortörténetbe? Mint aktualitás már rég elmúlt, mint történetnek még nem erkezett el az ideje. Meg ha akadna is oly bátor publicista, aki azzal a mesteri oszinteséggel korvonalazná jellemrajzát, aminővel Károlyi irta meg kitiltott emlékirataiban Tiszáét és Apponyiét, még akkor sem vállalkozhatna az ismert gátlások nélkul e feladatra. Károlyi Mihályról, a politikusról ez idő szerint csak pasquillt irni, vagy hallgatni lehet. De Károlyi Mihálynak, az embernek evoluciója az itthoni politikai vonatkozásoktól eltekintve is méltán kelthet érdeklődést. Amerikai előadási útját az ottani kommunisták patronátusa alatt tette meg, és az itthoni úgynevezett sajtónak híradásaiból úgy látszott, mintha a titkos választójognak, a foldreformnak és a demokratikus szabadságjogoknak szimbolikus vezére a bolsevista reakció vizén vitorlázna. Sokan az anakronisztikus megítélésnek utólagos igazolását, mások az uldozott ember elkeseredésének kovetkezményét látják e magatartásban, némelyek az arisztokratikus dilettánsság hajlamát, hogy szélsőségbe lenduljon.

Ennek a dilemmának magyarázatát kísérli meg Jászi Oszkár a *New Republic* egyik legutóbbi számában. Megállapítja, hogy Károlyi ismételten tagadta, mintha bolsevik lenne; amely kijelentése ismert buszkeségét és bátorságát tekintve, nem is vonható kétségbe. Kétségtelen — folytatja Jászi —, hogy számkivetettségének végzetes éveiben a marxi történelembolcselet szinte revelációként hatott Károlyira, és valósággal más embert csinált belőle. Korábbi liberális és demokratikus platformját túl mérsékeltnek érzi abban a világban, amely hite szerint a legmélyebb átalakuláson megy keresztul. Dosztojevszkijnak fékezhetetlenul misztikus haj-

lamú hőseihez hasonlatosan kergeti őt a szocializmusnak szinte misztikus szimbóluma. Kétkedő, majdnem gúnyos szemmel nézi a nyugati munkásmozgalom óvatos kompromisszumait, és a magyarországi szociáldemokrata párt nyomasztó helyzetében árulást szimatol. S szocialista győzelemnek könyveli el a szovjet katonai és közigazgatási sikereit, de nem veszi észre a proletárdiktatúra rettenetes tévedéseit. Ez a magatartása leszállítja a fasizmuson gyakorolt szenvedélyes kritikájának értékét, mert nem ébred tudatára, hogy a fasizmus majdnem negatív fényképlemeze a bolsevizmusnak. Mindkettő ugyanazokat az eszközöket, ugyanazt a szellemet alkalmazza messze eltérő célok elérésére. Mint a szocializmusnak bolygó lovagja, Károlyi az Egyesült Európai Szocialista Államok felé tör. Évégből óhajtja a két Internacionálé egyesülését, és előszeretettel hangoztatja, hogy „oly szocializmusra van szükség, amely középutat tart MacDonald és Lenin közt". Ahogy azonban a dolgok most állnak, a két Internacionálé egyesülése a nyugati szocializmus elnyomását jelentené a keleti szocializmus terrorista és machiavellisztikus módszereivel. Semmi kétség, hogy az októberi forradalom egykori vezérének ingadozó megnyilatkozása erősíti a reakciót Európában azzal a támogatással, amelyet a moszkvai kiküldöttek antiszocialista propagandájának nyújt. Nem csoda tehát, hogy hajdani leglelkesebb hívei munkáját kétségbeesetten szemlélik, és némelyek „a Károlyi-legenda összeomlásáról" beszélnek. Ezt az utóbbi állítást nem tartom helyesnek, mert legendák nem célszerűségi megfontolásokon, hanem bátor cselekedeteken és nagy személyes áldozatokon alapulnak. E tekintetben Károlyi nem változott: tiszta szándékú, töretlen, és állja véleményének végső következményeit. A tragikus hős akkor is hős marad, ha az őt környező valóságokon megbotlik. Károlyi, az államférfi elbukhatik, de Károlyi a legenda, érintetlen marad sok millió szenvedő ember képzetében.

Jászinak érdekes és meggyőző jellemrajzát nehéz volna akár kiegészíteni, akár megcáfolni. Károlyinak, az embernek megokolt vagy megokolatlan változatai valóban függetlenek annak a legendának eszmekörétől, amelynek megszemélyesítője volt. Csak a világtörténelemnek carlyle-i magyarázata köti össze a gondolatok sorsát a gondolatok hőseinek egyéni lélektanával. Ellenben az élet valóságában a gondolatok mindig erősebbeknek bizonyultak szimbólumaiknál. Bizonyára lesz idő, amikor majd Károlyinak még Károlyival szemben is igazságot lehet szolgáltatni.

Századunk, 1930. június. [5. évfolyam, 6. szám.]

VÁMBÉRY RUSZTEM MÁSODIK TANULMÁNYA KÁROLYI MIHÁLYRÓL

1930 szeptember

„MOI, JE SUIS MARXISTE"[1]

Közismert Marxnak számtalanszor idézett nyilatkozata, amelyet tanításának dogmatikus követőivel szegezett szembe: moi, je ne suis pas Marxiste. Csupán látszat szerint hasonlít ehhez a kijelentéshez Károlyi Mihálynak a pozsonyi *Reggel*ben[2] legutóbb közölt hitvallása, amelyben megtagadja a közösséget az októberi néven ismert politikai programmal. Szerinte „nem köthetjük magunkat a romantika kedvéért dátumokhoz és programokhoz". Helyteleníti Jászinak beállítását, amely az októberi célkitűzést a nyugati demokráciáért és az uzsorakapitalizmus ellen folytatott harcban látja. Károlyi szerint ugyanis az októbrizmus, amely „az összeomlás utáni kényszerből tevődött össze", kétféleképp fogható fel: „Az egyik felfogás a szocialista állam kialakulása felé halad, a másik a demokratikus és nemzeti jelszavak előtérbe tolásával a kapitalizmust akarja erősíteni." Hogy Károlyi, aki százszázalékos marxistának vallja magát, az előbbi felfogáshoz szegődik, azt talán említeni is fölösleges.

E folyóiratnak, amely távol áll a politikától, nem volna oka, hogy a deklaráció politikai kisugárzásaival vitába szálljon. Még szembeszökő ténybeli tévedései sem indokolnák a polémiát. Így többek közt az a szemrehányás sem, amelyet Jászi Oszkárnak tesz, aki a Monarchia összeomlásáról írt könyvében a katasztrófát elsősorban a nemzetiségi kérdés megoldatlanságával magyarázza, holott a látszólagos fajok harca tulajdonképp osztályharc volt. Pedig éppen Jászi volt az, aki a nemzetiségi kérdésről a háború előtt írt könyvében élesen reávilágított a látszólagos nemzetiségi elnyomás szociális jellegére, kimutatván, hogy a nemzetiségi elnyomás lényege az alsó néposztályok jogfosztottsága volt, amelyekhez az idegen ajkú

lakosság túlnyomó része tartozott, és a nemzetiségek gravámentöbblete[3] csupán abban állt, hogy a nyelv különbözősége miatt kevésbé tudott panaszainak hangot adni és sajátos kultúrájának érvényt szerezni. Sem Jászi, sem a történelmi igazság nem szorul e sorok védelmére: mindkettő meg tudja védeni önmagát úgy ellenségeivel, mint barátaival szemben.

Károlyi cikkén azonban, az események s gyakran az egyének téves értékelésén felül, egy történelemszociológiai gondolat vonul végig, amelynek tisztázására azért van szükség, mert tetszetőssége könnyen toborozhat jóhiszemű híveket. „Nem hajlandó — úgymond — a nyugati demokráciáért harcolni, mert szerinte a nyugati demokrácia és a fél- vagy egészfasiszta államok közt nem nagy az eltérés." Ezek is, azok is a kizsákmányoló kapitalista osztályuralmat és az imperializmust szolgálják, sőt „Bethlen épp az első MacDonald-kormány kegyelméből kapta meg a kölcsönt, amely megmentéséhez szükséges volt". Eltekintve attól a ténybeli tévedéstől, hogy a munkáskormány járult a népszövetségi kölcsönhöz, holott az hivatalbalépésekor már garantálva volt, s minthogy Angliában 1924-ben nem volt forradalom, hanem csak választás, tehát a munkáskormányt is kötötte elődjének hivatalos ténye, — gondolatmenetének lényege, hogy a mai gazdasági világkrízisben az igazi ellentét a kapitalizmus képviselői és a szocializmust szolgáló munkástömegek közt áll fenn. Más szóval: tekintet nélkül a demokráciára vagy a fasizmusra, az emigránsoknak is választani kell, hogy a nagybirtokosokra vagy a munkástömegekre támaszkodjanak-e?

Kétségtelen, hogy a kapitalizmus és szocializmus ellentéte túlélte a világháború viharát, sőt a gazdasági világválságban se tűnt el. Kétségtelen az is, hogy a nyugati demokráciák is a kapitalista gazdasági rend alapján állnak, éppúgy, mint az egész- vagy félfasiszta államok, de ebből talán mégse lehet levonni a következtetést, hogy „nem sok lényegi különbség van a kettő közt". Ha a nyugati demokráciák kapitalisták, úgy ez csak azt bizonyítja, hogy a szocialista meggyőződésnek még nem sikerült ott sem többségre jutni, vagy esetleg azt, hogy maguk a szocialisták sem tartják alkalmasnak Európa pillanatnyi gazdasági helyzetét a szocializmus rendszerének életbeléptetésére. Ha ellenben a déli és délkeleti fasizmusok kapitalisták, úgy ez nem bizonyít semmit, legfeljebb azt, hogy a diktátor saját politikai hatalmának biztosabb támaszát találja a kapitalizmusban, mint a szocializmusban. „Lényegtelennek" a demokrácia és a diktatúra közti különbséget csak az tarthatja, aki nincs tisztában az út és a cél közti fogalmi eltéréssel, aki tehát nem tudja, hogy a szocializmushoz másként, mint a többség akarata útján, eljutni nem lehet. Károlyi Mihály ugyan már ismételten

kijelentette, hogy nem bolsevista — amiben jellemének tisztaságát tekintve valóban nem lehet kételkedni —, de viszont most is, mint máskor, adós maradt a válasszal, hogy miként reméli megvalósíthatni az európai szocialista államoknak a világ békéjét és jólétét biztosító szövetségét, ha nem a demokrácia győzelmének segítségével?

Demokrácia és szocializmus éppoly kevéssé áll szükségszerű kapcsolatban, mint az autokrácia és a kapitalizmus, sőt a fogalmak heterogén tartalmuk miatt nem is állíthatók egymás mellé. Politikai uralmi forma és gazdasági berendezkedés éppoly kevéssé mérhető össze, mint ahogy egy lakóház stílusa és beosztása, egy szövet színe és anyaga, vagy egy ember csontalkata és vérkeringése közt nehéz volna szükségszerű kapcsolatot felállítani. Nem mondhatjuk, hogy a modern dráma próza legyen-e vagy neoimpresszionista[4], az étel jó ízű vagy könnyen emészthető, a ruha zakó-e vagy selyembélésű, s éppígy nem állíthatjuk fel a dilemmát sem, hogy a demokrácia vagy a szocializmus szolgálatába szegődjünk-e? Hogy Károlyi Mihály az októbrizmus ellen intézett kritikai támadása valóban a fogalmilag heterogén célkitűzések egybevetésének logikai egérfogójába szorult, azt a szemrehányás bizonyítja, amelyet a szociáldemokratáknak tesz, akik „folyton a nyugati demokráciát állítják fel célkitűzésnek. De lehetséges-e — így folytatja — a nyugati demokrácia államaiban a munkásságnak azt mondani, hogy küzdjön a nyugati kapitalizmus ellen, és ugyanakkor a keleti szemifeudalista kapitalizmus államaiban azt mondani a munkásságnak, hogy küzdjön annak a demokráciának a felállításáért, amelyet nyugaton meg akarok változtatni." Szeretettel kérdjük azonban, ki akarja nyugaton a demokráciát megváltoztatni? Talán az angol munkáspárt, talán Léon Blum vagy az SPD? Tudtunkkal ez egyiknek a programjához sem tartozik, sőt minthogy a demokrácia negációja csupán bolsevizmus vagy fasizmus, vagyis kisebbségi autokrácia lehet, amelynek gyönyöreit élveztük és élvezzük, errefelé keleten se jut senkinek eszébe, hogy a nyugati demokráciák megváltoztatásáért szálljon síkra.

E pillanatban az európai filmdráma premier plánján nem a szocializmus és kapitalizmus küzdelme folyik, mert a gazdasági sarkkérdésnek: a munkanélküliség megoldásában eddig az egyik is, a másik is egyaránt tehetetlennek bizonyult. Ennek a kérdésnek a priusza pedig Európa pacifikálása és ezzel fogyasztóképességének helyreállítása. Amíg Európában a világháború tízmillió halottján felül tízmillió munkanélküli van, aki nem tud megélni, addig csak hályogos szemű szociológusok tarthatják a társadalom legsürgősebb problémájának, hogyan lehetne a termelőeszközök köztulajdonba-

vételével a termelt javak igazságosabb megoszlását biztosítani. Fuldokló, részeg emberrel nem lehet az alkoholizmusról vitatkozni, s amíg hiányzik a munka lehetősége, addig akadémikus a vita, hogy miként lehet a belőle származó értéktöbbletet a munkásnak juttatni. Igaz, hogy a munkanélküliséget, miként Anglia és Németország példája bizonyítja, a demokrácia sem tünteti el, de miként a szocializmushoz, úgy a munkanélküliség kérdésének a megoldásához sem lehet a demokrácia megkerülésével eljutni. Csak a komolyan vett népakarat záloga az európai béke helyreállításának, csak a többségnek semmivel sem pótolható tekintélye törheti meg annak a törpe kisebbségnek vakmerő próbálkozását, amely a világválságban még a háború előttinél is nagyobb munkanélküli jövedelmet igyekszik harácsolni, sőt, csak a demokratikus közvélemény nyithatja meg újból az utat a kapitalizmus és szocializmus szükségszerű küzdelmének, amelyet a háború terelt el a történelmi fejlődésnek természetes menetéből. Éppen a százszázalékos szocialistának kell meggyőződése tudományos igazában ragaszkodnia a hiánytalan demokráciához, mert MacDonald és Lenin keresztezéséből csak kaotikus fogalmi torzszülött származhatik. Nem azért, mintha a szocializmus nem volna vegyíthető, hanem, mert a demokrácia kémiai és a diktatúra fizikai folyamatai sohase juthatnak közös nevezőre.

És ismét téved Károlyi Mihály abban a föltevésben, hogy az októberi program csupán dátumszerű alkalmi egyesülés volt. Alkalminak csupán azok szövetkezése mondható, akiket az események kényszere e program szolgálatába állított. Aki tisztában volt és van azzal, hogy a demokrácia kiépítésének célkitűzése csupán folytatása volt Kossuth és Deák célkitűzésének, amelyet a Tiszáknak és csatlósaiknak a Habsburg-hatalomra támaszkodó önkénye akasztott meg érvényesülésében, az, tekintet nélkül az alkalmi szövetkezés felbomlására, kénytelen e program megvalósításához ragaszkodni, akármily fájdalmasan nélkülözi is küzdelmében az alkalmi szövetség azt. Ezért maradunk Marx nélkül, sőt Marx ellenére is a demokrácia marxistái. Moi, je suis Marxiste et je le reste, mert igaz ugyan, hogy a tömegek éppúgy tévedhetnek ítéleteikben és célkitűzéseikben, mint az egyének, de a többség csak a saját tévedéseiért viselheti a felelősséget, ellenben a diktátorok tévedéseit a többség szenvedi meg. Akarata ellenére ugyanis egy népet se lehet boldoggá, de annál sikeresebben boldogtalanná tenni. Márpedig a demokrácia az egyetlen lehetőség, amely az utóbbi eventualitás kockázatát kizárja.

Vámbéry Rusztem

Századunk, 1930. szeptember [5. évfolyam, 7. szám.]

[1] *Moi, je suis Marxiste* (fr.): én marxista vagyok.

[2] Lásd I. 344. és 350. lapján.

[3] *A nemzetiségek gravámentöbblete:* sérelemtöbblete; Vámbéry sok más polgári politikushoz, ideológushoz hasonlóan — a nemzetiségi kérdést *csak* kulturális kérdésnek tekinti, s csak abban látja a Magyarországon élő nemzetiségek *többletsérelmét*, hogy nem eléggé tudtak panaszaiknak hangot adni. Azért is támadja Károlyit, mert a nemzeti kérdésben túljutott a polgári demokrácia álláspontján, és felismerte, hogy az szerves része az osztályharcnak.

[4] *Neoimpresszionizmus, posztimpresszionizmus:* az impresszionizmus ösztönös és tapasztalatra épülő színfelbontó eljárását továbbfejlesztő irányzat.

MEGHÍVÁS A NEMZETKÖZI MUNKÁSSEGÉLY VILÁGKONGRESSZUSÁRA

1931. szeptember 1.

Kedves Elvtárs, a sajtóból valószínűleg értesült róla, hogy szervezetünk Berlinbe *Világkongresszust* hívott össze 1931. október 9-re, a *SOI*[1] *10 éves fennállásának* megünneplése céljából.

A kongresszus, melynek feladata a tömegsztrájkok hatékony előkészítése és a világproletariátus e jelentős harcainak támogatása, a nemzetközi munkásmozgalom valamennyi fontos problémáját meg fogja tárgyalni. Ezért igen örülnénk, ha Ön, mint szervezetünk barátja és szimpatizánsa, részt vehetne ezen a kongresszuson. Hangsúlyozzuk, hogy a megbeszélések egy része a kelet- és közép-európai kisebbségek helyzetével és szociális harcaival fog foglalkozni.

A magyar kisebbségek képviselői minden országból delegációkat küldenek a mi kongresszusunkra.

Kérjük tehát Önt, kedves Elvtárs, kövessen el mindent, hogy 1931. október 8-ra Berlinbe jöhessen.

Jelen levelünk írója külön is szívélyes üdvözletét küldi; bizonyára emlékszik még rám New Yorkból, ahol a Központi Végrehajtó Bizottságot képviseltem.

Testvéri üdvözlettel
Louis Gibarti

Berlin, 1931. szeptember 1.

---

[1] *SOI:* Secours Ouvrier International — Nemzetközi Munkássegély.

HENRI BARBUSSE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1932. május 24.

Kedves Károlyim, levélben közöltem Önnel egy kiáltvány-tervezet szövegét, amelynek célja, hogy véglegesen meghatározza a háborúellenes kongresszus tárgyát, s kértem szíves csatlakozását. Igen nagy hatású és hasznos dolog lett volna, ha a kiáltvány annak a 25 személyiségnek az aláírásával jelenik meg, akikhez fordultam. De minden válasz bevárása túlságosan is hosszú időt vett volna igénybe, mivel sokan távol vannak, és a postai közlekedés lassú (egyes levelező partnereim más kontinenseken laknak). Másrészt sürgős a nyilvános akció, minthogy egy ilyen kongresszus előkészítése jelentős munkát igényel. Végül, e kiáltvány híre máris megmozgatott bizonyos köröket Romain Rolland felhívása nyomán, és különféle csatlakozások történtek. Ezért úgy éreztem, hogy azonnal kell cselekednem, s a kongresszus bejelentésével egyidejűleg közzétettem az Önnek is megküldött kiáltványt, egyedül az én aláírásommal (illetve még Romain Rolland-éval, aki együtt dolgozott velem a kongresszus megszervezésében).

Bízvást hiszem, hogy az a mozgalom, amelyet az aktív pacifizmusnak ez a nagyszabású aktusa elindít, és amelynek az Iniciatív Bizottsághoz csatlakozó személyiségek nevei ragyogó presztizst adnak, mélyreható és hasznos eredményeket fog elérni.

Sürgősen várom tehát az Ön csatlakozását, melyet biztosan remélek. Szívélyes üdvözlettel

Henri Barbusse

Aumont, 1932. május 24.

AZ EURÓPAI PARASZTBIZOTTSÁG LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ[1]

1932. június 4.

Igen tisztelt Barátunk, nagyon köszönjük f. hó 1-én kelt levelét. Mindannyian igen sajnáltuk, hogy olyan súlyos beteg volt. Örülünk, hogy ismét kiállt a gátra, s bizonyosra vesszük, hogy a svájci tartózkodás jót fog Önnek tenni. Nieburg barátunk szívélyes üdvözletét küldi; a késlekedésért nem szükséges mentegetőznie, ő már rég elfelejtette a dolgot, és nagyon aggódott, amikor a betegségéről értesült. Levele nagyon érdekelte; a moratórium meg van adva.

A *Vu* száma nagyon érdekes, főleg az Ön cikkét[2] olvastuk figyelmesen, és köszönjük, hogy megküldte.

Miglioli barátunk érdeklődéssel vette tudomásul, hogy Ön Spanyolországba készül. Reméli, hogy anyagot bocsáthat a rendelkezésére, mivel valószínűleg még ebben a hónapban megjelenik egy brosúrája erről a témáról. Legutóbbi brosúráját — *Parasztok a válaszúton* — megküldte Párizsba. Onnan bizonyára továbbították Önnek.

Reméljük, hogy hamarosan hallunk Önről. Maradunk szívélyes üdvözlettel

Európai Paraszt Bizottság

Berlin–Charlottenburg, 1932. június 4.

---

[1] *Európai Paraszt Bizottság:* l. Jegyzetek.

[2] Károlyi Mihály cikkét a *Vu* különszámában: l. I. 432. lapján.

A BUDAPESTI KIRÁLYI FŐÜGYÉSZSÉG VÁDIRATA A „TIÉTEK A FÖLD!" TERJESZTŐI ELLEN

1932. július 2.

50068 szám
1932 k. ü.

A budapesti kir. ügyészségtől

A nyomozás iratait idezárva a következő

v á d i r a t[1]

benyújtásával küldöm át:

1. Bagó István, szabadlábon levő Kalocsán, 1894. évi május 5. napján szül. r. k. vallású, kalocsai (Vitéz u. 30) lakos, földmunkást,

2. Nagy Lajos, szül. Kiskőrös, 1909 r. k. kovácssegéd, újpesti lakost

az 1921. évi II. tc. 5. § 1. bek.-be ütköző az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló vétség és az 1921. évi III. tc. 7.§ 1. bek-be ütköző, a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétség címén azzal vádolom, hogy Bagó István 1932. évi január hóban Kalocsán, Nagy Lajos pedig 1931 decemberben Kalocsán, gróf Károlyi Mihálynak *Tiétek a föld!*[2] című munkáját, annak tartalmát ismerve és azzal magukat azonosítva, olvasás végett továbbadták, Bagó István Beke Károlynak, Nagy Lajos pedig Beke Károlynak és Rideg Kálmánnak, miáltal az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatását és megsemmisítését; különösen a proletár néven ismert társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítését követelték és erre izgattak, ezenfelül a magyar állam és magyar nemzet megbecsülésének csorbítására és hitelének sértésére alkalmas valótlan tényeket állítottak és terjesztettek.

E vád tekintetében a főtárgyalásra az 1921. III. tc. 12. §-a értelmében a budapesti büntető törvényszék illetékes.

A megidézendő tanúk és beszerzendő bizonyítékok jegyzékét 2.) alá zárom ide.

Indítványozom, hogy ismeretlen tartózkodású Nagy Lajossal szemben az 1921. III. tc. 12. §-ában körülírt eljárást lefolytatni szíveskedjék.

Indokok:

A nyomozás adatai szerint Nagy Lajos 1931 decemberben Bagó Istvánnak és Rideg Kálmánnak adott át egy-egy példányt Károlyi Mihály *Tiétek a föld!* című röpiratából azzal, hogy azt olvassák el, adják tovább hasonló gondolkodású egyéneknek, mert abban az foglaltatik, hogy miképpen kellene lenni. Bagó István a neki adott példányt 1932 januárban továbbadta Beke Károlynak azzal, hogy olvassa el és adja vissza.

Károlyi Mihály könyve a kommunizmus módszerei és eszközei melletti izgatást és a magyar nemzet megbecsülését érintő valótlan tényállításokat foglal magában, mely miatt Károlyi Mihály ellen személyleírású körözés kibocsátását indítványozom.

Az ekként elkövetett cselekmény vádiratom indítványi részében meghatározott izgatás és nemzetgyalázás vétségét állapítja meg. Bagó István azzal védekezett, hogy nem tudta, hogy a könyvet terjeszteni tilos, s hogy ezzel bűncselekményt nem kívánt elkövetni.

Beke Károly vallomásával bizonyítható, hogy Bagó István a könyvet bizalmasan és dugva adta tovább, annak tartalmát ismerte, s annak tartalmát a továbbadással közölni kívánta. Ugyanezen körulmények Bagó István és Rideg Kálmán vallomásaival Nagy Lajossal szemben is bizonyíthatók.

Minthogy ezek szerint gyanúsítottak a könyvet annak jogellenes tartalmát ismerve és azzal magukat azonosítva adták tovább, a vádemelés ellenük indokolt.

Budapest, 1932. évi július hó 2. napján.

Baróthy Pál s. k. kir. főügyész, a budapesti kir. ügyészség elnöke

A kiadmány hiteléül:
Komorócsyné
kiadó

---

[1] *A Tiétek a föld!* terjesztését és olvasasat a Horthy-fele bunuldozo hatóságok az állam- és tarsadalmi rend elleni izgatásnak minősitették, és akiket a magyar falvakban ezen rajtakaptak, azokat vád alá helyezték, és kulonbozó bortön- és egyéb buntetéssel sújtottak. Egy ilyen vádiratot kozlunk.

[2] *Tiétek a föld!:* l. I. 392. lapján.

HENRI BARBUSSE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1932. augusztus 5.

Kedves Károlyim, a háborúellenes kongresszus[1] előkészítési munkálatai már jelentős arányokat öltenek, minthogy a csatlakozások száma igen nagy, és ez a szám napról napra nő. Huszonnégy nemzeti bizottság és több száz helyi bizottság szervezi a propagandát és az egyre nagyobb méretekben kibontakozó agitációt a legkülönbözőbb irányzatokhoz tartozó szellemi és fizikai dolgozók mélységes lelkesedéssel fogadják. Egy pártok fölött álló, grandiózus egységfront fog kialakulni a világháború jelenlegi veszélyeivel szemben, s máris bizonyosra vehető, hogy ez a kongresszus kezdeti reményeinket is túlszárnyalva fogja valóra váltani becsületes és tiszta harci programját.

A kongresszus augusztus 27-én, 28-án, 29-én és 30-án lesz — vagy Brüsszelben, vagy Párizsban, vagy Strasbourg-ban. Ön haladéktalanul kap majd egy brosúrát, amely tájékoztatást nyújt valamennyi szervezeti részletkérdésben. Ismétlem, az egész szervezés pontosan azon direktívák szerint történik, amelyekben kezdetben megállapodtunk.

A kongresszuson jelen lesz Makszim Gorkij, Upton Sinclair, Szun Jat-szen asszony, és reméljük, hogy az Ön hatékony részvételére is számíthatunk. Még arra kérném, hogy propagandacélból szíveskedjék néhány buzdító sort küldeni.

Kérem, fogadja mélységes nagyrabecsülésem kifejezését

Henri Barbusse

Aumont, 1932. augusztus 5.

---

[1] *A háborúellenes kongresszust* 1932 augusztus végén tartották meg Amszterdamban. Károlyi Mihály nem tudott részt venni rajta.

ROMAIN ROLLAND LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1932. augusztus 26.

Kedves Uram, éppen most értesültem a lapokból arról a balesetről, amelyet Madame Károlyi elszenvedett.[1] Remélem, hogy a baj kevésbé súlyos, mint amilyennek eleinte látszott, s hogy Ön nem aggódik már e tekintetben.

Manapság mindig van aggódnivalónk, s Önnek több is, mint amennyi osztályrésze volna. Levele nagyon megindított, s osztozom fájdalmában és felháborodásában, melyet a magyarországi fehérterror miatt érez. A vezető burzsoázia cinkos közreműködése folytán a fasiszta reakció mindenütt elszabadult. Szeretném tudni, vajon Herriot közbenjárt-e Horthynál, amint azt Longuet-nak megígérte; mert a magyar kisebbségek tanácsának elnöke a képviselőház szószékéről ezt nyilvánosan tagadta. Nem tapasztaltam, hogy az újságok felderítették volna ezt az ügyet, és sarokba szorították volna Herriot-t; még a szocialista vagy kommunista lapok sem. Kényszeríteni kellene őt, hogy lépjen közbe, vagy vallja be hazugságát.

Használja csak Ön fel bátran az én nevemet minden esetben, amikor áldozatokat kell sürgősen megmenteni! De a neveink ma már nincsenek hatással a hóhérokra. Maguk a szocialisták is hozzájárultak ahhoz, hogy engem mint kommunistát diszkreditáljanak a közvélemény szemében, amikor szégyenletes módon dühödt kampányt indítottak a kongresszus ellen, amelyet Barbusse meg én szerveztünk (és amely ma nyílik meg Amszterdamban). — Én pedig bátorkodom felhasználni az Ön levelét azoknál az értelmiségieknél, akikre a burzsoázia leginkább hallgat, pl. Duhamelnél.

Úgy tervezem, hogy szeptember második felében visszatérek Villeneuve-be. Örömmel tölt el az a tudat, hogy ezen a télen szom-

szédok leszünk. Reménlem, szerencsém lesz Önt végre személyesen is megismerni — mert egyébiránt ismerem és teljes szívemből nagyra becsülöm Önt mindazért, amit Ön a háború óta cselekedett, mert és elviselt.

Fogadja, kedves uram, mélységes rokonszenvem tisztelettelteljes kifejezését.

Romain Rolland

Lugano, 1932. augusztus 26.

Fordítás a levél francia nyelvű eredetijéből.

---

[1] *Baleset, amelyet Madame Károlyi elszenvedett:* Karolyi Mihályné súlyos autóbaleset érte.

MEGHÍVÓ AZ IMPERIALISTA HÁBORÚ ELLENI HARC VILÁGBIZOTTSÁGA NEMZETKÖZI IRODÁJÁNAK ÉRTEKEZLETÉRE

1932. november 29.

Kedves Elvtárs, kérem, értesítse az Ön Nemzeti Bizottságának tagjait, hogy a Nemzetközi Iroda december 10-re tervezett értekezletét december 17-én, 18-án és 19-én tartjuk meg.

Az értekezlet színhelye Strasbourg.

Napirend:

1. Jelentés a nemzetközi helyzetről; az amszterdami mozgalom feladatai. Előadó H. Barbusse.
2. Az ifjúság és a háború. Az egyes ifjúsági csoportok tagjainak jelentései.
3. A Nemzeti Bizottságok jelentései.
4. Pénzügyi kérdések.
5. Egyéb kérdések.

Fogadja szívélyes és tiszteletteljes üdvözletemet

Henri Barbusse

Az Önök Nemzeti Bizottságának tagjai, akik részt kívánnak venni ezen a plenáris értekezleten — a szállás és az ellátás költségeit maguk fedezik — Strasbourg-ba való érkezésükkor a városházán kaphatnak meg minden felvilágosítást.

Aumont, 1932. november 29.

ROMAIN ROLLAND LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1933. március 27.

Kedves Barátom,

engem éppúgy felháborítottak a németországi események[1], mint Önt. Több tiltakozást írtam és publikáltam, és francia barátaim egyéb tiltakozásokat is aláírattak velem.

Magától értetődően meg kell alakítani a Svájcba menekültek segélyszervezetét, amelyről Ön ír, s az ő érdekükben szükséges, hogy minden párt részt vegyen benne. Különféle okok miatt én nem lehetek a bizottság elnöke: egészségi állapotom teljes pihenésre kényszerít egy klinikán, s így nem vállalhatom el egy ilyen aktív (anyagi és morális) ellenőrzés megerőltető feladatát. Azonfelül Svájcban túlságosan is ismerik kommunizáló szimpátiámat és azt, hogy részt vettem az amszterdami kongresszuson; ennélfogva a bizottság élén többet ártanék, mint használnék az ügynek. Azt javaslom, válasszanak vagy szocialista vagy liberális (de nem zsidó) elnököt: ezt kívánja a menekültek érdeke. (A haladó szellemű pártok és a zsidók támogatása felől mindig biztosak lehetünk — a többieket kell megnyerni!). Én csak a tiszteletbeli bizottsághoz adom a nevemet, melyet nyilván meg fognak alakítani, és felkérem Önt, hogy abba hívja meg a különböző pártok reprezentatív személyiségeit.[2]

Fogadja kedves barátom, legszívélyesebb jókívánságaimat

Romain Rolland

---

[1] *A németországi események:* utalás a Hitler-fasizmus uralomrajutására.

[2] Ezután azoknak a felsorolása következik, akiket Romain Rolland lehetségesnek vél bevonni a szervezetbe.

A SPANYOL POLGÁRHÁBORÚBAN HARCOLT MAGYAR ÖNKÉNTESEK LEVELEI KÁROLYI MIHÁLYHOZ ÉS FELESÉGÉHEZ

1939 április — 1939 július

Kedves Károlyi elvtársnő és elvtárs!

Nagy megtiszteltetéssel kaptuk a hírt, hogy Károlyi elvtársnő a múlt hét szombatján és vasárnapján meglátogatott bennünket avval a szándékkal, hogy a jövőben segítségünkre legyen.[1] Engedjék meg, hogy mi, a Rákosi zászlóalj és más egységekben a spanyol és magyar nép szabadságáért küzdött önkéntesek, meleg antifasiszta udvözletünket küldjük Önöknek, kik sorsunk után érdeklődnek és nekünk segíteni akarnak.

Károlyi elvtárs neve nemcsak úgy él a mi emlékezetünkben, mint az első magyar Köztársaság elnökéé, de mint a földet osztó Károlyié, aki már akkor is és azóta is, feleségével együtt emigrációt és nélkülözést is magukra vállalva harcolnak a magyar nép felszabadításáért.

Mi akik Magyarországról, az utódállamokból és különböző emigrációkból siettünk Rákosi zászlaja alá, ma nehéz helyzetben vagyunk. Haza nem mehetünk, bárhogy is féltjük Magyarország függetlenségét a terjeszkedő Hitler-Németországtól. Az emigrációs országok[2], hol éveken keresztül dolgoztunk a magyar munkások ismert szaktudásával és szorgalmával, nagy nehézségeket gördítenek visszatérésünk elé. Ezért nagy örömmel fogadjuk, hogy beállnak szószólóink közé s így személyiségükkel is biztosítják, hogy a magyar önkéntesek ügyét úgy intézzék, mint más nagy nemzetek fiainak sorsát az arra hivatottak.

Kérjük Önöket, hogy minden befolyásukat érvényesítsék mielőbbi kiszabadulásunk érdekében. Ebben a reményben és tisztelettel küldjük levelünket, amelyet St. Cyprienben és kórházakban tartózkodó bajtársaink nevében is aláírunk.[3] Aláírások

Kedves Elvtársnő!

Június 26-i levelét megkaptuk, ha késve is, mert Argelés-en keresztül jött, a mellékelt anyaggal együtt. Köszönjük, hogy azt visszaküldte, mert ez megírandó történelmünk egy része. Nagy örömet szerzett nekünk, hogy ügyünkkel foglalkozik, s hogy így az Angliába menők között egypár magyarnak is szerzett helyet. Kár, hogy az összeköttetés nehéz közöttünk, s így a nevekből nem tudunk egyeseket ajánlani. Annál is inkább, mert St. Cyprienben volt akkoriban a csoport nagyobb része, s őket is számba vettük volna.

Szeretnők, ha közölné velünk a beadott neveket, s ha arra még lehetőség van, úgy a helyeket biztosítaná. A bennünket támogató szervezetek kellő esetben azután neveket még tudnának adni. Egy levelet innen helyzetünkről már írtam. Úgy látszik, nem kapta meg. Nem élünk a legrózsásabban.

Reméljük, mielőbb sikerül kiszabadulnunk innen, mert már a félévhez közeledünk. Kérem, mielőbb válaszoljon új címünkre: Camp de Gurs (Masses Pyr.), Groupe Hongrois.

Tisztelője
Tömpe István

---

[1] A spanyol szabadságharc leverése, a Franco-fasizmus uralomra jutása után a nemzetkozi brigádok sok onkéntes harcosa menekult Franciaországba. Ezeknek jo részét, koztuk számos magyart, a francia kormány internáló táborba záratott. Károlyi Mihály és felesége minden lehetőt megtett e harcosok kiszabadítása érdekében: odautaztak hozzájuk, kozéleti személyiségekkel tárgyaltak, haladó erőket mozgósítottak stb.

[2] *Emigráns országok:* a Spanyolországban harcolt magyar onkénteseknek csak egy része tevődott ki a Magyarországból érkezettekből. Európa számos országából es a tengerentúlról (Kanada, Amerikai Egyesult Államok stb.) is sok ott élő magyar sietett a spanyol nép segítségére.

[3] *A magyar onkéntesek levelükhöz az alábbi kimutatást mellékellek:*

A Nemzetkozi Brigádok magyar onkénteseinek száma:

Argelés sur Mer-i táborban	100
Saint Cyprien-i táborban	125
Különböző kórházakban	25
összesen:	250

Spanyolországba utazás elott Magyarországon, az utódállamokban (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia), Franciaországban, Belgiumban, észak- és dél-amerikai államokban stb. tartózkodtak. Magyarországra és az utódállamokba visszatérési lehetőség jelenleg sajnos egyaltalan nincs. Azok, akik a demokratikus nyugat-

európai országokban vagy az észak- és dél-amerikai államokban tartózkodtak — *legális tartózkodási engedéllyel* — visszatérhetnek ezekbe az országokba.

Az „Amicale des Volontaires de l'Espagne Republicaine" felelős vezetői ezt többször kijelentették, mert erre nézve bizonyos biztositékokat kaptak. Eddig azonban összesen két magyar önkéntes hagyta el a tábort — azok kozul, akik azelőtt Franciaországban legálisan éltek. Ilyen még nagy számmal van kozottünk — azonban eddig még nem kaptak engedélyt a francia hatóságoktól a tábor elhagyására.

Meglehetősen nagy azoknak a száma is, akik valamely demokratikus országban tartózkodási engedély nélkul éltek — vagy azokból ki vannak tiltva — tehát oda vissza nem térhetnek, és útlevél és más személyazonossagi iratok hiánya miatt más demokratikus állam sem hajlandó őket befogadni. Szabályos érvényes útlevele — hivatalos személyazonossági igazolványa — kozulunk nagyon kevésnek van.

Szakmák szerint: Ipari szakmunkás: 50 százalék, földmunkás és bányász: 20 százalék, intellektuel: 10 százalék, kereskedő és egyéb: 10 százalék. Rokkant (sebesult, beteg, munkaképtelen) 20 százalék, szám szerint mintegy 50.

Az ipari szakmunkások nagy része — akik a hadiiparban dolgozhatnak — állítolag letelepedési és munkaengedelyt fog kapni Franciaországban.

A rokkantak (sebesult, beteg és munkaképtelenek) nagy részét valószínűleg befogadja a Szovjetunió.

Ezek szerint összesen mintegy 100—120 magyarról kellene gondoskodni — vagyis számukra valamelyik nyugat-európai, észak- vagy dél-amerikai államban letelepedési vagy munkaengedélyt biztositani.

Javaslataink a következők:

1. Közbenjárni, hogy azok, akiknek útleveluk és személyazonossági irataik nincsenek — Nansen-útlevelet kapjanak.

2. Beutazási és letelepedési engedélyt szerezni a nyugat-európai, észak- és délamerikai demokratikus államokban a Nemzetközi Brigádok volt magyar önkéntesei részére.

3. Közbenjárni és szorgalmazni a megígért franciaországi letelepedési engedélyt.

Megjegyzésül még, hogy a jugoszláv, román és csehszlovák csoportokban nagyon sok magyar van, akik az utódállamokból jöttek, és most természetesen ezekhez a csoportokhoz tartoznak.

HATVANY LAJOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1941

Kedves Mihály,

Köszönöm szíves soraidat, melyeket megszívleltem. De az ember nem bújhatik ki a bőréből, pláne ha öreg. „Es gibt nichts lächerlicheres, wie ein radikaler Greis"[1] olvastam Goethében, amely nem gátol meg abban, hogy a végcélt tekintve radikális legyek. De a múlt háború, a régi tapasztalat megtanított reá, hogy politikában a *mód* tekintetében az ember (hacsak nem Lenin) nem lehet radikális. A dogmák nem érnek semmit praxisban. Ha itt ma forradalmasításról beszél valaki, elnémítják. Tehát, mint Stresemann írta a trónörököshöz intézett híres levélben: Man muss finassieren.[2]

Jászi *Huszadik század*át elejétől végig, valami 15 évfolyamot elolvastam a börtönben, nagyszerű. Szívet zokogtató. Magyarország kórtana. Nélkülözhetetlen. De Jászi, amikor 1918-ban változásokról van szó, azt mondta, hogy a radikális párt ne korteskedjék. Amikor Bíró Lajos az aradi tanácskozások előtt azt mondta, hogy vigyen magával valakit, aki a román vezérekkel készpénzen megérteti, amit érvekkel nem lehet, az felelte, hogy az ilyen eszközök kora elmúlt. Eszméi meg fognak valósulni a történelem kegyetlen módszerein keresztül, de ő nem való azoknak megvalósítására. A 48-as frankfurti parlament[3] tanár és költő képviselőinek eszméje is megvalósult, de Bismarck valósította meg. Jászi tipikus frankfurti parlamenti tag. Hol láttad valaha Németországban, hogy a frankfurtiaknak szobrokat emeltek? Az utókor megfeledkezett róluk. Pedig még vértanújuk is volt, a derék Robert Blum tiszteletre méltó, de ugyancsak holdkóros személyében. A magyaroknak *ma* nem lehet mondani, hogy mondjanak le a visszakapott terület-

ről, mert ezzel csak azt éred el, hogy Hitler győzelméért fognak imádkozni. Az utódállamok államférfiaival *kell* előbb megegyezni, hogy a nemzeti szuverénitásról lemondanak. S ha ők ezt saját népeiknek elmondták, akkor ezt elő lehet adni a magyaroknak is. Illetve legjobb ha ezt először csehek, románok, jugoszlávok mondják el nekik; de vajon akadnak-e ilyenek?

Köstler könyvébe nem merek belekezdeni, mert én nemcsak a Grófné könyvét olvasom 3—4 hónapig, hanem minden könyvet, ami *nem* munkám körébe tartozik.

Még mindig nem mondok le a reményről, hogy egy szép napon valami jó hír érkezik a hercegnőről[4], akinek eltűnésébe nem tudok belenyugodni.

Szívből köszönt igaz híved
Hatvany Lajos

P. S. Ha a múzeum megnyílik, jövünk Londonba.

---

[1] *Es gibt nichts lächerlicheres, wie ein radikaler Greis* (ném.): nincs nevetségesebb egy radikális aggastyánnál.

[2] *Man muss finassieren* (ném.): ravaszkodni kell.

[3] *48-as frankfurti parlament* (frankfurti nemzetgyűlés): az 1848. évi európai polgári forradalmak hatására 1848. március 18-án Frankfurtban összeült össznémet nemzetgyűlés. Feladatául az ország egyesítését, az egységes Németország alkotmányának kidolgozását és a feudális viszonyok felszámolását tűzte ki. A többségében burzsoá liberálisokból és a kisebbségben levő kispolgári demokratákból álló parlament azonban nem támaszkodott a néptömegekre, hanem vég nélküli vitákban fecsérelte az időt, és az egyes német államok uralkodóival alkudozott. Mire — 1849 márciusára — kidolgozták az alkotmányt, Ausztriában és Poroszországban már győzött az ellenforradalmi reakció. A frankfurti parlament ekkor bomlani kezdett. A még együttmaradt képviselők 1849. június 6-tól Stuttgartban üléseztek (Csonka Parlament), június 18-án azonban a württembergi kormány katonasággal szétkergette. A német egységet Bismarck valósította meg nem forradalmi demokratikus úton, hanem erőszakosan, felülről.

[4] *A hercegnő:* Odescalchi Klára.

A SZÖVETSÉGES KORMÁNYOK HIVATALOSAN ELISMERTÉK KÁROLYI MIHÁLY FÜGGETLENSÉGI MOZGALMÁT

1941. október 19.

Londonból félhivatalosan közlik, hogy az angol kormány elismerte Károlyi Mihály gróf, a rövid életű magyar köztársaság volt elnökének „szabadságmozgalmát". Ennek az elismerésnek igen nagy politikai jelentősége van, és ma az első jele annak, hogy a szövetségesek nem hagyják veszni Magyarországot, és még kevésbé akarják a vágóhídra vitt, kifosztott, gúzsbakötött, ezer sebből vérző magyar népen megbosszulni, hogy quislingjei kiszolgáltatták Hitleréknek.

Az angol kormány hosszú ideig elzárkózott az elől, hogy Magyarországot is „leigázott" országnak tekintse, tehát hivatalosan tudomásul vegye, hogy az ország népét ott benn senki sem képviseli és képviselheti, hogy magyar földön többé nem úr a magyar, s az ezeréves függetlenségnek rongya se maradt. Hitler úgy parancsolja, tehát magyar paraszt, magyar munkás vérzik Ogyessza és Moszkva alatt. Az első sorokba, a tankok martalékául őket dobják, hátukban német katona német gépfegyvere. Hitler úgy parancsolja, s húsz deka — s milyen fekete, ehetetlen kovász! — a magyar napi kenyérporciója. Károlyi Mihály szabadságmozgalmának elismerése azt jelenti, hogy az angolok teljesen tisztában vannak azzal, hogy ki és kik beszélhetnek majd az ország nevében, ha arról lesz szó, hogy Magyarország újra szabad és önálló ország legyen, s ne német kolónia többé.

Mintha magasabb igazságszolgáltatás lenne, hogy a választás Károlyi Mihályra esett. Valóban nincs senki, aki Magyarországot ma több joggal és nagyobb tisztességgel képviselhetné.

Károlyi neve úgy él a „magasabb körökben": a vörös gróf. Pedig nem volt kommunista, még csak szocialista sem. Csak becsü-

letes ember, izzó magyar, ki szereti — akár nagy elődje, gróf Széchenyi — a magyar népet, s tudja róla, hogy elvész, elsorvad, ha nem kap földet, amit két keze munkájával munkál meg. A „vörös" jelzőt bélyegként sütötték homlokára, s — még angol konzervatívok előtt is — ma büszke jel rajta. Károlyi Mihályt hazaárulónak bélyegezték, mert már 1917-ben kijelentette a magyar parlamentben, hogy Magyarországnak semmi érdeke a német érdekekért harcolni, hogy a magyar katonát idegen érdekekért viszik vágóhídra, melyekhez semmi köze nincsen, s követelte, hogy Magyarország kössön különbékét az antanttal.

De Károlyi Mihálynak más, ma már szinte legendás jelzője is van. A nép úgy hívta: „a földosztó gróf". Mert amikor uralomra került, mint a háború után megalakult októberi magyar köztársaság elnöke, első dolga az volt, hogy megkezdje a földosztást[1] — és hozzá a saját birtokán, amely Magyarországnak egyik legnagyobb hitbizománya volt. A magyar köztársaságot megbuktatták az antant rövidlátó diplomatái, s Károlyi átadta az uralmat Kun Bélának, aki vállalta azt, hogy harcot indít az elszakadt területek visszaszerzéséért.

1919-BEN A ROMÁNOKNAK, MA HITLERNEK ADTÁK EL AZ ORSZÁGOT

Ma már történelmi tény, hogy a vörös hadsereg diadalmas hadjáratát Erdély és Felvidék visszaszerzéséért az a magyar reakciós osztály buktatta meg, amely hazaárulásában odáig ment, hogy Budapestre behívta a románokat. A magyar hadsereg reakciós tisztjei — amint ezt Julier ezredes[2] büszkén megírta — a felszabadító hadsereg minden lépéséről pontosan értesítették a román és a cseh hadvezetőséget, ami természetesen sok ezer magyar katona életébe került. A múltat azért idézzük, hogy megmutassuk: ugyanazok, akik ma Hitlernek adják el az országot, 1919-ben — a románoknak adták el.

Károlyi Mihály még a kommün idején emigrált, s teljes visszavonultságban élt Bécsben, majd Párizsban. Közben a magyar kormány megindította a pert Károlyi ellen, vagyonát elkobozták, a kiosztott földeket visszavették a parasztoktól, és odaadták — egy másik Károlyi grófnak, a magyar reakció egyik vezetőjének. Károlyi teljesen visszavonult a politikától, de egy nagyszerűen megírt kis könyvecskében újra hitet tett felfogása mellett. *Kié legyen a magyar föld*-ben[3] megírta, hogy Magyarország független-

ségének: szabadságának és boldogulásának egyetlen lehetősége van: a hitbizományok, a nagy papi latifundiumok megszüntetése és a három millió magyar paraszt közötti szétosztása.

KÁROLYI LONDONI TÁRGYALÁSAI

Károlyi Mihály már hosszabb ideje folytat tárgyalásokat az angol kormánnyal egy magyar függetlenségi mozgalom elismertetése irányában. Akciója azonban lassan haladt előre, éspedig éppen azoknak a magyar főúri köröknek intrikái révén, akiknek igen szoros kapcsolataik vannak az angol konzervatív körökkel. Ezek a körök a londoni követség néhány emberét hozták javaslatba, akik már ezt megelőzően is akcióba álltak Ottó érdekében. Az angol kormány azonban óvatos volt és felismerte, hogy egy magyar monarchista mozgalom, a Habsburg-trón visszaállítása valóban nem az a jelszó, amely a külföldön élő magyarság körében a legkisebb visszhangra találhat.

Az angol kormányzat Károlyi Mihály mozgalmának elismerésével jelét adta annak, hogy a helyzetet felismerte, és jól tudja, hogy csak egy olyan függetlenségi mozgalomnak van gyökere a külföldön élő magyarság körében, amely valójában a magyar népnek teljes emberi, politikai és szociális felszabadulását hozza. Azt a három millió magyar parasztot, akinek — hivatalos statisztika szerint — a háború előtt már napi 12 fillér volt a keresete, és ebből kellett megélnie, valóban nem érdekli, hogy kinek hívják azt, aki a Várban parancsol, ha sorsa nem változik meg. Ez a mérhetetlen nyomorúság magyarázza meg, hogy akadtak, akik még Hitlerben is — megváltót láttak.

A „FÉLHIVATALOS" SZABADSÁGMOZGALMAK

Mialatt Londonban folytak a Károlyi-féle tárgyalások, az északamerikai magyarság körében különböző szabadságmozgalmak indultak meg, amelyek részben jóhiszeműek voltak, de nem volt tömegbázisuk, részben azonban „félhivatalos" jelleggel bírtak: a követséghez közel álló vagy általuk szubvencionált emberek indítottak meg ilyen mozgalmakat, hogy ezzel minden komoly megmozdulást már eleve diszkreditáljanak. Argentínában is voltak ilyen megmozdulások és történnek ilyen kísérletezések, azonban az a játék, amelynek üzleti jellege az első pillanatra felismerhető, annyira áttetsző, hogy senki sem ugrik be. Ugyanazon az oldalon „függetlenségi

mozgalomról" beszélni és hivatalos követségi kommünikéket közölni, — még a legnaivabb ember előtt is nyilvánvalóvá teszi, hogy miről van szó.

AZ ÉSZAK-AMERIKAI SZABADSÁGMOZGALOM KIALAKULÁSA

Értesülésünk szerint a Károlyi-féle függetlenségi mozgalommal áll kapcsolatban az a mozgalom, amelynek élén Jászi Oszkár, Vámbéry Rusztem, Fényes László áll. Jászi Oszkár yale-i egyetemi tanár, a Duna-medence kérdésének legszakavatottabb ismerője. Vámbéry Rusztem világhírű büntetőjogász, az angol királyi családdal áll szoros vonatkozásban. Az utóbbi évtizedben Vámbéry Rusztem és köre, a *Századunk*, képviselte Magyarországon a kossuthi szellemet. Vámbéry Rusztem a magyar intellektuális rétegek és a magyar munkásság legteljesebb bizalmát bírja. Valószínű, hogy a Vámbéry-féle mozgalom köré alakul ki most, a magyar munkásegyesületek támogatásával az észak-amerikai magyar függetlenségi mozgalom, s különösen az IWO, a magyar munkásság legnagyobb betegsegélyző szövetkezete az, amely ennek a mozgalomnak lendületét megadja.

ECKHARDT ÉS MOZGALMA

Ezt a lendületet nem törheti meg, hogy a „magyar Strasser"[4], Eckhardt Tibor New Yorkban zászlót bontott „Magyarország, a Királyság"-ért. Strasser tudvalevőleg Hitler első embere, a nácizmus legvéresebb szájú előharcosa volt, aki azonban meghasonlott vezérével és „fekete front" elnevezéssel külföldön harcol Hitler ellen — a nácizmusért. Eckhardt Tibor, az „Ébredő Magyarok" volt elnöke azok közé a politikusok közé tartozik, akik a gyűlölet, a reakció elmélyítésével, alacsony demagógiával valósággal elkészítették a talajt Hitlerék számára Magyarországon. S mert Magyarországon teljesen tisztában vannak vele, és senki sem hisz már neki, annyiszor változtatta meggyőződését — most külföldön próbálkozik. Ez mindenesetre nagyon jó jel, mert Eckhardt minden hájjal megkent, nemcsak tudja, merről fúj a szél, hanem be is fogja. Úgy látszik, nagyon erősen fúj már a „függetlenségi mozgalom" szele, hogy Eckhardt hirtelen megjelenik. Hogy került ki Magyarországról, honnan jött, ki küldötte? — olyan kérdések, amelyek válaszra várnak. Múltbeli „politikai meggyőződése" miatt — ha ezt a szót

egyáltalán használni lehet — nyugodtan maradhatott volna Magyarországon.

De egy pillantás a „Független Magyarországért" intéző bizottságának névsorába mindent elárul. E bizottság legfontosabb tagja Bátor Viktor ismert budapesti közgazdász. Mint ilyen, alig ismert. Mint jogtanácsos, annál inkább. Éspedig mint Zitáék jogtanácsosa, a magyar Habsburg-mozgalomnak vezetője. Ez a mozgalom tudvalevőleg kapcsolatot tart fenn az osztrák Ottó-mozgalommal és egy csapásra két legyet akar ütni: a Monarchia visszaállítását és Ottó trónra ültetését.

Balázsy Antal volt londoni követségi tanácsos, Zsilinszky Antal volt követségi titkár, gróf Almássy Kálmán volt követségi attassé, valóban „kipróbált" emberei a monarchista mozgalomnak.

Ez minden, amit róluk tudunk. Különben mindössze pár hónap előtt „fordultak szembe a náci mozgalommal", mint ahogy Eckhardt Tibor levele révén tudjuk: valóban kissé későn ahhoz, hogy a legkisebb bizalmunk lehessen bennük. Pelényi János, volt washingtoni követet az amerikai magyarság jól ismeri, s nem valószínű, hogy a magyarság tömegei meg tudják vele találni azt a kapcsolatot, amelyet követi tevékenysége alatt nem tudott megteremteni. Tisztességes, derék embernek ismerik, ki nagy támasza lehet egy Habsburg Ottó-mozgalomnak.

KÁROLYI A DOLGOZÓ MAGYAR MILLIÓKÉRT

Részletesen beszámoltunk itt a magyar függetlenségi mozgalomnak mai állásáról. Amikor leszögeztük annak jelentőségét, hogy Károlyi Mihály a Szövetségesek által hivatalosan elismert képviselője a magyar függetlenségi mozgalomnak, megmutattuk azt az utat, amelyen haladnunk kell. Ennek a függetlenségi mozgalomnak egyetlen célja van: megmozgatni, egybefogni a demokratikus, szabad országban élő magyarságot, hogy a békekötésnél előre megorganizáltan, felkészülten és tudatos célkitűzéssel képviselhesse a szabad Magyarország érdekeit az és azok, akinek és akiknek tisztességében, becsületességében, igazi demokráciájában a győzők — hogy ezek a Szövetségesek lesznek, ebben ma már titokban a nácik sem kételkednek — megbízhatnak és megbíznak. Ez az ember, amint a tények mutatják — Károlyi Mihály gróf, az első független, demokratikus Magyar Köztársaság volt elnöke. Ennek a független, demokratikus Magyar Köztársaságnak helyreállításáért indult meg a harc, nem pedig „Magyarország, a Királyság" helyreállításáért.

Ez a mozgalom Magyarországot a magyaroknak — a dolgozó

magyarok millióinak — akarja visszaszerezni, nem pedig a Habsburgoknak és mágnásaiknak.

Ez és csak ez jelenti Magyarország függetlenségét és Károlyi Mihály vezetésével ezért indult meg a harc, a „magyar szabadságmozgalom" harca.

Új Világ (Buenos Aires), 1941. október 19.

---

[1] Károlyi Mihaly 1919. februar 22-én kezdte meg sajat foldjei felosztasat.

[2] Julier Ferenc a magvar Voros Hadsereg aruló vezerkari fónoke, eljuttatta a felvonulási tervet a roman burzsoá hadseregnek, es ezzel siettette a Tanácskoztarsaság leverését.

[3] A brosúra címe *Tiétek a föld!* (l. I. 392. lapján).

[4] *A „magyar Strasser", Eckhardt:* utalás Strasserre (l. ott), aki nácl volt, de kulföldre emigrált. Eckhardt Nyugatra repülése után is horthysta maradt.

AZ „ÚJ DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG" MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATA

1942. március 28.

A KÖZPONTI VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁG SZERVEZETI ÉS ÜGYVITELI SZABÁLYZATA

1. Az „Új Demokratikus Magyarország" mozgalom ügyeit Károlyi Mihály elnöklete alatt a Londonban székelő Központi Végrehajtó Bizottság intézi, az egyes országokban a mozgalomhoz csatlakozott csoportok vezetőségeinek a szükséghez képest való meghallgatásával.

2. Az egyes országokban alakult csoportok — világrészenként — szövetségbe tömöríthetők, minden kényszer nélkül.

3. A Központi Végrehajtó Bizottság alapszabályainak harmadik pontja szerint alakul. Kötelező határozatait és intézkedéseit a bizottság tagjainak többsége által jóváhagyott döntések alapján hozza. A szavazatok egyenlősége esetén az elnök dönt. Minden bizottsági tagnak jogában áll döntés előtt a szavazás titkosságát kérni, mely esetben az Elnök ezt elrendelni köteles. A Központi Végrehajtó Bizottság ülésén minden csoport delegáltja, valamint az elnök vagy állandó helyettese által kinevezett bizottsági tag egy-egy szavazattal bír. A K. V. Bizottság határozatképes, ha az elnök vagy állandó helyettese és három bizottsági tag van jelen. Az elnök vagy állandó helyettese szükség esetén három bizottsági tag bevonásával jogerős határozatokat hozhat.

4. A Központi Vezetőség időnként küldött-kongresszust hív egybe. A kongresszuson a szövetségesek, a csoportok vagy egyes tagok írásbeli indítványokat terjeszthetnek be, de ezek legkésőbb nyolc nappal a kongresszus időpontja előtt a központi titkársághoz juttatandók.

5. A mozgalomban részt vevő tagok munkájának célszerű felhasználása, valamint Magyarország újjáépítésének megszervezése érdekében, a csoportok vezetőségei a tagjaiktól a következő kérdésekre kérjenek választ:

a) Célunk elérése esetén kíván-e visszatérni Magyarországra?

b) Hajlandó-e a kitűzött célokért fegyveres erővel küzdeni? Ha igen, volt-e katona és milyen kiképzésben részesült?

c) Magyarországra való visszatérése esetén képes és hajlandó-e karhatalmi szolgálatot teljesíteni?

d) Magyarországra való visszatérése esetén képes és hajlandó-e közszolgálatot teljesíteni?
Ha igen, mi a képzettsége és milyen közszolgálatra tartja magát alkalmasnak?
Vállal-e külföldön szolgálatot?

e) Magyarországon hol volt állandó tartózkodási helye?
Van-e politikai összeköttetése?
Ha igen, milyen?

f) Megnevezhet-e jelenleg Magyarországon élő lakost, aki célunk elérése szempontjából feltétlenül megbízhatónak tartható?

g) Rendelkezik-e oly speciális tudással vagy képzettséggel, melylyel ügyünknek jó szolgálatot tehet?

A csoportok vezetőségei e kérdésekre beérkező válaszokat haladéktalanul küldjék be a központi titkárságnak.

1942. március 28.

Károlyi Mihály s.k.

Körbélyegző:

New Democratic Hungary
London
Hungarian „V" Movement

JÁSZI OSZKÁR LEVELE VÁMBÉRY RUSZTEMHEZ

1942. április 30.

Kedves Rusztem,

a kefelenyomatokat megkaptam, s igyekezni fogok azokat minél előbb elolvasni, de alig hiszem, hogy egy hét alatt elkészülhetek az előszóval, mivel a vizsgák hecces saisonjának a közepén vagyunk.

Ez volt az oka annak is, hogy *Az Ember* április 23-i száma csak most került a kezembe és csak most értesültem arról, hogy Te, a Demokrata Szövetség elnöke és annak két más vezető tagja szükségesnek láttátok politikai ellenfeleink házi ügyeivel foglalkozni, s hogy Ti „egységet, békét, toleranciát" követeltek minden közéleti szereplőtől, „főleg és elsősorban a magyar sajtótól".

Ez a követelés előttem teljesen ismeretlen volt a Demokrata Szövetség programjában. Ellenkezőleg, mi mindig harcoltunk ama hazug és hipokrita érvek ellen, hogy nekünk mindenáron béke kell a magyarok között. Ellenkezőleg, mindig hirdettük, hogy nekünk harc kell, és épp Te választottad ezt a szót lapod címéül. Ha ez a Te új jelszavad igaz volna, akkor az összes „papokkal és lapokkal" siessünk kibékülni és öleljük keblünkre Eckhardtot, Deákot és a többi Horthy küldötteket.

Persze jól tudom, hogy Göndör nem Horthy küldötte, s komoly érdemei vannak az emigráció első korszakából. Ámde ő is politikai ellenfeleink közé tartozik, hisz ő volt az, aki a magyar ébredő vezért a cikkek egész sorozatával elismertetni akarta a magyar demokrácia által. Ezt a hallatlan eltévelyedést ő sosem bánta meg, sosem vonta vissza, pedig ez egy politika, melyet mint New York-i beszédemben mondottam, az „impedimentum publicae honestatis"tilt.

Mármost Te és másik két barátunk „spontán és a magatok elhatározásából" jelentkeztek, hogy békét kössetek a Göndör portá-

ján. Ez az eljárás mindenkiben azt a benyomást fogja kelteni, hogy Ti szolidárisok vagytok a Gondor politikájával. Ha Nektek a béke a „summum bonum", akkor nincs tobbé akadálya annak, hogy a Vámbéry—Gondör—Békessy egységfront ki ne alakuljon, az a magyar egységfront, amelyet Gondor folyton prédikál szeretettel és fenyegetésekkel.

Kedves Barátom, így nem lehet elvekért harcolni. Hogy Te kikkel barátkozol, az a Te magánugyed, de nem a Te magánugyed, hogy kiknek tolod a politikai szekerét. Emlékezzél vissza, hogy Eckhardttal szemben politikádat is sokan félreértették, s hogy Károlyi nálam tudakolta, hogy igaz-e, hogy Te Eckhardthoz csatlakoztál. Most ő, vagy mások joggal kérdezhetik, hogy igaz-e az új *Ember—Harc* egységfront kialakulása?

Neked és Nektek teljes jogotok van arra, hogy a Végrehajtó Bizottság előtt a Vámbéry—Gondor—Békessy egységfrontot javaslatba hozzátok, sőt paktumot javasolhattok Eckhardttal és Balázsyval is. *De míg erre határozat nincs, nincs jogotok tőlünk távoli és velünk ellentétes politikai célok védelmére spontán jelentkező „hazafias" akciót indítani.*

Ez az ugy úgy politikailag, mint erkolcsileg, előttem szerfelett aggályos. Így tehát *nyomatékosan* kérlek, hogy a jovőben ilyen „hazafias" barátai kezdeményezéstől a bizottság formális megkérdezése nélkul tartózkodjatok.

Ilyen kötelező ígéret nélkül nem volnék képes Veletek együtt dolgozni, bár Szovetségunk sorsa nagyon a szívemen fekszik és annak fenntartását szükségesnek tartom. Kétes taktikázások és hazafias gixerek helyett inkább választanám a magános küzdelmet és a politikai guerilla harcot elveink érdekében.

Ez a legújabb incidens még jobban megerősít ama hitemben, hogy legfontosabb feladatunk minden lehetőt elkövetni Károlyi vízuma érdekében, mint ezt a chicagói csoport már régen követeli. Lépten-nyomon érezzuk a vezér hiányát. Ha Károlyi itt lesz, az ilyenféle kisiklások és paklik automatikusan meg fognak szűnni, és csak óvni kívántalak újabb taktikai hibáktól, melyekre olykor mások ravaszsága, s túlságosan barátságos természeted indít.

Régi változatlan szeretettel
Jászi Oszkár s. k.

E levelbol egy-egy masolatot kuldtem Károlyinak, Fenyesnek és chicagói barataimnak, mivel nem akarom egyedul hordozni a felelősséget

DÁNIEL ARNOLD LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ[1]

1942. június 24.

Mélyen tisztelt Elnök Úr, két hete, mikor tiszteletemet tettem, bátor voltam jelezni, hogy ki szeretném dolgozni a magyar birtokreformra vonatkozólag a statisztikai anyag áttekintését. Itt Cambridge-ben kevés anyag áll rendelkezésemre, de elegendő olyan kidolgozáshoz, amely mégis már kellő elvi tájékoztatást nyújt. Sok egyéb dolgom mellett a munkát idáig csak megkezdeni tudtam, de már látok annyit, hogy Magyarországon teljesen elegendő az igénybevehető föld egy bátor és radikális birtokreform céljaira úgy, hogy a földbirtok rendszer átalakítása tisztán a magántulajdon és az egyéni gazdálkodás alapján mehessen végbe. Egy ilyen reform végrehajtása után körülbelül 10—11 kat. holdas birtoka lehetne minden földművesnek, akinek eddig kevesebbje, vagy semmije sem volt. Vagyis el lehetne menni a reformmal — amennyiben az csak a földterületen múlnék — akár odáig is, hogy a mezőgazdasági proletariátus teljesen megszűnnék, és a megmaradó nagy parasztgazdaságok arra a bérmunkára lennének utalva, amelyet a szomszédos 10—11 holdnyi birtokú gazdacsaládoktól kapnának. Magától értetődőleg, a birtokreform kedvező gazdasági és szociális hatása csak úgy volna teljes, ha kiegészítődnék a kisgazdaság technikai reformjával is.

Az anyagot tovább fel fogom dolgozni és örülnék, ha azután módomban lenne az Elnök Úrnak bemutatni úgy, amint beszéltünk róla. Július 2-án megyek legközelebb Londonba; de csak egy napra és bárhogy okoskodom, nem tudom ott töltött óráimat úgy beosztani, hogy kellő idő legyen a felmerülő problémákat megbeszélni. Azonban július 9-én vagy 10-én — ahogy ma tudom — ismét Londonba kell mennem, és akkor, ha az Elnök Úrnak nem lenne éppen alkalmat-

lan, tehetném tiszteletemet. Időközben még írni fogok. Maradok Elnök Úrnak

őszinte tisztelője
Daniel Arnold

Cambridge, 1942. június 24.

---

[1] Károlyi Mihály az emigráció éveiben ismételten sokat foglalkozott a magyar parasztság — főleg az agrárproletárok — helyzetével; a földreform lehetőségeivel. Bár világosan látta — ezt a *Tiétek a föld!* című brosúrájában meg is írta —, hogy a földkérdést Magyarországon a munkásosztály, a Kommunisták Magyarországi Pártja vezetésével fogja megoldani, s vallotta, hogy o ebben a harcban mindig részt kér és vesz, — orommel együttműkodott mindenkivel, és meghallgatta azokat, akik valamilyen tervet dolgoztak ki a földreformra. Szívesen vette mindazok kozeledését, akik — ha nem is olyan következetesen mint ó — eljutottak a földosztás gondolatához. Ezért kozoljuk Dániel Arnold levelét.

Tudomásunk szerint a kidolgozott agrárprogrammal Károlyi Mihály nem értett egyet, mivel nem volt elég radikális és nem akarta megszuntetni a nagybirtokot. E kérdéssel kapcsolatban lásd még II. 334. lapján.

AZ „ÚJ DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG" MOZGALOM KÖRLEVELE

1942. augusztus 2.

Igen Tisztelt Tagtársak, különböző adminisztratív akadályok, legfőként Pobuda titkárunk megbetegedése miatt sajnálatos késedelem állott elő Önökkel való levélváltásunkban. Kérjük szíves elnézésüket és azt is, hogy ne utánozzák a mi kényszerszülte rossz példánkat, hanem közöljék velünk mozgalmukra vonatkozó összes híreiket rendszeresen és lehetőleg sürgősen. Magunk részéről mindent el fogunk követni, hogy Önökkel való levelezésünk gyorsan és pontosan történjék.

A nekünk szánt leveleket szíveskedjenek *közvetlenül Károlyi Mihály úrhoz a fenti lakcímre címezni.*

Technikai okokból nem tudunk egyelőre eleget tenni tagtársaink központi *sajtóorgánum* kiadására vonatkozó közóhajának. Addig is, amíg erre vonatkozó igyekezetünk gyakorlatilag megvalósulhat, ezen az úton fogjuk Önöket a mozgalom eseményeiről *rendszeresen* tájékoztatni.

FÖLDREFORM MEGOLDÁSA KÖZÉP- ÉS KELET- EURÓPÁBAN

Hónapokig tartó tárgyalások után most fejeződött be Londonban a közép- és kelet-európai államok *mezőgazdasági ankétja,* amely alapvető elveket és gyakorlati programot dolgozott ki a szóban levő államok együttműködéséről a mezőgazdaság nemzetgazdasági és szociális kérdéseinek közös együttműködéssel való megoldására. Angol vezető szakemberek, professzor *Seton-Watson* és Sir Frederik *White* elnöklésével *Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Görögország, Bulgária, Románia és Magyarország* szóvivői vettek részt a

tárgyalásokon, amelynek eredményeként memorandumot dolgoztak ki a földreform kérdésének egyöntetű megoldásáról is. A magyar álláspontot *Károlyi Mihály* képviselte, megvilágítva a magyar helyzet különleges nehézségeit.

A tárgyalások adatai újból megvilágították azt a megdöbbentő tényt, hogy a *magyar parasztság helyzete* úgy a birtokmegoszlás, mint a parasztság életszínvonalát illetően *a lehető legrosszabb egész Európában*, és csupán a mai fasiszta Spanyolország paraszt rabjainak helyzetével hasonlítható össze. Az elfogadott memorandum külön is hangsúlyozza a magyar parasztkérdés megoldásának égető sürgősségét. Egyébként a magyar úgynevezett „földreform"[1] olyan mélyen visszamaradt a szomszédos mezőgazdasági államok földbirtokrendezései mögött, hogy ez a tény még inkább megnehezítette az álláspontok összeegyeztetését. Az ankét megállapította például, hogy a román földreform átlagosan a nagybirtok 26 százalékát, a túlnyomóan ipari és termőföldben szegényebb Csehszlovákiában a nagybirtokok tíz százalékát sajátította ki földreform céljaira — Horthy Magyarországa ellenben csak a nagybirtokok nyolc százalékát használta föl a földreform karikatúrájára. Romániában hét millió kat. holdon létesültek új parasztbirtokok — Horthyéknál legfeljebb egy millió holdnyi területen.

A Magyarországgal szomszédos államok képviselői általában a parasztbirtokok *egyéni tulajdonjogának fenntartását* kívánták a földbirtokreformmal kapcsolatban, kiegészítve ezt a megoldást mezőgazdasági termelőszövetkezetek létesítésével. Károlyi Mihály ezzel szemben kiemelte azt a tényt, hogy Magyarországon rendkívül nyomós okok szólnak a földreform keresztülvitelénél — a birtokok magántulajdonba vétele mellett — a *kollektív gazdasági rendszer* érvényesítése mellett is.

Főindok, hogy a földreform céljára a 200 holdon felüli birtokokból igénybevehető termőföld Magyarországon nem több, mint körülbelül négy millió *katasztrális hold*. Ezzel szemben a földet jogosan igénylők száma legalábbis másfél millióra tehető. Vegyük figyelembe, hogy egy öttagú paraszt-család megélhetésének biztosítására legalábbis 12—15 holdas birtok volna szükséges. Nyilvánvaló, hogy a rendelkezésre álló termőföld területe kizárja azt, hogy az összes igényjogosult mezőgazdasági dolgozók életképes kisbirtokhoz, egyéni birtokhoz juthassanak. Ennélfogva gondoskodni kell a földhöz jutott tömegek megélhetésének biztosításáról, *kollektív mezőgazdasági üzemekben* való összefogásuk és *mezőgazdasági iparok* létesítése révén. Csak így kerülhető el, hogy a földreform ne szaporítsa az életre képtelen törpebirtokosok seregét. Horthyék úgy-

nevezett földreformja egymillió holdat osztott szét apró parcella szalagokban. Az eredmény az volt, hogy a „kedvezményezettek" nagy része megszökött a különben is elviselhetetlen váltságdíjakkal terhelt, csak nyűgöt jelentő, röghöz kötő parcellákból. A kollektív mezőgazdasági üzemekben való összefogáson kívül mezőgazdasági iparágak létesítését is követeli a parasztbirtokosok életérdeke.

Az ankét keretében nagy szakvita folyt le ebben a kérdésben is. Azok, akik kizárólagosan a földbirtok egyéni tulajdonának álláspontjára helyezkedtek, főleg a szemtermelésről „értékesebb" művelési ágakra való áttérést, tejgazdaságot, kerti termelést és főleg könnyű traktoroknak a parasztbirtokokon való alkalmazását ajánlották. Károlyi ezzel szemben kimutatta, hogy ilyen félrendszabályok egészséges paraszt kisbirtokok létesítését egyáltalán nem biztosítják, nevezetesen: a könnyű (2—3 lóerős) traktorok drágák és versenyképtelenek az óriás traktorokkal szemben, amelyek viszont csak kollektív mezőgazdasági üzemekben használhatók. Az ankét résztvevői között általános volt a felfogás, hogy gyors és hathatós intézkedésekre van szükség a parasztok életnívójának emelésére, amely Magyarországon süllyedt a legmélyebbre, ahol a hatezer nagybirtokos az ország termőföldjének fele részét tartja kézben. De az üzemi kérdéseken túlmenőleg az ankét célja főleg *politikai* volt, amennyiben a tanácskozások a résztvevő országok közötti zavartalan jóviszonyt és gazdaság-politikai együttműködést kívánták mindenekelőtt biztosítani. *Károlyi* erre nézve hangsúlyozta a mezőgazdasági *termékek értékesítésének* közös szervezetben, vámszövetségen belül való biztosításának szükségességét. Maga a *föderáció kérdése* nem szerepelt a tanácskozás napirendjén. De az a tény, hogy az ankéton olyan elismert angol szakemberek, mint Professzor *Seton-Watson* és Sir Frederik *White* adták meg az impulzust, nyilvánvalóvá teszi, hogy Anglia — ha nem is hivatalosan, de ténylegesen — a föderáció keretében való együttműködés alapjára helyezkedik.

Híreink közlését legközelebb folytatjuk. Ismételten kérjük tájékoztató közléseik mielőbbi szíves hozzánk juttatását, úgyszintén a Mozgalmunk Alapszabályai értelmében esedékes tagdíjjárulékok átutalását. Csatoljuk legutóbbi londoni nagygyűlésünknek Önökhöz intézett üdvözlő határozatát, jó és eredményes munkát kívánunk testvéri üdvözlettel.

Elnök megbízásából
titkár

London, 1942. augusztus 2. Sokszorosított körlevél.

---

[1] A Nagyatádi Szabó István-féle földreformról van szó. L. Jegyzetek.

„ÚJ DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG" MOZGALOM KŐNYOMATOS TÁJÉKOZTATÓJA

1944. január 10.

1. SZÁMÚ SAJTÓ-HÍRANYAG

A *Deutsches Nachrichten Büro* 1943. december 30-án közölte, hogy Károlyi Mihály interjút adott Alfred Grantnak, a Reuter-iroda tudósítójának. Ebben az interjúban Grant szerint Károlyi „SOS"-jelet küldött Magyarországnak, arra kérve az országot, hogy szakítson Németországgal, és kezdjen nyílt ellenállást. Ily módon létrejöhet a még hiányzó kapcsolat Tito tábornok jugoszláv felszabadító seregei és a csehszlovákok földalatti ellenállási mozgalma között.

A Reuter-tudósító emlékeztet arra, hogy a múlt háborúban Károlyi a szövetségesekkel való különbéke szükségességét hirdette. Idézi Károlyi következő megjegyzését: A jövő évben a magyar népnek választania kell: vagy tovább halad az exkluzív nacionalizmus évszázados útján a teljes pusztulásig, vagy egyszer s mindenkorra szakít izolacionista múltjával, lerázza a nemzetiszocialista igát, s nemzeti létéből menti, ami még menthető. Horthy a szakadék szélére vezette az országot: mint 1918-ban, úgy most sem lehet megvédeni az országot nagy szenvedésektől. Magyarország jelenlegi szerencsétlen helyzete nagyon hasonlít ahhoz, amelybe 1918 nyarán került, amikor Károlyi azt tanácsolta Károly királynak, hogy nyíltan szakítson Németországgal. Amikor a király azt felelte, hogy ez lehetetlen, mivel akkor a németek megszállnák Ausztriát és Magyarországot, Károlyi kijelentette, hogy a királynak mégis ezt kell tennie, a megszállás még mindig a kisebbik rossz, mert csupán ideiglenes lesz.

Ma Károlyi arra szólítja fel a magyar népet, hogy mondjon nemet a németeknek, még akkor is, ha ennek következtében Magyarország ideiglenesen abba a helyzetbe kerülne, mint Észak-Olaszország. Felhívja a magyar népet, szabadítsa meg magát az ural-

kodó osztályok igájától, mert azok a nemzet megmenekülésének útjában állnak, és önös érdekeiktől vezéreltetve együttműködnek a német nemzetiszocialistákkal. Minél hamarább szakít Magyarország a németekkel, s minél gyorsabban tudja megszervezni az aktív ellenállást, annál biztosabban igazolja azt a reményt, hogy le tudja rakni egy erőteljes nemzeti fejlődés alapjait.

Befejezésül Károlyi megállapítja: Teherán[1] annyit jelent, hogy a Szovjetuniónak Délkelet-Európában döntő szava lesz a háború után. A csehszlovák—szovjet szerződés[2] azt jelenti, hogy Moszkvába Prágán keresztül vezet az út. Minden erőnkkel a szövetségesek oldalára kell állnunk, és olyan bátran kell harcolnunk, amilyen bátran küzdenek Tito és partizánjai. A magyar ellenállási mozgalomnak egy partizán hadsereg megteremtésében kell kicsúcsosodnia. Egy ilyen forradalmi akció biztosítja a magyar nép jövőjét és helyét az új, demokratikus Európában.

Az angol nyelvű német európai hírszolgálat *(German European Service in English)* 1943. december 30-án egy magyar napilapot idézett, amely élesen támadta Károlyi Mihály grófnak azt a felhívását, miszerint a magyar nép csatlakozzék a szövetségesekhez, ily módon biztosítva enyhébb elbánást Magyarország számára abban az esetben, ha a szövetségesek győznek. Bár Károlyi proklamációja — mondja a napilap — nem érdemel különösebb figyelmet, hiszen a korábbi hasonló felhívások sem gyakoroltak semmilyen hatást Magyarországra, annyiból mégis figyelemre méltó, hogy némi fényt vet a teheráni konferencia intrikáira. Teheránban nyilvánvalóan a bolsevik szférának engedték át Magyarországot, és Károlyi erre alapozza azt a felhívását, hogy Magyarország kezdjen partizánháborút, ily módon nyerve meg Moszkva jóindulatát, amely nélkül egyetlen nép sem remélheti fennmaradását a szovjet uralom alatt.

A BBC európai hírszolgálata *(European News Service of the BBC)* 1943. december 31-én magyar és minden más európai nyelven közölte Károlyi Mihály grófnak a magyar néphez intézett üzenetét.[3] Az üzenetről később a BBC tengerentúli hírszolgálata *(Observer News Service of the BBC)* is megemlékezett.

---

[1] *Teherán annyit jelent:* Teheráni egyezményt l. Jegyzetek.

[2] *Csehszlovák—szovjet szerződés:* 1935. május 16-án a Szovjetunió és Csehszlovákia kormányai között kötött kölcsönös segítségnyújtási szerződés, melynek záradéka leszögezte, hogy a kölcsönös segélynyújtás csak akkor kötelező, ha a megtámadott félnek Franciaország is segítséget nyújt. Amikor 1938-ban Csehszlovákiát a német agresszió közvetlen veszélye fenyegette, Franciaország elhárította magától a francia—

csehszlovák szerződésben vállalt kötelezettségeit. A záradékban foglaltak ellenére a Szovjetunió bejelentette, hogy kész egyedül is eleget tenni a szerződésben vállalt kötelezettségeknek. A csehszlovák kormány nem élt ezzel a lehetőséggel, s Csehszlovákia hamarosan a német agresszió áldozata lett. A szerződést 1943. december 12-én a szovjet és az emigráns csehszlovák kormány Moszkvában barátsági és kölcsönös segélynyújtási szerződés formájában megújította.

[3] Az üzenetet l. II. 124. lapján.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS PROGRAMJA

1944. április 23.

Elfogadva az Angliai Magyar Tanács 1944. április hó 23-án Londonban tartott nyilvános gyűlésén.

A magyar ellenforradalom 25 éves bűnös politikája, amely Magyarországot a német hódító tervek szolgálatába állította, vészes helyzetbe sodorta a magyarságot. A Horthy—Bárdossy, majd később a Horthy—Kállay kormány egészében kiszolgáltatta a németeknek az ország erőforrásait és készleteit, és vakon bízva az ígért zsákmány reményében, a magyar népet dicstelen háborúba kényszerítette bele a szabadságukért küzdő népek ellen. Az uralkodó klikk politikája végül is ahhoz vezetett, hogy a németek megszállták Magyarországot[1], és hazánkat német tartománnyá és hadszíntérré változtatják.

A magyar nép létérdeke, hogy e szégyenteljes és végzetes helyzetből szabaduljon, hogy megtalálja az utat a demokratikus, függetlenségükért harcoló haladó népek táborába. Ezért szembe kell hogy szálljon a németekkel és a németeket támogató Horthy-rezsimmel egyaránt. Mert aki a németek ellen hirdet harcot, de a Horthy uralmat kíméli, az úgy a demokráciának, mint a magyarságnak árulója. Csak elszánt, következetes tettek, bátor kiállás, a demokratikus erők cselekvő tömörülése mentheti meg népünk jövőjét. Véget kell vetni a háborúnak, be kell szüntetni minden hadműveletet az Egyesült Nemzetek csapatai ellen, hogy a magyar ne merüljön el a németekkel együtt, hanem velük és a Horthy rendszerrel nyíltan szembeszállva, a Szövetségesek oldalán harcolva, biztosítsa helyét egy új, demokratikus Európában. Ezért fogjon össze minden magyar demokrata mind otthon, mind külföldön, a következő harci program szellemében:

1. Fegyveres harc az országba betört német hordák kiverésére és a Horthy—Sztojay bábkormány elkergetésére.

2. Földalatti mozgalom támogatása és legszélesebb kiépítése a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front körül — minden Hitler-ellenes és Horthy-ellenes erő mozgósításával — olyan harci szervvé, amely céltudatosan segíti a Szövetségesek hadműveleteit, hasonlóan Franciaország, Csehszlovákia és Jugoszlávia népei megmozdulásaihoz. A feloszlatott legális ellenzéki pártok és szervezetek földalatti munkájának kiépítése és híveik mozgósítása a függetlenségi frontban.[2]

3. A német és Horthy-magyar hadvezetés és hadiipar elleni szabotázs minden rendelkezésre álló eszközzel való előmozdítása, mert csak cselekvő ellenállással menthetjük meg az országot.

4. A helyi ellenállás szerveinek kiépítése városban és falun egyaránt. Partizán csapatok létesítése és támogatása országszerte. Vállvetett harc Tito hadseregével, a kárpátaljai ukrán partizán csoportok cselekvő támogatása és a szláv népek szabadságharcosainak segítése.

5. Felhívás a magyar katonákhoz, hogy tagadják meg az engedelmességet, szökjenek át a Szövetséges csapatokhoz, vagy alakítsanak partizán csoportokat és forduljanak szembe a németekkel és a kormánnyal.

6. Bátor kiállás, amely az egész magyar néppel megérteti, hogy a szláv népekkel és a többi harcrakész szomszédokkal való baráti együttműködés az előfeltétele annak, hogy a magyarságnak megfelelő helye legyen Európa népei között. Szoros baráti együttműködésben akarunk élni Angliával, a Szovjetunióval és a szomszéd népekkel, csehszlovákokkal, jugoszlávokkal, valamint a fasizmustól megtisztult Ausztriával és Romániával, Nagy-Britannia, Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok vezetőinek a teheráni értekezleten[3] hozott határozatai szellemében.

7. Harc az uralkodó klikk törekvése ellen, hogy ezeréves „Szent István-i történelmi jogokra" hivatkozva[4] uralmát szomszéd népekre és államokra kiterjessze. A magyar felsőbbrendűséget hirdető imperialista politika akadálya a szomszéd demokráciákkal való kiegyezésnek: háborút akar, nem pedig békét a szláv népekkel, feudálfasizmust, nem a dolgozók Magyarországát, német orientációt, nem pedig orientációt a szláv népekkel való baráti együttműködésre. A bécsi döntéseket[5], a kárpátaljai és a jugoszláv területek megszállását nem ismerhetjük el helyesnek és jogosnak. Mély meggyőződésünk, hogy a magyar nép a hitleri Németország és a Horthy rendszer elleni harcával megszerzi a szövetségesek és a szomszéd népek bizalmát és segítségét. Ugyanúgy bízunk abban, hogy az új, demokratikus Magyarország területét a békekötéskor a Szövetségesek és az érdekelt nemzetek az igazság és méltányosság szellemében fogják megállapítani.

8. Horthy Miklósnak, az ország első számú háborús bűnösének és az összes többi bűnösnek a megbüntetése.

9. Harcunk végcélja a feudál-fasizmus megsemmisítése és a haladó demokratikus Magyarország megteremtése. Az új demokratikus Magyarország csak úgy alakulhat ki, ha a Horthy-rendszert a nép képviselőinek kormányzata váltja fel, amely a következő követeléseket valósítja meg:

a) Demokratikus szabadságjogok biztosítása. Demokratikus és antifasiszta pártok szabad szervezkedése. Helyi önkormányzati szervek demokratikus kiépítése. Reakciós törvények (zsidótörvények stb.) eltörlése. Fasiszta és reakciós pártok, szervezetek feloszlatása. (Volksbund, nyilas pártok, Nemzeti Újjászületés Pártja, Magyar Élet Pártja, Nemzeti Munkaközpont, Nemzetvédelmi Szövetség, Vitézi Szék, TESZ. stb.).

b) Az összes állami és közintézményeknek fasiszta és reakciós elemektől való megtisztítása és ezen szervek demokratizálása.

c) A háború és a reakció ellen folytatott harcért bebörtönzött politikai foglyok szabadon bocsátása és rehabilitálása.

d) Messzemenő földreform: a nagybirtok felosztása a nincstelenek, törpebirtokosok és kisgazdák között. A kisgazdák megsegítésére irányuló mezőgazdasági politika.

e) A háborús bűnösök vagyonának elkobzása és népjóléti célokra való felhasználása. Átfogó szociális politika a lakosság életszínvonalának emelésére. A német tőke kisajátítása.

f) Demokratikus kormány alakítása minden olyan népréteg képviselőiből, amely aktívan részt vesz a háború és a Horthy rendszer elleni harcban. Alkotmányozó országgyűlés egybehívása általános, egyenlő, titkos választójog alapján, amely érvényre juttatja ezen néprétegek akaratát azoknak a szükséges intézkedéseknek a keresztülvitelére, amelyek biztosítják Magyarország szabadságát, függetlenségét, békéjét és felvirágzását.

Megalakítottuk az Angliai Magyar Tanácsot, amely összefogja mindazokat, akik hajlandók e harci program szellemében cselekedni. A Tanács céljául tűzi ki, hogy mind az otthoni, mind a külföldi magyarsággal való együttműködést megteremtse.

Az Angliai Magyar
Tanács nevében
Károlyi Mihály, a Tanács elnöke

London, 1944. április 23.

[1] *A németek megszállták Magyarországot:* 1944. március 19-én,

[2] *A feloszlatott legális ellenzéki pártok:* miután a német fasiszta csapatok megszállták Magyarországot, a Sztójay-kormány betiltotta az addig legálisan működő ellenzéki pártokat. A független kisgazdapárt és szociáldemokrata párt baloldali vezetői és tagjai kozul is sokan illegalitásba mentek, s egy részuk meg is találta és felvette a kapcsolatot a kommunista párttal.

[3] *Teheráni értekezlet:* l. Jegyzetek.

[4] Szent István-i gondolat l. Jegyzetek.

[5] *Bécsi dontések:* l. Jegyzetek.

1944 március 15-én tartott megbeszélést az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom és a Londoni Klub. Az itt történt megegyezés alapján jott létre az Angliai Magyar Tanács. A megállapodás szovegét a rendelkezésunkre álló fogalmazvány alapján közöljük:

„A Károlyi Mihály vezetése alatt álló New Demoeratic Hungary Movement és a Londoni Magyar Klub a két mozgalom kozott folytatott megbeszélések eredményeként megállapodtak a következókben:

1.) A két mozgalom kozótt kotott és 1944. márc. 15-én aláírt egyezség értelmében Londonban demokratikus Magyar Tanács alakul.

2.) A Londoni Magyar Klub Károlyi Mihálynak a Demokratikus Magyar Tanács elnokévé való választását minden rendelkezésére álló eszközzel támogatni fogja.

3.) A megalakuló Demokratikus Magyar Tanács részletes szervezeti szabályzatát a Tanács maga dolgozza ki. A Tanács osszetételére és mkodésére vonatkozóan a két mozgalom az alábbi pontokban megállapodott: a) A Tanácsnak olyan egyének és szervezetek lehetnek a tagjai, akik elfogadják a Károlyi Mihály által kibocsátott március 13-i harci (a két szervezet által kozösen kidolgozott) programot. A két alapító (Minden résztvevő) szervezet 4—4 taggal képviselteti magát a Tanácsban. A szervezeteken kívülálló személyiségek bevonásáról a Tanács (egyhangú határozata szukséges) kétharmad tobbséggel dont. b) A Tanácshoz csatlakozott szervezetek megtartják szervezeti önállóságukat, kötelesek a Tanács munkáját mindenben támogatni és munkájukat a Tanács programjának szellemében folytatni. A Tanácshoz csatlakozott szervezetek a Tanácson kívülálló szervezetekkel csak a Tanács (egyhangú) Jóváhagyásával lépnek fel közösen és vehetnek részt kozos szervekben. A Londoni Magyar Klub kotelezi magát, hogy befolyásának teljes latbavetésével biztosítja, hogy a „Joint War Effort Committee of Hungarian" udvozolni fogja az Angliai Demokratikus Magyar Tanácsot és annak munkáját minden erejével támogatni fogja. (Ez alól kivételt képez a tobb mint két éve működő Joint War Effort Commitee of Hungarian in Great Britain.) c) A Tanács nevében politikai tárgyalásokat Károlyi Mihály és a Tanács által esetről-esetre megjelölt tagok folytatnak. Minden fontos tárgyaláson résztvesz a Londoni Magyar Klubnak legalább egy megbízottja is. d) A Tanács deklarációit és dokumentumait Károlyi Mihály és a Tanács által kijelolt tagok írják alá, akik között mindig a Londoni Magyar Klubnak is legalább egy megbízottja szerepel. 4) A Londoni Magyar Klub Károlyi Mihályt tisztelete jeléül a Klub legközelebbi közgyűlésén vagy egy előbbi alkalmas időpontban ünnepélyes formában díszelnökké választja."

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS VÁLASZA A HORTHYSTA SAJTÓ RÁGALMAIRA

1944 május

Az Angliai Magyar Tanács kérte a következők közlését:

A budapesti sajtó, értesülvén az Angliai Magyar Tanács megalakulásáról, a rágalmak özönét zúdította Károlyi Mihályra és a Tanácsra. Nem vesztegetünk sok szót e rágalmakkal való vitatkozásra, — a budapesti sajtónak mindössze két megjegyzésére óhajtunk válaszolni.

Az első: a *Reggeli Magyarország* április 18-i számában az Angliai Magyar Tanácsról írott cikkében kijelentette, hogy nincs a Károlyi-féle programnak egyetlen olyan pontja sem, amelyet a magyarság — értsd ezalatt Magyarország jelenlegi urait — elfogadhatna. Ez a program egyebek között méltó helyet követel a független, demokratikus Magyarországnak az európai nemzetek sorában, továbbá a nagybirtoknak a nincstelenek és kisgazdák közötti felosztását, a kisgazdák messzemenő megsegítését, átfogó szociális politikát követel, és a dolgozó magyarság életszínvonalának emelését óhajtja. Mindig tudtuk és hirdettük, hogy ezeket a célokat a magyarság mai urai nem vallják magukénak, de ez az első alkalom, hogy ezt nyíltan és félreérthetetlenül maguk is beismerték.

A második megjegyzésünk ez: a részben Berlinből, részben pedig a revíziós pénzek közismert sikkasztója, Kolosváry-Borcsa Mihály által irányított budapesti sajtó hosszasan leírta, hogy az Angliai Magyar Tanács miféle határokat óhajt Magyarország számára a háború után. Elegendő Károlyi Mihály és a Tanács programját egyetlenegyszer végigolvasni ahhoz, hogy bárki meggyőződjék róla: a budapesti sajtónak e kérdéssel kapcsolatos állításai szemenszedett valótlanságok. Ki kell jelentenünk azonban, hogy furcsának tartjuk, hogy azok az urak, akik Magyarország egész területét át-

adták a németeknek, a Gestapót a legfőbb magyar hatósággá léptették elő, országunkat egy náci gau színvonalára süllyesztették, és az elnémetesítő Bach-korszaknál is szörnyűbb megpróbáltatásoknak teszik ki a magyar népet, most a magyar függetlenség és a területi épség bajnokainak pózában próbáljanak tündökölni.

Az Angliai Magyar Tanács hazafias kötelességének tartja rámutatni arra, hogy az ország jelenlegi hazaáruló vezetőinek háborús politikája megbukott, a háború után ezt a politikát a szomszéd népekkel való megértés és béke politikájának kell felváltania. A németek és magyar vazallusaik e bűnös, imperialista háborút elveszítették, s ezt ma már a németek majdnem nyíltan beismerik. Ne engedje a magyar nép, hogy néhány felelőtlen kalandor a saját nyomorult élete megmentése végett végzetes szerencsétlenségbe sodorja az országot!

BBC, London, 1944. május.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS HATÁROZATA

1944 június

Közlemények kiadására vonatkozó javaslat[1].

A Tanács felhatalmazza a Sajtó- és Propaganda Bizottságot, valamint az előadót, hogy az elnök közreműködése és felügyelete mellett igyekezzék közleményeket elhelyezni a BBC-nél és a lapokban.

A közleményeket a bizottság és az előadó készítse el és minden tanácsülés előtt tegye le a Tanács asztalára, hogy a tanácstagok elolvashassák és megbírálhassák a közleményeket. Általában a következő négy osztályba tartozó közlemények leadására gondoljon a bizottság és az előadó:

1. Ha valamely kimagasló hadiesemény történt, vagy olyan politikai esemény, amely a Szövetségesek sikerének könyvelhető el, a bizottság üzeneteket küldhet a magyar népnek, a németekkel és a Horthy-uralommal szembeni ellenállás erősítésére.

2. A Tanács programjának ismertetése és a program egyes pontjainak magyarázata, esetleg egy-egy aktuális esemény kapcsán.

3. Válasz a Tanácsot ért támadásokra. A támadásokban foglalt esetleges ténybeli adatok megcáfolása, lehetőleg a Tanács programjának idézésével.

4. Kivált polemikus kérdésekben egy-egy olyan személy szerepeltetése, aki névvel vagy névtelenül, mint a Tanács egyik tagja vagy funkcionáriusa szólalna meg, de nem feltétlenül az egész Tanács egyértelmű álláspontját tolmácsolná. (Pl. A nácikkal kollaboráló katolikus sajtó állításaival a T.-nak egy, a magyar reform-katolicizmus körében ismert tagja foglalkozhatna; a magyarországi ún. munkásjóléti intézményekkel egy szakszervezeti funkcionárius stb.)

Sürgős esetekben a Sajtó- és Propaganda Bizottság az elnökkel együttműködvén a T. előzetes megkérdezése nélkül is adhat le nyilatkozatokat. Az ilyen sürgős nyilatkozatokkal kapcsolatban a következő megszorítások állanak fenn:

1. A sürgősséget az elnöknek és a S. és P. Bizottságnak kell kimondania és megindokolnia. A leadott nyilatkozat minél előbb a T. elé terjesztendő, amikor a S. és P. Bizottságnak mind a sürgősség kimondásáért, mind a nyilatkozat érdemi részéért a felelősséget vállalnia kell.

2. A T. politikáját illetően, olyan kérdésekre vonatkozóan, amelyeket a T. még meg nem tárgyalt, semmi szín alatt sem szabad nyilatkozni. Különösen áll ez olyan állásfoglalásra, amely

a) valamely esetleges új vagy újnak látszó magyar politikai mozgalommal, alakulattal vagy ilyenekkel kapcsolatban álló személlyel foglalkozik;

b) amelyekben az Egyesült Nemzetek közötti összhang nem látszik teljesnek.

1. Rádió-ügyben tervezett memorandum:

Gróf Károlyi Mihály, az Angliai Magyar Tanács elnöke, George Hull h. külügyi államtitkárral folytatott megbeszélése során ahhoz kérte többek között az F. O.[2] támogatását, hogy a BBC magyar szolgálata keretében hetenként néhány negyedórát bocsásson a tanács rendelkezésére. Tette ezt azért, mert meg van győződve arról, hogy a T. megalakulásának ténye és körülményei hazafelé gyakorolt példaadó hatásukkal tekintélyes propagandaértéket jelentenek. Ennek a különlegesen *magyar* propagandaértéknek a bevetése a háború e döntő szakaszában bizonyos reményekre jogosító módon egészíthetné ki azt a propagandapolitikát, amelyet a BBC magyar vonatkozásban a háború eleje óta folytat. És pedig azzal, hogy fokozottan döbbentené rá a magyarságot a helyzetre, amelybe magatartása következtében sodródott, s hogy a honfitársi közösség hangján sürgethetné azokat a megváltó cselekedeteket, amelyeknek végrehajtása történetesen közös érdeke egyrészt Nagy-Britanniának és szövetségeseinek, s másrészt a magyar népnek.

Arra az esetre, ha a Tanács némi megszólalási lehetőséghez jutna a BBC magyar szolgálatának keretében, azt nagyjából az alább kifejtett módszerekkel gondolja kitölteni.

1. Minden alkalommal egyszerű, könnyen érthető, vagy népszónoki formában, rövid, csattanós előadásokat tartanánk, amelyek a Tanács harci programjának egy-egy tételét világítanák meg. Éspedig akár valamely aktuális esemény fényénél, akár valamely múltbeli esemény átértékelése útján. Itt elsősorban arra gondo-

lunk, hogy az otthon uralkodó rendszer propagandájával félrevezetett közvéleményt olyan lelkiállapotba hozzuk, amelyben képessé válik arra, hogy revideálja a múltról és jelenről alkotott felfogását. Azt akarjuk elérni, hogy a magyarság megszabaduljon egy hamis világkép gátlásaitól és balítéleteitől, amelyeken keresztül hibásan látja a maga feladatait és viszonyát a környezetéhez. Meggyőződésünk, hogy csakis ilyen irányú következetes felvilágosító munkával lehetne kiváltani a magyar nemzetből — amennyiben a történelem kegye erre időt enged — olyan fokú ellenállást, amellyel hatásosan támogatná a Szövetségesek háborúját, s enyhítene a saját sorsán. Természetesen figyelemmel lennénk arra, hogy milyen propagandisztikus eszközök alkalmasak a problémák megközelítésére, s melyek azok a kérdések, amelyeknek a fejtegetésén keresztül a legeredményesebben lehet őket rávezetni az igazságra. (Pl. a magyar nép németellenes tradíciói, földéhsége stb.) De hangsúlyozzuk, hogy az elsőrendű cél: rábírni a magyarságot a maga alapvető politikai szemléletének átértékelésére.

2. Figyelemmel kell lennünk arra, hogy a BBC magyar adásait a magyar földalatti mozgalom felhasználja és terjeszti. Ezért a Tanács adásai útján ilyen agitációs terjesztésre alkalmas anyagot kell eljuttatnunk hozzá. Úgy hisszük, hogy erre a célra nagyon alkalmas lenne, ha fontos magyar problémákat vitatkozó, dialektikus formában dolgoznánk fel, éspedig a különböző társadalmi osztályok és foglalkozási rétegek szemszögéből a számukra leginkább megszokott hangnemben. Ugyancsak hatásos lenne, ha a harc szolgálatába állítanók nagy magyar írók és költők írásait. Főképpen azokat, amelyek németellenességükkel, szabadságszeretetükkel, népi elemeikkel hozzájárulnának ahhoz, hogy a magyarságot a németek és quislingjeik ellen hangolják. (Ez azért is fontos lenne, mert a jelenlegi kormányrendszer a náci-fasiszták zsoldjában minden ilyen hagyományt igyekszik a magyar népből kiölni.) A harc szolgálatába kell állítanunk felvilágosult szellemű magyar történelemtudósok megnyilatkozásait és a magyar viszonyokkal foglalkozó külföldi kútfők ismertetését. Az agitációs anyag közvetítésének ugyancsak ebbe a csoportjába tartozik a magyar ellenállás szórványos és otthon természetesen agyonhallgatott eseményeinek, a külföldi szabad magyarság mozgalmainak s a Tito-hadseregében küzdő Pefőti-zászlóalj haditetteinek ismertetése; különböző drámai erejű riportázsok közvetítése, harci dalok, gúnyversek stb. propagálása.

3. Végül az aktuális eseményekbe kapcsolódva felhívásokat intéznénk mind gazdasági, mind földrajzi rétegeződés szerint. A hatás fokozása céljából igyekeznénk több olyan angliai magyar szemé-

lyiséget megszólaltatni, akik egy-egy otthoni társadalmi osztálynak, foglalkozási ágazatnak, illetve földrajzi tájegységnek jellegzetes képviselői, és így a nekik megfelelő körökhöz a maguk sajátos hangnemén s az ő különleges viszonyaik bizalmat keltő részletes ismerete alapján tudnak szólani. Ennek a munkának a keretében megfelelő agitációt fejthetnénk ki az ellenállás otthoni erőinek összefogása érdekében. Ha a BBC helyesnek tartja, a magyar viszonyokat ismerő és magyarul tudó angolokat is megszólaltathatnánk.

Az Angliai Magyar Tanács a legkínosabb gonddal ügyel arra, hogy semmiféle olyan igénnyel ne lépjen fel, sem a magyarság, sem a külföld felé, amely szerény körülményeivel és eszközeivel nincsen arányban. Arról azonban meg vagyunk győződve, hogy ma, amikor minden nem végképpen eszelőssé tett magyar ember előtt az egyre reménytelenebbé váló megegyezéses béke meghiúsulása esetére egyetlen mentő szalmaszálként a szabad külföldön élő magyarság kapcsolatainak képe merül fel, — a Tanács erkölcsi súlya és tekintélye meg nem vetendő módon esik latba. A Tanács példát szolgáltatott arra, hogy az egymástól származásban és szemléletben távol álló magyaroknak miként kell összefogniok anélkül, hogy az alku eredményeképpen a politikai programjuk és eljárásuk veszítene tisztaságából és átütő erejéből. Ennek a példaadásnak a tekintélye kiváltképp most domborodik ki, amikor otthon a magyar nép nagy tömegei kényszerű szemlélői annak a kínos tragikomédiának, hogy egy olyan szoros és szűk körű bűnszövetkezet, mint az ún. magyar szélsőjobboldal, mint atomizálódik el a későn szerzett konc feletti marakodásban. Az is hozzájárul a Tanács tekintélyének emeléséhez, hogy tagjai olyan magyar emberek, akiket sok esztendős külföldi tartózkodás és világlátottság minősít arra, hogy a nagy magyar eseményektől nemcsak földrajzi helyzeténél fogva, hanem a német propaganda vízhatlan burkával is elszigetelt magyarságnak Nagy-Britanniából, a világstratégia és a világpolitika egyik legkiemelkedőbb kilátópontjáról irányítást adhassanak. Amikor tehát a Tanács tartózkodik minden szerénytelen igény formálástól, ugyanakkor annak a józan meggyőződésnek erejével szólna, hogy az adott viszonyok között igenis illetékes hazafelé buzdítást és útbaigazítást sugározni.

---

[1] Az Angliai Magyar Tanács egyhangúlag elfogadta a javaslatot, a Sajtó- és Propaganda Bizottság ennek alapján dolgozott.

[2] *F. O.*: Foreign Office — az angol külügyminisztérium.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜZENETEI A MAGYAR NÉPHEZ. BBC-ADÁSOK

1944 július—október

1944 július

A Károlyi Mihály elnöklete alatt álló Angliai Magyar Tanács az invázió alkalmából[1] a következő kiáltványt intézi a magyar nemzethez:

Róma, az örök város felszabadítása[2] a német megszállók uralma alól megadta a jelt egész Európa felszabadítására. A második világháború utolsó és döntő szakasza az angol-amerikai haderők győzelmes partraszállásával Normandiában megkezdődött s a bevehetetlennek hitt Atlanti Falat néhány napi harc után áttörték. Nyugaton a nagy offenzíva diadalmasan halad előre, Itáliában, Kesselring megvert hadserege rendezetlenül menekül üldözői elől s a keleti hadszíntér északi szakaszán[3] már megindult a Vörös Hadsereg hatalmas támadása. A náci-fasizmus roskadozik az Egyesült Nemzetek irtózatos pörölycsapásai alatt. Hitler riadtan tekint nyugatra, keletre és délre: hol és melyik pillanatban mérnek a Szövetségesek újabb csapást az európai náci börtönvárra.

A németeket verik a harctéren, és az Egyesült Nemzetek hatalmas, együttes offenzívájával megbukott Hitlernek és csatlósainak minden kísérlete, hogy éket verjen a szabadságért harcoló nemzetek közé.

A nemzetáruló és esküszegő kormányzó, Horthy Miklós gyalázatos árulása Magyarországot német hadszíntérré, megszállott országgá, németnek szánt bombák célpontjává, német gyarmattá és német katonai határőrvidékké tette, s Magyarország háborús erőforrásait népünk ősi ellenségének, a németnek kiszolgáltatta. A nemzetáruló és esküszegő kormányzó rendszerének árulása miatt Magyarország nemcsak áldozata, de a világ szemében cinkosa a náci-fasiszta zsar-

noknak. A nemzetközi fasizmus előfutáraként kérkedő, hírhedt szegedi ellenforradalmi rendszer és kormányzója országgyarapítás helyett eljátszotta az ország becsületét s német gyarmattá téve hazánkat, — Magyarországot a német fasizmus gyalázatos sorsára juttatta: Hazánkat a némettel közös pusztulásba sodorta.

Az Egyesült Nemzetek döntő offenzívájának, a nyugati frontnak diadalmas megnyitása az utolsó adott alkalom a magyar nemzet számára. Az, aki ma a nemzetáruló és esküszegő kormányzó, Horthy Miklós oldalán a németnek szolgál, és a nácifasizmus veszett ügyét hosszabbítja meg, a haza ellensége. Aki a magyar ügyet Németország bukott ügyéhez láncolja, a németekre váró jogos büntetés osztályrészesévé teszi félrevezetett magyar nemzetünket. Ma, e döntő és utolsó pillanatban, cselekvő ellenállással, sztrájkkal, aktív szabotázs-háborúval és partizánharccal fegyvert kell fognia a magyar nemzetnek a Hitler—Horthy-rendszer hadigépezete ellen.

Az Angliai Magyar Tanács, mely a szabad magyarság összes hazafias pártjait egyesíti, halálosan komoly felhívással fordul minden becsületes és felelősségtudó igaz magyar emberhez: a nyugat-európai invázió döntő sikerével a cselekvés órája számunkra, magyarok számára is elkövetkezett. Vegyünk példát a francia nép bátor szabadságharcáról! A jugoszláv felszabadító néphadsereg kötelékében harcoló színmagyar Petőfi-brigád és a Kárpátalján megalakult Rákóczi partizán-kötelék[4] megmutatja, mit kell tenni. Az idő sürget! A pillanat elérkezett! A magyar nemzet immár csakis világraszóló, bátor tettekkel bizonyíthatja — és kell bizonyítania—, hogy a magyar nép széles tömegei, az ipari munkásság, a dolgozó parasztság és a haladó értelmiség az Egyesült Nemzetek milliók életének kockáztatása árán kivívott győzelmétől várja a magyar nép felszabadulását is. Magyar Honvéd! A haza bátor, hősies cselekedetet vár tőled is. Ne szolgáld hazánk ellenségének, Hitlernek, s hazánk árulójának, Horthynak veszett ügyét, hanem menj át a Vörös Hadseregbe! Magyar munkás, magyar gazda! Hazád, családod és saját életed érdeke megköveteli, hogy ne termelj Horthynak és cinkosainak! A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front szellemében fordítsuk a fegyvert — a sztrájk, szabotázs és partizánharc hazafias fegyverét — Hitler és Horthy ellen! A béke partizánjaként harcoljunk a békéért, és vívjuk ki népünk helyét a szabadságszerető népek között! Vívjuk ki a szociális igazságon és demokratikus szabadságon felépülő új Magyarországot, amelyben a munkásnak méltó helye, a parasztságnak földje és minden polgárnak emberséges és szabad élete lesz!

1944. július 26.

A Hitler főhadiszállásán fölrobbant bomba[5] a német összeomlás kezdetét jelenti. Az összeomlás már nem késhet sokáig és a romok Magyarországot is maguk alá fogják temetni, hacsak a magyar hadsereg nem ébred felelőssége tudatára az utolsó órák legutolsó perceiben.

A német tábornokok, akik a legmegbízhatóbb értesülések birtokában voltak és akik legjobban tudták, mi a harctéri hírek igazi jelentősége, csak egy kiutat láttak, hogy megmentsék, ami még menthető: eltenni láb alól Hitlert és cinkosait. Himmler terrorja, a kivégző sortüzek ropogása, Göring beismerése egy ellenkormány létezéséről és a német propaganda kétségbeesett erőfeszítései világosan bizonyítják, hogy a náci párt egy széles körökre kiterjedt, messzeágazó összeesküvéssel állott szemben.

Magyar tisztek és magyar honvédek! Már a német hadsereg is fellázadt a nép igazi ellenségei ellen. Ütött a cselekvés és bátor kiállás órája a számotokra is. A német elnyomó meggyengült. A magyarságra nehezedő gyilkos ököl nyomása csökkent. A Szövetségesek elől menekülő német hadsereg katonái szabad perceikben ma azzal vannak elfoglalva, hogy egymást figyeljék.

Magyar tisztek, magyar honvédek! Lázadjatok fel a német ellenség és Horthy német parancsra és német márkáért hajbókoló magyar lakájai ellen. Ne tűrjétek, hogy az oroszok elől menekülő németek magyar földön összeharácsolhassák, amit még ottfelejtettek. Fegyverezzétek le a Magyarországot megszállva tartó nácikat. Forduljatok azok ellen a gyáva és gerinctelen magyar politikusok, tábornokok és tisztek ellen, akiknek drágább rongy életük és akiknek fontosabb a németektől kapott zsold, mint a magyarság jövője. Ezektől az óráktól és a ti bátor kiállásotoktól függ, hogy milyen sors vár Magyarországra. A magyar katona sem lehet gyávább, mint a német!

Magyar tisztek, katonák! Rázzátok le a német bilincset! Ellenetek: egy kétségbeesett, bomladozó idegen hadsereg; mellettetek: a magyar városok és falvak népe.

1944. augusztus 27.

A Károlyi Mihály elnöklete alatt működő Angliai Magyar Tanács a világháború legújabb fordulataival foglalkozó rendkívüli ülésen a következő nyilatkozat kibocsájtását határozta el:

Németország haderejének összeroppanása elkerülhetetlen. Párizs felszabadult[6]. Románia az Egyesült Nemzetek oldalán harcol a németek ellen. A háborúnak e legvégső szakaszában Magyarország

továbbra is kitart a nácifasizmus oldalán. Már pedig ha az ország haladéktalanul nem szakít Hitlerrel s nem űzi ki területéről a németeket, akkor múlhatatlanul a németekkel azonos sorsra jut. A magyarság esetében ennek következményei végzetesek lehetnek. Nemzeti létünk forog kockán.

Ebbe a helyzetbe Horthy és rendszere juttatta az országot. Az országrontásért ők a felelősek. Ennek a kormányrendszernek nem szabad tovább intéznie a nemzet sorsát. Ezzel a rendszerrel a magyar népnek minden közösséget meg kell tagadnia, s lehetetlenné kell tennie minden intézkedésének végrehajtását.

Az ország megmentése megköveteli, hogy a honvédség és a többi fegyveres alakulatok azonnal szüntessék be a harcot az Egyesült Nemzetekkel szemben; megköveteli, hogy fordítsák fegyvereiket a német megszállók és hazai cinkosaik ellen. De ezt az ügyet nemcsak a fegyveres erőnek, hanem az egész magyar népnek nemzeti felkeléssel kell szolgálnia. Az ország megmentése megköveteli, hogy a munkásság és a parasztság szüntesse be a náci hadigépezet javát szolgáló termelést.

Az Angliai Magyar Tanács meggyőződése, hogy a legsürgősebb feladat a magyar nemzeti összefogás kormányának létrehozása azokból a népi erőkből, amelyek nyíltan és föld alatt tiltakoztak és küzdöttek az országnak Hitler háborújában való részvétele ellen. Csakis a népi erőket képviselő nemzeti összefogás kormánya hajthatja végre ezt a gyökeres változást, amely nélkül a nemzet megmentése elképzelhetetlen. E kibontakozás érdekében az Angliai Magyar Tanács minden erejét latbaveti és csakis ez a kibontakozás számíthat a győzedelmes Egyesült Nemzetek támogatására.

1944. szeptember 5.

Magyar Dolgozók!

Németországot valamennyi szövetségese már faképnél hagyta. Nekünk is meg kell szabadulnunk tőlük.

Dolgozók! Ti vagytok az országon belül a szervezett erő, ti rendelkeztek leggazdagabb tapasztalatokkal a Horthy-rendszer elleni küzdelemben. A Lakatos-kormányt meg kell buktatni, hogy vége legyen az esztelen vérengzésnek. A magyar dolgozók békét akarnak. Jöjjön a népi erőkből alakult nemzeti összefogás kormánya!

Merész fellépésetekkel e sorsdöntő órákban megmenthetitek az országot; bátor példaadástokkal másokat is tettre serkenthettek. Mindenki veletek lesz, ha megmozdultok. Csatlakozzatok a kitört sztrájkokhoz!

Vasutasok, állami üzemek munkásai, csepeliek, hajógyáriak, vagongyáriak, bányászok Pécsett, Salgótarjánban, Rimamurány-

ban, Tatabányán, és minden dolgozó szerte az országban, állítsátok le a termelést, bénítsátok meg a közlekedést, tegyétek lehetetlenné a németeknek az élelmiszer- és csapatszállításokat! Vonuljatok ki az utcára, követeljétek a békét!

Erre szólít fel benneteket Londonból AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS.

1944 szeptember

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS A ROMÁN FEGYVERSZÜNETRŐL[1]

A szövetségesek és a román kormány között létrejött fegyverszüneti feltételek nyilvánosságra hozatala után az Angliai Magyar Tanács szükségesnek tartja, hogy felhívja Magyarország lakosságának figyelmét arra a tényre, hogy ez a fegyverszüneti megállapodás alapjában semmisíti meg annak a hazug propaganda-hadjáratnak az érveit, amely a szövetségesek törekvéseit azzal vádolja, hogy a nemzetek létének megsemmisítésére tör.

Ez a fegyverszünet Románia számára méltányos anyagi kártérítést állapít meg, mert figyelembe vették, hogy Románia nemcsak beszüntette a háborút a Szövetségesek ellen, különösen a Szovjetunió ellen, hanem teljes erejével vesz részt a háborúban 12 hadosztállyal a Szövetségesek oldalán.

A román kormány, együttműködve a szövetségesekkel, törvényileg felelősségre vonja a háborús bűnösöket, és feloszlat minden nyílt vagy burkolt politikai, katonai szervezetet, amely Hitlerrel szimpatizált, vagy ellenségesen állt szemben az Egyesült Nemzetekkel, de különösen a Szovjetunióval.

A demokratikus pártok számára a szervezkedés és a szabad tevékenység legmesszebbmenő lehetőségei nyílnak meg. A román nép függetlenségét, békés fejlődését biztosította ez a fegyverszünet.

A Tanács meggyőződése, hogy a magyar nép számára is van kiút a háborúból, de ez csak teljes és gyökeres rendszerváltozással érhető el. A jelenlegi román népi kormánnyal meg lehet egyezni minden vitás kérdésben, még a területi kérdésben is. Ezért az Angliai Magyar Tanács ismételten felhívja Magyarország lakosságát, hogy kergessék el a németeket és a Horthy-kormányt, mert csak ez biztosítja Magyarország függetlenségét és boldogulását.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS A ROMÁN—MAGYAR VISZONYRÓL

A román nép megoldotta a maga számára a háborút. Határozottan (és késedelem nélkül) megragadta a kínálkozó alkalmat és csatlakozott a Szövetségesekhez. E kritikus helyzetben nem az súlyosbítja helyzetünket, hogy a románok a Szövetségesek oldalára álltak, hanem az a tény, hogy a bolgár események[8] bekövetkezése után is, amikor a katonai és politikai helyzet teljesen megváltozott körülöttünk, mi még mindig bent vagyunk a háborúban.

Romániával hadiállapotban vagyunk. Az Erdős-Kárpátok hegyszorosaiban nem Erdélyt védjük, hanem a németek bőrét. A megvert német csapatok visszavonulását fedezzük a magyar honvédek drága vérével, mint Voronyezsnél tettük. Mindezt az áldozatot nem Erdélyért hozzuk, hanem azért, hogy a németek ki tudják vonni csapataikat a bezáruló balkáni gyűrűből. A hála ezért az lesz, hogy a visszavonuló német csapatok feldúlják majd az egész országot.

Erdélyért azok a felelősek, akik az ország szekerét odakötötték Hitler rablóháborújához. A magyar honvédek tízezreit dobják a biztos halálba, amikor ők is tudják, hogy teljesen kilátástalan a háború tovább folytatása. Tudják, hogy az előrenyomuló orosz seregeket nem lehet feltartóztatni.

Ma már nemcsak Erdélyről van szó, Horthy kormánya magával akarja rántani a pusztulásba az egész *magyar népet*. Nem szabad, hogy a területi problémákkal folytatott álnok és hazug propaganda, amely lovagiasságra, lojalitásra hivatkozik, megtévesszen benneteket. A nemzet becsületét akkor mentitek meg, ha szembeszálltok a hazug propagandával.

Nem igaz az sem, hogy minden elveszett. Az Angliai Magyar Tanács meggyőződése, hogy a jelenlegi román népi kormánnyal meg lehet és meg tud egyezni egy magyar népi kormány, amely a Szövetségesek biztos támogatására számíthatna. Programunkban lefektettük, hogy a fasizmustól megtisztult Romániával Nagy-Britannia, Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok vezetőinek a teheráni értekezleten hozott határozatai szellemében akarunk cselekedni. Programunk a Szövetségesek táborában helyesléssel találkozott.

Ehhez azonban szükséges, hogy a szövetséges csapatokkal együtt részt vegyünk a németek felgöngyölítésében, ezzel még megmentenénk sok mindent. Hozzájárulnánk a háború gyors befejezéséhez, amit úgy az oroszok, mint az angolszászok biztosan méltányolnának.

Gondolnunk kell a jövőnkre! A németeket le fogják verni, de a magyarság élni akar a Duna völgyében. Nem szabad, hogy elmérgesítsük a viszonyt szomszédainkkal, akikkel együtt kell élnünk *Hitler leverése után is.*

A jelen pillanatban nincsen egyetlenegy szomszédunk, amelyikkel jó lábon állnánk. A népek ellenséges gyűrűjében vagyunk.

Most ismét egy alkalom, hogy az új Romániával megegyezzünk, mert a nemzet élni akar és élni is fog a Horthy-kormány minden bűne és gaztette ellenére.

1944 október

MAGYAR KATONÁK!

A győzelmes Vörös Hadsereg elérte a Kárpátokat.

Hazugság volt mindaz, amivel Horthyék áltattak benneteket.

Nem a Vörös Hadsereg az ellenségetek, hanem a Hitlerék barna hadserege.

Ébredjetek öntudatra, és tegyétek meg a kötelességeteket.

Fordítsátok fegyvereiteket német és magyar elnyomóitok ellen. Adjátok meg magatokat a Vörös Hadseregnek, menjetek át tömegesen soraikba. Ők fogják Magyarországot felszabadítani.

Ragadjátok magatokhoz a vezetést, kényszerítsétek tisztjeiteket, hogy veletek tartsanak. Ha kell, fegyverezzétek le őket. Minden késedelemmel csak meghosszabbítjátok a háborút, amely minden percben veszélyezteti otthoni szeretteitek életét. Horthynak kell felelni értük. Ő adott el benneteket a németeknek, ő hajtotta bele az országot ebbe a szégyenletes háborúba. Ha már szembe kell néznetek a háború borzalmaival, ne ontsátok véreteket azokért, akik halálos ellenségeitek. Álljatok ki inkább a magatok igazságos ügye mellett: nyújtsatok baráti jobbot a Vörös Hadseregnek, és a földet, amelyen ezer éve dolgoztok az uraknak, vegyétek jogos birtokotokba!

---

[1] *Az invázió alkalmából:* az angol—amerikai—kanadai csapatok 1944. június 6-án megkezdték a normandiai partraszállást, majd a létrehozott hídfő kiszélesítése és megszilárdítása után júliusban erőteljes támadásokkal áttörték a német védelmet.

[2] *Róma, az örök város felszabadítása:* 1944-ben az olaszországi hadszíntéren folytatódott az angol—amerikai csapatok lassú előnyomulása észak felé. 1944 március—májusban heves harcok folytak Cassinónál, majd június 4-én elfoglalták Rómát.

[3] *A keleti hadszíntér északi szakaszán:* a Vörös Hadsereg 1944 téli—tavaszi támadása januárban Leningrádnál és Novgorodnál kezdődött. A sikeres hadműveletek eredményeként Leningrád teljesen felszabadult az ostromzár alól, és a szovjet csapatok a német haderőket nyugat felé űzve megkezdték Észtország teljes felszabadítását. Az ukrajnai, moldvai sikeres előrenyomulás után 1944 június—júliusban hatalmas támadást indítottak az északi fronton, felszabadították Viborgot, elérték

a szovjet—finn határt, és az ellenséges haderőket Finnország belsejébe vetették vissza.

[4] *Rákóczi partizán-kötelék:* a Kárpát-Ukrajna és Észak-Erdély területén 1944-ben megalakult magyar partizánegységek közul egyik legjelentősebb volt a Munkács térségében működő Rákóczi-csapat, Uszta Gyula vezetésével.

[5] *A Hitler főhadiszállásán felrobbant bomba:* 1944 júliusban a fasiszta rendszer belső válságának jelzője, összeomlásának előjele volt a tisztikar egy részének részvételével lezajlott, de sikertelenul végződött Hitler elleni puccskísérlet, melynek célja Hitler meggyilkolása, s a nyugati hatalmakkal kotendő kulónbéke segitségével a kétfrontos háború beszüntetése volt.

[6] *Párizs felszabadult:* 1944. augusztus 15-én amerikai és angol egységek szálltak partra Dél-Franciaországban Marseille és Nizza között. A francia hazafiak, élükön a kommunistákkal, 1944 augusztusban — az amerikai—angol csapatok bevonulása előtt felszabadították Párizst.

[7] 1944. augusztus 23-án a Román Kommunista Párt által vezetett felkelés megdöntötte az Antonescu-kormányt. Románia kilépett a háborúból, hadat üzent Németországnak, és a román csapatok a szovjet hadsereg oldalán részt vettek a további harcokban.

[8] *Bolgár események:* 1944. szeptember 5-én a szovjet kormány hadat üzent a németeket kiszolgáló bolgár kormánynak, és a szovjet hadsereg ezután Bulgária területére lépett. A bolgár nép a kommunista párt vezetésével kirobbantotta a felkelést (szeptember 9-én), és megdöntotte a monarcho-fasiszta diktatúrát. A felszabadult Bulgária is elkuldte katonáit, hogy a szovjet hadsereg oldalán kuzdjenek a német fasizmus leveréséért.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVE

1944. szeptember 1.

JEGYZŐKÖNYV, FELVÉTETETT AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS 1944. SZEPTEMBER 1-I ÜLÉSÉRŐL

Jelen voltak: Károlyi Mihály elnök, Andrássy Katinka, Iványi Grünwald Béla, Kellermann Zoltán, Kellner György, Polányi Károly, Révai András, Richter Mihály.

Az elnök hosszabb indokolással előadja, hogy dacára a tanácstagok többszöri kívánságának, hogy rendkívüli ülést kell összehívni, nem tartotta szükségesnek egybehívni az ülést, egyrészt a bizonytalan hírek miatt, másrészt a rendelkezésre álló idő hiányában; fontos, az eseményekkel összefüggő tárgyalásokkal volt elfoglalva.

Kellner György aggodalmának adott kifejezést, hogy azáltal, hogy a Tanács nincs állandó permanenciában, nem tud hivatása magaslatára emelkedni. A Tanács tudomásul veszi, hogy Párizs felszabadítása alkalmából sürgöny ment De Gaulle kormányfőnek.

Az elnök indítványozza, hogy a Tanács hozzon elvi határozatot, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt hivatalos képviselői bekapcsolódhassanak a munkájába. Az elnök előadja, hogy ez az elgondolás a Labour párt és más szomszédos országok képviselőinek helyeslő véleményezésével találkozott. A Tanács egyhangúlag elfogadja, hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselői helyet kapjanak a Tanácsban. Ugyanakkor törekedjen a Tanács arra, hogy a többi pártok képviselőit is megnyerje a Tanács számára, azon pártokat, amelyek a németek és a Horthy rendszer ellen küzdenek.

A Tanács elhatározta, hogy mindent megtesz Balázsy Antal, Jászi Oszkár, Vámbéry Rusztem, Lugosi Béla és még mások érdekében, akiket a Londoni Magyar Klub ajánlani fog, részben mint a Tanács tagjait, részben mint tanácsadókat segíteni fogja abban,

hogy minél előbb átjöhessenek Amerikából. A transfer ügyében az elnök felkéri a Tanács tagjait, hogy egyénileg is legyenek segítségére.

Duczynska Ilona a Tanácshoz intézett levelében betegsége miatt kimenti magát az ülésekről.

A szlovák felkeléssel[1] kapcsolatban a Tanács egy manifesztumot küld haza a rádión keresztül és ennek gyors szerkesztésével a Tanács Sztankovich Viktort és Kellner Györgyöt bízta meg. A Tanács továbbá elhatározta, hogy egy tervezetet nyújt át a három szövetséges nagyhatalom kormányainak, amely azt a célt szolgálná, hogy a szövetségesek részéről elősegítse egy olyan nyilatkozat megtételét, amely a magyar ellenállást a németekkel és a Horthy rendszerrel szemben erősítené. Ennek a megszerkesztésével a Tanács Révai Andrást és Richter Mihályt bízta meg. (Jegyzék csatolva a jegyzőkönyvhöz.)

A Londoni Magyar Klub delegációja nevében Richter Mihály egy röpirat-tervezetet olvasott fel és indítványozta, hogy a Tanács tegyen az illető hatóságoknál lépéseket, hogy a röpiratot a Royal Air Force[2] útján juttassa el Magyarországba. A röpiratot egy időben a másik két szövetséges kormány rendelkezésére bocsátja a Tanács. A Tanács a röpiratot elfogadta és végleges szövegezésre a sajtó- és propaganda bizottságnak utalta át.

Andrássy Katinka felolvassa Tamás Aladár Mexikóból küldött levelét, amelyben kéri a Tanácsot, hogy az általa megadott címre Moszkvába a Tanács küldjön sürgönyt.

A Tanács a sürgöny elintézését a szervezőbizottságnak utalja át. Az elnök az ülést bezárja és a Tanács legközelebbi ülését szeptember 5-re tűzte ki.

---

[1] *A szlovák felkeléssel kapcsolatban:* Szlovák Nemzeti Felkelés; 1944 augusztusban kirobbant antifasiszta népi felkelés Szlovákiában a német megszállók és kiszolgálóik ellen. A partizánok elfoglalták Közép-Szlovákia jelentős részét. A partizánok harcához a szlovák hadsereg egy része is csatlakozott. A Szlovák Nemzeti Tanács 1944. szeptember 1-én kimondta a Csehszlovák Köztársaság újjáalakulását.

[2] *Royal Air Force:* angol légierő.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVE

1944. szeptember 12.

JEGYZŐKÖNYV, FELVÉTETETT AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS 1944. SZEPTEMBER 12-I ÜLÉSÉRŐL LONDONBAN, CHURCH ROW 6 ALATT

Jelen voltak: Károlyi Mihály elnök, Andrássy Katinka, Buday György, Duczynska Ilona, Ignotus Pál, Iványi Grünwald Béla, Kellermann Zoltán, Kellner György, Lévy Béla, Polányi Károly, Richter Mihály, Sztankovich Viktor, Szüsz Miklós.

A jegyzőkönyv felolvasása és hitelesítése után Buday György indítványozza, hogy a Tanács küldjön üdvözlő táviratot Nyikolaj Fedorovnak, a moszkvai rádió kommentátorának, aki a Tanács által kiadott, a finn fegyverszünettel[1] kapcsolatos nyilatkozatával összefüggésben méltatta az angliai magyar összefogást. A Tanács az indítványt elfogadta.

Az ügyrend előtt Mikes György, a Tanács sajtóreferense beszámolt a Sajtó- és Propaganda Bizottság munkájáról és terveiről. Felolvasta George Hull külügyi államtitkár válaszát Károlyi Mihálynak a rádió ügyében tett legutolsó személyi látogatására. (George Hull levél másolata csatolva.) A sajtóreferens továbbá ismerteti, hogy a zsidóüldözések ellen megrendezett gyűlés sajtóvisszhangja Angliában gyenge volt, ellenben szélesebb helyet kapott a külföldi sajtóban: a svéd lapokban, egy amerikai hírügynökség közölte, és az amerikai magyar lapokban. A Hungarian Bulletin azonban jó sajtót kapott Angliában, ezek közül kettőt említett meg, a *France*-ot és a *Yorkshire Post*ot. A Szervező Bizottság nevében felolvassa a Tanácsnak a londoni Advisory Committee-hez[2] intézett levelet. Majd ismertette a BBC-vel kapcsolatos terveket . . .

Az elnök bejelenti, hogy Lévy professzor egy memorandumot készített a háborús bűnösök és ezzel összefüggő kérdésekről.

Duczynska Ilona bejelenti a Tanácsnak Spádi Adélnak hirtelen elhunytát, aki a magyar feminista mozgalomnak egyik kiváló előharcosa volt és indítványozza, hogy a Tanács a temetésen képviseltesse magát és helyezzék el a Tanács koszorúját. A Tanács egyhangúlag magáévá tette az indítványt és felkérte a Londoni Magyar Klubot az intézkedések megtételére.

Az elnök bejelenti, hogy a Tanács határozata értelmében sürgönyt küldött Balázsy Antalnak, Jászi Oszkárnak, Lugosi Bélának és Vámbéry Rusztemnek a transfer ügyében.

A napirend pontja a Magyarországi Szociáldemokrata Párt meghívása a Tanácsba. Az elnök felolvassa Böhm Vilmos (Stockholmból) sürgönyét, és kéri a Tanács állásfoglalását.

Közel két órás tárgyalás után, amely felölelte a tárgyi vonatkozású kérdésekkel összefüggő személyi részleteket is, a Tanács egyhangúlag a következő határozatot mondta ki: Az Angliai Magyar Tanács Böhm Vilmost, mint a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megbízottját meghívja a Tanácsba. Minden egyéb kérdésről a következő üléseken fog tárgyalni a tanács.

Az elnök az ülést bezárja és a legközelebbi rendes ülést 1944. szeptember 19-re tűzi ki.

---

[1] *Finn fegyverszünet:* A Szovjet Hadsereg győzelme után 1944 szeptemberében megkötötték a szovjet–finn fegyverszunetet, melynek értelmében feloszlatták a finn fasiszta szervezeteket, és szabaddá tették a demokratikus szervezetek működését.

[2] *Advisory Committee:* tanácskozó bizottság.

HAJDU GYULA LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1944. december 18.

Kedves Elnök Úr!

Utánam továbbították Gapdenac-ba küldött szíves táviratát és boldog vagyok, hogy végre közvetlen hírt vehettem. Nagyon köszönöm értesítését, köszönöm baráti szavait és fáradozását londoni átutazásomat illetően, bár az — mint eleve sejtettem — meddő maradt.

November elején átköltözködtünk Párizsba, és itt természetesen azonnal érintkezésbe léptem Bölönivel, felajánlva neki tevékenységemet a magyar függetlenségi mozgalomban. De mint az egész mozgalom, ez a tevékenység is csak nagyon lassan és döcögve bontakozik ki — Bölönitől teljesen független okokból.

De ez nem lényeges. Nem Párizsban, nem is Londonban vagy New Yorkban, hanem Magyarországon kell a magyar ügyet előbbre vinni. Azért siettem Párizsba, mihelyt a közlekedési lehetőségek ezt megengedték, hogy megkíséreljem itt módot találni a hazatérésre, hogy otthon megszervezhessem helyes irányban azokat a tömegeket, melyekkel még az emigráció előtti hosszú idő alatt olyan bensőségesen össze voltam nőve. Évtizedeken át voltam a Pécs-vidéki bányamunkások és a dunántúli ipari munkások titkára. Gazdasági és politikai sztrájkok és egyéb mozgalmak együttes végigküzdése azt hiszem, a magyar munkásmozgalomban egyedül álló helyzethez juttatott ebben a régióban. A szerb megszállás idején a szerb vezérkar — miután letartóztattak — az emiatt kitört háromhetes bányászsztrájk nyomása alatt kénytelen volt nemcsak szabadon bocsátani, hanem a vezérkari főnök ekkor velem egyezett meg, és írásbeli megállapodást kötött a megszállt terület adminisztrációja és munkáskérdései tekintetében, hogy a szerb szempontból annyira fontos szén termelése biztosítva legyen.

Mióta azután emigrációba kellett mennem, nem múlott el egyetlen esztendő, hogy a bányászok néhány emberüket ki ne küldötték volna hozzám, hogy ügyeiket megbeszéljük. Minden túlzás nélkül állíthatom, hogy jelentőségem ezen a területen ma éppen olyan döntő, mint volt a múlt háború után.

Azt reméltem, hogy itt találom Párizsban a Tito-mozgalom hivatalos képviselőit, akikkel megállapodhatunk, hogy utaztassanak a magyar—jugoszláv határra, onnét ismét erőteljes mozgalomba organizálom a Pécs-vidéki bányászokat és a dunántúli munkásokat, hogy sztrájkokkal és fegyverbe állással segítsék az orosz—jugoszláv előnyomulást. Erre a célra későn érkeztem, de annál időszerűbb lenne ottlétem a további magyar—jugoszláv együttműködés szempontjából. Ez az országrész biztosan jugoszláv megszállás alá fog kerülni, és a szén jelentősége éppen olyan döntő, mint volt annak idején. (A pécsi szén a legmagasabb kalóriájú az országban.) A federatív Jugoszláviával tökéletes megértéssel és bizalommal dolgozhatnánk, és hogy én nagyon is megfelelő helyen lennék, csak arra hivatkozom, hogy már 20 év előtt szorgalmas munkatársa voltam a Bécsben megjelentetett *Fedération Balcanique* című lapnak, mely a mostani federatív mozgalmat előkészítette.

De a jugoszláv szempontnál is döntőbb ránknézve a magyar szempont. Nincsenek komoly híreink arról, hogy van-e otthon érdemleges „rezisztencia" és miben áll ez, de az bizonyosnak látszik, hogy hiányzik a jól elgondolt jegec-vonal, mely körül ez kialakulhatna. Egy újabb magyar tanácsköztársaságra ez idő szerint senki sem gondol, és nem gondolhat. Huszonöt év alatt viszont nem emelkedett ki sem a polgári, sem a szocialista pártokban egyetlen név sem, melynek számottevő presztizse lenne. Az új magyar helyzet kialakulásának egyetlen lehető tengelye tehát *Károlyi Mihály neve és politikája.* Érthetetlen és nemritkán felháborító módon szabotálják azonban ezt a lehetőséget Londontól New Yorkig és Párizstól Budapestig a jelentéktelen intrikusok, a temérdek „percemberek", akik valamely véletlen folytán szerzett kis pozíciójukat a köz rovására, egyéni ambíciójuk kielégítésének bázisává igyekeznek kiépíteni.

Ennek végét kell vetni, és ennek vége csak akkor lesz, ha a gyerekes és ostoba intrikákra nem intrikákkal felelünk, hanem ott indítjuk meg az akciót, ahova ez tartozik — a tömegeknél. Ezért akarok sürgősen visszatérni a pátriámba, ahol mindig egészséges munkásmozgalom virult, hogy a legfontosabb munkástömeg, a bányászok céltudatos szervezésével és irányításával tömörítsem a dunántúli ipari munkásokat és lehetőleg parasztokat, hogy így a már felszabadult területen tömegbázisát teremtsem meg annak a magyar for-

radalmi reneszánsznak, mely hangosan és kifejezetten Károlyi Mihály nevével áll ki, és a mostani tapogatódzás helyett földosztás, munkásjogok és a béke hirdetésével, a jugoszláv konfederációval bizalmas együttműködésben indítja el az új jövő útját.

Módját kell tehát találnom, hogy minél előbb Pécsre, illetőleg Jugoszláviába jussak, mert onnét aztán már tovább lehet vergődni.

És erre nézve megint az Ön segítségét kell kérnem, kedves Elnök Úr.

Bölönitől úgy tudom, hogy jó viszonyban van Velebit dr.-ral, már pedig ő megtehetné azt a szolgálatot, mely minden akadályt elháríthat. Tán akad mostanában egy Jugoszláviába menő repülőgép, amelyen rezerváltathatna két helyet az én és feleségem részére. Ha nem, utasíthatná párizsi megbízottját, hogy a Marseille-ből Dalmáciába induló legközelebbi hajón juttasson nekünk két helyet. Úgy hallom, 800 utast visz egy ilyen hajó (mely volt foglyokat szállít vissza), nem okozhatna tehát nehézséget, két helyre bennünket beosztani.

Nagyon kérem, beszéljen sürgősen dr. Velebittel vagy más megfelelő személlyel ebben az irányban, és ha ő hajlandó az elintézésre, adja át kérem neki címemet, hogy az itteni megbízott (akinek saját kompetenciája nagyon korlátolt, de londoni utasítást természetesen végrehajt), értesítsen engem az utazás lehetőségéről és kiállítsa részünkre a szükséges papírokat.

Meg vagyok győződve, hogy nagyon jó szolgálatot tehetnék ekként a magyar ügynek, de egyben a jugoszláv ügynek is, akiknek szempontjából nem lehet közömbös, hogy federatív államukkal őszintén együttműködő városi lakosságra és a termelés szempontjából elemi fontosságú bányák munkásaira építhessenek.

Remélem, kedves Elnök Úr, hogy egészségileg és hangulatilag jól bírja ezt a nem könnyű, de mégiscsak átmeneti időt, és rövidesen hazai földön láthatjuk egymást viszont, ott dolgozhatunk majd, hogy a romok eltakarítása után felépüljön egy új világban a mi új országunk.

Engedje meg, hogy még egyszer kérjem, szíveskedjék a fenti irányban mielőbb és megfelelő nyomatékkal eljárni — az eredmény bizonyára nem fog elmaradni.

Szíves értesítését kérve és várva és köszönve fáradozását régi és igaz ragaszkodással köszöntöm

Hajdu Gyula

Párizs, 1944. december 18.

VÁMBÉRY RUSZTEM LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. január 28.

Mélyen tisztelt Elnök Úr, kedves Barátom!

Legmélyebb és legőszintébb sajnálattal olvastam december 16-i leveledben kedves feleségednek betegségéről, de azóta úgy értesültem, hogy a helyzet lényegesen javult, és remélem, hogy mire e sorok odaérnek, már ágyon kívül lesz.

A repatriálásra vonatkozólag tökéletesen osztom a leveledben foglaltakat. Magam is próbálkoztam a washingtoni orosz követségtől valamit megtudni, de udvariasságon kívül egyéb választ nem sikerült szereznem. A szófiai rádió tegnapi magyar leadása felszólította a debreceni kormányt, hogy a külföldi magyarokat hívja haza. Nem tudom, hogy ennek a felhívásnak mennyiben volt orosz szankciója, de orosz cenzúra nélkül aligha történhetett, bár az is lehetséges, hogy a cenzor nem tulajdonított jelentőséget a szófiai magyarok e kívánságának.

A magyarországi helyzetre vonatkozólag közölt véleményed azóta valósággá vált, legalábbis annak első alternatívája. Hogy az oroszok végül mit fognak csinálni és mit nem, valóban lehetetlen előre megjósolni. Nem tudom, emlékszel-e a Bruce Lockhart *British Agent*jében elbeszélt esetre, amelyben a francia, angol nagykövet és Szazanov vitatkoztak a különböző diplomáciák relatív értékéről. Az angol természetesen a franciát, a francia az oroszt dicsérte, mire Szazanov kijelentette, hogy az angol diplomácia a legkülönb, mert elvégre ki a jó diplomata? Aki nem árulja el, hogy mit fog tenni a jövőben. Ezt pedig legkönnyebb az angolnak megtartani, mert ő maga se tudja. Lehet, hogy most az orosz fogja ezt az előkelő helyet betölteni. Ami annál könnyebb, mert végül sem az amerikaiak, sem az angolok nem tudják, mit akarnak. Magyar-

ország természetesen kicsiny pont a mindenségben, és sorsa nyilvánvalóan attól függ, Közép-Európára nézve miként sikerül megállapodást teremteni, vagy nem teremteni. Az oroszoknak a dunai konföderációra vonatkozó oppozíciója úgy látszik szűnőben van. Ezt nemcsak Newmannek *Balcan Background*jából (324. l.) következtetem, hanem egy itteni orosz újságírónak e napokban közölt véleményéből is. Leveled írása óta természetesen a helyzet lényegesen megváltozott, úgy katonailag a fegyverszünettel, amelyről a *Harc*ban kimerítően írtam, mint politikailag a debreceni kormány[1] felállításával. Utóbbi első látszatra ugyan Badoglio-kormánynak mutatkozik, de azt hiszem csak ideiglenesen, amíg a két tábornok katonai rendeltetésének megfelelt. Nem hinném, hogy a magyar nacionalizmusnak látszólagos orosz támogatását túl komolyan kellene venni. Elvégre a németek ellen csapatokat csak nacionalista alapon lehet sorozni. Azt hiszem, hogy a Horthy-mentő akció önmagában véve nem veszélyes, minthogy Horthy személy szerint el van intézve; amit veszélyesebbnek tartok, hogy az angolok Bethlen és társai akciójának bedőlnek, viszont az oroszok, minthogy nem tudnak a kormányzatra képes elemeket nagyobb számban előteremteni, hajlandók lesznek a meglevő garnitúrát mint szükséges rosszat elfogadni. Lehet, hogy azzal a hátsó gondolattal, hogy utóbb majd likvidálják, de a magyar uralkodó kaszt, akár feudális, akár nem, elég makacs, és ügyesen szokta hatalmi pozícióit megőrizni. Rendkívül jellemző, hogy az itteni horthysták a kommunistákkal hajlandók együttműködni és vice versa. Csupán mi vagyunk a bélpoklosok, bár igaz, hogy belőlünk is hiányzik a hajlandóság, hogy az Amerikai Magyar Szövetséget keblünkre öleljük. Mondanom sem kell, hogy az itteni horthysták túlnyomó része nyomban lojalitási nyilatkozatot tett a debreceni kormánnyal szemben, sőt a kifejezetten hungaro-nácik is lelkesednek a debreceni kormányért, melyben a horthyzmus reneszánszát ünneplik.

A budapesti kormányra vonatkozó véleményedet, illetőleg a Tanácsnak passzivitását igen bölcsnek tartom, és természetesen osztom. A passzivitást különösen indokolja a jelenlegi kormány, amely természetesen csak átmeneti jellegű. Leveled írásakor Budapest elestét, úgy mint mi is itt, közelebb fekvőnek láttad. De ha bekövetkezik, úgy a kormánynak nyilván át kell alakulnia az egész országban lefolytatott választás alapján.

A külföldi diplomatákra vonatkozólag ugyancsak teljesen egyetértünk, és valóban csodálkozom, hogy azokra vonatkozólag, akik végre is Horthy bizalmi emberei voltak a külföldön, a mienktől eltérő nézet is lehetséges. Az itteniek sem adták még fel a reményt, minthogy éppen ma jelent meg a *Népszavá*nak[2] angol mellékleté-

ben Bátor úrtól egy cikk, amelyben nevéhez méltóan Eckhardtot igyekszik rehabilitálni. Mindennek azt hiszem alig van gyakorlati jelentősége. Legalábbis nem több, mint Ottónak. Nem hinném ugyanis, hogy a katolikus csoportosulásnak, amelyet az angolok éppen úgy elleneznek, mint az oroszok, és az itteni külügyminisztérium reakciósai csupán belpolitikai okokból támogatnak, komolyabb jelentősége lehetne. Végül természetesen igazad van, hogy magyar—orosz viszonyban a demokráciát a cseheken keresztül lehet legjobban érvényre juttatni, sőt csakis a cseheken keresztül lehet, de a csehszlovák orosz viszony e pillanatban nehézségeket mutat. Reméljük, hogy el fognak oszlani.

Sajnos, az itteni egység korántsem oly tökéletes, mint óhajtandó volna. A *Népszava* és társai azt remélik ugyanis, hogy az oroszellenes zavarosban tudnak halászni, és bár egyrészt a Hungarian Relief ügyében lelkesen csatlakoztak a kommunistákhoz, addig másrészt már előre uszítanak az új totalitarianizmus ellen. Ezekkel az urakkal csak egy módon lehet megegyezni: kiirtás útján.

Pálóczi—Horváth könyvéről írok ugyan, sőt elismerőleg is, de sajnos nem tudom elfelejteni azt a lelkesedést sem, amellyel ugyanő a Doblhoff Lillinek Horthy-biográfiájáról írt. Örülök, hogy megjavult, remélem ezúttal állandóan.

Bizonyára érdekelni fog, hogy *Hungary: to be or not to be*[3] címmel egy kis könyvet írtam, részben a magyar propaganda ellen, részben Magyarország mellett. Az egész kb. 150 oldal, s remélem, hogy sikerül kiadót találnom. Egyébként nagyon el voltam foglalva, minthogy a *Harc* szerkesztésén kívül Lippman Walternek két könyvét kellett az OWI számára magyarra fordítani.

Kézcsókját küldi és sok szeretettel üdvözöl:
igaz híved
Vámbéry Rusztem

New York, 1945. január 28.

---

[1] *Debreceni kormány:* l. Jegyzetek.
[2] *Népszava: Amerikai Magyar Népszava.*
[3] *Hungary: to be or not to be* (ang.): Magyarország: lenni vagy nem lenni.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS LEVELE AZ IDEIGLENES MAGYAR NEMZETGYŰLÉS ELNÖKSÉGÉHEZ

1945. február 9.

Igen Tisztelt Elnökség! Kedves Honfitársaink!

A nagy-britanniai demokratikus magyarságot egyesítő Angliai Magyar Tanács londoni nagygyűlésein, valamint a szövetséges rádióállomások és hírügynökségek útján közzétett nyilatkozataiban már ezt megelőzőleg is több ízben kifejezte bizalmát az igen tisztelt Elnökség vezetése alatt álló ideiglenes nemzetgyűlés és kormányzat iránt.

Minden esetben hangoztattuk, hogy abból a katasztrófából, amelybe a hitlerizmus oldalán viselt háború sodorta hazánkat, — a szabadságszerető Egyesült Nemzetek táborában és a győzelmes Vörös Hadsereg oldalán vívott, német-elleni, minden nemzeti erőt mozgósító harc és országunk gyökeres demokratikus átalakítása az a kiút, mely méltó a magyar nép szabadságeszményeihez, és egyben az emberséges, a szabad és boldogabb jövendő záloga.

Az Angliai Magyar Tanács a külföldi magyar erők ily értelmű összefogását és irányítását kezdettől fogva fontos hivatásának vallotta, az otthoni ideiglenes nemzetgyűlés megalakulása óta pedig minden rendelkezésünkre álló eszközzel szorgalmaztuk, hogy minden becsületes magyar ember, odahaza és külföldön egyaránt, e nagy nemzeti célok megvalósításában minden erővel támogassa a magyar állami szuverenitás ideiglenes letéteményesét, a nemzetgyűlés elnökségét és annak felelős kormányszerveit.

Ugyanebben a szellemben ragadjuk meg most az alkalmat arra, hogy jelen soraink útján — amelynek szíves továbbítására az itteni USSR nagykövetséget kérjük fel, annak tartalmáról pedig a brit külügyminisztériumot szabályszerűen tájékoztattuk —, az Angliai Magyar Tanács tagjai és tagegyesületei nevében felvegyük

a közvetlen kapcsolatot hazánk állami szuverenitásának egyedül hivatott képviselőjével, az igen tisztelt Elnökséggel; és hogy annak őszinte készséggel bocsássuk rendelkezésére mindazt a helyzetünkből és helyi lehetőségeinkből adódó segítséget és együttműködést, melyre nehéz és felelősségteljes munkájukban, hazánknak szabad, független és demokratikus boldogabb jövendő felé való vezetésére irányuló céljainak megvalósításában magyar hazánknak és népünknek szolgálatára lehetünk.

Hazafias üdvözlettel
Az Angliai Magyar Tanács
nevében:
Elnök s. k.

AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜZENETE A VÖRÖS HADSEREGNEK

1945. február 16.

Az Angliai Magyar Tanács Budapest felszabadítása napján köszönetet óhajt mondani a diadalmas Vörös Hadseregnek, amely hősi harcával megtisztította fővárosunkat a német fasiszták és magyar cinkosaik elnyomásától. A győzedelmes szövetségesek oldalán a magyarság is megtalálja helyét a békeszerető népek sorában. Budapest felszabadítása egybeesik a három szövetséges nagyhatalom új világot hirdető határozatainak közzétételével, amelyek biztosítják a világ számára a békét és boldogulást.

Az angliai magyarság hálával emlékezik meg arról, hogy a Vörös Hadsereg minden igyekezetével el akarta kerülni fővárosunk pusztulását.

Kegyelettel gondolunk azokra a hős vöröskatonákra, akik életüket adták a Budapest felszabadításáért vívott harcban.

BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. február 17.

Kedves Elnök Uram!

Engedd meg, hogy hetvenedik születésnapod alkalmából a bajtársi hűség igaz szeretetével üdvözöljelek. A magyar nép mai generációjának legnagyobb fia hetvenedik életévében végre megérhette élete nagy küzdelmének politikai diadalát. Ez a nap nemcsak a Te ünneped, ez az óra a magyar nép jelentős évfordulója. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos mellett Te vagy, Elnök Uram a magyar nép szabadságharcának harmadik hőse. Vállaltad hatalomban gazdag osztályodnak ellenséges üldözését, hogy a szegény magyar nép érdekeit szolgálhassad. Krőzusi vagyont, a hatalom lehetőségének birtokát elvetetted Magadtól, vállaltad a szegénységet, nyomort, az üldöztetést, a szörnyű hontalanságot, hogy a magyar függetlenség, szabadság és a magyar szabadságharc zászlaját lobogtathasd.

A hetvenedik életév küszöbén sok szenvedés és vér árán a történelem igazolta tanításaidat és elvhűségedet. Üldözőidet, a gonosz ellenforradalmat, a fasizmust, a nacionalizmust és annak exponenseit elsöpörte a nagy világáradat; a német—magyar sorsközösség hazug gondolata megsemmisült; a szomszédokkal és Szovjet-Oroszországgal szemben hirdetett barátsági politika győzelmet aratott; a Te agrárpolitikád, a földosztás, a magyar nép politikai szabadságjogainak, a hamisítatlan politikai, szociális és gazdasági demokráciának eszméi megvalósulás előtt állanak.

Hiszem, hogy a történelmi igazolást követni fogja a magyar nép által történendő jóvátétel. A negyedszázados rágalmazást és üldözést a magyar népnek saját politikai reputációja érdekében jóvá kell tennie. Károlyi Mihály önzetlen politikai érdemeit törvényben

kell megörökíteni. Ezt hirdetem mint szocialista, mint olyan ember, akinek évtizedeken keresztül szerencséje volt közelről megismernie Károlyi Mihálynak, a nagy magyar szabadságharcosnak emberi és politikai nagyságát.

Kedves Elnök Uram: családom és a magam nevében azt kívánom, hogy jó egészségben, szellemi erőd teljességében érjed meg azt a közeli órát, amikor a magyar nép a szabad hazában üdvözölhesse nagy fiát, Károlyi Mihályt.

Régi bajtársi hűséggel üdvözöl igaz híved

Böhm Vilmos

Rasunda (Svédország), 1945. február 17.

MURÁNYI KOVÁCS ENDRE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. június 7.

Mélyen Tisztelt Elnök Úr!
Szeretett Honfitársunk!

Május hó 21-i nb. levelének ismertetését nagy érdeklődéssel kísérte a Magyar Függetlenségi Mozgalom[1] Központi Bizottsága. Azt, hogy az Angliai Magyar Tanács, miután politikai feladatát beteljesítettnek látta, kimondta feloszlását, már tudtuk. Ez alkalommal azonban köszönetet kell mondanunk a feloszlott Tanácsnak és elsősorban Önnek mindazért a szolgálatért, amit ez utóbbi években a magyar népért és az új demokratikus Magyarországért tettek.

Az MFM Központi Bizottsága nb. sorai kapcsán újra le kívánja szögezni, hogy nem folytatott soha és nem fog folytatni sohasem „úgynevezett emigráns, vagy a régi emigráns alapokon nyugodó politikát". Az MFM, mióta a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front Magyarországon megalakult, mindig a hazai politikai front külföldi szervezetének tekintette magát, és amint bizonyára jól tudja, a franciaországi és belgiumi MFM kongresszusa kimondta, hogy az MNFF politikai programját elfogadja és teljesen ennek az alapján áll.

Azt hisszük, hogy a külföldi magyarságnak olyan sajátos problémái vannak, amelyeknek megvizsgálása és megoldása közös irányítás mellett nem volna helytelen és nem volna céltalan. Épp ezért találnók helyesnek még ma is egy Külföldi Tanács felállítását, mely ezekkel a problémákkal foglalkozna, és amint Ön is kifejezte, a különböző országokban élő magyarság propaganda és adminisztratív tevékenységét összeegyeztetné. Reméljük, hogy erre a közel jövőben mód fog mutatkozni.

Annál is inkább, mert hisszük, hogy a külföldi magyarságnak a magyar nemzetgyűlésbe újonnan beválasztott képviselői nem fogják elfelejteni odahaza külföldön hagyott honfitársaikat, és ezeknek érdekét képviselni fogják a nemzetgyűlésben, vagyis az egész nemzet előtt. Elnökünk, Bölöni György, a maga részéről megígérte ezt.

Természetesen nem feledjük el, hogy a külföldi magyarság problémája csak egészen kis része a magyar problémának, és minden magyarnak első kötelessége ma az, hogy Magyarország újraépítéséhez, a magyar demokrácia felépítéséhez minden erővel hozzájáruljon. Mi, a Magyar Függetlenségi Mozgalomban tömörült, demokratikusan érző és gondolkodó magyarok, még akkor is, mikor az illegalitásban francia és idegen bajtársaink oldalán közvetlenül Franciaország felszabadításáért küzdöttünk, valójában hazafelé gondoltunk és azzal a hittel, hogy a magyar nép felszabadításáért küzdünk.

Önnek, aki oly régen egyik nagy vezetője a magyarságnak felszabadulásáért folytatott küzdelmében, abban a reményben küldi az MFM Központi Bizottsága üdvözletét, hogy alkalmunk lesz még otthon együtt dolgozni Magyarország felépítésében, szellemi nevelésében, a magyar nép boldogságáért.

Murányi Kovács Endre
Az MFM főtitkára

Párizs, 1945. június 7. Eredeti levél a levéliró sajátkezű aláírásával.

---

[1] *Magyar Függetlenségi Mozgalom:* franciaországi antifasiszta szervezet. Elnöke: Böloni György, főtitkára: Murányi Kovács Endre volt.

A BUDAPESTI NEMZETI BIZOTTSÁG ÜDVÖZLETE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. június 15.

Károlyi Mihály úrnak,

a magyar köztársaság volt elnöke,
Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának tagja,

London

A Budapesti Nemzeti Bizottság abból az alkalomból, hogy Bizottsági Tag Úr felemelő és buzdító nyilatkozata eljutott Budapest székesfőváros közönségéhez, üdvözli Bizottsági Tag Urat és köszönetét fejezi ki. Egyúttal újólag meghívja Bizottsági Tag Urat Budapest székesfőváros törvényhatóságába.

Reméljük, hogy Budapest székesfőváros közönsége nevében ez az üzenet minél előbb eljut Bizottsági Tag Úrhoz, és ennek alapján Bizottsági Tag Urat a legrövidebb időn belül körünkben üdvözölhetjük.

Szakasits Árpád
A Budapesti Nemzeti Bizottság
elnöke
Kállai Gyula
A Budapesti Nemzeti Bizottság
titkára

Budapest, 1945. június 19.

BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. július 17.

Kedves Elnök Úr,

köszönettel vettem leveledet, és direkt válaszolok reá, remélve, hogy így hamarább kezeid közé ér.

Engem is a hazatérés kérdése foglalkoztat. A mozgalom itt elérte azt a célját, hogy támasza volt a nehéz időkben a hitlerista ellenes magyar szervezkedésnek, és egy táborba terelte a demokratikus, tisztességes elemeket. Még meg kell várnia, hogy valamiképpen hivatalosan összeköttetésbe jöjjön a kormánnyal, és addig őrködjön azon, hogy a lappangó reakciós elemek ne mozogjanak és ne hetvenkedjenek. Azután tisztára csak a külföldi, mármint a franciaországi, belgiumi és svájci magyarság helyi problémáival kell foglalkoznia, — politikai jelentőségét ezzel el is veszítette. Ha hazatérek, az elnökségről szívesen le is mondanék, de az a baj, hogy nincs alkalmas valaki, akivel a helyemet betöltsék az átmeneti, de mégis fontos időben. Így aztán ha hazamehetek is, ideiglenesen vállalnom kell itt az elnökséget.

Pallavicininek és Miklósnak sikerülni fog az amerikaiak segítségével hazarepülni. A magyar kormány hazulról kérte Miklós hazatérésének lehetőségét. Arra kértem őket, hogy ugyanilyen módon otthon kérjék meg a külügyminisztert, hogy Károlyi Mihály és Bölöni hazatérésének lehetőségét hivatalosan eszközölje ki. A minap fentjártam más ügyben Tillon repülőminiszternél, és szóba kerülvén megválasztásommal a hazamenetelem, ő maga igen előzékenyen felajánlotta, hogy francia repülőgépen — e gépek hazatérő foglyokat szállítanak — elvitet Prágába vagy Bukarestbe, vagy talán le is tétethet az oroszok engedélyével Budapesten —, csak én járjam ki, hogy Prágából a csehek, vagy Bukarestből a románok tovább szállítsanak.

Ha a kormány a fiatal Miklós ügyében tudott intézkedni, tudnia kell intézkedni a mi ügyünkben is. Most azt szeretném tudni, hogy lenne-e kedved Londonból ide átjönni és innen mivelünk francia gépen hazatérni? Miután a dolog most így áll, felnézek az oroszokhoz és megkérdem az ő álláspontjukat. Ha ők beleegyeznek s főleg, ha megadják az engedélyt arra, hogy az országot átrepülő francia gép Budapesten leszálljon, vagy ha ez nem lehet, elősegítik a prágai vagy bukaresti úton való hazatérést, én készen vagyok augusztus közepe felé az útra. A feleségemmel együtt természetesen, mert hiszen őt semmiképpen itt nem hagyhatom, hiszen nem tudom, mikor és hogyan jöhetek vissza. Hazatérésem így is ideiglenes, minden holmimat itt kell hagyjam és lakásomat meg kell tartanom.

Nagyon szeretném, ha levelem vétele után azonnal táviratban tudatnád velem elhatározásodat. Ha részt kívánunk venni az otthoni munkában, most van a legnagyobb szükség Károlyira. Én nem hiszem, hogy a jobboldali nyomás olyan erős lenne még most is, hogy az akadályozná a hazatérést. Hiszen akkor nem választottak volna meg, és különben a dolgok fejlődése sem hozhat mást, mint a teljes szakítást a 25 éves múlttal, mert enélkül demokráciáról beszélni sem lehet és nem lehet új Magyarországot építeni . . .

Brassai rajzai a kiállításán szép sikert arattak. Fő mecénása Picasso lett. Azóta egy pompás fotós dekorációt csinált Prévert—Kozma egy új balettjének, melyet néhány friss balett próbálkozással — balett reneszánsz — mutattak be a Th. Sarah Bernhardtban. Munkája feltűnő és egész újszerű volt itt is...

Feleséged egészségi állapota javulóban-e? Lehetne-e szó az ő hazautazásáról? Pallavicini igen rokonszenves, bár komoly ítéletet nem tudok róla mondani, mert hiszen találkozásaink csak felületesek voltak.

Nem kerülte-e el figyelmedet a párizsi *Stars and Tripes*, az amerikai hadsereg lapjának budapesti riportja, melyben arról ír, hogy otthon egy ötös komitét akarnak az ország élére állítani, és ebbe hazavárják Károlyi Mihályt?

Válaszodat várva, feleségemmel együtt küldjük a régi ragaszkodással

megbecsülő nagy szeretetünket
Bölöni György

Párizs, 1945. július 17.

BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. július 26

Kedves Elnök Uram, ne vedd rossz néven, hogy kérésekkel zaklatlak, de közügyről lévén szó, úgy érzem, hogy a következőket tudomásodra kell adnom.

A lapokból talán értesültél, hogy Svédország 30 000 volt internáltat — a különböző nemzetek polgáraiból — Svédországba szállított, és ezek most itt üdülnek, itt igyekeznek helyrehozni egészségüket a kiállott szörnyű szenvedések után. Összesen 4000 magyar ajkú érkezett ide, ezek közül 2000 Magyarország területéről való, és a többi román, jugoszláv, illetve csehszlovák állampolgár. A román, jugoszláv és csehszlovák állampolgárok ügyét az illető országok követségei intézik.

Valamennyi ellátásáról a svéd kormány gondoskodik. Kórházakban és üdülőtelepeken helyezik el őket, az egészségesek nagyobb csoportokban együttesen nyernek elhelyezést. Lakás, élelem, ruházat biztosítva van számukra.

A legnagyobbrészt nők kerültek ide, közel 95 százaléka az ideszállított volt internáltaknak nő. Szörnyű, amit ezek a szerencsétlen emberek végigéltek. Személyes találkozásból és leveleikből a legrémesebb dolgokat tudtuk meg. Tanúi voltak annak, ahogyan családjukat, gyermekeiket, szüleiket és férjüket „elgázolták". Ezeket a dolgokat nem írom meg, részben mert ismered azokat az újságokból, részben mert minek az idegeket ezekkel a szörnyűségekkel még jobban megterhelni.

A szörnyű élmények után ezeknek a szerencsétlen embereknek természetesen más szükségleteik is vannak, mint a napi lakás, élelem és ruha. Méghozzá nehezen tudják a svéd kosztot megszokni. De egyéb dolgokra is van szükség. Sokan ezt nem értik meg. Azon

az álláspontón vannak, hogy örüljenek a nők, hogy megmentették őket. Ez nagyon embertelen álláspont. Lelkileg csak úgy lehet őket meggyógyítani, ha teljesítjük kisebb individuális kéréseiket is.

A legsürgősebb azonban, hogy hozzátartozóik után kutathassunk. És ez a legnehezebb dolog. Ha a hozzátartozók külföldön voltak, akkor még eredményt érhetünk el. De Magyarországgal ma még nem tudunk érintkezni. Most Moszkvát kéri fel egy küldöttség, hogy ebben a tekintetben legyen segítségre.

2000 nő individuális kéréseinek teljesítésére a különben kicsiny svéd kolónia nem rendelkezik elég erővel. Nyilvános gyűjtés útján befolyt közel 50 000 korona, de ez az összeg kevés. Hiszen a fiatalok továbbképzéséről is kell gondoskodni.

Ezért írtam amerikai barátainkhoz, hogy indítsanak ott gyűjtést. Gondoljanak arra, hogy csak a véletlen folytán kerültek ezek a nők internáló táborokba. Éppen úgy minket is odahurcolhattak volna. Aki kikerülte a szörnyű sorsot, az segítsen.

A magyar volt internáltak helyzetét még súlyosbítja az a körülmény, hogy míg a többiek az országuk követségének védelme alatt állanak, itt magyar követség nincs. Ullein-Reviczky úr elköltötte a 380 000 koronát, amely rendelkezésére állott a magyar nép pénzéből, s most szépen elhajókázott Törökországba.

Mindezt azért írom, hogy a következőket kérjem Tőled, Elnök Uram.

1. Légy szíves írj amerikai barátainknak, és támogasd kérésemet a nyilvános gyűjtést illetően.

2. Mi itt kéthetenként kiadunk egy *Információ* című könyomatost a volt internáltak tájékoztatására. Ebben közlünk magyarországi híreket, felvilágosítjuk őket arról, hogy horthyzmus, fasizmus és nácizmus okozta az ország és az ő szerencsétlenségüket. Általában a Te szellemedben vezetjük a lapot. A holnap megjelenő számban oldalas cikk jelenik meg Károlyi Mihályról. Arra kérünk

a) *néhány sorban üdvözöld a volt internáltakat,* bátorítva őket azzal, hogy a jövő Magyarországában ilyen barbarizmus többé nem fordulhat elő, és a demokrácia bizonnyal igyekszik jóvá tenni, amit a horthyzmus és fasizmus rajtuk és a többi elnyomott magyarokon elkövetett.

b) Légy szíves, *sürgesd meg Havasnál,* hogy küldjön címemre rendszeresen mennél több lapot (magyar lapot), hogy a volt internáltakat informálhassuk a magyarországi eseményekről. Havast már megkértem, hogy küldje a lapokat.

3 Végül arra kérlek Elnök Uram, hogyha hazaérkezel Magyarországba, vagy ha van alkalmad üzenetet küldeni a kormánynak, gondoljatok, illetve gondoljanak arra, hogy ezeket az embereket,

ha a lehetőség meglesz, hazaszállítsák hazájukba. Vállald el Elnök Uram, hogy szószólója leszel ügyüknek.

4 *Nagyon megnyugtatná a szerencsétlen embereket, ha üdvözlő soraidban azt is megírnád, hogy Tőled telhetően mindent el fogsz követni Elnök Uram, hogy annak idején, ha meglesz a lehetőség, mielőbb hazaszállítsák őket.*

A testileg és lelkileg beteg embereket a lelki *megnyugvás,* a *reménység,* hogy *Te támogatod* őket, *inkább meggyógyítja,* mint minden más orvosság és ellátás.

Ne haragudj, Elnök Uram, hogy ezekkel a kérésekkel éppen a mai időkben és helyzetedben zaklatlak. Tudom, hogy milyen nagy az elfoglaltságod, tudom, hogy a Grófnő betegsége mennyire igénybe veszi idődet, de viszont azt is tudom, mennyire együtt érzel az üldözöttekkel és a fasizmus áldozataival, ezért vagyok bátor ezeket a kéréseket előterjeszteni.

És ha szabad még azt kérnem, szeretném, ha kéréseimet mielőbb elintéznéd.

Remélem, mire soraim odaérkeznek, a Grófnő állapota javulóban van, és azt kívánom, hogy egészsége mielőbb teljesen helyreálljon.

Régi barátsággal és szeretettel üdvözöl

Böhm Vilmos

Rasunda (Svédország), 1945. július 26.

BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. augusztus 2.

Kedves Elnök Úr,

pár hete írt levelemre, melyben hazautazásunk lehetőségeiről és terveimről értesítettelek, nem kaptam választ. Pedig az idő sürget, és valamit döntenem kell. Itt is megismétlem, hogy feleségemmel még a nyár folyamán, augusztusban szeretnénk hazatérni és kérdezem a te szándékaidat. Nem jönnél-e te is velünk? Pallavicinivel üzentem a külügyminiszternek, hogy Károlyi és az én hazatérésem érdekében várjuk a kormány hivatalos intézkedéseit. Remélem, hogy ez alkalommal mégiscsak cselekednek és elég hamarosan. Repülőgép lehetőségek a következők: Tillon légügyi miniszter felajánlotta, hogy hazavitet Prágáig vagy Bukarestig, talán most már Bécsről is lehet szó. Az amerikaiaknak, akikkel Pallavicini ment, Párizs—Nápoly, Nápoly—Budapest vannak járataik. — Míg a kormánytól a válasz megérkezik, az oroszoknál is utánanézek az én engedélyemnek. Mindenképpen szeretném tudni tehát, hogy mit határoztál és mik a terveid. Egyáltalában kívánsz-e most hazatérni, s ha nem, mik az akadályai. Ha pedig nem szándékoznál most jönni, abban az esetben közöld velem legalább röviden, miheztartás végett elvi álláspontodat, kívánságaidat és a hazai helyzetről felfogásodat és célkitűzéseidet. Bár azt hiszem, hogy tökéletesen azonosak az elgondolásaink, mégsem szeretnék tájékozatlanságból a részletekben sem valami olyat tenni, amit nem óhajtanál és nem találnál célszerűnek vagy szükségesnek. Azt hiszem, néhány rövid pontban is össze lehetne foglalni programodat és kritikádat. Úgy látom, a kisgazdák jobboldali mozgolódását (Eckhardt mellett) visszaszorították. Én a kisparasztok kialakítását tartom igen fontosnak.

Mihamarabb várom leveledet, mert a napok múlnak. Most a repülőpostával mégis gyorsabb a levélváltás.

Sok szeretettel és a régi nagyrabecsülő ragaszkodással

Bölöni György

P. S. Nittiék pár hete hazatértek Olaszországba.

Párizs, 1945. augusztus 2.

———

GARBAI SÁNDOR LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. augusztus 8.

Kedves Elnököm, kedves Mihály!

Július 27-én kelt nagybecsű soraidat megkaptam. Nagyon örülök, hogy az angol munkáspárt hatalomra jutását Te is úgy ítéled meg, amiként én.

Meg vagyok győződve, hogy a dolgozó osztályoknak a szocializmusért, a világbékéért folytatott harcában új fejezetet jelent az angol népnek a munkáspárt felé fordulása.

Az európai reakciónak valóban likvidálódnia kell. De közel vagyunk ahhoz is, hogy a dolgozó tömegeket egy helyes szocialista akcióprogram alapján a kapitalizmus anarchikus rendszeréből a kollektív gazdasági rend keretébe átvezessük. Itt valóban szükség van, amiként jelzed is, egy alaposan megválasztott és kiformált szintézisre, mely a Kelet és Nyugat szocializmusát közös nevezőre hozza Még akkor is hasznos volna az ilyen, ha egyelőre egymás felfogásának tolerálásával kezdődnék.

Az egymás ellen való harcnak meg kell szűnni. A szocializmusért való felsorakozás széles területén, úgy a nyugati iránynak, mint a keletinek megvan a helyzeti adottsága, egymástól elütő miliője, s mindegyik a maga területén példaadó módon előmozdíthatja a kollektív termelés megalapozását, a tömegek állandó foglalkoztatását. Az egymás álláspontjának tolerálásával megsemmisül minden reakciós törekvés, mely arra vár, hogy mind a kettőre lesújthasson és azokat megsemmisítse. Így látom én!

Ez indít arra is, hogy leveled ama részével is foglalkozzam, melyben írod, hogy amíg hazajutunk, tartsak szorosabb viszonyt a Bölöni-féle „Magyar Függetlenségi Mozgalommal".

Ezeket a nagyon helyén levő szavakat azonban Bölönihez kellett

volna intézned, mert nem rajtam múlik, hogy az MFM-mel szorosabb viszonyom nincs, minthogy tag vagyok én ebben a mozgalomban, hanem Bölönin, aki érthetetlen okokból megakadályozza, hogy én itt közreműködjem.

Bölöni felszólíthatott volna engem régen az együttműködésre, de nem tette, inkább felhívott névtelen és jelentéktelenebb embereket. Sőt azt is megtette, hogy egy ízben az MFM egyik szekciója meghívott egy előadás megtartására a Magyar Házba. Ezt meg is tartottam. A két magyar forradalom volt a tárgy, óriási hatás! Eredmény: Bölöni megtiltotta, hogy a szekciók engem további előadásra felkérjenek. Írtam egy cikket is Bölöni lapjába, a *Magyar Szemlé*be. „Magyarország felépítése" volt a téma. Bölöni nem közölte. Ilyenformán hogy képzeled a szorosabb együttműködést?

A párizsi MFM-mozgalom az itteni Magyar Kommunista Párt kontrollja alatt áll! Ez a párt pedig nem engedi meg, hogy a Magyar Házba, amelyet erőszakkal elfoglaltak, szociáldemokrata pártszervezet betegye a lábát.

Én pedig az itteni szociáldemokrata Világosság szervezetével tartok, és ezekkel együtt igénylem, hogy ezen szervezet szintén kapjon a Magyar Házban hetenként egyszer termet előadás céljaira. De ezt nem tudjuk Bölöniéknél keresztülvinni, mert ők ebben „politizálást" látnak, és szerintük az MFM „nem politizál".

Te nagyon bölcsen jártál el, amikor Londonban megszüntetted az ottani emigráns szervezetet, nehogy ellentétbe jussanak az otthon felfejlődő mozgalommal. A Bölöni mozgalom ellentétbe jut az otthoni struktúrával, mert otthon élő eleven pártok tömörültek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba, míg itt Párizsban az MFM-mozgalom szervezetében csak a kommunista párt dominál. Más pártnak itt nincs szava.

Ha Te itt volnál, bizonyára nem tűrnéd azt az állapotot, mert ez mindenki számára mutatja, hogy a K. P. mentalitása itt semmit sem változott. Minden hibátlanul a régi, s amíg Te nem tudtál hazajutni, addig a Magyar Ház már vagy ötven kommunista párthoz tartozó egyént hazaküldött, de egyetlen szociáldemokratát sem.

A fentieket közlöm Veled, hogy erről az oldalról is tájékoztatva légy arról, hogy itt mi történik. Illetve, hogy valami miért nem történik?

A francia szocialista párt jövő heti kongresszusán tárgyalni akarják az itteni kommunista és szocialista pártnak egy nagy munkáspártba való egyesítését. Én is ott leszek, utána tájékoztatni foglak az ott meghozott határozatokról.

Addig is úgy neked, mint kedves nődnek a legjobb egészséget kívánja tisztelő híved

Párizs, 1945. augusztus 8. *Garbai Sándor*

BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. szeptember 4.

Kedves Elnök Úr,
vártam 14-i táviratodban jelzett leveledet, de csak nem akar megérkezni. Pedig ezúttal igazán igen vágytam volna tudni terveidről és elhatározásaidról. Egyáltalában: miként állanak hazatérési terveid. — Én, miután vártam hazulról bármiféle értesítést — az oroszokhoz fordultam hivatalosan, hogy adják meg a beutazási engedélyt. Azt mondották: a berlini főhadiszállástól kérik meg kérésemre a választ. Ennek már egy hónapja, a követségen sürgettem a dolgot, s miután máig semmi válasz, kezd a dolog egyáltalában nem érdekelni. A feleségem gyenge egészségi állapota nehezen engedi meg, hogy csak úgy vaktában nekivágjak egy ideiglenesnek szánt hazatelepülésnek, mert a lakásállapotok igen súlyosak, az inflációval az élet drága és nehéz, ha csak úgy bizonytalanra toppan haza az ember. Másfelől a francia kormány által felajánlott repülő lehetőségeim is csökkennek. Az ő repülőjárataik be- beszűnnek egyes vonalakon, s mikorára végre engedéllyel mehetnék, újra más utak után kell kutatnom, melyek pénzbe kerülnek, drágák és még ismeretlenek. Vonatra most még számítani sem lehet. Az amerikaiak indítanak vonatot haza az ideszivárgott magyar deportáltakkal, ezzel hazatérnek emigránsok is — az amerikaiak intézik el beutazásukat — de ez 14—20 napi utazást jelent, rengeteg átszállással, amire feleségemmel nem vállalkozhatom. Barátaink közül már többen otthon vannak, amint írtam, Hajdú is a párt támogatásával nem rendes utakon, hosszú, fáradságos, kalandos vergődésekkel. Egy részük két hónapig utazott.

A magyar helyzetről csak tapogatózásaim vannak, semmi direkt hír, semmi kapcsolat, mi még lapokat sem kapunk csak hébe-hó-

ba valami hulladékot Amerikán át. Hallom, hogy London rendszeresen kapja a magyar lapokat a BBC számára. Nem lehetne-e kijárni, hogy kérjenek ők két példányt s az egyiket hozzánk juttassák, mivel már Angliával rendes a postánk?

Arról hallottam valamit, hogy Garbai azt suttogja barátainak: Károlyi írta, hogy „együtt" megyünk haza. Fel kell hívjam figyelmedet arra, hogy Garbai, bár már a háború előtt sem foglalt el valami megbízható politikai pozíciót, már ezt a megkopott pozícióját is elvesztette. Kerülik kommunisták és szocialisták egyaránt, a megszállás alatt igen sok kritikának volt kitéve sok nyilatkozata, állásfoglalása. Mozgalmunknak tagja, de aktívabb munkát, pláne vezetőit, nem fejthet ki, nem viselnék el sem a tömegek, sem a vezetők. A Világosság, a szocialisták egyesülete, nem vette fel tagjai közé. Ezért igen ügyetlen volt és teljesen érthetetlen Böhmnek az az eljárása, amikor elnöknek kívánta rájuk oktrojálni. Egyrészt van egy kis „revíziós" baráti klikkje, ezekkel mozgolódik, másrészt csinált egy papír-egyesületet, valami federációs társaságot osztrákokkal és csehekkel (a csehek eleve visszautasították a kezdeményezést is), melynek manifesztumában magyar—osztrák—cseh federációt hirdet, mint „a második magyar köztársaság" elnöke. Nem komoly ember ő, elcsúszott és önmagát is kompromittáló. Igen káros következményei lennének, ha a helyzetet nem ismerve, a régi kapcsolat alapján, akár baráti, akár politikai közeledés alakulna ki vele.

Hazautazásom, amint írtam, tehát teljesen bizonytalan szálakon lóg. Szeretném tudni, hogy részedről van-e valami precizitás. És nem gondolod, hogy jobb lenne-e feleségedet, míg teljesen újra meg nem egészségesedik, Svájcban elhelyezni régi szanatóriumában s feladni Londont, s magadnak hazatérni? Nagyon várom, hogy értesíts egyéni helyzetedről is és a politikai helyzetre vonatkozólag szintén. Miféle pozitívumot kívánnak Bevinék? Romániával, Jugoszláviával, Bulgáriával megmondták és legalább jelezték, de egy szót sem ejtettek Magyarországról. A csehszlovák politika állásfoglalása is aggasztó. Mi alig tudjuk az embereket csendesíteni, s az alaptalan magyar kiutasítások a reakció, a lelohadt irrendentizmus tüzét élesztik újra. Belül rettentők a nehézségek nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag, a régi rendszer nincs leverve, a Szálasi szellem talán félig-meddig igen, de nem a Horthyé. Ha most a kezdetén nem csinálunk rendet, a történelmi lehetőséget elszalasztjuk, vagyis szalasztják, akik a dolgokat intézik. És külpolitikailag: mit engednek az oroszok és mit óhajtanak az angolok?

Remélem, hogy tájékoztató soraid mégiscsak eljutnak hozzám, és tisztábban láthatok az én teendőim felől is.

Mi hír Juditról? Feleségednek a mihamarabbi teljes javulást kívánva Itókával[1] együtt
maradok a régi ragaszkodó nagyrabecsüléssel és szeretettel

Bölöni György

Párizs, 1945. szeptember 4.[2]

---

[1] *Itóka:* Bolöni Gyorgy felesege.

[2] Néhány napon belül kedvezően alakult a helyzet, s Bölöni ezt újabb levélben (1945 szeptember 15) közölte Károlyival. A levél egy részlete így szól:

„Örülök, hogy végre csak a technikai nehézségek hátráltatják még az utazást. *Én semmiféle hivatalos meghivást nem kaptam.* Az oroszok hosszas hetek után most értésemre adták, hogy semmiféle engedélyre részukről nincs szükségem, ha megvan a magyar útlevelem. Így elmulasztottam a franciák balkáni repülőjáratát Bukarestig, s most csak Bécsig kaphatok tőlük egy ordre de missiont. És még így is nehezen szánnám rá magamat gyengélkedő feleségemmel, mert hiszen Bécstől Budapestig nem tudom milyen lenne az utazás.

Azt szeretném, ha osszeegyeztethetnők utunkat. Ha már nem jöhetsz erre, találkozhatnánk Bécsben, s onnan a derék magyar kormány valami alkalmatosságot mégiscsak tudna rendelkezésunkre adni, hogy hazameshessünk.

Ez az út technikai része. Talán az amerikaiakkal is lehetne valamit csinálni, ha te Párizson át vennéd utadat. Lehetséges lehetne ez? Az én készülődéseim — (carte d'identité, ki- és visszautazási vízum stb.) még 10—12 napot is igénybe fognak venni. Így csak a hónap legvégén mehetnénk.

Bármilyen nehezedre is esik, mégis arra kérlek, hogy levélben is tájékoztass terveidről. Főleg, ha nekem kellene először lábamat magyar földre tenni, s te még pár hétig nem jöhetnél. . ."

BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. szeptember 13.

Kedves Elnök Uram!

Ma vettem az örömhírt, végre megérkezett a hivatalos meghívás. A demokratikus Magyarország hazahívja és hazavárja nagy fiát, Károlyi Mihályt. Végtelenül boldog vagyok, hogy az első lépés megtörtént. Soha őszintébb örömöt politikai esemény felett nem éreztem. Szerető ragaszkodással és változatlan politikai és emberi hűséggel üdvözöllek, a lelkemből kívánom, hogy otthon siker koronázza minden lépésedet. Az elvhűség, az intrazigens harc a fasizmus, nácizmus és reakció ellen, a politikai és emberi erkölcs európai képviselője tér Veled haza országunkba. Ez a hazatérés a fiatal magyar demokrácia konszolidációjához kell hogy vezesse népünket, egyúttal kijelöli az utat Október szellemének renaissance-ához.

Engedd meg, Elnök Uram, hogy az üdvözlő sorok kíséretében a hűséges fegyvertárs és híved jogán — aki mint pártember is azt vallja, hogy politikailag senkihez sem áll olyan közel, mint Hozzád — néhány szerény, baráti tanáccsal terheljem meg úti tarsolyodat. Talán mindazt, amit írni akarok, éppen olyan jól tudod, mint én — vagy talán még jobban —, mégis kötelességemnek tartom az alábbiak megírását.

Magyarország felszabadult. A földreformot végrehajtották.[1] A fasizmus ellen folyik a harc. Új politikai vezetés alá került az ország. De a régi gárda, amely valaha Téged követett, részben testileg vagy szellemileg megrokkant, egy kis része talán áruló is lett. Az ifjúságot 25 esztendőn keresztül megcsalták, félrevezették, egy galád propaganda minden eszközével rágalmazták Károlyi Mihályt.

Emellett 25 esztendős Horthy uralom, a legutóbbi háború szennye és erkölcstelensége lesüllyesztette az emberi erkölcsöket.

Mindezt figyelembe kell venned, ha most hazatérsz, Elnök Uram. Politikai és magánérdek igyekszik majd kihasználni, kizsákmányolni a Károlyi Mihály nevében és személyében rejlő erkölcsi tőkét. Nehezebbé teszi helyzetedet, hogy a dolog természeténél fogva nem ismered az emberek egy nagy részét, hiszen 26 év óta távol élünk az országtól.

De mindezeket a nehézségeket a Te politikai rutinod, a Te okos magatartásod, a Te megközelíthetetlen erkölcsi fölényed könnyen legyőzheti. Csak néhány általános szempontot kell mindenkor szem előtt tartani. Ezekről szeretnék néhány sort írni.

1. Megismétlem, amit már hónapokkal ezelőtt kértem Tőled: Te ne lépj be semmiféle pártba. Te maradj a pártok felett. A pártok csoportosuljanak Károlyi Mihály köré. Te légy a kristályosodási pont. A mai Magyarországnak n i n c s e n egyetlen embere, aki politikai erkölcs, egyenes vonal, külpolitikai kapcsolatok, múlt, tisztaság tekintetében csak megközelíthetően Veled felvehetné a versenyt. Károlyi Mihály ma a magyar népnek, a magyar jövőnek felbecsülhetetlen kincse. Károlyi nem lehet egy párté — Károlyi a magyar népé. A magyar nép politikai és erkölcsi átalakulásának, megjavulásának szimbóluma lehet Károlyi Mihály, ha Károlyi lesz a Magyar Népköztársaság elnöke.

Kérve kérlek, Elnök Uram, anélkül, hogy ezt bárkinek is mondanád, anélkül, hogy ezt Te hirdetnéd, e cél lebegjen szemed előtt, e cél irányítsa cselekedeteidet.

Nem Károlyi Mihály személye érdekében kérem ezt Tőled. Senki nálam jobban nem tudja: Te szerényen hajlandó vagy szolgálni bármely poszton népünket. De a magyar nép, a magyar jövő, a magyar demokrácia érdekében kérem ezt Tőled.

Ezzel a kérésemmel jár, hogy már ma is az államfői szokásoknak hódolj. Csak akkor nyilatkozzál, amikor azt T e tartod szükségesnek, és nem akkor, amikor mások politikai vagy zsurnalisztikai érdeke ezt megkívánja.

2. A titkári állás egyik legfontosabb kelléke minden politikusnak. Még fontosabb a Te esetedben, Elnök Uram. Időbe kerül, amíg a Te kívánságaidnak megfelelő titkárt találsz. De addig is jó volna egy megbízható ember. Engedd meg, hogy egy személyt figyelmedbe ajánljak. Nádass József — ma ugyan a *Népszava* munkatársa — de nem megcsontosodott pártpolitikus — kitűnő újságíró, aki ismeri a polgári és szocialista, valamint kommunista politika és politikusok minden csínját-bínját. Legutóbb szabadult ki a mauthauseni koncentrációs táborból.[2] Igaz, hogy az első világháborúban elvesztette fél lábát, de műlábbal és hallatlan energiával olyan fürge és munkás, hogy ritkán láttam hozzá hasonlót. Sokat járt külföldön,

élt Norvégiában, Franciaországban, Svédországban, Ausztriában, mindenképpen megfelelő embernek tartom, Ignotus és Havas kitűnően ismerik.

Ismét hangsúlyozom, hogy csak arra az időre ajánlom, amíg, Elnök Uram, megfelelő titkárt találsz.

Az első idők nehézségein ügyesen keresztül vezethet.

3. Az utolsó kérésem peredre[3] vonatkozik, Elnök Uram. Ennek a pernek a sorsa a magyar demokrácia életkérdése. Ezt talán sokan nem ismerik fel helyesen.

De éppen azért, mert életkérdés, azért kell a per megindítása és vezetése dolgában módszeresen, személyi és tárgyi biztonsággal eljárni.

Úgy értesültem, hogy külföldi ügyvédet szándékozol megbízni, Elnök Uram, hogy a pert megindítsa és vezesse. Engedd meg, Elnök Uram, hogy a fegyvertárs aggodalmát fejezzem ki eme elhatározásod felett. Minden külföldi beavatkozás a reakció, Horthyék malmára hajthatja a vizet. De bizonyos, hogy otthon suttogó propagandával és a külföldön nagyon hatalmas barátaik segítségével, ezt Október, a demokrácia és ellened használhatják ki. Annál inkább, mert hiszen nem tudunk mindenhova eljutni, ahova a suttogó propaganda és a magas pártfogók befurakodnak.

De nemcsak Horthyék fogják ezt kihasználni. Félek, hogy orosz részről is bizonyos értetlenséggel és bizalmatlansággal fogadják majd ezt az elhatározást. Értetlenséggel és bizalmatlansággal, mert angol ügyvédről van szó. Még akkor is, ha az illető posszibilis az oroszok előtt, amint Pritt bizonyára posszibilis.

Annál nyomatékosabban képviselhetem ezt az álláspontot, mert a pert szinte személyes kérdésnek is tekintem. És meggyőződésem, hogy a magyar ügyvédek sokkal jobban képviselhetik ezt a bonyodalmas pert. És vannak Magyarországon még megbízható jogászok. Nem az én hivatásom, hogy neveket említsek. De Vámbéry hamarosan otthon lesz. Ki volna alkalmasabb és megbízhatóbb, hogy ezt a pert szellemileg és jogilag irányítsa, hogy ügyedet, ügyünket győzelemre vigye? Károlyi Mihály, kinek lelke legmélyén fekvő gondolatait is ismerem, aki a legönzetlenebb magyar ember — lásd Kál-Kápolna — gyűlöli még a gondolatát is annak, hogy ő vagyonért indít pert. Ennek a látszatát is el kell kerülni. Ezért volna jó Vámbéry vezetésével derék, megbízható jogászokat az ügy vitelére felkérni.

Nagyon kérlek, Elnök Uram, fontold meg jóindulattal előterjesztésemet.

Az a szándékom, hogy Bevinnek írjak levelet és szocialista oldalról igyekszem őt meggyőzni arról, hogy Magyarországon nem lehet

beszélni arról, hogy ott a demokráciát elnyomják. Sőt a reakció még túl hatalmas.

Kérlek, Elnök Uram, mielőtt utazol, tisztelj meg soraiddal és válaszold meg levelemet.

Neked és a Grófnőnek kellemes utazást, sok sikert kíván régi fegyvertársi hűséggel

Böhm Vilmos

Rasunda (Svédország), 1945. szeptember 13.

---

[1] *A foldreformot végrehajtották:* 1945. évi foldreformot. Jegyzetek.

[2] *Mauthauseni koncentrációs tábor:* Jegyzetek.

[3] Hazaárulási és vagyonelkobzási ítélete megsemmisítésére szándékozott Károlyi Mihály — minthogy nem ismerte a magyar demokrácia bontakozó erejét — pert indítani. Lévy Bélával és Pritt angol jogásszal tárgyalt ebben az ügyben. A perre azonban természetesen nem kerult sor, mivel a magyar népi demokrácia a régi megbélyegző torvényt eltorolte és 1946. februárban Károlyi érdemeit törvénybe iktatta.

BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. október 7.

Kedves Elnök Úr,

végtelenül köszönöm szeptember 21-i leveledet. Mi október 18-án indulunk Bécsnek, s onnan vonaton igyekszünk tovább. Feleségemmel igazán kockázatos az út, de még inkább a pesti élet megkezdése, de így is megpróbáljuk, mit tudunk otthon csinálni. Van viszszafelé francia vízumom, Bécstől vissza egy ordre de mission[1] egy repülőgépre, s ha a dolgok rendje úgy hozza, hamarosan vissza is jöhetünk, hogy folytassuk itt a régi életünket.

1 Rákositól kaptam levelet, melyben a hazautazásunk körül tett közbenjárásairól értesít. Akkor úgy látszik, még nem tudta, hogy Te megkaptad meghívásodat. Eljárt ügyemben is Gascoigne angol és Schoenfeld amerikai követnél, de úgy látszik többszöri sürgetése is eredménytelen maradt. Ez ma már mind nem fontos, csak mint jellemző dolgot írom ide.

2. A szakszervezeti kongresszusra egy hat tagú magyar delegáció van itt, élükön Kossa szakszervezeti titkárral.[2] Kossa igen kitűnő ember, ha a többiek (kommunisták) is ilyenek, akkor elsőrangú a garnitúrájuk. Megmutattam neki leveledet, s kértem, hogy hozza Rákosi tudomására. Ő valószínűleg hamarább lesz otthon, mint én. Úgy látom, hogy otthoni megjelenésedtől elsősorban azt várnák, hogy a helyzet kikristályosozódjék polgári oldalon. Ott ti. még mindig Veled takarózgatnak. Rákosi írja: „A jelenlétetekre óriási szükség van, mert a rendes, nem kommunista demokrata itt sajnos elég ritka madár. Csak mint kuriózumot mondom, hogy az októbristák zöme, Nagy Vincével az élén, vezeti a demokrácia elleni harcot. Az itteni helyzetről, sok nehézségünkről és kevés sikerünkről majd Cs. elvtársam fog beszámolni. Ha elfogadsz tőlem egy tanácsot,

úgy nagyon kérlek, minél előbb gyere. Október elején vagy november elején meglesznek az országos választások és nagyon örülnék, ha már Te itt lennél. Nem annyira arról volna szó, hogy fellépj jelöltnek, mert Téged úgy akarunk bevinni a parlamentbe, mint az összes pártok jelöltjét, hanem azért, hogy egy rendes demokratával több legyen."

3. Reuter nyilatkozatod kitűnő volt. Látom, hogy a budapesti rádió is idézi. Úgy látszik, nagyon is megérett az idő a hazatérésedre, legyen az bár ideiglenes is. Arra kérnélek, hogy jelezd egy táviratban — levélre már nem lesz idő —, hogy mégis lehetne-e szó hazajöveteledről az ősz folyamán.

4. Juditot nem láttuk, s így nem tudtam üzenetedet átadni. Pedig a dolog aktuális lenne, mert a franciákban megvan a hajlandóság a diplomáciai kapcsolatot mihamarabb felvenni.

Sok meleg üdvözlettel, feleségednek kézcsókkal, a régi nagyrabecsülő ragaszkodással

Bölöni György

Párizs, 1945. október 7.

---

[1] *Ordre de mission* (fr.): kiküldetési rendelvény.

[2] *Kossa szakszervezeti titkárral:* Kossa István ekkor a Szakszervezeti Tanács főtitkára volt.

BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. november 23.

Kedves Elnök Úr,

két hete Budapesten vagyunk. Buda tényleg romhalmaz, de Pest, ha szomorú is itt a pusztulás, egyáltalán nem reménytelen. A város hallatlanul gyorsan kezd rendbejönni. A lakossága elbalkanizálódott. Külvárosi nyomor, szegénység betódul a város szívéig, a körutakig is. Annál feltűnőbb az ellentét a kérkedő fényűzéssel, mely kivirul a belváros romkirakatain. A választások közvetlen közelsége, a sokáig húzódó kormányváltozás lekötötte a vezetőket, és így alapos kibeszélésem mind ez ideig még nem volt velük, de különböző, mindenfajta pártbeli érintkezéseim alapján leszögezhetem a következőket:

1. Téged mindenki hazavár. Rákosi nem osztotta elképzelésed, hogy feladatod e pillanatban az volna, hogy Londonban a magyar ügy egyengetője légy. Tereád idehaza más hivatás vár, amit senki más nem tud elvégezni.

2. Ha hazajössz, magától érthetőleg a Neked kijáró teljes erkölcsi és politikai elégtételt természetesen megkapod az egykori becstelen meghurcoltatásért. Téged, amint mondottam, magas államjogi méltóságra szánnak. Hivatásod a baloldal megerősítése volna a mindjobban megmutatkozó jobboldali mozgolódásokkal szemben. (A kisgazdapárt megerősödése a nyilas elemek szavazataival, Mindszenty hercegprímás pásztorlevele a földreform ellen, angol—amerikai—orosz ellentétek fellobbanása stb).

3. Az új nemzetgyűlés ugyan nem volt alkotmányozónak szánva, de már mint Szakasits mondotta, az első ülésen le fogják szögezni az ideiglenes alkotmányjogi állapot megszűntét, és deklarálni fogják, hogy köztársasági alapon állanak. Januárban pedig teljesen

rendezik az alkotmányjogi kérdéseket. A színfalak mögött láthatatlan legitimista akció folyik, mely feltétlenül összefügghet Ottó hosszabb időre tervezett, de füstbe ment ausztriai tartózkodásával.

4. Közbenjárásomra a külügyminisztérium tegnap táviratot küldött Neked, hogy a nemzetgyűlés megnyitására hazavár. E távirat valószínűleg már elkésve érkezett, mert hiszen a nemzetgyűlést november 29-re hívták össze. De ha akkorra nem is jöhettél haza, én is sürgetem mielőbbi hazatérésedet. A gazdasági helyzet szörnyű, de az infláción most már át kell gázolni. Tél, lakás, élelmezés, mind nehéz, de nem teljesen kilátástalan. Számodra pedig még a súlyos körülmények között is egy relatív kényelmet tudnak itt biztosítani, ami mindenesetre több, mint amit az utolsó emigrációs évek is adtak. De mindez a helyzet csak átmeneti. Érkezésedet várjuk, „régi híveid" is. Nagy Vincétől Veér Imréig is várják a mindenfajta csüggedő polgárok. De várja a parasztság, a kisgazdapárt tisztességes része, a java szocialisták, a legbaloldalibb barátaink is.

Nehéz pár futó sorban analizálni az itteni helyzetet. Egy bizonyos: a magyar társadalom lényegében nem változott. Az uralkodó osztályban, melyre most az új rend rácsapott, már Horthy alatt eltűntek a régi nagy különbségek, és a tőkések, a nagy állásokból kimozdított funkcionáriusok és főleg a gazdag zsidósággal összeházasodott arisztokraták szövetsége egységes, összefüggő lett. Hajdan, 1918-ban egymástól függetlenül intrikáltak az új rend ellen egyes grófok, ma szervezett, összetartó osztályrétegek acsarkodnak az új Magyarországgal, amerikai és angol szimpátiák után szimatolva. A magyar uralkodó rend a legkevésbé sem érzi magát bűnösnek, és így leterítve sem érzi magát a háborútól legyőzöttnek. Nem a népbíróság előtt álló nyilas vezérek ellen ugat, akik vesztét okozták, hanem a győző oroszok ellen, országromlásért, háborúvesztésért, zsidómészárlásért nem érzi magát felelősnek. Nem azért fordul, ha fordul, volt vezetői ellen, mert ezek fasiszták voltak, hanem mert nem voltak győző fasiszták s nem tudták megakadályozni a demokrácia hajnalodását.

Itt még a legjobb szándék dacára is a demokrácia építésében sok minden kezdetleges. A közélet átlyuggatott, az emberekben benne van a 25 éves romlás minden bűne, és gyökeret vert a korrupció, mely azonban nem külön magyar jelenség. Ha valamikor vezetted ezt a népet és fel akartad emelni, ma nem lehet magára hagynod. A történelem órája igazán az utolsóra fordult.

Juditot még Párizsban láttam és Blumra vonatkozó üzenetedet átadhattuk neki. Nagyanyjának kedves sorokat írt, de mire Pestre jöttünk, a lapokban Andrássy Gyuláné halálát olvastuk. Czirákyné és Pallavicinné mondották: igen gyönge volt már az utolsó időben,

egyszer ágyából kikelve össze is esett, nem bírták lábai. A feleségeddel való találkozás lehetőségének reménye tartotta benne a lelket és szépítette meg utolsó pillanatait.

Remélem, ez a levelem eljut Hozzád és egy táviratod mielőbbi érkezésedet jelenti. Addig is megpróbálok hírt kapni Rólad a hazatérő kongresszusi küldöttektől. Párizsban úgy hallottuk, a feleséged egészségi állapota jelentékenyen javult, és ezt sok üdvözlettel szívünkből kívánjuk. Feleségemmel együtt a régi nagy ragaszkodással vagyok igaz híved

Bölöni

Ui. Ha úgy döntesz, hogy mégsem jöhetnél, nagyon kérlek értesíts, mert az én itt-tartózkodásom tartama is a *Te jöveteledtől függ, és egész jövendőmet eszerint kell hogy intézzem.*

Budapest, 1945. november 23.

BUDAPESTI TÁVIRAT KÁROLYI MIHÁLYNAK LONDONBA

1945. december

Felkérnek azonnal térj vissza Budapestre stop Köztársaság kikiáltása küszöbön jelenléted feltétlenül szükséges stop Megválasztásod biztosítva érkezésedet táviratozd meg stop Szeretettel Bölöni Lukács fürdő.

BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. december 4.

Kedves Elnok Uram,

megírtam ugyan búcsúlevelemet, de ennek ellenére ismét írok, részben mert tudomásom szerint még Angliában vagy, s részben mert úgy érzem, olyan mondanivalóm van, amiről Neked is tudomást kell szerezned.

Mindenekelőtt referálni óhajtok bizonyos dolgokról. Arra kérlek, Elnök Uram, hogy a reám vonatkozó referátum maradjon egyelőre diszkrét. Erről Prágeren kívul senkinek ne szólj, senkivel erről ne beszélj.

De előbb fontosabb ugyekról kívanok referálni. Svédországban tartózkodik egy tíztagú kereskedelmi delegáció. Az emberek legnagyobb része értelmetlen. Nem érti meg a mai helyzetet. Csak uzleti és zsidó szemuvegen keresztul látják a dolgokat, a lelkük mélyén ma is horthysták. Ezzel az adott ténnyel számolni kell. De viszont ma nem túlságosan fontos, mert befolyásuk ezeknek az embereknek nincs.

Két kuldottet azonban találtam, akik világos itéletű emberek, nem politikusok, de viszont ismerik a politikai helyzetet, az embereket, vannak kapcsolataik stb. stb. Az egyik Zsedényitől is hozott ajánló levelet, a másik a Nemzeti Bank volt elnokével, Kárásszal van jó viszonyban. Mindezt azért írom meg, hogy Elnok Uram, Te magad is eszerint mérlegeld az elmondottakat. Sokat vitatkoztam veluk. Sajnos nem adhatok sztenografikus jelentést, de azt hiszem, hogy jól adom vissza az elmondottakat

I. Politikai pártok. 1. Egyik párt sem egységes. Mindegyiknek van jobb- és balszárnya. Csak ha ezt tudja az ember, akkor érti meg a különböző szimptómákat. A kisgazdapártban van egy kisebb

vezető réteg, amely becsületes demokrata. A tömeg nagy része jobboldali, reakciós, némileg fasiszta is.

2. Parasztpárt nagy része faji és antiszemita alapon áll, másik része zagyva, a harmadik, legkisebb rész Rákosival, de nem a kommunistákkal rokonszenvez.

3. Szociáldemokrata párt Szakasits szárnya a kommunistákkal való együttdolgozás híve. *Számszerűen* kisebbségben van ez a szárny, de *befolyása* a politikai életben nagy. A másik szárnynak a politikai életben semmi befolyása nincs. Peyer, Buchinger, Györki, Propper és vele a régi párt- és szakszervezeti vezetők nagy része elégedetlen Szakasits engedékenységével, s csak az alkalomra várnak, hogy felléphessenek Szakasitsék ellen.

A szociáldemokrata párt volt a felszabadulás után az ország legerősebb és vezető pártja. Minden komoly politikus azt állítja — mondják az informátorok —, hogy a községi választások előtt a párt megkapta volna Budapesten az *abszolút* többséget. Az országban a mandátumok felét. A közös lista a falra festette „az egység okmányát", és az emberek tömegesen vándoroltak át a kisgazdapártba. Csak ennek köszönheti a kisgazdapárt fölényes győzelmét. Ezt most Peyerék persze kihasználják.

4. A kommunista párt balszárnya az 1919. évi mentalitásban él, egyedül akar kormányozni, rögtön szocializálni akarja a nagyüzemeket, nem akar együtt menni a kisgazdákkal és a szociáldemokratákkal. Ezzel szemben állnak Rákosi, Vas Zoltán és mindazok, akik szellemileg valóban számítanak valamit, s akiknek nagy a befolyásuk az oroszoknál. Ezeket nevezik a jobbszárnynak, s megállapítható, hogy a vezetés biztosan a kezükben van. Hozzátették, hogy a kommunista *vezetés* zsidókézben van, a szociáldemokraták *kifelé* ezt az árnyalatot eltüntették.

II. Személyi problémák. A legnagyobb baj a referátum szerint, hogy nincs kristályosodási pont, nincs elismert vezető, Rákosi szellemi, taktikai fölénye Tildy, Szakasits és Veres Péter—Kovács Imréék fölött még akkor is vitathatatlan volna, ha nem állna mögötte az orosz befolyás.

Tildy Zoltán jóindulatú ember, régi parkettpolitikus, aki szeretne az új idők szellemében haladni, de erély, gazdasági tudás és tekintély híján aligha a hivatott vezető.

Szakasits költő, „annak van igaza, aki utolsónak beszélt vele". Így jellemzik. „Jóindulatú, szeretne nagyot teremteni, de képtelen, mert nem bír a saját pártjával és feltétlenül Rákosi uralja."

A szociáldemokrata pártban van két nagyeszű és kiváló ember: Bán Antal és Riesz István. De nem kimondott pártvezérek. Nincs általánosan elismert tekintélyük.

A többi miniszter, pártvezér stb. stb. nem sokat jelent. „Az fog történni, amit a Tildy és a három államminiszter elhatároz. Azok pedig azt fogják határozni, amit Rákosi jónak lát. „De Rákosi sem az a nagyvágású ember, aki most az ország élére való volna."

Az egyik referens azt állítja, hogy Zsedényi volna a legkiválóbb ember. Őt kellene megtenni a köztársaság elnökének. (Azt hiszem, ebben az értékítéletben „der Wunsch ist der Vater des Gedankens"[1]. Böhm.)

III. Gazdasági problémák. Nem részletezem, hogy mit mondtak. Hiszen ezeket a problémákat ismered, Elnök Uram, úgy ahogyan én ismerem azokat. Élelmiszerhiány, hiány a termelőeszközökben, gépekben, közlekedés, szén- és vagonhiány, dunai közlekedés akadályai stb. stb. Mindezek fölött áll az infláció. Ezt megállítani nem lehet, nem tudják. Most próbálkoznak, de addig, amíg csak 2/10-ét termelik annak, amit elköltenek, az inflációnak emelkednie kell. Azért nem is akar Baranyai Lipót, aki mégis kiváló szakember, szerepet vállalni, nem akar sem a Nemzeti Bankban, sem a pénzügyminisztériumban vezetéshez jutni. „Nem akarja lejáratni magát", hangzik az információ, amelyhez én csak annyit teszek hozzá, hogy aki most önmagára gondol és lejáratásról beszél, az közel áll a szabotáláshoz (Böhm).

De folytatom, mert most még nem az én felfogásomról referálok, hanem arról, amit a küldöttek beszélnek. Az állami kiadásokat nem lehet, vagy nem tudják leszorítani. A négy párt a maga embereit kívánja elhelyezni, és lehetőleg mindenütt kell pártellenőr, ami szörnyen megdrágítja a közigazgatást és a gazdasági vezetést. Azonfelül még helyén van a régi közigazgatás, sőt a küldöttek szerint „még tíz évig helyén fog maradni, mert nincs, aki pótolja". Ezt ők befolyásos politikai és gazdasági vezetőktől hallották. Neveket is említettek. (Nagyon szomorú lettem, amikor ezt hallottam. Böhm.)

A gazdasági bajokon vagy három-öt év alatt lehet segíteni, vagy 50 év leforgása alatt. A három-öt évi terminust csak akkor lehet betartani, ha van külföldi termelési hitel. Ha ez nem jön, akkor ötven év is kevés a felépítéshez. „A külföldi hitel csak akkor ér valamit, ha külföldi ellenőrzés alatt áll a pénzügyi gazdálkodás" — mondják az informátorok, illetve papagájozzák mások mondásait. (Egyébként ez a zimmermanni példa a Seipel ellenforradalmi koncepciójának az eredménye volt. A külföldi tőke segítségével akarták agyonütni a forradalmat. Böhm.)

Elmondották, hogy Svédországban üzleteket kötöttek, de nem lehet az árut leszállítani. Otthon nem lehet árut szállítani. A szénbaj szörnyű és a legnagyobb baj, hogy ismerik a problémákat, de nem mernek hozzányúlni az orvosláshoz. Minden párt a presztizsét félti,

mert könnyen ráfoghatják, hogy ellenforradalmár, hogy fasiszta, tehát tovább vurstliznak.

(Én nem így látom a helyzetet. A helyzet nehéz, válságos, — de megoldható. Persze szörnyű áldozatokat kell vállalni. A tőkének elsősorban, de sajnos a munkásságnak is. Csak ha mindenki vállal áldozatot, lehet újjáépíteni, fizetni a jóvátételt, és segíteni az országot átvészelni a bajt. Gazdasági tudás és bátor igazmondás mindenfelé — erre volna szükség. Böhm.)

IV. Károlyi-probléma. Ezt én vetettem fel. Nyíltan megkérdeztem, mit tartanak Károlyi Mihályról? Belátták-e, hogy mindaz, amit hirdetett, bekövetkezett, hogy ha az ő feje szerint mentek volna a dolgok, ma Magyarország a győzők oldalán állana?

Felelet: Károlyit bemocskolták. De azért mindenki tudta róla, hogy jellemes, nagy befolyású politikus, sokan érzik, hogy csak az ő politikája volt helyes.

Várják is haza. De ami mindenkire áll, az áll Károlyira is. Mit hoz? Mit tud teremteni? Maga köré fogja-e csoportosítani a négyfelé húzó igásokat, vagy meg tudja teremteni az egységes vezetést, amely nem tűr semmiféle különleges érdeket? Hoz-e kölcsönt? Hoz-e nyersanyagot, jobb közlekedést, megszabadítást a megszállási költségektől? A jóvátételi fizetések kitolását? Ha jönni fog, tomboló lelkesedéssel fogadják. Ha nem hoz semmit, csalódás lesz. Mert tudni kell, mindenki most messiást vár. A pénzstabilizációt nevezi az egyik messiásnak, a mezőgazdasági termelőeszközöket a másik, a harmadik szerszámgépeket, a negyedik vagonokat és mozdonyokat, az ötödik a szenet: a hatodik a hidakat, és mindenki az élelmiszereket és ruházatot nevezi messiásnak.

Bár Károlyi volna a mindent hozó messiás — fejezte be erről értekezését barátunk, aki csak elmondotta anélkül, hogy tudta volna, mennyire lerombolta a 25 esztendős Horthy-uralom az erkölcsöket.

V. Közhangulat. „Mindenki elégedetlen". Mindenki kritizál. Túl sokat és túl soká nélkülöztek az emberek. És most jön a kemény tél. Mindenki a külföldre kívánkozik. De ha javul a helyzet, a kikívánkozók három-öt százaléka sem menne el az országból. Meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy az ország dolgozhassék, akkor ez az ország nincs elveszve.

VI. Revizionizmus. Mindenki revizionista. Szerintük a lapok cikkei, a rádió, a közhangulat, mindenki revíziót követel, és „biztosra veszik, hogy Rákosinak lesznek sikerei a békekonferencián az oroszok segítségével. Ezért van olyan nagy tekintélye". (Benesről és a csehszlovákokról otthon olyan hangon beszélnek, ha nyilvánosan nem is, amit én nem akarok e levélben megismételni. Nagyon

szomorúnak tartom ezt a revíziós hangulatot. Ezt különben mindegyiknél külön-külön tapasztaltam. És a hozzám érkező levelek is megerősítik a revizionista szellem létezését. Böhm.)

Ezzel befejeztem volna a referátumot. Saját gondolataimat csak zárójelben közöltem. Nem állítom, hogy döntő jelentőségű a referátum, de rendkívül jellemző. Szakszervezeti vezető, aki Párizsban volt, írt kimerítő levelet. Sajnos nagyjából megerősíti mindazt, amit a kereskedelmi delegátusok közöltek velem.

Fájlalom, hogy így van: de nekünk kötelességünk, hogy világosan lássuk a helyzetet, eseményeket és az embereket.

Most pedig, Elnök Uram, magamról referálok. Ezt a részt kérem, kezeld különösen diszkréten, hiszen a dolog természetéből folyik, hogy ezt csak diszkréten szabad — elintézésig — tárgyalnunk. Ha erre vonatkozóan írni óhajtasz, Elnök Uram, akkor vagy kézírással, vagy Annus sógornőmnek diktálva küldd a levelet.

A felszabadulás után rögtön írtam levelet Szakasitsnak, illetve a pártnak, s jelentkeztem munkára. Kijelentettem, hogy semmiféle hivatalt nem kérek. De dolgozni akarok az ország és a párt érdekében, abban a helyzetben, amelyben a mi eszméink győztek. Kópiákból és hónapos késések után érkezett levelekből megállapítottam, hogy rögtön válaszoltak. Amint a beutazás lehetséges: jöjjek. Nagy szükség van reám.

Azután jöttek semmitmondó levelek. Látszott, hogy valamely okból nem tudtak, vagy nem mertek nyíltan írni. Szeptember 15-én írtak egy levelet, melyben udatták velem, hogy Nádass, a párt sajtóosztályának a főnöke ide akar jönni, sürgősen szerezzek neki vízumot. De a levélből csak annyit lehetett kivenni, hogy fontos ügyben akar velem tárgyalni. A vízumot 48 órán belül megszereztem. De valamely okból nem jöhetett.

Közvetlen ezután Szakasits írt egy párthivatalos levelet, melyben azt írta:

„Többször írtam már, legutoljára Váradi útján próbáltam levelet Hozzád eljuttatni. Most úgy gondolom, hogy a prágai kongresszuson részt vevő svéd elvtársak biztosan Hozzád juttatják ezt a levelet.

Arról van szó, hogy pártunk mindenképpen igénybe akarja venni munkásságodat, az a meggyőződésünk, hogy Te mind a pártnak, mind az országnak ott Stockholmban tehetnél kitűnő szolgálatokat. Most kerül sor a stockholmi magyar követség felállítására, úgy gondoltuk tehát, hogy mi a Külügyminisztériumban és a Minisztertanácson követnek Téged fogunk javasolni. Hangsúlyozni kívánom, hogy ez csak javaslat, de úgy hiszem, hogy a dolog menni fog. Mindenesetre már most tudnunk kell, hogy vállalod-e ezt a szép és fe-

lelősségteljes pozíciót, arra kérlek, válaszolj táviratomra. Amennyiben vállalod, úgy néhány hétre Pestre kellene jönnöd, kicsit tájékozódnod, viszonyainkkal megismerkedni, megbarátkozni. Sajtóattaséként Nádass Jóska menne ki stb."

24 óráig gondolkoztam. Reális ember vagyok. Tudom, mit jelent a követi állás. Ha volnék valaki, azt mondanám, hogy „felfelé buktatás". De semmiből nem lehet bukni vagy buktatni.

Azután egyebet is tudtam. Garmadával jöttek hozzám az üzenetek és levelek. Elvtársaink sürgettek, jöjjek haza. Kérdeztek, mi van velem. Szükség van reám. Az öregek reklámáltak elsősorban. Érthető: ők szembenállnak Szakasitscsal és kell elhasználatlan erő.

De ők a 25 esztendős Horthy-börtönben nem tudták, hogy a világ halad. Az 1918. évi Böhm nincs. Az 1945. évi Böhm pedig tanult a történelemből. Ők nem tudták, hogy értelmes ember Magyarországon ma csak olyan politikát csinálhat, amelynek alappillére: a két munkáspárt együttműködése, a Szovjetunióval való őszinte barátság, antirevizionizmus, a szomszédokkal való együttműködés, a reakció kiirtása stb. stb. Ha abban reménykedtek, hogy én ugyanezt a politikát fogom csinálni (és okos ember, aki engem ösmer, nem is gondolhatott másra), de legalább lesz egy egyenértékű tárgyalófél Rákosival, akkor is tévedtek. Mert 26 évi emigráció után csak hosszú esztendők után lehet az ember a *saját pártjában* elsőhegedűs. (Nem is szólva arról, hogy én erre a szerepre nem vágyom és NEM VÁLLALOM ezt).

De nem vállalok ellenzéki szerepet sem a pártban, a szociáldemokrata párt ma országos érdeket jelent, összekötőkapocs a kelet és a nyugat között, aki ma a szociáldemokrata pártot gyengíti vagy kettébontja, az ország érdekei ellen cselekszik.

És semleges néző szerepét sem vállalhatom. Mert én nem vagyok beképzelt ember. Károlyi Mihály a pártok felett állhat és kell állnia, az országos szükséglet. Én nem állhatok egy sorban Károlyival. Károlyi Mihály csak egyetlenegy lehet, legyen . . . és van.

Ha hazamegyek, lojálisan támogatom a párt mai politikáját, vezetőségét, még akkor is, ha híveimnek és barátaimnak ezzel csalódást okozok. Az ország érdeke áll mindenek felett.

Reálisan kifejezve, ez azt jelenti, legyen egy kristályosodási pont: Károlyi Mihály. Ezt támogassa minden párt. Ha ezt nem lehet megcsinálni, akkor én befejeztem politikai pályafutásomat. Elmegyek nyugdíjba, nyugdíj nélkül.

Mindezeket megfontolva: táviratoztam Szakasitsnak, elfogadom az ajánlatot. Elfogadom, mert ha azt hiszik, hogy így tehetek szolgálatokat az országnak, a pártnak — amint írták —, akkor én teljesítem kötelességemet.

De megírtam nekik: súlyt helyezek arra a feltételre, hogy mindenekelőtt hazamehessek egy időre. Másodszor, ha a javaslatot nem fogadják el, ha az új kormány ellenezné, akkor is hazamegyek, minden feltétel nélkül. Nem kell állás, nem kell hivatal, otthon fogok dolgozni az ország és eszméim érdekében.

Azután jött még egy levél, amely túlságosan hízelgő reámnézve, azért nem idézem — mert én nem vagyok holló, akinek ki kell hízelegni a sajtot szájából. Az új kormány megalakulása után azon gondolkoztam, szabad-e nekem Tildy elnöklete alatt álló kormánytól ilyen kinevezést elfogadni. Megállapítottam magamban, ha a két munkáspárt a kormányban van, ha valóban országos érdek, akkor elvállalom.

Megkérdeztem a svéd kormányban levő barátaimat, ők boldogan vennék kinevezésemet. Ezt is megértem.

De azóta nem mozog semmi — csak a föld. Nem hallottam többet az ügyről. Igaz, azóta nem jött még újabb levél. Választások, új kormány — és ki tudja, lenyeli-e a kormány az én kinevezésemet?

Az is feltűnő, hogy a három szövetséges nagyhatalmon kívül, még sehova sem neveztek ki követet. A svéd négy nap múlva már leutazik.

De lehet, hogy a szövetségesek nem akarják egyelőre, hogy legyen Magyarországnak a semleges államokban követük. Bár ezt nem értem: Romániának, Bulgáriának, Finnországnak itt van követsége. De nem morfondírozok tovább, így áll a helyzet. Súlyt helyezek arra, hogy Te ismerd, Elnök Uram, a helyzetemet. Én tehát hazamegyek mindenáron. Kértem a csehszlovákoktól átutazó vízumot. Három hét óta a kérvény ott van, de még nem intézték el. Talán cikkem az oka. Hogy mikor utazom?

1. Mikor hívnak, illetve kapok beutazási engedélyt.

2. Végleg utazom-e, vagy csak „ismerkedésre". (Mellékesen megjegyzem, hogy jobban ismerem helyzetüket, mint ők.)

3. Nagyon szeretném, Elnök Uram, ha sürgősen, még elutazásom előtt tudatnád velem a Te véleményedet erre vonatkozóan. Prágernek is megírom, vele beszélhetnétek a dologról.

Remélem a Grófnő egészsége most már jó, kérlek, Elnök Uram, add át a Grófnőnek legjobb kívánságaimat.

Mély tisztelettel és régi hűséggel üdvözöl
Böhm Vilmos

Rasunda (Svédország), 1945. december 4.

---

[1] *Der Wunsch ist der Vater des Gedankens* (ném.): a kívánság a gondolat atyja.

BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. december 12.

Kedves Elnök Uram,

néhány nappal ezelőtt írtam kimerítő levelet, s ma újra kötelességem, hogy Hozzád forduljak információkkal és kérésekkel.

1. Tegnap ideérkezett G. T. a szocdem párt tagja, Bán iparügyi miniszter megbízottja, különböző kereskedelmi tárgyalások lebonyolítása ügyében.

2. Több levelet hozott a számomra, amelyek szerint a legközelebbi alkalommal utazzak haza. Az említett kinevezés dolgában beszéltek a miniszterelnökkel és Gyöngyösivel, mindkettő a dolgot helyesli. De természetes, hogy más tényezők is beleszólnak a dologba, — ha nem is a személyes, de a tárgyi véglegesítés kérdése, illetve elintézése tőlük függ. De haza kell mennem, mert azt kívánják, hogy otthon ismerjem meg a gazdasági és politikai helyzetet.

Tehát utazom. Ma megyünk a jegy, illetve a repülőhely miatt érdeklődni. Arra kérlek, Elnök Uram, hogy lehetőleg *postafordultával* tudasd velem utasításaidat és kívánságaidat. Az általános irány megmarad, amint azt számtalan levélben jeleztem. Lehet, hogy tíz nap múlva indul a repülő, szeretném, ha leveled addig ideérkezne.

Kérek arranézve is értesítést, mikor szándékozol hazautazni. Én úgy számítom, ha minden elintéződik, akkor január végén, vagy február elején ismét Stockholmban vagyok.

Budapesti címem: Budapest, V. kerület, Fürst Sándor u. 43. V. Böhm István mérnök címén.

3. A magyar gazdasági helyzet gyökérproblémája a szénkérdés és az élelmiszer-probléma. Ezen akar, ezen *kell* segíteni mindenkinek. Bán miniszternek a kiküldetéssel ez volt a célja. A bányászok nem tudnak dolgozni, mert nincs ruhájuk, cipőjük és élelmiszerük.

E katasztrofális helyzet megszüntetése érdekében kérjük a Te támogatásodat, Elnök Uram. A terv a következő. Igyekezzél kijárni az angoloknál, hogy

I. a leszerelt hadsereg használt ruha- és cipőkészletéből a lehető legnagyobb mennyiséget bocsássanak Magyarország rendelkezésére. Ha lehet mint ajándékot, ha kell mint megfizetendő árut. Az összeg nem lehet túlságosan nagy, tehát a hitelkérdés nem fog akadályokba ütközni.

Az anyag olyan is lehet, amelyet Angliában nem tudnak és nem akarnak már használni. Otthon kijavíttatják, és a szegény bányamunkás, aki vízben és köves bányában kénytelen dolgozni, boldog lesz, ha nem mezítláb kell dolgoznia az újjáépítésen. Az áldozatkészség megható. Leszállnak mezítláb a bányába. De ennek az áldozatkészségnek vajmi kevés a haszna. Megsebesülnek, és napokig, ha nem hetekig munkaképtelenekké válnak.

Az ügy elintézése rendkívül sürgős.

II. Mennél több ruhát kapnak, annál nagyobb a siker. Mert ha marad ruha és cipő, azokat a mezőgazdasági lakosságnak juttatják, ahonnan ezen az úton lehet megint élelmiszert szerezni a városi munkásságnak.

III. Ruházati cikkek alatt alsó- és felsőruhát értenek, mert mindkét nemű ruházati cikkben nagy a hiány.

IV. A szállítás kérdésében az angoloktól kérnek intézkedést. Valamilyen módon oda kell juttatni, de *sürgősen*.

V. Azonfelül azt kéri a magyar iparügyi kormányzat, hogy az angol hadseregtől leszerelt és leszerelendő *személy és teherjárművek*, dzsipek és traktorok egy tekintélyes részét *adják bérmunkára* át Magyarországnak, a többit Anglia oda diszponálja, ahova akarja. Persze Magyarország is átveszi fizetés ellenében. Csak a fizetési határidőt kell kitolni.

Kedves Elnök Uram, tudom, hogy a mai helyzetben nehéz számodra e kérés *közvetlen* elintézése. Éppen ezért a következő tervet eszeltem ki. E levél másolatát elküldöm Prágernek, akit felkérek, hogy lépjen Veled azonnal ebben az ügyben érintkezésbe. Ő talán kezdeményezheti a dolgot a Labour Party illetékes emberénél, és Te támogatnád más oldalról. Bizonyos, hogy kettesben megtaláljátok a leghelyesebb módot a sikeres elintézés biztosításához.

Tudom, Elnök Uram, hogy első pillanatban úgy tetszik, hogy itt egy szinte jelentéktelen kérdés, szállítási, vagy ajándékozási ügy elintézéséről van szó.

Sajnos, ez nem egy jelentéktelen, hanem centrális kérdés. A termelés megindításáról van szó, a közlekedés megjavításáról, a munkások élelmezésének valamelyes biztosításáról akarnak ezen a módon gondoskodni.

Nem akarom ecsetelni az otthoni gazdasági helyzetet. G. elvtársam a legnagyobb őszinteséggel ismertette velem a gigászi nehézségeket. Szinte azt kell mondani: ezeknek megoldásától függ a demokrácia további sorsa. Ez csengett ki Vorosilov marsall tegnapelőtt tartott beszédéből is, amelynek részleteit a rádióban hallottam.

Ezért biztos vagyok abban, hogy Te, Elnök Uram mindent megkísérelsz, hogy ez a *Mentőakció* sikerüljön.

4. G. jelentése szerint mindenki várja haza Károlyi Mihályt. Nagyon várnak, Elnök Uram. Jó, hogy így van. Könnyebb lesz a munkám.

5. Bánnak az a terve, hogy mielőtt visszatérek Stockholmba, *látogassak el Londonba G.-vel együtt.* Arra kérlek, Elnök Uram, hogy tapintsátok ki, hogy kaphatunk-e beutazási engedélyt. Nem szeretnék kérvényt beadni, ha arra volna kilátás, hogy visszautasítanak. Ha megkapjuk az engedélyt, akkor értesíts erről budapesti címemen. Ez azért is jó volna, hogy budapesti benyomásaimról tájékoztassalak, ha ugyan addig nem jönnél haza.

Grófnőnek jó egészséget kíván, régi barátsággal és szeretettel

üdvözöl híved
Böhm Vilmos

Rasunda (Svédország), 1945. december 12.

A NEMZETGYŰLÉS ELNÖKÉNEK LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. december 27.

KAROLYI MIHALY
NEMZETGYÚLESI KEPVISELÓ URNAK,
LONDON

A magyar nemzetgyűlés 1945. évi november hó 29-én tartott ülésén az 1945: VIII. tc. 2. §-ába foglalt rendelkezése alapján Képviselő Urat tagjai sorába választotta.

Amidőn erről van szerencsém Képviselő Urat örömmel értesíteni, egyidejűleg kérem, hogy törvényhozói jogainak gyakorlása céljából Budapesten mielőbb megjelenni szíveskedjék.

Budapest, 1945. évi december hó 27-én.

Nagy Ferenc
a nemzetgyűlés elnoke

RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1945. december 28.

Kedves Barátom!

Felhasználom az alkalmat, hogy Bede követ úr Londonba utazik és megkértem őt, hogy adja át e sorokat.

Bölöni György közös barátunk elmondásából értesültem, hogy különböző utakon küldött leveleim és értesítéseim nem jutottak el Hozzád. Fierlinger Zdenek cseh miniszterelnök úron keresztül küldött július 14-i leveledet megfelelő késéssel megkaptam, de különböző okokból nem tartottam helyesnek, hogy ugyanazon az úton válaszoljak.

Mi itt azt hittük, hogy hazautazásodat talán angol körök akadályozzák, és ezért háromszor is hivatalosan a külügyminisztériumon keresztül a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz[1] fordultunk, hogy hazautazásodat tegyék lehetővé. Óriási szükség lett volna itthon Rád. Sokak számára egyszerűen érthetetlen volt, hogy miért nem jöttél még haza. Azok, akik nem szívesen látnak itthon, felvetik a kérdést, hogy mivel magyarázható távolléted.

Illetékes helyen a nyár folyamán felmerült az a variáns, amit a Londonból érkezett emberek, mint a Te kívánságodat közölték, hogy diplomáciai megbízást kapnál Angliában. Itteni vélemény erre vonatkozólag az, hogy ahhoz, hogy Magyarországot teljes erővel képviselni tudjad, feltétlenül szükséges volna legalább néhány hetet itthon tölteni, hogy a viszonyokat megismerjed. Sok minden megváltozott még 1945. év folyamán is, aminek ismerete nélkül valóban bajos volna hazánkat megfelelően képviselni.

Arról bizonyára értesültél, hogy rehabilitációd hivatalosan is megindult. Bölöni barátunk közölte, hogy eddig semmi hivatalos értesítést nem kaptál arról, hogy az új nemzetgyűlés első helyen

Téged választott meg a közéleti férfiak közül behívandó 12 képviselő listáján. Ugyancsak Bede követ úrral megy Hozzád Nagy Ferenc nemzetgyűlési elnök hivatalos közlése erről a tényről, és egyben szívélyes meghívás arra, hogy funkciódat, mint a nemzetgyűlés tagja, vedd át.

Remélem, hogy ez a hivatalos meghívás most már minden kételyedet eloszlatja, és nemsokára itthon üdvözölhetünk.

A közeli viszontlátás reményében jó egészséget és jó munkát kívánok

Szívélyes baráti üdvözlettel
Rákosi Mátyás

Budapest, 1945. december 28.

---

[1] *Szövetséges Ellenőrző Bizottság:* l. Jegyzetek.

SZAKASITS ÁRPÁD LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1946. január 2.

Kedves Barátom!

Engedd meg, hogy felhasználva a most kínálkozó kedvező alkalmat, a legmelegebben üdvözöljelek.

Talán mondanom sem kell, hogy mennyire várunk haza Téged, és milyen rokonszenvvel és barátsággal tekint az egész magyar közvélemény, de különösen a Szociáldemokrata Párt Feléd. Soksok év óta figyelemmel kísérjük minden lépésedet, és köszönjük Neked mindazt, amit Magyarországért és a magyar demokrácia ügyéért egész nagy nemzetközi tekintélyed latbavetésével tettél.

Mint a *Népszava* főszerkesztője külön is meg akarom köszönni Neked a lapnak küldött legutóbbi nyilatkozatodat,[1] amely annál is nagyobb örömet okozott nekünk, mert minden egyes pontjával tökéletesen megegyeztek nézeteink.

E levél átadója Bede István elvtársunk, aki most Magyarországot lesz hivatva képviselni Angliában. Nagyon kérlek, támogasd őt munkájában, amely eleinte bizonyára nem lesz könnyű, hiszen sok félreértéssel és egy sötét múlt árnyainak emlékével is meg kell birkóznia.

A mielőbbi viszontlátásig, meleg barátsággal üdvözöl őszinte tisztelőd,

Szakasits Árpád
A Szociáldemokrata Párt főtitkára
miniszterelnök helyettes.

Budapest, 1946. január 2. [Levélpapír fejléce: SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT KÖZPONTI TITKÁRSÁGA]

---

[1] L. II. 210. lapján.

BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1946. január 30.

Kedves Elnök Uram!

Ritkán írtam meg levelet nehezebb szívvel, mint ezt a levelet. Be kell számolnom mindarról, ami az elnökválasztás körül történt. Sajnos a történtek nem olyanok, amelyek a jövőbe vetett bizalmunkat megnövelné. Nagy cécóval fogadtak a munkások a különböző gyárakban és kerületekben, valóban őszinte lelkesedéssel ünnepeltek, s akár kommunisták, akár szociáldemokraták, mindenütt őszinte szeretettel fogadtak. Nem kevésbé szívélyes volt ez a fogadtatás a kommunista pártban és a párt részéről.

Hiszem, Elnök Uram, hogy Te ismered bensőmet, tudod, hogy szerény ember vagyok, tudod, hogy nem kívánom, sőt ellenzem a személyemmel kapcsolatos ünnepléseket. De mindent eltűrtem, magamra vettem az ügy érdekében. Azt itt, a lelkekben élő nagy reakció, fél- és egész fasiszta szellem mellett a demokrácia ügyének véltem ezzel a hetekig tartó ünnepléssel szolgálatot tenni. De én a demokráciát az októberi gondolat szellemében értelmezem, és ezért minden beszédemben és felszólalásomban októbert magasztaltam, az októberi vezér, Károlyi Mihály mellett csináltam propagandát.

Az új alkotmánytörvény kapcsán pártomban, a kommunistáknál és Tildy miniszterelnöknél rögtön szóvátettem azt a meggyőződésemet, hogy a magyar köztársaság élén Károlyi Mihálynak kell állani. Megmagyaráztam, hogy nemcsak a Te személyedhez fűződő ragaszkodás és hűség diktálja ezt az álláspontomat, hanem az ország eminens érdeke. Károlyi Mihály volt az első magyar ember, aki a dühöngő háború kellős közepében, a hitleri győzelmek tetőpontján azt hirdette, hogy Magyarországnak a Szovjetunió felé kell orientálódni. Károlyi Mihály puritán önzetlensége, a legnehezebb időkben

mutatkozó államférfiúi bölcsessége a magyar demokrácia felé irányította a nyugati hatalmak rokonszenvét. Károlyi Mihály keleti és nyugati kapcsolatai beláthatatlan módon hasznosíthatók a szörnyen sújtott Magyarország javára.

Saját pártomban azzal érveltem, hogy a szociáldemokrata párt ma az egyetlen párt a parlamentben, amely október táborában harcolt. Pártunk saját tradícióit, kötelező múltját, sőt becsületét is lábbal tiporja, ha nem áll október és annak vezére mellé. A pártvezetés nagy részében lelkesen fogadta a gondolatot, a tömegek, tisztek és altisztek a pártban nem is akartak beszélni más megoldásról. A legfőbb vezetés is elfogadta érvelésemet, csupán arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem szabad a koalíciót felrobbantani, és nem szabad Károlyi Mihályt a leszavazás kudarcának kitenni. Néhány napig olyan volt a helyzet, hogy én kénytelen voltam azzal operálni, hogy visszavonulok minden tevékenységtől, ha az októberi gondolatot az elnökválasztás körül sérelem éri.

Rákosival Bölöni tárgyalt, és én tárgyaltam vele. Rákosi más érvekkel operált. Azzal kezdte, miért nem jött Károlyi három hónappal hamarabb haza? Hiszen nem lehet 27 évi távollét után valakit megválasztani, aki nem ösmervén a részleteket, hazajön és betül az elnöki székbe. Nem kell magyaráznom, hogy felvilágosítottuk őt arról, hogy miért nem jöhettél haza. Betegség stb. okok dolgában mindent megmagyaráztunk. Így született meg az általam küldött Böhm—Bölöni aláírású távirat, és Bölöni külön távirata Rákosi felhatalmazása alapján.

Tildy eleve kijelentette, hogy az ő pártja nem lesz kapható Károlyi megválasztására. Nem kell külön hangsúlyoznom, hogy ezt a határozottságot az is kiváltotta, hogy Tildy már akkor is aspirált az elnöki székre. Közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy a kisgazdapárt valóban gyűjtőmedencéje a jobboldali reakciós fasiszta köröknek. Van ugyan egy demokratikus szárnya, de ez gyáva. Ha bátor lett volna, akkor szembeszálltak volna a reakcióval és Károlyi jelöltsége mellett kitartottak volna.

Nagy Vincével külön tárgyaltam. Lakásomon látogatott meg, s nyíltan megkérdeztem tőle, hány szavazatra számíthatunk a kisgazdapárt balszárnya részéről, ha a két munkáspárt hajlandó volna a Te jelöltséged mellett állást foglalni. Nagy Vince 20—25 szavazatról beszélt, de amint szavaiból kivettem, ezek nem volnának biztos szavazatok, amint én a helyzetet ismerem, aligha lehet többre számítani, mint 15 szavazatra. Nagy Vince és mások erősen hangsúlyozták, hogy az ő pártjukban részben a reakciós elemek, részben pedig azok, akik függő helyzetben vannak, mint párttitkárok és más kisgazdapárti funkcionáriusok, nem jöhetnek számításba.

Elnézésedet kérem, Elnök Uram, hogy ilyen részletesen számolok be, azonban, amint Neked megígértem, őszintén akarok beszámolni, és szükséged van arra, hogy tisztán lásd, hogy mi a helyzet. Bizonyára megkaptad előző leveleimet, és így nem számolok be arról, hogy milyen szörnyű nehéz itt a gazdasági dolgok fejlődése. Éheznek, fáznak az emberek, ennek ellenére tisztességes munka folyik, bízom benne, hogy az újjáépítés és a demokratikus átalakulás, ha zökkenőkkel is, de haladni fog előre.

Politikai téren csak megerősíthetem azt, amit előző leveleimben írtam, hogy nincs fontosabb feladat, mint a reakció és fasiszta szellem elleni küzdelem. Ezért kell minden poklokon keresztül a két munkáspártnak együttműködnie. Bele kell vinni a lelkekbe azt, amit nagy általánosságban az emberek csak mondanak, és nem éreznek, hogy Magyarország áll vagy bukik a Szovjetunióval való viszony kialakulásával. Őszinte bizalom a Szovjetunió iránt, őszinte barátság a Szovjetunióval mentheti csak meg az országot, biztosíthatja. Magyarország függetlenségét és önállóságát.

Ami a Te egyéb ügyeidet illeti, erre vonatkozóan a következőkben referálok. Legkésőbb a holnapi nap folyamán benyújtják a Károlyi Mihály érdemeinek törvénybe iktatásáról szóló javaslatot. Valóban olyan elégtétel ez, amilyet nem kapott sem Kossuth Lajos, sem Rákóczi Ferenc *életében*. Kossuth és Rákóczi csak haláluk után kapták meg ezt az elégtételt népüktől, és boldog vagyok, hogy Te, Elnök Uram ezt még életedben láthatod, hogy mennyire elismerik mindazt, mit tettél. A törvényjavaslat kimondja, hogy Neked mint az *ellenállási mozgalom vezetőjének*, egy 300 holdas birtokot biztosítanak, de nem mint bármely kormánynak a kegyét, hanem a földbirtok törvény alapján, mint az ellenállási mozgalom vezetője, törvényszerűleg van jogod ehhez a birtokhoz. Egy olyan birtokot választanak ki, amelyben kastély van, hogy a Grófnővel együtt élvezhessétek a birtok szépségét. Ezenfelül természetszerűleg visszaadják a Horthyék által elrabolt vagyonodat, ezek között az Egyetem utcai palotát. Ezenfelül pedig biztosítani fogják a Magyar Népköztársaság első elnökének magas funkciójához méltó megélhetést. Nem kell mondanom, Elnök Úr, hogy én mindezt helyesnek és jónak, illetve a legkevesebbnek tartom, amivel a magyar nép Neked tartozik. Nem kell hangsúlyoznom, hogy politikailag sokkal helyesebb lett volna, ha ezenfelül Te lettél volna a magyar köztársaság elnöke. Sajnos a kisgazdapárt állásfoglalása ezt az utóbbi, a magyar nép és Magyarország érdekében rendkívül fontos és előnyös megoldást nem tette lehetővé.

Tegnap részt vettem a nemzetgyűlés ülésén, amikor megkezdték a köztársasági államformáról szóló törvény tárgyalását. A kommu-

nisták szónoka, Rajk László és a szociáldemokrata Kéthly Anna rendkívüli melegséggel emlékezett meg Rólad. A két munkáspárt percekig tapsolt neved említésekor. Hogy a kisgazdapárt ezt csendben szemlélte, ez számomra megmutatta, hogy milyen ebben a pártban a hangulat.

De éppen ezért szükség volna a Te jelenlétedre. Annak ellenére tehát, hogy nem választottak meg elnöknek, politikai szükségességnek tartom, hogy hazatérj. Arra kérlek, Elnök Úr, táviratilag tudasd velünk, hogy mikor érkezel. Olyan fogadtatásban lesz részed, amilyen fogadtatást még államférfinak Magyarországon nem adtak. Nagyon kérlek, ne kedvetlenítsen el az a tény, hogy a választás nem úgy sikerült, amint akartuk, mert én meg vagyok győződve róla, hogy jelenléted meg fogja könnyíteni a fasizmus elleni harcot, meg fogja erősíteni a munkásfront egységét és a demokratikus erők harci készségét.

Régi hűséggel és szeretettel üdvözöl Téged valamint a Grófnőt

Böhm Vilmos

Budapest, 1946. január 30.

Rónai Mihály András:

HÓDOLAT KÁROLYI MIHÁLYNAK

Elnök Úr,

a magyar nemzetgyűlés holnap helyreállítja a magyar demokrácia történelmi államformáját, a köztársaságot, melynek elnöki méltóságát először Kossuth Lajos, másodszor Ön viselte. S engem újra elfog a történelmi megrendülés, mely elfogott Párizsban, 1939 súlyos nyárutóján, amikor Önnek a rue Tronchet-n[1], a Madeleine-templom mögött bemutattak. Friss volt még a gyászhír a fiáról, az ifjú Károlyi Ádámról, akit merész pilótahadnagyként ért el a hősi halál.

— Ha nem éltetne a hit, mely idekünn húsz év óta éltet, most nem kívánnék tovább élni.

Ezt mondotta Ön, Elnök Úr, s én dadogtam valamit részvétről s kivált a hitről, a demokratikus Magyarországnak arról a hitéről, mely elnyomhatatlanul él s 1918—1919 óta a Károlyi Mihály históriai személyével mágikusan kapcsolatos. És amíg élek, emlékezni fogok arra a háborús, elsötétítéses éjszakára, amikor az Ön elnöklete alatt Hatvany Lajossal, Bölöni Györggyel, Fényes Lászlóval, Kéri Pállal, Faludy Györggyel s egyéb barátainkkal megalapítottuk a Londoni Magyar Tanács elődjét, az „Association des Amis de la République Française"[2] címen életrehívott nagy párizsi emigránsszervezet magyar szekcióját. Künn, az avenue de la Grande-Armée-n szuroksötét volt, a tanácsteremben a zöld asztal fölött a sárga villanyfényben Jean Painlevé referált, majd Paul-Boncour, az ezüstfejű, elegáns kis „Robespierrot" — szavaikat mindketten Ön felé, az utolsó törvényes magyar államfő[3], a virtuális Magyarország látható feje felé adresszálták, aki ott ült az asztalfőn és az elnémított magyar nemzet nevében bölcsen és méltósággal vála-

szolt. Amikor kiléptünk a kapun, az Étoile-ról a Diadalív hatalmas sziluettje köszöntött.

Öt esztendő telt el, míg áthaladhattunk alatta. Hogy a munka, melyet akkor, a háború első őszén Párizsban elkezdtünk, utóbb Londonban, majd New Yorkban, Jászi Oszkár, Vámbéry Rusztem, Ignotus, Buday György, Ignotus Pál s többi barátaink segítségével mekkora lendületet vett, csak a felszabadulás óta nyert értesüléseinkből bontakozott ki igazán. A munka, Elnök Úr, amit elvégeztek, a magyar történelemé: nincs mit szégyenkezniök nagy elődeiknek, Kossuthnak, Klapkának és Teleki Lászlónak, az 1859-es Magyar Nemzeti Igazgatóságnak színe előtt. A harc, amit a horthysta és habsburgista reakció hatalmas eszközökkel dolgozó ágensei ellen teljes győzelemmel vívtak meg, a mód, ahogy a londoni Foreign Office, majd a washingtoni State Department urait a szabad Magyarország ügye mellé édesgették, s ahogy a magyar emigráció oroszbarát politikáját következetesen *suprema lex*ként[4] emelték magasra, öt-hat esztendő kemény, lelkes és bölcs államférfiúi munkája — mindez odakerül majd, mint az emigráció Kossuthjának alakja 1848—1849 Kossuthjának figurája mellé, dicsőséges kiegészítésül az őszirózsás forradalomhoz, a magyar történelem legsugarasabb lapjaira. Azokra a lapokra, Elnök Úr, amelyek elmondják majd az Ady Endre forradalmát, melynek élén úgy vezérkedett Ön, mint Kossuth Lajos a Petőfi Sándor forradalma élén; azokra a lapokra, amelyek talpazata lesznek majd az Ön szobrának. A magyar történelem Rákóczi óta legtisztább, legönzetlenebb főnemesi demokratáját ábrázolja majd a szobor, Tisza István hatalmas ellenfelét s a Tisza István-i Magyarország megdöntőjét, azt a történelmi szabású férfiút, aki önmagát dobta a nemzet végzete elé, először adott földet és jogot a magyarnak — mégpedig úgy, hogy mindkettőből először a magáét adta oda —, majd történelmünk legmegrendítőbb szépségű gesztusával adta át a hatalmat a hazáért fegyverbe álló proletariátusnak, s végül teljes negyedszázadon át száműzöttként s nemzete előtt gyalázatosan elrágalmazva töltötte be a bujdosásban az élő tiltakozásnak és a szabad Magyarország gondolatának, a köztársasági jogfolytonosságnak kossuthi képviseletét.

Eltelt a negyedszázad, Elnök Úr; elnököt választ pár nap múlva a restaurált magyar köztársaság. Sem az orvostudomány, sem a jogtudomány nem ismer *restitutio in integrum*ot[5] — s nem ismer ilyet, úgy látszik, a politika sem. Kínálkoznának itt most hatásos állásfoglalások: elkiáltani, hogy *Ugocsa non coronat!*[6], vagy demonstrative kivonulni Cinkotára, mint a 67-es koronázáskor a protestáló hét függetlenségi búsmagyarok[7]. Mégsem teszünk ilyet. Egyrészt

azért nem, mert jó demokratákként mélységesen tiszteljük a magyar népképviselet akaratát, másrészt ezzel támadni látszanánk azokat, akiket segíteni szeretnénk, harmadrészt és legkivált pedig meg kell vallanunk azt is, hogy voltaképpen informálatlanok is vagyunk. Még azt sem tudjuk teljesen, vajon úgy fejezték-e ki Elnök Úr előtt a nemzet hazahívó óhaját, hogy foganatos lehessen; ám ha így is történt, egyáltalán nem tudjuk, ha vajon nem éppen Elnök Úr vonakodásán vagy húzódásán hiusult-e meg a szándék.

Ha így lett volna, Elnök Úr elhatározásának tisztelettel tartozunk. S akkor is arra kérjük: jöjjön haza. Engedjen népe hívásának; nem Önnek van mireánk szüksége, hanem Magyarországnak Károlyi Mihályra, aki nem pártoké, hanem az egész magyarságé, mint a szabad Magyarország történelmi formátumú és világraszóló presztizsű *representative man*je[8], mint egyetlen és kikezdhetetlen, erős és megpróbált *pater patriae*.[9] Várják itt a legjobbak és várja a nép, melynek képviselete most készül törvénybe iktatni Elnök Úr érdemeit, odaillesztvén a magyar *Corpus Juris*ban e törvényt a II. Rákóczi Ferenc és Kossuth Lajos érdemeiről szóló törvénycikk mellé.

Úgy értesültünk — s úgy is legyen —, hogy Elnök Úr, akit 1918 októberében Budapest népe vállára emelt s aki Magyarország népének 1919 januárjában földet adott, 1946 márciusában, március idusán érkezik[10] közénk.

Haladás, 1946. január 31.

---

[1] *Rue Tronchet:* 1939-ben Károlyi Mihály ennek a párizsi utcának egyik szállodájában lakott.

[8] *Association des Amis de la République Française* (fr.): a francia köztársaság barátainak egyesülete.

[9] *Az utolsó törvényes magyar államfő...:* a cikkírónak — noha cikkében így olvasható — nézete nem ez volt. Két és fél hónappal korábban, 1945. november 17-én, *A magyar Negyedik Köztársaság elé* című cikkében ugyane lap hasábjain fejtette ki, hogy szerinte nem helyes az az általános szóhasználat, mely a kikiáltandó köztársaságot Kossuth Lajos 1849-es és Károlyi Mihály 1918-as köztársasága után sorrendileg Harmadik Köztársaságnak nevezi, mivel nem szabad megfeledkezni arról az 1919-es Tanácsköztársaságról, mely a Károlyi-féle Népköztársaságot követte. Minthogy azonban felszólalása hatástalan volt, vagyis 1919-et akkor továbbra sem emlegették s a koalíció polgári pártjaival együtt létrehozott magyar köztársaságot a munkáspártok sajtója is Harmadik Köztársaságnak nevezte, cikkében ezúttal maga is ehhez alkalmazkodott. (Rónai Mihály András jegyzete.)

[4] *Suprema lex* (lat.): „Legfőbb törvény." A Cicero *De officiis* című művéből eredő szállóige teljes alakja: *Salus populi suprema lex esto*, „a nép üdve legyen a legfőbb törvény". Ez az eredeti alak a közhasználatban később úgy módosult, hogy *salus populi* („a nép udve") helyébe *salus reipublicae* („a köztársaság üdve") került.

[5] *Restitutio in integrum* (lat.): „Teljes helyreállítás." Jogtudományi és orvostudományi műszó.

[6] *Ugocsa non coronat* (lat.): „Ugocsa nem koronáz." A híres mondás eredetét illető több verzió legvalószínűbbike az, hogy Ugocsa vármegye rendei felelték ezt koronázásakor (1527. november 3.) I. Ferdinándnak, a mohácsi vész utáni első Habsburg-királynak. A mondás elterjedésében döntő mozzanat, hogy Ugocsa volt a régi Magyarország legkisebb megyéje; ezért olyan esetek jellemzésére lett használatos, melyekben egy törpe, de önérzetes kisebbség tartja fenn kilátástalan helyzetben is elveit. Bizonyos körülmények közt lehet a mondásnak némi humoros zöngéje is.

[7] *A cinkotai hét búsmagyarok:* 1867. június 8-án, amikor I. Ferenc Józsefet magyar királlyá koronázták, hét képviselő. az ellenzék szélső balszárnyának hét tagja a kiegyezés elleni tiltakozás hangsúlyozása céljából a koronázási ünnepségen való megjelenés helyett tüntetőleg egy cinkotai vendéglőbe vonult ki. (Ez a „hét búsmagyarok" kifejezés, mely akkor általánossá lett, nem tévesztendő össze a hétmagyarok" vagy „gyászmagyarok" szállóigéjével, mely a magyar előidőkből, a kalandozások korából ered.)

[8] *Representative man* (ang.): „Reprezentatív férfiú". A kozhasználatban: valamely nemzetnek, közösségnek, vagy eszmének legjellegzetesebb s egyben legméltóbb képviselője.

[9] *Pater patriae* (lat.): „A haza atyja." Cicero *Pro Sestio* című művéből. Magát Cicerót tüntette ki ezzel a címmel a római szenátus i. e. 63-ban.

[10] *1946 márciusában, március idusán érkezik közénk:* Ez volt az akkori értesülés. Mint ismeretes, Károlyi Mihály csak 1946 májusának elején tért haza.

EUGEN PRÁGER LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1946. február 10.

Kedves Elnök Úr!

Mellékelten megküldöm sógorom, Böhm Vilmos levelét Budapestről és nagyon boldog vagyok, hogy a sors különös kegyéből nekem adatott meg, hogy az első voltam, aki Elnök Urral közölhettem — több mint negyedévszázados emigráció után —, hogy a magyar nép és annak kormánya elismerte az Ön nagy érdemeit, és mint az ellenállási mozgalom nagy vezérét, sürgősen hazavárja.

Mindaz, ami a mellékelt levélben bennfoglaltatik, élénk bizonyítéka annak, hogy az Elnök Úr milyen helyesen látta az elmúlt időkben is az otthoni eseményeket, és minden cselekedete mennyire helyes volt. Boldog vagyok, hogy azon igaz hívei közé tartozhattam, aki az elmúlt nehéz időkben munkatársa lehettem és egy-egy elhatározásánál véleményemet nyilváníthattam. Boldog vagyok, hogy Ön mellett harcolhattam az Ön nagy, igaz ügyéért, a mi közös nagy ügyünkért, *Októberért*, egy új, progresszív Magyarországért.

Most úgy érzem, hogy életünk e harcos szaka lezárult. Elnök Úr és a Grófnő — remélem — hamarosan jó egészségben visszatérnek Magyarországra. Adja a sors, hogy boldog esztendőket érjenek meg otthon, ami úgyis csak némi kárpótlás a huszonhét éves zaklatott, sokszor kínzóan keserű időkért. De volt valami nagy és nemes ebben a több mint negyedévszázados harcban, amelynek az élén Önök állottak és mintegy farosz világítottak nekünk az ellenforradalom sötétségében és harcunknak értelmet adtak.

A magyar nép ellenségei úgy ülték meg az országot, hogy az ország csak akkor szabadulhatott meg tőlük, mikor az már romokban hevert. S miután most visszatérnek, remélem, hogy Ön és a Grófnő

kárpótolva lesznek a sok-sok bánatért, ami az elmúlt negyed évszázadban érte Önöket politikai és családi vonatkozásban. De az igazi öröm az lesz számomra, ha a sors kegye megadja Önöknek, hogy az az ország és nép, amelyért oly önzetlenül harcoltak, amelyért nyugalmukat és mindenüket feláldozták, az Önök segítségével és tanácsával új életre keljen. Azt kívánom, hogy sokáig nézhessék azzal a szeretettel az újjáéledő országot, mint amilyen szeretettel és féltéssel tekintettek a magyar népre a megpróbáltatások legszomorúbb korszakában is. Hogy láthassák virágzónak, szépnek és szabadnak ezt a magyar népet, akit a nincstelenségből kiemelni, földet adni Károlyi Mihálynak volt a leghőbb vágya.

S most, miután mindez valóság lett és Önök visszatérnek, én itt maradok az emigrációban és folytatni akarom harcomat, munkámat kulturális téren. Mesterségemben akarok dolgozni, mint eddig. A népek megbékülése kiadói programom, és mint szocialista fogok harcolni életem végéig mindezért. Rosszul fejeztem ki magam, hogy emigrációban maradok. Talán csak szokásból írom, mert hisz emigráns voltam az elmúlt huszonhét esztendőben Önnel együtt, Elnök Uram és oly sok más sorstársammal. De azt hiszem, az emigráció megszűnt. Hazamegy a Vezér! Otthon az országot olyan pártok irányítják, amelyhez többé-kevésbé mindannyian tartozunk. Tehát én most már csak egy külföldön élő magyar vagyok, és mint ilyen, fogom teljesíteni kötelességemet a pártomnál és mindenhol, ahol a magyar ügynek használni tudok. Ön volt a vezérem külföldi harcaimban, marad is nekem életem végéig. Ha otthon lesz, Elnök Úr és lesz kívánsága számomra, hogy itt, kint külföldön hogyan szolgáljam a mi ügyünket, az mindig parancs lesz számomra, amelyet teljesíteni fogok.

Nagyon kérem, hogy levelem vétele után értesítsen, Elnök Úr arról, hogy március 15-e hazautazásának végleges dátuma-e. S kérem, hogy intézkedjék, hogy ne legyen semmi technikai akadálya utazásuknak. Azt hiszem a legjobb volna erről az angol külügyminisztériumot értesíteni, mert odahaza nemcsak nagyon várják, de országos ünnepségre és fogadtatásra készülnek. Ma kaptam táviratot Budapestről, amiben nagyon kérnek, hogy távirati választ adjak érkezésének pontos idejéről, mert ezt mulaszthatatlanul szükséges nekik tudni, hogy mindent rendben el tudjanak intézni, ami az Önök visszaérkezésével kapcsolatos. Sógorom, Böhm értesít, hogy akkor fog visszatérni Stockholmba elfoglalni követi állását, ha mindezt elrendezte, és nagyon boldog lesz, ha Budapesten megérkezésükkor üdvözölheti és legalább az első napokat még Önökkel együtt töltheti. Várom Elnök Úr levelét, és egyben kérem, legyen olyan szíves lemásolás céljából a két helyettes minisz-

terelnöknek, Szakasits Árpádnak, Rákosi Mátyásnak és a Ház elnökének, Nagy Ferencnek Önhöz intézett — Bede István magyar követ által hozott — leveleket elküldeni, miután gyűjtöm az adatokat az Ön személyével, harcainkkal kapcsolatos okmányokat. Nem akarok még ma könyvet írni mindezekről a dolgokról, de nagyon vigyázok, hogy a történelemnek ez a fejezete ne legyen meghamisítva. Mert ha ennek a legkisebb jelét látom, akkor cselekedni fogok. Ezért gyűjtöm az adatokat. Nagyon kérem, ha bármilyen levelet tud és akar rendelkezésemre bocsájtani, ami harcainkkal, vagy ennek mostani utolsó fázisaival kapcsolatos, kérem szintén küldje el hozzám megőrzésre vagy lemásolásra. Természetesen nagyon érdekelne mindaz, amiről már beszéltünk, Jászi Oszkárral, Vámbéry Rusztemmel és másokkal folytatott politikai levelezéseiből.

Kívánok Önnek és a Grófnőnek minden elképzelhető jót, mindenekelőtt jó egészséget. Reméljük feleségemmel együtt, hogy hamarosan nálunk üdvözölhetjük Londonban még elutazásuk előtt.

Maradtam Elnök Úrnak és a Grófnőnek

igaz hívük
Práger Jenő

London, 1946. február 10. A levélíró sajátkezű aláírásával.

KÁROLYI MIHÁLY ÉRDEMEINEK TÖRVÉNYBE IKTATÁSA

1946. február 14.

A NEMZETGYŰLÉS 19. ÜLÉSE 1946. ÉVI FEBRUÁR HÓ 14-ÉN, CSÜTÖRTÖKÖN, VARGA BÉLA ÉS KÉTHLY ANNA ELNÖKLETE ALATT

Részlet

Tárgyai:

Elnöki előterjesztések

A Károlyi Mihály érdemeinek törvénybeiktatásáról szóló törvényjavaslat (Irom ány: 13. és 17. szám)

Ismertette: Faragó László (szd) előadó
Általánosságban hozzászóltak: Gulácsy György (kg)
Andics Erzsébet (kp)
Szeder Ferenc (szd)
Erdei Ferenc (pp)
Faragó László (szd) előadó

A Kormány részéről jelen voltak: Molnár Erik népjóléti miniszter és Ries István igazságügyminiszter.

(Az ülés délelőtt 10 óra 8 perckor kezdődött.)

(Az elnöki széket Varga Béla foglalja el.)

Elnök: T. Nemzetgyűlés! Az ülést megnyitom.

A mai ülés jegyzőkönyvének vezetésére Hegyesi János, az egyéb jegyzői teendők ellátására pedig Szántó Vezekényi István jegyző urat kérem fel.

Napirend szerint következik a Károlyi Mihály érdemeinek törvénybeiktatásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása.

Mielőtt az előadó úrnak a szót megadnám, a t. nemzetgyűlés tudomására hozom, hogy a törvényjavaslathoz a független kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt jelentettek be szónokokat, mégpedig Gulácsy György, Andics Erzsébet, Szeder Ferenc és Erdei Ferenc nemzetgyűlési képviselőtársainkat.

A nemzetgyűlés a bejelentést tudomásul veszi.

Faragó László előadó urat illeti a szó.

Faragó László (szd) előadó: T. Nemzetgyűlés! Boldog és büszke lehet az az ország, amelyben a hivatalos történetírás fedi a common sense-et[1] és ha az egyik, a hivatalos történetírás elítél valakit, elítéli a közvélemény is; ha pedig a hivatalos történetírás valakit a nemzeti héroszok sorába emel, valakinek a hazafias érdemeit elismeri, elismeri a közvélemény is. Boldogtalan és szerencsétlen ország az, ahol ez nincs meg, mert ez azt jelenti, hogy a hivatalos történetírást, a hivatalos közvéleménycsinálást idegen elemek, történetileg, társadalmilag vagy lelkileg idegen elemek vezetik és irányítják s ezek telepednek rá a népnek és a nép meggyőződésének a nyakára.

Ha ebből a szempontból különböztetünk boldogság és boldogtalanság, érdem és érdemtelenség között, akkor azt kell mondanunk, hogy ez a mi országunk huszonöt esztendőn keresztül boldogtalan és szerencsétlen ország volt, mert volt egy néphangulat, amely Októberben látta az ő nagy eszményeinek megvalósulását: a földet, a szabadságot, a becsületet és a békét, és ezzel szemben volt egy hivatalos történetírás, egy hivatalos társadalomszemlélet, egy politikai attitüd, amely a földosztókat harácsolóknak, a szabadság katonáit a kisantant-imperializmus[2] ügynökeinek, a becsület makulátlan bajvívóit a hazaárulás becstelenjeinek és a béke hőseit az országcsonkítás bűnöseinek kiáltotta ki.

Nem vitás, igen tisztelt Nemzetgyűlés, hogy ebben a történelemhamisításban, ebben a ferde és gonosz történelemszemléletben a magyar nép egy része is részt vett, mégpedig azért, mert huszonöt esztendőn keresztül leventeszellemben nevelték ezt az országot; silány, katonasapkás, libatollas szellemben, ahol a leventéknek — ahogyan az újságírói közhely mondja — feszes vigyázzban kellett állniok, mezítláb. Ez a feszes vigyázz és ez a mezítlábasság egyaránt jellemezte a magyar nép szellemi és ugyanakkor gazdasági helyzetét.

Az igazi magyar hangulat azonban Október hangulata volt: a föld kérdésében, ahol a grófi, papi és részvénytársasági ezerholdak állottak szemben a magyar parasztkoldusok millióival, — a szabadság kérdésében, ahol huszonöt esztendőn keresztül a szolgabíró és a csendőr, a szoldateszka és az ügyész jelentette azt, ami hiányzott a felelős szóból, a felelős gondolatból, a gyülekezés és a sajtó szabadságából — a becsület kérdésében, ahol az egyéni önzetlenséget, a tisztes szegénységet, a vezető áldozatkészségét, a magukéból való adást, a kirakatba helyezhető életet helyezték szembe a marhaszállításokkal és a talpbőrpanamákkal, az igazgatósági tagságokkal, az Ergonokkal és az ingyen részvényekkel, a kiviteli panamákkal és a frankhamisításokkal[3], — a béke kérdésében a háborús készülő-

dés, a Balatoni Leventék, a Héjjas Iványok szelleme volt az úr a nyugodt munkát kívánó, a nyugodt emberi életet kívánó tömegóhajjal szemben, amit a költő úgy fejezett ki, hogy „Emberséget az embernek, magyarságot a magyarnak".

Annak a korszaknak, amely a föld, a szabadság, a béke és a tisztesség gondolatát az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása után először jelentette és jellemezte, Október volt a neve, és talán jó lesz most, több, mint egy negyedszázad távlatából, ha ezt a nevet megtanuljuk áhítattal kiejteni, és megtanuljuk azt is, hogy ennek az Októbernek hőse, szimbóluma és inkarnációja Károlyi Mihály volt. *(Élénk éljenzés és taps.)*

Nem egyszerű és nem könnyű út az, amely Károlyi Mihályt fejlődése során idáig elvitte. Károlyi Mihály a leggazdagabb magyar mágnások egyike volt. Nem tudni, hogy hol politizált a magyar mágnásosztály, a Ballhaus-Platzon-e vagy itt, ebben a parlamentben; nem tudni, hogy hol érezte magát otthon, a Jockey Clubban-e vagy a Nemzeti Kaszinóban; nem tudni, hogy ki volt a vezérük; bizonyára nem a mindenkori miniszterelnök!

A vezérük Zselénszky Róbert volt, akit én magam láttam a két forradalom, 1918 és 1945 között bebicegni a felsőházba, és amikor valamely agrárproblémáról volt szó, mankójával idegesen ütögetni a padlót és azt mondani: vissza kell állítani a jobbágyságot! *(Kéthly Anna (szd): Majdnem száz évvel felszabadításuk után!)* Ez a Zselénszky Róbert szelleme volt az, amely a magyar mágnásokat, a magyar arisztokráciát eltöltötte és talán ennek a Zselénszky Róbertnek szellemében kezdett politizálni az a fiatal Károlyi, aki az OMGÉ-nek vezére és elnöke volt. Ebből az OMGÉ-ből[4] hamarosan kikerült Károlyi Mihály és eljutott a függetlenségi és 48-as párthoz.

Volt egyszer egy ügyész Magyarországon, aki azt mondotta, hogy a destrukció 1848. március 15-én kezdődött. De a történelem számára a függetlenségi és 48-as párt — tehát nem a 48-as gondolat — igazi jelentőségét egyszer végre le kell mérni, akármilyen kínos és kellemetlen is ez a 48-asok számára.

A 67 — megint csak a pártot értem — az urbanus gondolatot, a 48 a provinciális arculatot jelentette. Csontja velejéig korrupt volt mind a kettő, a 48-as és a 67-es is, de míg a 48-asok pártja a falusi ügyvédeknek, korteseknek és provinc-szerkesztőknek volt a pártja s a Kossuth-kultuszból giccses klisét csináltak, kortesnóták színvonalára süllyesztették az országot, — a kormánypárt, a „67" kis pörkölttel vesztegetett és csendőrrel terrorizált. A 48-nak szellemi szintje volt a kispörkölt és az országos kérdéseket kokárdaalapon próbálta megoldani. Ezért volt a legsivárabb és leggyászosabb polgári korszaka ennek a magyar történelemnek 1867-től 1914-ig az 1906—1910 közötti koalíció.

Hangsúlyozni kívánom, hogy ebben a fejlődésben Károlyi Mihálynak csak rövid ideig volt szerepe. Károlyi Mihály rövidesen odakerült a Justh—Károlyi-szárnyra és ebben az időpontban Károlyi Mihály jelentősége már megnőtt. Ő az első és ő tartozik az elsők közé, aki az utca népével, a parlamentből távoltartott, onnan kisemmizett, csendőrszuronnyal és katonai terrorral lefogott munkásosztállyal először keresi a politikai együttműködést a választójog és a nép szabadsága vonalán. Ő az, aki már tudja, hogy az önálló bank, az önálló vámterület retrográd és primitív gondolatok, ennél sokkal többről és sokkal nagyobbról van szó: a választójogról, annak a munkásosztálynak jogáról, amely ennek az országnak építésében oroszlánrészt visel.

Az amerikai út,[5] amelyet a munkásosztály vezetőivel együtt tesz meg, már szintén ennek a fejlődésnek egyik étape-ja; és amikor Károlyiék hazajönnek s a világháborút találják itt, megkezdődik a polítizálásuk a demokráciáért, amely demokrácia, ha lett volna, ha lehetséges lett volna, akkor az Osztrák—Magyar Monarchia vagy Magyarország nem sodródott volna ebbe a háborúba és nem úgy állt volna a világ közvéleménye előtt, mint Európa legreakciósabb és legfeudálisabb országa, Spanyolország méltó testvére — a háború ellen akkor, amikor Doberdó poklát és Volhínia mocsarait[6] szenvedte végig a magyar nép — a békéért akkor, amikor az esztelen vérontásnak már semmi-semmi értelmét sem lehetett látni; amíg megérkezett ahhoz a tragikus beérkezéshez, amely a magyar demokráciának — úgy látszik — sajátossága, hogy mindig összeomlás után kell a hatalmat átvennie; mindig azt kell jóvátennie, amit mások elrontottak és mindig azért kell viselnie a felelősséget, amit mások vétkeztek. Vállalnia kellett Károlyi Mihálynak és Károlyi Mihály kormányának a háborúvesztést; vállalnia kellett azt, hogy rendet teremt ebben az országban, amelyben az anarchia lett úrrá a háború következtében; vállalnia kellett azt, hogy felépíti az országot, amelyet stupid katonák, kalandor grófok és atheista papok leromboltak.

A Károlyi-forradalomnak, az októberi forradalomnak el kellett buknia. El kellett buknia azért, mert meg akarta menteni az országot, mert nem tudott úrrá lenni a belső ellenforradalmon és mert — és ezt is őszintén el kell egyszer mondanunk, — nem tudott úrrá lenni az antant-imperializmuson. Károlyi Mihály és Károlyi Mihályék azt hitték, hogy ha az urak országa vétkezett Európa ellen; ha az urak országa volt itt mint reakciós színfolt, mint feudális park Európa közepén, akkor a magyar nép országa meg fogja kapni a felmentést. A nép országa ezt a felmentést nem kaphatta meg.

De el kellett buknia a belső ellenforradalomban is, ahol áldozatkész grófnők informálták a nyugati hatalmak kiküldötteit; ahol feld-

kirchi kalandorok készültek a nagy leszámolásra és nagy kalandra; ahol bankgassei rablók igyekeztek a maguk számára biztonságba helyezni az állam pénzeit; ahol nemzeti egység volt a Károlyi-forradalom ellen, — nem a nemzetnek, hanem a beati possidentes-nek az az egysége, amellyel minden olyan pillanatban találkozunk, amikor arról van szó: több jog, több szabadság és magasabb adó.

De el kellett buknia az antant-imperializmuson is, amelynek gondolatmenete az volt, hogy inkább ellenforradalmat akar látni, mint baloldaliságot, — inkább egy kis pogromot, mint nagy vagyonadót, — inkább a jobboldali nacionalizmus revízióját, aknamunkáját, frankhamisítását, Jankapusztáját, Bethlenét, Gömbösét, Imrédyjét és Szálasiját, semmint demokráciát és baloldaliságot. Nagyobb volt a félelem Angliában a Labour Partytól, mint amekkora a német imperializmus újraéledésétől. Nagyobb volt a félelem Franciaországban a szociáldemokráciától, mint amekkora volt a félelem attól, hogy Alsace-Lorraine[7] megint visszakerül Németországhoz. Nagyobb volt a félelem Nyugaton az oroszoktól, mint amekkora félelem volt attól, hogy a német imperializmus egy másik formában újból feltámad, és ennek az aggodalomnak, ennek a félelemnek egy devastált Európa s benne a magyar ellenforradalom adta meg az árát. Huszonöt gyászos év volt az, amely erre a történelmi tévedésre, az osztályérdekeknek erre a rendkívül helyes, de ugyanakkor rendkívül szűk látókörű felismerésére következett.

Nem egészen érdektelen ennek a 25 esztendőnek a személyi mérlegét szimbólumokban megvonni.

Az októberi forradalmat Jászi Oszkár nemzetiségi politikája jelentette, a magyar ellenforradalmat Hargitaváralja jelképes székely község reprezentálta. Az októberi forradalmat Kunfi Zsigmond kultúrpolitikája fémjelezte, a magyar ellenforradalmat Hóman Bálint szellemtörténete. Az októberi forradalomnak Linder Béla volt a katonája, aki a katonák értékét végre egyszer pontosan lemérte, a huszonöt éves ellenforradalomé Bartha Károly, a szőlőfoglaló, és Beregfy-Berger, aki most áll a néptörvényszék előtt. *(Egy hang a szociáldemokrata párt oldaláról: Gyönyörű mákvirág!)*

Az októberi forradalomnak — még egyszer mondom — szimbóluma és vezére Károlyi Mihály volt, az ellenforradalom szimbóluma és vezére Horthy Miklós. Az a Károlyi Mihály, aki földosztó Károlyi volt, a magáéból osztott földet Kápolnán[8], szemben azzal a Bethlen Istvánnal, aki az egész politikáját az optáns-ügyre[9], az A-kasszára és a D-kasszára építette fel, s aki egyetlen külpolitikai érdeket ismert, és ez az, hogy a magyar feudum visszakapja a maga birtokait. Az egész revíziós politika semmi egyéb nem volt, mint szolgabírói állások visszaszerzése a kisközépposztály részére, birtokok visz-

szaszerzése a magyar feudum részére, ezen keresztül egy ellenforradalmi egységbe kovácsolása az érdekeknek a magyar nép ellen.

Ez a magyar tragédia dióhéjban, nevekben és szimbólumokban összefoglalva.

És ha egy végső szimbólumot akarunk adni, azt kell mondanunk, hogy huszonhét esztendőn keresztül Francia Kiss Mihály szelleme lebegett a vizek fölött, és amíg a magyar Októbernek Ady Endre volt a költője, a magyar augusztus költészetét Mécs László reprezentálta.

Igen t. Nemzetgyűlés! Egy rehabilitációs törvény van a nemzetgyűlés előtt. A nemzet rehabilitálni óhajtja önmagát *(Úgy van! Úgy van! a szociáldemokrata párt soraiban)*, miután a történelem igazolta Károlyi Mihályt. Igazolta azért, mert azok a problémák, amelyeket Károlyi Mihály annak idején felvetett: a béke kérdése, a földreform, a köztársaság, a demokrácia, a becsület és az országépítés problémája, íme itt vannak megint előttünk huszonhét esztendő után, és huszonhét esztendős árat kellett fizetnünk érte milliónyi emberrel, tenger könnyel, vérrel és szenvedéssel azért, mert nem 1918-ban, hanem 1945-ben kellett e kérdések megoldásához hozzáfognunk.

Amikor Károlyi Mihály a fegyverszüneti tárgyalás során Belgrádban járt[10], elhangzott a magyar szoldateszkánál semmivel sem különb francia szoldateszka részéről, Franchet d'Espéray szájából a következő kérdés: Vous étiez tombés si bas? Önök ilyen mélyre süllyedtek? Akkor nem felelt Károlyi Mihály. Egy pár hónapig kellett volna várnia a felelettel, 1919. augusztus 6-ig, és akkor lehetett volna felelnie: Oui, mon Général, nous étions tombés si bas! Igen, tábornok úr, ilyen mélyre süllyedtünk! de az önök bűnéből, akiknek kedvesebb volt egy tenger nélküli admirális, és a tolvajosi akácos akasztott embereket himbáló szele, mint az az osztályától elszakadt magyar gróf, aki odaállt a magyar nép élére, és mint a fehér őszi rózsa. *(Buchinger Manó (szd): Dicséretére a francia nemzetnek, elkergette később azt a tábornokot!)* De most, t. Nemzetgyűlés, egy új Európa van, és az a consensus populi[11], amelyről előbb beszéltem, kifejezésre jut ma már ebben a törvényjavaslatban, amely felállítja a vádlottak padjáról azt a Károlyi Mihályt, akit méltatlan bírák, Nyéki Német Jánosok ültettek oda a vádlottak padjára, és a szabadsághősök glóriáját fonta feje köré.

Egy becstelen rendszer megpróbálta elrabolni Károlyi Mihály becsületét. Méltatlan bírák in contumatiam elítélték, vagyonának egy részét családtagjai kapták, akik közül nem egy ezt a rendeletet, ezt az ítéletet szisztematikusan előkészítette. Vagyonának többi része a nemzeti közművelődési alapra szállt s ha lehet risum teneatis-t[12]

mondani, akkor valóban risum teneatis nemzeti közművelődésről beszélni ezzel az elmúlt huszonhét esztendővel kapcsolatban, amikor egyetemeket emeltek, de nem engedték be az egyetemekre sem a kutatás szellemét, sem a kutatni vágyó diákságot, amikor középiskolákat állítottak fel, de a középiskolákban fasizmusra nevelték a gyermekeket, amikor elemi iskolák és új tantermek születtek, de ezekben az új elemi iskolákban és ezekben az új tantermekben a szegénység alázatára, a fasizmus tiszteletére, a militarizmus imádatára tanították a magyar gyermekeket.

A nép most igazságot tesz és Károlyi Mihály érdemeit törvénybe iktatja. Történelmi két évszázad zárul le ezzel, t. Nemzetgyűlés. A szatmári békében Károlyi Sándor kuruc generális letette a fegyvert, nem akart küzdeni az osztrák ház, egy egész világ ellen, és grófi címet és nagybirtokot kapott érte jutalmul. 1918-ban ennek a Károlyi Sándornak egyik késői utóda, Károlyi Mihály letette a grófi címet, visszaadta a földet azoknak a magyaroknak, akiké valóban volt és első szolgája lett a magyar népnek. *(Úgy van! Úgy van! — Taps.)*

És hiába nevelték szolgaságra ezt a népet! Ha szabadon nyilatkozhatik, akkor nagy szolgáit mégis szívébe zárja, ahogyan szívébe zárta Rákóczit, Kossuthot és szívébe zárta Károlyi Mihályt. A harmadik magyar köztársaság meghajtja zászlóját a mocsoktalan második köztársaság hőse és szimbóluma előtt. Olyan áldozatos, olyan becsületes, olyan magyar és olyan demokrata akar lenni, mint amilyen ez a második magyar köztársaság volt. Ennek szimbóluma ez a törvényjavaslat, amelynek elfogadását kérem a t. Háztól. *(Élénk helyeslés és taps a nemzetgyűlés minden oldalán.)*...

Andics Erzsébet (kp): T. Nemzetgyűlés! Történelmi jelentőségű törvényjavaslat fekszik a Ház asztalán. Történelmi jelentőségű azért, mert Károlyi Mihály nagy történelmi eseményeket képvisel és mert Károlyi Mihály alakja is nagy magyar történelmi alakká nőtte ki magát.

Károlyi Mihály fellépésével a 67-es Magyarországon[13], annak politikai életében a függetlenségi harc történetében egy újabb fejezet kezdődött. Károlyi Mihály, ellentétben azokkal a hurrá-hazafiakkal, azokkal a jelszavas függetlenségiekkel, akiknek olyan nagy volt a száma, a magyar függetlenségért vívott harcot összekötötte a magyar haladásért folytatott küzdelemmel. Károlyi Mihály megértette, hogy Magyarországon a 67-es politikának, Magyarország félgyarmati helyzetének, Ausztriától való gazdasági és politikai függésének megvannak a mély belső okai, belső szociális támaszai. Károlyi Mihály megértette, hogy ez a németbarát, nemzetellenes politika Magyarországon elsősorban a nagybirtokra támaszkodik

és arra a fináncarisztokráciára, amely tűzön-vízen keresztül együtt ment mind a világi, mind az egyházi nagybirtokkal.

Ezért Károlyi Mihály a magyar függetlenség követelését egyesíti az általános választójog követelésével, és megkezdi a harcot a magyar parasztság földhözjuttatásáért. Amikor Károlyi Mihály a függetlenségért folyó harcot összekötötte a magyar nép jogaiért folyó harccal és amikor a nemzeti szabadságharcot, annak eszméit összekötötte a haladásért folyó harccal, akkor tényleg a 48—49-es hagyományok igazi szellemében járt el. Az 1848—1849-i és az azelőtti nagy szabadságharcosokra valamennyire jellemző volt, hogy amikor a magyar nemzet függetlenségéért szálltak síkra, ugyanakkor a magyar népi követeléseket, a magyar szabadság ügyét összekötötték az általános európai haladás ügyével. Akár Bocskayra, akár Bethlenre, akár a Zrínyiekre, Rákócziakra, vagy Kossuth Lajosra gondolunk, valamennyiükre kivétel nélkül áll az, hogy nemcsak a magyar nép szabadságáért küzdöttek, hanem az akkori koreszmék jeles képviselői is voltak, mind a politikai, mind a lelkiismereti szabadságért, a tudományok fejlődéséért, a szociális haladásért síkraszálltak.

Ezeknek az igazi nagy magyaroknak szellemében kezdte el működését a fiatal Károlyi Mihály. Károlyi Mihály megüzente a hadat a 67-es Tisza-féle reakciós politikának minden vonalon. Károlyi Mihály szembehelyezkedett nemcsak a Tisza-féle 67-es reakciós belpolitikával, hanem az ugyancsak Tisza-féle 67-es dualista reakciós külpolitikával is. Amikor Károlyi Mihály annak belátását követelte, sürgette, hogy a magyar nép, a magyarság akkor követi érdekeit, ha jó viszonyba lép a szomszédos népekkel, ha ennek előfeltételeképp baráti kapcsolatokat teremt a nemzetiségekkel, ha nem engedi magát a német imperializmus által ellenséges magatartásba kergetni Oroszországgal szemben, ha a nyugati haladó hatalmakhoz közeledik, amikor tehát Károlyi Mihály kifejtette ezt a Tiszáékkal szemben ellentétes külpolitikai programot, akkor tulajdonképpen a magyar haladó nemzeti és demokratikus erők évszázados külpolitikai vonalát képviselte és folytatta. *(Úgy van! a kommunista párt oldalán.)*

Ennek a Károlyi Mihály által hirdetett külpolitikának gyökerei messze visszanyúlnak a magyar történelembe. Ezek a gyökerek és hajszálgyökerek elnyúlnak egészen II. Rákóczi Ferencig, aki jóban volt Nagy Péter orosz uralkodóval, jóban volt a lengyelekkel, és akit barátság és szövetség fűzött Lengyelországhoz. Ez a magyar nemzeti külpolitika állandóan hangsúlyozta, hogy a szomszéd népekkel kell jóban lennünk, a szomszédos, főleg szláv népekre kell támaszkodnunk, csak így leszünk elég erősek ahhoz, hogy szembe-

szálljunk, ellenállást fejtsünk ki a német imperialista törekvésekkel szemben.

Ez a hagyományos magyar nemzeti külpolitikai vonal Kossuth Lajosnál zseniális külpolitikai tervvé, a dunai államok szövetségének tervévé jegecesedett ki. Ezt a külpolitikai programot vallotta Károlyi Mihály.

A magyar reakció, a 67-es dualizmus hívei, a Tiszák, Tisza István nem késlekedtek Károlyi Mihályt hazaárulónak nevezni. Nem voltak tétlenek ezen a téren, hazaárulónak nevezték ezt az embert, aki elsősorban nagy magyar hazafi volt. *(Úgy van! Úgy van! a szociáldemokrata párt oldalán.)* Károlyi Mihály ezt a harcot rendíthetetlenül folytatta. Ez a harca nem volt párviadal Tisza István gróffal, amint szeretik beállítani. Nem két ember harca volt, mert Tisza István mögött, de Károlyi mögött is magyar rétegek, szociális rétegek, osztályok álltak. *(Úgy van! Úgy van! a szociáldemokrata párt oldalán.)* Tisza István gróf nem a magyar népnek, hanem a magyar nagybirtoknak volt haláláig hű képviselője. *(Úgy van! Úgy van! a kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt soraiban.)* Károlyi Mihály, aki az akkori magyar parlamentben maroknyi képviselői csoport élén állt, a széles magyar dolgozó népi tömegeket képviselte.

Hogy ki volt az igazi hazafi, ki folytatott nemzeti politikát, Tisza István gróf-e, vagy Károlyi Mihály, azt a történelem azóta már eldöntötte. *(Úgy van! Úgy van! a szociáldemokrata párt oldalán.)* Egy politika értékét az szabja meg, hogy az a politika milyen eredményekhez vezet. A történelemben is végén csattan az ostor. Már 1918-ban bebizonyosodott, hogy a Tisza István-féle soviniszta politika a nemzetet romlásba döntötte. Azóta évtizedek múltak el, és ma látjuk, hogy Károlyi Mihály politikája megállta a történelem próbáját, Károlyi Mihály fokozott erővel folytatta harcát a magyar reakciós bel-és külpolitika ellen az első világháború idején. Nyíltan szembehelyezkedett a német szövetséggel és azzal, hogy a magyar nép százezreit vigyék vágóhídra az idegen, rabló német imperializmus érdekeinek szolgálatában. Károlyi Mihályt a nemzet növekvő szeretete kezdte körülvenni, és nyugodtan mondhatjuk, hogy Kossuth Lajos után Károlyi Mihályt ölelték leginkább szeretetükbe a magyar nép tömegei. *(Taps.)*

Károlyi Mihályt egész politikai pályafutása, nemzeti és demokratikus bel- és külpolitikai programja az 1918-i októberi forradalom hivatott vezérévé tette. Az 1918-as októberi forradalom nem egy kis csapat, nem a pacifisták, a galileisták[14], a szocialisták és az antimilitaristák[15] összeesküvése vagy puccsa volt. Az 1918-as októberi forradalom a magyar nemzetnek, sokmilliós népi tömegeknek a kísér-

lete, erőfeszítése volt, hogy az utolsó pillanatban megmentsék a nemzetet a pusztulástól. *(Taps a szociáldemokrata és a kommunista párt oldalán.)*

Az 1918-i októberi forradalomnak hatalmas előtörténete van. *(Úgy van! Úgy van! a szociáldemokrata párt oldalán.)* A magyar munkásság évről évre megújuló politikai tömegsztrájkjai, az 1912. májusi barikádharc, a magyar parasztság mozgalmai a 90-es és a 900-as években: íme a 18-as októberi forradalom előtörténete.

A magyar nemzet 1918 októberében arra vállalkozott, hogy megoldja azokat a kérdéseket, amelyeket az 1849-es vereség következtében nem sikerült megoldania, amely kérdések elmérgesedtek, amely sebek elüszkösödtek és amely kérdések megoldatlansága katasztrófával fenyegette a nemzetet. A magyar októberi forradalom tragikuma az volt, hogy elkésett. *(Úgy van! Úgy van! a kommunista párt oldalán.)* A demokratikus kormánynak már nem sikerült jóvátennie azokat a bűnöket, amelyeket a magyar reakció a nemzetiségekkel szemben elkövetett, és Magyarország darabokra szakadt. Ugyanakkor kétségtelen, hogy az októberi forradalom egész sor kérdésben gyengeséget mutatott fel, amely gyengeségekből éppen nekünk az 1848—1849-ben kezdett és októberben folytatott munkát... (Idegen lép a terembe.) Számunkra 1918 októbere nemcsak történelmi ese- mény, hanem eleven nemzeti tapasztalat is. Az októberi forradalom érdemeiből is, eredményeiből is, gyengeségeiből is tanulni akarunk.

Rá kell mutatnom ezzel kapcsolatban arra, hogy a 18-as októberi demokratikus forradalomnak megvoltak a gyengeségei. Nem kellő eréllyel szállt szembe azokkal, akik a demokrácia létére törtek. *(Úgy van! Úgy van! a kommunista párt oldalán.)* A demokratikus kormány sokszor bizony balfelé is, jobbfelé is nézett, igazságos akart lenni azokkal szemben, akiket erélyes kézzel kellett volna megsemmisítenie. Megvolt az a gyengesége, engedte, hogy a demokratikus forradalom idején elkezdjen szervezkedni az Ébredő Magyarok Egyesülete[16], kibontsa zászlaját a MOVE[17], meginduljon a belső ellenforradalom — és ezzel a belső ellenforradalommal szemben nem képviselte azt a kellő erélyt, amelyet a demokrácia megkövetelt volna.

T. Nemzetgyűlés! Történelmi igazság, hogy amikor egy nemzet előtt az a feladat áll, hogy elvégezze, ha elkésve is, ha nem is a maga idején, de az utolsó órában elvégezze a szükséges demokratikus nagytakarítást, akkor igenis, pártfogolni kell azokat a demokratikus erőket, amelyek egyedül képesek vasseprűvel ezt a nagytakarítást elvégezni. *(Taps a szociáldemokrata és a kommunista párt oldalán.)* A magyar nemzet, sajnos, százötven évvel később végezte

el ezt a nagytakarítást, mint végezték a haladottabb, boldogabb és szerencsésebb nemzetek. De amikor végre rákerült a sor, akkor a demokratikus kormányzatnak nem abban állt volna a feladata, hogy védje a reakciót vagy esetleg igazságot szolgáltasson neki, hanem hogy kifejlessze, támogassa azokat a népi erőket, amelyek egyedül voltak képesek ezt a történelmileg szükséges nagy munkát elvégezni. Mi, magyar kommunisták, a mi pártunk 1918 októberében, 1919 tavaszán elsősorban azt kifogásoltuk a Károlyi-féle demokratikus kormány politikájában, hogy engedte, hogy megnövekedjék, hogy arcátlanná váljék, egyre merészebbé váljék a belső ellenforradalom.

De a Károlyi-féle demokratikus kormányzat más tekintetben sem volt elég következetes, amikor a demokrácia megalapozásáról volt szó, mert hiszen a demokrácia védelme nem csupán karhatalmi kérdés. A demokrácia védelme elsősorban azt jelenti, hogy szociálisan megerősítjük azokat az osztályokat, a magyar népnek azokat a tömegeit, amelyek a demokrácia védelmezői és erői, és meggyengítjük azokat a rétegeket, amelyek évszázadokon át a magyar rabságnak, a németbarátságnak, a reakciónak a támaszai voltak az országon belül. A Károlyi-féle demokratikus kormány hónapokig húzta a földbirtokreform megoldását. Csak 1919 februárjában került sor a földbirtokreform-törvény[18] publikálására és mi nagyon jól tudjuk, hogy a minisztérium útvesztőiben annyira elsikkadt a végrehajtása, hogy nem is került a végrehajtásra sor. A hiba ott volt, hogy a demokratikus kormány félt attól, hogy elsieti a földreformot, félt rábízni a magyar paraszti tömegekre, amelyek végrehajtották volna gyorsan és alaposan és a vége az lett, hogy a magyar demokrácia pusztult ebbe bele. *(Juhász Nagy Sándor (pk): Ez nem egészen így van, mert megkezdődött a földreform, kijött a néptörvény! Már márciusban megkezdődött!)* Károlyi a maga részéről megkezdte ezt a munkát és örök időre fényes alakjává vált a magyar történelemnek azzal, hogy saját maga kezdte meg saját birtokainak felosztását.

Mi az 1918—1919-es demokratikus földreformból tanulni akarunk és éppen ezért megfogadjuk, hogy meg fogjuk védeni ezt a demokráciát és az a kötelességünk, hogy nem fogjuk engedni, hogy álhazafias jelszavakkal, soviniszta jelszavakkal, mint 1918-ban és 1919-ben, a magyar ellenforradalom szervezkedjék. *(Taps a kommunista párt oldalán.)*

Károlyi Mihályt hazaárulónak nyilvánította[19] az ellenforradalom, a huszonöt éves Horthy-korszak. Hazaárulónak nevezték ezt a nagy magyart annak a rendszernek képviselői, amely rendszer hazaárulásnak köszönhette létét, amelynek nemzetpusztítás volt

az egész működése *(Úgy van! Úgy van! a kommunista és a szociáldemokrata párt oldalán)* és nemzeti katasztrófa lett működésének az eredménye. *(Buchinger Manó (szd) tapsol.)* Azok az emberek, az a Horthy és Bethlen István, azok a Telekiek és Gömbösek, akik az ördöggel is hajlandók voltak cimborálni, csakhogy birtokaikat visszaszerezzék, 1919-ben árulónak nevezték azt az embert, aki sokmilliós vagyonát a haza oltárán önként feláldozta. Azok az emberek, akik 1919-ben a románokkal cimboráltak, a román hadsereget hívták be, akik beavatkozásért kilincseltek az antantnál, az a Bethlen István, aki tiltakozott a párizsi béketanácsnál, hogy Magyarországnak visszaadják a Tiszántúlt: ezek az emberek merték a hazaárulás Kain-bélyegét sütni Károlyi Mihály homlokára. De ez nem volt véletlenség. A Bethlen Istvánok rendszere, a Horthy-rendszer, a horthysták éppen azért, mert hazaárulásnak köszönhették létüket, egész fennállásuk alatt állandóan verték a mellüket, hogy elfeledtessék a világgal, hogy micsoda tizenhétpróbás hazaárulókkal is van dolguk. Éppen azért, mert Trianonnak köszönhették létüket, mert Trianont[20] hozták a zsebükben, amikor hazajöttek 1919 augusztus elseje után, kinek segítségével jöttek haza? Azoknak a hatalmaknak segítségével, amelyek számára spionkodtak 1919 tavaszán és nyarán, amikor a magyar nemzet fegyveres harcot folytatott magyar területekért és magyar nemzeti érdekekért. Ha egyszer hazajöttek azoknak a hatalmaknak segítségével, amelyek nyilvánvalóan Magyarország ellen törtek és magyar területeket akartak és kívántak, abból következett, hogy akkor alá is kellett írniok azt a békeszerződést, amelyet nekik diktáltak. Ezek a hatalmak azért segítették őket vissza a magyar nép akarata ellenére, mert tudták, hogy ha a magyar munkásság és parasztság nem volt hajlandó a Vyx-féle jegyzéket[21] akceptálni, a magyar nagykapitalizmus és nagybirtok akceptálja. Ezek 1920-ban sokkal rosszabb békefeltételeket írtak alá, mint aminőket a magyar munkások 1919 tavaszán visszautasítottak. *(Egy hang a szociáldemokrata párton: Sajnos!)* Ismerjük mi ezt a hazafiságot, ezt a hazug sovinizmust, amely hasonlít ahhoz, amikor a tolvaj azt kiabálja, hogy fogják meg!

Károlyi Mihály száműzetésbe kényszerült. Nem ő volt az első a magyar történelemben, aki száműzetésbe került és aki száműzetésben élte le életének nagy részét. A magyar történelem nagy fejezete az emigráció fejezete. Voltak olyan korok a magyar történelemben, amelyekben a magyar nemzeti eszmét, a magyar nemzeti öntudatot, a haladást nem az országon belül, hanem az emigrációban képviselték. *(Úgy van! Úgy van! —Taps a Ház minden oldalán.)* Boldogan és büszkén kell azonban megállapítanom, elérkezett az

ideje annak, hogy az agg Károlyi Mihály visszajöjjön az emigrációból, sőt elérkezett az ideje annak, hogy a magyar nemzet központi törvényhozó testülete rehabilitálja Károlyi Mihályt és a nemzet háláját fejezze ki iránta. Azért mondom, hogy boldogan és büszkén, mert új, fiatal demokráciánk visszakanyarodott a nemzeti politika útvonalán úgy bel- mint külpolitikai téren a 48—49-es hagyományok további folytatásához.

A magyar történelemben először történik meg, hogy a magyar nemzet nagy szabadságharcosának a magyar törvényhozó testület igazságot szolgáltat. Erre nem kerülhetett sor sem II. Rákóczi Ferencet illetőleg, sem Kossuth Lajost illetőleg, de sor kerülhetett Károlyi Mihályra vonatkozólag. *(Taps a Ház minden oldalán.)*

Boldog büszkeséggel tölt el ez a törvényjavaslat azért is, mert rendkívül nagy nemcsak a történelmi, hanem az elvi jelentősége is. Azt jelenti, hogy Magyarország törvényhozó testülete, a nemzetgyűlés, amikor igazságot szolgáltat Károlyi Mihálynak, tulajdonképpen ítéletet mond a múlt fölött, elítéli a 67-es Tisza-korszakot éppen úgy, mint a Horthy-rendszert és leszögezi magát a mellett az álláspont mellett, hogy abban az időben, abban a letűnt korszakban nemcsak egyes lépések voltak hibásak: az egész politika hibás volt. *(Úgy van! Úgy van! a szociáldemokrata és a kommunista párton.)* Az utóbbi száz esztendőben sajnos Széchenyinek, Rákóczinak, Kossuthnak, Deáknak, Petőfinek a szelleme és hagyományai gyengébbek voltak, kevésbé hatékonyak voltak a közéletben, mint mondjuk Tisza István vagy Wekerle szelleme, vagy hogy még nagyobbakat mondjak, mint Horthynak a szelleme vagy Gömbösnek a szelleme. Mai állásfoglalásunk azt jelenti, hogy végre Magyarországon nemzeti politikát folytatnak, hogy végre Magyarországon igazi demokratikus politikát folytatnak és pontot teszünk e gyászos száz esztendő után.

Ezért pártomnak nevében a törvényjavaslatot elfogadom. *(Élénk éljenzés és taps a Ház minden oldalán.)*

Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott nemzetgyűlés naplója. Hiteles kiadás. I. kötet. 1—30. ülés. Budapest, 1946. Athenaeum.

---

[1] *Common sense* (ang.): józan ész.

[2] *Kisantant:* l. Jegyzetek.

[3] *Frankhamisítás:* l. Jegyzetek.

[4] *OMGE:* l. Jegyzetek.

[5] *Az amerikai út:* Károlyi Mihály első világháború előtti amerikai útját l. I. 116. lapján.

[6] *Doberdó poklát és Volhínia mocsarait:* a jugoszláviai Doberdó és az ukrajnai Volhínia az első világháború alatt súlyos harcok színtere, ahol az osztrák—magyar haderők nagy vereséget szenvedtek.

[7] *Alsace-Lorraine:* Elzász-Lotaringia francia neve.
[8] *Kápolnai földosztás:* l. Jegyzetek.
[9] *Optáns-ügy:* l. I. 372. lapján.
[10] *Belgrádban járt:* Belgrádi fegyverszüneti szerződést l. Jegyzetek.
[11] *Consensus populi:* itt — népakarat, a nép jóváhagyása.
[12] *Risum teneatis:* lényegében: nevetséges.
[13] *67-es Magyarországon:* Kiegyezést l. Jegyzetek.
[14] *Galileisták:* l. Jegyzetek.
[15] *Antimilitaristák:* l. Jegyzetek.
[16] *Ébredő Magyarok Egyesülete:* l. Jegyzetek.
[17] *MOVE:* l. Jegyzetek.
[18] *Földbirtokreform törvény:* Károlyi-féle földreform: l. Jegyzetek.
[19] *Károlyi Mihályt hazaárulónak nyilvánította:* Károlyi-pert l. Jegyzetek.
[20] *Trianon:* l. Jegyzetek.
[21] *Vyx-jegyzék:* l. Jegyzetek.

II. TÖRVÉNYCIKK KÁROLYI MIHÁLY ÉRDEMEINEK TÖRVÉNYBEIKTATÁSÁRÓL[1]

1946 február

1.§[2] Magyarország nemzetgyűlése Károlyi Mihálynak, a Magyar Népköztársaság volt elnökének kimagasló érdemeit, amelyeket egy emberöltőt meghaladó államférfiúi működése során a magyar népnek az évszázados elnyomatástól való megszabadítása és földhözjuttatása, a magyar állam függetlenségének kivívása, a demokratikus államrendszer megvalósítása, a szabadság, az egyenlőség és az emberiesség örökérvényű eszméinek diadalra juttatása érdekében, félelmet és csüggedést nem ismerve, a számkivetés keserű éveiben is lankadatlan lelkesedéssel folytatott munkásságával szerzett: a magyar nép soha el nem múló hálájának kifejezéséül ezennel törvénybe iktatja.

2.§[3] Magyarország nemzetgyűlése megállapítja, hogy azok a bírói ítéletek, amelyek az ellenforradalmi és népellenes rendszer negyedszázados uralma idején Károlyi Mihályt méltatlanul és igaztalanul megbélyegezték, ellenkeznek a történelmi igazsággal és a magyar nép jogi meggyőződésével. Ezeket az ítéleteket ennélfogva hatálytalannak és olyannak kell tekinteni, mintha meg sem hozták volna.

Az említett ítéletek végrehajtásával Károlyi Mihálynak okozott vagyoni sérelmet a magyar köztársaság oly módon igyekszik jóvátenni, hogy részére az államháztartás helyzetéhez képest visszajuttatja azt a vagyont, amelytől méltatlanul megfosztották.

Minthogy Károlyi Mihály nemes önzetlenségével ellenkeznék a magyar nép földhözjuttatásának mindennemű csorbítása és az, hogy fekvő jószágait az éppen általa kezdeményezett és az ő szellemében megvalósult földreform elől elvonják, a demokratikus Magyarország földreformja Károlyi Mihály birtokaira is kiterjed. Károlyi

Mihály elévülhetetlen érdemeinek méltánylásaként azonban Magyarország nemzetgyűlése a jelen törvénnyel mentesíti részére azt a legnagyobb kiterjedésű birtokrészt, amelynek kimagasló hazafias érdemek címén való érintetlenül hagyását a fennálló jogszabályok megengedik.[4]

3.§[5] A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba, haladéktalan végrehajtásáról és a 2.§ második bekezdésében foglalt mérték meghatározásáról a minisztérium gondoskodik.

Magyar Törvénytár, 1946. február 20. (2. szám.)

---

[1] A torvényjavaslatot az igazságugyminiszter 1946. évi február hó 7-en nyújtotta be 13. szám alatt. Megjelent a nemzetgyűlés alkotmányjogi és kozjogi bizottságának jelentésében 1946. évi február hó 12-én 17. szám alatt, majd a nemzetgyűlés 1946. évi február hó 7., 12., 14., 15., 17., 19. ulésének jegyzokonyvében, a kovetkező megjegyzéssel:

A nemzeti kormány erkolcsi kotelességének tesz eleget, midőn a jelen torvényjavaslatot alkotmányos tárgyalás végett a Nemzetgyűlés elé terjeszti.

Károlyi Mihály elévülhetetlen hazafias érdemeinek, emberi nagyságának, államférfiúi bölcsességének és a rajta esett méltatlan sérelemnek tudata olyan eleven erővel él az igazi nagyjait tisztelő, igazságszerető magyar nép lelkeben, hogy a javaslat rendelkezései bővebb indokolást nem igényelnek.

[2] Az 1. § hatodik sorában az „elnyomatástól való megszabadítása" kifejezést a nemzetgyűlés alkotmányjogi és kozjogi bizottsága vette fel a torvényjavaslatban foglalt „elnyomatás alól való felszabaditása" szavak helyébe.

[3] A 2. § első és harmadik bekezdésének szovegét a nemzetgyűlés alkotmányjogi és kozjogi bizottsága állapitotta meg; ugyancsak a bizottság iktatta be a második bekezdésbe „az államháztartás helyzetéhez képest" szavakat.

[4] Az 1945 : VI. törvénycikkel torvényerőre emelt 600/1945. M. E. sz. rendelet 15. §-a szerint 300 kat. holdig mentesul az igénybevétel alól annak az ingatlana, aki a nemzeti ellenallásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett.

[5] A 3. § harmadik sorában az „és a 2. § második bekezdésében foglalt mérték meghatározásáról" szavakat az alkotmányjogi és kozjogi bizottság iktatta be a szovegbe.

A NEMZETGYŰLÉS ELNÖKÉNEK LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ

1946. március 29.

Elnök Úr!

A magyar nemzetgyűlés törvényt alkotott, mellyel méltóképpen óhajtotta elismerni azokat a kimagasló érdemeket, melyeket Ön a demokratikus államrendszer megvalósítása és az emberiség örök érvényű eszméinek diadalra juttatása érdekében kifejtett hatalmas munkájával szerzett, vállalva az igazságtalan megaláztatást is.

Midőn Elnök Úrnak megküldöm az 1946: II. törvénycikket, valamint az ezzel kapcsolatos nemzetgyűlési tárgyalások anyagát, annak a reményemnek adok kifejezést, hogy Önt nemsokára magyar földön üdvözölhetem.

Kérem, Elnök Úr, fogadja őszinte nagyrabecsülésem nyilvánítását.

Varga Béla

Budapest, 1946. március 29.

KÁROLYI MIHÁLY ÜNNEPÉLYES FOGADÁSA A NEMZETGYŰLÉSEN

1946. május

Elnök: T. Nemzetgyűlés! Az ülést újból megnyitom. *(Károlyi Mihály az ülésterembe érkezik Révész László háznagy kíséretében és az elnöki emelvénnyel szemben előkészített helyére lép. A képviselők felállanak és hosszan tartó lelkes éljenzéssel és tapssal ünneplik.)*

Jelentem a t. Nemzetgyűlésnek, hogy Károlyi Mihály *(lelkes éljenzés és taps a Ház minden oldalán)*, a második magyar köztársaság elnöke, jelenlegi nemzetgyűlésünk képviselője, huszonhét évi száműzetés után visszatért hazánkba és megjelent közöttünk. *(Percekig tartó, meg-megújuló lelkes éljenzés és taps a Ház minden oldalán. — A képviselők felállva tapsolnak.)*

Amikor itt a magyar nemzetgyűlés ülésén első alkalommal van szerencsém őt üdvözölni, köszöntöm Önt, Elnök Úr, a nemzetgyűlés nevében őszinte, igaz örömmel, a hazatérése felett érzett mély meghatódottsággal, a magyar szívek meleg ragaszkodásával. *(Hosszan tartó élénk éljenzés és taps.)*

Sok vésszel, szomorúsággal teli történelmünk ezer esztendejében a nagy magyar bujdosók között Önnek engedte meg a gondviselés egyedül, hogy ilyen hosszú számkivetés után visszatérhetett hazájába.

Huszonhét év nagy idő az ember életében. Itthon ezalatt egy generáció nőtt fel, amely keveset hallhatott Elnök Úrról, mégis mindenki tudta, hogy él, és ha a magyar nép lelkületével akarom köszönteni, akkor el kell mondanom, hogy hogyan élt ennek a népnek emlékezetében. A szabadság, az emberi megbecsülés, a nagy magyar megbékülés, a nyomortól ment élet után sóvárgó népünk nem feledte el egy pillanatra sem, hogy az első vesztes világháború után ezen az árva magyar földön Ön volt az, Károlyi Mihály,

aki a feudalizmus várait le akarta bontani, hogy helyébe felépítse a magyar demokrácia világát. *(Úgy van! Úgy van! — Hosszan tartó lelkes taps.)* Nem sikerült. Itt kellett hagynia népét, amelyet boldogítani akart az egész férfi minden erejével, országát, melyet a fenyegető vészek ellen egyetlen szilárd bázisra, a magyar népre akart építeni. Annyi magyar bujdosó könnyes útja, keserű számkivetése lett a sorsa. Itthon a föld népe nem feledte, hogy volt egy grófi nagybirtokos, aki ősi jussához akarta juttatni földtelen, kivándorlásra szorított paraszti népünket és saját birtokán kezdte meg a földosztást. *(Hosszan tartó lelkes éljenzés és taps.)* A földosztó gróf önzetlen és áldozatos cselekedete mélyen beleírta magát a nép lelkébe: bár munkáját nem folytathatta, mégis első harcosa maradt továbbra is ennek a nemzetmentő feladatnak.

A magyar nép jogos vágya az ősi föld után viharrá fokozódott és az első alkalommal pozdorjává törte a feudalizmus korlátait.

Elnök Úr! Az Ön által kezdett munka befejeződött. A nép birtokába vette jussát és az Ön szelleme is ott járt a határokon, amikor megcsördült a mérőlánc, hogy a leláncolt földet felszabadítsa.

Az ideiglenes nemzetgyűlés és az általános, titkos, egyenlő választójog alapján, a legtisztább választás után egybegyűlt magyar nemzetgyűlés az Ön végzett munkája és személye iránt érzett megbecsülésnek adott kifejezést, amikor távollétében a magyar törvényhozók tagjai sorába meghívta. A nemzetgyűlés azzal a ténynyel, hogy Önt tagjai sorába választotta, annak a reményének is kifejezést adott, hogy Ön, Elnök Úr, aki a magyar belső szabadságunknak harcosa volt, a magyar nemzet egyenjogúságának és emberi jogainak bátorszavú képviselője maradt, felhasználja nemzetközi tekintélyét és összeköttetéseit a világ fórumain is.

Egyedül szenvedni kettős kín. Hogy Ön a számkivetés megmérhetetlen keserveit elviselhette és talán azt is, hogy nem törte össze a hontalanság keserűsége, azt hiszem, a számkivetést Önnel megosztó feleségének is köszönheti. *(A képviselők felállnak és hosszan tartó, lelkes tapssal ünneplik a karzaton helyet foglaló Károlyi Mihályné.)* Nem mulaszthatom tehát el, hogy ebből az alkalomból Őt is ne köszöntsem Elnök Úrral együtt.

Hosszú életet, eredményes munkát kívánok s adja az Isten, hogy láthassa nemzetét szabadon, boldogan.

Szólásra jelentkezett Bartha Albert képviselő úr. A képviselő urat illeti a szó.

Bartha Albert (kg): Elnök Úr! Mélyen megindulva állok itt, a régi munkatárs, hogy a Független Kisgazdapárt nevében, amely a régi 48-as függetlenségi párt eszméjének letéteményese, üdvözöljem Önt. A huszonhét éves száműzetést — meg vagyok győződve —

azért élte át, mert a magyar népnek, a magyar parasztságnak szíve, gondolata mindig ott volt Ön körül és gyámolította Önt.

Ennek a pártnak, a magyar parasztság pártjának nevében köszöntöm és meg vagyok róla győződve, hogy amikor én itten Önnek azt mondom: „Isten hozott!", akkor ebben az országban nincs magyar, ki ugyanezt ne kiáltsa velem: Isten hozott, Károlyi Mihály! *(Hosszan tartó lelkes taps a Ház minden oldalán.)*

Elnök: Szólásra jelentkezett Rajk László képviselő úr.

A képviselő urat illeti a szó.

Rajk László (kp): Elnök Úr! A Magyar Kommunista Párt forró üdvözletét adom át. Üdvözlöm Önt, a magyar demokrácia legrégibb harcosát.

A magyar nép demokratikus törekvése és harca elválaszthatatlanul össze van forrva az Ön nevével. Ön volt a szülője annak a földosztásnak, amely a magyar nép legelesettebbjeit, évszázadokon keresztül legjobban elnyomott hatalmas tömegeit földhöz juttatta. A földosztást a fiatal demokratikus Magyarország csak befejezte, de Ön kezdte el a kápolnai ásónyommal az új magyar honfoglalást saját birtokainak felosztásával. A magyar parasztság, a magyar nincstelen földmunkásság százezres tömege szent ereklyeként őrizte a *Tiétek a föld!* és *A kápolnai földosztás* című írásait és ezekből merített hitet és reményt, hogy a magyar föld előbb-utóbb azé lesz, aki megműveli: szabaddá lett országunkban a szabaddá tett paraszté. A paraszt szabad lett és övé lett a föld és szabad lett a nép a szabad és független demokratikus magyar köztársaságban! Üdvözlöm Önben e köztársaság tulajdonképpeni megalapozóját is, aki a legnagyobb magyarok, Kossuth és Petőfi igazi szellemében 1918-ban a magyar népi köztársaság alapjainak lerakásával kiformálta a dolgozók Magyarországának igazi demokratikus törekvéseit.

Üdvözlöm Önben a magyar demokrácia legkövetkezetesebb harcosát is.

Az 1918—1919-es forradalmak bukása után, a magyar történelemnek egyik legsötétebb korszakában, a Horthy-rendszer idején az emigráció hosszú és nehéz évei alatt tántoríthatatlanul és következetesen képviselte Ön a magyar nép igazi politikáját és igazi szellemét.

„Elszakadtam osztályomtól!" — írta Ön emlékirataiban — „és érett ésszel, megpróbált szívvel új közösséget választottam: a magyar dolgozókat. Velük érzem összeforrva magam elválaszthatatlanul, egy új világ épületéhez velük együtt szeretnék még egyszer téglát hordani."

Köszönet és hála az egész magyar nép nevében és pártom nevé-

ben azért a munkáért, amellyel megmentette Ön 26 esztendőn át a külföld előtt a magyar nép becsületét. Az Ön munkájának köszönhető igen nagy mértékben, hogy a Horthy-rendszer ideje alatt, majd a háború legszörnyűbb évei alatt sem fordult a magyar néppel szembe a világ közvéleménye. Ön volt az elsők között, aki felismerte a Szovjetunió igazi felszabadító lényegét és ennek megfelelően következetesen küzdött a szovjet–magyar barátságért.

Az Ön érdemének tudható be elsősorban, hogy a szörnyű bácskai mészárlás után a háború befejezésével Jugoszlávia nemzeti egyenjogúságot biztosított ottani magyar testvéreinknek. A jugoszláv magyar nép örök barátságának Ön az igazi megalapozója és az Ön érdemeinek tudható be az a jóindulat, amelyet az angolszász közvélemény tanúsít hazánk iránt.

Mi magyar kommunisták külön is üdvözöljük Önben a következetes és bátor demokratikus harcost, aki hosszú külföldi emigrációjában oly sokszor bebizonyította, hogy a magyar nép felemelése és boldogulása érdekében együtt vállalta a nehéz és súlyos harcok megvívását a magyar dolgozókkal és ezen belül a magyar munkásosztállyal és pártunkkal.

És üdvözlöm Önt, Elnök asszony, aki 26 éven át harcos küzdőtárs volt az Elnök Úr oldalán. Biztos vagyok abban, hogy Ön annyi sokesztendős megpróbáltatás, számkivetés és otthonnélküliség után meg fogja találni idehaza boldog otthonát, mert otthonát az egész magyar dolgozó nép szeretete fogja mindig körülövezni. *(Élénk éljenzés és taps.)*

Tudatában vagyunk annak, hogy fiatal, demokratikus és szabad országunk építésének még csak a kezdeténél tartunk. Óriási gazdasági és politikai feladatokat kell még megoldani. E feladatok megoldása nem lesz könnyű, mert objektív nehézségeink mellett sok a belső ellenség. Meg vagyunk győződve róla, hogy a magyar dolgozók, a munkásság, a parasztság és haladó demokratikus értelmiség le fogja gyűrni ezeket a nehézségeket, fel fogja építeni országunkat és végérvényesen meg fogja semmisíteni belső ellenségeinket.

Vártuk Önt, Elnök Úr és várta Önt ez az építő és harcos demokratikus magyar nép. Vártuk Önt, mert Ön azt üzente: könyörtelenül kell elbánni azokkal, akik gazdasági síkon akarnak kifejteni aknamunkát a demokrácia ellen és hogy új lendületre van szükség, amelynek segítségével a magyarság kikerülhet végleg a feudalizmus és a szolgaság tespedtségéből. Tudjuk azt, meg vagyunk győződve arról, hogy a magyar nép, a magyar dolgozók következetes harcosa tért haza Önnel, aki ismét be fog állni az első sorokba, hogy diadalra juttassuk a magyar nép igaz ügyét.

Kívánom Önnek a magyar nép és pártom nevében, hogy még sok esztendeig állhasson erőben és egészségben a magyar nép ügyének szolgálatában. *(Hosszan tartó éljenzés és taps.)*

Elnök: Buchinger Manó képviselő urat illeti a szó.

Buchinger Manó (szd): Elnök Úr! A szociáldemokrata párt nevében mély tisztelettel üdvözlöm Elnök Urat és üdvözlöm azt a bátor asszonyt, aki Elnök Úrnak a száműzetésben megértő, hűséges élettársa volt. *(Hosszan tartó lelkes taps.)*

Hazatérése annak szimbóluma, hogy nem bukott el az az Október, amelyet pribékek keresztre feszítettek, amelyet próbáltak beszennyezni, bemocskolni és amelyet véresre korbácsoltak. Az az ujjongó szeretet, amely Elnök Urat körülveszi, osztatlan, koalíciós, a szónak jó értelmében pártközi, pártok fölötti. Mégis a szociáldemokrata párt él azzal a politikai önzéssel, hogy Elnök Úr előtt lelkét külön is kitárja.

Nemcsak 1918 októberében, de már évekkel előbb Elnök Úr volt az a politikai fenomén, aki megmutatta nekünk, milyen a szárnyalása és ragyogása a demokráciáért és a szociális felemelkedésért való küzdelemnek, ha olyan hősei támadnak, mint amilyen Elnök Úr.

Elnök Úr! A magyar szociáldemokrácia koalícióképessége ma már elismert: de amikor Elnök Úr egy emberöltővel ezelőtt lépett velünk, szociáldemokratákkal politikai szövetségre, akkor ez a lépés az első nagy elvi győzelme volt a demokratikus politikának Magyarországon. *(Élénk taps.)*

A dolgozó osztályok és a haladó értemiség politikai összefogása ma már a magyar kormányzati politika gyakorlata, de Ön volt, Elnök Úr, aki több mint 30 évvel ezelőtt nagynevű elvtársával, néhai Justh Gyulával együtt ezt az elméletet a politikai gyakorlat útjára elindította.

Élő koronatanúja akarok lenni itt ma annak, hogy Elnök Úr a hírhedt Vyx-jegyzékben alakot öltött külpolitikai katasztrófánk bekövetkezése előtt legalább egy évtizeddel, tehát igazán idejekorán, nemcsak a parlamentben, de munkásgyűléseken is a Habsburg és német birodalmi vészes imperializmussal szemben az úgynevezett antantbarát politikát hirdette. Ön volt, Elnök Úr, aki 1919-ben tüneményes politikai megérzéssel a Szovjet történelmi jelentőségére irányította rá a magyar munkásság figyelmét is. Koronatanúja kívánok lenni, hogy ön már 1917-ben nem restellt feljárni az akkor még lenézett és üldözött *Népszava* szerkesztőségébe *(lelkes taps a szociáldemokrata és a kommunista párton s a kisgazdapárt soraiban is)*, hogy bátorítást adjon Garami Ernőnek, Kunfi Zsigmondnak és a többieknek, a magyar szocialista publicisztika kiváló férfiainak. Koronatanúja vagyok, hogy Ön, Elnök Úr, 1919 feb-

ruárjában, ezekben a szörnyű, vészes napokban, akkor már mint államfő, belépést kért és kapott egyik történelmi nevezetességű pártválasztmányi ülésünkre, mert egyik tragikusan nehéz elhatározásunkat az Ön akkori példátlan presztizsével kívánta számunkra és az ország érdekében elősegíteni és sikeresebbé tenni.

A szociáldemokrata munkásság már nem egy hatalmasságot kényszerített különböző előjogokról való lemondásra. De amikor Elnök Úr hatalmas privilégiumokat letett a haza, a magyar nép oltárára, akkor ez még olyan egyedülálló ragyogó gesztus volt, amelynek példamutatás okából igenis a magyar politikai tankönyvekben helyet fogunk biztosítani. *(Élénk taps.)*

Amikor Elnök Úr száműzetésbe kényszerült, az itthon maradt szocialista munkásság nagy forradalmi élményével, forradalmi dactól eltelten, Önt is nagy szívébe zárta és egyetlen pillanatig nem tántorodott meg abban a hitében, hogy a magyar jövő neki és Elnök Úrnak is fényes igazságot és elégtételt fog szolgáltatni. A magyar munkásosztálynak a szociáldemokrata pártban szervezett része ezentúl is minden nagyobb győzelmét Elnök Úr nevével fogja összekapcsolni, s valahányszor a magyar szociáldemokrácia seregei a nagy végső célokért menetelni fognak, a legszebb zászlóinkon nagy előharcosaink nevei mellett Károlyi Mihály neve is fog világítani. *(Hosszan tartó lelkes taps.)*

Elnök: Veres Péter képviselő urat illeti a szó.

Veres Péter (pp): Elnök Úr! A Nemzeti Parasztpárt, az Országos Földbirtokrendező Tanács, a népi írók és annak a parasztságnak nevében, amelynek Ön csak a saját földjét, de mi az egész magyar nagybirtok földjét felosztottuk, üdvözlöm Önt, a magyar nemzetgyűlés színe előtt. *(Élénk taps.)*

Találkozásunk nem mostani keletű, bár személyesen most látjuk először egymást. Az 1910-es években, amikor mint ifjú 48-as gyerek, a neveket kezdtem figyelni, akik a magyar életben már tényezők voltak, Károlyi Mihály nevéhez tapad az első politikai emlékem: a Tisza Istvánnal való harcok. A másik nagy emlékem 1918 őszéről való, amikor az olasz frontról vergődtünk hazafelé, éhesen, rongyosan és amikor Cormonsnál az első újság a kezünkbe került, az állt benne, hogy Magyarország miniszterelnöke Károlyi Mihály. *(Lelkes taps.)*

A harmadik mostani személyes találkozás. Szavakkal elmondani a meghatódottságot és azt az örömöt, hogy ezt megérhettük, nem lehet. Ezért csak annyit mondok, a jó Isten tartsa meg Károlyi Mihályt és kedves feleségét *(hosszan tartó lelkes taps.)*, hogy velünk együtt láthassa, mire megyen ez az árva nép a most megkapott földdel és szabadsággal. *(Hosszan tartó nagy taps a Ház minden oldalán.)*

Elnök: Szólásra következik Nagy Vince képviselő úr.

Nagy Vince (pk): Elnök Úr! A pártonkívüli képviselők csoportja nevében szólalok fel és üdvözlöm Önt szívem melegével.

Harminc évvel ezelőtt, 1916-ban ezeknek a baloldali soroknak az élén ült Ön, mint a Károlyi-párt elnöke. Olyan alvezérei voltak, mint Justh Gyula, Batthyány Tivadar, Holló Lajos, Lovászy Márton. Valamennyien a történelemnek ma már fémjelzett alakjai.

Mint legfiatalabb képviselő kerültem oda az Ön pártjába. Mint pártonkívüli függetlenségi képviselő jöttem be 1916-ban és egypár havi parlamenti figyelés után szívem teljes melegével és meggyőződésem őszinteségével csatlakoztam Önhöz.

Földet, jogot és kenyeret! — ez volt a Károlyi-párt jelszava. Ellenzéki párt voltunk, de 1918. október 31-én lehulltak a láncok a magyar nemzetnek, a magyar népnek a kezéről és a vágóhídra hurcolt, német zsoldban szolgáló magyar nemzet végre szabad lett, és november 16-án ennek a palotának kupolatermében kikiáltotta a köztársaságot és Önt vallotta vezérének.

Ugyanebben a teremben zajlott le az a jelenet is, amikor a Horthy-korszaknak, Bethlennek kormánya meg akarta Önt gyalázni a hazaárulási per megindításával; meg is tette azért, mert ki akarta küszöbölni az Ön nemes alakját, az Ön nevét a magyar nép megbecsüléséből, de azonkívül hatalmas vagyonának elkobzásával lehetetlenné akarta tenni, hogy Ön az anyagi javaknak nem a saját javára, hanem a magyar nép javára való felhasználásával egyrészről befejezze a földosztást, másrészről pedig ingó javaival széles körű propagandát indíthasson akár külföldről is arra, hogy a magyar nép lerázhassa a Horthy-féle ellenforradalmi rendszert.

Én akkor, 1926-ban Bethlenékkel szemben bátor voltam egy kis párt, a hattagú Kossuth-párt élén önmagam és volt miniszter-társaim ellen vád alá helyezési indítványt tenni. Kértem parlamenti bíróság felállítását azért, hogy Károlyi Mihálynak és munkatársainak tisztessége és becsülete felett ne az ő bíróságuk döntsön, amelyről tudtuk, hogy szolgai módon azt mondja ki, amit Bethlen és Horthy Miklós megrendel, hanem egy parlamenti bíróság vizsgálja ki a dolgokat; meg voltam győződve róla, hogy az a bíróság majd igazolja és felmenti Önt és munkatársait. Ekkor a reakciós többség vezére, Bethlen István kénytelen volt felállani és ezt mondani: ellenzem az indítvány megszavazását, tessék elvetni az indítványt. E mellett az indítvány mellett csak az én pártom és szociáldemokrata képviselőbarátaim szavaztak; a kisebbségi szavazatokkal szemben elvetették a mi rehabilitációnkkal végződhető indítványt.

Elnök Úr! Én nemcsak a mostani pártonkívüli csoportom, hanem a parlamenten kívül álló októbrista barátaim nevében is mély tisz-

telettel és szeretettel üdvözlöm Önt azok nevében, akikhez polgárok, munkások és parasztok is tartoznak, akik huszonhét éven át hűek maradtak az Ön személyéhez és az Ön által képviselt elvekhez is. Kérem a jó Istent, hogy az Önnel üldöztetésben és harcaiban hűségesen kitartó feleségét és minden családtagját árassza el minden áldásával. *(Hosszan tartó lelkes éljenzés és taps.)* Adja megérni Önnek azt, hogy ez a demokrácia, amelynek valamennyien hívei vagyunk, meggyökeresedjék, megerősödjék és megtisztíthassa magát ellenfeleitől és a belső salaktól is. Adja Isten, hogy Ön megérhesse, hogy ez a nemzet egy tiszta demokráciában mint szabad, független ország élhessen, Ön pedig felhasználhassa nemcsak tudását, hanem nagy összeköttetéseit is és megérhesse azt, hogy ez a nemzet megbecsült, méltó tagja legyen a demokratikus nemzetek szövetségének. *(Hosszan tartó élénk éljenzés és taps. — Károlyi Mihály az elhangzott beszédek mindegyike után kézfogással köszönte meg az üdvözlést az előadói emelvényről helyükre siető szónokoknak.)*

Illés Béla:

TALÁLKOZÁSOK KÁROLYI MIHÁLLYAL

1

1931 nyarán Lunacsarszkij titkársága arról értesített, hogy tagja vagyok annak a háromtagú bizottságnak, amelyik Bernard Shaw-t fogadja. A bizottság feladata, segítségére lenni a „nagy tréfacsinálónak" abban, hogy mindent megnézhessen a Szovjetunióban, amit látni akar, és mindenkivel beszélhessen, akivel beszélni akar. Mikor ezt a magas kitüntetésnek számító megbízást kaptam, mindenre gondoltam, csak arra nem, hogy Shaw moszkvai látogatása következtében lakásomon vendégül tisztelhetem majd Károlyi Mihályt és feleségét, Andrássy Katinkát. Pedig így történt.

Néhány nappal Károlyiék Moszkvába érkezte előtt Kun Béla telefonált: Maguk írók gondoskodjanak arról, hogy Károlyi Mihály és felesége ... Kun Béla ugyanazt a feladatot bízta Károlyival kapcsolatban a Moszkvában élő magyar írókra, mint a szovjet kormány Shaw-val kapcsolatban a háromtagú fogadó bizottságra: Lunacsarszkijra, Chalatovra és rám bízott. Kun utasítását — úgy látszott — nem lehet végrehajtani, mert az elsősorban számba jövő magyar írók közül Hidas Antal a Krímben volt, Zalka Máté valahol az afgán határon tevékenykedett, és a többiek is nyaraltak, ki húsz-harminc kilométernyire, ki meg százszor olyan távolságra Moszkvától. Ami pedig engem illet, én Shaw-lázban égtem. Így hát Károlyi Mihályt, aki egy párizsi folyóirat megbízásából mint újságíró érkezett Moszkvába (hogy melyik volt a megbízást adó folyóirat, azt ma már alkalmasint csak Károlyiné tudja megmondani) — a Károlyi házaspárt a Szovjet Újságírók Szövetsége fogadta nagy tisztelettel, de sajnos nyárias pongyolasággal.

Shaw szovjetunióbeli útjának történetéből a Károlyi látogatás történetéhez csak az tartozik, hogy a nagy drámaíró Moszkvában ünnepelte hetvenötödik születésnapját. A Szövetségek Házának dísztermében Shaw beszédet mondott. A hetvenöt esztendő alatt gyűjtött élettapasztalatokat valahogy így foglalta össze: annak az embernek, aki következetesen előre néz a jövendőbe — csak félig van igaza. Egészen igaza mindig csak annak van, aki nemcsak fürkészi a jövendőt, hanem harcol is érte és dolgozik. Az ünnepség elnökségében ott ült lady Astor is, — akkortájt az angol konzervatív párt egyik vezetője. A közönség aligha volt elragadtatva attól, hogy Shaw moszkvai útitársát, aki közismerten szovjetellenes politikát folytatott, ennyire kitüntetjük. A ladynek még kevésbé tetszett az, amit Shaw „összefecsegett".

Az ünnepség után szűk körű — Shaw kívánságára — szerény és alkoholmentes bankettet rendeztünk a Szövetségek Házának egyik kistermében. Huszonöten-huszonhatan ültünk asztalhoz. A bejáratot két milicioner (szovjet rendőr) őrizte, Lunacsarszkij így védelmezte az ünnepeltet — a riporterek és fényképészek ellen. Ekkor ugyanis már ismertük Shaw gyöngéjét: nagyon szeretett nyilatkozni, de mindig csak az általa meghatározott időben, és mindig csak a saját fogalmazta kérdésekre volt hajlandó válaszolni. Mikor egy „neveletlen" szovjet riporter megkérdezte tőle, hogy miért hozta magával Moszkvába lady Astort, Shaw ezt válaszolta: nem szabad Shakespeare-t úgy játszani, hogy Hamlettől megvonjuk a kételkedés jogát... Ezután védelmet kért Lunacsarszkijtól — a riporterek ellen. Így hát a termet, ahol vacsoráztunk, két milicioner védte.

Az első fogás után feltekintve azt láttam, hogy biztonságunk őrei testükkel védik a bejáratot egy asszony és egy férfi ellen, akik mindenáron be akarnak jönni. A két „támadót" azonnal felismertem: Andrássy Katinka és Károlyi Mihály. Talpra ugrottam, és egy percen belül már a bejáratnál voltam Lunacsarszkij kétszavas írásával, amely megnyitotta az utat a késve érkezett vendégek előtt. Károlyiéknak bemutatkoztam, és — Lunacsarszkij nevében — megkértem őket, hogy foglaljanak helyet asztalunknál. Ekkor már lady Astor is felállott. Kiderült, hogy a konzervatív lady valahol és valamikor hosszabb időn át egy társasághoz tartozott Andrássy Katinkával, akit akkortájt az egész emigráció „vörös Katinka" néven tisztelt, — nem hajának színe, hanem világnézete és magatartása alapján. A két asszony összeölelkezett, és én jogos büszkeséggel állapítottam meg, hogy a nagyon ápolt és választékosan elegáns, szörnyen merev és mindig savanyú ladynél mennyivel szebb és főleg mennyivel természetesebb, emberibb a mi Katinkánk.

Károlyi Mihályné lady Astor mellé ült, — Károlyi és én a hosszú asztal másik oldalán foglaltunk helyet, szemben a két asszonnyal. Pár percig beszélgettünk. Károlyi közös ismerősök után érdeklődött. Aztán észrevettem, hogy már nem figyel a válaszaimra, hanem Katinka és a lady beszélgetését követi. A hanghordozásból és a két asszony arcának, tekintetének változásaiból én arra következtettem, hogy az asztal túlsó oldalán valami baj van. Az öröm és meghatottság elillant, egyre nagyobb ingerültségnek, majd szinte ellenséges érzéseknek adva helyet. Károlyi a beszélgetés szövegét is értette, és így azt is tudta, hogy tanácsos lesz minél gyorsabban cselekedni.

— Én a feleségemmel elmegyek — mondotta, és már szólt is Katinkának. Károlyiné örömmel engedett a felszólításnak, és tüstént búcsúzott is lady Astortól. Kimérten. Hidegen.

— Ha megengedi, Károlyi elvtárs, én is magukkal megyek.

Erre természetesen engedélyt kellett kérnem Lunacsarszkijtól. Az engedélyt megkaptam, és a drága jó Lunacsarszkij, vendégeit pár pillanatra magukra hagyva, az utcáig kísérte Károlyiékat.

Csak az utcán tudtam meg, hogy mi történt. Lady Astor valami ilyesmit mondott Károlyinénak: mióta szemtől szembe, közelről látom a bolsevikieket, még jobban gyűlölöm őket, mint azelőtt!

Könnyű elképzelni, hogy erre mit és milyen hangon válaszolt Károlyi Mihályné.

Sokáig, nagyon sokáig sétáltunk az esti, majd az éjszakai moszkvai utcákon. Károlyinak minden tetszett, amit látott, Károlyiné minden apróságon föllelkesedett. Még azon is, hogy a Tverszkaján (a mai Gorkij utcán) felszedték a macskaköves útburkolatot, hogy a modern közlekedés igényeinek megfelelő autóutat készítsenek, — és mi gödrökön át botorkáltunk.

— Így épül az új világ! — állapította meg elgondolkozva, inkább önmagához, mint hozzánk szólva, Károlyi Mihály.

— Gyönyörűen épül! — ujjongott Károlyiné.

Késő éjszakáig róttuk az utcákat. Majdnem napfölkeltéig.

Másnap nálam, a Sztanyiszlavszkij színházával szembe levő lakásomon vacsorázott a Károlyi házaspár. Rajtuk kívül Sík Endre volt a vendégem, aki Károlyival hosszan elbeszélgetett a gyarmati népek szabadságharcának perspektívájáról. Két-három nappal később én vacsoráztam Károlyiéknál a Savoy-szállodában. A vacsorához kaukázusi vörösbort ittunk. Károlyi lelkesen magasztalta a vörös cinandáli színét, illatát és zamatát.

— Majdnem olyan jó, mint a magyar borok! — állapította meg.

Ennél nagyobb dicséretet nem tudott.

Talán az én anekdotáim hatása alatt, de valószínűbb, hogy a cinandálitól hajtva Károlyi is elmondotta egy élményét végtelenül kedvesen, megható szerénységgel.

— A párizsi szovjet követség egy fogadásán bemutattak Litvinovnak, aki akkor a külügyi népbiztos első helyettese volt. A bemutatás kissé balul ütött ki. Így hangzott: Károlyi Mihály gróf, Magyarországról. Litvinov persze azt hitte, hogy magyar követ, vagy valami hasonló vagyok, és udvarias, de formális, semmire sem kötelező szavakkal rokonszenvéről biztosította Magyarországot. Én rögtön megértettem a helyzetet és félbeszakítottam Litvinovot.

— Litvinov elvtárs — mondottam —, én nem a mai magyar állam képviselője vagyok, hanem politikai emigráns. A Magyar Népköztársaság volt elnöke.

Litvinov egy pillanatra meghökkent. De csak egy pillanatra. Aztán átölelt és megcsókolt. Ezt azonban már nem a diplomata tette, hanem az elvtárs, az igaz ember . . .

2

Mikor Károlyiék visszaérkeztek Párizsba, Károlyiné táviratozott nekem onnét. Néhány esztendővel később levelet kaptam Károlyitól valami bonyolult sajtóügyben. Aztán — tizenöt évvel a moszkvai találkozás után ismét láttam őket — Budapesten. A parlament üléstermében, mikor a magyar törvényhozás, mikor a felszabadult magyar nép ünnepelte a hazatért — „elnök urat". Az ülés után — szovjet tiszti egyenruhám segítségével — utat törtem az újságírók és fényképészek között, akik most az elnök urat ostromolták. Mikor megmondottam a nevemet, Károlyi rögtön belémkarolt. Egyenruhám védelme alatt elmenekült ostromlói elől, akiket őszintén szeretett és becsült, de akik megzavarták élete egyik legboldogabb óráját, rossz időben és túlzott kötelességtudással teljesítve feladatukat.

Másnap este a Károlyi házaspár nálam vacsorázott, a New York-palotában levő lakásomon. Velünk ültek az asztalhoz Gurkin szovjet gárdaőrnagy, Kassai Géza, Ráth Károly, Gyáros László és még néhány magyar és szovjet újságíró. Károlyi ragyogó kedvében volt. Gyerekesen örült annak, hogy az ajtóban — az ajtón belül — őrt álló gárdaszerzsánt, valahányszor az ajtó nyílott, a földről súlyba emelte fegyverét, és valahányszor az ajtó bezárult, ismét a padlóra engedte. Az elnök nevetve mesélte el, hogy délelőtt meglátogatta a Károlyi-palotát és követelte, hogy a kertből azon-

nal távolítsák el néhai Prohászka Ottokár szobrát. Károlyiné ragyogott a boldogságtól. Olyan volt, mint egy — a szigorú intézetből ünnepnapokra hazaengedett — diáklány.

— Végre ismét itthon!

Másnap Gurkinnal náluk ebédeltem a Gellért-szállodában. Károlyit a délelőtt folyamán megkérte Zamercev szovjet tábornok, a városparancsnok, hogy délután négy és hat között látogassa meg. Károlyi felszólított, hogy kísérjem el a városparancsnokságra.

A városparancsnokság egy régi palotában dolgozott. Gyakran jártam oda, de őszintén szólva sem az utca nevét, sem a házszámot nem tudtam, hanem az épületet, melynek ablakai a Nemzeti Múzeum kertjére nyíltak, ismertem és ez nekem elég volt. Míg a belépéshez szükséges formaságokat elintéztem, Károlyi alaposan megnézte a házat. Úgy láttam, tetszett neki.

Zamercev nagyon kedvesen fogadta az elnök urat. Tíz-tizenöt perces beszélgetés után már nem úrnak szolította Károlyi Mihályt, hanem elvtársnak. Számomra izgalmasan érdekes volt, hogy rövid percek alatt hogyan barátkozik meg a munkásból lett tábornok, az arisztokrata nagybirtokosból következetes forradalmárrá fejlődött Károlyival.

Négyesben teáztunk, a városparancsnok hatalmas, selyem tapétájú dolgozószobájában. A negyedik Zamercev tábornok tolmácsa volt: Ilonka, szaratovi diáklány, történész, aki Moszkvában tanult meg magyarul, és Budapesten, szabad idejében az 1918—1919-es magyar forradalom történelmét tanulmányozta. Képzelhető, milyen nagy élmény volt Ilonka számára egy asztalnál ülni Károlyi Mihállyal. Szinte lenyelte szemével az elnök elvtársat. Mikor észrevette, hogy Károlyi több ízben kíváncsian körülnéz, megkérte a vendéget, hogy nézze meg jól a szobát, amelyben teázunk. Érdemes. Igazán gyönyörű a teremnek is beillő szoba. És alig szenvedett valamit a háborútól. És ami baja történt, azt már Zamercev helyrehozatta.

— Ismerem ezt a szobát! — felelte a barátságos felszólításra, zárkózottan, mtjdnem félszegen Károlyi.

— Honnét? — csodálkozik Ilonka.

— Honnét? — ismételte meg a kérdést Károlyi Mihály. — Ebben a szobában töltöttem gyermekéveimet. Karola nagymamám, aki mikor Budapesten volt, éjjel-nappal lefüggönyözött szobában tartózkodott, nehogy véletlenül is szemébe tűnjön a gyűlölt császár budai vára, — Karola nagymamám ebben a szobában mesélte el nekem Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos és a tizenhárom aradi vértanú történetét. Ebben a szobában! — adta meg a feleletet igen csendes hangon az elnök elvtárs.

Kortárs, 1962. április. [6. évfolyam, 4. szám.]

Sík Endre:

EMLÉKEZÉS KÁROLYI MIHÁLYRA

Károlyi Mihály hazatért. Oda, ahova egész szívével tartozott: a szocializmust építő szabad és független Magyarországra.

Kevés ember volt a történelemben, aki akkora utat tett volna meg életében, mint ő, aki Magyarország egyik leggazdagabb arisztokrata földesurából az elnyomottak és kizsákmányoltak, a munkásság és dolgozó parasztság felszabadításának önfeláldozó és elszánt harcosa lett.

S az út, amelyet megtett, nemcsak hosszú volt, de tövises is. Zökkenőkön és buktatókon át vezetett. De attól kezdve, hogy erre az útra rátért, egyenes vonalban haladt előre, soha egy percre vissza nem fordult.

Károlyi Mihálynak ez az egyenes útja nem véletlen műve volt. A születési arisztokrácia mellett szokás beszélni „szellemi arisztokráciáról" — értve alatta az irodalom, művészet és tudomány kiválóságait. De az arisztokráciának van egy harmadik fajtája is: az erkölcsi arisztokrácia. És Károlyi Mihály ehhez az arisztokráciához tartozott. A születési arisztokráciával, amelynek tagjaként jött a világra, Károlyi Mihály egyszer s mindenkorra szakított és visszavonhatatlanul az ellentáborhoz — a dolgozó osztályok táborához — csatlakozott. De haláláig megmaradt erkölcsi arisztokratának. Becsületes, tiszta, elvhű ember volt, a szónak legteljesebb értelmében. Meggyőződéséhez mindenkor hű maradt, akkor is, ha ez az elvhűség katasztrofális következményekkel járt reá nézve: akkor, ha ezzel ellenségei kezébe adott fegyvert maga ellen, akkor is, ha következetes elvhűsége ideiglenesen barátaival, elvtársaival is szembeállította.

Fejlődésének szakaszai voltak. Első, döntő lépése az volt, hogy szakított a földesúri reakcióval, amelynek rothadtságát belülről ismerte fel, és a polgári demokrácia zászlóhordozója lett.

Az 1918 októberi polgári demokratikus forradalom során mindinkább felismerte a munkásság döntő szerepét. Ez közelebb hozta őt a szociáldemokráciához, amelyben ő a munkásság képviseletét látta. Majd amikor a polgári demokrácia kormányának válsága a Vyx-jegyzék következtében kirobbant, maga ajánlotta fel, hogy a munkásság vegye át a hatalmat, mégpedig — ahogy ő látta — a szociáldemokrata vezetők személyében.

Károlyi Mihály olyan polgári demokrata volt, aki komolyan vette a demokráciát. Számára a demokrácia nem üres szólam volt, ő demokrácia alatt valóban azt értette, amit ez a szó jelent: a dolgozó nép hatalmát. S éppen azért, mert becsületes és következetes harcosa volt a demokráciának, el kellett jutnia a kommunizmushoz.

A négy és fél hónapos Tanácsköztársaság és az azt követő fehérterror tanulságai — nem kis mértékben a jobboldali szociáldemokrata vezetők diktatúra alatti és utáni szégyenletes viselkedése — meggyőzte őt a marxizmus igazságáról és arról, hogy a dolgozó osztályok felszabadítását, az igazi *népi* demokráciát győzelemre vinni csak forradalmi úton, a kommunisták következetes marxista programja alapján lehet.

A húszas évek elejétől Károlyi Mihály meggyőződéses marxista volt, és az is maradt haláláig. Minden ideológiai és elvi kérdésben egyetértett a kommunistákkal.

Ma, amikor a proletárdiktatúra országunkban már végleg megszilárdult, amikor munkás-paraszt államunk annyira megerősödött, hogy a láthatáron már kezdenek kirajzolódni a jövő össznépi államának körvonalai, Károlyi Mihály alakja, példája, élete különös aktualitással bír. Példája meggyőzően mutatja, hogy a munkásosztály nem zárja be kapuit a többi osztályok tagjai előtt. Bármilyen, akár a legreakciósabb kizsákmányoló osztályból származzék is valaki, ha felismeri a társadalmi fejlődés törvényeit és osztályával szakítva, a munkásság és az egész dolgozó nép oldalára áll, a forradalmi munkásosztály őszinte örömmel fogadja testvéréül és harcostársául.

Károlyi Mihály jellemének, erkölcsi arculatának csak néhány jellemző vonását kívánom megemlíteni. Valamennyi között talán legjellemzőbb és legcsodálatraméltóbb vonása volt ritka, példás szerénysége. Megnyilvánult ez mindenekelőtt abban, hogy saját személyét soha nem tolta előtérbe, szeme előtt mindig a kitűzött cél, a közügy, a nép szolgálata lebegett. Azok a személyi, egyéni

sérelmek, amelyek lépten-nyomon érték, elhatározásait, lépéseit, tevékenységét soha nem befolyásolták.

Másik jellemző vonása volt, mely mindenkit, aki ismerte, bámulatba ejtett, az a hősies kitartása, amellyel ő, az egykori hatalmas és dúsgazdag földesúr, a szegénységet, az anyagi nélkülözéseket és egyéb megpróbáltatásokat egyetlen panaszszó nélkül viselte.

Szoros kapcsolatban állt ezzel saját múltjának józan, kritikus megítélése. Egy percre sem felejtette el, hogy honnan jött és szilárd meggyőződése volt, hogy saját — és családja — múltja kötelezettségeket ró rá a dolgozó néppel szemben. A nélkülözéseket és megpróbáltatásokat úgy tekintette, mint vezeklést a múltak bűneiért.

Szerénysége és józan önkritikája nyilvánult meg abban is, hogy egyrészt állandó harcot folytatott önmagával, a régi életéből magával hozott arisztokratikus csökevények leküzdéséért, másrészt tudatában volt annak, hogy a munkásosztály harcához való csatlakozás, a marxizmusnak és a kommunisták programjának elvi elfogadása egymagában nem elég ahhoz, hogy a forradalomnak, a szocializmusnak teljes értékű harcosa lehessen, tanulnia kell, alaposan megismernie és elsajátítania a marxizmus tanítását és módszereit. És Károlyi tanult. Behatóan tanulmányozta a marxizmus klasszikusait, a gyakorlatban is, ahol csak marxista forradalmárokkal került össze, minden alkalmat felhasznált arra, hogy a velük folytatott beszélgetésekből saját forradalmi tevékenysége számára tanulságokat merítsen és irányelveket alakítson ki.

*

A magyar dolgozók mindeddig keveset tudtak Károlyi Mihályról, másrészt bizonyos körülmények folytán téves képet alkottak róla. Az 1919-es proletárforradalom és a felszabadulás között eltelt negyedszázad alatt a magyar uralkodó osztályok, amelyekhez Károlyi hűtlenné vált, hazaárulónak bélyegezték, és minden rosszat elmondtak róla. Mikor 1946-ban hazatért, a magyar nép szeretettel fogadta, de mindössze egy évet töltött itthon, mert népköztársaságunk külföldre küldte követnek. Mikor 1949-ben követi küldetése véget ért, azzal a szándékkal jött haza, hogy végleg itthon marad. Abban, hogy ez mégsem így történt, hogy mégis újra külföldre távozott, egy sajnálatos körülmény játszott közre. Abban az időben folytak a Rajk-per előkészületei. Károlyi meg volt győződve Rajk ártatlanságáról, és követelte ügyének tisztázását. Szeptember elején kiutazott Párizsba azzal, hogy ottani ügyeit likvidálja, és végleg hazatér. Közben lefolyt a Rajk-per, melyet ő törvénytelennek tartott, ugyanúgy, mint az akkoriban történt

letartóztatások nagy részét is. Ez bírta arra, hogy kint maradjon. Ezt az eljárást sokan úgy értékelték, hogy Károlyi ellenünk fordult, nem ért egyet pártunk és kormányunk politikájával, és — ha az ellenséghez nem is állt át —, de velünk szakított.

Ez azonban nem így volt. Ő az az ember volt, aki meggyőződése ellenére cselekedni nem tudott. Úgy érezte, hogyha hazajött volna, itt állást kellett volna foglalnia, és minthogy meggyőződése az volt, hogy Rajk és mások elítélése törvénytelen, ezt meg is mondta volna, s ezzel a kormány és a párt ellen állt volna ki. Hogy ezt elkerülje, helyesebbnek látta külföldön maradni.

Hogy semmiféle elvi nézeteltérése a népi demokratikus rezsimmel nem volt, arról személyesen volt alkalmam megbizonyosodni. Utolsó itthontartózkodása alatt — közvetlenül az elutazása előtti napokban — két ízben felkeresett a külügyminisztériumban, és hosszabb beszélgetést folytattunk. Ezek a beszélgetések meggyőztek arról, hogy Károlyi ugyanaz, aki volt. Minden elvi kérdésben teljesen egyetértett a párttal. Kizárólag egy kérdésben volt különvéleménye: Rajk László bűnösségét nem hitte el, és nem értett egyet a törvénytelen letartóztatásokkal. De az ő politikai meggyőződésén, a népi demokráciához és a kommunista párthoz való lojalitásán ez semmit sem változtatott.

Itthon el volt terjedve, hogy eltávozása után külföldön ellenünk nyilatkozott. Ez sem volt igaz. Egyetlenegy beszédében és kizárólag a Rajk-üggyel kapcsolatban fejtett ki ellenvéleményt.

Széles körben el volt terjedve nálunk az a vélemény, hogy Károlyi Mihály, bár kiváló ember volt, és a fasizmus elleni, valamint a békéért folytatott harcban aktív szerepet vitt, nem volt marxista, a munkásság döntő szerepét a forradalomban nem értette meg, nem tartozott a mi táborunkba, csak „társutas" volt, „radikális demokrata politikus", aki „együttműködött a kommunistákkal".

Károlyinak ilyen értékelése teljesen alaptalan. Azt, hogy Károlyi öntudatos és meggyőződéses marxista volt, hogy a munkásságban a forradalom vezető erejét, a kommunista pártban pedig a munkásság forradalmi élcsapatát látta, Károlyi Mihály szavaival is, tetteivel is, egész tevékenységével étvizedeken keresztül bebizonyította. Világosan megállapítható ez többek között abból a néhány írásából is, melyeket a *Népszabadság* 1961. október 29-i, valamint 1962. február 22-i és március 1-i számában közzé tett. Hogy őt valamennyi kérdés közül legjobban a földkérdés és a parasztság problémái érdekelték, és elsősorban ezekkel foglalkozott — ez múltjából és adottságaiból szinte természetszerűleg folyt. De ez egyáltalán nem jelentette azt, mintha a munkásság vezető szerepét nem értette vagy alábecsülte volna, vagy nem ismerte volna el. Azt az abszurd

állítást pedig, mintha Károlyi nem a mi emberünk lett volna, csupán „radikális demokrata" társutas — ékesszólóan cáfolja maga az a tény, hogy pontosan abban az időben (1947—1949) vállalta — és becsülettel teljesítette — népi demokratikus rendszerünk képviseletének feladatát egy kapitalista országban, amikor a „radikális demokrata" koalíciós kormányzatot országunkban a proletárdiktatúra váltotta fel.

*

Tényekkel vitatkozni nem lehet. Az a Károlyi Mihály, aki vagyonát, egészségét, életének nagyobbik felét az igazi demokráciáért, a dolgozók felszabadításáért, az egész magyar nép boldogabb jövőjéért, a békéért és a szocializmusért folytatott harcnak szentelte, aki utolsó leheletéig a magyar nép hű fia, a Szovjetunió és a nemzetközi munkásosztály igazi barátja volt — a miénk volt életében és a miénk halálában is.

Kortárs, 1962. május. [6. évfolyam, 5. szám.]

Kállai Gyula:

BESZÉD KÁROLYI MIHÁLY TEMETÉSÉN

1962. március 18.

Tisztelt Elvtársaim és Barátaim!

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa, a Magyar Szocialista Munkáspárt, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, a Hazafias Népfront és az egész magyar nép képviseletében eljöttünk ide, hogy lerójuk tiszteletünket történelmünk nagy alakja, Károlyi Mihály előtt. Károlyi Mihály hamvai hét esztendeig idegenben pihentek. Teljesítve a halott végső akaratát, s az özvegye kívánságát, most hazai földben helyezzük örök nyugalomra. Nyugodjék abban a hazai földben, amelytől oly sok évig tartotta távol a kényszerű és önként vállalt száműzetés, s amelyet népével együtt olyan nagyon szeretett. Ez a hely a Kossuth Mauzoleum és a munkásmozgalom mártírjai síremlékeinek szomszédságában szinte jelképe annak a hosszú útnak, amelyet Károlyi Mihály élete során megtett.

Károlyi Mihály a magát nemzetfenntartó történelmi osztálynak tekintő földbirtokos arisztokráciából származott, de korán felismerte osztálya nemzetvesztő szerepét, szembefordult vele, mert a haza és a nép igaz ügyét akarta szolgálni.

Károlyi Mihály igaz, nagy hazafi volt, aki életét a magyar nemzeti függetlenség, a népjólét, a népek közötti béke és barátság érdekében vívott harcban töltötte el. Politikai pályafutása kezdetén gondolkodását a polgári demokratikus célkitűzések jellemezték. Harcolt a reakciós Osztrák—Magyar Monarchia és hazai kiszolgálói, a Tisza Istvánok, Zichyek, Wekerlék ellen az ország függetlenségéért. Megbékélést, barátságot, s a nemzeti egyenjogúság alapján való együttműködést hirdetett a Duna-medence elnyomott népei között. Jogokat követelt a népnek, küzdött az általános és titkos

választójogért, a munkások és parasztok tömeges részvételéért az ország politikai életében és a szociális reformokért.

Az első világháború idején minden erejével harcol a békéért, Magyarország kiválásáért az idegen érdekekért folyó háborúból. Károlyi tevékenysége egyre inkább szembefordítja vele az úri Magyarországot, amely előbb különcnek, majd osztály- és hazaárulónak tartja. De ahogy távolodott a kiváltságosoktól — úgy közeledett az elnyomottakhoz. Ahogy bezárultak előtte az arisztokrácia kapui, úgy fogadta be szívébe a nép.

Az 1918-as őszirózsás forradalom győzelme után alakult új kormány élére, majd a népköztársaság elnökének tisztébe Károlyi Mihály került, aki háborúellenes magatartásával és demokratikus programjával széles körű népszerűséget vívott ki magának. Az 1918-as forradalom polgári demokratikus forradalom volt, amelyet a magyar népnek meg kellett vívnia, de azon túl is kellett jutnia, hiszen ebben az időben a társadalom bajait a polgári demokrácia gyógyszereivel meggyógyítani már nem lehetett, ezek a szerek már hatástalanok voltak, mert a történelem a munkásosztály szocialista forradalmát tűzte napirendre. Ez a tény azonban nem vesz el semmit azoknak az érdemeiből, akik 1918 októberében a Habsburg-monarchiával és a feudális kapitalista renddel szemben a demokratikus forradalom zászlóját hittel a kezükbe vették. Tettük a magyar történelem, a társadalmi haladás, az igazi hazafiság nagy tette volt. Károlyi személyes példájával is bebizonyította, hogy a polgári demokratikus forradalom céljait őszintén követi: 1919 februárjában saját kezével verte le kápolnai birtokán a földosztást jelző cövekeket; de egyetlen más földbirtokos sem követte példáját.

A munkásosztály és szövetségesei küzdelmének eredményeként a polgári forradalom tovább fejlődött, 1919 márciusában hazánkban győzött a szocialista forradalom, mégpedig békés úton. A békés átmenetben jelentős szerepet játszott Károlyi Mihály haza- és népszeretete, humanizmusa is. Belátta, hogy a munkásosztálynak kell átvennie a nemzet vezetését, félreállt, utat engedve a proletárhatalomnak. Akkor még nem kristályosodott ki benne az a tudatos meggyőződés, hogy a szocialista forradalom hazánkban is történelmi szükségszerűség, de növekvő rokonszenvvel kísérte a tanácsköztársaság idején az ország függetlenségére, a nép anyagi és szellemi felemelkedésére tett hősi erőfeszítéseket.

Mielőtt az antant intervenciós seregei legyűrték volna a munkáshatalmat, Károlyi családjával együtt elhagyta a hazai földet. Az emigráció éveiben — sokszor súlyos anyagi gondok közepette, elviselve a Horthy-fasizmus ellene irányuló hallatlan rágalomhadjáratát —, ha térben távol is került a magyar hazától, végleg össze-

forrt azokkal, akikért mindig küzdött: a magyar munkásokkal és parasztokkal. Hazai tapasztalatai, a fasizmus előretörése Európában, a polgári demokráciában szerzett élményei mély önvizsgálatra indították. Ez az önvizsgálat érlelte meg benne azt a felismerést, hogy csakis a munkásosztály forradalma, a szocialista forradalom, a munkásosztály vezette munkás-paraszt szövetség valósíthatja meg az emberiség, s benne a magyar nép felszabadulását.

1931-ben már fennen hangoztatta: „Nem lehet gátat építeni a folyton hangosabban kiáltó, dübörgő hívás elé, ami árad, mint a víz, száll, mint a levegő, föld és város proletárjai egyesüljetek!... a ti kezetekben van az ország sorsa!" Töretlenül vallja, hogy az „új Magyarországért folyó harcot a Kommunisták Magyarországi Pártja viszi", s nyíltan kiáltja, hogy „a harc minden frontján engem mindig a dolgozók oldalán fogtok találni". Károlyi elítéli a nyugati „prókátor" demokráciát, s rokonszenve a szovjet hatalomé lesz. „Ez az első állam — írja a Szovjetunióról —, amely valóban az ipari és mezőgazdasági dolgozókért él és harcol... ott az történik, amit a dolgozók érdeke és akarata diktál."

Emigrációbeli tevékenysége ezernyi példát szolgáltat arra, hogy ezeket az elveket a gyakorlati politikai munkájában alkalmazta. A magyar uralkodó osztály minden közeledési kísérletét visszautasította, inkább választotta a sokszor ínséges életet, de meggyőződését soha fel nem adta. Írt, levelezett, előadásokat tartott s tevékenyen részt vett minden nemzetközi és magyar haladó megmozdulásban. Kapcsolatot tartott fenn angol, francia, német, olasz, cseh és más baloldali politikusokkal, de az idegenbe szakadt magyar értelmiségiekkel, munkásokkal, parasztokkal és azok demokratikus szervezeteivel is. Megismerte a világ nagy haladó szellemeit. Barátságot kötött neves írókkal, művészekkel és tudósokkal. Mint az Emberi Jogok Ligája magyar tagozatának elnöke, tiltakozott a reakció rémtettei ellen, bárhol is fordultak elő. Egyaránt elítélte Sacco és Vanzetti, Sallai és Fürst gyilkosait. A 30-as években a nemzetközi szervezetekben harcolt a fasizmus ellen, és hirdette az összes haladó erők összefogását a sötétség és az embertelenség ellen. A második világháború alatt is a kommunisták vezette népfront politikai harcosa volt. „Mindenkinek, aki új, haladó Magyarországot akar, a Nemzeti Függetlenségi Front táborában a helye... Földhöz kell juttatnunk a magyar parasztot, biztosítanunk kell a dolgozók jogait, nacionalizálnunk kell a kulcsiparokat, a bankokat, és ki kell irtanunk a fasizmus minden gyökerét" — vallotta 1943-ban.

1946-ban, amikor a felszabadult ország kormánya hazahívta nagy fiát, Károlyi Mihály láthatta, hogy mindaz, amiért életében

küzdött — a magyar népi demokrácia talaján a valóságba szökken. 27 évi távollét után magyar földre lépett — s ez a föld akkor már azé volt, aki megműveli. A hatalom a munkásoké és a parasztoké lett, a nép végrehajtotta az összes demokratikus reformokat, és felszámolta a régi feudális-kapitalista rendet. Az ország visszanyerte nemzeti függetlenségét, s egyre szorosabb kapcsolatokat alakított ki a Szovjetunióval és a szomszédos országokkal. S ami a legfontosabb volt, az új, a kibontakozó forradalom, amelynek élén minden elnyomott és kizsákmányolt érdekének harcos képviselője, a munkásosztály haladt, egyre inkább szocialista jelleget öltött.

A magyar munkások és parasztok őszinte örömmel fogadták Károlyi Mihályt. „Gyógyító hatással volt rám az első találkozás a lelkes tömeggel saját hazámban — mondotta a győri munkásokkal való találkozásról. — Úgy éreztem magam, mint egy öreg vadász, amikor meghallja a hívó kürtjelet." Az országgyűlés ünnepi ülésén köszönti, s érdemeit törvénybe iktatja.

Hazatérése után történelmi tapasztalataival nevelni akar, intő szavával a Horthy-rendszer gyászos szellemi örökségének felszámolására figyelmeztet, s hirdeti a szomszéd népekkel és a Szovjetunióval való barátságot. Bár már 70 éves elmúlt, elvállalja, hogy a magyar békedelegáció nem hivatalos tanácsadójaként tevékenykedjék, majd két éven keresztül az új Magyarországot képviseli Párizsban.

Károlyi Mihály szocialistának vallja magát, s dolgozni akar a szocialista Magyarországért. Hazatértekor összevetve 1918—1919-et az 1945 utáni helyzettel, szinte önmagától kérdezte: „Az, amit mi megpróbáltunk és nem sikerült, vajon sikerül-e most? Most, amikor kedvezőbb helyzetben vagyunk, most, amikor egy nagyhatalom áll Magyarország mellett. A jelenlegi vezetőknek bölcsebbeknek kell lenniök, mint mi voltunk, okulniok kell a mi hibáinkból, meg kell őrizniök hitüket, töretlenül, de illúziók nélkül." Károlyi Mihály ezen jóakarattal óvó és intő szavait akkor nem szívlelték meg azok, akiknek szólt: Őt magát 1949-ben a személyi kultusz következményeként jelentkező törvénysértések mélységesen bántják, s ezért lemond diplomáciai tisztéről, ismét az emigrációt választja. Mi, akik megszenvedtük a személyi kultusz bűneit és akik felszámoltuk ennek következményeit, megértjük Károlyi Mihály indokait. A kérdésre a történelem már válaszolt: okulunk a múltból a saját magunk hibáiból is: Pártunk elsöpörte a személyi kultuszt, s ma a lenini eszmék világító fényét követve, töretlenül haladunk előre a szocialista Magyarország építésének útján. Csak sajnálni tudjuk, hogy Károlyi Mihály nem érhette meg azt az időt, amikor Magyarországon teljes fényében tündöklik a szocializmus lenini eszméje s lerakjuk hazánkban a szocializmus alapjait.

Károlyi Mihály második emigrációjában sem lett hűtlen a magyar nép ügyéhez. Elutasított minden olyan kísérletet, amellyel az imperialista propaganda őt a magyar népi demokrácia ellen akarta felhasználni. Távol a világtól, egy kis dél-franciaországi faluban élt, jóban-rosszban kitartó felesége és néhány barát társaságában. Itt fogalmazta meg élete legfőbb vallomását: „A szocializmusba vetett hitem sok mindenért kárpótolt, amit elvesztettem, mert megrögzött pesszimizmusom ellenére sem kételkedtem abban, hogy a szocializmus egy napon majd anyagi valósággá válik, s hogy harcunkra szükség van, hiszen csak így juthatunk előre. Társadalmunk betegségeinek egyetlen gyógymódja a szocializmus: ez volt a véleményem mindig, s ma is így gondolkodom, mert a korunkban divatozó áttérések és megtérések ellenére megmaradtam megrögzött szocialistának." Szocializmusának tartalmát megvilágítja egy másik mondata: „Nem voltam tagja a kommunista pártnak, de rokonszenveztem vele." Ebben a meggyőződésében halt meg 1955-ben, életének nyolcvanadik esztendejében.

A magyar népi demokrácia, népünk nagy történelmi igazságtevője felemelte az ezer évig elnyomott és kizsákmányolt dolgozó tömegeket, s igazságot szolgáltatott a nép minden olyan fiának, aki érte dolgozott és érte áldozta életét. Igazságot szolgáltattunk már 1946-ban Károlyi Mihálynak is, s most, hamvainak hazahozatalakor a szocialista Magyarország nevében megerősítjük történelmi érdemeinek elismerését.

Károlyi Mihályban azt a küzdőt tiszteljük, aki hosszú utat járt be, míg eljutott a néphez. Meg kellett küzdenie önmagával és környezetével, szakítania kellett azzal a magyar arisztokráciával, amelyhez születésénél fogva tartozott. Ő ezt a lépést megtette, s cselekedeteivel bizonyította, hogy elveti az úri Magyarország társadalmi rendjét s kész minden áldozatot meghozni a nép hazájáért.

Károlyi Mihályt megtagadta saját osztálya, de befogadták és szívükbe zárták a magyar munkások, parasztok és értelmiségiek. Élete például szolgál arra, hogy még az olyan távolról jövők is, mint amilyen ő volt — ha van bennük igaz emberség, töretlen hit és akarat —, harcosai lehetnek a szocializmusnak, az emberiség nagy ügyének.

A nagy magyar hazafi, Károlyi Mihály örökre hazatért. Küzdelmes életútját, kimagasló tetteit és emberi példáját megőrzi a felszabadult nép emlékezete! Nyugodjék békében a hazai földben!

ABC: l. Antibolsevista Comité.

AFL: l. American Federation of Labor.

American Federation of Labor (AFL) (Amerikai Munkásszövetség): a legnagyobb amerikai szakszervezet, 1881-ben alapították, csak szakmunkásokat tömörít. Lényegében csak gazdasági harcot folytató, a tőkések és munkások együttműködését hirdető, kommunistaellenes szervezet, vezetői munkásarisztokraták. 1936-ban kivált belőle egy szervezet, CIO néven. 1955-ben újra egyesült a két szervezet. Neve ma AFL—CIO.

Angliai Magyar Tanács: l. Londoni magyar szervezetek.

Angol Munkás Párt: l. Labour Party.

Angol—orosz húszéves szerződés: l. Szovjet—angol szerződés.

Angol—szovjet egyezmény: Moszkvában 1941. július 12-én V. M. Molotov és Stafford Crips, moszkvai angol nagykövet egyezményt írtak alá a Szovjetuniónak és Nagy-Britanniának a hitleri Németország ellen folytatott háborúban való együttműködéséről. Az egyezmény az első láncszeme volt a tengelyhatalmakkal szembeszálló nagy antifasiszta koalíciónak. A két cikkből álló egyezmény értelmében mindkét kormány kötelezettséget vállalt arra vonatkozólag, hogy a Németország elleni háborúban mindennemű segítséget megadnak egymásnak, valamint arra, hogy csak kölcsönös megegyezés alapján fognak az ellenséggel tárgyalásokba bocsátkozni és fegyverszünetet vagy békeszerződést kötni. Az egyezmény aláírásakor lépett hatályba, és ratifikációra nem szorult.

Angol—szovjet szerződés (1924): miután a Szovjetunió visszaverte az intervenciót, 1923 végén egyre égetőbb lett a nyugati országok számára a Szovjetunió diplomáciai elismerése. A Szovjetunióhoz való gazdasági és politikai közeledéssel remélték legyőzni az európai piacok összezsugorodása teremtette gazdasági nehézségeket. A sort Anglia nyitotta meg. A konzervatív párt 1923 decemberi veresége után, 1924 januárjában a munkáspárti MacDonald alakított kormányt, aki megválasztását jórészt a Szovjetunió

elismerése népszerű jelszavának köszönhette. 1924. február 2-án Nagy-Britannia elismerte a Szovjetuniót, majd 1924. április 9-én Londonban tárgyalások kezdődtek a két ország közötti vitás kérdésekről. 1924. augusztus 8-án írták alá a két ország közti általános és kereskedelmi szerződést. Az általános szerződésben hatálytalanították a régebbi szerződéseket, s a felek kötelezték magukat, hogy nem avatkoznak egymás belügyeibe, és békében, barátságban élnek egymással. A kereskedelmi szerződés mindkét fél számára kölcsönös előnyöket biztosított. A szerződés nem lépett életbe, mivel MacDonald kormánya 1924. október 8-án a választásokon vereséget szenvedett, s a helyébe lépő konzervatív Baldwin-kormány 1924. november 20-i jegyzékben megtagadta a szerződés ratifikálását.

Angol—szovjet szövetségi szerződés: l. Szovjet—angol szerződés.

Anschluss (ném. csatlakozás): az önálló Ausztria bekebelezése a fasiszta Németországba. A német imperializmus már az első világháború elvesztése óta Ausztria függetlenségének felszámolására és Németországba való beolvasztására törekedett. 1938 márciusában Németország csapatai megszállták Ausztriát, és Hitler bejelentette az ország Németországhoz csatolását. Ausztria bekebelezését a nyugati hatalmak tudomásul vették, ellene csak a Szovjetunió tiltakozott. Ausztria hitlerista megszállása 1945-ben, az ország felszabadulásával szűnt meg. Az 1955. évi osztrák államszerződés külön cikkelyben tiltja meg Ausztria bármilyen politikai vagy gazdasági egyesülését Németországgal.

Antant, entente (fr. egyezmény): a mindkét fél részéről imperialista jellegű első világháborúban részt vevő hatalmak egyik imperialista csoportja. A csoportosulás alapja az 1891—1893. évi francia—orosz szövetség, amely az 1904. évi angol—francia és 1907. évi angol—orosz egyezménnyel együtt a három nagy antanthatalom szövetségét létrehozta. Az első világháborúban a három vezető antanthatalom mellé több szövetséges csatlakozott: Szerbia, Belgium, Görögország, Olaszország, Portugália, Románia, Japán, Amerikai Egyesült Államok stb. Az antanthatalmak blokkja az első világháborúban győzelmet aratott, és imperialista békét diktált a legyőzött központi hatalmaknak. A vezető antanthatalmak politikájának célját a háború utáni forradalmi években elsősorban a forradalmak és forradalmi mozgalmak leverése és az oroszországi szocialista forradalom elleni harc képezte. 1919—1920 folyamán három hadjáratot szerveztek Szovjet-Oroszország ellen, melyek a szovjet nép ellenállásán kudarcot vallottak. E vereségek alapjában rendítették meg az antantot, melynek válságát az angol—amerikai—francia ellentétek még tovább fokozták. A húszas évek elején az antant-blokk gyakorlatilag szétesett.

Antibolsevista Comité (ABC): 1919-ben a bécsi magyar ellenforradalmi emigráció szélsőségesen reakciós szervezete. Célja a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése volt — az imperialista hatalmak segítségével. Fő szervezője s egyben a szegedi ellenforradalmi kormány bécsi képviselője gróf Bethlen István volt. A megalakulás pontos ideje: 1919. április 12. A szűkebb vezérkar tagjai: gróf Teleki Pál, Szmrecsányi György, gróf Ráday Gedeon. A vezetők melletti politikai munkatársak: gróf Zichy Géza, báró Boroviczény Aladár, gróf Zichy István és Stipsicz vezérőrnagy.

Antifasiszta Bizottság Irodája: l. Antifasiszta szervezetek.

Antifasiszta szervezetek: Hitlerék uralomra jutása előtt, a fasizmus elleni harcban szerte Európában — de főleg Németországban és Franciaországban — az antifasiszta szervezetek egész sora jött létre. Ezek a részben nemzeti, részben nemzetközi egyesületek jórészt humanista, polgári és kispolgári erőket tömörítettek, de számos egyesületben, szervezetben aktívan dolgoztak, sőt vezető szerepet vittek kommunisták is. Kapcsolatot tartott velük a Nemzetközi Vörös Segély is. A fasizmus németországi uralomra jutása után e szervezetek jó része Párizsban működött, és tevékenységét igyekezett a fasizmus üldözötteinek megmentésére is kiterjeszteni. 1935 után a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa irányelveinek megfelelően az antifasiszta népfront kibontakozása során erősödött a kommunista mozgalom kapcsolata e szervezetekkel. A második világháború alatt tagjaik közül sokan vettek részt az ellenállási mozgalmakban. Az alábbiakban felsorolunk közülük néhányat, melyek kötetünkben szerepelnek: Antifasiszta Bizottság Irodája, Franciaország. Lapja: *Monde* — Antiszemitizmus Ellen Küzdő Liga, székhelye Párizs. — Az Imperialista Háború Elleni Harc Világbizottsága Nemzetközi Irodája. — Béke és Szabadság Védelmére Alakult Nőszövetség. — Elnyomott Népek Védelmi Ligája. — Emberi Jogok Ligája. — Eszperantisták Ifjúsági Szövetsége. — Nemzetközi Diák Kongresszus. — Nők Nemzetközi Ligája. — Orvosok Nemzetközi Ligája.

Antikomintern paktum: 1936. november 25-én Berlinben a fasiszta Németország és Japán között megkötött reakciós szovjet- és kommunistaellenes egyezmény. A hivatalos deklarálás szerint az egyezményt a Kommunista Internacionálé (Komintern) ellensúlyozására hozták létre (innen a neve), a résztvevők kölcsönös informálása és közös fellépése céljából. Gyakorlatilag már ekkor a Szovjetunió ellen irányuló politikai, majd katonai agresszió része volt, s később jelentős szerepet játszott a nyugati hatalmak elleni támadásban is. Igazi tartalma tehát: agresszív katonai szövetség a szerződő hatalmak világuralmi tervei érdekében, s egyik előkészítője a második világháborúnak. A világ újrafelosztásáért folyó harcban ekkor Nyugaton és Kelet-Európában a fasiszta Németország, Távol-Keleten pedig az imperialista Japán készülődött elsősorban más országok meghódítására. Ezeket a világhódító terveket leplezték az állítólagos kommunista veszély elleni felépítésükkel. A későbbiek során számos ország csatlakozott a paktumhoz, ezzel is jelezve, hogy részt kérnek az új „elrendeződésben", hivatalosan is bekapcsolódnak az agresszióba. Tagja lett a paktumnak: 1937. november 6-án Olaszország, 1939. február 24-én Magyarország és a Mandzsukuónak nevezett japán bábállam, 1939. március 27-én Spanyolország. 1941. november 25-én a paktumot további öt évre meghosszabbították, és csatlakozott hozzá Horvátország, Dánia, Finnország, Románia, Bulgária, Szlovákia, valamint a japán megszállók által Kínában létrehozott nankingi bábkormány is. 1939. május 22-én Németország és Olaszország katonai egyezményt kötött, mely leszögezte, hogy katonai segítséget nyújtanak egymásnak, ha valamelyikük háborúba keveredik más hatalommal. 1940. december 12-én Japán is csatlakozott az egyezményhez, így kialakult az agresszív hatalmak katonai blokkja.

Antimilitaristák: l. Galilei-kör.

Antiszemitizmus Ellen Küzdő Liga: l. Antifasiszta szervezetek.

ARCOS (All Russian Cooperative Society), Összorosz Kooperációs Társaság: 1922. június 11-én alapították Angliában mint a szovjet köztársaságok és Anglia közötti kereskedelem igazgatására hivatott szovjet szervet. Import- és export ügyleteket bonyolított le, s mint ilyen a legnagyobb volt Angliában. Forgalma 1927-re meghaladta az évi 100 millió font sterlinget. Tevékenysége 1927. május 12-e után csaknem teljesen megszűnt, mikor is az angol rendőrség kompromittáló dokumentumok megszerzése végett rajtaütést szervezett az ARCOS és a szovjet kereskedelmi képviselet ellen. Bár a rajtaütés eredménytelen volt, Baldwin konzervatív kormánya megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval. Helyesen leplezte le az angol kormány akciójának célját Litvinov helyettes külügyi népbiztos 1927. május 26-án tett nyilatkozatában: „A megszakítás nem a rajtaütés eredménye", hanem ellenkezőleg „a rajtaütést szervezték meg a megszakítás előkészítésére". Az ARCOS elleni támadás logikus folytatása volt más szovjetellenes provokációknak (pl. Zinovjev-levél, Campbell-ügy stb.), és része volt a Baldwin—Chamberlain-kormány azon tervének, hogy az imperialista országokat egységes szovjetellenes blokkba tömörítse. Az ARCOS 1929-től — az angol—szovjet diplomáciai viszony helyreállításától — a második világháborúig ismét működött.

Association of Hungarians in Great Britain (Nagybritanniai Magyarok Egyesülete): l. Londoni magyar szervezetek.

Atlanti Charta: a második világháború megindulása után az angol kormány arra törekedett, hogy a fasiszta agresszorokkal szemben leszögezze a kötendő béke céljait és a létrehozandó új nemzetközi rend alapelveit. Összhangot kívánt teremteni a háborúba akkor még be nem lépő Amerikai Egyesült Államokkal, s ennek érdekében 1941 augusztusában Churchill és Roosevelt a nyílt Atlanti-óceánon találkoztak, és tárgyalásokat folytattak az „Augusta" cirkálón, illetve a „Prince of Wales" csatahajó fedélzetén, amelynek során megfogalmazták közösen folytatandó politikájuk alapelveit. Az 1941. augusztus 14-én közzétett s azóta Atlanti Chartának nevezett okmány ezeket a következőkben foglalta össze:

1. Országaik semmilyen területi vagy egyéb gyarapodásra nem törekednek. 2. Nem kívánnak semmi olyan területi változást, mely nem egyezik az érdekelt népek óhajával. 3. Tiszteletben tartják minden népnek azt a jogát, hogy szabadon válassza meg azt az államformát, amelyben élni akar. 4. Igyekezni fognak, hogy minden állam számára egyenlő feltételek mellett részesedést biztosítsanak a világkereskedelemben és a nyersanyagkészletekben. 5. Meg akarják valósítani minden nemzet legteljesebb gazdasági együttműködését. 6. Olyan béke megkötését kívánják, amely lehetőséget nyújt minden nemzet számára, hogy biztonságban éljen, és minden ember számára, hogy félelem és nyomorúság nélkül tölthesse életét. 7. A békének lehetővé kell tennie, hogy mindenki szabadon közlekedhessen a tengereken. 8. A világ minden népének le kell mondania az erőszak alkalmazásáról, és támogatni kell azokat a gyakorlati rendszabályokat, amelyek a fegyverkezések nyomasztó terhein könnyítenek.

Az Atlanti Chartában lefektetett célkitűzéseket 1941. szeptember 24-én a Szovjetunió és egy sor további állam magáévá tette, 1942. január 1-én pedig az Atlanti Charta elveit valló 26 állam aláírta az Egyesült Nemzetek Kiáltványát, melyhez később további tíz állam csatlakozott.

Atlanti Fal: a németek által a második világháború idején a nyugat-európai tengerpart hosszában kiépített védelmi rendszer, a szövetségesek partraszállásának megakadályozására. Az 1944. évi normandiai partraszálláskor kudarcot vallott.

Ausztria megszállása: l. Anschluss.

Ausztromarxizmus: az Osztrák Szociáldemokrata Pártban a századforduló idején kialakult opportunista irányzat, az opportunizmus egyik — hosszú időn át centrista mezben jelentkező — válfaja. Fő képviselői: Otto Bauer, Max Adler, Friedrich Adler és Karl Renner. A marxizmus forradalmi tartalma elleni harcukat „baloldali" frázisokkal és „marxista" terminológiával igyekeztek leplezni. Tagadták a forradalmi harc, a kapitalista társadalom megdöntésének és a kapitalista tulajdon köztulajdonba vételének szükségességét. A nemzeti kérdés megoldásaként az osztrák burzsoázia érdekeit szolgáló kultúrautonómia elméletét hirdették. A filozófiában a dialektikus materializmussal szemben a reakciós idealista iskolákat követték. Az ausztromarxizmus időről időre ismét jelentkezik a munkásmozgalomban: fő célkitűzése a forradalmasodó tömegek fékentartása, félrevezetése. Jelenlegi követői — élükön Benedikt Kautskyval (Karl Kautsky fiával) — nyíltan megtagadják az osztályharcot és a tudományos szocializmus alapvető elveit.

Bankgassei rablás: 1919 április végén a Magyar Tanácsköztársaság kormánya 150 millió korona körüli összeget küldött Bécsbe a bankgassei követségre — részben koronában, részben valutában — két bőröndben. Az összeg rendeltetése volt, hogy a követség rendezze belőle a magyar állam kereskedelmi adósságait, valamint élelmet és nyersanyagot vásároljon. A követségen dolgozó — beépült — ellenforradalmárok ezt azonnal jelentették az Antibolsevista Comiténak, mely elhatározta a pénz elrablását. Május 2-án előkészítették és 3-án — a követ távollétében — végrehajtották a rablást, s a pénzt Ashmead-Bartlett újságíró gondjaira bízták, aki azt hatmillió frank jutalom ellenében megőrizte, és az ABC rendelkezésére bocsátotta. A Bécsben élő ellenforradalmárok még aznap délután fegyveresen megtámadták a magyar követséget, az épületet szétdúlták – az osztrák rendőrség passzív szemlélődése mellett – s négy napig megszállva tartották.

Barna Könyv (Braunbuch über Reichstagbrand und Hitler-terror): 1933 nyarán haladó írók, tudósok, publicisták könyve a német fasizmus rémtetteinek dokumentumairól. Az anyag összegyűjtésében Károlyi Mihályné is résztvett.

BBC: l. British Broadcasting Corporation.

Bécsi döntések: a müncheni egyezmény (l. ott) értelmében a Csehszlovákia és Magyarország közötti vitakérdések eldöntésére négyhatalmi döntőbíráskodást határoztak el (Németország, Franciaország, Anglia és Olaszország). Anglia és Franciaország azonban érdektelenséget jelentett be, és

így a döntőbíráskodásban csak Németország és Olaszország vett részt. Az 1938 őszén lefolyt tárgyalások eredményeként Szlovákia déli részét Magyarországhoz csatolták. A döntés alapján a magyar ellenforradalmi rendszer birtokba vette a területeket. Dél-Szlovákia megszállása az imperialista jellegű magyar revíziós politika rendszerébe illeszkedett, és agresszió volt Csehszlovákia ellen. Két esztendővel később, 1940 nyarán a román – magyar határkérdések vitájában — Németország és Olaszország részvételével — szintén bécsi tárgyalások eredményeként újabb döntés született. A második bécsi döntés értelmében az ellenforradalmi Magyarország megszerezte Észak-Erdélyt. A bécsi döntések fontos állomások voltak Magyarországnak a második világháborúban való részvételéhez vezető útján, és alapvető szerepük volt abban, hogy Magyarország Hitler-Németország csatlósaként részt vett a világháborúban.

Béke és Szabadság Védelmére Alakult Nőszövetség: l. Antifasiszta szervezetek.

Belgrádi fegyverszüneti egyezmény: 1918. november 13-án Belgrádban katonai egyezmény jött létre a Magyarországot képviselő Károlyi-kormány és a balkáni antant hadsereg főparancsnoka, Franchet d'Esperay tábornok közt. Az egyezmény kötelezte a magyar kormányt arra, hogy visszavonja csapatait a Szamos—Beszterce—Maros—Szabadka—Baja—Pécs—Dráva vonaltól északra. A kiürítendő területeket az antant csapatok szállták meg. Az egyezmény értelmében a polgári közigazgatás továbbra is a magyar kormány kezében maradt. Az egyezmény rendelkezéseket tartalmazott a kiszolgáltatandó vasúti és hajózási eszközökre vonatkozóan, továbbá megszabta a fegyverben tartható magyar haderő létszámát.

Belgrádi fegyverszüneti tárgyalások: l. Belgrádi fegyverszüneti egyezmény.

Beniczky-ügy: Beniczky Ödön legitimista politikus 1925. május 31-én az *Az Újság* című lapban megjelentette a Somogyi—Bacsó-gyilkosság ügyében — Horthy kormányzó ellen — tett súlyosan terhelő vallomását. Ezért két évi börtönre ítélték.

Berlini hármas értekezlet: l. Potsdami konferencia.

Berlin—Róma tengely: az agresszív fasiszta hatalmak katonai és politikai szövetsége, amelyre támaszkodva a hitleri Németország kirobbantotta a második világháborút. A tengely 1936. október 25-én jött létre a német—olasz szerződés alapján, amelyhez 1940-ben Japán is csatlakozott. Neve ettől kezdve Berlin—Róma—Tokió háromszög is volt. A szerződésben részt vevő államokat tengelyhatalmaknak is nevezték. Kialakításával szoros kapcsolatban kötötték meg az antikomintern paktumot (l. ott).

Bethlen—Peyer-paktum: 1921. december 21-én titkos, írásos megállapodás jött létre a Bethlen-kormány és a szociáldemokrata párt jobboldali vezetősége között. A megállapodás lényege az, hogy a fasiszta kormányzat biztosítja a szociáldemokrata párt legális működését, a szociáldemokrata párt viszont tevékenységével nem támadja a rendszer alapjait, sőt bizonyos — jelentős mértékben külpolitikai — támogatást nyújt a kormányzatnak. A szociáldemokrata párt vezetősége a paktummal lemondott a közalkalmazottak, vasutasok, postások szervezéséről, továbbá az agrárlakosság közti propagandáról és szervezkedésről. A paktum értelmében korlátozták a szakszervezetek tevékenységét, különösen a sztrájkmozgal-

mat. 1924 végén a szociáldemokrata párton belüli baloldali ellenzék erélyes fellépésére a paktumot nyilvánosságra hozták, és ez hozzájárult ahhoz, hogy jelentős munkástömegek felismerjék a pártvezetés munkásmozgalmat eláruló politikájának lényegét.

Boletta: gabonajegy. Az ártámogatásnak egy fajtája a mezőgazdaságban. Magyarországon az 1929—1933. évi válság idején alkalmazták, elsősorban a nagybirtokos osztály érdekében. A magyar gabona a magas termelési költségek miatt nem volt versenyképes a világpiacon, ezért a belföldi vásárlókkal fizettették meg a hazai és világpiaci árak közti különbséget. A kereskedő vagy a fogyasztó gabonát a termelőtől csak úgy vásárolhatott, ha — az igen alacsony — forgalmi áron felül meghatározott értékű gabonajegyet (amit az államtól vásárolt készpénzért) adott át a termelőnek, aki azt adófizetésre használta, esetleg készpénzre váltotta. Aki külföldre szállított gabonát, az a gabonalevél ellenében visszakapta az általa vásárolt boletta értékét az úgynevezett gabonaértékesítési alapból. Így tehát az exportőrök és gabonanagykereskedők a mélyen leszállított belföldi áron jutottak a gabonához. A nagybirtokosok is jelentős haszonhoz jutottak, mert — alacsony adójuk miatt — sok bolettát tudtak pénzre beváltani. A bolettarendszer a szegény- és középparasztságot sújtotta, mert az a minimális készpénzáron felül kapott bolettát úgyszólván teljes egészében adóba adta.

British Broadcasting Corporation (BBC): angol rádiótársaság. Nagy-Britannia és Észak-Írország területén monopóliuma van a rádióközvetítésekre. Csaknem száz hosszú- és középhullámú, valamint nyolcvan rövidhullámú adóállomást üzemeltet. 1936 óta televíziós adásokat is közvetít. Királyi rendelkezés értelmében politikailag semleges, gyakorlatilag azonban a kormány propagandaszerve.

Campbell-ügy: Campbell 1924-ben az Angol Kommunista Párt egyik vezetője volt. Ebben az időben kommunista röpiratok terjedtek el a hadseregben és a flottánál, melyek arra szólították fel a katonákat és a matrózokat, hogy ne lépjenek fel a munkásosztály sztrájkjai ellen. A MacDonald-kormány ezt arra akarta felhasználni, hogy aktívabban léphessen fel az erősödő baloldali mozgalmak ellen. Ennek érdekében nagy sajtókampánnyal egybekötött eljárást indított a kommunista párt vezetői ellen, de ítéletet nem hozott, s visszavonulásra kényszerült. Emiatt a kormányt balról és jobbról is támadások érték. Az úgynevezett Campbell-ügy hozzájárult a kormány bukásához.

Cattarói felkelés: az Adriai-tenger menti Cattaro (ma: Kotor) volt az osztrák—magyar haditengerészet egyik fő bázisa az első világháború előtt és alatt. A flotta-támaszponton 1918 februárjában felkelés tört ki. A nagyrészt nemzetiségi összetételű felkelő katonák a háború befejezése mint fő követelés mellett a Monarchián belül elnyomott nemzetek önrendelkezési jogáért is harcoltak. A felkelést véresen elnyomták és megtorolták, amiben jelentős szerepet játszott Horthy Miklós tengernagy. A felkelés már jelezte, hogy a forradalmi szellem behatolt a hadseregbe. Ezt követően a kisebb-nagyobb méretű katonalázadások szinte mindennaposakká váltak az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregében.

Centrumpárt: német katolikus, nagypolgári párt, 1870-ben alapították. A katolikus egyház és a nagyburzsoázia érdekeit képviselte. Mint a weimari köztársaság kormányzó pártja utat nyitott a fasizmusnak, s annak uralomra jutása után — 1933 júliusában — feloszlott.

Cionizmus: polgári nacionalista mozgalom, amely a XIX. század végén az európai országok zsidó burzsoáziájának körében keletkezett. (Legismertebb vezetői: T. Herzl és Ch. Weizmann.) Célként azt tűzte ki, hogy hazát biztosítson a zsidó népnek ősi földjén, Palesztinában. Az első cionista világkongresszust 1897-ben tartották Baselben. Itt egységes cionista központot hoztak létre, melynek majdnem minden országban alakultak szervezetei. A cionista mozgalom fellendüléséhez hozzájárult a Balfour-nyilatkozat (1917), mely „zsidó nemzeti otthon" létesítését helyezte kilátásba Palesztinában az első világháború utánra. (A. J. Balfour — angol konzervatívpárti politikus — ezzel az angol közel-keleti imperializmus befolyását akarta elősegíteni.) E propaganda hatására tömeges bevándorlás indult Palesztinába, ahol 1948-ban megalakult Izrael állam, melyben a cionizmus uralkodó befolyást gyakorol. A cionizmus a nacionalista érzelmek felszításával, az „egységes zsidó nemzet" és ezen belül az osztályok együttműködését hirdető politikájával és propagandájával elvonja a zsidó dolgozók figyelmét az osztályharcról, és ugyanakkor szembeállítja őket a nem zsidó dolgozókkal.

Clerk-tárgyalások (1919. október 23—november 17): Sir George Russel Clerk, angol diplomata tárgyalásai Budapesten az antanthatalmak megbízásából. Célja az volt, hogy meggyorsítsa Horthy Miklós ellenforradalmi csapatainak bevonulását a románok által megszállt Budapestre, s elősegítse egy olyan koalíciós kormány megalakulását, melyet a békekonferencia elismerhet. E tárgyalások eredményeként jött létre az ellenforradalmi Huszár-kormány.

Confederacion Revolucionaria Obrero de Mexico (CROM) (Mexikói Forradalmi Munkásszövetség): lényegében opportunista, még a II. Internacionálétól is jobbra álló mexikói munkásszervezet (szakszervezet). Gyakorlatilag az AFL (l. ott) függvénye, sőt a húszas évek második felében formailag is csatlakozott hozzá.

CROM: l. Confederacion Revolucionaria Obrero de Mexico.

C-szervezet (Organisation Consul): német fegyveres banda, egyike azoknak, amelyek az első világháború utáni évek terrorcselekményeit, tömegvérengzéseket, gyilkosságokat végrehajtották.

Danubian Club: A második világháború alatt Károlyi Mihály kezdeményezésére Londonban alakult egyesület. Feladatául tűzte ki a Duna-medence népei baráti együttműködésének előkészítését, s mint ilyen szervesen beleilleszkedett Károlyi Duna-konföderációs tervébe. A klub tagjai magyar, csehszlovák, jugoszláv, lengyel, osztrák, bolgár emigránsok mellett olyan angol és amerikai közéleti személyiségek is voltak, akik rokonszenveztek a föderáció gondolatával.

Darlanizmus (F. J. Darlan, a vichyi kormány miniszterelnök-helyettese után) annak a politikai magatartásnak találó elnevezése, hogy egyes politikusok a német fasizmus teljes kiszolgálása után, hatalmuk mentése érdekében, a már előreláthatóan győztes szövetségesek oldalára próbáltak átállni.

Dawes-terv: a nyugati imperialista hatalmak tervezete az első világháború után a német jóvátétel kérdésének végleges rendezésére, valójában Németország gazdaságának helyreállítására és ellenőrzésére, a német hadipotenciál felélesztésére és felhasználására a Szovjetunió ellen. (Elfogadta a jóvátétel rendezésére összehívott londoni konferencia 1924 januárjában.) A Ruhr-vidék megszállása után Németországban súlyos gazdasági válság bontakozott ki. Az acél- és széntermelés nagyon lecsökkent, az országban az infláció dühöngött, hatalmas méreteket öltött a munkanélküliség. A német burzsoázia gazdasági katasztrófa szélén állt, s ettől csak külföldi segítség menthette meg. 1923 végén az Amerikai Egyesült Államok kormánya javaslatot tett, hogy hívjanak össze értekezletet a német jóvátétel kérdésének megoldására. A Londonban összeülő értekezlet elnökéül Charles Dawest, az amerikai Morgan-bankház megbízottját választották, aki a pénzügyi szakértői bizottság jelentésében egy jóvátételi tervet terjesztett elő. A Dawes-terv a következő fő elgondolásokat tartalmazta: 1. Nem állapított meg végleges jóvátételi összeget, hanem arra kötelezte Németországot, hogy négy évig évi 1 milliárd (illetve 1,2 milliárd) márkát, az ötödik évtől évi 2,5 milliárd márkát fizessen. 2. E jóvátétel biztosítására Németország számára nagyarányú külföldi (főleg amerikai) kölcsönt helyeztek kilátásba, mely a pénzügyi stabilizációt is hivatva volt fedezni. 3. A nemzetközi kölcsönök törlesztésének, illetve visszafizetésének biztosítására belső fedezeti forrásokat jelöltek meg, és zálogképpen lényegében ellenőrzés alá vonták az egész német gazdasági és pénzügyi rendszert. 4. A terv végül gondoskodott a német ipari termékek elhelyezési lehetőségéről, fő felvevő piacként a Szovjetuniót jelölve meg. A Dawes-terv életbelépése után özönlött a nyugati (főleg amerikai) kölcsön Németország felé, amely 1929-re már 21 milliárdra rúgott. A kölcsönöket főleg hatalmas ipari vállalatokba, elsősorban a hadiüzem fejlesztésébe fektették, s ezzel elősegítették a német hadipotenciál újjáélesztését, amelyet szovjetellenes háború céljaira kívántak felhasználni. Az imperialista hatalmak 1925-ben létrehozták a Dawes-tervnek megfelelő nemzetközi politikai egyezményt, a locarnói paktumot (l. ott), amelyben kölcsönösen garantálták Németország nyugati határait, míg a keleti — a Szovjetunió felé eső — határokat garancia nélkül hagyták. A terv jóvátételi részének végrehajtását a német kormány szabotálta, s végül kikényszerítette egy másik jóvátételi megállapodás, az úgynevezett Young-terv életbe léptetését.

Debreceni kormány: l. Ideiglenes Nemzeti Kormány.

Debreceni Nemzetgyűlés: l. Ideiglenes Nemzetgyűlés.

Dolchstoss-legenda (tőrdöfés-legenda): a német reakció első világháború utáni igen jelentős propagandaeszköze. Lényege: a német hadsereg nem vesztette el a háborút, ellenkezőleg, dicsőséges győzelmet aratott, de a belső ellenség — szocialisták, bolsevikok, pacifisták, zsidók stb. — hátba támadta, és ez okozta vereségét. Ez az elmélet a porosz militarista hagyomány dicsőítésével a haladó elemekkel való leszámolás és a második világháború előkészítésének ideológiai alapjául szolgált. A tőrdöfés-legenda jelentős szerepet játszott a magyarországi uralkodó osztályok propagandájában is. A háború elvesztéséért, a trianoni békéért – saját hazaáruló

politikájukat leplezve – az 1918–1919. évi forradalmakat, a haladó eröket igyekeztek felelősnek beállítani.

Dreyfus-ügy: Alfred Dreyfus francia vezérkari tiszt ellen 1894-ben indított per, melyet a francia klerikális, monarchista, soviniszta, antiszemita korok provokációs céllal robbantottak ki. A zsidó vallású Dreyfust kémkedés és hazaárulás vadjával lefokozták, és életfogytiglani deportalasra ítélték. A perben szerepló egyik koronatanú az anyai agon magyar származasú Walsin-Esterházy volt. A pert féktelen soviniszta, antiszemita uszítas kísérte. Dreyfus ártatlansága bebizonyosodott, és kiszabadítása érdekében széles korű haladó, koztarsasági társadalmi mozgalom indult, melynek egyik vezetője Emile Zola volt. A nagy tomegeket átfogó mozgalom a Dreyfus-ugyet Franciaország érdeklődésének középpontjába állította. Így elérték a per-újrafelvételt, aminek eredményeként Dreyfust 1906-ban felmentették és rehabilitáltak. A nagy vihart kivaltó ugy a francia társadalom haladó és reakciós erői kozott nagy osszecsapás volt a századfordulón; a harc a haladó erők győzelmével végződott.

Duna-konföderációs terv: Kossuth Lajos nagyszabasú tervezete, mely a konfoderatív osszefogásban látta a Duna menti népek szabadságának és társadalmi haladásának legfontosabb feltételét. Kossuth az emigráció éveiben — főleg az otvenes évek végén a szerb és roman haladó személyiségekkel folytatott tanácskozasok után — mindjobban felismerte a Duna menti népek osszefogasának szukségességét. Megértette 48-nak azt a nagy tanulságat, hogy a nemzeti kérdés megoldatlansága milyen súlyos kovetkezményekkel jár, s hogy a magyar nép szabadsaga csak a szomszéd népekkel együtt valósítható meg. Tervének lényege. államszovetségbe tomoríteni a dunai népeket; Erdély és a szerb terulet autonómiat, Horvátorszag teljes fuggetlenséget kapott volna. A tervezet altalaban biztosítani kívanta a magyarországi nemzetiségek nemzeti-kulturális jogait, az „egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román kozott" alapelvből kovetkezően. Az államszovetség élén álló kozponti kormany feladata lett volna a kozos védelem, a kulpolitika, a kereskedelem és a vamugyek kérdéseinek megfelelő osszhangban való intézése az egyes országok belső onállósaganak érintetlenul hagyásával. A tervezet 1862-ben jelent meg Milánóban.

Károlyi Mihály már fiatal politikus korában rokonszenvvel fordult Kossuth terve felé, és korán felismerte a Monarchia teruletén élő nemzetiségek osszefogásanak, kozos harcának fontosságát. 1918-ban az elsők kozott üdvozolte a különböző népek nemzeti tanácsait.

Karolyi Mihály jól látta s helyesen értékelte a dunai népek egymásrautaltsagát, valamint azt, hogy e népek egymás elleni harca évszázadok során milyen sok áldozatot kovetelő súlyos kovetkezménnyel járt. Nemcsak a népek együttműkodését hirdette, hanem felismerve a sovinizmus súlyos kovetkezményeit, őszintén hirdette más népek megbecsülését, tiszteletét; harcolt a nacionalizmus és a nemzeti elzárkózás ellen. Egy időben Jászi „Keleti Svájc" elméletét (l ott) vallotta, de az emigráció évtizedeiben messze túljutott azon. – Ekkor, bár gyakran hivatkozik Kossuth konfoderációs tervére, a szomszéd népekkel való szovetséget már a teljes egyenjogúság alapján kívánja megvalósítani. Ezt tukrozik feljegyzései a kelet-európai foderációról (mely utólag ráírt dátum szerint 1928-

ban készült). A feljegyzés — melynek további sorsát nem ismerjük — teljes terjedelemben így szól:

„Ha Magyarország idejekorán és teljes szívvel illeszkedik be a föderáció gondolatába, amelynek előfeltétele a szlávok és románok együttműködése, tekintélyes helyet teremthet magának a jövőben a föderáción belül.

Magyarország és a Közép-Duna nélkül kelet-európai föderációról nem is lehet szó. Ennek a föderációnak a gerincoszlopa mindig a Duna lesz — az a Duna, amely a mi hazánk ütőereje. Éppen ezért hiba lenne azt gondolni, hogy a föderáció megvalósítása a régi Magyarországgal szemben nagy veszteséget jelent. Igaz ugyan, hogy a föderáció megteremtése együtt jár a szuverenitás bizonyos fokú feladásával. Ezt azonban a föderációban szövetkezett valamennyi államnak egyformán el kell fogadni. Ezzel az áldozattal az eddigi kis államocskákból nagy közös egységes gazdasági tényezővé fogunk válni, amelynek döntő súlya lesz az új Európában.

A mi hivatásunk lesz Nyugatot ellátni mezőgazdasági termékekkel, amely nélkül az ipari Nyugat nem tud megélni. Igaz ugyan, hogy szükségünk lesz a nyugati államok segítségére, de ez a segítség nem lesz alamizsna.

Ránk, magyarokra nem csak a föderáción belül vár fontos és nagy szerep, hanem külpolitikai vonatkozásban is. Természetesen ez az új alakulat a szociális és gazdasági viszonyok teljes megváltozását kívánja. Ez csak szocialista alapon jöhet létre, és az Oroszországgal való független szövetkezésben potenciális erőt szolgáltatna a békének.

A háború előtt (1914) a hármas szövetség ellen küzdöttem. A jelszavam volt: kibékülni a szláv népekkel. A német orientáció — különösen a magyar politikára nézve — a reakciót jelentette. Erre a szövetségre épült a 67-es politika, vagyis a német és magyar kisebbségi uralmi rendszer.

Ameddig a magyar uralkodó osztály ezt a hamis sovinizmust űzte, addig nem lehetett komolyan remélni demokratikus haladást.

A nemzetiségek elnyomása az Osztrák—Magyar Monarchián belül a magyar és német kisebbség javára, összeegyeztethetetlen volt a demokratikus és szociális fejlődéssel. Ezt a rendszert csakis a német junkerek segítségével lehetett úgy Magyarországon, mint Ausztriában keresztülvinni. Ez a kisebbségi uralom nemcsak a demokráciával és a szociális haladással ellenkezett, hanem szemben állt a Kossuth-féle szeparatista politikával is, amely durch und durch szociális tartalommal bírt.

Kossuth eszméje a dunai konföderáció volt és ez az eszme, mely természetszerűen összekapcsolódott Magyarország függetlenségével, ellentétben állt a dualizmussal, mely a német patronátus alatt a Habsburgokat tette úrrá a magyarok, a németek és a többi nemzetiség fölött. Kossuth azt is élesen látta, hogy Magyarország függetlenségét csakis egy európai konflagráción keresztül lehet megvalósítani.

Természetes tehát, hogy úgy szeparatista, mint demokrata és szociális haladás szempontjából már a háború előtt éles ellentétbe kerültem a hármas szövetséggel. Ez az ellentét különösen a balkáni háborúk alatt jutott kifejezésre, ahol a status quo helyett a »Balkán a balkán népekért« politikát hirdettem."

Ehhez mérve is, nagy fejlődést és sok tekintetben változást jelent Károlyi második világháború alatti és utáni konföderációs terve. A Szov-

jetunió felszabadító harca — később győzelme — idején számos levelében, írásában állást foglal a Szovjetunióval való szövetség mellett. A leghatározottabban kijelentette — nem is egyszer —, hogy az általa elképzelt dunai-konföderációt nem a Szovjetunió ellen, hanem azzal szoros szövetségben kell megvalósítani. 1943. április 24-én így ír Jászi Oszkárnak: „A magyar népnek vállalni kell ... a «Nem, nem, soha»-ról való lemondást, az ún. nagy és kis «ellenséggel» való megegyezést; vállalni kell a szláv orientációt, a földosztást, a kulcsiparok nacionalizálását, a demokratikus szabadságjogokról nem is beszélve. Vállalnunk kell a föderációt is, mégpedig nem a cordon sanitaire értelmében; nem a Szovjet ellen, hanem a Szovjettel való teljes egyetértésben ..."

Néhány nappal később ismét kifejti ezt a gondolatát a magyarországi ellenállás támogatására Londonban rendezett gyűlésen (1943. május 8.) „... Egy dunai konföderáció legfontosabb politikai követelménye azonban az, hogy nem szabad cordon sanitaire-nek elképzelni. Mi nem akarunk ütköző állam lenni Oroszország és a Nyugat között. Ellenkezőleg, összekötő kapocs akarunk lenni Szovjetoroszország és egy remélhetőleg modernizált Nyugat között ..."

1943. december 31-én a BBC-ben elmondott beszédében így szólt a magyar néphez: „Ne hallgassatok azokra az úri uszítókra, akik ahelyett, hogy a náci veszedelemtől óvnának benneteket és a sváb páskahaddal szemben védelmeznék meg az országot, azt mondják nektek, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia népe az életetekre tör. Ezzel a mákonnyal kábítanak benneteket több mint két évtizede.

Mindez alávaló hazugság. A Duna völgyének népei nem ellenségei egymásnak. A cseh, román és szerb nép együtt akar dolgozni a magyarokkal. A dunai népek egymásra utaltsága nyilvánvaló. Ha minden dolgozó jólétben él, ha mindenki szabadon beszélheti a saját nyelvét, megőrizheti sajátos szokásait, akkor nem lehet ellentét a népek között. Mi magyarok békességben és jómódban kívánunk élni, és azt kívánjuk, hogy a szomszédok is jólétben éljenek. Most a magyarság léte forog kockán. A dunai népek közösségében kijelölt helyetek van. Ha a csehekkel, szerbekkel, románokkal és lengyelekkel együtt gyűlölitek a nácikat, és ti is harcolni fogtok az uralkodni vágyó és kizsákmányoló németek ellen, akkor a közös gyűlölet és harc még jobban összeforraszt benneteket ..."

A második világháború előtt és alatt Károlyi kapcsolatban állt Benessel, Masarykkal és más cseh politikusokkal, s nagy tisztelettel adózott Jugoszlávia népei szabadságharcának. A háború után úgy vélte, eljött az ideje konföderációs terve megvalósításának vagy legalábbis a szomszéd népekkel való szorosabb együttműködésnek. Számos olyan terve, elképzelése volt, amely azután — magasabb szinten — megvalósult vagy megvalósul a szocialista országok együttműködésében, főként a KGST-n belül.

Dunai Klub: l. Danubian Club.

Dunai Svájc: l. Keleti Svájc.

Dunkerque (németül Dünkirchen): az észak-francia ipari vidék egyik legfontosabb kereskedelmi kikötője. 1940. május 27-e és június 4-e között a második világháború egyik nevezetes csatája zajlott le itt, melynek során az európai kontinensen válságos helyzetbe került angol expedíciós had-

sereget és egyes francia csapatokat Angliába szállítottak át. 1940 májusában a Belgiumon keresztül előretörő német haderők elől visszavonuló angol hadsereget a németek Dunkerque-nél bekerítették, és teljes megsemmisítéssel fenyegették. Kilenc napi nehéz harcban az angoloknak — rendkívül súlyos veszteségek árán — sikerült kb. 350 000 embert átszállítaniok a La Manche-csatornán Angliába.

Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME): szélsőségesen reakciós, „fajvédő", antiszemita, irredenta egyesület. 1918 novemberében alakult. Tagjai már a Tanácsköztársaság alatt részt vettek a különböző ellenforradalmi szervezkedésekben és akciókban, aktív szerepet játszottak az ellenforradalmi rendszer előkészítésében. Ők szervezték és vezették a fehérterror számos embertelen akcióját, és az antiszemita terrorcselekmények egész sorát követték el. Alapító tagjai, többek között Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Prónay Pál, Héjjas Iván. Szerepe az ellenforradalmi rendszer konszolidálása után fokozatosan csökkent, s tagjai mindinkább a Fajvédő Pártban és a Revíziós Ligában folytattak politikai tevékenységet.

Eekartsau: 1918. november 13-án Habsburg IV. Károly — az utolsó magyar király — az úgynevezett eckartsaui levélben kijelentette, hogy ideiglenesen visszavonul az államügyek vitelétől, és eleve elismeri azt a döntést, amely Magyarország jövendő államformáját megállapítja. November 16-án kikiáltották Magyarországon a köztársaságot.

Egyesült Függetlenségi és 48-as párt: l. Függetlenségi párt.

Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ): a második világháború után a béke biztosítására alakult, független államokból álló világszervezet. A második világháború alatt határozták el a fasizmus ellen küzdő hatalmak, hogy világszervezetet hoznak létre, melynek célja: megmenteni a jövő nemzedékeit a háború borzalmaitól. Az 1945. évi San Francisco-i konferencián fogadták el a szervezet alapokmányát, mely szerint a feladat: 1. a nemzetközi béke és biztonság fenntartása; 2. baráti kapcsolatok fejlesztése a nemzetek között — egyenjogúság alapján; 3. gazdasági, szociális és kulturális segítség az elmaradott országoknak; 4. az emberi jogok és az alapvető szabadságok biztosításának elősegítése, nemzetiségre, nemre, fajra, vallásra, nyelvre való tekintet nélkül. Az alapokmány szerint: 1. a szervezet valamennyi tagja független állam; 2. tagjai kötelesek a nemzetközi viszályokat békés úton rendezni; 3. kötelesek tartózkodni minden más állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló támadásoktól, erőszakkal való fenyegetéstől, vagy erőszak alkalmazásától. Az alapokmány határozottan tiltja a más államok belügyeibe való beavatkozást. Tagállamainak száma 111. Magyarország 1955 decembere óta tagja. Az ENSZ székhelye: New York. Fő szervei: Közgyűlés: évenként egyszer ül össze, rendszerint két-három hónapos ülésszakra; Biztonsági Tanács: az ENSZ legoperatívabb szerve. Öt állandó és hat változó tagja van. Az állandó tagok (az öt nagyhatalom) vétójoggal rendelkeznek; Gazdasági és Szociális Tanács: Tizennyolc tagját a Közgyűlés választja. Ezenkívül működnek az ENSZ úgynevezett regionális szervei: Európai Gazdasági Bizottság; Afrikai Gazdasági Bizottság, valamint olyan egyéb szervek mint a: Nemzetközi Gyámsági Tanács; Nemzetközi Bíróság: Titkárság. A szervezet

főtitkárát a Biztonsági Tanács javaslatára a Közgyűlés nevezi ki, s ő a szervezet legfőbb igazgatási tisztviselője.

Egységes Párt: az ellenforradalmi rendszer konszolidálására 1922 februárjában létrehozott kormánypárt általánosan használt neve. Hivatalosan: Keresztény-Keresztyén Kisgazda, Földmíves és Polgári Párt. Az ellenforradalom győzelme után alakult különböző pártokból és csoportokból, elsősorban a Nagyatádi Szabó István-féle Kisgazdapártból és a Bethlen István vezette Keresztyén Nemzeti Egyesülés Pártjából (KNEP), mely a nagybirtokosok és nagytőkések különböző rétegeit képviselte. Bethlen István az ellenforradalmi rendszer konszolidálása érdekében — a paraszti bázis biztosítása céljából — a kisgazdapárt és saját pártja egyesítésére törekedett, s hogy a jelentős parlamenti erővel rendelkező kisgazdapártot meggyengítse, kirobbantotta az Eskütt-botrányt, majd ő és a királyt támogató politikusok — a második királypuccs után — „beléptek" a kisgazdapártba. Példájukat más pártokban elhelyezkedett nagybirtokos-nagytőkés politikusok is követték. Az új párt elnöke Nagyatádi Szabó István, majd az ő halála után az ugyancsak régi kisgazdapárti Mayer János lett. Az 1922. évi választásokon a kormány a régi kisgazda képviselők zömét nem engedte újra mandátumhoz jutni, és így a 140 egységespárti képviselő közt csak 19 kulák „kisgazda" maradt. A párt maradéktalanul kiszolgálta Bethlen István reakciós politikáját, s álparlamentarizmussal kendőzte az ellenforradalmi rendszert, majd előkészítette Gömbös hatalomra jutását, aki nem sokkal kormányalakítása után — a totális fasizmusra törekedve — a fasiszta egypártrendszer megvalósítását akarva, nevét Nemzeti Egység Pártjára (l. ott) változtatta.

El Alamein-i csata: 1942. október 23-tól november 3-ig, a második világháború csatája az észak-afrikai fronton. A 8. angol hadsereg B. Montgomery tábornok vezetésével El Alameinnél támadást indított a már Egyiptom területére behatolt német—olasz fasiszta csapatok ellen. A támadás az angolok győzelmével végződött. A csata fordulatot jelentett az észak-afrikai fronton, a szövetségesek kezébe került a kezdeményezés, és sorozatos győzelmek után felszabadították egész Észak-Afrikát.

Elnyomott Népek Védelmi Ligája: l. Antifasiszta szervezetek.

Emberi Jogok Ligája (Ligue des Droits de l'Homme): franciaországi polgári humanista társaság, mely a húszas években alakult a nagy francia forradalom idején elfogadott Emberi és Polgári Jogok Deklarációja szellemében. A meglehetősen békés polgári csoport célja volt, hogy minden rendszer üldözöttjeit és kárvallottjait segítse, pártfogásba vegye. Ilyen alapon segítette a fasizmus üldözöttjeit csakúgy, mint az emigráns fehér oroszokat. Franciaországi magyar emigránsok megalakították a Liga magyar csoportját, hogy a Horthy-rendszer üldözöttjeit ezúton is támogathassák. A csoport lapja a *Köztársaság* volt.

ENSZ: l. Egyesült Nemzetek Szervezete.

Eszperantisták Ifjúsági Szövetsége: l. Antifasiszta szervezetek.

Európai Paraszt Bizottság: Berlinben működő szervezet. Közel állt a Kommunista Internacionáléhoz. Károlyi Mihály 1930-ban tagja volt.

European News Service of the BBC: a BBC (l. ott) európai hírszolgálata.

1917-es klub: Ramsay MacDonald alapította az első világháború alatt azzal a célzattal, hogy pacifista centrum legyen. Mikor Károlyi Londonban élt, megválasztották a klub tiszteletbeli, örökös tagjává. A klub baloldali politikusok, festők, írók kedvelt találkozóhelye volt, ahol érdekes viták, beszélgetések hangzottak el.

Fabianus Társaság (Fabian Society): 1884-ben angol reformista szocialisták, főleg a polgári értelmiség képviselői alapították eszméik terjesztésére. A XIX. század végén élénk propagandatevékenységet folytatott. A szocializmusba való békés belenövést hirdette; elvetette az osztályharcot és a tömegek forradalmi mozgalmát; szembeszállt a marxizmussal; a proletariátus és a burzsoázia együttműködésének volt a szószólója. Tömegpárttá sohasem vált, elmélete azonban nagy hatással volt az angol munkásmozgalomra és később a munkáspártra, amelyhez — annak 1900-ban történt megalakulása után — testületileg csatlakozott. Hosszú ideig G. B. Shaw is jelentős szerepet játszott a társaságban. Szervezetileg ma is fennáll a munkáspárton belül, főként kiadói tevékenységet folytat.

Fajvédő Párt: az Egységes Pártból (l. ott) kivált néhány képviselő alapította 1923. augusztusában. Vezetői: Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Zsilinszky Endre voltak. 1928-ban a párt feloszlott. Gömbös visszatért az Egységes Pártba, míg Eckhardt és Zsilinszky ellenzékben maradt.

Fegyveresempészési ügy: közismerten az úgynevezett „szentgotthárdi incidens". 1928. január 1-én Szengotthárdon az osztrák vámőrség feltartóztatott egy szállítmányt, mely öt vagon gépfegyver-alkatrészt tartalmazott, s amit állítólag Olaszországból Ausztrián, Magyarországon és Csehszlovákián át akartak Lengyelországba szállítani. A kisantant államok e fegyverszállításban Magyarországnak a békeszerződés alapján tilos fegyverkezésétől tartva külön jegyzéket intéztek a Népszövetségi Tanácshoz, mely háromtagú bizottságot küldött ki a kérdés megvizsgálására. A magyar kormány, visszautasítva a beavatkozás jogosságát, vissza akarta utalni a szállítmányt a feladónak. Mivel a veronai feladó többszöri felszólításra sem jelentkezett, s Ausztria is megtagadta a szállítmány visszavételét, a honvédelmi minisztérium rendelkezésére a fegyvereket háborús célra alkalmatlanná tették, és 1928 februárjában elárverezték. A Népszövetség csupán „sajnálkozását" fejezte ki, hogy a magyar kormány nem próbálta hathatósabban kinyomozni az áru rendeltetését; gyakorlati retorziókkal nem élt a magyar kormány ellen. Ebben az ügyben is érvényesült az imperialista nagyhatalmaknak az a politikája, hogy a Horthy-rendszert a reakció egyik bástyájának tekintik és támogatják.

Földreform (1945-ös): Magyarországon a felszabadulás után valósult meg az első igazi földreform, amely felosztotta a földet, és gyökeresen felszámolta a nagybirtokot. A Magyar Kommunista Párt javaslatára és kezdeményezésére a Függetlenségi Front és az Ideiglenes Nemzetgyűlés jóváhagyásával 1945. március 15-re készült el a „Nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról" szóló rendelet, melyet az Ideiglenes Kormány március 17-én fogadott el. Elkobzásra került a hazaárulók, Volksbund-tagok, a nyilas vezetők, valamint a háborús és nép-

ellenes bűnösök teljes birtoka. Kisajátításra került teljes egészében minden 1000 katasztrális holdnál nagyobb birtok; az 1000 kh-nál kisebbek 100 kh-on felüli területe; az erdőbirtokok 10 kh-on felüli területe; a szőlők és gyümölcsösök 20 kh-on felüli része; Budapest környékén 50 kh-on felül osztották fel a földet. A kisajátítás alól mentesítették azokat a 200 kh-nál nem nagyobb kulákbirtokokat, melyek tulajdonosai parasztok, és hivatásszerűen foglalkoztak földműveléssel. A földreformot az alulról választott Földigénylő Bizottságok hajtották végre a megyei, illetve Országos Földbirtokrendező Tanács ellenőrzése mellett. A földreform az ország területének 35 százalékát érintette. A földalapba 5 600 000 kh került, ebből kiosztottak 3 260 000 kh-at, a többi (főleg erdők) állami tulajdonban maradt. Igénybe vették a nagybirtokok élő és holt felszerelését is. Egy-egy juttatott átlagosan 35 q búza értékének megfelelő felszerelést kapott. Földet kapott 642 000 igénylő, házhelyet 350 000. Az 1945. évi földreform megpecsételte a munkásosztály és dolgozó parasztság szövetségét, amit még tovább erősített az a következetes harc, amit a munkásosztály a kommunista párt vezetésével a kiosztott földek megvédéséért folytatott. Az 1945. évi földreform lényegében agrárforradalom volt, mert a parasztság maga osztotta fel a földet.

Franciabarát Magyarok Szövetsége: 1938. június 15-én, Párizsban alakult antifasiszta szervezet. Elnöke Károlyi Mihály, alelnöke Bölöni György volt.

Francia Kommunista Párt: 1920-ban alakult, mikor az 1905 óta fennálló Szocialista Párt kongresszusán a többség a III. Internacionáléhoz való csatlakozás mellett foglalt állást, és létrehozta a kommunista pártot. Vezető szerepe volt az 1934. februári fasiszta puccskísérlet leverésében és az antifasiszta népfront 1936. évi választási győzelmében. 1939 szeptemberében – közvetlenül Franciaországnak a háborúba való belépése után – a kormány betiltotta. A német megszállás éveiben az antifasiszta harc legkövetkezetesebb, széles tömegeket mozgósító ereje volt. A második világháború után a munkásosztály többsége támogatta, és az ország legerősebb pártja lett.

Frankhamisítás: már 1920-ban felmerült olyan terv, hogy a Csehszlovákiában végzendő nacionalista propaganda és fegyveres puccs megszervezéséhez szükséges anyagi eszközöket pénzhamisítás útján biztosítják. E kísérlet volt a kudarcba fulladt szokolhamisítás. Évekig tartó előkészület, külföldről hozatott szakember, gépek, papír segítségével kezdték meg a hamis frank gyártását, s 1925-ben az ellenforradalmi rendszer több ismert személyiségének közreműködésével (Windischgraetz Lajos herceg, Zadravetz István püspök, Teleki Pál gróf stb.) nagy mennyiségű hamis frankot állítottak elő az Állami Térképészeti Intézet helyiségében. A hamis bankjegyeket diplomáciai futár segítségével Hollandiába, Svédországba és Olaszországba juttatták, ahol azonban az értékesítés kezdetén a hamisítás lelepleződött. A frankhamisítás a revizionista magyar vezető körök kalandor vállalkozása volt. Ezzel akarták pénzügyileg előkészíteni revíziós kísérleteiket, de a vezetők a maguk egyéni hasznára is dolgoztak. A Bethlen-kormány kénytelen volt vizsgálatot indítani a leleplezett hamisítók ellen, de végül is eltussolták az ügyet.

Független Kisgazdapárt: l. Kisgazdapárt.

Független Szociáldemokrata Párt: l. Németország Független Szociáldemokrata Pártja.

Függetlenségi Front: Teljes nevén Magyar Nemzeti Függetlenségi Front. Az antifasiszta magyar demokratikus erőket tömörítő politikai egyesülés. 1944. december 2-án alakult meg a felszabadult Szegeden – a kommunista párt kezdeményezésére – a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Kisgazdapárt, a Parasztpárt, a Polgári Demokrata Párt és a szakszervezetek részvételével. A háború alatt létrejött – ugyancsak antifasiszta – Magyar Front helyébe lépett. Elfogadta a Magyar Kommunista Párt által javasolt programot, Magyarország újjáépítésének és demokratikus felemelkedésének programját, kíméletlen harcot hirdetett a német fasiszták és cinkosaik ellen; széles körű földreformot, a bányák és kőolajforrások államosítását, demokratikus külpolitikát követelt; körvonalazta az új, demokratikus állam alapjainak lerakását. Az 1945. évi választások után már nem töltötte be eredeti feladatát, s lassan elsorvadt. 1949-ben az új Függetlenségi Népfront, majd 1954-ben a Hazafias Népfront lépett a helyébe.

Függetlenségi Párt (1874–1918): a dualizmus idején a magyar országgyűlés legnagyobb ellenzéki pártja. 1868-ban Negyvennyolcas Párt néven alakult meg, 1874-ben vette fel a Függetlenségi és 48-as Párt, közhasználatban Függetlenségi Párt nevet. Az eredetileg főleg kispolgárokból és polgári értelmiségiekből álló pártba egyre több jómódú birtokos is belépett. Választóinak zöme az Alföld jómódú gazdáiból, a vidéki városok kispolgáraiból került ki; a politikai vezetés azonban főleg a dzsentrik, a nemesi és részben polgári és kispolgári származású értelmiség kezében volt. A párt Kossuth Lajos haláláig a tőle kapott tanácsokat követte. Egyes csoportjai azonban egyre inkább a liberális burzsoázia érdekeit képviselték, s tért hódított a pártban a nagyhatalmi soviniszta szemlélet. Az ellentétek különös élességgel egyházpolitikai kérdésekben jelentkeztek, és a pártot több frakcióra is bontották. A párt egysége 1895-ben állt helyre, amikor Kossuth Lajos halála után fia, Ferenc hazatért, és a párt elnöke lett; tőle a párt legdemokratikusabb vezetője, Justh Gyula, és maga a párt is, Kossuth Lajos politikájának folytatását remélte. A századfordulón a dualizmus válsága elmélyülésének viszonyai között előrenyomultak a pártban a polgári elemek, sőt a nagybirtokos arisztokrácia egy része (Apponyi Albert, Bethlen István stb.) is csatlakozott a párthoz, amely liberális nemzeti pártból egyre inkább konzervatív, soviniszta jellegűvé vált. Az 1905. évi választásokon először ért el a párt parlamenti többséget, azonban Ferenc József nem engedte, hogy kormányt alakítson. Az antiparlamentáris Fehérváry-kormánnyal való kísérletezés nemzeti felháborodást váltott ki, ami megerősítette a Függetlenségi Párt népszerűségét, annak legtöbb vezetője azonban megrettent az egyre növekvő forradalmi hullámtól; biztosítani akarta a kizsákmányoló osztályok uralmának fenntartását. A következő években szakadás állt be a pártban; egysége 1913-ban Károlyi Mihály vezetésével állt helyre. Az Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt elnöke Károlyi Mihály lett, aki szűkebb körével együtt elle-

nezte a német imperializmussal való szövetséget; viszont Apponyi a párt nevében lelkesen üdvözölte az első világháború kitörését. 1916-ban Károlyi 25 képviselővel kilépett a régi pártból, és új pártot hozott létre, amely 1918. október 28-án a szociáldemokrata párttal és a polgári radikálisokkal együtt részt vett a Nemzeti Tanács megalakításában és az októberi polgári demokratikus forradalom kormánya is Károlyi Mihály vezetésével alakult meg.

Galilei-kör: haladó szellemű egyetemi hallgatók által 1908-ban alapított egyesület. Céljául tűzte ki az egyetemen a szabad, tudományos gondolkodás és kutatás megvédését, a társadalomtudományokkal való foglalkozást, a szegénysorsú egyetemisták felkarolását, továbbá a demokratikus eszmék terjesztését az egyetemek falain kívül is. A hivatalos körök üldözték antiklerikális, antimilitarista, nacionalizmusellenes megnyilatkozásaiért, a haladó eszmék terjesztéséért és a szakszervezetekben – a munkások között – végzett ismeretterjesztő oktató munkájukért. A háború alatt tevékenységében előtérbe került a háborúellenes agitáció, mely az első időben pacifista volt, majd 1917 végétől a körön belül illegálisan működő antimilitarista csoport az azonnali, annexió nélküli békéért lépett akcióba. Kapcsolatba került a többi, szintén ekkor alakult háborúellenes forradalmi csoporttal. Röpiratok terjesztése és szerkesztése miatt a csoport helyiségeit 1918 januárjában bezárták; tagjai, illetve vezetői egy részét letartóztatták. A letartóztatottak elleni per 1918 szeptember végén fejeződött be. Közben is dolgozott azonban a magát „forradalmi szocialistának" nevező illegális csoport. A polgári demokratikus forradalom szabadította ki a letartóztatottakat és nyitotta meg a kör helyiségeit. A forradalmi csoport tagjai részt vettek a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakításában.

Galileisták: l. Galilei-kör.

Génuai konferencia (1922): nemzetközi gazdasági konferencia az olaszországi Génuában 1922. április 10-e és 1922. május 22-e között; 29 ország – köztük Szovjet-Oroszország – és öt brit dominium részvételével. A szovjetellenes katonai intervenció sorozatos kudarcai után az imperialista hatalmak új eszközökhöz folyamodtak: rátértek a gazdasági nyomás politikájára. Úgy vélték, hogy a NEP-politika alkalmas lesz arra, hogy – persze külső nyomás segítségével – visszatérítsék Oroszországot a kapitalista útra. Tehát, ami nem sikerült fegyverrel, megvalósulhat gazdasági eszközökkel. A Lloyd George által javasolt konferenciára hivatalosan meghívták a Szovjetuniót, de követelték, hogy ismerje el a cári adósságokat; mondjon le a nemzetközi forradalmi agitációról, s olyan engedményeket tegyen kereskedő-tőkések számára, melyek a fiatal Szovjet-Oroszországot lényegében félgyarmati sorba vitték volna. Ennek ellenére az imperialista hatalmak Szovjet-Oroszország meghívásával gyakorlatilag elismerték az új, szocialista rendszer létezését. A szovjet kormány a meghívást elfogadta, és Csicserin külügyi népbiztos vezetésével delegációt küldött az értekezletre. (Ezt megelőzően a szovjet, lengyel, észt, lett kormány képviselői Rigában megegyezést írtak alá, melynek értelmében közösen lépnek fel Génuában.)

A konferencián a nyugati hatalmak egységes szovjetellenes blokk létrehozásán fáradoztak; a szovjet küldöttség arra törekedett, hogy áttörje

az imperialista hatalmak egységfrontját, s követelte, hogy az antant 30 millió dolláros kártérítést fizessen az intervenció okozta károkért. Az imperialista egységkísérlet kudarcot vallott: a szovjet kormány közben megkötötte Németországgal a rapallói szerződést (l. ott); a részkövetéseket a szovjet küldöttség visszautasította — így a konferencia véget ért.

German European Service in English: angol nyelvű német (európai) hírszolgálat.

Gestapo (ném. Geheime Staatspolizei — titkos államrendőrség): német fasiszta politikai titkosrendőrség, terrorszervezet. A totális fasiszta diktatúra kiépítésének időszakában annak egyik legfontosabb eszközeként hozták létre. Vezetője előbb Göring, majd Himmler volt. Feladata volt a kommunista és más antifasiszta haladó elemek üldözése, elnyomása, majd fizikai megsemmisítése Németországban és a második világháború idején a németek által megszállt idegen országokban is. A nürnbergi nemzetközi bíróság háborús bűnös szervezetként bélyegezte meg, amelyet súlyos felelősség terhel az emberellenes bűncselekményekért, a kínzásokért, a deportálásokért, a koncentrációs táborokért és a tömeges kivégzésekért.

Hágai konferencia (1922. június 15—július 19): nemzetközi gazdasági, pénzügyi konferencia Hágában, melyen — az Amerikai Egyesült Államok és Németország kivételével — részt vettek a fontosabb kapitalista államok, valamint Szovjet-Oroszország képviselői. A tárgyalások napirendjén a Szovjet-Oroszországban államosított külföldi érdekeltségek kártalanítása; a cári és az Ideiglenes Kormánynak nyújtott kölcsönök semmissége; valamint a Szovjet-Oroszországnak adandó hitelek szerepeltek. A tőkés hatalmak teljes kártalanítást és az államosított javak visszaadását követelték, ugyanakkor megtagadták a hitelnyújtás kérdésének még érdemleges megtárgyalását is. A konferencia így eredménytelenül ért véget.

Hármasszövetség: 1882. május 20-án Németország, Ausztria—Magyarország és Olaszország képviselői hármasszövetségi szerződést írtak alá. (Ezt megelőzően 1879. október 7-én kötötte meg az úgynevezett Kettős Szövetséget Németország és az Osztrák—Magyar Monarchia.) A titkos szerződés értelmében a felek egymás ellen nem viselnek háborút, és a másik fél ellen irányuló szövetségekben nem vesznek részt. Meghatározott esetekben támogatják egymást háborúban, más esetekben jóakaratú semlegességet tanúsítanak. A hármasszövetségi szerződésnek jelentős szerepe volt az első imperialista világháború előkészítésében. A régi Szent Szövetséghez hasonlóan reakciós belpolitikai céljai is voltak. A hármasszövetségi szerződést többször megújították és kiegészítették, de az nem tudta áthidalni a szerződő imperialista hatalmak — elsősorban Ausztria—Magyarország és Olaszország ellentéteit. A világháború kitörésekor Olaszország semleges maradt, ami a hármasszövetség formai érvényét még nem érintette. 1915. május 4-én Olaszország formálisan is felmondta a szerződést, és az antanthatalmak oldalán hadba lépett korábbi szövetségesei ellen. Ezzel a hármasszövetségi szerződés felbomlott.

Háromhatalmi egyezmény: a második világháború kitörése után a tengelyhatalmak (l. ott) igyekeztek szövetségi rendszerüket megerősíteni és továbbfejleszteni. 1940. szeptember 27-én Berlinben aláírt háromhatalmi

egyezményben a három kormány kinyilvánította az „új rend" létrehozására irányuló törekvéseit. Japán elismerte Németország és Olaszország irányító szerepét az európai új rend megteremtésében, míg a másik két állam ugyanezt a szerepet ismerte el Japán számára a „távolkeleti nagy-ázsiai térségben". A három állam együttműködésre kötelezte magát a kitűzött célok elérése érdekében, egyben teljes politikai, gazdasági és katonai segélynyújtást ígért egymásnak arra az esetre, ha a háborúba még be nem lépett valamely hatalom egyiküket megtámadná. A csatlósállamok ehhez az egyezményhez is csatlakoztak, elsőként Magyarország 1940. november 20-án.

Hatalom átadása 1919 márciusában: az emigráció éveiben, majd ezután is, állandóan visszatérő kérdés volt: átadta-e Károlyi Mihály a hatalmat a munkásosztálynak, illetve a kommunistáknak 1919 márciusában vagy nem? Az ellene lefolytatott horthysta perben fontos helyet foglalt el ez a kérdés. Ő maga is sokszor írt, beszélt róla, emlékirataiban is elmondta véleményét.

1919. március 22-én a *Budapesti Hírlap*, a *Népszava* (stb.) a következő szövegű proklamációt közölte:

„Magyarország népéhez!

A kormány lemondott. Azok, akik eddig is a nép akaratából s a magyar proletárság támogatásával kormányoztak, belátták, hogy a viszonyok kényszerítő ereje új irányt parancsol.

A *termelés rendjét* csak úgy lehet biztosítani, ha a *hatalmat a proletariátus veszi kezébe.*

A fenyegető termelési anarchia mellett, a külpolitikai helyzet is világos. A *párizsi békekonferencia* titokban úgy döntött, hogy Magyarországnak csaknem egész területét *katonailag megszállja*. Az antant-misszió kijelentette, hogy a *demarkációs vonalat* ezentúl politikai határnak tekintik.

Az ország további megszállásának nyilvánvaló célja az, hogy *Magyarországot felvonulási és hadműveleti területté tegyék a román határon harcoló* orosz szovjet-hadsereg ellen. A mitőlünk elrablott területek pedig *zsoldja lenne azoknak a román és cseh csapatoknak*, amelyekkel az orosz szovjetsereget akarják leverni.

Én, mint a Magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke, a párizsi konferenciának ezzel a határozatával szemben a világ proletariátusához fordulok igazságért és segítségért, lemondok és átadom a hatalmat Magyarország népei proletariátusának.

Károlyi Mihály"

A *Budapesti Hírlap* 1919. március 25-i számában közölt interjúban Károlyi Mihály kijelentette, hogy — „mindaz ami történt, az események kérlelhetetlen logikájának következménye, természetszerű fejlődés, amelyet siettetett az antant vaksága és gonoszsága, amely minket meg akart fojtani. Az idők változnak, és győz az új politika. Azoknak, akik az előző politika vezetői voltak, át kell adniok a vezetést azoknak, akik a győzelmes politikáért nemcsak mától fogva, hanem már régen küzdöttek és szenvedtek. Az eszme győzelme legyen az ő győzelmük is. Én magam nem tehetek

mást az új helyzetben, minthogy minden módon egész erőmmel támogassam és segítsem. Dolgozni fogok mint közkatona, mert úgy látom, hogy ma már Magyarország csak az Internacionálén keresztül menthető meg. Magyarországnak az az érdeke, hogy világszerte bukjék el a fehér forradalom, és söpörje el a vörös forradalom az imperialista és kapitalista rendet, amelynek képviselői, íme Párizsban készek koldusbotra juttatni a magyar nép ártatlan millióit. Bele akarok és bele fogok helyezkedni az új politikai és gazdasági rendbe, nem kényszerből és nem keserűséggel, hanem öntudatosan. Nem kell feledni, hogyha egy-két egzisztencia vagy vagyon tönkre is megy, hogyha az új rend kialakulásánál egyesekkel talán méltánytalanság is történik, ezt az ország érdekében el kell viselni. Ennek a rendszernek helyzete sokkal nehezebb, mint a mienk volt, és ezért sokkal odaadóbb munkával kell támogatni. A mi kormányunknak az volt a legnagyobb baja, hogy azok, akik nem tudtak megbarátkozni az új rendszerrel, esküdt ellenségekként viselkedtek az egész kormánnyal szemben, intrikáikkal és rágalmaikkal, földalatti aknamunkával kifelé és befelé megmérgezték a helyzetet, és mindent elkövetvén a kormány befeketítésére, tulajdonképpen az országot feketítették be, és az ország számára tették lehetetlenné a kibontakozást. Ne utánozza közülünk senki ezt a gonosz példát. Öntsünk olajat az új kormányzat kerekeire, és kövessen el mindenki mindent, hogy vállalkozása sikerüljön, mert ez a magyar faj érdeke."

(*Budapesti Hírlap*, 1919. március 25. 4. l.)

Ismeretes, hogy Károlyi Mihály és családja 1919 júliusában, a Tanácskormány hozzájárulásával elhagyta Magyarországot. Bécsen átutazva egy cikket adott át az *Arbeiter Zeitung* részére, amely azt 1919. július 25-i számában leközölte. (A „Lemondásom története" című írást rövidítve közöljük, mert ez is közelebb hoz bennünket a hatalomátadás sokoldalúbb ismeretéhez. Érdembeli részeket nem hagyunk ki, csak olyanokat, mint pl. egyes miniszterek felszólalása, melyek Károlyi személyének értékelése szempontjából elhanyagolhatók.)

„Ebben a cikkben azoknak az eseményeknek valódi lefolyását szeretném a nyilvánosság és az utókor számára rögzíteni, amelyeket rendszerint így emlegetnek: »a hatalom átengedése a Magyar Tanácsköztársaságnak«, s amelyeket a mendemondák és rágalmazások fantasztikus mesévé alakítottak át. Az anyag kezelése során tartózkodni kívánok mind a bolsevizmussal, mind a vezető személyiségekkel kapcsolatos kritikai megjegyzésektől. Az események kritikai megvilágítása számára a jelenlegi válságos időszak merőben alkalmatlan. A való tényállás megállapítását azonban erkölcsi kötelességemnek tartom mind a mi nemzedékünkkel, mind az elkövetkező nemzedékkel szemben.

Talán megkérdezi valaki, hogy miért hallgattam eddig, s miért nem magyaráztam meg sokat vitatott szerepemet. Erre azt kell válaszolnom, hogy ehhez részint egyáltalán nem nyílt alkalmam, részint semmiképpen sem akartam károsan befolyásolni azt az élethalálharcot, amelyet akkor a magyar Vörös Hadsereg vívott az országra törő imperialista támadók ellen.

Ama végzetes napok igazi története a lehető legrövidebbre fogva a következő. (Nemcsak emlékezetből írok, hanem részben a legutolsó minisztertanács hivatalos jegyzőkönyvét is felhasználom.)

Március 20-án délelőtt Vyx alezredes átnyújtotta nekem azóta már ismertté vált jegyzékét. Én erre még aznap délutánra összehívtam a minisztertanácsot, hogy az ügyben állást foglalhasson. A minisztertanács előtt ismertettem a jegyzék tartalmát. Megemlítettem, miszerint Vyx alezredes a jegyzék átadásakor mind nekem, mind a szintén jelenlevő Berinkey miniszterelnöknek és Böhm belügyminiszternek többször és különös nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a jegyzékben szereplő új demarkációs vonal immár nem pusztán stratégiai jellegű, hanem Magyarország ideiglenes politikai határa. Végezetül Vyx kijelentette, hogy amennyiben másnap (március 21-én) este 6 óráig nem kap feltétlenül igenlő, vagyis a jegyzéket teljes egészében elfogadó választ, úgy a szövetséges missziók azonnal elhagyják Budapestet. (Ezt az utóbbi kijelentést nem lehetett másként magyarázni, csak úgy, hogy az antant újabb hadiállapottal fenyegetőzik.)

Én Vyx alezredesnek azonnal megmondtam, hogy követelései teljesíthetetlenek, mivel a tiszta magyar terület újabb jelentős mérvű megcsonkítását jelentik, márpedig ez súlyosan sértené a belgrádi fegyverszüneti egyezmény szövegét és szellemét. A szóban forgó feltételeket már csak azért sem fogadhatjuk el, mert ebben a sorsdöntő kérdésben az ország megkérdezését lehetetlenné teszi egyrészt a francia jegyzék ultimátumszerűen rövid határideje, másrészt a magyar terület azonnali szétdarabolásának terve.

Azt is tüstént beláttam – folytattam fejtegetéseimet a minisztertanácsban –, hogy az eddigi koalíciós kormány tarthatatlanná vált, mivel a nemzetileg oly súlyosan megalázott országgal szemben a polgári pártok minden erkölcsi támogatásukat elvesztették. Csak egy tisztán szociáldemokrata kormány volna képes fenntartani az ország súlyosan veszélyeztetett rendjét. A tényleges hatalom amúgy is már hónapok óta kizárólag a szervezett munkásság kezében van. Ha mi nem akarjuk teljesíteni az antant gyilkos követeléseit, akkor egységes hadseregre van szükségünk. A gazdasági válságnak és az ádáz osztályharcoknak ebben az időszakában ... egyedül a szociáldemokrata párt képes megteremteni ezt az egységes hadsereget. A nyugati orientáció, a Wilsonra épített politika végleg hajótörést szenvedett. Új orientációra van szükségünk, amely biztosíthatja számunkra a munkás Internacionálé rokonszenvét. Ilyen körülmények között az eddigi koalíciós kormány csak súlyosbítaná a helyzetet, mivel a kormány teljes erkölcsi és szociális egysége lett a harc első feltétele. A kommunisták egyre élesebb és kíméletlenebb támadásaival szemben is csak egy tisztán szocialista kormány tarthatja magát, mert a mostani koalíciós alakulat ezáltal lehetetlenné tenné a tömegeknél, hogy a kommunisták azzal vádolják a szocialistákat, miszerint azok mint a burzsoázia zsoldosai vezetik a harcot a bolsevizmus ellen.

Egy ilyen tisztán szocialista kormányt véleményem szerint az egész polgárság is szívesen támogatna abbeli munkájában, hogy az országot megvédje az imperialista rablótámadásoktól, és fenntartsa a rendet és

közbiztonságot. Ebben az esetben a szociáldemokrata kormány az egész Internacionálé támogatására is számíthatna.

Nézetem szerint az új szociáldemokrata kormánynak megállapodást kell kötnie a kommunistákkal, hogy ameddig a kormány az imperialista betolakodók elleni élethalálharcot vezeti, addig az országban ne legyenek rendbontások és nehézségek. Egyébiránt fenti okból kifolyólag a szocialisták pozíciója a kommunistákkal szemben jelentősen erősebbé válik, mindazonáltal arra kell törekedni, hogy mindenütt megakadályozzuk a haszontalan belső nehézségeket.

Fejtegetéseimet azzal a kijelentéssel fejeztem be, hogy a köztársasági elnökségről nem mondok le, hanem ebben a nehéz helyzetben feltétlenül meg akarom tartani az állam hajójának irányítását. Ha a minisztertanács elfogadja álláspontomat, ezt a körülményt másnap tudomására hozom Vyx alezredesnek, és kinevezem az új miniszterelnököt, aki majd pártja kívánságainak megfelelően előterjeszti az új szociáldemokrata kormány névsorát. A többiről ez az új szocialista kormány fog dönteni.

E határozat kapcsán szeretnék igen nyomatékosan két körülményre rámutatni: 1. A leköszönő kabinet valamennyi szociáldemokrata tagja a tisztára szociáldemokrata kormány alakításának conditio sine qua nonjának tartotta, hogy én maradjak továbbra is a köztársaság elnöke; 2. A határozat nemcsak hogy egyhangú volt, hanem a jelenlevő miniszterek mind hosszabb vagy rövidebb fejtegetés során adták le szavazatukat, s nem csupán egyszerűen elfogadták határozati javaslatomat, hanem annak indokolásával is teljesen egyetértettek

Másnap, március 21-én délelőtt a szociáldemokraták pártvezetősége ülést tartott, ahol a szociáldemokrata miniszterek ismertették a helyzetet.

Kora délután ülést tartott a szociáldemokrata pártvezetőség. Az ott történtekről a kormány szociáldemokrata miniszterei egyetlen szót sem ejtettek a szociáldemokrata ülést követő minisztertanácson. Ebből mind én, mind pedig a polgári miniszterek arra következtettünk, hogy ők az előző napon hozott minisztertanácsi határozat alapján egy tisztára szociáldemokrata kabinet személyi és tárgyi vonatkozású ügyeit beszélték meg. A szocialista miniszterek arról sem tettek egyetlen szóval sem említést sem előttem, sem a polgári miniszterek előtt, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége már aznap délután 3 órakor írásbeli megállapodást kötött a kommunistákkal. E megállapodás kimondta, hogy a két párt egyesül, és a minisztertanácsi határozattal ellentétben nem szociáldemokrata, hanem szovjet kormány fog alakulni.

A minisztertanács délután 5 óra tájban kezdődött, és este 7 óráig tartott. Ezalatt sem én, sem a polgári miniszterek nem tudtunk semmit a történtekről. Ellenkezőleg: a legutóbbi minisztertanács csak megerősítette abbeli meggyőződésünket, hogy most majd szociáldemokrata kormány alakul.

De már akkor a helyzet egészen másként alakult, mint ahogyan a minisztertanács elképzelte. A Katona Tanács, elnökének, Pogánynak az indítványára már délután úgy döntött, hogy a kommunistákat fogja támogatni; és már délután öt órakor elrekvirálta az összes automobilokat, köztük a miniszterek gépkocsijait is. A helyőrség teljes egészében kommunista kezekbe került, s amikor este hét órakor a Munkás Tanácsban Garbai már

kész tényként közölte, hogy szovjet kormány alakul, a katonák és matrózok ténylegesen kezükbe ragadták a hatalmat; de a kabinet tagjai és én, akik akkor még együtt voltunk, mindebből nem tudtunk meg semmit. Amint később Kun Béla közölte velem, a Gellérthegyen négy ágyút állítottak fel, hogy ellenállás esetén azokkal lőjék a kormányzat épületeit.

Minderről nekem, az elnöknek senki sem tett jelentést. Ehelyett hét óra után, amikor a Munkás Tanács határozata már köztudomásúvá vált, a kommunisták egyik sajtóbeli bizalmas embere, Kéri Pál felszólított, hogy eddigi álláspontommal és a minisztertanács határozatával szemben számoljak az új helyzettel. A történtek után el kellett határoznom lemondásomat, s a céltalan vérontás elkerülése érdekében — hiszen a szocialistákon kívül nem volt más szervezett erő, és az egész fegyveres hatalom, a helyőrség, a népőrség, a rendőrség, a hadsereg szocialista-kommunista vezetés alatt állott — aláírtam a lemondási nyilatkozatot, és »a hatalmat átadtam a proletariátusnak«, amely azt valójában már korábban átvette és proklamálta. Meghoztam ezt az áldozatot — nem akarván a letartóztatás olcsó mártírkoronáját fejemre tenni —, azért hoztam meg, hogy az ország polgárai ne öldököljék egymást, hogy ne folyjon Budapest utcáin oktalanul kiontott vér, hogy az ország elkerülje a polgárháború szörnyű borzalmait.

Ez a Tanácsköztársaság kikiáltásának rövid előtörténete, már ami az én szerepemet illeti. Én a hatalmat nem adtam át a proletariátusnak, mivel a proletariátus egy szocialista hadsereg tervszerű kiépítése révén azt már korábban kivívta. Nem volt más választásom; vagy értelmetlen vérontás és áldz polgárháború, vagy a *fait accompli* elfogadása. Játszhattam volna a polgárság mártírjának olcsó szerepét — hisz ez letartóztatásomnál aligha került volna többe —, de akkor az emberéletek százai kerültek volna veszélybe.

Amellett joggal remélhettem, hogy a munkásság a korábbi szocialista miniszterek vezetése alatt el fogja kerülni az orosz kísérlet árnyoldalait, ha a dolgok simán és a burzsoázia ellenállása nélkül fognak fejlődni. Joggal remélhettem továbbá, hogy az egységes proletariátus most már egységes morális erővel fog védelmi háborút viselni az ország feldarabolása ellen.

Ma is rendületlenül hiszem, hogy a dolgozó emberiség fogja eldönteni Európa végleges sorsát, nem pedig hadvezérek és diplomaták maroknyi csoportja. Ma is rendületlenül hiszem, hogy a magántulajdon szentségének dogmája régi értelmében nem tartható fenn tovább, hogy a gazdaság messzemenő szocializálása fog bekövetkezni, mely visszaszorítja a kapitalizmust. Az orosz kísérlet nem bizonyít semmit e felfogás ellen. Az orosz nép az éhség és a kétségbeesés nyomására cselekszik. Ha majd egyszer létrejön az európai proletariátus egysége, minden bizonnyal meg fogja találni a helyes eszközöket és módokat. Igazi népszövetséget is csak ezen az alapon lehet felépíteni. A wilsoni elvek tényleges megvalósítása összeegyeztethetetlen a kapitalista uralommal.

Magyarország jövőjét is csak ebből a perspektívából lehet helyesen megítélni. Külpolitikánkat illetően két tűz közé szorultunk. Szemünkre vetették, hogy Magyarország területi integritásának elvéhez ragaszkodva súlyos hibát követtünk el. Másfelől a sovinisták azzal vádoltak meg bennünket, hogy ezt az elvet elejtettük. Az igazság azonban az, hogy mi az

integritás jelszavával csak két fő szempontot akartunk hangsúlyozni a magyar kérdésben. Az első fő szempont az, hogy Magyarország gazdasági szétdarabolása lehetetlen következményekre vezet. A második az, hogy mi a magyar ügyben sem akarunk semmiféle annexiót elismerni népszavazás nélkül, mert — Wilson találó hasonlatával élve — népeket nem lehet önkényesen ide-oda tologatni, mint a sakkfigurákat.

Ezt az álláspontot is rendületlenül és változatlanul fenntartom. Egy szétmarcangolt és gazdasági alapjaitól megfosztott Magyarország nem lenne életképes, és Közép-Európának, valamint a Balkánnak szüksége van egy termelésben, kultúrában haladó Magyarországra. Ebben az ércnél is keményebb történelmi szükségszerűségben látom én — még e komor és nyomasztó órákban is — sokat szenvedett népünk boldogabb jövendőjének hírnökét."

Ez a cikk Károlyi legrészletesebb nyilatkozata erről a kérdésről, amellyel cikkekben, levelekben később is foglalkozott.

Érdekesen világítja meg a hatalomátadás előzményeit és történetét Kéri Pál vallomása, amit 1921. november 14-én tett Horthyék bírósága előtt. (Mivel a bíró gyakran tett fel részletkérdéseket is, Kéri vallomása több — nem közvetlen ehhez a kérdéshez tartozó — problémával is foglalkozik, a vallomást csak lerövidítve ismertetjük):

Kéri: „...Azzal már tisztában voltunk, hogy a minisztérium le fog mondani. Előtte való este beszéltem Kunfival, aki nem akarta elvállalni a minisztériumot. Arra gondoltam, hogy Károlyi puccsot csinál és Kunfi vegye át a kormányt. Ennek a technikai részét úgy képzeltem el, hogy egy kiáltványt fogalmazunk meg a Károlyi nevében, amelyet ők plakatíroznak a városban. Ezt azért terveztük, hogy azután a Munkás Tanácson összegyűlt izgatott munkásság el ne feledkezzék Károlyiról, dacára annak, hogy ő nagyon népszerű volt a munkásság körében és bizonyos volt, hogy a nevét csak bele kell dobni az ügybe és ragaszkodnak hozzá. Tehát, hogy quasi emlékeztessük a munkásságot, — mintegy agitációs szempontból akartunk plakatírozni az ő beleegyezésével egy kiáltványt, amelyben a kormány átadja a hatalmat a proletariátusnak. Akkor délelőtt én vetettem föl ezt az eszmét és Simonyi helyeselte. Megkérdeztem, hogy áll ez a dolog? Informált kül- és belpolitikai részletekről és ezek alapján én szövegeztem meg a plakátot diktálva Simonyinak, aki javította, ő csak adatokat szolgáltatott hozzá.

Mármost fogta ezt Simonyi azzal, hogy bemutatja Károlyinak és amennyiben az ő helyeslésével találkozik, hogy a munkástanács ülésén neki úgy kell szerepelnie, hogy a helyzetét megtarthassa, — akkor rögtön nagy plakátokat csináltatunk, a munkástanács este már Károlyi nevével lesz tele és a kapocs meglesz. Bizonyos szimpátia Károlyi iránt is vezetett: nem akartam, hogy megbukjék ...

... A fő oka, hogy Károlyinak le kellett mondani az volt, hogy tudta, hogy a kormány nem akar lemondani. Kunfi akkor még nem akarta átvenni a szocialista kormányzatot, tehát mint 1918. októberében, kényszeríteni kellett rá. S ekkor a munkástanács előtt kényszerítve volt, hogy igenis vegye át a hatalmat. Így Károlyi megint a dolgok élén állhatott volna. Hogy Károlyi szerepe lényegtelen volt, az ebből folyik: közben Kunfi

megváltoztatta véleményét az egész napon át tartó minisztertanács alatt, s hajlandó lett volna átvenni a kormányt. Megismerkedvén az egész városban tomboló hangulattal, Kunfi hajlandó lett volna, félretolva Garamit és nem törődve senkivel, átvenni egy szocialista kormány vezetését. Erről én akkor nem tudtam. Már most Kun fellépésének hatása alatt, látván az egész városban tomboló forradalmi hangulatot és a katonatanács hatása alatt az egész kormány lemondott. A kiáltvány csak meg volt írva, az csak intern dolog volt, azonban Simonyi nem volt képes Károlyival tíz percig összefüggően beszélni. Károlyi elvette a kiáltványt, anélkül, hogy belenézett volna. Simonyi sürgette, hogy adjon róla véleményt, de Károlyi nem ért rá ezzel foglalkozni. Akkor épp heves vita volt arról, hogy Kunfi vegye át a kormányt és így még napközben telefonáltam, hogy Károlyi aláírta-e már a kiáltványt, mert aggasztott a helyzet és közben a városban néztem körül. Simonyi mindig azt felelte, hogy nem volt képes róla részletesen beszélgetni. Károlyi nem is olvasta el. El fog-é Károlyi menni az ülésre, kérdeztem. Roppant fontosnak tartottam, hogy ott legyen, mert a tömeg annyira lázban volt, hogy közben elfeledkezhetett róla. Erre ő azt felelte, hogy igenis eddig az a terv, hogy elmegy. Már most én közben a városban arról értesültem, hogy a katonatanács ülést tartott, amelyen már a tanácsköztársaságot határozta el. Ezzel felmentem a minisztertanács épületébe a várba és ott informáltam Károlyit, aki a minisztertanácsból jött. A városban forradalmi hangulat volt, az utcákon lövöldöztek és egyes rendőri őrszobákat fegyverrel foglaltak el. Fegyveres harcok voltak a városban. (— PI Arch. Károlyi-per anyaga.)

Károlyi ugyanerről a kérdésről harmincöt évvel később — Londonban megjelent angol nyelvű memoárjában — összefoglalóan így ír:

„Ugyanaznap, március 20-án délután összehívtam a minisztertanácsot. A Károlyi-párt miniszterei benyújtották lemondásukat, mert nem volt bátorságuk sem elfogadni, sem visszautasítani az ultimátumot. Ezért azt indítványoztam, hogy az egész kabinet mondjon le, s utána majd a szociáldemokratákat és a kommunistákat bízom meg új kormány megalakításával. Javaslatomat egyhangúlag elfogadták. Csak egy egyöntetű, erős és egyesült kormánynak, amelyet a szervezett munkásság támogat, s amelyet a kommunisták is támogatnak, lesz meg az a tekintélye, hogy visszautasítsa az ultimátumot (a Vyx-jegyzéket). Azonkívül, mivel a Nyugatba vetett reményeinkben csalatkoztunk, Keleten kellett szövetségesek után néznünk. Ezért kompromisszumot kellett kötnunk a kommunistákkal. Egyhangúlag az volt a határozat, hogy én a helyemen maradjak."

Ezután kifejti, hogy a hatalom átadásáról szóló deklarációt nem írta alá, nevét odahamisították. Majd így folytatja: „Az aláírásom meghamisításával kapcsolatos igazságot nem tártam fel emigrációm első éveiben, mert féltem, hogy olyanoknak árthatok vele, akik már úgyis Horthy börtöneiben szenvednek hibáikért.

Nemtelen gesztusnak tartottam volna, hogy megtámadjam emiatt azokat, akikkel valaha együttműködtem. Egyetlen ellenségünk volt akkor — a Horthy-rendszer. Minden más jelentéktelenné törpült."

Simonyi Henri — aki 1919-ben Károlyi titkára volt — úgy emlékezik vissza e napokra, illetve napra, hogy Károlyi aláírta a proklamációt.

Károlyi Mihályné viszont határozottan állítja, hogy férje nem írta alá a proklamációt, az előbb megjelent az újságokban, mint ahogy erre sor került volna. A lényeg — és ezt Károlyi ismételten kifejtette — az, hogy Károlyi egy tisztán szociáldemokrata, vagy esetleg egy közös szocialista-kommunista kormányt akart kinevezni, és úgy vélte, helyes lesz, ha ő marad a köztársasági elnök. Ekkor azonban — mint ő is látta — a tényleges hatalom már a szervezett munkásság kezében volt.

A nemzetközi munkásmozgalom számára a szocializmus elmélete és gyakorlata szempontjából természetesen nem annak van elsődleges jelentősége, hogy aláírták-e vagy nem személyesen a proklamációt. Sokkal jelentősebb, hogy 1918 októberétől 1919 márciusáig az események úgy alakultak, hogy Magyarországon a hatalom békésen ment át a proletariátus kezébe, amely ekkor már képes volt arra, hogy átvegye a hatalmat annak a polgári koalíciós kormánynak a kezéből, amely a csődbejutott burzsoáziát képviselte.

Höfer-jelentések: az első világháborúban (1917 májusig) a hivatalos osztrák hadijelentések Franz von Höfer tábornagy — a vezérkari főnök helyettese — névaláírásával jelentek meg.

Hungarian Council for Democracy: a második világháború alatt (1943-ban) Chicagóban — Lugosi Béla vezetése alatt — megalakított szervezet. Magában foglalta az észak-amerikai, kanadai, mexikói és dél-amerikai haladó magyar szervezeteket és egyesületeket, valamint egyházi és kulturális szerveket is. A szervezet vezetésére felkérték Károlyi Mihályt — aki ezt el is vállalta —, majd megalakították a Szabad Magyar Tanácsot.

Ideiglenes Nemzetgyűlés: Magyarország keleti részének felszabadulása után 1944. december 21-én Debrecenben összeült törvényhozó gyűlés. Tagjait a felszabadított városok és nagyközségek népgyűlésein választották meg, amelyeket a helyi nemzeti bizottságok hívtak össze. 230 tagjának megoszlása:

Magyar Kommunista Párt	71	(30,9 %)
Független Kisgazda Párt	55	(23,9 %)
Szociáldemokrata Párt	38	(16,5 %)
Nemzeti Paraszt Párt	16	(6,9 %)
Polgári Demokrata Párt	12	(5,2 %)
Szakszervezetek	19	(8,3 %)
Pártonkívüliek	19	(8,3 %)
	230	(100 %)

Az 1945 őszén megtartott választásokig működött.

Ideiglenes Nemzeti Kormány: a Debrecenben ülésező Ideiglenes Nemzetgyűlés által — 1944. december 22-én — választott kormány. Dálnoki Miklós Béla vezérezredes elnökletével, négy pártonkívüli, két kommunista, két szociáldemokrata, két kisgazdapárti és egy parasztpárti miniszter részvételével alakult meg. 1945 novemberig működött, időközben többször átalakult.

Internacionálé, II.: a szocialista pártok 1889-ben alakult nemzetközi szervezete. A kötetekben szereplő dokumentumok időszakában — tehát 1920 után —

már régen a munkásmozgalom jobbszárnyának vezérkara. Az első világháború alatt csődbe jutott szervezetet jobboldali, antimarxista vezetői 1919-ben újjászervezték szovjetellenes, antikommunista programmal. A két világháború között rendszeresen fellépett a munkásság forradalmi mozgalmai ellen, akadályozta a munkásegység és a népfront kialakulását. Különösen súlyos felelősség terheli 1935 után, amikor a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának szellemében a kommunista pártok az egész világon a munkásegységért, a népfrontért harcoltak, a fasizmus ellen; a II. Internacionálé áruló vezetői ennek bűnösen ellenállva elősegítették a fasizmus térhódítását, a második világháború előkészítését. A második világháború alatt beszüntette működését, majd a szociáldemokrata pártok 1946-ban megalapították a Szocinformot (Szocialista Információs és Összekötő Iroda), mely 1947-ben átalakult a COMISCO-vá (Nemzetközi Szocialista Konferencia Bizottsága). 1951-ben újjáalakult a Szocialista Internacionálé, mely politikájában és hivatalos programjában is teljesen szakított a marxizmussal.

Internacionálé, kétésfeles (1921—1923): az első világháborút követő forradalmi fellendülés idején létrehozott nemzetközi szervezet, mely a centrista pártokat és csoportokat egyesítette. A II. Internacionálé nyílt opportunizmusa lelepleződött a munkástömegek előtt, ugyanakkor már létezett a III. Internacionálé, mely nyílt, világos programjával egyre szélesebb proletártömegek előtt vált népszerűvé. A centrizmus alkalmasnak látszott a proletariátus egy részének a megtévesztésére, így hívei nem csatlakoztak az újjáéleszett II. Internacionáléhoz, hanem önálló nemzetközi szervezetet hoztak létre. Abban bíztak, hogy az opportunista II. Internacionáléból kiábrándult tömegeket forradalmi frázisokkal távol tudják tartani a III. Internacionálétól. A kétésfeles Internacionálé — természetesen megváltozott társadalmi feltételek között — ideológiájában és személyi vonatkozásban is örököse volt az 1914 előtti centrista áramlatnak. Az alakuló kongresszust 1921 februárjában Bécsben tartották, ezen részt vettek: a svájci, francia, osztrák, csehszlovák, román finn, görög, argentin, jugoszláv, német centrista szociáldemokraták, az orosz mensevikek és baloldali eszerek küldöttei, valamint a magyar centrista emigráció Világosság nevű csoportja; a kongresszus az Internacionálé székhelyéül Bécset jelölte ki, titkárának F. Adlert választotta meg. A kétésfeles Internacionálé csak szavakban ítélte el a II. Internacionálé opportunizmusát, gyakorlatban nem szakított vele. Antikommunista és szovjetellenes propagandát fejtett ki; nagymértékben hozzájárult a munkásosztály egységének megbontásához, minthogy gyakorlatilag meghiúsította a III. Internacionálé által több ízben is javasolt egységfrontot. 1923-ban — az európai forradalmi hullám megtörésekor — feladta különállását, és 1923 májusában a hamburgi kongresszuson beolvadt a II. Internacionáléba.

Internacionálé, III., Kommunista Internacionálé, Komintern (1919—1943): nemzetközi forradalmi proletárszervezet, amely a világ kommunista pártjait fogta össze. 1919 márciusában alapították Moszkvában 35 kommunista párt, csoport, illetve forradalmi szocialista szervezet küldöttei. Harcolt a forradalmi munkásmozgalom egységéért, az imperialista, fasiszta reakció háborús politikája ellen, a béke fenntartásáért stb. E kötet szempontjából

különösen fontos a VII. kongresszusa (Moszkva, 1935. július 25—augusztus 25), mely a kommunista pártok feladatává tette a munkás-egységfront és az antifasiszta népfront megteremtését — a fasizmus és a háború ellen, a demokratikus átalakulásért. A második világháború alatt egyre nehezebbé vált a kommunista pártok központi irányítása, s a régi szervezeti forma akadályozta a legszélesebb antifasiszta összefogást. Így a Végrehajtó Bizottság 1943. május 15-én kimondta a Kommunista Internacionálé feloszlatását. A Kommunista Internacionálé betöltötte történelmi hivatását Az I. és II. Internacionálé legjobb hagyományai örököseként a marxizmus—leninizmus elvei alapján küzdött minden — a munkásmozgalomban jelentkező —, a marxizmustól idegen befolyás ellen, s döntő szerepet játszott az új típusú kommunista pártok kialakításában és megerősödésében.

Interparlamentáris Unió: a különböző államok törvényhozó testületeinek együttműködésére irányuló nemzetközi szervezet, mely a törvényhozó testületek (parlamentek) tagjaiból országonként alakított csoportokból tevődik össze. Először 1899-ben hozták létre. A második világháború után újjáalakult. Irányító szerve az évente egyszer ülésező konferencia, melynek ülésszakai között az Interparlamentáris Tanács működik, melyben minden résztvevő parlamenti csoport két-két taggal vesz részt. Négy évre választott végrehajtó bizottság és iroda irányítja az Unió napi munkáját. Székhelye Genf. Magyarország is tagja.

Jaltai konferencia (1945. február 4—12): a második világháború utolsó szakaszában a három szövetséges nagyhatalom — a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia — kormányfőinek (Sztálin, Roosevelt, Churchill) értekezlete, amelyen a háború eredményes befejezésének feltételeit és Európa háború utáni rendezésének kérdéseit vitatták meg. A konferencia határozatot hozott Németország feltétel nélküli megadásának követeléséről, és az ország zónánkénti megszállásáról, valamint a legtöbbet szenvedett országok közt felosztandó jóvátételről. Állást foglaltak a német militarizmus és a nácizmus megsemmisítése mellett, hogy Németország „soha többé ne zavarhassa a világ békéjét". A szövetséges hatalmak azt is deklarálták, hogy az európai országok demokratikus fejlődése érdekében egybehangolt, tanácskozásokon közösen kialakított politikát folytatnak majd, s biztosítják, hogy a fasizmus által leigázott országok és népek a háború után szabad választások útján döntsenek sorsukról. E konferencián határozták el az Egyesült Nemzetek Szervezetének létrehozását, külön kihangsúlyozva, hogy annak Biztonsági Tanácsa az egyhangúság alapján működjék, azaz határozatot csak a benne képviselt nagyhatalmak egyhangú szavazata esetén hozhat. Ezenkívül itt jelölték ki Lengyelország határait, valamint titkos megállapodást kötöttek arról, hogy az európai háború befejezése után három hónapon belül a Szovjetunió háborúba lép Japán ellen.

Jászi Keleti Svájc elmélete: l. Keleti Svájc.

Kápolnai földosztás: l. Károlyi-féle földreform.

Károlyi-féle földreform: az 1918-as polgári demokratikus forradalom után a Károlyi-kormány földművelésügyi minisztere, Búza Barna az agrármozgalmak hatására földreformtervet dolgozott ki. A reformterv szerint a világi

nagybirtokok 500 katasztrális holdon felüli részét, az egyházi nagybirtokok 200 holdon felüli részét kártalanítás ellenében igénybe veszik, és felosztják a parasztság közt. Eltekintve attól, hogy a tervezet számos kibúvót hagyott, végehajtása is rendkívül nehézkesnek ígérkezett, és annak érdekében nem is igen történt semmi. Egyedül Károlyi Mihály köztársasági elnök volt az, aki nem várva be a törvény által kötelezően előírt terminust, felosztotta kápolnai birtokát a helyi parasztság közt. Példája nem talált követésre.

Károlyi-párt: l. Függetlenségi párt.

Károlyi-per: az ellenforradalom hatalomra jutásának első hónapjaiban megindult a hajsza Károlyi Mihály ellen, bizonyítékául annak, hogy a magyar uralkodó osztályok nemcsak a Tanácsköztársaság, hanem a polgári demokratikus forradalom vívmányait is gyökeresen fel akarják számolni. Zoltán Bélának – a Friedrich kormány igazságügyminiszterének – utasítására a katonai és a polgári vádhatóságok keresték az ürügyeket, paragrafusokat, melyek segítségével pert indíthatnak Károlyi ellen. Céljuk volt egyrészt, hogy Károlyi személyén keresztül az 1918. évi polgári demokratikus forradalmat diszkreditálják, másrészt, hogy elkobozhassák a hatalmas Károlyi-vagyont.

1920. június 1-én Váry Albert főügyész javaslatára zárlatot rendeltek el Károlyi Mihály vagyonára. Egy évvel később, 1921. július 7-én a nemzetgyűlés ülésén nagy csinnadrattával indították be a sokoldalú Károlyi-ellenes hajszát. E napon Windischgraetz Lajos herceg „szenzációs leleplezéssel" szolgált a Károlyi-ügyben. Ez a politikai kalandor – aki később a hírhedt frankhamisítási per egyik főszereplője volt – kitalált eseményekre hivatkozva hazaárulással, kémkedéssel vádolta Károlyit. A reakciós sajtó gondoskodott az állítólagos „tények" publikálásáról, terjesztéséről, s szította a soviniszta, haladásellenes hangulatot. A háború elvesztésétől Trianonig mindenért Károlyit hibáztatták. Gróf Bethlen István miniszterelnök így nyilatkozott: „ez az ügy, amelyet Windischgraetz képviselő úr idehozott, az ország ügye".

A Károlyi elleni vádaknak és a hangulatkeltésnek két sarkalatos pontja volt: a területi integritásról való lemondás és a Szovjet-Oroszországgal való kapcsolatok. Jól tudták az uralkodó osztályok, hogy e kérdések alkalmasak az infláció, a nyomor okozta elégedetlenség tévútra terelésére. (A Károlyi elleni perrel egy időben természetesen féktelen soviniszta, antiszemita, szovjetellenes, kommunistaellenes uszítás folyt.) Arra is számítottak, hogy a Károlyi-kormány tagjai és Károlyi volt hívei közül azok, akik beleilleszkedtek az ellenforradalmi rendszerbe, nem fognak szót emelni mellette. Valóban így is történt: Csernoch hercegprímás, Huszár Károly, Nagyatádi Szabó István, Haller István, Friedrich István és mások, ott ültek a horthysta parlament padjain – s bár nemrég még a polgári demokratikus kormány funkcionáriusai, Károlyi párthívei voltak – mosakodtak vagy legfeljebb hallgattak.

Windischgraetz herceg vádjai után két héttel kiegészítették az 1915: XVIII. tc.-t, és ezzel lehetővé tették, hogy „legálisan" rabolják ki Károlyi Mihályt. Ez a négy paragrafusból álló törvény visszamenőleges hatállyal kimondotta, hogy hazaárulók vagyonának elvételénél nem akadály a

birtok hitbizományi vagy városi jellege. Így jogalapot teremtettek arra, hogy a Károlyi-féle hatalmas hitbizományi vagyon átszálljon az államra. E törvény meghozatala előtt 1921. július 2-án keresetlevelet nyújtottak be Károlyi ellen, melyben meglehetősen kiszínezve, megismételték az egy évvel korábbi vádakat, és az egyes események felsorolását frázisokkal körítették.

„Az ország katonai erejének szétzüllesztése", „szabad prédául dobása", „a szentkorona eszme arculcsapása", „a magyar állam méltóságának megdöbbentő lezüllesztése", „a nemzet széles rétegének megmételyezése" stb. A keresetlevélben külön hangsúlyozták, hogy Károlyi az emigrációban is „áskálódik" hazája ellen, s „...nem szűnt meg... a jelenkor legrettenetesebb erkölcsi mételyét terjesztő ún. kommunistákkal összeköttetést fenntartani..."

A Károlyi Mihály védőügyvédje által benyújtott közel 500 oldalas előkészítő irat nemcsak visszautasította a vádakat, hanem támadott, leleplezett, s feltárta a per igazi okait. Az ezt követő huzavonák, az uralkodó osztályok kísérlete, hogy bizonyítsanak, Károlyi védőinek cáfolásai 1923 elejéig tartottak. 1923. február 21-én a budapesti törvényszék ítéletet hozott, melyben úgy rendelkezett, hogy „Károlyi Mihálynak belföldön található összes vagyona az államra száll át..."

A törvényszéki ítélet a keresetlevél vádpontjai közül minden indokolás nélkül elhagyott két korábban sokat hangoztatott tételt: a Galilei-kör támogatását és azt, amely szerint Károlyi ismerőseivel fogadott arra, hogy ő lesz a köztársasági elnök. A többi vádpontot kiszínezve tovább fejlesztette, így az ellenséges nagyhatalmakkal való tárgyalásokat visszavezette Károlyi Mihály olaszországi, franciaországi, illetve svájci békeakcióira. Ezek az ítélet torzításában a szövetségi hűség elárulását jelentették, „...az eldöntetlen küzdelemben az ellenségnek olyan támogatást ígért, amelynek beváltása az ellenség győzelmével egyértelmű volt..."

Az 1918-ban a munkásság általános sztrájkban kirobbanó elégedetlenségének előidézését ugyan most már nem kizárólag Károlyinak tulajdonítja, mégis e tekintetben is elmarasztalja, mert vállalkozott a béke mellett tüntető munkások küldöttségének vezetésére. Ez sztrájkba torkollott, ami viszont „a hadviselő állam érdekeit, erkölcsi hatás, hadi s anyagi feltételei tekintetében veszélyeztette".

Elítélte Károlyi kapcsolatát a nemzeti tanáccsal és a katonai tanáccsal. „A nemzeti tanács a törvényes alkotmány megtagadásának ténye volt, az államhatalom birtokba vételére irányuló célját ki is nyilvánította." Károlyi Mihály ennek megalakítója volt. Az orosz mintára alakult katonatanács, amely szintén Károlyi Mihályt vallotta vezérének, „a forradalom értelmi intézőinek a véderő híven maradt törvényes szervezetével szemben fizikai támasztékot nyújtott".

A továbbiakban az ítélet szerint; a nemzeti tanács tervszerű működése a királyt Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezésére kényszerítette. „A kényszerhelyzetet nevezett arra használta fel, hogy magát és a kormány tagjait esküjük alól feloldotta, és a köztársaságnak szabad utat engedett." Az ítélet a Károlyi kormány legsúlyosabb tettét a fegyverletételben látta. Ezt semmilyen más érdek nem követelte — szerintük —, csak az, hogy

a magyar hadsereget, illetve annak híven maradt részét a forradalom útjából el akarta távolítani. „Ezzel tönkrettette az ország haderejét, és az ellenség számára az ország területének birtokba vételére nagyobb lehetőséget nyújtott." Az alkotmány megtámadása, az, hogy rajta keresztül ment át a hatalom a nemzeti tanács kezébe, háború idején az ország belső rendjének gyengítését jelentették, tehát az ellenségnek tett olyan szolgáltatást, amelyek által megvalósult a felségsértés, illetve a hűtlenség bűntette. Elmarasztalta az ítélet Károlyi Mihályt politikai nézetei miatt is. „Megtagadta a nemzeti eszmét és a nemzetköziség elvére támaszkodó világforradalom gondolatát hirdette." „A nemzeti eszmétől való elpártolás, amidőn a körülvevő ellenségek az ország létét támadták meg, oly szolgáltatás, amely az ellenséghez pártolással »egynemű«." „Népuralmat követelt, alkotmányos jogokat a katonáknak. Lehetetlennek tartotta, hogy háborúról és békéről csak diplomaták határozzanak." „Pacifizmust hirdetett és antant orientációt", „Németországban az imperializmus képviselőjét, a béke akadályát, az egész világ gyűlöletének tárgyát látta." A forradalmi gondolat úttörője lett, „vezérszerepet vállalt magára, amivel vállalta azt a felelősséget, amely a forradalom tényeit a vezető személyek akaratával okozatilag összekapcsolja".

Az ítéletnek ezek az eszmefuttatásai zavarosan és ellentmondásosan kapcsolódtak a háború és a forradalmak egyes eseményeihez, s azokat önkényesen magyarázva, jól mutatták az ítélkező bíróság reakciós gondolkodását.

A törvényszék úgyszólván teljesen figyelmen kívül hagyta az alperes érvelését. Állításai forrását sem nevezte meg, s ezzel indokolási kötelezettségének sem tett eleget, sőt a törvényszék néhány jelentéktelen meghallgatáson kívül bizonyításnak nem adott helyt, de lényeges kérdésekben nem is hivatkozott semmiféle bizonyítékra, mert ilyen nem is állt rendelkezésére.

Az egész ítélet a minden hitel nélküli, „köztudomású tényeken" és az ebből levont alaptalan, téves következtetéseken nyugodott. A bíróság céljai érdekében nem rettent vissza a nyílt történelemhamisítástól sem.

A „Dolchstoss" legendának magyar változatát is megismételték, azt kívánva elhitetni, hogy Magyarország nem az ellenség gazdasági, katonai túlereje, hanem belső árulás következtében vesztette el a világháborút. „A szövetségi hűség elárulásáról beszéltek", amikor a különbéke lett volna a magyarság nemzeti érdeke. Sőt még azt is Károlyi terhére írták, hogy Németországot az imperializmus képviselőjének tartotta. A törvényszék ítélete elleni fellebbezésében Károlyi Mihály — védőin keresztül — sorra leleplezte az ítélet valótlanságait, ferdítéseit, megalapozatlan következtetéseit, ténybeli és jogi tévedéseit. Jól látta, mi fáj az ellenforradalmi reakciónak: „...hazaáruló vagyok, mert küzdöttem Magyarország függetlenségéért, demokratikus átalakulásáért... s a dolgozó nép pártjára álltam..." „...vagyonomat elkobozhatják, de a becsületem tisztán fog állni a háborús hazugságok kábulatából felocsúdó s az igazság tudatára eszmélő jövő esztendők és jövő nemzedék előtt".

Az ítélőtábla az 1923. június 23-án bejelentett fellebbezést elutasította, az ítéletet helybenhagyta, s indoklásában még az előző ítéletet is felül-

múlta történelemhamisításban és frazisokban. Így: Károlyi a királyt kényszerhelyzet elé állítva került a hatalom birtokába, és „alakilag is forradalmár lett". Az őszirózsás forradalom az utcai tömegek hangulatának felszításával robbant ki. Erre nézve „. . a köztudomáson felül bőséges bizonyító adat halmozódott fel ebben a perben, aminek további részletezése felesleges". (Egyetlen ilyen adatra sem tudott hivatkozni a bíróság.) „A Népköztársaság kikiáltásával . . a királyság intézményének s a törvényhozás mindkét házának az eltörlésével az ősi magyar alkotmány a porban hevert." A katonai helyzet is „Károlyi Mihály és társai által már hosszabb ideje folytatott fegyelem lazító propagandának a következménye volt . . " „. . .a közös küzdelemből való gyáva kiákpcsolódás a magyar nemzet becsületével és lovagias felfogásával nem volt összeegyeztethető."

Károlyi Mihály felülvizsgálati kérelme után az ügy a kúriához került, mely 1924. december 16-án kelt ítéletében a felülvizsgálati kérelmet elutasította, és az ítéletet jogerőre emelte.

A kúria döntésében, lényegében elfogadva az alsóbíróságok megállapításait, hat vádpontban találta Károlyi Mihály bűnösségét megalapozottnak. 1. 1918 október hónapban tartott beszédei nagy hatással voltak a harcoló katonák fegyelmének meglazulására. 2. A nemzeti tanács megalkotásában részt vett, amely az októberi forradalomnak később központi szerve lett, és mint ilyen, kiáltványokat bocsátott ki, felhívta a katonaságot az esküjében kötelezett engedelmesség megtagadására 3. Alternatív helyzet elé állítva a királyt, felmentette magát esküje alól, majd ezt követőleg miniszértársaival együtt feleskudott a nemzeti tanácsnak. 4. A fegyverletételi parancs körüli tevékenységét. 5 Károly király lemondása, illetve az államforma megállapításával kapcsolatos magatartását. 6. Az alkotmány, illetve az országgyűlés intézményének erőszakos megszüntetését.

A kúriának ezzel a jogerős döntésével elérték politikai és jogi célkitűzéseiket, a magyar bírói fórumok Károlyi Mihályt és az 1918. évi forradalmat „elítélték", s a hatalmas Károlyi-vagyon átszállásának nem volt már jogi akadálya.

A jogerős ítéletet nem követte azonnal a végrehajtás, mert a budapesti törvényszék csak az 1927. évben hozott végítéletet az elkobzott vagyon területi felosztásáról. Károlyi Mihály és jogi képviselői azonban ezután sem szűntek meg harcot folytatni a megbélyegző és igazságtalan ítéletek ellen. 1928 májusában perújítási keresetet nyújtottak be a táblához.

A perújítási kérelmet előbb a tábla, majd 1928. október 27-én a kúria is elutasította.

1942. július 31-én Károlyi Mihály a Londoni Magyar Klubban mondott beszédében így foglalta össze Horthyék rágalmait:

„1. Pacifista propagandával meggyengítettük az ellenállást, és ezért vesztettük el a háborút.
2. A piavei összeomlás után nem folytattuk a harcot, holott ezt meg lehetett volna tenni.
3. Az októberi kormány nem írta alá Diaz páduai fegyverszünetét, ellenben elfogadta az elónytelenebb belgrádi fegyverszüneti feltételeket

4. Károlyi, amint hatalomra került, feladta a területi integritás elvét, épp azzal, hogy Franchet d'Esperay tábornok feltételeit írta alá.
5. Jászi képtelen volt a nemzetiségekkel megegyezni és rábírni őket, hogy ne szakadjanak el Magyarországtól.
6. Linder nem akart katonát látni.
7. Károlyi átadta a hatalmat Kun Bélának.

Ez volt a kurzus szerint a mi hét fő bűnünk.

Igaz, volt egy 8. is és ez volt az igazi. De ezt nem én, hanem Horthyék hallgatják el. **FÖLDET OSZTOTTAM!** Szentségtörő kézzel hozzá mertem nyúlni a grófok és püspökök földjéhez, és oda akartam azt adni a magyar parasztnak."

A jegyzet Schönwald Pál „Károlyi Mihály hűtlenségi és vagyonátszállási pere a Horthy bíróságok előtt" című cikkének *(Jogtudományi Közlöny,* 1963. 3. szám) részbeni felhasználásával készült.

Katonai különítmények: l. Tiszti különítmények.

Kellogg–Briand-paktum (párizsi paktum): F. B. Kellogg amerikai és A. Briand francia külügyminiszter javaslatára létrejött megállapodás, amelyben a paktumot aláíró államok elvetették a háborút mint a vitás nemzetközi kérdések rendezésének eszközét, és kijelentették, hogy az egymásközti ellentéteket kizárólag békés eszközökkel oldják meg. A francia és az amerikai kormány az egyezmény megkötését az általános békehangulat nyomása alatt javasolta, s abból igyekezett politikai tőkét kovácsolni. A paktum – általános békeszólamokat hangoztatva kibúvókat hagyott az önvédelem megállapításánál – nem tartalmazott szankciókat a vállalt kötelezettségek megszegése esetére. 1928. augusztus 27-én 15 állam – közte az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán képviselői írták alá. A szovjet kormány, amelyet az előzetes tanácskozásokba nem vontak be, de meghívtak csatlakozásra – rámutatott a paktum elégtelenségére, ugyanakkor kijelentette: csatlakozik hozzá, hogy ezzel is elősegítse a béke ügyének legfontosabb kérdését, a leszerelést. Végül összesen 63 állam (köztük Magyarország is) csatlakozott a megállapodáshoz. A kapitalista államok a paktum ellenére továbbra is folytatták addigi agressziós politikájukat.

Kelet-európai Svájc: l. Keleti Svájc.

Keleti Svájc: Jászi Oszkár elméleti és politikai tevékenységében nagy szerepet játszott a nemzeti kérdés, melynek – polgári demokratikus körökben – kiváló szakértőjeként ismerték el. Már az első világháború előtt látta, hogy a nemzeti kérdést Magyarországon csak az ország demokratizálása útján lehet megoldani. 1911. szeptember 13-án így ír a *Világ* című lapban: „az egyedüli orvosság csak az egész közélet demokratizálása lehet" (szemben az uralkodó osztály nemzetiségi elnyomásával és a kényszerasszimilációval. – *A szerk.*). A megoldáshoz természetesen – ez egész politikájából és szemléletéből adódik – a nyugati világ jelentette számára a példát, és ez kifejezésre is jut javaslataiban. Ezek közül a legjelentősebb a Keleti Svájc koncepció, melynek lényege, hogy Magyarországon meg lehetne vetni egy Svájchoz hasonló államszövetség alapját, mely elvezet Kelet Egyesült Államaihoz, vagy az Európai Egyesült Államokhoz (amit Lenin

olyan élesen elítélt.) (L. *Lenin* Művei. 21. köt. Bp. 1951. 343–347. l. „Az Európai Egyesült Államok jelszaváról".), de legalábbis a Dunai Egyesült Államok megteremtéséhez. Így ír erről 1918. október 10-én a *Világ*ban: „Egy keleti Svájc ragyogó körvonalai tárulnak itt fel, amely a nyugatit felül fogja múlni . . ., s amely magja lehet egy hatalmas, szabad és gazdag dunai szövetségnek, a Kelet Egyesült Államának." Jászi a nemzeti kérdés vizsgálatakor és Keleti Svájc elképzelésekor igyekezett felújítani Kossuth Duna-konföderációs tervét, s annak modernizált változatához megnyerni a környező nemzetiségek közvéleményét. Jászi nagy propaganda-apparátussal vívott harca nem járt sikerrel, hiányzott a kellő gazdasági alap elképzelései realizálásához. Ugyancsak nélkülözte a terv azt az eszmei alapot is, amely a reális végrehajtást lehetővé tette volna. A magyar és a más nemzetekben élő nagyfokú nacionalizmus, sovinizmus is lehetetlenné tette a megoldást. A tervezet bukásának fő oka azonban az volt, hogy Jászi nem ment túl a kulturális autonómia koncepcióján, nem követelt területi autonómiát. Így tehát nem a nemzeti kérdés következetes megoldásának volt harcosa, hanem – az akkori uralkodó viszonyok bírálata ellenére is – kiállt a nemzeti területek feletti magyar szuverenitás, szupremácia megóvása mellett. Támadta a feudális kényszerasszimilációs politikát, harcolt az erőszakos magyarosítás ellen, de nem azért, mert a magyarosítást elvetette, hanem, mert ezt a politikát jobb, demokratikusabb eszközökkel kívánta folytatni.

Keresztény Nemzeti Egység Pártja: l. Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja.

Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP): 1919 szeptemberében jött létre a Bethlen István-féle Keresztény Nemzeti Egység Pártja és a Friedrich István szervezte Keresztény Szociális (Gazdasági) Párt egyesüléséből. A KNEP 1922 januárjában felbomlott, s két önálló pártra szakadt. A párt eredeti nevét a Haller István vezette csoport tartotta meg, míg a másik csoport Keresztény Nemzeti Egység Pártja néven szervezkedett Wolff Károly, Huszár Károly és Ernszt Sándor vezetése alatt.

Keresztény nemzeti kurzus: a magyarországi ellenforradalom ideologiájában és propagandájában egyik legtöbbet hangoztatott politikai fogalom, nacionalista frázis. A „hazátlannak (hazaárulónak) és istentelennek" bélyegzett kommunista – szocialista mozgalommal és főleg a Tanácsköztársasággal állították szembe a maguk, „nemzeti és keresztény" eszményüket. Ez az eszme, párosulva a „Szent István-i gondolattal", „Regnum Marianum"-mal, „turanizmussal" és a Horthy-fasizmus ideológiai kelléktárában fellelhető egyéb zavaros nézetekkel rendszeresen kiegészítették, „alátámasztották" a soviniszta, irredenta, antiszemita propagandát, uszítást. Lényege, hogy a proletárdiktatúra leverése után az ellenforradalom hatalomra jutásával végre a keresztény és nemzeti eszmék kerekedtek felül, s olyan rendszer jött létre, mely a haza és a vallás céljait szolgálja, s ez a rendszer a vallásos és hazafias tömegek érdekeit szolgálja. E jelzőket szívesen használták minden fontos politikai fogalomra, így született meg a keresztény nemzeti eszme, haza, középosztály, állameszme, gondolat, kurzus stb. Elsősorban a középosztályra, a hivatalnokrétegre igyekeztek ezzel nagyobb befolyást gyakorolni.

Kétésfeles Internacionálé: l. Internacionálé, kétésfeles.

Kiegyezés, 1867: a magyarországi uralkodó osztályok megegyezése a Habsburg dinasztiával és az osztrák uralkodó osztályokkal; a polgári forradalom felülről való, kompromisszumos lezárása – az ország függetlenségéért és demokratikus átalakításáért vívott harc elveinek feladása árán. Az 1848–1849-i forradalmak vérbe fojtása után létrejött Habsburg-abszolutizmus ellenforradalmi rendszere az 1859. és az 1866. évi háborúkban megingott, s az államcsőd elkerülése arra kényszerítette Ferenc Józsefet és az osztrák uralkodó köröket, hogy feladják az 1849 óta erőltetett „összbirodalom" fenntartására irányuló politikájukat, s keressék a megegyezést a magyar uralkodó osztályokkal. A forradalmi hagyományoktól egyre távolodó magyar középnemesség, a nagybirtokosok liberális csoportja és a (még gyenge) polgárság is szívesen hajlott erre. E hajlandóságot tükrözte Deák Ferenc ismert húsvéti cikke 1865-ben. Az ezt követően megindult tárgyalások eredményeként jött létre a kiegyezési törvény (1867: XII. tc.), mely létrehozta a dualista rendszert, az 1918-ig fennálló Osztrák–Magyar Monarchiát.

A kiegyezéssel a magyar uralkodó osztályok lemondtak a nemzeti szuverenitás egy részéről, és annak fejében biztosították uralmukat a Magyarországon élő nem magyar népek fölött. A kiegyezés kétségtelenül meggyorsította Magyarországon a kapitalista fejlődést, de ugyanakkor korlátokat emelt a Monarchia területén élő népek nemzeti, demokratikus fejlődése elé, s fenntartva Magyarország gazdasági és politikai függő helyzetét, konzerválta a feudális maradványokat, és ezzel gátat vetett az agrárkérdés demokratikus megoldásának. A középnemesség jó része ekkor már rég lemondott a forradalomról, s így Kossuth Lajos tiltakozása az emigrációból a kiegyezés ellen csak igen szűk körben talált visszhangra.

Királypuccsok: 1921-ben Habsburg IV. Károly két ízben is kísérletet tett a Magyarországra való visszatérésre és a trón elfoglalására. Ezeket a puccskísérleteket elősegítette az, hogy az ellenforradalmi rendszer nemzetgyűlése Magyarország államformájaként fenntartotta a királyságot, bár az államfői jogok gyakorlását Horthy Miklós kormányzóra bízta. A puccsok belső szervezője az uralkodó osztályok köreiben meglevő jelentékeny legitimista csoport volt. Az első kísérlet 1921 márciusában, a második 1921 októberében történt. A kísérletek kudarccal végződtek, és IV. Károlynak el kellett hagynia az ország területét. A király visszatérését ellenezte Horthy és környezete, valamint az uralkodó osztályok őket támogató többsége is. A király visszahelyezését a kisantant is ellenezte, és ennek nyomán a nyugati nagyhatalmak kívánságára a nemzetgyűlés 1921 novemberében törvényt hozott a Habsburg-ház trónfosztásáról. A királyság mint államforma azonban továbbra is megmaradt.

Kisantant: Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia között a húszas években létrejött politikai szövetséget nevezik kisantantnak, mely az első világháború utáni versailles-i békerendszer (l. ott) kelet-európai fenntartására irányult. A francia imperializmus az ún. utódállamokra támaszkodva akarta megteremteni kelet-európai hegemóniáját. A kisantant a szovjetellenes intervenciónak és politikai akcióknak is eszköze volt. A kisantant létrehozásának főbb állomásai: az 1920. augusztus 14-én kötött csehszlovák–jugoszláv, az 1921. április 23-án kötött csehszlovák–román és az 1921.

június 7-én kötött jugoszláv–román egyezmény. A kisantant a húszas években több fontos külpolitikai kérdésben egységes álláspontot képviselt, így különösen a magyar ellenforradalmi rendszer revíziós törekvésével és a Habsburg-restaurációval szemben. A harmincas évek közepén azonban a kisantant felbomlott.

Kisgazdapárt: a Nagyatádi Szabó István vezetésével 1909-ben megalakult Függetlenségi és 48-as Gazdapárt az ország egyes magyar lakta vidékein a jómódú parasztságot tömörítette. A polgári demokratikus forradalom után 1919. januárban egyesült a földbirtokosok által szervezett Földmíves Párttal. Az így létrejött Országos Kisgazda és Földmíves Párt a forradalom hatására hamarosan felbomlott, majd 1919-ben az ellenforradalom hatalomra jutása után mindkét párt újjászerveződött, és 1919 novemberében egyesült. Hivatalosan Nagyatádi Szabó István állt az élén, de az irányadó szerepet a nagybirtokosok érdekeinek képviselői (Mayer János, Rubinek Gyula, Pallavicini őrgróf) játszották benne. 1922 februárban egyesült Bethlen pártjával; az így keletkezett Egységes Pártban mindjobban háttérbe szorultak a kisgazdák régebbi képviselői. 1930 októberében, a gazdasági válság idején Békésen Tildy Zoltán, Szijj Bálint és mások Független Kisgazdapárt néven újjáalakították. Bár programja tartalmazott néhány nagybirtok-ellenes követelést, de élesen szemben állt a szocialista munkásmozgalommal, és jelentősebb polgári demokratikus igényekkel sem lépett fel. 1931-ben az egységes pártból kivált képviselők vették kezükbe a párt irányítását: elnöke előbb Gaál Gaszton, a nagybirtok képviselője, majd az ő halála után a fajvédő Eckhardt Tibor lett. A második világháborúig a kormány lojális ellenzéke, sőt időnként támogatója volt. A második világháború elején a párt politikáját egyrészt a szovjetellenesség, másrészt a hitleri Németország terjeszkedésétől való félelem határozta meg. Később, mikor a vezetés Bajcsy-Zsilinszky Endre és társai kezébe került, igyekeztek kapcsolatot teremteni a népfrontmozgalommal, és részt vettek antifasiszta és háborúellenes akciókban. Magyarország német megszállása után a párt csatlakozott a Magyar Fronthoz, majd a nyilasok hatalomátvétele után az ellenállási mozgalommal is kapcsolatot teremtett. A kisgazdapárt a felszabadulás után részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlésben és a kormányban, de a koalíción belül hosszú ideig a korlátozott polgári demokratikus átalakulás politikájának folytatását kívánta. Hivatalos vezetője, Tildy Zoltán is a párt jobboldalának befolyása alá került. A baloldal vezetői, Dobi Istvánnal az élükön, felléptek a jobboldal ellen, majd megtisztították pártjukat a reakciós csoportoktól. Az így megerősödött kisgazdapárt elősegítette a fordulat éve sikerét; vezetői és tagsága nagyrészt bekapcsolódtak a Függetlenségi Front, majd a Hazafias Népfront munkájába. Az 1956-os ellenforradalomban régi reakciós elemek megkísérelték a kisgazdapárt felélesztését jobboldali vezetés alatt; ezt azonban az ellenforradalom gyors leverése lehetetlenné tette.

Kommunista Internacionálé: l. Internacionálé, III.

Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP): a magyarországi munkásosztály új típusú forradalmi pártjaként alakult meg 1918 novemberében a) azokból a baloldali szociáldemokratákból, akik felismerték az opportunizmussal való szakítás, és az önálló forradalmi kommunista párt megalakítása-

nak szükségességét; b) a Szovjet-Oroszországban kommunistává vált, s onnan hazatért harcosokból; c) az addig külön szervezetet alkotó forradalmi szocialistákból. Megalakulása után vezette a munkásosztály harcát a polgári demokratikus forradalom továbbfejlesztéséért szocialista forradalomba, a proletárdiktatúra győzelméért. 1919. március 21-én egyesült a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal: Magyarországi Szocialista Párt néven, a proletárdiktatúra elvének elismerése alapján. A proletariátus ugyanakkor átvette a hatalmat, és kikiáltotta a Magyar Tanácsköztársaságot. A párt 1919. június 12–13-i kongresszusán felvette a „Szocialista-kommunista Munkások Magyarországi Pártja" nevet. A Tanácsköztársaság leverése után a magyar munkásmozgalom ismét kettészakadt. Az illegalitásba kényszerült kommunisták azonnal hozzáláttak a párt újjászervezéséhez, ez a harci szakasz a párt első kongresszusával zárult (1925). A párt az ellenforradalmi rendszer súlyos két és fél évtizede alatt folytatta a harcot – a legnehezebb körülmények között is – a fasiszta diktatúra ellen. 1943 júniusától 1944 őszéig Békepárt néven folytatta tevékenységét; 1944 szeptemberében a Magyar Kommunista Párt nevet vette fel. Kongresszusai: I. 1925, II. 1930.

Konsten-ügy: Konsten őrnagy, a német katonai kémszolgálat főnöke, 1917 elején Károlyi ellen kompromittáló iratokat akart szerezni, s ezért megbízott egy ügynököt, aki azonban figyelmeztette Károlyit a készülő provokációra. Kérésére Kéri Pál újságíró, Károlyi titkáraként szerepelve, tanúja lett a provokációs kísérletnek. Az ügy hátterében a legreakciósabb háborúspárti vezető politikusok bújtak meg, köztük Károlyi Imre, Károlyi Mihály unokafivére. Károlyi Mihály 1918-ban rágalmazásért beperelte unokafivérét, de a pert az igazságügyi hatóságok elszabotálták, és végül nem fejezték be. Bár Konstent leleplezték, később azonban az ellenforradalmi rendszer bírósága nem átallotta ezt az ügyet is Károlyi ellen fordítani, és ebből tőkét kovácsolni. A két fő tanú a Károlyi Mihály elleni perben Konsten és Károlyi Imre volt.

Konzervatív Párt (Conservative Party): angol burzsoá párt. Nagy-Britannia két kormányzó pártjának egyike, a toryk politikájának folytatója. Új nevét 1830-ban vette fel. A XIX. században a nagy földbirtokosok és a gyarmati kereskedelemben érdekelt burzsoázia pártja, az ipari tőkések érdekeit képviselő liberális párttal szemben. Az első világháború után a Munkáspárttal felváltva alakított kormányokat. A második világháború előtt a hitleri fasizmussal való megbékélést hirdető Chamberlain állt a konzervatív-párti kormány élén. Politikájának csődje után 1940 májusában a párt másik régi vezetője, W. Churchill vette át a kormány vezetését, aki a Németországgal szemben álló tőkés csoport érdekeit képviselte.

Kossuth rádió: a magyar függetlenségi mozgalom rádióállomása. 1941-től 1945-ig működött a Szovjetunióban, kommunista irányítással. Fő célkitűzése a magyar antifasiszta erők összefogásának elősegítése, a nemzeti függetlenségi mozgalom erősítése volt.

Középeurópai Diákszövetség: antifasiszta diákszervezet a második világháború előtt és alatt Franciaországban. Emigráns délszláv, román és csehszlovákiai diákok alakították Párizsban.

Központi Hatalmak: Németország vezetése alatt álló imperialista hatalmi csoportosulás. Alapját a kettős-, illetve a hármasszövetség vetette meg. (l. ott), melyhez 1883-ban Románia is csatlakozott. A Németországból, Ausztria–Magyarországból, Olaszországból és Romániából álló csoportot a résztvevő országok földrajzi fekvése után nevezték Központi Hatalmaknak. A Központi Hatalmak (elsősorban Németország) a századforduló után felléptek a világ újrafelosztásának követelésével. Ez a törekvés az időközben kialakult másik imperialista csoportosulással (antant) való harchoz vezetett, melynek következtében bontakoztak ki a századeleji nagy nemzetközi válságok és háborúk (1905. és 1911. évi marokkói válság; 1908. évi boszniai válság; a balkánháborúk és az ezzel kapcsolatos bonyodalmak, s végül az 1914-ben kirobbant világháború). Törökország 1914-ben, Bulgária 1915-ben csatlakozott a Központi Hatalmakhoz; viszont Olaszország 1915-ben, Románia 1916-ban az antant oldalán lépett a háborúba. A Központi Hatalmak elnevezésű imperialista csoportosulás az első világháborúban vereséget szenvedett, és 1918-ban felborult.

Kubai Magyar Föderáció: Havannában működő Horthy-ellenes szervezet.

Külföldi Magyarok Patronázsa: jobboldali egyesület az Amerikai Egyesült Államokban.

Különítmények: l. Tiszti különítmények.

Labour Party (Munkás Párt): angol munkáspárt. 1900-ban alakult Munkásképviseleti Bizottság néven. Mai nevét 1906-ban vette fel. A megalakulása óta reformista, antimarxista párt az angol imperializmus kiszolgálója, amely – nagy ingadozásokkal ugyan – jelentős befolyással bír az angol dolgozók között. Először akkor szélesedett ki bázisa, amikor az 1923. évi választások alkalmával programjában követelte a Szovjetunió elismerését. Kétszeri kormányalakítás után (1924-ben és 1929-ben) a Labour Party 1940-től részt vett W. Churchill kormányában, majd az 1945. évi nagy választási győzelem után – 392 mandátumot szerezve – C. R. Attlee alakított munkáspárti kormányt. Ez a választási győzelem a második világháború után a nemzetközi életben végbement nagy balratolódást jelezte. Károlyi Mihály – sok más demokratikus gondolkozású politikussal együtt – nagy reményeket fűzött ehhez a választási győzelemhez. A párt azonban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Államosításai elsősorban a tőkések érdekeit képviselték, szociális intézkedései elmaradtak a lehetőségek és szükségletek mögött. Külpolitikájában az Attlee-kormány az Amerikai Egyesült Államok szolgálatába szegődött. A Labour Party az 1950. évi választásokon kisebbségben maradt a Konzervatív Párt mögött. A pártnak 1957-es adatok szerint 6,8 millió tagja van.

Lateráni szerződés (1929): Olaszország és a Vatikán szerződése az egyház és az olasz állam közötti viszony rendezéséről. Aláírták Mussolini miniszterelnök és Gaspari bíboros (a későbbi XI. Pius pápa) 1929. február 11-én. A lateráni szerződés az 1870 óta létező, úgynevezett római kérdés megoldását jelentette. 1870-ben a pápa (IX. Pius) nem ismerte el az egységes olasz államot. A pápa szembenállását még fokozta, hogy az olasz kormány az államot és az egyházat törvényileg szétválasztva, megszüntette a pápaság világi hatalmát. A pápa ekkor egyházi szankciókat alkalmazott az olasz állam-

mal szemben, s a Vatikán „foglyának" nyilvánította magát, megtiltotta a papság részvételét a politikai életben stb. Az olasz fasizmus hatalomra jutása után barátságos viszony alakult ki a pápa és a fasiszták között. Így sor került a pápa és az olasz állam közötti viszony rendezésére. A szerződéssel a pápa független hatalmának biztosítására Róma Vatikán nevű kerületében létrehozták a szuverénnek elismert pápai államot: a „Vatikánvárost". A Vatikán teljes jogokat kapott nemzetközi (diplomáciai) kapcsolatok létesítésére. Elsőként Olaszország teremtett diplomáciai kapcsolatot a Vatikánnal. Az olasz kormány a katolikus vallást az egyedüli államvallásnak ismerte el, s az iskolákban ismét bevezették a katolikus vallásoktatást. Az olasz kormány kötelezettséget vállalt a Vatikán pénzügyi támogatására, mindezért viszonzásul a pápa elismerte a több mint 60 éve fennálló olasz államot. Az egyezmény nagy segítséget jelentett az ingatag olasz fasizmusnak, mert biztosította számára az Olaszországban rendkívüli politikai befolyással rendelkező egyház teljes támogatását.

Lengyel–német egyezmény: 1934. január 26-án tíz évre megkötött egyezmény, mely hangoztatta, hogy a két ország között létrejött a szilárd barátság, s a vitás kérdések megoldásánál lemondanak az erőszak alkalmazásáról. Lengyelország fasiszta vezetői ezzel az egyezménnyel közeledni akartak a hitlerista Németországhoz, mert azt remélték, hogy segítségével a Szovjetunió rovására megteremthetik a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő „Nagy-Lengyelországot". A hitlerista kormány viszont csak ideiglenes kompromisszumnak tekintette, arra számítva, hogy Lengyelországot felhasználhatja – amíg „nagy" háborút nem kezdhet – a Szovjetunió ellen. Az aláírást megelőző tárgyalásokon abban is megállapodtak, hogy ha háborúvá fejlődne a japán–szovjet konfliktus, akkor együttesen megtámadják a Szovjetuniót, s területeket hódítanak el tőle. 1939. április 28-án – a Lengyelország elleni agresszió előkészítése során – Hitler egyoldalúan felrúgta az egyezményt.

Leventeszervezet: az ifjúság fasiszta, militarista nevelésére szolgáló ellenforradalmi szervezet Magyarországon, melyet a Horthy-rendszer 1921-ben hozott létre. A leventeköteles (13–21 éves) fiatalok katonai kiképzésével a trianoni békeszerződésben eltörölt általános katonai szolgálatot kívánták pótolni, egyben az ifjúságot vakfegyelemre és népellenes, fajvédő, soviniszta szellemben nevelni. Mivel a leventemozgalom kezdettől fogva – főleg a munkás- és szegényparaszt ifjak körében – ellenszenvet váltott ki, egyrészt büntetéssel sújtották a kiképzésről való elmaradást, másrészt igyekeztek népszerűvé tenni a mozgalmat: játszótereket, sportpályákat, leventeotthonokat bocsátottak rendelkezésére; versenyeket, ünnepélyeket szerveztek. A fasizálódás előrehaladásával – különösen a második világháború idején – fokozódott ellene a dolgozó tömegek és a fiatalok ellenszenve. Mint szervezet 1944-ben széthullott, de a fasiszta nyilas hadvezetés a leventéket bevonulásra kötelezte, s a fiatalok ezreit hurcolta Ausztriába és Németországba.

Liberális Párt (Liberal Party): angol polgári párt. A XIX. század végén és a XX. század elején Anglia két kormányzó pártjának egyike. A whigek politikájának folytatója, a kereskedő és ipari burzsoázia képviselője. Az első világháború után fokozatosan csaknem teljesen felmorzsolódott.

Tőkés tagjai és támogatói a Konzervatív Párthoz, kispolgári tömegei a Munkás Párthoz csatlakoztak. Jelenleg hat mandátuma van.

Locarnói egyezmény: a svájci Locarnóban tartott konferencia (1925. november 5–16) eredményeként, 1925. december 1-én Londonban aláírt egyezmény Németország nyugati határainak biztosításáról és a döntőbíráskodásról. A konferencián Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Belgium, Csehszlovákia és Lengyelország képviselői vettek részt. Az Amerikai Egyesült Államok ugyan hivatalosan háttérben maradt, de messzemenően befolyásolta a tárgyalások menetét. A konferencián elfogadott legfontosabb egyezmény az úgynevezett rajnai garanciális paktum volt, amelyben az érdekelt felek elismerték a versailles-i békeszerződés által kijelölt német–francia, illetve német–belga határokat, amelyeknek sértetlenségéért Nagy-Britannia és Olaszország vállalt garanciát. A szerződő felek kötelezték magukat a rajnai demilitarizált övezet fenntartására, s arra, hogy egymás ellen nem szerveznek támadást. Az elismerés nem vonatkozott Németország *keleti* határaira. Az imperialista hatalmak ezzel folytatták a Dawes-tervvel (l. ott) gazdasági téren elkezdett politikájukat. Az egységes szovjetellenes blokk megalapítására törekedve az első világháború vesztes hatalmát – Németországot – ismét bevonták az imperialista nagyhatalmak sorába, s ugyanakkor keleti határainak nem garantálásával terjeszkedési törekvéseit keletre, elsősorban a Szovjetunió ellen akarták irányítani. A rajnai paktum, amely Németország nyugati határaira vonatkozólag elismerte ugyan a versailles-i szerződést, mégis a francia diplomácia vereségét jelentette egyrészt Németország nagyhatalmi pozíciójának helyreállítása miatt; másrészt, mert a garancia nem vonatkozott Franciaország közép-európai szövetségeseire, Csehszlovákiára, Lengyelországra (a locarnói egyezményhez tartozott még a francia–lengyel és a francia–csehszlovák garanciális egyezmény). Az egyezmény segítségével megerősödött német imperializmus a fasizmus uralomra jutása után a demilitarizált Rajna-övezet megszállásával az egyezményt nyíltan megszegte, és 1936 márciusában hivatalosan is érvénytelennek nyilvánította.

Londoni Magyar Klub (LMK) l. Londoni magyar szervezetek.

Londoni magyar szervezetek: a második világháború alatt Angliában három magyar szervezet fejtett ki kulturális és politikai tevékenységet: a Londoni Magyar Klub, az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom és a Szabad Magyarok Egyesülete. – *Londoni Magyar Klub*: a müncheni paktum (l. ott) megkötését követően, miután a német csapatok megszállták Csehszlovákiát, a köztársaság különböző politikai pártjainak képviselőivel egyetemben a kommunista párt vezetőinek egy része Angliába került emigrációba, köztük számos ottani és néhány anyaországi magyar kommunista is. 1941 őszén a magyar kommunisták kezdeményezésére Londonban magyar kulturális szerv alakult, Londoni Magyar Klub (a továbbiakban LMK) elnevezés alatt. Az LMK szerény keretek között kezdte el a működését. Tevékenysége kezdetben arra szorítkozott, hogy a Londonban élő magyarokat összehozza, és esetenként rendezvényeket tartson. Magyarország hadbalépésével, a Szovjetunió hátbatámadásával a magyarok politikai érdeklődése megnőtt, és 1942-től az LMK-ban – számos magyar tudós, művész rendszeres részvételével – szervezett kulturális élet indult meg. Az LMK tag-

létszáma a háború vége felé 800–900 körül mozgott. Tagsága főként London és környékén lakó magyarokból tevődott össze, de regisztrálva voltak vidéken élő magyarok is, akik rendszeresen fizették tagsági járulékaikat. Angliában a háború alatt mintegy 4000–4500 magyar élt, akiknek 90 százaléka gazdasági emigráns volt, főleg nők, akik 1938–1939-ben hagyták el Magyarországot, részben a zsidótörvény miatt, részben az angliai elhelyező irodák rózsás ígéreteinek hatására. Az LMK mint kulturális szervezet, feladatául tűzte ki, hogy az Anglihába szakadt magyarokat demokratikus szellemben nevelni, és pódiumot ad minden olyan magyarnak, ki magáévá teszi az LMK programját, hogy kulturális téren együttműködik, és ápolni kívánja a haladó magyar demokratikus és forradalmi hagyományokat. Az LMK állást foglalt a szovetségesek háborús erőfeszítéseinek támogatása mellett, hangsúlyozva, hogy szimpátiája elsősorban a Szovjetuniónak szól. Az LMK kezdeményezte a „Háborús Erőfeszítési Bizottság" megalakulását, amely felszólította az angliai magyarokat, hogy hadiüzemben helyezkedjenek el. Az LMK magáévá tette a magyarországi függetlenségi mozgalom programját, és minden alkalmat megragadott, hogy politikailag is fellépjen a Horthy-rendszer és annak váltakozó kormányaival szemben. Az LMK 1942-től szakadatlan erőfeszítéseket tett, hogy a két másik magyar szervezettel közös akciókat dolgozzon ki, és megteremtse az angliai magyar szervezetek egységét. 1943-ban már úgy látszott, hogy az LMK erőfeszítéseit siker koronázza, de még további egy esztendőre volt szükség, hogy az Angliai Magyar Tanács Károlyi Mihály elnöklete alatt megalakuljon. Az LMK az angliai magyar szervezetek közül taglétszámban és befolyását tekintve a legerősebb volt. – *Szabad Magyarok Egyesülete:* (Nagybritanniai Magyarok Egyesülete, Nagybritanniai Szabad Magyarok Egyesülete) a Szabad Magyarok Egyesulete (a továbbiakban SZME) magába tömörítette azokat a magyar gazdasági emigránsokat, akik Angliában kedvező anyagi körülmények közé kerultek, és mindinkább az asszimilalódas útjára léptek. Legtöbbjük lemondott a hazájába való visszatérésről, és kapcsolatuk, érdeklődésük a hazai események iránt formálissá vált, illetve a hozzátartozóik feletti aggodalomra korlátozódott. A taglétszám 3–400 körül mozgott. Az SZME vezetői újságírók és egyéb intellektuális foglalkozásúak voltak, politikailag képzett emberek, akik finom eszkozokkel igyekeztek az angliai magyarokat saját szervezetükbe tomoríteni, és a hazai rendszert addig, míg lehetett, szalonképesnek feltüntetni. Ezt azonban a magyar kormányok németeket kiszolgáló csatlós politikája mindinkább megnehezítette, majd végül is lehetetlenné tette. Az SZME állást foglalt a Szovetségesek háborús erőfeszítése mellett, támogatta kozos akciókban az LMK ilyen irányú törekvéseit, azonban szimpátiája az angolszász hatalmaknak szólt, az SZME az angolszász politikai orientáció híve volt. Az SZME vezetői és tagjai sorában a keresztény konzervatívok képviselőitől egészen a szociáldemokratákig minden árnyalat képviseltette magát. E vezetők politikája rugalmasan alkalmazkodott a háború alatti katonai és politikai eseményekhez, akciójukat és együttműködésuket ehhez, és a magyarországi politikai viszonyok alakulásához szabták. A hazai helyzet megítélésében legtöbbszor a kisgazdapárton belüli jobb- vagy balfelé hajló ingadozáshoz igazodtak. Az SZME szintén folytatott kulturális tevékeny-

séget. Időnként hajlandó volt közös akciók lebonyolítására is. Vezetőiket erős kapcsolatok fűzték az angol Konzervatív Párt befolyásos tagjaihoz, és ezek tanácsaitól tették függővé megnyilvánulásaikat és akcióikat. Az SZME vezetői sokkal rugalmasabban és gyorsabban értették meg a magyar politikai események fordulatait, mint az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom vezetői. Az LMK és az SZME között már 1943 elején megállapodás jött létre egy angliai magyar csúcsszervezet megalakítására.— *Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom:* az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalmat Károlyi Mihály hívta életre. Taglétszámban a két másik magyar szervezethez viszonyítva gyenge volt. Tagjai főleg azok a magyarok voltak, akik 1918 után és a húszas években kerestek boldogulást Angliában. Klubhelyiségükben időről időre összejöttek előadások meghallgatására, melyeknek nagy részét Károlyi Mihály vagy felkért angol politikusok tartották. A mozgalom befolyását különösen az angolok között igyekezett kiterjeszteni, és ez – tekintettel Károlyi Mihály személyére – sikerrel is járt. A mozgalom jelentőségét az adta meg, hogy az élén Károlyi Mihály állt. Az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom főleg a tengeren túlon, Észak-Amerikában ért el nagy hatást, ahol nagyszámú régi, 1918–1919-es politikai emigráns telepedett le, akik szerepet játszottak a demokratikus szervezetekben. Itt Károlyi Mihály mozgalma erős szimpátiával találkozott. Az LMK és a Károlyi Mihály vezette mozgalom között állandó és szoros kapcsolat volt, amelynek eredményeképpen az LMK 1944 januárjában Károlyi Mihályt díszelnökévé választotta. A mozgalom a többi magyar szervezettel közösen támogatta a Szövetségesek háborús erőfeszítéseit, és bár Károlyi Mihály mindig hangsúlyozta Magyarországgal kapcsolatban a Szovjetunióval való barátságot és a jövőbeni együttműködést, de úgy látta, hogy az angolszász hatalmaknak is nagy szerepük lesz az új Magyarország kialakításában. Az LMK és Károlyi Mihály között éveken keresztül tárgyalások folytak egy magyar csúcsszervezet megalakítására. Az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom, illetve Károlyi Mihály széles körű nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett. Különösen bensőséges viszony fűzte az angol munkáspárt vezetőihez. Tárgyalásokat folytatott a németek által megszállt országok angolföldön megalakult kormányaival és szabad bizottságaival, ezek közül is a legszorosabb kapcsolatok a Benes vezette csehszlovák kormányhoz fűzték. Végül is 1944 márciusában a Szovjetunió nagy katonai és politikai sikerei következtében az LMK ismételt sürgetésére Károlyi Mihály elfogadta az LMK által kidolgozott közös programot és megalakult a három magyar szervezet képviselőiből az Angliai Magyar Tanács Károlyi Mihály elnöklete alatt, amelyhez rövid időn belül csatlakoztak a tengerentúli magyar demokratikus szervezetek is. (Kellner György, az Angliai Magyar Tanács titkárának információja alapján.)

Maginot-vonal: André Maginot francia hadügyminiszter javaslata alapján a francia–német és a francia–luxemburgi határ mentén épített erődszerű védelmi övezet Franciaországban. A mintegy 750 km hosszú vonal 1927-től 1934-ig épült, de felszerelését csak 1939-ben fejezték be. A fasiszta Németországgal alkudozó francia vezetők elmulasztották az erőd további szakaszának kiépítését. A második világháború kirobbanása után 1940 júniusá-

ban a német hadsereg a Maginot-vonal megkerülésével, Belgium felől – ahol az erődítmény nem volt kiépítve – támadta meg az országot, szinte sértetlenül a birtokába vette a bevehetetlennek hitt Maginot-vonalat, és elözönlötte az országot.

Mágnás kaszinó: l. Nemzeti Kaszinó.

Magyar Élet Pártja: (MÉP): Teleki Pál hozta létre 1939-ben a Nemzeti Egység Pártjából történt kilépések folytán meggyengült kormánypárt újjászervezésére. A párt 1939-ben a választásokon abszolút többséget szerzett. 1944 márciusáig kormánypártként működött.

Magyar Front: a magyar demokratikus pártok antifasiszta szövetsége. A kommunisták kezdeményezésére alakult 1944 májusában a szociáldemokrata párt és a kisgazdapárt részvételével. 1944 közepén a Nemzeti Parasztpárt is csatlakozott hozzá. A kommunistákat Kádár János, majd letartóztatása után Rajk László; a szociáldemokratákat Marosán György és Szakasits Árpád; a kisgazdapártot Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselte. Nagyarányú propagandatevékenységet folytatott a német fasizmus ellen a független, demokratikus Magyarországért. 1944 november elején a fegyveres ellenállási mozgalom megszervezésére létrehozta a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát. Tagjai nagy részét néhány hét múlva letartóztatták, s ezután a Magyar Front szétesett.

Magyar Kommunista Párt (MKP) (1944–1948): az 1918 novemberében alakult Kommunisták Magyarországi Pártjának új neve 1944 szeptemberétől. A Magyar Kommunista Párt tevékenysége megerősítette a Magyar Front munkáját, elősegítette a fegyveres ellenállás kibontakozását. A szovjet hadsereg felszabadító győzelmei nyomán a párt megindította a harcot az ország demokratikus átalakulásából adódó fő feladatok végrehajtásáért (demokratikus állam, földreform, újjáépítés), mely szorosan összefüggött a háború gyors befejezésében való részvétellel s a fasizmus és maradványai elleni következetes harccal. A párt által kidolgozott program lett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, majd a nemzetgyűlés és a kormány munkájának alapjává. 1945 májusban tartotta a Magyar Kommunista Párt – kongresszussal egyenértékű – első országos konferenciáját, 1946 szeptemberében pedig III. (első legális) kongresszusát. A munkásosztály és az egész dolgozó nép erőit tömörítve eredményesen vezette a harcot a reakció restaurációs törekvései ellen, a földreform vívmányainak megvédéséért, az ipar államosításáért, a proletárdiktatúra győzelmének előkészítéséért. Együttműködve a szociáldemokrata párt baloldali vezetőivel és tagjaival, sikerre vitte a munkásegység ügyét, melynek eredményeként 1948 júniusában létrejött az egységes munkáspárt: a Magyar Dolgozók Pártja.

Magyar Nemzeti Függetlenségi Front: l. Függetlenségi Front.

Magyar Nemzeti Tanács: l. Nemzeti Tanács.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890-ben alakult meg. Történelmi érdeme, hogy kifejlesztette a munkásosztály szervezeteit, a szakszervezeteket, s harcolt a dolgozók életviszonyainak megjavításáért és politikai jogaiért. A fokozatosan tért hódító revizionizmus azonban a 90-es évek végére a vezetésben túlsúlyra jutott. A párt vezetői az első világháború előtt és alatt soviniszta, majd pacifista politikát folytattak. Az 1918. évi polgári

demokratikus forradalom idején a liberális burzsoáziával koalícióban levo jobboldali szociáldemokrata vezetők megkísérelték fékezni a forradalom továbbfejlódését. Látván a kommunisták befolyásának novekedését és saját pártjuk balszárnyának erősodését, 1919 márciusában elfogadták a kommunisták platformját és a két munkáspárt 1919. március 21-én egyesult. A Tanácskoztársaság idején a baloldali szocialisták egyutt küzdottek a kommunistákkal, a jobboldaliak és a centristák azonban bomlasztottak. A Tanácskoztársaság utan 1919 augusztusban mint a II. Internacionálé pártja reformista platform alapján alakult újjá. 1944. március 19-ig – Magyarország német megszállásáig – működott legálisan. E két és fél évtized alatt a part jobboldali vezetői megalkuvó és osztályáruló tevékenységükben a fasiszta kormánnyal kotott paktumtól és a kommunistákkal szemben a horthysta rendőrséggel való egyuttműködéstől sem riadtak vissza. Fennállása alatt számos alkalommal kifejezésre jutott baloldali torekvések bizonyitották a párt tagsága és a jobboldali vezetők kozti ellentéteket. A második világháború kitorése után a párt szervezeteiben egyre inkább kialakult a kommunisták és a szociáldemokraták akcióegysége a fasizmus és a háború ellen. Majd az ország náci megszállása után az illegalitásba szorított szociáldemokrata párt vezetői (Szakasits, Marosán) részt vettek a Hitler-ellenes Magyar Front létrehozásában. 1944 október elején Szakasits Árpád pártja nevében aláírta a két munkáspárt vezetőségének megállapodását. Ez az egységokmány előkészitette a két munkáspárt felszabadulás utáni együttműködését, és kiindulópontja lett a munkásosztály egységes forradalmi pártja megteremtésének. 1945 után a szociáldemokrata párt tagságának zome és baloldali vezetői egyuttműködtek a Magyar Kommunista Párttal. 1948 júniusában a marxizmus–leninizmus alapján egyesult a két munkáspárt.

Magyarországi Szocialista Munkáspárt (1925–1927): legális forradalmi munkáspárt, az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja kezdeményezésére alakult 1925-ben (elnoke Vági István volt). 1926-ban és 1927 elején nagy tömegbefolyást szerzett nemcsak Budapesten, hanem vidéki városokban és falvakban is, ahol számos szervezete működott. Bár jeloltjei az 1926. évi országgyülési választások előtt tobb tízezer irásos ajánlast kaptak, a kormány megakadályozta indulását a választásokon. Vezetőinek sorozatos letartóztatása, a hatósági uldozés és zaklatás fokozódása 1927-ben már lehetetlenné tette működését.

Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE): ellenforradalmi, soviniszta, antiszemita, fasiszta terrorszervezet. A polgári demokratikus forradalom győzelme után (1918. november 15.) alakult meg, mint a leszerelt tisztek bajtársi szovetsége. Megalakulásától kezdve nyílt ellenforradalmi szervezkedést folytatott, amiért 1919 februárban a munkások kovetelésére feloszlatták. Tagjai a Tanácskoztársaság alatt is részt vettek ellenforradalmi akciókban. Az ellenforradalom győzelme után elnoke, Gombos Gyula vezetésével újjászervezték. Jelentős szerepet játszott az ellenforradalmi szervezkedésben, a fehérterror vérengzéseiben, majd a Horthy-rendszer megszilárditásában.

Magyar Történelmi Emlékbizottság: a magyar antifasiszta ellenállás egyik legális szerve. A Kommunisták Magyarországi Pártja kezdeményezésére

és vezetésével alakult, hogy megszervezze az 1848–1849-i forradalom és szabadságharc ereklyéinek gyűjtését és hazafiságra, nemzeti öntudatra neveljen. Tagjai közt voltak többek közt: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bernáth Aurél, Darvas József, Földes Ferenc, Illyés Gyula, Kállai Gyula, Kodály Zoltán, Szekfű Gyula, Veres Péter stb. Nagy szerepet töltött be az 1942. évi nagyhatású március 15-i tüntetés megszervezésében. A fokozódó fasiszta terrorintézkedések következtében működése 1942-ben megszűnt.

Mexikói utazás: Károlyi így ir visszaemlékezéseiben mexikói utazásáról: „1928-ban a mexikói kormány meghívott Mexikóba, hogy a helyszínen tanulmányozhassam Obregon elnök földreformját... Betegségem megakadályozott abban, hogy bejárjam az országot, és meglátogassak különböző farmokat, amint ez eredetileg szándékomban állott. De abból, amit láttam és hallottam, azt a következtetést vontam le, hogy a mexikói földreform papíron ugyan tökéletes, de valójában nem elégítette ki a szükségleteket. A vörös bőrű mezőgazdasági munkások helyzete nem sokat javult. Kevés volt a kollektív gazdaságok száma, traktorállomásokat pedig egyáltalán nem szerveztek; a törpegazdaságok új tulajdonosai nem rendelkeztek sem gépekkel, sem egyéb mezőgazdasági felszereléssel. Bár a kormány vendége voltam, nem tudtam dicsérni a reformot, s a vezetőknek őszintén megmondtam véleményemet – amelyet ők kétségkívül nem tartottak sokra. Jártam Calles elnöknél, Obregon utódjánál, ennél a zömök, tüskés képű, tetterős egyéniségnél, aki fanatikus antiklerikalizmusával igyekezett a baloldal kritikáját elterelni militarizmusáról és nem kielégítő földreformjáról. Gyakori vendég voltam a festő Diego Riveránál, akinek alkotásait megcsodáltam. Mint minden nagy művész, ő is egyszerű, szerény és közvetlen ember. Legtöbb képe – s ezt sok kritikusa szemére is veti – propaganda azellen, hogy országát és lakosságát idegen tőke zsákmányolja ki. Az ő festményeiből jobban megismertem Mexikó valódi helyzetét, mint akárhány cikkből vagy röpiratból. A földbirtokosok haciendáin robotoló peon, akinek háta fáradtan görnyed a széles karimájú carro alatt, miközben azt az agavéfát ápolja, amelyből a mexikói nép életerejét felemésztő pulque részegítő italа készül – ez a kép számomra sokkal, de sokkal kifejezőbb volt, mint az írott szavak sokasága... A könyörtelen spanyol gyarmatosítás kiszipolyozta az ország gazdaságát, de ami a kultúrát és a vallást illeti, hatása inkább látszólagos volt, mint mély...”

Moszkvai értekezletek: 1. A moszkvai értekezlet (1943. október 19–30), az első azoknak a nagy jelentőségű értekezleteknek a sorozatában, amelyeket a három szövetséges nagyhatalom (Szovjetunió, Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia) képviselői tartottak a második világháború alatt, illetve közvetlenül annak befejezése után. Az értekezleten a három hatalom külügyminiszterei vettek részt, és november 1-i keltezéssel kormányaik nevében négy nyilatkozatot fogadtak el: 1. *Nyilatkozat az általános biztonságról.* Eszerint a háborút a béke és a biztonság eléréséig folytatják, és együttesen járnak el minden olyan kérdésben, mely a közös ellenség legyőzését és lefegyverzését érinti. Elismerik annak szükségességét, hogy világszervezetet állítsanak fel (a lehető leghamarabb), mely a békeszerető államok szuverén egyenlőségén alapszik, és elősegíti a nemzetközi békét és biztonságot. Az ellenségeskedések befejezése után csak a nyilatkozatban

említett célok érdekében és csak kölcsönös tanácskozás után használhatják fegyveres erőiket más államok területén. A háború után a többi Egyesült Nemzettel együtt általános lefegyverzési egyezmény létrehozására törekszenek. (Ezt a nyilatkozatot Kína moszkvai követe is aláírta); II. *Nyilatkozat Olaszországról.* A fasizmust fel kell számolni, és demokratikus elveken alapuló kormányzati rendszert kell Olaszországban megteremteni; III. *Nyilatkozat Ausztriáról.* Ausztriát mint a német támadás első áldozatát fel kell szabadítani. Ausztria német annexióját semmisnek tekintik, és a szabad és független Ausztriát helyreállítják; IV. *Nyilatkozat a német kegyetlenkedésekről.* A hitleri csapatok által elkövetett kegyetlenkedések, öldöklések és tömegkivégzések elkövetőit, valamint az ilyen bűncselekményekért felelős egyéneket azokban az országokban fogják megbüntetni, ahol bűncselekményeiket elkövették. A földrajzi helyzettől független háborús bűnösök ügyében a három hatalom kormányai később fognak határozatot hozni.

2. A potsdami értekezletet követő második moszkvai értekezleten (1945. december 16—26) a három külügyminiszter vett részt, és a következő kérdésekben jutott megegyezésre: I. *Az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő békeszerződések előkészítése:* II. *Távolkeleti Bizottság és Japán Szovetséges Tanács.* A Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok, Kína, Franciaország, Hollandia, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, India és a Fülöp-szigetek részvételével, Washington székhellyel Távol-keleti Bizottság alakul, mely kialakítja a Japánnal szemben folytatandó politikát. A szövetséges erők főparancsnokának elnökletével Tokióban Szövetséges Tanács alakul, mely tanácsadó szervként működik a fegyverletételi feltételek végrehajtásával, Japán megszállásával és ellenőrzésével kapcsolatban; III. *Korea.* A dél-koreai amerikai — és az észak-koreai szovjet parancsnokság képviselőiből vegyesbizottságot állítanak fel melynek feladata előkészíteni az ideiglenes koreai kormány megalakítását. Koreát öt évre négyhatalmi (szovjet, amerikai, angol, kínai) gyámság alá helyezik; IV. *Kína.* A három külügyminiszter megerősítette, hogy Kínával kapcsolatban továbbra is a be nem avatkozás politikáját folytatja. (Az amerikai és szovjet külügyminiszter megegyezett abban, hogy visszavonják fegyveres erőiket Kínából.) V. *Románia.* Határozatot hoztak a román kormány kiszélesítéséről; az újjáalakított kormány írja ki a szabad választásokat; VI. *Bulgária.* Ugyancsak határozatot hoztak a bolgár kormány kiszélesítéséről; VII. *Az Atomerőt ellenőrző Bizottság felállítása.* Megegyeztek, hogy az ENSZ közgyűlésének 1946 januári első ülésszaka elé javaslatot terjesztenek egy bizottság felállításáról, amelynek feladata az atomenergia felfedezésével felvetett kérdések tanulmányozása. A bizottság javaslatokat tesz a Biztonsági Tanácsnak az alapvető tudományos értesülések kicserélésének fejlesztésére az összes nemzetek között; az atomenergia ellenőrzésére, hogy biztosítsa annak kizárólag békés célokra való felhasználását; az atomfegyverek és az összes többi tömegirtásra alkalmas jelentős fegyver kiküszöbölésére.

MOVE: l. Magyar Országos Véderő Egyesület.

MRP: l. Népi Köztársasági Mozgalom.

Munkás Párt: (angol): l. Labour Party.

Müncheni egyezmény (1938): az Anschluss 1938 márciusában megtörtént végrehajtása után a hitleri Németország Csehszlovákia feldarabolását, bekebelezését vette programjába. Hitler agresszív tervei végrehajtásánál egyrészt a német katonai potenciál megerősödésében bízott (1938 tavaszán Németországnak már erősebb hadserege volt, mint Franciaországnak), másrészt számított arra, hogy a nyugati nagyhatalmak továbbra is a benemavatkozás politikáját fogják folytatni. 1939 májusában Konrad Henlein, a szudétanémet fasiszta párt vezére – Hitler utasítására – autonómiát követelt a csehszlovák kormánytól a Szudéta-vidék számára. A helyzet roppantul kiéleződott, – a csehszlovák kormány részleges mozgósítást rendelt el. A Szovjetunió határozott fellépése ezúttal azonban visszavonulásra kényszerítette Németországot.

Az angol kormány ugyanakkor kitartóan azt tanácsolta Csehszlovákia kormányának, hogy a háború elkerülése érdekében engedje át a Szudéta-vidéket Németországnak. Chamberlain angol miniszterelnök már 1937 novemberében tudomására hozta Hitlernek, hogy nem ellenzi Ausztria, Csehszlovákia és Danzig német megszállását. 1938 augusztusában az angol kormány megbízottja a konfliktus ilyen értelmű rendezése céljából utazott Berlinbe, majd Prágába. A csehszlovák kormány azonban a néptömegek nyomására – és bízva a nagyhatalmak segítségében – nem volt hajlandó megerősített határvidékéről lemondani, és 1938. szeptember 14-én megszakította a tárgyalásokat. (Ezzel rendkívül feszült nemzetközi válság robbant ki, melyhez hasonlót 1914 júliusa óta addig nem látott Európa.) Chamberlain másnap Hitlerhez utazott Berchtesgadenbe. Hitler teljes és végleges önrendelkezést követelt a szudétáknak. Szeptember 19-én a francia és az angol kormány közös jegyzékben szólította fel Csehszlovákiát, hogy a háború elkerülése végett haladéktalanul engedje át Hitlernek a Szudéta-vidéket. A csehszlovák elutasító választ ultimátumszerű angol–francia sürgetés követte. A csehszlovák minisztertanács – a kapituláns agrárpárt nyomására – elhatározta a behódolást. Szeptember 22-én Chamberlain repülőgépen vitte a „jó" hírt Hitlernek, akit azonban ekkor a Szudéta-vidék átengedése már nem elégített ki; azt követelte, hogy Csehszlovákia tegyen további területi engedményeket Lengyelországnak és Magyarországnak is. Hitler újabb követeléseit – a demokratikus angol és francia közvélemény felháborodása ellenére – Chamberlain, a háborús veszéllyel érvelve, szeptember 24-én átnyújtotta Csehszlovákiának. Szeptember 25-én, a csehszlovák kormány elutasító válaszára, Hitler általános mozgósítást helyezett kilátásba, és őrjöngő beszédekben fenyegette Csehszlovákiát. Németország azonban ekkor még nem volt teljesen felkészülve világháborúra, ezért Hitler Angliának és Franciaországnak egy konferencia összehívását javasolta. Szeptember 29-én Münchenben össze is ültek Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország meghatalmazottai (Chamberlain, Daladier, Hitler és Mussolini), 1938. szeptember 30-án aláírták a müncheni egyezményt, melynek alapjául Hitler követelései szolgáltak. (Szudéta-vidék átengedése, területi engedmények Lengyelországnak és Magyarországnak.) Ezzel egyidőben Hitler és Chamberlain aláírta az 1938. évi angol–német deklarációt. Csehszlovákia védelmében egyedül a Szovjetunió lépett fel határozottan. 1938. szeptember 21-én Litvinov külügyi népbiztos kijelentette, hogy hajlandó segítséget adni Csehszlovákiá-

nak és teljesíteni a szovjet–francia–csehszlovák szerződésből reá háruló kötelezettségeket. Csehszlovákia burzsoá kormánya azonban nem merte és nem akarta igénybe venni a szocialista Szovjetunió katonai segítségét, és inkább lemondott hazája függetlenségéről.

A müncheni egyezménnyel a nyugati hatalmak gyalázatosan kiszolgáltatták legerősebb keleti szövetségesüket a fasiszta agressziónak, abban reménykedve, hogy ezzel Hitlert végleg Kelet felé terelhetik. A benemavatkozási politika azonban csakhamar csődöt mondott. „Angliának a háború és a szégyen között kellett választani, és miniszterei a szégyent választották, hogy utána mégiscsak a háborút kapják" — mondotta Churchill az egyezmény aláírásakor. Valóban ez történt. 1939. szeptember 1-én, az egyezmény első évfordulóján sokkal előnytelenebb körülmények között voltak kénytelenek háborúba bocsátkozni a fasiszta agresszorral.

Nácipárt: l. Nemzetiszocialista Német Munkás Párt.

Nagyatádi-féle földreform: a Tanácsköztársaság leverése utáni ellenforradalmi rendszer visszaadta az államosított földeket a nagybirtokosoknak. Ugyanakkor a parasztság becsapására „földreformot" hajtott végre. A reform tervét a nagybirtokosok szervezetének (OMGE) volt igazgatója, Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter dolgozta ki. A megtévesztő hatás kedvéért a tervezetet már az új földművelésügyi miniszter, a kulák érdekeket képviselő „csizmás" Nagyatádi Szabó István terjesztette be a képviselőházba. A törvény (1920: XXXVI. tc.) értelmében a közel 17 millió kat. holdnyi megművelhető területből mindössze 948 ezer holdat vettek igénybe a földbirtokosok által felajánlott legrosszabb földekből. Az igénybe vett földek egyharmadát egy-másfél holdas parcellákban drága áron részletre szegényparasztoknak eladták. A további kétharmadot nagyobb parcellákban és kedvezőbb feltételekkel az ellenforradalmi rendszer támogatóinak juttatták, részben „vitézi" telkek formájában. Az egész szemfényvesztő „földosztás" a birtokviszonyokban csupán egy-két százalékos eltolódást eredményezett. A száz holdon felüli birtokkategóriák továbbra is a megművelhető földterület felét foglalták el.

Nagybritanniai Magyarok Egyesülete: l. Londoni magyar szervezetek.

Negyvennyolcas Párt: l. Függetlenségi Párt.

Német Centrumpárt: l. Centrumpárt.

Német Kommunista Párt: l. Németország Kommunista Pártja.

Németország Független Szociáldemokrata Pártja: német politikai párt. Az első világháború elhúzódása miatt éleződő politikai válság hatására a Németország Szociáldemokrata Pártjából kilépett ellenzéki centristák és baloldali elemek hozták létre. 1920-ban a párt forradalmi érzületű többsége csatlakozott Németország Kommunista Pártjához, a jobboldali kisebbség pedig 1926-ban visszatért a szociáldemokrata pártba.

Németország Kommunista Pártja (KPD): 1918. december 30-án alakult a Spartakusz Szövetség, és a német munkásmozgalom más baloldali csoportjainak Németország Szociáldemokrata Pártjától való végleges elszakadása és egyesülése eredményeként. A pártnak jelentős szerepe volt az 1918. évi novemberi polgári demokratikus forradalom megszilárdítására irányuló törekvésekben; az 1919. évi brémai felkelésben és a Bajor Tanácsköztársa-

ság létrejöttében és hősies küzdelmében; majd az 1923 őszén kialakult újabb forradalmi fellendülés idején az országos sztrájkmozgalom szervezésében; a Szászországban és Türingiában létrejött munkáskormányok harcaiban, amelyek támogatására robbant ki a hamburgi felkelés. Bár ebben az időben a párt széles tömegpárttá lett, a munkásosztály többségét még nem tudta befolyása alá vonni, és így az uralkodó osztályok a jobboldali szociáldemokraták és a külföldi imperialisták segítségével megszilárdíthatták hatalmukat. A húszas évek második felében és a harmincas évek elején jelentős mértékben megnőtt a párt tömegbázisa, s ez megnyilvánult a választási eredményekben is. A párt 1932-ben széles körű antifasiszta agitációt folytatott, és ugyanaz év végén és 1933 elején több ízben terjesztett egységfront-javaslatot a szociáldemokrata párt elé, amelynek jobboldali vezetői azonban mindannyiszor elhárították a kommunistákkal való együttműködést. A munkásosztály megosztottsága hozzájárult ahhoz, hogy a német finánctőke legreakciósabb része uralomra juttathatta Hitler fasiszta pártját. A fasizmus idején a haladó szervezetek közül mindenekelőtt a kommunista pártot üldözték, 1933 márciusában feloszlatták, több tízezer kommunistát börtönbe, illetve koncentrációs táborokba vetettek. A Központi Bizottság prágai és párizsi irodája útján irányította azt a földalatti harcot, mely a párttól a legsúlyosabb áldozatokat követelte, de a legnagyobb nehézségek és veszélyek közepette is bátran folyt a fasiszta diktatúra ellen. 1945-ben a hitleri rendszer szétzúzása után a párt ismét legális lett, s azonnal megkezdte a harcot az egységes, demokratikus Németország megteremtéséért. 1946-ban Németország Szocialista Egységpártja néven egyesült a szociáldemokrata párttal. Nyugat-Németországban, ahol a jobboldali szociáldemokrata vezetők megakadályozták az egység megvalósítását, 1944-ben Németország Kommunista Pártja néven újjáalakult, és 1956. augusztus 17-i betiltása óta illegálisan működik.

Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD): német munkáspárt, Németország Szocialista Munkáspártjának utóda, amely e nevet 1890-ben vette fel. A párt kezdetben marxista programja fokozatosan engedményeket tett az opportunizmusnak, de ennek ellenére az August Bebel vezette párt a II. Internacionálé legerősebb vezető pártja lett. A századforduló után a pártban három csoport alakult ki (revizionista, centrista és baloldali), de a vezetés fokozatosan az opportunisták kezébe került, ennek következtében a párt az első világháború idején csődbe jutott, támogatta saját imperialista kormányát, és képviselői Karl Liebknecht kivételével megszavazták a hadihiteleket. Az egyre erősebben szervezkedő baloldal végül is létrehozta Németország Kommunista Pártját (l. ott). Az 1918. évi novemberi forradalomban a hatalom egy részének birtokába került szociáldemokrata vezetők hatalmukat a német forradalom véres leverésére használták fel. A weimari köztársaság (l. ott) idején a pártból kikerült kancellárok népellenes politikát folytattak. A párt jobboldali vezetőinek jelentős szerepük volt a kommunisták által szorgalmazott egységfront meghiúsításában, és ezzel elősegítették Hitler uralomra jutását. A fasiszta diktatúra megteremtése után Hitlerék feloszlatták a pártot, és felszámolták a vezetése alatt álló szakszervezeteket. Vezetői közül sokan koncentrációs táborba vagy börtönbe ke-

rültek, mások emigráltak. Egy részük részt vett az antifasiszta harcokban. 1945-ben újjászervezték a pártot, majd 1946-ban Kelet-Németországban egyesültek a Kommunista Párttal. A szociáldemokrata párt Nyugat-Németországban az ország második legnagyobb pártja, az Adenauer-kormány lojális ellenzéke, 1959-ben elfogadott hivatalos programja teljesen letért a marxizmus álláspontjáról.

Német Szociáldemokrata Párt: l. Németország Szociáldemokrata Pártja.

Nemzetek Szövetsége: l. Népszövetség.

Nemzeti Egység Pártja (NEP): A Bethlen István által létrehozott kormánypárt (Egységes Párt). Nevét Gömbös Gyula miniszterelnöksége kezdetén változtatták meg. Gömbös – és követői – célja az volt, hogy fasiszta egypártrendszert teremtsen, s a kormánypártból olyan tömegpártot alakítson ki, mely a társadalom valamennyi rétegében jelentős bázissal rendelkezik. Ennek érdekében létrehozta pártja munkástagozatát, melynek tevékenysége a Nemzeti Munkaközponttal együtt a szocialista munkásmozgalom, a legális szakszervezetek és a szociáldemokrata párt ellen irányult. A munkások közötti bázis kiépítésével vélte Gömbös megteremteni az alapot a munkásmozgalom felszámolására. Ez a német és olasz fasizmust másoló törekvés azonban csődöt mondott, egyrészt mert a magyar munkásosztály megvédte szervezeteit; másrészt mert az uralkodó osztályon belüli ellentétek miatt az Imrédy-kormány megalakulásakor sokan kiléptek a NEP-ből, mely ezután elvesztette abszolút parlamenti többségét. 1939 tavaszán Teleki Pál gróf szervezte újjá Magyar Élet Pártja néven, és szerezte meg ismét az abszolút többséget.

Nemzeti Kaszinó (Mágnás Kaszinó): 1827-ben alapította Széchenyi István Pesten, hogy elősegítse a főurak személyes találkozását, s nemzeti alapon történő politikai állásfoglalásuk kialakítását. A kaszinó azonban – az aulikus-konzervatív arisztokraták vezetésével – még a mérsékelt reformokkal is szembefordult, s tagjai sorába még a dzsentrit sem engedte be. Nagy befolyást gyakorolt a politikai életre, s – főként a dualizmus idején – a klerikális-feudális reakció vezérkara volt. 1944 őszén szűnt meg, mikor is tagjainak jó része nyugatra menekült.

Nemzeti keresztény reneszánsz: l. Keresztény nemzeti kurzus.

Nemzeti Munkaközpont (NMK): 1935 júniusában Gömbös Gyula kezdeményezésére hozták létre, a Nemzeti Egység Pártja munkástagozatának segítésére. Célja a szocialista munkásmozgalom háttérbe szorítása, majd felszámolása volt.

Nemzeti Munkapárt: 1910-ben alakult mint a finánctőkések és a velük szoros kapcsolatban álló nagybirtokosok érdekeit képviselő, a dualizmust fenntartani akaró reakciós párt. Vezetője Tisza István gróf volt. Az első világháború alatt Magyarországot teljesen kiszolgáltatta a Habsburg és a német imperializmus érdekeinek. 1917-ben Tisza István leváltása után szétesett.

Nemzeti Parasztpárt: 1939 júniusában Makón alapított politikai párt. A hatósági üldözés miatt szervezeteit nem építhette ki; a parasztokat — elsősorban szegényparasztokat – hetilapja, a Szabad Szó köré tömörítette. A párt balszárnya kezdettől fogva a parasztkérdés demokratikus megoldá-

sáért harcolt, és együttműködött az illegális kommunista párttal. Baloldali vezetői részt vettek az antifasiszta egységfront megteremtéséért folytatott küzdelemben. A felszabadulás után tagja lett a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak és a Magyar Kommunista Párttal vállvetve harcolt a népi demokratikus átalakulásért, a földreform kivívásáért és az agrárforradalom végrehajtásáért. Az 1945. évi választások után a párton belül megélénkült a jobboldali vezetők tevékenysége, azonban a többség fellépett ellenük, s Kovács Imrét és társait kizárták a pártból, erélyesen elutasították a reakció befurakodási kísérleteit, csatlakoztak a baloldali blokkhoz, majd a Magyar Nemzeti Függetlenségi Népfronthoz.

Nemzetiszocialista Német Munkás Párt (NSDAP): német fasiszta párt. Közismert neve nácipárt. 1919 januárjában alakult Münchenben Német Munkás Párt néven. Hitler belépése után kezdett tömegpárt lenni. 1921-ben Hitler lett az elnöke. Az 1923 novemberi sikertelen puccskísérlet után betiltották, majd 1925-ben alakult újjá új nevén. Ez időtől szoros kapcsolatban állt a német monopoltőke legreakciósabb köreivel, melyek szívesen finanszírozták a — főleg, 1928 után — gyorsan előretörő párt széles körű demagóg propagandáját és szervezeteit. 1933-ban — megijedve a kommunista pártnak az 1932 novemberi választásokon elért sikereitől — hatalomra juttatták az akkor éppen válsággal küzdő nácipártot, amely korábbi mandátumaiból 34-et elvesztett. 1933-tól 1945-ig, minthogy az összes többi pártot betiltották és üldözték, ez volt az egyetlen legális párt Németországban. A financtőke legszélsőségesebb, legreakciósabb részének uralmát gyakorolva, embertelen terrort valósított meg, és a fajelmélet dühödt, kegyetlen ideológiáját terjesztve egész népek és embercsoportok kiirtására törekedett. A nácipártot súlyos, világtörténelmi felelősség terheli a háborús revansista politikában, a második világháború előkészítésében és kirobbantásában. 1945-ben a potsdami konferencia határozatának megfelelően felosztották, a Nürnbergi Nemzetközi Törvényszék a párt egész vezetőségét háborús bűnösnek nyilvánította.

Nemzeti Tanács (Magyar Nemzeti Tanács): az 1918. évi októberi polgári demokratikus forradalom vezető szerve. Október 25-én alakult meg a Károlyi Mihály vezette Függetlenségi Párt, a Radikális Polgári Párt és a szociáldemokrata párt tagjaiból. Elnöke Károlyi Mihály, majd kormányalakítása után Hock János lett.

Nemzetközi Diák Konferencia: l. Antifasiszta szervezetek.

Nemzetközi Vöröskereszt: 1863-ban Henri Dunant svájci állampolgár kezdeményezésére létesített és azóta működő nemzetközi társadalmi szervezet, melynek célja a háború áldozatainak segélyezése, valamint a természeti csapások károsultjainak támogatása. Székhelye: Genf.

Nemzetközi Vörös Segély: forradalmárok megsegítésére létrehozott nemzetközi szervezet. A Kommunista Internacionálé IV. kongresszusának határozata alapján 1922 szeptemberében alakult. Arra törekedett, hogy a néptömegeket, a haladó erőket a nemzetközi szolidaritás szellemében egyesítse a reakció, a fehérterror, a fasizmus ellen; azok áldozatainak és hozzátartozóinak anyagi és erkölcsi segítséget nyújtson, tekintet nélkül politikai és szakszervezeti hovatartozásukra. A kommunisták irányításával működő

Vörös Segély szervezetek a fasizmus több millió bebörtönzött áldozatának nyújtottak segítséget, ugyanakkor széles tömegeket mozgósítottak az emberi életért, a haladásért folyó harcra. Soraiból sokan váltak kommunistává. A Vörös Segély a szocialista humanizmus, az új erkölcs nagyszerű példáinak egész sorát adta.

Népi Köztársasági Mozgalom, MRP: 1944-ben alapított francia katolikus párt A monopoltőke érdekeit képviseli, az amerikabarát politika híve.

Népszövetség (Nemzetek Szövetsége, Société des Nations, SDN): az első világháború befejezése után, a győztes antanthatalmak kezdeményezésére alakított nemzetközi szervezet. Wilson ismert 14 pontjában (l. ott) javasolta a nemzetek általános szövetségének létrehozását, majd a párizsi békekonferencián a békeszerződések szövegébe is beiktatták az úgynevezett Egységokmányt, mely feladatául tűzte ki a nemzetek együttműködését, valamint a nemzetközi biztonságot és békét. A Népszövetségnek a győztes és semleges államokon kívül a legyőzött országok is tagjai lettek. Magyarország 1922-től 1938-ban történt kilépéséig volt tagja. Németországot 1926-ban vették fel tagjai sorába. Az Amerikai Egyesült Államok mindvégig távol tartotta magát. Első közgyűlését 1919. június 28-án tartották. A Népszövetség – főleg tevékenységének első időszakában (1934-ig) — az egymással szembenálló imperialista államok szervezete volt, fő tevékenységének központjában a forradalmi mozgalmak elleni harc, a szovjetellenes politikai machinációk szervezése, a háború után szerzett imperialista zsákmányon való marakodás, a német gyarmatok szétosztása stb. állt. 1933-ban a fasiszta Németország és Japán – teljes cselekvési szabadságuk érdekében – kiléptek a Népszövetségből. 1934-ben harminc tagállam felkérésére a Szovjetunió tagja lett a szervezetnek. Ez ugyan növelte jelentőségét, de jellegét nem tudta megváltoztatni. Gyakran és hosszú ideig napirenden tartotta a leszerelést és a béke biztosításának kérdését, s több ízben állást foglalt nemzetközi konfliktusok ügyében — intézkedései azonban elégtelenségük miatt hatástalanok maradtak, főleg nagy szavakra korlátozódtak, sőt a szervezet a Szovjetunió fellépései ellenére is nem egy alkalommal elősegítette az agressziót. Lényegében tűrte az Etiópia elleni olasz agressziót (1935–1936); a német hadsereg bevonulását a demilitarizált Rajna-övezetbe (1936); a német–olasz fegyveres intervenciót a spanyol polgárháború idején (1936–1939); majd tudomásul vette Ausztria bekebelezését (1938). 1939-ben a szovjet–finn háború kitörésekor a Szovjetuniót kizárta soraiból. Ezzel tevékenysége gyakorlatilag befejeződött. Feloszlását hivatalosan 1946 áprilisában mondták ki azzal, hogy hatáskörét az időközben megalakult ENSZ veszi át.

New Deal (új osztás): F. D. Roosevelt első elnöksége idején az Amerikai Egyesült Államokban hozott gazdasági és szociális reformintézkedésekben kifejezésre jutó politika; Roosevelt kormányzásának kezdeti időszaka. Célja az 1929 –1933-as gazdasági világválság leküzdése, a tömegek forradalmasodásának levezetése volt.

Roosevelt hivatalba lépésekor a munkanélküliek száma 14 milliót tett ki, a bankok jelentős része zárva volt, a farmerek ezrei mentek tönkre, az egész gazdasági életben zűrzavar és pangás uralkodott. A New Deal a gazdasági életbe való fokozottabb állami beavatkozás eszközéhez nyúlt, és a

terhek egyenletesebb elosztását hirdette meg. A teendő lépéseket a mintegy harminc tagú agytröszt dolgozta ki. A pénzügyi és bankrendszer megszilárdítására, az ipari kényszerkartellizálásra, a mezőgazdasági termelés szabályozására irányuló intézkedések; a munkanélküliséget csökkentő közmunkák; az Amerikai Egyesült Államokban első ízben bevezetett társadalombiztosítás; a maximális és minimális bérek megállapítása; a farmereknek nyújtott támogatás stb. átmenetileg megfeleltek ennek a célnak, de természetesen nem eredményezték az amerikai kapitalizmus megreformálását. A leglényegesebb intézkedéseket a Legfelsőbb Bíróság – mint „alkotmányelleneseket" – 1935 – 1937 közt hatályon kívül helyezte.

NMK: l. Nemzeti Munkaközpont.

Normandiai partraszállás: 1944. június 6-án, hosszú halogatás után az angol és amerikai hadsereg megnyitotta az európai második frontot, és július 24-ig végrehajtotta a normandiai partraszállást. A hadműveletben az 1. amerikai és a 2. angol hadsereg vett részt több mint ötezer különböző hajó és mintegy tízezer repülőgép támogatásával. A normandiai hídfő megszilárdítása után, július 25-én a szövetséges haderő megkezdte általános támadását, és július 31-én Avranches-nál áttörte a német frontot.

Nők Nemzetközi Ligája: l. Antifasiszta szervezetek.

Numerus clausus: előre megállapított zárt szám, amelyet nem szabad túllépni, pl. állások betöltésénél, iskolai felvételnél. Magyarországon az 1920-ban hozott numerus clausus törvény feljogosította a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy nemzetiségi és faji megkülönböztetés alapján megszabja az egyetemekre felvehetők százalékos arányszámát. E törvény az ellenforradalmi politika céljait szolgálta, kizárta a felsőbb iskolákból a zsidó vallású diákok túlnyomó részét (anélkül, hogy a többi dolgozókat közelebb eresztette volna hozzájuk), ürügyet adott számos egyetemi, fasiszta provokációra, zavarkeltésre, melynek következtében egy sor helyen súlyosan bántalmazták, elzavarták a zsidó vallású vagy haladó szellemű egyetemi hallgatókat. A törvény a későbbi zsidótörvény előfutára volt. A numerus clausus folytán sok magyar diák külföldi egyetemeken tudta csak folytatni tanulmányait.

Nürnbergi törvények: a fasiszta Németországban 1935 szeptemberében életbe léptetett fajüldöző zsidótörvények. A törvény által a zsidónak tekintendő személyeket (akinek három zsidó nagyszülője volt, vagy két zsidó nagyszülő esetén maga is zsidó vallású, illetve zsidónak házastársa, vagy a törvény életbelépése után zsidóval kötött házasságból származik) megfosztották állampolgári jogaiktól, megtiltották, hogy birodalmi felségjeleket használjanak, hogy úgynevezett „árja" személlyel házasságot kössenek, hogy ilyen személyt háztartásukban alkalmazzanak stb. A nürnbergi törvények felhatalmazták a kormányt, hogy a továbbiakban a zsidókkal kapcsolatos kérdéseket rendeletileg szabályozza. Ezek a törvények szolgáltatták a mintát a Magyarországon hozott zsidótörvényekhez is.

Nyilaskeresztes Párt: a hitleri fasizmus szellemét és módszereit másoló szélsőjobboldali magyar szervezet. A nyilas csoportok 1932-től kezdtek szervezkedni, különböző elnevezések alatt. Az egymással állandóan marakodó pártocskák lényegében a hitleri fasizmus magyarországi ügynökségeként

jöttek létre. Többségük 1938—1939-ben egyesült a Szálasi Ferenc-féle Nyilaskeresztes Párt - hungarista mozgalomban. (Lapjuk a *Magyarság*, jelvényük a nyilaskereszt, egyenruhájuk a zöld ing volt.) Szervezkedésük az Anschluss után még szélesebb méreteket öltött; az 1939 májusi választásokon megszerezték a szavazatok 16,2 százalékát (42 mandátumot). Legnagyobb befolyásra 1940-ben — a második bécsi döntés után — tettek szert; taglétszámuk a köztisztviselők közti toborzás után kb. 300 000 volt. Programként hirdették a német fasizmus magyarországi megvalósítását, a régi határok helyreállítását („Kárpát-Duna nagyhaza"), a zsidó lakosság kiirtását, majd a Szovjetunió megtámadása után a népellenes háború folytatását a „végső győzelemig". — A márkamilliókkal támogatott demagóg mozgalmat a német fasiszták felhasználták arra, hogy Horthyékat követeléseik fokozottabb teljesítésére szorítsák; majd Horthyéknak a háborúból való kiugrási tervével szemben mint utolsó magyarországi tartalékukat vetették be a nyilasokat. 1944. október 15-én fegyverrel ültették a magyar nép nyakára Szálasiékat, akik az ország még fel nem szabadult területein rémuralommal és totális mozgósítással segítették a német fasisztákat esztelen háborújuk folytatásában, az ország lerombolásában és kifosztásában, a tömeges gyilkosságokban. A Németországba menekült nyilas vezetők egy részét, mint háborús főbűnöst 1945-ben kiadták Magyarországnak, ezeket a Népbíróság halálra ítélte és kivégeztette. A többiek azóta is úszítanak a népi Magyarország ellen. Részük volt az 1956. évi magyarországi ellenforradalom előkészítésében is.

Októberi manifesztum; 1918 őszén a teljessé vált katonai vereség idején az Osztrák–Magyar Monarchia a belső feszítőerők következtében a felbomlás stádiumába jutott. A soknemzetiségű Ausztria egyes nemzetiségei már nem vettek tudomást Bécs vezetéséről. Habsburg Károly Ausztria egységét föderatív átalakítással próbálta megmenteni. Október 16-i manifesztuma szerint Ausztria „szövetségi államma alakul át, amelyben minden néptörzs saját külön állami közösséget alkot letelepülési területén". A manifesztum felhívta az ausztriai nemzetiségeket arra, hogy birodalmi gyűlési képviselőik részvételével alakítsák meg nemzeti tanácsaikat, melyek a szövetséges államok legfelsőbb szervei legyenek. A manifesztum nem érintette a soknemzetiségű Magyarország belső szerkezetét. A manifesztum voltaképp a dualizmus végét jelentette. Ettől kezdve — a tervek szerint — a föderatív Ausztria, valamint Magyarország között perszonálunió (személyi unió) áll fenn. A manifesztum nem tudta megakadályozni az osztrák birodalom szükségszerű felbomlását.

OMGE (Országos Magyar Gazdasági Egylet): a magyar földbirtokos osztály érdekképviseleti szerve. 1835-ben alakult. Elődje a gróf Széchenyi István által 1825-ben alapított Első Lótenyésztő Egylet. Az 1867. évi kiegyezés után sokoldalúan befolyásolta a Monarchia kormányait és a törvényhozás tevékenységét. Fő politikai tevékenysége volt: a parasztgazdákat (birtokos parasztságot) szembeállítani a szegényparasztokkal és az agrárproletárokkal, s a nagybirtokosok mellé sorakoztatni. Ennek érdekében hirdette a „gazdák" érdekegységét, egyetemes érdekeit. Bel- és külpolitikailag egyaránt az Osztrák–Magyar Monarchia fenntartását szolgálta, a politikai élet legkonzervatívabb szárnyát alkotta. 1945-ben — a föld-

reform idején — szétesett. Károlyi Mihály az 1900-as évek elején tagja, 1911-ig elnöke volt. Rendszeresen írt hetilapjába, a *Köztelek*be. Később, mikor egyre inkább szakított, sőt szembefordult saját osztályával, felismerte és elítélte az OMGE politikáját és tevékenységét. Az emigráció éveiben is figyelemmel kísérte az OMGE tevékenységét, és ismételten leleplezte parasztellenességét. Több írásában — így a *Tiétek a föld*ben is — az OMGE által összeállított hivatalos statisztikákat és jelentéseket is felhasználta a magyarországi helyzet bemutatására.

Orgesch (Organisation Escherich): dr. Georg Escherich által alapított bajorországi ellenforradalmi szervezet.

Országos Kaszinó: 1883-ban Budapesten alapított társaskör. Dzsentri és a politikai életben már szerephez jutó polgári politikusok alakították, akik nem lehettek a (mágnás) Nemzeti Kaszinó tagjai. A mágnáskaszinót utánozta, de annak befolyását nem tudta elérni. Működése 1944-ben megszűnt.

Orvosok Nemzetközi Ligája: l. Antifasiszta szervezetek.

Páneurópa, páneurópa-mozgalom: az európai tőkés országok államközi szövetségét, szoros együttműködését célzó szovjetellenes irányzat. Először a húszas évek elején jelentkezett. Coudenhove-Kalergi gróf hirdette meg, 1923-ban megjelent Páneurópa című antikommunista, szovjetellenes munkájában. Ebben kifejtett kozmopolita elmélete közvetlen előzménye az európai integrációs törekvéseknek. Ezeket az elveket elevenítette fel és fejlesztette tovább A. Briand akkori francia külügyminiszter 1930-ban nyilvánosságra hozott „európai föderatív unió" létrehozását javasló tervezetében. Ebben az „európai konferencia" és annak végrehajtó szerveként az úgynevezett „Európa-bizottság" felállítását vette tervbe. A Népszövetség Európa-bizottsága a közvélemény nyomására a tervezet vitájára kénytelen volt meghívni a Szovjetuniót is. A tervezetet, mely a francia burzsoázia hegemóniáját célozta — Anglia és Olaszország kezdettől ellenezte. Így egyrészt a Szovjetunió fellépése, másrészt az imperialista államok egymásközti ellentéte meghiúsította e tervet, és megakadályozta Franciaország európai hegemóniáját és a Szovjetunió elszigetelését.

PEN Club: írók nemzetközi szövetsége. 1922-ben alapította Mrs. Dawson Scott angol írónő, a nemzetközi kapcsolatok ápolása érdekében. A klub a nevét a benne részt vevő három nagy írócsoport angol elnevezésének (*P*oets, *E*ssayists, *N*ovellists) kezdőbetűiből kapta. Minden országban működik önálló csoportja, melynek küldöttei évenként egyszer kongresszusra gyűlnek össze. (A szövetség jelenlegi elnöke A. Moravia, főtitkára D. Carver.) A magyar PEN Club elnöke Sőtér István, főtitkára Kéry László. A második világháború alatt Károlyi Mihályné is tagja volt.

Petőfi-brigád: a második világháború alatt Jugoszláviában harcolt magyar partizánegység.

Potsdami értekezlet: 1945. július 17-e és augusztus 2-a között tartott értekezlet, mely a második világháború európai szakaszának befejezése, az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalakulása után ült össze, és kiemelkedő fontossággal bírt a háború utáni rendezés, elsősorban a német kérdés szempontjából. Résztvevői (a teheráni és jaltai konferenciához

hasonlóan): a három szövetséges nagyhatalom kormányfői — Sztálin, Truman és Churchill (július 28-tól Attlee). Az értekezleten elfogadott 22 pontból álló határozat többek között a következőket mondta ki: Felállítják a Külügyminiszterek Tanácsát, melynek legfontosabb feladata előkészíteni a békeszerződést Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal. A szövetséges haderők megszállják egész Németországot. A megszállás célja Németország teljes lefegyverzése és leszerelése, a hadiipar céljaira felhasználható egész német ipar felszámolása vagy ellenőrzése. Teljesen és véglegesen megsemmisítik Németország egész szárazföldi, tengeri és légi haderejét, az SS, SA, SD és Gestapo összes alakulatait. A háborús bűnösöket és a kegyetlenkedések irányítóit vagy elkövetőit bíróság elé állítják. Központi német kormányt egyelőre nem létesítenek. Megtiltják Németországban a fegyver-, lőszer- és hadianyag-gyártást, valamint repülőgép és tengeri hajók előállítását. A német gazdasági életet decentralizálják, de az övezetek fennállása ellenére Németországot gazdasági egységként kezelik. A német gazdaság legfontosabb ágazatai szövetséges ellenőrzés alá kerülnek. Meghatározták a Németország által fizetendő jóvátételt. Döntöttek továbbá a gyámsági területekről, az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való felvételről, a német áttelepítésekről, Lengyelország határairól (Odera—Neisse), a romániai, bulgáriai és magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottságok jogköréről stb.

Protekcionizmus: gazdaságpolitikai irányzat, a tőkés ipar, illetve egyes iparágak állami támogatásának rendszere tőkés, vagy a tőkéssé válás útját járó országokban. Célja a belföldi ipari tőke támogatása, a külföldi áruk versenyével szemben, elsősorban védővámokkal. A protekcionizmus a klasszikus kapitalizmus idején a haladást szolgálta, mert elősegítette a fejletlen országok ipari fejlődését, gazdasági önállósulását. Így volt ez a XVIII. század második felében az Amerikai Egyesült Államokban, vagy a XIX. század első felében Németországban. Jórészt protekcionista elvek alapján akarta a magyar ipar fejlődését biztosítani Kossuth Lajos is. Az imperializmus korszakának protekcionizmusa nem az ország iparfejlesztésének védelmét szolgálja, hanem támogatja egyes országok finánctőkéseinek monopolérdekeit és agresszív terjeszkedését, a gyengébben fejlett országok gazdasági leigázását. Károlyi Mihály elsősorban azt hangsúlyozza, hogy a fasizmus (a finánctőke legreakciósabb része) tipikusan protekcionista.

Rákóczi partizánkötelék; a Kárpát-Ukrajna és Észak-Erdély területén harcolt partizánegységek közül az egyik legjelentősebb volt a Rákóczi-csapat, mely Munkács térségében tevékenykedett Uszta Gyula vezetésével.

Rapallói szerződés (1922): Németország (Rathenau külügyminiszter) és Szovjet-Oroszország (Csicserin külügyi népbiztos) között 1922. április 16-án a génuai konferencia idején aláírt szerződés. A hat cikkelyből álló szerződés előírta a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok azonnali helyreállítását. A két ország kölcsönösen lemondott a háborús kiadások, valamint a háború alatt okozott katonai és nem katonai károk megtérítéséről. Németország lemondott arról a követeléséről, hogy Szovjet-Oroszországban a társadalmasított ipari üzemeket a volt német tulajdo-

nosoknak visszaszolgáltassák „azzal a feltétellel, hogy Szovjet-Oroszország kormánya más országok hasonló követeléseinek sem fog eleget tenni". Mindkét kormány kötelezte magát, hogy kölcsönös kereskedelmi és gazdasági kapcsolataiknál a legnagyobb kedvezmény elvét alkalmazza. A német parlament csak hosszas vita után, 1922. május 29-én ratifikálta a szerződést, amely a szovjet diplomácia komoly sikere volt, mert meghiúsította az antant kísérletét, hogy Szovjet-Oroszország ellen egységes kapitalista frontot hozzon létre. Ezzel megszakadt a Szovjet-Oroszországot körülvevő gazdasági blokád gyűrűje, s Németországnak is lehetősége nyílt kereskedelme kiterjesztésére.

Reformizmus: l. Reformszocializmus.

Reformszocializmus: a XIX. század második felében keletkezett opportunista irányzat a nemzetközi munkásmozgalomban. Elutasítja, tagadja a proletárforradalmat és a proletárdiktatúrát; célja a kapitalista társadalom „megjavítása", „átalakítása" reformok útján, a tőkés rendszer alapjait érintetlenül hagyva. Így azt az illúziót igyekszik kelteni, hogy a munkásosztály elérheti helyzete tartós javulását osztályharc nélkül, a kapitalizmus „megreformálásával".

Reuter-iroda (Reuters Telegram Company Limited): félhivatalos jellegű angol hírszolgálati szerv. 1852-ben, Londonban alapította Julius Reuter.

Revíziós mozgalom: az ellenforradalmi rendszer aláírta és elfogadta a trianoni békét (l. ott), mely megerősítette hatalmát. Ugyanakkor mozgalmat indított a trianoni béke revíziója érdekében. A revíziós mozgalom a fasiszta rendszer soviniszta demagógiájának szerves részévé vált. Egyben leleplezte az imperialista külpolitikai követeléseket. E mozgalomnak szervezeti keretet kívántak adni az 1927-ben megalakított Magyar Revíziós Ligával, melynek Herczeg Ferenc író lett az elnöke.

Rothermere-féle propaganda: H. S. H. Rothermere lord reakciós angol politikus az 1920-as évek második felében — a kelet-európai brit befolyás növelése érdekében — felkarolta a magyar reakció agressziós, irredenta terveit. 1927-ben írt cikkében (a *Daily Mail*ben) és számos ezt követő megnyilatkozásában elítélte a trianoni békeszerződést, és egyetértett a horthysta revíziós elképzelésekkel, s ezzel nagy reményeket keltett a magyarországi uralkodó körökben, amelyek őt mint „a magyarság nagy barátját" népszerűsítették.

Rothermeriáda: l. Rothermere-féle propaganda.

SA, (ném.: Sturmabteilung — rohamosztag): a Hitler vezetése alatt álló nácipárt 1921-ben szervezett terrorkülönítménye. Tagjait egyenruhájuk után barnaingeseknek is nevezték. Röhmnek és más vezetőinek 1934-ben az úgynevezett „hosszú kések éjszakáján" bekövetkezett meggyilkolása után — noha formálisan nem oszlatták fel — elvesztette korábbi jelentőségét.

Sacco—Vanzetti-ügy; Nicola Sacco és Bartolomeo Vanzetti bevándorolt olasz anarchista munkások ellen lefolytatott bírósági eljárás az Amerikai Egyesült Államokban. Reakciós amerikai körök rendezték a munkásmozgalom fellendülésének idején a széles munkástömegek megfélemlítése

céljából. 1920-ban hamis gyilkossági váddal letartóztatták, 1921-ben halálra ítélték, és az egész világra kiterjedő tiltakozó mozgalom ellenére hat év múlva — 1927. augusztus 23-án kivégezték őket.

San Francisco-i konferencia: l. Egyesült Nemzetek Szervezete.

SDN, Société des Nations: l. Népszövetség.

Sixtus-levelek: azok a levelek, amelyekben Habsburg Károly — sógora, Sixtus bourbon-pármai herceg közvetítésével — különbéke kötésére tett kísérletet. Károly az Osztrák—Magyar Monarchiával kötendő különbéke esetére felajánlotta, hogy a Monarchia támogatni fogja a franciák igényét Elzász-Lotaringiára. Az antant az ajánlatokat nem fogadta el. A leveleket Clemenceau 1918. április 13-án nyilvánosságra hozta, ami után megnőtt a feszültség a Monarchia és Németország vezető körei között.

Somogyi—Bacsó-gyilkosság: Somogyi Béla, a *Népszava* munkatársa és szerkesztője, aki egyébként a szociáldemokrata párt vezetőségének megalkuvó irányvonalát követte, a fehérterror tobzódásai ellen szót emelt a lapban. Ezért az ellenforradalmi fehérterror banditái munkatársával, Bacsó Bélával együtt 1920. február 17-én elrabolták és meggyilkolták.

Spartakisták: l. Spartakusz Szövetség.

Spartakusz Szövetség (1916—1918): az imperialista háború ellen állástfoglaló német baloldali szociáldemokraták által létrehozott forradalmi szervezet; Németország Kommunista Pártjának közvetlen elődje. Az 1915-ben alakult Internacionálé nevű csoportból fejlődött ki. 1917-ben csatlakozott Németország Független Szociáldemokrata Pártjához; majd tagjai, felismerve az önálló forradalmi proletárpárt szükségességét, 1918 novemberében szervezetileg is szakítottak az úgynevezett független szocialistákkal. Az 1918 novemberi forradalom idején jelentős része volt a forradalom által kivívott eredményekben. Tagjai 1918 december végén Németország Kommunista Pártjának alapítói voltak. A Szövetség tagjai között volt: K. Liebknecht, R. Luxemburg, F. Mehring, C. Zetkin, W. Pieck és mások.

SS (ném.: Schutz-Staffel — védosztag): fasiszta terrorszervezet, melyet 1925-ben eredetileg Hitler személyes védelmére hoztak létre. 1929-től Himmler parancsnoksága alatt önálló és egyre nagyobb hatalmi szervezetté vált, mely 1934-ben végrehajtotta az úgynevezett Röhm-puccsot. Különböző speciális osztagai voltak, melyek a terrorcselekmények egész sorát hajtották végre, főleg a koncentrációs és haláltáborokban, valamint a megszállt területek lakosságával szemben. A nürnbergi nemzetközi bíróság háborús bűnös szervezetnek bélyegezte.

Szabadkőművesség: az egyetemes emberi összetartást, az emberek testvériségét hirdető vallásos-etikai színezetű liberális világpolgár-mozgalom. A XVIII. század elején keletkezett Angliában, majd hamarosan elterjedt más országokban is. Külsőségeiben a középkori kőművesek templomépítő céhének hagyományos formáit elevenítette fel. Elítélte a vallási kényszert, politikailag a felvilágosodás liberális elveit vallotta. Tagjai — akik főleg a burzsoázia és a liberális értelmiség soraiból kerülnek ki — úgynevezett páholyokban tömörülnek, amelyeket nagypáholyokban egyesítenek. A felvétel titkos szertartások közepette történik. A páholyok és nagypáholyok élén az úgynevezett mesterek és nagymesterek állnak. A polgári forradal-

mak korában – mintegy a XIX. század közepéig – szerepe progresszív volt, azóta azonban általában szembe került a haladással.

Szabad Magyarok Egyesülete: l. Londoni magyar szervezetek.

Szabad Magyar Tanács: l. Hungarian Council for Democracy.

Szent István-i Magyarország, Szent István-i gondolat: Az ellenforradalmi Magyarország propagandájában gyakran használt politikai formula. A „tördöfés" (l. ott) legendájához kapcsolódva azzal vádolták, rágalmazták az 1918–1919. évi forradalmakat, hogy „elherdálták" a Szent István-i Magyarországot, s ők — mármint az uralkodó osztályok — harcolnak annak visszaszerzéséért. Szinte minden jelentősebb politikai fogalom elé oda tették a jelzőt, s így lett Szent István-i Magyarország, állameszme, erkölcs, határok stb. Ez párosulva az egyéb nacionalista, soviniszta, irredenta frázisokkal (turanizmus, nem, nem, soha, Regnum Marianum s.í.t.) kelléktára volt a Horthy-rendszer ideológiájának. Ennek szolgálatába állították az 1938. évi eucharisztikus kongresszust, a minden évben megtartott Szent István napi körmenetet stb.

Szláv és Kelet-Európai Tanulmányi Intézet: a Londoni Egyetem Intézete. A második világháború alatt Bernard Paves volt az igazgatója. Ma is létezik.

Szocialista Internacionálé: l. Internacionálé, II.

Szovjet—amerikai egyezmény (1942): az egyezményt, amely az agresszorok elleni háború folytatásához nyújtott kölcsönös segítség elvi kérdéseit szabályozta, Molotov és Roosevelt 1942. június 11-i beszélgetése alapján Litvinov nagykövet és Corden-Hull államtitkár írták alá. Kijelentették, hogy fő céljuk az általános béke, és az Amerikai Egyesült Államok kormánya megerősítette korábbi elhatározását, hogy hadianyagszállításokkal katonai segítséget nyújt a Szovjetuniónak (ennek rendjét és részleteit az egyezmény pontosan meghatározta). Az Amerikai Egyesült Államok kormánya hasonló egyezményt kötött Nagy-Britanniával is 1942 februárjában.

Szovjet—angol egyezmény (1941): l. Angol–szovjet egyezmény.

Szovjet—angol szerződés (1924): l. Angol–szovjet szerződés.

Szovjet—angol szerződés: 1942. május 26-án a Szovjetunió és Nagy-Britannia kormányai között Londonban aláírt szövetségi szerződés. A húsz esztendőre kötött egyezmény első része lényegében átvette az 1941-ben kötött szovjet-angol (moszkvai) egyezményben foglalt megállapodásokat a kölcsönös segítségnyújtásról és a Németországgal, valamint európai szövetségeseivel kötendő békeszerződésről, melynek értelmében egyik ország sem köt békét vagy kezd tárgyalásokat Németországgal a másik nélkül. A szerződés második része a két állam háború utáni együttműködésének és kölcsönös segítségnyújtásának alapelveit rögzítette az újabb háború megelőzése, és az esetleges új agresszió elkerülése érdekében. A második világháború után kialakult helyzetben, miután Nagy-Britannia a szerződésben foglaltakkal ellentétben részt vett a Német Szövetségi Köztársaság remilitarizálásában, a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége 1955-ben a szovjet–angol szerződést megszűntnek nyilvánította.

Szovjet—német egyezmény (1926): a Szovjetunió és Németország között 1926. április 26-án aláírt barátsági és semlegességi szerződés. A két ország kormánya kötelezettséget vállalt, hogy mindent elkövet az általános béke fenntartása érdekében. Megegyeztek, hogy állandó bizalomteljes együttműködésen alapuló külön szerződésben rögzítik le a közöttük fennálló kapcsolatokat, melynek alapja a rapallói egyezmény marad. Az egyezmény kikötötte, hogyha a szerződő felek egyikét — békés magatartás esetén — egy harmadik hatalom megtámadná, a másik fél köteles semleges maradni. Előírta a felek kölcsönös kötelezettségét, hogy nem csatlakoznak harmadik hatalom által alakított koalícióhoz, amelynek célja valamelyik fél bojkottálása. Az egyezmény a szovjet diplomácia sikere volt, mert jelentékenyen ellensúlyozta a locarnói egyezmény (l. ott) szovjetellenes élét.

Szovjet—német megnemtámadási szerződés (1939): a német fasiszta kormány Ausztria és Csehszlovákia bekebelezése után tovább folytatta agressziós politikáját. Eközben az angol és francia kormányok megegyezésre törekedtek Hitlerrel. Így vélték elkerülni egyrészt az ellenük irányulható német támadást, másrészről ettől várták a hitleristák Szovjetunió elleni háborújának megindítását. A nyugati közvélemény nyomására azonban Anglia és Franciaország kormánya kénytelen volt tárgyalásokba bocsátkozni a Szovjetunióval egy kölcsönös segélynyújtási egyezmény megkötéséről, amely biztosíthatta volna a hitleri agresszió megfékezését. Így került sor 1939. május 8-án a moszkvai tárgyalásokra, melyeket szovjet részről Sztálin és Molotov, angol és francia részről az illető államok moszkvai nagykövetei folytattak.

A nyugati hatalmak a Szovjetunió garanciáját kívánták az összes szomszédos országok határainak megvédésére. Ugyanakkor nem helyeztek kilátásba semmilyen segítséget arra az esetre, ha Németország megtámadja a Szovjetuniót. A Szovjetunió minden békejavaslata elutasításra talált, a tárgyalások így zsákutcába jutottak. A szovjet kormány azonban e sikertelenség ellenére javasolta, hogy indítsanak katonai tárgyalásokat. Az 1939. augusztus 13-án kezdődött katonai tárgyalások is nyolc nap alatt hasonló sorsra jutottak.

A tárgyalások egész ideje alatt Anglia és Franciaország kísérleteket tett a Hitlerrel való megegyezésre. 1939. június 29-én Halifax angol külügyminiszter kijelentette, hogy Anglia minden vitás kérdésben kész megegyezni Németországgal. Július 21-én Dirksen londoni német nagykövet jelentést küldött Hitlernek, hogy értesülése szerint a Németországgal való megegyezés esetén Anglia és Franciaország azonnal megszünteti a moszkvai tárgyalásokat. Hitler azonban ekkor már végleg elhatározta, hogy először Lengyelországra, azután Nyugatra fog lecsapni, s javaslatot intézett a szovjet kormányhoz egy megnemtámadási szerződés megkötésére. Mivel pedig a szovjet kormány következetesen törekedett arra, hogy megnemtámadási szerződésekkel enyhítse a nemzetközi helyzetet és fokozza saját biztonságát — a kezdeményezést kedvezően fogadta. Hozzájárult ehhez az is, hogy kitűnt: az angol és francia megbízottaknak semmilyen felhatalmazásuk nincs katonai egyezmény megkötésére. Így írták alá 1939. augusztus 23-án — az 1926-ban kötött semlegességi szerződés folytatásaként — a tízéves megnemtámadási szerződést, melyben vállalták, hogy tartózkodni

fognak egymás ellen irányuló agressziv cselekedetektől, és nem vesznek részt semmiféle, a másik fél ellen irányuló államcsoportosulásban. Az esetleges vitás kérdéseket békés úton tisztázzák.

A szerződés megkötése a szovjet diplomácia nagy győzelmét jelentette, mert meghiusította azt az imperialista spekulációt, hogy a német agressziós politika következő láncszeme a szovjet elleni támadás legyen.

Hitler hadserege Lengyelország, majd a nyugati államok ellen fordult, de még mielőtt ezeket leverte, a megnemtámadási szerződés felrúgásával 1941. június 22-én minden indok nélkül betört a Szovjetunió területére.

Szövetséges Ellenőrző Bizottság: a második világháború után a — korábbi fasiszta koalícióhoz tartozott – legyőzött államokkal kötött fegyverszüneti egyezmények értelmében, azok betartásának ellenőrzésére Szövetséges Ellenőrző Bizottságot hoztak létre. Ilyen Szövetséges Ellenőrző Bizottság alakult Magyarországon is 1945 januárja után a fegyverszüneti megállapodás életbelépésével. A Szövetséges Ellenőrző Bizottságok tagjai Anglia, Franciaország, Szovjetunió és az Egyesült Államok megbízottaiból kerültek ki. A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke K. J. Vorosilov volt. A Szövetséges Ellenőrző Bizottságok a békeszerződés megkötésével befejezték tevékenységüket, ezért feloszlatták őket.

Szövetséges Hatalmak: azoknak az államoknak összefoglaló neve, melyek a második világháború idején szembenálltak és harcoltak a fasiszta agresszorok ellen. Elsősorban: Szovjetunió, Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia.

Társadalmi Egyesületek Szövetsége (TESZ): az ellenforradalmi rendszer idején az irredenta, revizionista, fajvédő (titkos és nyílt) társadalmi egyesületek központi szerve, melyet háttérből a kormány irányított. Vezetői közé tartozott pl. Teleki Pál gróf, Zadravetz István is.

Társadalomtudományi Társaság: a polgári radikálisok által, a társadalomtudományok művelésére 1901-ben Budapesten alapított egyesület, folyóirata: a *Huszadik Század*. A kezdeti heterogén vezetőségből az 1905—1907. évi oroszországi forradalom idején a konzervatív elemek kiváltak, s ekkor Pikler Gyula, Szabó Ervin, Jászi Oszkár vezetésével a polgári radikalizmus fő ideológiai és szervezeti bázisa lett. Szoros kapcsolatot tartott fenn a szociáldemokrata párttal és a Galilei-körrel. Nézeteik terjesztésére megszervezték a Társadalomtudományok Szabad Iskoláját, s bár a Társaságnak határozott ideológiai arculata nem volt, jelentős munkát végzett, főként az elmaradt magyarországi állapotok, a feudális maradványok és az egyház erős befolyásának bírálata terén. Tagjai részt vettek az 1918. évi polgári demokratikus forradalomban, de egy részük a Tanácsköztársaság idején visszahúzódott, sőt emigrált. Legjobbjaik azonban a társadalmi haladás igazi harcosai lettek, és a kommunisták soraiban harcoltak 1918—1919-ben és később is (Bolgár Elek, Czóbel Ernő, Fogarasi Béla, Madzsar József és mások). Az ellenforradalom lefoglalta a Társaság helyiségeit, és lehetetlenné tette működését.

Teheráni értekezlet: (1943. november 28 — december 1): kevéssel a moszkvai értekezlet után ült össze, és azoknak az értekezleteknek sorába tartozik, melyeknek célja: a fasizmus elleni háború győztes befejezése, valamint a

háború utáni béke és biztonság megalapozása volt. Teheránban találkoztak először a három szövetséges nagyhatalom kormányfői (Sztálin, Roosevelt és Churchill), akik összeegyeztették terveiket a fasiszta Németország szétzúzására. Az értekezleten (december 1-i keltezéssel) három okmányt írtak alá: 1. *Nyilatkozat a háború és béke kérdéséről.* A három kormányfő kifejezést ad eltökéltségének, hogy nemzetek együtt fognak működni mind a háborúban, mind pedig az azt követő béke idején. A nyilatkozat bejelenti, hogy a szövetséges vezérkarok részvételével megtartott megbeszéléseken összhangba hozzák a német haderő megsemmisítésére irányuló terveiket. Teljes megegyezésre jutottak a kelet, nyugat és dél felől megindítandó hadműveletek tervében és időpontjában. A háború befejezésével olyan békét kívánnak alkotni, melyet a világ népeinek túlnyomó többsége teljes odaadással támogat, és amely számos nemzedéken keresztül megkíméli a világot a háború borzalmaitól és rémségeitől. 2. *Nyilatkozat Iránról.* A három kormányfő, elismerve annak a segítségnek a jelentőségét, amelyet Irán a közös ellenség elleni harcban — különösen a tengerentúli utánpótlásnak a Szovjetunióba való szállítása által — nyújtott, minden lehető gazdasági segítséget megadnak az iráni kormányuak. Ugyanakkor kijelentik, hogy teljes mértékben osztják Irán ama óhaját, hogy fenntartsa az ország függetlenségét, szuverenitását és területi integritását. 3. *Titkos jegyzőkönyv.* Ezt a jegyőkönyvet - tekintettel a katonai hadműveletekre - csak később hozták nyilvánosságra. Eszerint a jugoszláviai partizánokat hadianyaggal, felszereléssel, valamint kommandó-hadműveletekkel segítik. Rábírják Törökországot, hogy a szövetségesek oldalán lépjen be a háborúba. A normandiai partraszállást 1944 májusában indítják meg, kapcsolatban egy délfranciaországi partraszállással. Majdnem ugyanebben az időben a szovjet haderők támadást indítanak, hogy megakadályozzák német erők átszállítását a keleti frontról a nyugati frontra. A három hatalom vezérkarai ezentúl szoros érintkezésben maradnak egymással.

Tengelyállamok: l. „Berlin–Róma tengely".

Tisza-per: 1918. október 31-én az őszirózsás forradalom első napján forradalmi szellemű katonák megölték Tisza Istvánt, aki a háború kitörésekor és a háború első éveiben az ország miniszterelnöke volt. Tisza Istvánban a véres háborút szervező uralkodó osztályok megszemélyesítőjét látták, és így álltak bosszút a háború okozta gyötrelmekért. A forradalmak leverése után az ellenforradalmi fasiszta rendszer a régi úri Magyarország legkiválóbb államférfiának kiáltotta ki az „erőskezű" Tisza Istvánt, és pert szervezett merénylői, illetve állítólagos merénylői ellen. A per részben a katonai (1920), részben a polgári bíróság előtt (1921) folyt, s célja nem elsősorban Tisza gyilkosainak megbüntetése volt, mint inkább az, hogy bemocskolják az őszirózsás forradalmat. Jellemző, hogy Friedrich Istvánt — aki a per egyik vádlottja volt — felmentették.

Tiszti különítmények: a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére szervezkedő ellenforradalmár tisztek terroralakulatai, a Horthy Miklós „fővezérsége" alatt dúló fehérterror tömeggyilkosságainak végrehajtói. A leghírhedtebbek Héjjas Iván, Prónay Pál báró, Ostenburg-Moravek Gyula, Lehár Antal báró Sigray Antal gróf és mások vezetésével folytatták a vérengzéseket. Héjjasék főleg Kecskemét környékén gyilkoltak, de részt vettek a Tolna megyei, a

szekszárdi kommunisták és demokraták kivégzésében is. Prónayék főleg Somogyban kegyetlenkedtek. Ostenburg tisztjei gyilkolták meg 1920-ban Somogyi Bélát és Bacsó Bélát. A különítmények egy része a királypuccsokban fegyverrel támogatta IV. Károly exkirályt.

Toryk: az angol Konzervatív Párt elődjének (és tagjainak) elnevezése. Eredetileg azoknak az ír katolikusoknak a gúnyneve, akik Jakab yorki herceg (1685-től II. Jakab) trónutódlási jogát támogatták a whigekkel szemben, akik ezt Jakab katolikus vallása miatt ellenezték. Az úgynevezett dicsőséges forradalom (1688) után a nagybirtokos arisztokrácia, a magas pénzügyi és kereskedő rétegek, valamint az anglikán egyház pártja lett; az alkotmányos monarchiát támogatta, azt védte és arra támaszkodott. Az 1830-as évek reformküzdelmei idején a Konzervatív Párt elnevezést vette fel.

Tördöfés-legenda l. Dolchstoss-legenda.

Történelmi Emlékbizottság: l. Magyar Történelmi Emlékbizottság.

Trianoni béke: az első imperialista világháborút lezáró békék egyike (a versailles-i békerendszer része), mely az antant hatalmak és a Magyarország közti békekötést szabályozta 364 cikkelyben. A Párizs melletti Trianonban írták alá 1920. január 4-én. A trianoni béke megalkotásánál érvényesült a győztes imperialisták diktátuma az első világháborúban legyőzött imperialista ellenféllel szemben. Ugyanakkor olyan helyzetben jött létre, amikor a győztes imperialista hatalmak az oroszországi szocialista forradalom elszigetelésén fáradoztak, és Kelet-Európa viszonyait a nemzetközi ellenforradalom érdekei szerint szabták meg. Mindezek következtében a trianoni békeszerződés imperialista jellegű volt. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a trianoni béke tükrözte a háború végén és azt követően kibontakozó demokratikus forradalmak eredményét is: a népek börtönének, a Habsburg-monarchiának s benne a hasonló jellegű, soknemzetiségű Magyarországnak felbomlását. A trianoni szerződést a magyar ellenforradalmi rendszer kormányának képviselői írták alá, és az ellenforradalmi képviselőház 1920. november 13-án törvénybe iktatta. Az ellenforradalmi rendszer elfogadta a trianoni békét, ezzel fizetett azért, hogy az antantimperializmus a Tanácsköztársaság megbuktatásával hatalomra juttatta. Ugyanakkor revíziós kampányt indított, melynek célja a magyar uralkodó osztály elnyomó hatalmára felépített soknemzetiségű Magyarország visszaállítása volt.

Turáni lovagok, turáni vadászok: l. Turanizmus.

Turanizmus: szélsőségesen reakciós fajelméleti mozgalom. A magyarországi számos soviniszta, fajgyűlölő mozgalom közül egyike a legostobábbaknak. Ideológiai alapja az a teljesen tudománytalan téveszme, hogy az emberiség három – árja, sémi és turáni – fajra (!) oszlik, s ezek közül a magyarságot és az ázsiai népeket egyesítő, felsőbbrendű „harcos, barbár és romlatlan" turáni faj vezeti ki a világot a nyugati demokrácia csődjéből. A turanizmus hívei az 1910-ben létrehozott Magyarországi Turáni Szövetségben, majd az 1920-ban alakult Turáni Társaságban tömörültek. Kezdetben egy elképzelt pogány ősmagyar vallást próbáltak terjeszteni, később azonban meghirdették a szovjetellenes, antikommunista „keresztény turanizmus" jelszavát-

A mozgalom a második világháború idején fokozatosan beolvadt a nyilaskeresztes hungarista mozgalomba, mely szamos zavaros jelszavát átvette, és felhasznalta a haborús uszitásban.

Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom: l Londoni magyar szervezetek.

Ultimátum a szerb kormányhoz 1914-ben: 1914 julius 23-an Ausztria-Magyarország a csaszári Németország elózetes jóvahagyasaval, sot osztonzésére ultimatumot adott at Szerbia kormanyának Az ultimátumra az adott alkalmat, hogy egy hónappal elobb Szarajevóban szerb nacionalisták merényletet kovettek el Habsburg Ferenc Ferdinánd tronorokos ellen. Az ultimátum nemcsak a merénylettel kapcsolatban terjesztett elo követeléseket, hanem azt is kivanta, hogy a szerb kormany nyomja el saját országában a szerbek felszabaditasára és egyesítésére irányuló mozgalmat és propagandat Ausztria-Magyarország az ultimatummal ki akarta provokalni a Szerbia elleni haborút, és ezért olyan követeléseket is támasztott, amelyeket szuverén allam semiféleképpen sem fogadhatott el. Az ultimatumra 48 óran belul kellett valaszt adni. A szerb kormány engedékeny valaszt adott, de a szuverenitását sérto pont teljesitése elol természetszerűleg kitért. Ez alkalmat adott Ausztria-Magyarorszagnak arra, hogy meguzenje és megindítsa a háborut, mely nehany nap alatt világháborúvá szélesedett.

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation). az Egyesült Nemzetek Szervezetének nevelésugyi, tudományos és kulturalis intézménye. Alkotmányát 1945-ben fogadtak el, de hivatalosan csak 1946 novemberében jott létre. Célja, hogy előmozditsa a haladást és az emberiség békéjét szolgáló tudomány és kultúra fejlódését és elterjedését; egyuttmúkodést alakitson ki a világ népei kozott a kulturális munka területén. Nemzetkozi egyezményeket kezdeményez; kulonbozó tájékoztató és kozvetítő irodákat tart fenn; sajtótermékeket bocsát ki; tanfolyamokat, osszejoveteleket, konferenciakat, kiallitasokat rendez, tanulmányi utakat biztosit; osztondijat alapit stb. A szervezet munkaját kiegészitik a tagallamokban múkodo szervezeti UNESCO-bizottságok, amelyek részben tanácsadó, részben kulturális osszekoto szerepet toltenek be. Magyarország 1948-ban csatlakozott a szervezethez.

UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration): Az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Ujjaépitési Hivatala. Negyvennégy allam – koztük a Szovjetunió – által aláirt szerzodéssel hozták létre 1943. október 9-én Washingtonban A szervezet két regionalis bizottsága Európára, illetve a Tavol-Keletre terjesztette ki múkodését Az UNRRA munkájának pénzugyi feltételeit a tagok hozzájárulasa és onkentes adományok teremtették meg. Élelmezési, ipari, újjaépitési, egészségugyi, menekultugyi stb. bizottságai múkodtek. Az Amerikai Egyesult Államok vezeto politikusai az UNRRA misszíókat – amelyek a masodik világhaboru soran elpusztult, lerombolt orszagok lakosságanak segélyezésével és gazdasági ujjáépítésuk elómozditasaval foglalkoztak – igyekeztek politikai céljaikra, befolyásuk novelésére felhasznalni. A missziok tevékenysége Európaban 1947-ben, Kínában 1949-ben szunt meg.

Versailles-i békerendszer: az elso imperialista világhaborút lezáró imperialista békerendszer. A versailles-i békerendszer viszonyait az antanthatalmak

Németországgal kotott 1919. június 28-án Versailles-ban aláírt békéje, valamint az Ausztriával St. Germainben, Magyarországgal Trianonban, Bulgáriával Neuillyben, Torokországgal Sèvres-ben kotott békék, továbbá a Népszovetség alapokmánya szabták meg. A Párizs környéki békék és általában a megelőző párizsi békekonferencia által kialakított európai nemzetközi viszonyokat nevezik összefoglalóan versailles-i békerendszernek. Ez a győztes imperialista hatalmak diktátuma volt a legyőzött imperialistákkal szemben. Másrészt alkotói olyan viszonyokat akartak létrehozni Európában, melyek megakadályozzák az oroszországi szocialista forradalom továbbterjedését, sőt kiinduló pontot, bázist adnak az ellenforradalmi intervenciókra. A versailles-i imperialista békerendszer kialakításának fontos mozzanata volt a Magyar Tanácsköztársaság ellen a párizsi békekonferencia vezető szerveinek legfőbb irányításával szervezett intervenció is. Lenin barbárnak és aljasnak nevezte ezt a rendszert, melyet „a »demokratikus« köztársaságok, Amerika és Franciaország, valamint a »szabad« Anglia diktáltak." (*Lenin* Művei. 22. kot. Bp. 1951. 197. l.)

Világosi fegyverletétel: 1849. augusztus 13-án itt írta alá Gorgey Artúr a feltétel nélküli fegyverletételt, s ezzel véget ért a forradalom és szabadságharc. Görgey, aki a cári seregek parancsnokaival már hamarabb felvette a kapcsolatot – szándékát elhallgatva – augusztus 11-én önmagára ruházta a teljhatalmat, és két nappal később megadta magát.

Világosság: a két világháború között, illetve a második világháború előtt Franciaországban működő magyar centrista szociáldemokrata szervezet. A húszas évek elején alakult Bécsben Kunfi Zsigmond vezetésével, s hozzá tartozott többek között Böhm Vilmos és Garbai Sándor is. Garbai – Kunfival támadt ellentétei miatt a húszas évek végén kilépett a csoportból. Franciaországban a Világosság-csoport a harmincas évektől működött Garbai vezetése alatt.

Világosság (Clarté) csoport: haladó írók nemzetközi egyesülete, amelyet Henri Barbusse alapított és vezetett. Erőteljes tevékenységet fejtett ki a háborús, agresszív politika és a fasizmus ellen, a demokráciáért. Kiadója és lapja, a *Monde* széles körben terjesztette a haladó eszméket. Károlyi Mihály aktívan részt vett a csoport és a lap munkájában.

Vitézi intézmény: Horthy Miklós által 1920-ban Vitézi Rend néven létesített feudális jellegű ellenforradalmi szervezet, amely az első világháború, de legfőképpen az ellenforradalom és a fehérterror fegyveres harcaiban „érdemeket" szerzett személyeket – főleg tiszteket és altiszteket – volt hivatva tömöríteni. Tagjai a fasiszta ellenforradalmi rendszer, s nagyszámban a nyilasok gátlástalan kiszolgálói voltak.

Vitézi Rend: l. Vitézi intézmény.

Vitézi Szék: a Vitézi intézmény (l. ott) központi irodája.

Volksbund (A Magyarországi Németek Népi Szovetsége): a magyarországi németek szélsőségesen reakciós, fasiszta politikai szervezete.

Voronyezsi csata: 1943 januárjában a szovjet hadsereg felszabadította a német és magyar fasiszta haderő által részben megszállt Voronyezst. Itt semmisült meg a hitleri német haderő oldalán harcoló 2. magyar hadsereg.

Vörös Segély: l. Nemzetközi Vörös Segély.

Vyx-jegyzék: a párizsi békekonferencia a magyarországi forradalom szocialista irányba való továbbfejlődésétől tartva mind nagyobb mérvű felhatalmazást adott Magyarország területeinek megszállására. A békekonferencia 1919 februári határozata értelmében újabb jelentős területeket jelöltek ki a román, illetve a francia katonaság megszállási zónájaként. A határozat értelmében a Nagyalföldön északkeleti irányból délnyugati irányba húzódó széles sávon semleges zónát létesítenek Románia és Magyarország között; e semleges zónát a magyar csapatoknak tíz nap alatt ki kell üríteni; Szeged és Debrecen is idegen megszállás alá kerül. A határozatot Vyx ezredes, az antant budapesti megbízottja adta át 1919. március 20-án Károlyi Mihálynak, a köztársaság elnökének. A Vyx-jegyzéknek fontos szerepe volt a március 20–21-i eseményekben, az akkorra már teljesen megérett proletárdiktatúra létrehozásának közvetlen kiváltásában.

Weimari köztársaság: az 1918. évi novemberi forradalom után létrehozott német polgári köztársaság elnevezése. Az 1919. június 28-án megkötött versailles-i békeszerződés után, 1919 augusztusában lépett érvénybe a Weimarban ülésező alkotmányozó gyűlés által kidolgozott polgári köztársasági, úgynevezett weimari alkotmány. Köztársasági elnök a szociáldemokrata Ebert; kancellár a német szociáldemokrácia másik jobboldali vezetője, Scheidemann lett. A létrejött polgári köztársaság nem oldotta meg az alapvető polgári demokratikus feladatokat, nem tudott úrrá lenni a gazdasági zűrzavaron, s nem lépett fel hathatósan a szervezkedő jobboldali erők ellen, viszont több alkalommal fegyverrel verte le a munkásosztály megmozdulásait, forradalmi tüntetéseit, sztrájkharcait (1921 márciusi munkásmegmozdulás; 1923. évi hamburgi felkelés elfojtása stb.). A weimari köztársaság idején, bár bizonyos formális polgári jogok megvalósultak, erősödött a fasiszta szervezkedés, sőt a kommunista párt növekvő befolyásával szemben a polgári kormányok – a jobboldali szociáldemokraták segítségével – egyengették a fasizmus útját. Az 1932. évi elnökválasztáson a szociáldemokrata párt az úgynevezett „kisebbik rossz" politikáját folytatva, a porosz földbirtokosokat és a monopoltőkéseket képviselő Hindenburg tábornagyot segítette az elnöki székbe a kommunista Ernst Thälmann-nal szemben, s ezzel közvetlen segítséget adott a fasizmus uralomra jutásához. Hindenburg 1933. január 30-án nevezte ki Hitlert kancellárrá.

Whigek: az angol Liberális Párt elődjének és tagjainak elnevezése. Eredetileg a skót presbiteriánusok gúnyneve, akik a torykkal szemben ellenezték Jakab yorki herceg (a későbbi II. Jakab) trónutódlási jogának elismerését. Az 1688. évi úgynevezett dicsőséges forradalom után csoportjuk uralomra jutott, és a XVII. század elején önálló párttá szerveződött, mint a kereskedő nemesek, a pénzemberek és a városi polgárok érdekeinek képviselője. Az idők folyamán egyre inkább az ipari tőkések pártja lett. Az 1830-as években mint a liberális reformokért folyó harc vezetője, felvette a Liberális Párt nevet.

Wilsonizmus: Wilson, az Egyesült Államok elnöke, az oroszországi szocialista forradalom békeprogramjának ellensúlyozására, 1918. január 8-i kong-

resszusi uzenetében békeprogramot fejtett ki. Programjával a békére vágyó milliókat akarta megnyerni, és megakadályozni azt, hogy a békét a szocialista forradalom ügyével összekapcsoló szovjet politika híveivé váljanak. Wilson 14 pontban foglalta össze békeprogramját. A programot bőven fűszerezte pacifista szólamokkal, de még így is kitűnik az Egyesült Államok imperialistáinak nem egy konkrét célja. Így pl. a második és a harmadik pont a tengeri kereskedelem szabadságát, általában a nemzetközi kereskedelem korlátainak ledöntését követelte, ami nyilvánvalóan Anglia addigi monopóliuma ellen irányult. A wilsoni békeprogramot az antantimperializmus propagandája a háború utolsó évében felkapta, és nagy apparátussal terjesztette. Ezzel akarták leplezni háborújuk imperialista jellegét. A győzelem után azonban a wilsoni programot nyíltan félretették, és a párizsi békekonferencián a wilsoni pontokat még a tárgyalások elvi vezérfonalául sem fogadták el. A wilsonizmus lelepleződése az imperialista békerendszer megteremtésével teljessé vált.

Windischgraetz rágalmai: l. Károlyi-per.

Young-terv: nemzetközi tervezet a német jóvátétel rendezésére. Németország, miután szabotálta a versailles-i szerződésben (l. ott), illetve a Dawes-tervben (l. ott) megállapított jóvátételi kötelezettségek teljesítését, javasolta, hogy a jóvátételi kérdés végleges rendezésére hívjanak össze szakértői bizottságot. 1929. február 11-én össze is ült a bizottság Franciaország, Anglia, Olaszország, Japán, Belgium, az Amerikai Egyesült Államok és Németország képviselőinek részvételével. Elnökül Robert Young amerikai bankárt, a Dawes-terv egyik megalkotóját választották. A bizottságban éles harc bontakozott ki a jóvátétel körül, ugyanis Németország a Dawes-tervben megállapított évi fizetési összeg csökkentését, és a fizetési határidők eltolását kérte, Anglia és Franciaország viszont az összeg felemelését követelte, és olyan összeget várt Németországtól, melyből fedezni tudta volna az Amerikai Egyesült Államokkal szembeni tartozását. A döntőbíróként fellépő Young tervezetében már meghatározta a jóvátétel teljes összegét (113,9 milliárd márka), s az évi fizetési kötelezettséget 37 évre 1988 millió markában határozta meg. Ez a Dawes-tervhez viszonyítva 20 százalékos csökkentést jelentett. Ehhez az összeghez járultak még a Dawes-terv szerint kapott kölcsönök utáni fizetési kötelezettségek. Ugyanakkor javasolta a német ipar és pénzügyek ellenőrzésére a Nemzetközi Elszámolások Bankjának létrehozását, melynek tényleges feladata a német nehézipar finanszírozása lett. Németország e „végleges rendezés" ellenére sem teljesítette kötelezettségét, s a gazdasági világválságra hivatkozva teljesen beszüntette a fizetéseket.

Zinovjev-levél: 1924 őszén a választások előtt az angol burzsoázia félt a tömegek balratolódásától és kivaltképp attól, hogy az angol munkáspárt győzelmet arat. Éppen ezért az egyéb módszerek mellett a baloldal diszkreditálása céljából kezrebocsátotta az ún. Zinovjev-levelet. Október 24-én a *Daily Mail* Zinovjevnek egy „bizalmas levelét" közölte, amelyet az Angol Kommunista Párthoz intézett. Ebben felszólítja a párt tagságát, hogy különösen a hadsereg és a tengerészet legénysége között végezzen forradalmi munkát. A levél szeptember 15-ére volt keltezve. Ezzel az újságközleménnyel csaknem egy időben az Angol Külügyi Hivatal is

kozzétette a levelet, valamint az angol kormánynak a szovjet kormányhoz küldött tiltakozását. A durva provokáció ellen Rakovszkij – a londoni szovjet követ – azonnal tiltakozott és elégtételt kért az angol kormánytól a hamisítvány közlése miatt. Ugyancsak leleplezte a hamisítványt az Angol Kommunista Párt. Egyes hírek szerint a levelet a fehér orosz emigránsok írták, hogy egyszerre diszkreditálják a Szovjetuniót és az angol kommunistákat is.

Zöld internacionálé: a Kommunista Internacionáléval szemben álló úgynevezett parasztinternacionálé. Alapítója Heim Gyorgy, a kereszténykatolikus bajor parasztegyesületek vezetője. 1924-ben alakította meg Lauer Ernő tanár, a svájci parasztszövetség vezértitkára. A munkás-paraszt szövetséget és a parasztság osztálytagozódását tagadó szervezet a „mezőgazdasági lakosság" érdekvédelmi, „politika felett álló" nemzetközi szerveként tüntette fel magát. Komoly tömegbefolyással sohasem rendelkezett

Zsidótörvény: a 25 esztendős ellenforradalmi rendszer idején a magyar uralkodó osztályok – mint az uralkodó osztályok a történelem során oly sokszor –, hogy a szociális problémákról, valódi osztályhelyzetükről a tömegek figyelmét elterelják, ismételten felhasználtak az antiszemitizmust. Az 1938-tól hozott zsidótörvények törvényerőre emelték, mintegy intézményesítették az antiszemitizmust. E törvényeket a német fasizmus példájára, a „faji felsőbbrendűség" jegyében hozták. A zsidótörvények előkészítették a későbbi drasztikus intézkedéseket, melyek során a Sztójay-kormány, majd a nyilas rémuralom részben végrehajtotta zsidó vallású magyar állampolgárok deportálását, fizikai megsemmisítését. Egyedül Auschwitzban 400 000 magyar zsidót gyilkoltak meg.

Áehim L. András (1871–1911): a parasztság nagybirtok-ellenes, antifeudális harcának kiemelkedő képviselője. Mezőfi Vilmos pártjának jelöltjeként 1905-ben képviselővé választották, de mandátumát – osztályellenes izgatás címén – megsemmisítették, sőt három évre passzív választójogától is megfosztották. 1906-ban Magyarországi (Alföldi) Parasztpárt néven új pártot alapított, s megindította a *Parasztújság*ot. 1910-ben újra képviselővé választották. Keményen ostorozta a nagybirtokrendszert és a magyar uralkodó osztályok politikáját. Polgári demokratikus szabadságjogokat és elsősorban földreformot követelt. Politikai tevékenységét az uralkodó osztályok gyűlölete kísérte. A Zsilinszky testvérek 1911-ben békéscsabai lakásán agyonlőtték.

Áes Jenő: (szabadkai) ügyvéd, a Függetlenségi és 48-as Párt helyettes elnöke. Károlyi Mihály egyik védője a vagyonelkobzási perben.

Adler Friedrich (1879–): osztrák szociáldemokrata politikus, 1918-ig az Osztrák Szociáldemokrata Párt titkára. 1916-ban halálos ítéletét, amellyel gróf Stürgkh osztrák miniszterelnök ellen elkövetett halálos végű merényletéért sújtották, börtönbüntetésre változtatták. 1918-ban a forradalom szabadította ki. Mint a munkásküldöttek tanácsai központi végrehajtóbizottságának elnöke, gátolta a tanácsok forradalmi tevékenységét. 1921-ben a kétésfeles Internacionálé egyik alapítója; 1923-ban az újjászervezett Szocialista (II). Internacionálé titkára Londonban. A második világháború kezdetén az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol antikommunista, szovjetellenes tevékenységet folytat.

Ady Endre (1877–1919).

Ágoston Péter (1874–1925): szociáldemokrata politikus, publicista, jogakadémiai, majd egyetemi tanár; a *Népszava*, a *Huszadik Század*, a *Szocializmus* című lapok és folyóiratok állandó munkatársa. 1919-ben a Berinkey-kormány belügyi államtitkára. A Tanácsköztársaság idején külügyi népbiztos-helyettes, majd igazságügyi népbiztos, a budapesti munkástanács elnökségének tagja. Aktívan kommunistaellenes. Többször tár-

gyalt a proletárdiktatúra „fékezéséről" az antant diplomáciai megbízottaival. A Peidl-kormányban külügyminiszter volt. 1919 novemberében letartóztatták, majd halálra ítélték. A szovjet—magyar fogolycsere akció során 1922 februárjában Moszkvába került, ahonnan 1924-ben Londonba, majd Párizsba ment. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Albrecht Ferenc József Károly (1895–): Habsburg főherceg, a szabadkirályválasztók egyik jelöltje a húszas évek derekán.

Allen: Károlyi Mihály útitársa 1924-ben.

Almásy Kálmán, gróf (1902–): attasé Horthyék londoni követségén.

Alpári Gyula (1882–1944): a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, újságíró, publicista. 1902-től vett részt a munkásmozgalomban. Előbb az ifjúmunkás-mozgalom vezetője, majd az antimilitarista mozgalom szervezője Magyarországon. A szociáldemokrata párt opportunista vezetősége, majd a II. Internacionálé revizionistái kizárták a pártból. Lenin nagyra értékelte tevékenységét, s Rosa Luxemburggal együtt kiállt mellette. A Kommunisták Magyarországi Pártjának 1919 januárjától tagja. 1919. február 21-től az illegális Központi Bizottság tagja, a *Vörös Ujság* munkatársa. A Tanácsköztársaság külügyi népbiztoshelyettese, majd annak leverése után Csehszlovákiában, Ausztriában, Németországban, Svájcban és Franciaországban illegális pártmunkás. Részt vett a Kommunista Internacionálé kongresszusain, s szerkesztette annak sajtóorgánumát, az *Inprekorrt*, majd a *Rundschaut*. 1940-ben Párizsban a Gestapo elfogta. 1944-ben a sachsenhauseni koncentrációs táborban kivégezték.

Amundsen, Roald (1872–1928): norvég sarkkutató; 1903–1906 között elsőként kelt át az Északnyugati Átjárón; 1911. december 14-én elsőnek érte el a Déli-sarkot. Számos utazás, kutatás után 1928-ban – Nobile expedícióját keresve – eltűnt.

Andics Erzsébet (1902–): marxista történész, egyetemi tanár, Kossuth-díjas; a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1918 óta vesz részt a munkásmozgalomban. 1945-től 1957-ig országgyűlési képviselő és a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tagja. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető professzora.

Andrássy Géza, gróf (1857–): nagybirtokos, a főrendiház örökös jogú tagja, az Angol–Magyar Bank alelnöke.

Andrássy Gyula, gróf, ifj. (1860–1929): földbirtokos, legitimista politikus, a Habsburgok és a dualizmus feltétlen híve. 1906-tól 1910-ig belügyminiszter; 1918. október 24-től november 5-ig a Monarchia külügyminisztere. Alkotmánypártja élén Tisza Istvánnal és munkapártjával, az uralkodó osztály politikájának másik vezetőjével éles ellentétben állt. A Tanácsköztársaság idején Bécsben az Antibolsevista Comité egyik vezetője. A második királypuccsban való részvétele miatt letartóztatják, majd rövidesen szabadon bocsátják. A második nemzetgyűlésen budapesti képviselő, a Keresztény Nemzeti Párt tagja. Károlyi Mihályné mostohaapja.

Andrássy Gyuláné: Károlyi Mihályné édesanyja.

Angell, Norman (1874–): angol író és politikus, béke-Nobel-díjas. Fiatal korában újságíró. Az Egyesült Államokban és Franciaországban, majd Londonban háborúellenes progagandát szervez. 1910-ben írt pacifista könyve, a *Rossz üzlet a háború* (eredeti címe: The great Illusion) világszerte ismertté tette nevét. Az első világháború után a munkáspárt képviselője az angol alsóházban.

Antal Márk: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Antonescu, Ion (1882–1946): román tábornok és politikus, 1940. szeptember 6-tól 1944. augusztus 23-ig Románia fasiszta diktátora. A félfasiszta Gogakormányban hadügyminiszter; majd II. Károly király lemondása után „az állam vezetője" címmel a hatalom osztatlanul az ő kezébe ment. 1940-ben a német csapatok bevonultak Romániába. Antonescu diktatúrája Romániát német gyarmati helyzetbe süllyesztette, a román nagyüzemek a német monopóliumok kezébe kerültek, Románia a német fasiszták felvonulási területévé változott Jugoszlávia és a Szovjetunió ellen. 1941. június 22-én a román csapatok hadüzenet nélkül megtámadták a Szovjetuniót. Antonescu diktatúrája 1944. augusztus 23-án megbukott, Románia a szövetségesek roldalára állt, és hadat üzent Németországnak. Antonescut mint háborús főbűnöst, Romániában a népbíróság elé állították, és 1946. június 1-én kivégezték.

Antonius, Marcus (i. e. ?83–30): római államférfi és hadvezér.

Apponyi Albert, gróf (1846–1933): nagybirtokos, konzervatív politikus. 1872-től különféle pártok képviselője. 1891-től a Nemzeti Párt vezére, 1904-től az első világháború végéig a függetlenségi párt egyik vezetője. 1906-tól 1910-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter, a nemzetiségek fokozott elnyomására irányuló iskolatörvény szerzője. Az első világháború után a párizsi békekonferencián a magyar küldöttség vezetője. Az ellenforradalmi rendszer idején többször képviselte Magyarországot a Népszövetségben. Politikájában a klerikális legitimista irányzat híve volt.

Aragon, Louis (1897–): francia költő, író, publicista. A Francia Kommunista Párt egyik vezető tagja, teoretikusa. A második világháború idején az ellenállási mozgalom egyik szellemi irányítója. Verseit, publicisztikai, politikai műveit, nagysikerű regényeit lefordították magyarra is.

Aranyossi Pál (1887–1962): újságíró, a kommunista mozgalom harcosa. A század elején a szociáldemokrata sajtó munkatársa; 1918-tól a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, a *Vörös Ujság* külpolitikai munkatársa. A Tanácsköztársaság leverése után előbb Olaszországban, Ausztriában, Svédországban, Németországban, majd Franciaországban él és ír antifasiszta cikkeket. A *Regards* című lap felelős szerkesztője. Személyes barátság fűzte Henri Barbusse-höz. Bölöni Györggyel együtt megalapította a Monde Kiadó magyar részlegét. A felszabadulás előtt hazatért Magyarországra, és részt vett a párt illegális munkájában. 1945 után a *Szabadság* szerkesztőségének tagja, majd a *Jövendő* című lap szerkesztője. 1947-től 1950-ig a MUOSZ főtitkára, majd nyugdíjba vonulásáig a *Prágai Telepress* szerkesztője. Újságírói munkásságán kívül számos műfordítással is gazdagította irodalmunkat.

D'Artagnan; Dumas *Három testőr* című regényének egyik főhőse.

Ashmead-Bartlett, Ellis (1881–1931): újságíró. A *Daily Telegraph* haditudósítója. 1918-1919-ben Közép-Európának azokban az országaiban dolgozott, amelyekkel még nem kötötték meg a békét. Már a Károlyi-kormány alatt sokat utazott Budapest és Bécs között, és az ellenforradalmi erők segítője, ügynöke lett. Előbb csak híreket szállított, majd a Tanácsköztársaság alatt ékszereket, műkincseket csempészett ki arisztokrata megbízói számára. Bécsben részt vett a bankgassei rablásban (l. ott), a pénzt az ő szállodai szobájában rejtették el. Emlékiratában *(Közép-Európa trayédiáia,* London 1923) meg is írta, hogy hatmillió frankot kapott jutalmul. Cinikus nyíltsággal közli a megállapodást, melyet Szmrecsányi György, Pallavicini György, Bethlen István, Batthyány Tivadar és Teleki Pál írt alá: „... ezennel kötelezzük magunkat arra, hogy Önnek hatmillió frankot fizetünk, ha mi Magyarországon a kormányzást ismét átvehetjük".

Astor, Lady (Nancy Langhorn) (1879–): Viscount Astor of Hever Castle. angol politikus felesége. Az első nőképviselő az angol alsóházban.

Attlee, Clement Richard (1883–): angol munkáspárti államférfi. 1935-től 1955-ig (amikor earl címet kapott és a Lordok Házának tagja lett) a Munkás Párt vezetője. 1945-től 1951-ig a munkáspárti kormány miniszterelnöke. Ő írta alá angol részről 1945-ben a potsdami konferencia határozatait.

Aubin: francia újságíró, a *Temps* munkatársa. Bonnet külpolitikai tanácsadója.

Auriol, Vincent (1884–): francia jobboldali szocialista politikus. 1936–1937-ben tárca nélküli miniszter. 1947-től 1954-ig a Negyedik Köztársaság elnöke. 1959-ben kilépett a szocialista pártból.

Austen, Jane (1775–1817): angol írónő. Hat regényében a vidéki úri társadalom mindennapi békés életét ábrázolta, többnyire derűs humorral vagy üde szatírával. Legismertebb műve a *Büszkeség és balítélet*

Babette: Willi Münzenberg (l. ott) felesége.

Babits Mihály (1883–1941): költő, műfordító, regényíró és esszéista, a harmincas években a magyar irodalom nagy tekintélye. A Tanácsköztársaság első heteinek lendülete őt is magával ragadta, de később visszahúzódott. A fehérterror alatt kínosan meaculpázott. A harmincas évek elejétől a *Nyugat* című folyóirat szerkesztője. Irodalompolitikáját liberális konzervativizmus és a „politikamentes irodalom" elve vezérelte. Humanista beállítottságából következően egyértelműen elutasította a fasizmust. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Bach, Alexander, báró (1813–1893): szélsőségesen reakciós osztrák politikus. 1848-ban igazságügyminiszter, 1849-ben külügyminiszter. A Habsburgok abszolutista és centralizáló törekvéseinek egyik fő megvalósítója. Különösen Magyarországon tűnt ki ebben, ezért az 1848–1849. évi forradalmat és szabadságharcot követő abszolutizmus első évtizedét róla Bach-korszaknak nevezték. 1852-től az osztrák kormány tényleges vezetője. Az 1859. évi olasz–francia–osztrák háborúban teljesen visszavonult a politikai élettől.

Bacsó Béla (1891–1920): szocialista író, újságíró, a *Népszava* munkatársa, fehérterrorista különítményes tisztek Somogyi Bélával együtt meggyilkolták.

Badoglio, Pietro „Addisz Abeba hercege" (1871–1956): olasz tábornagy és politikus. 1928-tól 1933-ig Líbia kormányzója, majd 1940-ig az olasz vezérkar főnöke, az olasz–abesszín háborúban (1935–1936) az olasz csapatok parancsnoka, majd hercegi rangban Etiópia alkirálya. 1943 júliusában – Mussolini bukásakor – a király miniszterelnöknek nevezte ki. 1943 októberében kormánya hadat üzent Németországnak. 1944 áprilisában nemzeti egységkormányt alakított, 1944 júniusáig volt miniszterelnök.

Bagó István: kalocsai földmunkás. 1932-ben vádat emelt ellene a budapesti királyi főügyészség Károlyi röpirata, a *Tiétek a Föld!* terjesztéséért.

Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944): polgári politikus, publicista, a második világháború alatt a magyar nemzeti ellenállás polgári szárnyának vezetője. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom győzelme után a MOVE egyik megalapítója. Az ellenforradalom hatalomra jutása után egy ideig a Gömbös–Eckhardt csoport tagja. Később szakított a Fajvédő Párttal, és a liberális ellenzékhez csatlakozott. Végül Magyar Radikális Párt néven alapított pártot, s annak egyetlen mandátumával mint Tarpa képviselője foglalt helyet a parlamentben. Mint képviselő, állhatatosan szót emelt a baloldali elemek üldözése, az egyre erősödő fasizálódás, az újvidéki vérengzés, a Hitler-barát háborús politika ellen. Magyarország német megszállása után a nyilasok ismételten letartóztatták. 1944 karácsony első napján Sopronkőhidán – kommunista ifjúmunkásokkal együtt – kivégezték.

Bakóczy István: 1924-től tanácselnök az ítélőtáblán. Az ő tanácsához osztották be Károlyi Mihály perújítási keresetét 1928-ban.

Bakos István: Károlyi Mihály huszárja. A fehérterror idején, nem bírván elviselni a Károlyit ért rágalmakat, öngyilkos lett.

Bakunyin, Mihail Alekszandrovics (1814–1876): orosz anarchista forradalmár, az anarchizmus ideológusa. Előbb Oroszországban, majd Nyugat-Európában tevékenykedett, 1851-től 1861-ig szibériai száműzetésben élt. Az I. Internacionáléban egységbontó tevékenységet fejtett ki: határozat ellenére sem oszlatta fel szervezetét, s tovább áskálódott az Internacionálé Főtanácsa és a marxisták ellen. Hívei tagadták mindennemű állam szükségességét s a proletárpártok alakításának helyességét. Elvetették a proletárforradalmat, nem ismerték el a munkásosztály történelmi hivatását. 1872-ben kizárták az I. Internacionáléból.

Balatoni Levente: fehérterrorista.

Balázs Béla (1884–1949): kommunista költő, író, filmesztéta. Szövegkönyvére szerezte Bartók Béla egyik legnevezetesebb művét, a *Kékszakállú herceg várát.* Az első világháborúban kezdett szocialista irányban tájékozódni. Az elsők között csatlakozik a kommunista párthoz; a Tanácsköztársaság alatt a színházi ügyek egyik irányítója, az ellenforradalom győzelmekor Bécsbe emigrál, ahol a modern filmesztétika megalapítójává, a szocialista filmelmélet teoretikusává válik. A Szovjetunióban is a film területén dol-

gozik. 1945 után hazatér felszabadult hazájába, s folytatja írói és filmesztétikai munkásságát. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Balázsy Antal: polgári politikus. A második világháború alatt az Amerikai Egyesült Államokban élt. A Független Kisgazdapárthoz állt közel. Állandó tanácsadója volt a Nagybritanniai Magyarok Egyesületének.

Baldwin, Roger, az „American Civil Liberty Union" elnöke 1928-ban. Egyike volt azoknak, akik 1930 januárjában Károlyi Mihályt – amerikai útja alkalmával – megérkezésekor fogadták.

Baldwin, Stanley (1867–1947): angol politikus, a konzervatív-párt egyik vezére. 1908-tól képviselő, 1921-től többször miniszter; 1924-től 1929-ig, majd 1935-től 1937-ig miniszterelnök. A Szovjetunióval szemben szélsőségesen ellenséges álláspontot foglalt el; több szovjetellenes provokációt szervezett, aminek következtében 1927-ben megszakadt a szovjet–angol diplomáciai viszony. A német agressziót illetően – ha nem is ment olyan messzire, mint Chamberlain – az agresszorokkal való „megbékélés" híve volt.

Balfour, Earl of, Arthur James (1848–1930): angol konzervatív párti politikus; 1886-tól több ízben miniszter, illetve miniszterelnök. Több filozófiai mű szerzője.

Balzac, Honoré de (1799–1850): francia író, a XIX. századi realista regény legnagyobb mestere.

Bán Antal: szociáldemokrata politikus. 1945–1947 között iparügyi miniszter. Emigrált, külföldön meghalt.

Bánffy Miklós, gróf, írói álnevén *Kisbán* Miklós (1873–1951): romániai magyar író és politikus. 1921–1922-ben magyar külügyminiszter. Írói működését 1944-ben Erdélyben németellenes politizálással váltotta fel.

Baraes Károly (1868–1929): Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Barbusse, Henri (1873–1935): nagy francia kommunista író és publicista. Harcolt az első imperialista világháború ellen. Következetes szovjetbarát. Felemelte szavát a fasizmus előretörése idején. Folyóirata, a *Monde* antifasiszta, sőt szocialista írókat és politikusokat szólaltatott meg. Mint író és mint politikus, társadalmi megmozdulások szervezője, a fasizmus ellen és a szocializmus ügyéért következetes harcot vívott. Világhírű regényeit (*A tűz*) és más írásait magyar nyelvre is lefordították.

Bárdossy László (1890–1946): fasiszta politikus, diplomata. 1927-től a Külügyminiszterium sajtóosztályának vezetője; 1930-tól tanácsos Magyarország londoni követségén; 1934-től bukaresti követ; 1941-től külügyminiszter; 1941 áprilisától 1942 márciusáig miniszterelnök. Végrehajtotta azt, ami elől Teleki Pál öngyilkosságba menekült: Magyarország részvételét Jugoszlávia hitlerista megtámadásában. 1941. június 27-én a Kassa elleni repülőtámadásra hivatkozva – mely valójában német provokáció volt – a parlament előzetes hozzájárulása nélkül hadat üzent a Szovjetuniónak. Felelősségét növeli, hogy a kassai repülőtér parancsnoka tájékoztatta őt a bombázás provokációs jellegéről, és birtokában volt a szovjet kormány

nyilatkozata, melyben semlegesség esetén biztosítja Magyarország területi sértetlenségét. 1941 decemberében ő deklarálta a hadiállapotot az Amerikai Egyesült Államokkal. Biztosította és helyeselte a magyar fasiszta tisztek által irányított újvidéki és zsablyai vérengzést az ottani szerb és zsidó lakosság ellen. 1942 tavaszán – mikor a Szovjetunió elleni „villámháború" csődje óvatosságra intette a magyar uralkodó osztályokat – át kellett adnia helyét a hintapolitikával kísérletező Kállay Miklósnak, de továbbra is szoros kapcsolatot tartott fenn a hitleri Németország megbízottaival és a nyilasokkal. 1946-ban a népbíróság ítélete alapján mint háborús főbűnöst kivégezték.

Bărnuțiu, Simion (1808–1864): Az erdélyi románok 1848–1849-i nemzeti mozgalmának egyik vezetője.

Baróthy Pál: főügyész. A budapesti királyi ügyészség vezetője, aki 1932 júliusában a *Tiétek a föld* című brosúra terjesztői ellen a vádiratot kiadta.

Barta Lajos (1878–): író, Kossuth-díjas. A polgári radikalizmustól folyamatosan eljut a szocializmushoz. A Tanácsköztársaság idején fontos szerepet tölt be, 1919–1945 között emigrációban él Bécsben, Pozsonyban, Párizsban, majd Londonban; lapokat szerkeszt, agitál. A felszabadulás után tér haza. Novelláinak, regényeinek hősei cselédsorban sínylődő szegények, napi kenyérért harcoló földmunkások, eltaposott kisemberek, szocialista munkások, agitátorok.

Bartha Albert: kisgazdapárti politikus, országgyűlési képviselő. 1918. november 9-től december 12-ig a Károlyi-kormány hadügyminisztere.

Bartha Károly: tábornok, 1938 novemberétől 1942 szeptemberéig honvédelmi miniszter.

Bartha Richárd: 1896-tól 1919-ig az Igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának munkatársa; 1920-tól a kormányzói kabinetiroda főnöke.

Bartók Béla (1881–1945): korunk egyik legkiemelkedőbb zeneszerzője, zongoraművész és zenetudós. 1906-tól kezdve foglalkozott a népzenével. A modern ember életérzését, korunk bonyolult világát merész hangvételű, új stílusú zeneművekben fejezte ki. A fasizmus elől az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ott is halt meg. Humanista, haladó gondolkodású művész Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja

Bátor Viktor: budapesti közgazdász, Zita királyné jogtanácsosa.

Batsányi János (1763–1845): költő; első irodalmi folyóiratunk, a *Kassai Magyar Museum* egyik alapítója. Koltői fejlődését a II. József németesítési törekvései elleni nemzeti ellenállás indította el, de egyre jobban közeledett a francia polgári forradalom eszméihez. Forradalmi költeményeiért – melyekben korában páratlan élességgel támadta a klérust, a királyt és szót emelt a jobbágyság érdekében – elvesztette állását, és egy évre bebörtönözték. Kufsteini rabságában írta legszebb verseit. Kiszabadulása után Bécsben élt, majd Napóleonhoz csatlakozott, kinek bukása után ismét elfogták, és élete végéig Linzbe internálták. Harcos plebejus egyéniség volt, sokoldalú költő, a magyarországi forradalmi költészet egyik első képviselője.

Batthyány Lajos, gróf (1806–1849): a reformkorszak és az 1848. évi forradalom és szabadságharc jelentős államférfia. A forradalom előtt a főrendi ellenzék vezéralakja, a polgári reformokat követelő ellenzéki párt elnöke. Akarta az ország függetlenségét, de a békés megegyezést kereste a bécsi udvarral. Mikor ez lehetetlenné vált – megriadva a forradalmi harctól – lemondott (1848 október). Az év decemberében tagja volt a Windischgraetz tábornagy főhadiszállására küldött békedelegációnak. A tábornagy őt személy szerint nem fogadta, és néhány nap múlva Pesten elfogatta. A haditörvényszék halálra ítélte, és 1849. október 6-án kivégezték.

Batthyány Tivadar, gróf (1859–1931): földbirtokos, politikus. 1905-ben a Függetlenségi és 48-as Párt alelnöke. 1918. október 31-től 1918. december 12-ig a Károlyi-kormány belügyminisztere. A Tanácsköztársaság idején Bécsben ellenforradalmi tevékenységet fejt ki.

Bauer, Ottó (1882–1938): osztrák szociáldemokrata teoretikus és politikus. A II. Internacionálé és az Osztrák Szociáldemokrata Párt egyik vezetője – a kétésfeles Internacionálé egyik alapítója és vezető ideológusa. Nevéhez fűződik az ausztromarxizmus, s a nemzeti kérdésben a kulturautonómia kidolgozása. 1918 novemberétől 1919 júliusáig az osztrák köztársaság külügyminisztere – ebben a funkciójában a Magyar Tanácsköztársaság elszigetelésére törekedett. Írásaiban, beszédeiben antikommunista, szovjetellenes agitációt folytatott. 1934 februárjában részt vesz a bécsi munkásság felkelésében, annak vérbe fojtása után Párizsba emigrál, ott is hal meg.

Bayard, Pierre du Terrail, seigneur de (1473–1524): francia hős, VIII. Károly és XII. Lajos hadjáratainak legendás alakja. A savoyai herceg szolgálatában állt, majd a francia hadseregben harcolt az itáliai háborúban. A lovagi eszmény kései megtestesítője, a „félelem és gáncs nélküli lovag".

Bayet, Albert: történész-professzor, publicista. A francia radikális párt vezetőségének tagja. Az Emberi Jogokat Védő Liga francia tagozatának alelnöke.

Beals, Carleton (1893–): a *Nation* című amerikai lap mexikói tudósítója 1928-ban.

Bebel, August Ferdinand (1840–1913): a nemzetközi és a német munkásmozgalom kimagasló alakja, a német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé egyik legkiválóbb, népszerű vezetője. Mint fiatal esztergályos kapcsolódott a szászországi munkásmozgalomba, s hamarosan szocialista, marxista lett. 1867-től a német Munkásegylet elnöke. Többszöri bebörtönzése ellenére 1867-től – kisebb megszakításokkal – képviselő a birodalmi gyűlésben. A Német Szociáldemokrata Párt parlamenti csoportjának vezetője. Harcolt a lassalleanizmus, majd a revizionizmus ellen, de a századforduló után egyre inkább centrista álláspontot foglalt el. Marxista szellemben írt művei – kiváltképpen a *Nő és a szocializmus* – széles körben elterjedtek.

Beck, József (1894–1944): lengyel reakciós politikus, ezredes, 1932-től 1939-ig külügyminiszter. A fasiszta Németországgal való együttműködésre törekedett. 1939 után emigrációban élt.

Bede István: a külügyminisztérium politikai osztályán beosztott tisztviselő. 1943–1944-ben a sajtóosztály vezetője. A felszabadulás után

Magyarország londoni követe. Ebben a minőségében állomáshelyén disszidált.

Beke Károly: a budapesti királyi főügyészség vádiratában (1932) egyike azoknak, akiknek a *Tiétek a föld* című brosúrát olvasásra átadták.

Békessy Imre (1887–): lapszerkesztő és közgazdasági író.

Belzaeár: Babilonia királya. A monda szerint az ő lakomáján jelent meg a titokzatos felirat: „Mene, tekel, ufarszin" (Megszámláltatott, megméretett, könnyűnek találtatott).

Benedek Marcell (1885—): neves esztéta, műfordító, Kossuth-díjas, a progresszív polgári kritika igen sokoldalú művelője, a francia irodalom egyik legkiválóbb ismerője. Nagy érdemei vannak a magyar és világirodalom értékeinek közvetítésében. A Tanácsköztársaság alatt egyetemi tanár, annak bukása után megfosztják katedrájától. Számos irodalomesztétikai munkát írt, sokat fordított, főleg a francia klasszikus irodalmat népszerűsítette; szerkesztette az 1926-os Irodalmi lexikont. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Benes, Eduard (1884—1948): cseh államférfi. Az I. világháború alatt mint párizsi emigráns, propagandát folytatott a csehszlovák köztársaság megteremtése érdekében. 1918-tól 1935-ig külügyminiszter, 1935-től 1938-ig köztársasági elnök. 1940-től a cseh emigráns kormány vezetője Londonban. 1946-tól ismét köztársasági elnök 1948-ig; ekkor a csehszlovák dolgozó népnek a proletárdiktatúráért vívott eredményes harca következtében lemondott.

Beniczky Ödön (1878—1931): legitimista politikus, 1906-tól országgyűlési képviselő, 1917-ben főispán. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi Antibolsevista Comité tagja. A Friedrich-kormányban belügyi államtitkár, a Huszár-kormányban belügyminiszter. A második királypuccs után néhány hétre letartóztatták. 1925. május 31-én megjelentette *Az Ujság* című lapban — melyet ezért betiltottak *(Újság* címmel jelent meg később) — a Somogyi—Bacsó gyilkosság ügyében Horthy kormányzó ellen tett súlyos terhelő vallomását. Ezért letartóztatták, és két évre ítélték. Öngyilkos lett.

Berchtold, Leopold, gróf (1863—1942): szélsőségesen reakciós osztrák diplomata, az osztrák arisztokrácia tipikus képviselője, honosított magyar mágnás, magyarországi nagybirtokos, a főrendiház örökös jogú tagja. 1906-tól 1911-ig pétervári nagykövet. 1912-től 1915-ig az Osztrák—Magyar Monarchia külügyminisztere. 1914-ben a Szerbiának küldött ultimátum megfogalmazása és a hadüzenet az ő nevéhez fűződik. Károlyi Mihály — kinek unokatestvére volt — így ír róla: „Berchtold magatartása jellemző volt az osztrák arisztokráciára és arra a bizonyos magyar rétegre, mely külön fajtának érezte magát."

Bercsényi Miklós, gróf (1665—1725): a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc főtábornoka, majd fejedelmi helytartó. 1707-ben az I. Péter cárral folyó tárgyalások vezetője. 1711-ben csatlakozott a Rákóczi-emigrációhoz. Rodostóban halt meg.

Beregfy-Berger Károly (megh. 1946): fasiszta tábornok. A nyilasok hatalomátvétele után „honvédelmi" miniszter. A legvadabb módszerekkel kergette

halálba a magyar katonák, leventék és a civil lakosság tízezreit az akkor már nyilvánvalóan elveszett német fasiszta érdekekért. A népbíróság 1946-ban mint háborús főbűnöst halálra ítélte. Kivégezték.

Bergerie Gaston: francia, kezdetben baloldali politikus, ügyvéd, később jobbra tolódott, a második világháború idején a németekkel való kollaborálás híve lett. Pétain „kormányának" törökországi nagykövete volt.

Berinkey Dénes (1871–1948): 1918-ban a Károlyi-kormány igazságügyminisztere, majd 1919. január 11-e és 1919. március 19-e közt miniszterelnök.

Berkó D. Géza (1873–1927): *Az ember* című magyar nyelvű lap szerkesztője az Amerikai Egyesült Államokban. A „Külföldi Magyarok Patronázsa" egyesület egyik elnöke.

Bernáth Aurél (1895–): Kossuth- és Munkácsy-díjas festőművész és művészeti író, érdemes művész, főiskolai tanár.

Bernhardt, Sarah (családi nevén Rosine Bernard) (1844–1923): világhírű francia drámai színésznő.

Bernstein, Eduard (1850–1932): a német szociáldemokrácia és a II. Internacionálé jobbszárnyának vezetője és teoretikusa, a revizionizmus megteremtője és fő képviselője. Műveiben elvetette a marxizmus alapelveit; állást foglalt a munkásosztály forradalmi harca és a proletárdiktatúra ellen, és azt állította, hogy a munkásosztály békés reformokkal, parlamenti csatározással gyökeresen megjavíthatja helyzetét, sőt a kapitalizmus a polgári demokrácia útján békésen belenő a szocializmusba. A forradalomról való lemondást hirdette jelszavában – „A végcél semmi, a mozgalom minden" – foglalta össze.

Berthelot, Philippe: francia diplomata, a francia külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, majd vezértitkára az 1930-as években.

Bessenyei György (1747–1811): író és filozófus. A bécsi magyar „testőr-írók" vezetője, a francia felvilágosodás híve, a magyarországi haladás harcosa.

Bethlen István, gróf (1874–1947): erdélyi nagybirtokos, reakciós politikus. 1901-ben Tisza István Szabadelvű Pártjának, 1904-ben a Függetlenségi és 48-as Párt képviselője, 1919 elején megalakítja az ellenforradalmi Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját, a népköztársaság ellen konspirál, szerepet játszik a Vyx-jegyzék létrejöttében. A Tanácsköztársaság idején Bécsben az Antibolsevista Comité szervezője, vezetője. 1920-ban tagja a versailles-i békedelegációnak. 1921-től 1931-ig miniszterelnök. Nagy szerepe volt az ellenforradalmi rendszer konszolidálásában; egyezséget kötött a szociáldemokrata párt jobboldali vezetőivel (Bethlen–Peyer-paktum), majd 1922 elején, ténylegesen felszámolva a kisgazdapártot, Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt néven egységes kormánypártot hoz létre. 1924-ben az Esküttféle panama, 1925-ben a frank-per sodorja hatalmát veszélybe. A pénzügyi stabilizálást külföldi kölcsönökkel, külföldi finánctőkés csoportok befolyásának növelésével oldotta meg. Aktívan szovjetellenes, megakadályozta a Szovjetunióval való diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételét, ugyanakkor barátsági szerződést kötött a fasiszta Olaszországgal (1927). Gazdaságilag és politikailag a nagybirtokos-nagytőkés rendszer erősítését szolgálta,

harcolt minden haladó mozgalom, eszme ellen. A gazdasági válság alatti fokozódó elégedetlenség, tömeggyűlések, közvetlenül pedig a bécsi Kreditanstalt válsága nyomán elrendelt budapesti bankzárlat 1931 nyarán lemondásra kényszerítették, de utána is nagy befolyása volt a politikai életre. A konzervatív ellenzék egyik vezetője. A második világháború alatt – ezúttal már mint az angolszász orientáció híve – az Amerikai Egyesült Államokhoz és Angliához való közeledést szorgalmazta.

Bevan, Aneurin (1897–1960): angol munkáspárti politikus. Bányász, a bányász szövetség egyik vezetője. 1929 óta képviselő, többször miniszter. Több ízben lépett fel – mint a Munkás Párt ellenzékének egyik vezetője – az angol kormány fegyverkezési politikája ellen.

Beveridge, William Henry (1879–): angol liberális politikus és közgazdász. A két világháborúban az angol élelmiszerjegy-rendszer és munkaügyi hivatalok szervezője. Feltűnést keltett 1944-ben megjelent könyve, a „teljes foglalkoztatottságról" (közkeletüen: „Beveridge-terv"), amelyben ama tételek mellett érvelt, hogy a kapitalista társadalomban fel lehet számolni a munkanélküliséget szociális intézkedésekkel. Ennek megfelelően tervet dolgozott ki, mely munkanélküliség és betegségek esetén általános biztosítást nyújtana, lényegében a dolgozók költségén.

Bevin, Ernest (1881–1951): angol munkáspárti politikus, diplomata és szakszervezeti vezető, a Munkás Párt egyik vezetője. 1919–1920-ban a szovjetellenes intervenció ellenzéki tömegmozgalmat irányító „Akciótanács" egyik vezetője. 1926-ban a nagy angliai bányász-sztrájk egyik irányítója. A második világháború előtt a müncheni egyezmény ellenzője, Anglia felfegyverzésének híve. 1922-től 1940-ig a szállítómunkások szövetségének főtitkára, 1940-től többször miniszter. Aktívan kommunistaellenes. Az Amerikai Egyesült Államokkal együttműködve mint külügyminiszter (1945–1951) szovjetellenes politikát folytatott, részt vett az imperialisták agresszív szövetségi rendszerének létrehozásában. Külügyminisztersége alatt jött létre 1949-ben az Északatlanti Szövetség.

Bíró János (John Biro): az Amerikai Egyesült Államokban élt magyar. 1925-ben a *Hét* című magyar nyelvű lap szerkesztője.

Bíró Lajos (1880–1948): író, publicista. Pályáját radikális újságíróként mint Ady Endre barátja kezdte. Elbeszéléseiben, regényeiben, drámáiban a század eleji társadalmat bírálja. Bátran harcolt a háború ellen; híres, harcos vezércikkei a *Világ* című lap élén szerepet játszottak az 1918-as polgári demokratikus forradalom előkészítésében. 1918-ban Károlyi Mihály kormányának külügyi államtitkára lett. Később külföldön élt, Londonban filmírással foglalkozott, ott is halt meg. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Bismarck, Otto Eduard Leopold von Bismarck-Schönhausen, herceg (1815–1898): szélsőségesen reakciós német államférfi és diplomata, régi poroszjunker család leszármazottja. Az egységes német birodalom megteremtője, első birodalmi kancellárja (vaskancellár). A reakciós junker földbirtokosok s a nagyburzsoázia érdekeinek képviselője. A német munkásmozgalom ádáz ellensége. Ő vitte keresztül 1878-ban a német szociáldemokraták elleni „kivételes törvény" elfogadását.

Bleyer: salgótarjáni lakos, egy ellenforradalmár hadnagy 1922-ben megkorbácsolta.

Blum, Léon (1872–1950). francia író, kritikus, majd jobboldali szocialista politikus. A Dreyfus-ügy harcosaként tűnik fel cikkeivel, majd könyveivel, 1899-től a Szocialista Párt tagja, Jaurès oldalán részt vesz a párt lapja, az *Humanité* alapításában. 1918-tól parlamenti képviselő. 1920-ban — mikor pártjának kongresszusa a Kommunista Internacionáléhoz való csatlakozás mellett döntött — az azt ellenző és a Szocialista Partot megalapító kisebbség egyik vezetője. Az 1934. évi sikertelen fasiszta puccskísérlet után a tömegek nyomására kénytelen beleegyezni a kommunista párttal kötendő akcióegységbe, melynek alapján jött létre a Népfront. 1936-tól kétszer miniszterelnöke a Népfront-kormánynak. Kormánya teljesítette ugyan a követelések egy részét, de a Népfront programját végül nem hajtotta végre, nem érintette a nagytőke alapvető pozícióit, sőt tevékenységével utóbb magát a Népfrontot is bomlasztotta. Blum a spanyol köztársaság harcát hatha támadó nyugati be nem avatkozási politika egyik fő képviselője volt. A második világháború alatt a németek deportáltak A háború után mint a Szocialista Párt vezetője és a nemzetközi szociáldemokrácia egyik vezére folytatta antikommunista és szovjetellenes politikáját. 1946 decemberétől 1947 januárjáig harmadszor miniszterelnök.

Blum, Robert (1807–1848): német polgári demokrata politikus. Az 1848. évi német polgári forradalomban a frankfurti parlament balszárnyát alkotó demokraták vezetője, a parlament alelnöke. Részt vett az 1848 októberi bécsi felkelésben. A győztes osztrák ellenforradalom kivégeztette.

Boeskai István (1557–1606) erdélyi fejedelem. Mint váradi kapitány, a Habsburgokkal szövetkezve harcolt a török ellen, a tizenötéves háború 1595. évi győzelmes hadjáratát vezette. Basta császári tábornok rémuralma elleni tiltakozása miatt a prágai császári udvarba csalták, s csak két évi fogság után engedték szabadon. A hajdúk szabadságharcát a Habsburgok ellen fordította, s ehhez csatlakozott a köznemesek egy része is. 1605-ben Erdély, majd Magyarország fejedelmévé választották. Sikeres harcai után a Habsburgokkal megkötötte a bécsi békét, s a nemesi elnyomással szemben megvédelmezte a székelyeket és a hajdúkat, győzelmeinek kivívóit. A bécsi béke megkötése után hirtelen meghalt. Halálát a kortársak mérgezésnek tulajdonították.

Bodó Lajosné: dorozsmai lakos. 1930-ban letartóztattak, mert forradalom és parasztkormány eljövetelét hirdette.

Bolgár Elek (1883–1955): kommunista jogász, történész, egyetemi tanár, akadémikus, diplomata; 1906-ban a polgári szociológia éles bíralatával kezdte tudományos munkásságát. A Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik alapítója, a Tanácsköztársaság alatt külügyi népbiztoshelyettes, majd bécsi követ és egyetemi tanár; a Történelmi Materializmus Kutatóintézetének igazgatója. Az ellenforradalom hatalomra jutásakor Bécsbe, majd Berlinbe emigrál, később a Szovjetunióban — mint a rosztovi egyetem tanára — az egyetemes történetet és a diplomácia történetét tanulmányozta. Magyarországra a felszabadító szovjet hadsereg

tisztjeként tér vissza. Egyetemi tanárnak nevezik ki; 1947–1948-ban külügyi államtitkár, majd prágai, később londoni követ. Élete utolsó éveiben a marxista jogtörténet kérdéseivel foglalkozott. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Bonnet, Georges (1889–): francia reakciós politikus. 1937-től több ízben külügyminiszter. A fasiszta Németország előtt behódoló, annak agresszióját elősegítő poltitikát folytatott. A müncheni egyezmény, majd az 1938 decemberi párizsi Ribbentrop–Bonnet paktum egyik aláírója.

Bonomi: olasz miniszterelnök 1921-ben, majd átmenetileg közvetlenül a második világháború után is.

Borisz, III. (1894–1943): 1918-tól 1943-ig bolgár király. 1923-tól támogatta a fasiszta diktatúrát, 1935-től személyesen gyakorolta. A hitleri Németország oldalán belevitte országát a második világháborúba. 1943 tavaszán kapcsolatot keresett az angolszász hatalmakkal. A német főhadiszállásról visszatérőben tisztázatlan körülmények között halt meg.

Bourbonok: francia dinasztia, melynek tagjai Franciaországon kívül Spanyolországban és másutt is uralkodtak.

Böhm Vilmos (1880–1949): műszerész, szociáldemokrata vezető. A Magyar Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének titkára, az első világháború előtti években a Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. A Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár, a Berinkey-kormányban hadügyminiszter. A Tanácsköztársaság idején szocializáló, majd hadügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1919 júliusában bécsi követként tárgyalásokat folytat antant politikusokkal a proletárdiktatúra megdöntése érdekében. Mint volt hadügyi népbiztos, csak 1945-ben térhet haza. 1946-tól Magyarország stockholmi követe. Nem tért haza állomáshelyéről; Stockholmban halt meg.

Bölöni György (1882–1959): író, publicista, műkritikus; Kossuth-díjas. Pályafutását az első világháború előtt kezdte; a *Világ* című napilapnál dolgozott. Mint harcos ellenzéki publicista, írásaival részt vett az 1918–1919. évi forradalmak előkészítésében. A Tanácsköztársaság leverésétől a felszabadulásig emigrációban élt. Egy ideig a *Bécsi Magyar Újság* munkatársa, majd Párizsban vett részt a haladó, antifasiszta mozgalmakban. Szoros személyi kapcsolatban állt Károlyi Mihállyal. Mint Ady Endre barátja – szembeszállva Ady jobboldali átfestőivel, kisajátítóival – megírta a költő hiteles, maradandó értékű életrajzát, *Az igazi Ady* (1934). *Hallja kend, Táncsics* című könyvével a forradalmi hagyományokat élesztette. A felszabadulás után Magyarország hollandiai követe, majd az Irodalmi Alap igazgatója. Bátran szembeszállt az 1956. évi ellenforradalommal, melynek leverése után élete végéig mint az Irodalmi Tanács, valamint a Magyar PEN-Club elnöke és az *Élet és Irodalom* főszerkesztője küzdött a szocialista magyar irodalom megújulásáért.

Brailsford, Henry Noel (1873–1958): a *New Leader* című lap szerkesztője 1929-ben.

Brassai: rajzoló, díszlettervező.

Braun, Otto (1872–): német jobboldali szociáldemokrata vezető, publicista. Előbb szakszervezeti funkcionárius, majd a pártvezetőség tagja. 1913-tól

a porosz orszaggyűlés tagja 1919-tol tobbszor miniszter, majd Poroszország miniszterelnoke

Braun Róbert (1879–1936). tanár, szociológus. A *Huszadik Század* cimu folyóirat szerkesztője. Haladó szellemű falukutató szociografiai munkai úttorők voltak Magyarorszagon. Henry George múveit fordította és eszméit terjesztette. Leanya, Braun Éva a felszabadulás előestéjén a kommunista párt vértanújaként halt meg. Károlyi Mihály végrendelettervezetében az Alapitványi Tanács tagja.

Brecht, Bertolt (1898–1956): német író, koltó és kritikus, a XX szazad egyik legnagyobb drámairója

Briand, Aristide (1862–1932): francia allamférfi és diplomata. Tevékenységét a francia szocialista partban kezdte, amelyből mint renegatot 1906-ban kizártak. Ettől fogva külonféle polgari csoportosulásokban vett részt. A váltakozó kormanyokban huszonotszor volt miniszter, tizenkétszer miniszterelnok. Az elso világhaború után elsósorban mint szovjetellenes külpolitikus tevékenykedett Egyik vezetője volt a Népszovetségnek. Mint a páneurópa-mozgalom felújitója és tovabbfejlesztője, Franciaország hegemóniájara torekedett, de ha a helyzet úgy kívánta, ezt az elvét mindig alárendelte a szovjetellenességnek, amivel elósegítette a német imperializmus újbóli megszilárdulasát. 1926-ban a Nobel-békedíjjal tüntették ki, amellyel a polgári világ Stresemann német koztársasági kancellárral kotott locarnói szerzódését honorálta.

Broun, Heywood (1888–1939): amerikai újsagíró, egyike azoknak, akik 1930 januárjában Károlyi Mihályt – amerikai útja alkalmával – megérkezésekor fogadták.

Brown, John (1800–1859): amerikai farmer, a rabszolgasag megszuntetésének lelkes híve, harcosa. 1859-ben Virginiaban kis csoportjaval felkelést kísérelt meg a néger rabszolgak felszabadításáért, de leverték, és Brownt felakasztották. Neve a rabszolgaság elleni harc jelképe.

Brumbacher, Fritz: zurichi kommunista orvos. Konyvet irt Marxról és Bakunyinról.

Brunswick Lajos (1829–1889). táborszernagy

Brutus, Marcus Junius (i e. 85–42). római allamférfi és szónok.

Brüning, Heinrich (1885–): német reakciós politikus. A weimari koztársaságban a Keresztény Szakszervezeti Szovetség ügyvezetője, 1929-tól a parlamenti frakció elnoke. 1930-tól 1932-ig birodalmi kancellar. Szukségrendeletekkel kormányzott, a gazdasági vilagválság éveiben korlatozta a dolgozók politikai és gazdasági jogait. Az éleződott politikai válságot a munkásosztály – elsősorban a Kommunista Párt – elleni intézkedésekkel akarta megoldani. Kormánya egyengette a hatalomra torő fasiszták útját. 1934-ben emigrált. 1939-től 1951-ig az Amerikai Egyesult államokban, 1951-től a Német Szovetségi Koztársaságban egyetemi tanár.

Buchanan, Sir George William (1854–1924): angol diplomata 1910-tol 1918-ig Nagy-Britannia oroszországi nagykovete. Pétervári hivatalba lépésétől kezdve harcolt az orosz politikai élet németbarát irányzata ellen. Szazanov orosz kulugyminiszterrel együttműkodve jó kapcsolatokat létesített az

orosz burzsoázia angolbarát köreivel. Az 1917. évi februári forradalom után jó viszonyt teremtett az Ideiglenes Kormánnyal. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után nem volt hajlandó együttműködni a külügyi népbiztossággal, sőt összeesküvést próbált szervezni a szovjet hatalom ellen; fehérgárdistákat támogatott és bujtatott az angol nagykövetségen. 1918 januárjában visszatért Angliába.

Buchinger Manó (1875–1953): könyvkötő, a szociáldemokrata párt egyik vezetője, 1905-től központi titkára. Az opportunista politika egyik képviselője. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor kilépett a pártvezetőségből. A proletárdiktatúra után Bécsbe ment, ahonnan 1929-ben tért vissza. 1944 márciusáig a szociáldemokrata párt egyik országgyűlési képviselője volt. 1945-től a munkásegység álláspontjára helyezkedett. Élete végéig a Magyar Dolgozók Pártjának tagja és országgyűlési képviselő volt.

Buday Barna (1870–): hírlapíró, egy időben az OMGE titkára. Műveiben agrárpolitikai kérdésekkel foglalkozott.

Buday György (1907–1946): fametsző művész, a második világháború előtti években a Szegedi Egyetemi Fiatalok Művészeti Kollégiumának vezetője. A fasizmus elől Angliába emigrált, ott is halt meg a felszabadulás után.

Buharin, Nyikolaj Ivanovics (1888—1938): az OKP Központi Bizottságának tagja; a *Pravda* szerkesztője; a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja, majd elnöke. 1918-ban a „baloldali" kommunisták vezetője; 1928-tól a Szovjetunió Kommunista Pártján belüli jobboldali csoport feje. A jobboldal elleni harc során leváltják vezető funkcióiból. Az illegális trockista szervezkedés leleplezése után kizárják a pártból, és szovjetellenes tevékenység vádjával halálra ítélik, kivégzik.

Buisson, Ferdinand Édouard (1841–1932): francia tudós, a Sorbonne professzora. Több pedagógiai lexikon szerkesztője. 1927-ben Nobel-díjat kapott.

Burlett: a brüsszeli amerikai konzulátus munkatársa.

Búza Barna (1873–1945): ügyvéd, függetlenségi párti politikus, 1918. október 31-től 1919. március 21-ig a Károlyi-kormány földművelésügyi minisztere. Nevéhez fűződik az 1919. február 16-án megjelent „földosztásról szóló néptörvény", amely az 500 holdon felüli nagybirtok felosztását rendelte el. A törvény végrehajtására nem került sor.

Bülow, Bernard von, herceg (1849–1929): német diplomata és államférfi; 1897-től külügyi államtitkár, majd 1900-tól 1909-ig birodalmi kancellár és porosz miniszterelnök. A nagybirtokos és a nagytőkés osztály szövetségéért szállt síkra. A világ újrafelosztását követelő agresszív német imperializmus érdekeit képviselte. Kormányzása alatt — melyben a nemzeti liberálisok és konzervatívok blokkjára támaszkodott — tovább erősödött a monopoltőkések és junkerek érdekközössége. Külpolitikájában az imperialista fegyverkezés fokozását, a háború előkészítését szorgalmazta.

Byrnes, James Francis (1879–): demokrata párti politikus az Amerikai Egyesült Államokban. 1941-től a Legfelsőbb Bíróság tagja; 1945–1947-ben külügyminiszter, aktív szerepet játszott számos nemzetközi értekezleten, ő írta alá kormánya nevében a Magyarországgal kötött békeszerződést. Politikájában mindjobban eltávolodott a Szovjetunióval való együttműködéstől, az atomdiplomácia híve.

Byron, George Gordon, lord (1788–1824): nagy angol forradalmi romantikus költő. Fiatalon kiállt a korai angol munkásmozgalom (a luddíták) mellett. Csatlakozott az olasz forradalmi (carbonari) mozgalomhoz, majd részt vett a görög nép 1821–1829-es szabadságharcában; itt halt meg.

Caehin, Marcel (1869–1958): a nemzetközi és a francia kommunista mozgalom kiemelkedő személyisége. 1891-től vett részt a munkásmozgalomban, 1905-ben az egységes Francia Szocialista Párt (SFIO) egyik megalapítója. 1914-től parlamenti képviselő; 1912-től az *Humanité* szerkesztője, 1918-tól főszerkesztője. 1920-ban nagy szerepet játszott abban, hogy a francia szocialisták többsége a Kommunista Internacionálé oldalára állt, és megalakult a Francia Kommunista Párt. Ettől kezdve a párt Központi Bizottságának, a Politikai Irodának, majd a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja. 1923-ban élesen állást foglalt a Ruhr-vidék francia megszállása ellen. Jelentős szerepe volt az 1934. évi antifasiszta egységfront és a Népfront-kormány létrehozásában. Franciaország németfasiszta megszállása idején magas kora ellenére aktívan részt vett az ellenállási mozgalomban. 1946-ban az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke volt.

Caldwell, Robert J.: amerikai üzletember, egész sor nagyvállalat elnöke, igazgatósági tagja. A National Republican Club elnöke. Az Egyesült Államok ipari külön megbízottja volt Európában 1919-ben, továbbá Amerika gazdasági megbízottja Anglia és Közép-Európa részére. Az orosz menekülteket segítő amerikai bizottság szervezője és elnöke. Számos kitüntetést kapott európai országoktól. A politikai tudományok akadémiájának tagja, elnöke az American Mid-European Associationnek. Több könyve jelent meg ipari kérdésekről. Károlyi Mihályné 1924. évi amerikai felolvasó körútjának szervezője.

Caligula, teljes néven: Gaius Julius Caesar Caligula (12–41): 37-től 41-ig római császár. Rövid uralkodását kegyetlenség, pazarlás, esztelen intézkedések jellemezték.

Calles, Plutarco Elias (1870–): Mexikó haladó szellemű, munkás származású elnöke. Fizikai munkásként tanult, tanító, majd tanfelügyelő lett. Reformtervei miatt ellentétbe került a Diaz-kormánnyal, állását elvesztette. Mint földműves tovább foglalkozott politikával. Szoros kapcsolatban állt a mexikói munkáspárttal. Előbb Mexikó City polgármestere, majd Sonora állam kormányzója, egy ideig miniszter, 1924-től 1928-ig köztársasági elnök. Következetesen harcolt a papság politikai tevékenysége ellen.

Capone, Al: olasz származású hírhedt amerikai gengszterfőnök.

Carlyle, Thomas (1795–1881): skót származású angol történetíró és irodalomtörténész. Idealista, reakciós elveket vallott. Lebecsülte a néptömegek szerepét, a hőskultusz hirdetésével iskolát teremtett. Idealizálta a középkort, és ebből a szemszögből bírálta az angol kapitalizmus teremtette viszonyokat, de egy időben a chartista munkásmozgalomnak is pártját fogta.

Carnegie, Andrew (1835–1919): amerikai nagytőkés, acélkirály. 1892-ben Homesteadben kegyetlenül leverte az acélmunkások sztrájkját. Üzemeit 1901-ben eladta J. P. Morgannak (jelenleg: United Steel Corporation). Hatalmas vagyonának egy részéből jelentős jótékony célú, tudományos,

kulturális és művészeti alapítványokat létesített. Nevét a nemrég lebontott Carnegie Hall nevű hatalmas New York-i hangversenyterem tette világhírűvé, amelyben a leghíresebb művészek hangversenyein kívül felolvasásokat, gyűléseket is rendeztek.

Carransas: repülő (kötetünkben: 1928-ban).

Catilina, Lucius Sergius (i. e. 108–62): elszegényedett római patrícius, aki a szenátus arisztokrata többségének uralmával elégedetlen plebejus tömegekre támaszkodva igyekezett megszerezni a hatalmat. Cicero nagy politikai ellenfele, híres beszédeit Cicero a szenátusban Catilina ellen mondta el.

Cato: 1. Marcus Porcius „Censorius" (i. e. 234–149). 2. Marcus Porcius (i. e. 95–46). Római államférfiak.

Cavendish-Bentinck, Ruth: Károlyi Mihálynak és családjának jó ismerőse, barátja Londonban. Károlyi így emlékezik meg róla: „Mrs. Ruth Cavendish-Bentinck tanúsította a legnagyobb vendégszeretetet irántunk, és sok éven át hűséges barátunknak bizonyult. Harley Street-i házában mindig rendkívüli szívélyességgel szokott fogadni bennünket. Egzotikus szépség volt, magas és karcsú termetű, s mindig fekete ruhát viselt. Egykor harcos suffragette volt, és szívesen beszélt harcairól, melyeket a Pankhurstök oldalán vívott; Katust ez különösképpen érdekelte. Kifejezetten haladó jellegű politikai nézetei, a sznobizmussal és mindenfajta előítélettel szemben tanúsított ádáz ellenszenve – mindez igen üdítően hatott ránk. Mrs. Bentinck volt az, aki először fogadta H. Rakovszkij londoni szovjet követet és feleségét."

Chamberlain, Neville (1869–1940): angol konzervatívpárti, aktívan szovjetellenes államférfi. 1922-től több ízben miniszter, majd 1937-től 1940 május sáig miniszterelnök. Nagy szerepe volt a spanyol fasizmust segítő be nem avatkozási politika és a hitleri agressziót bátorító megbékélési politika folytatásában. Angol részről ő írta alá a müncheni egyezményt. Miniszterelnöksége idején a fasiszta hatalmak agresszív külpolitikája a háborús válság elmélyítéséhez, végül a második világháború kitöréséhez vezetett. Ezt Chamberlain tehetségtelen, korlátolt külpolitikája a fasiszta agresszoroknak adott engedményekkel kívánta elkerülni, illetve a nyugati hatalmak számára a „megbékélést" megvásárolni és a fasiszta Németországgal és Olaszországgal szovjetellenes megegyezésre jutva, agressziójukat a Szovjetunió ellen irányítani. Terve nem sikerült, s a második világháború kitörése után – az angol csapatok norvégiai kudarca miatt – lemondásra kényszerült.

Chambord, Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonnée d'Artois (1820–1883): bordeaux-i herceg, francia trónkövetelő, a Bourbon-család idősebb ágának utolsó sarja, X. Károly unokája. 1830-ban 1848-ban és 1873-ban a legitimisták (akik V. Henriknek nevezték) eredménytelenül kísérelték meg trónrajuttatását. Emigrációban halt meg.

Chaplin, Charles Spencer (1889–): angol származású, nagy amerikai haladó filmszínész és rendező. Filmjeivel és magatartásával a kisemberek védelmében már a két világháború között hozzájárult a gazdasági válság következményeinek feltárásához és a fasizálódási törekvések elleni harchoz. A politikai zaklatás miatt és a háborús politika elleni tiltakozásul 1952-ben

elhagyta az Amerikai Egyesült Államokat és Svájcban telepedett le. Művészi munkásságát a haladás és a világbéke szolgálatába állította. 1954-ben nemzetközi Lenin-békedíjjal tüntették ki.

Chiappe, Jean (1876–1940): francia politikus, hosszabb ideig Párizs rendőrprefektusa.

Churchill, Winston Leonard Spencer (1874–): angol konzervatívpárti politikus és államférfi. 1910-től többször miniszter (kereskedelemügy, belügy, tengerészetügy, hadügy stb.), illetve miniszterelnök. 1919-től 1921-ig mint hadügyminiszter a Szovjet-Oroszország elleni katonai intervenció szervezésének egyik legfőbb mozgatója volt Angliában, s a fiatal szovjet állam legádázabb ellenségeként lépett fel. 1926-ban jelentős szerepet játszott a nagy angliai általános sztrájk leverésében, majd 1926–1927-ben élharcosa volt a konzervatív kormány által szervezett szovjetellenes provokációknak. 1929 és 1939 között nem töltött be miniszteri funkciót, mert Baldwinnel és Chamberlainnel szemben ellenzéki álláspontot képviselt. Szembehelyezkedett Chamberlainnek a hitlerista agresszorok előtti teljes behódolást jelentő politikájával, és síkraszállt Anglia védelmének megszervezése és az agresszív hatalmakkal szembeni katonai fellépés mellett. Felismerte, hogy a fasiszta Németország katasztrofális veszélyt jelent a brit birodalom számára. 1939-ben tengerészetügyi miniszter lett, majd Chamberlain kapituláns politikájának teljes csődje után miniszterelnökké nevezték ki; 1940 és 1945 között a háború tartamára alakított koalíciós kormány feje. A második világháború éveiben – bár korántsem szűnt meg a Szovjetunió és a kommunisták ádáz ellenfele lenni – felismerte, hogy az előző kormányok kapituláns politikájának következtében katonailag teljesen felkészületlen Angliát csak a jelentékeny katonai erőt képviselő Szovjetunióval való szövetség mentheti meg. Ezért az Amerikai Egyesült Államok támogatásának megszerzése mellett (Atlanti Charta) – a szovjetellenes hitleri agresszió napján (1941. június 22) a rádióban Anglia szolidaritását fejezte ki a Szovjetunió mellett –, és néhány héttel később (1941. július 12) egyezményt kötött a Szovjetunióval a Németország elleni háborúban való együttműködésről. Majd kormánya az 1942. május 26-án aláírt angol–szovjet szerződéssel szoros szövetséget létesített a Szovjetunióval. A háború során az a taktika vezette, hogy a Szovjetunió – nagy áldozatokat hozva – gyengüljön meg a Németország elleni háborúban. Így vélte megvalósítani a brit birodalom háború utáni európai vezető szerepének biztosítását. Ennek érdekében éveken keresztül akadályozta a Szovjetuniót tehermentesítő európai második front létrehozását. Részt vett a Hitler-ellenes koalíció államfőinek három nagy konferenciáján (Teherán, Jalta, Potsdam). Az 1945 nyarán tartott választásokon pártja kisebbségben maradt, kormánya megbukott. 1946. március 5-én az Amerikai Egyesült Államok-beli Fultonban tartott hírhedt beszéde jeladás volt a szovjetellenes hidegháború megindítására. 1951-től – a konzervatív párt választási győzelmétől – 1955-ben történt leváltásáig ismét miniszterelnök. Ezalatt a Szovjetunió és a népi demokratikus országok elleni hidegháborús politikát követte, hozzájárult a német imperializmus feléledéséhez, és szorosan együttműködött az Amerikai Egyesült Államokkal, a Szovjetunió és a népi demokráciák elleni agresszív tervek kidolgozásában és végrehajtásában.

Cicero, Marcus Tullius (i. e. 106—43): író és politikus, a legnagyobb római szónok. Neve kétezer éve az ékesszólás jelképe.

Clemenceau, Georges (1841—1929): szélsőségesen reakciós francia politikus, a „tigris", 1906-tól 1909-ig és 1917-től 1920-ig miniszterelnök, „a győzelem atyja". Az orosz és a magyar tanácsköztársaságok elleni intervenció egyik legfőbb és legkevésbé válogatós eszközű szervezője. A párizsi békekonferencia elnöke.

Clerk, Sir George Russel: angol diplomata; 1919-ben prágai követ. 1919 októberében Magyarországra érkezett, ahol az antant megbízásából tárgyalt az uralkodó körökkel, amelyeket az antant „parlamentáris" színezetű diktatúrára, a fehérterror „szalonképessé tételére" akart rábírni. Közvetítésével megalakult az ellenforradalmi pártok átmeneti „koncentrációs" kormánya, a Huszár-kormány.

Coligny, Gaspard de Châtillon (1519—1572): a francia hugenották (protestánsok) egyik vezetője. Az 1572. augusztus 24-i Szent Bertalan-éji vérengzés során meggyilkolták.

Coolidge, Calvin (1872—1933): amerikai köztársaságpárti államférfi. 1921-től alelnöke, 1923-tól 1929-ig elnöke az Amerikai Egyesült Államoknak. Elnöksége az amerikai „virágzás" (prosperity) és egyben a bel- és külpolitikai reakció fokozódó előretörésének időszaka volt.

Cooper: amerikai mérnök. Egyike azoknak a szakembereknek, akik a húszas években a Szovjetunióban dolgoztak.

Coriolanus, Gnaeus Marcius (i. e. V. század eleje): a római történelem legendás alakja, a hazája ellen forduló embernek nevében is szállóigévé lett típusa. Elvakult patrícius, a plebejusok kérlelhetetlen ellensége. Shakespeare drámát írt róla, amelyet magyarra Petőfi Sándor fordított le.

Cortez, Hernando (1485—1547): spanyol conquistador, elszegényedett nemesi család sarja. 1519 és 1522 között meghódította és elpusztította Mexikó területén az indián nép azték birodalmát.

Coudenhove-Kalergi, Richard Nicolaus, gróf (1894—): kozmopolita német politikus, a páneurópa-mozgalom alapítója és szószólója. 1950-től az Európai Parlamentáris Unió főtitkára.

Crassus, Marcus Licinius (i. e. 114—53): római bankár és politikus. A Spartacus vezette rabszolgalázadás leverésének egyik vezetője.

Cromwell, Oliver (1599—1658): kiváló angol államférfi és hadvezér, az angol polgári forradalom vezető egyénisége.

Cukor, George (1899—): magyar származású filmrendező az Amerikai Egyesült Államokban.

Cyrano de Bergerac: Edmond Rostand azonos című drámájának főhőse. Rostand-t Savinien Cyrano de Bergerac (1619—1655) párizsi születésű szatirikus író és szabadgondolkodó élete ihlette e dráma megírására.

Czakó Ambró (1887—): vallás-bölcsész, publicista. Ciszterci szerzetes volt, 1915-ben kilépett a rendből. 1918—1919-ben főiskolai tanár; az ellenforradalom uralomra jutásakor elmozdították. A *Független Szemle* szerkesztője; annak betiltása után Bécsben, majd Kanadában, Torontóban él, ahol a

Tárogató című lap szerkesztője. A második világháború alatt a Kanadai Magyar Demokratikus Szövetség alelnöke.

Czernin, Ottokár, gróf (1872–1932): osztrák diplomata, az első világháborúban Románia hadbalépéséig bukaresti követ, majd 1916 decemberétől 1918 áprilisáig az Osztrák-Magyar Monarchia külügyminisztere. 1918-ban részt vett a breszt-litovszki béketárgyalásokon. A Monarchia teljes vereségének elkerülése s a német nyelvterület Habsburg-hegemóniájának visszaszerzése érdekében különbéke-tárgyalásokat kezdeményezett, sikertelenül.

Czigány Zoltán: író; Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Czóbel Ernő (1886–1953): marxista tudós, tanár, a munkásmozgalom történetének kiemelkedő kutatója. Már az első világháború előtt és alatt tagja a szociáldemokrata pártnak; részt vesz a Galilei-kör munkájában, a baloldali munkás- és diákmozgalomban. A Tanácsköztársaság idején – mint parancsnok – harcol a Vörös Hadseregben; az ellenforradalom győzelme után börtönbe vetik, majd 1922-ben fogolycsere útján kerül a Szovjetunióba. Moszkvában a Marx–Engels Intézet egyik vezető munkatársa. A felszabadulás után hazatért, és a marxizmus–leninizmus klasszikus műveinek magyar nyelvű kiadását irányította.

Csáky István, gróf (1894–1941): horthysta diplomata. 1935-től 1939-ig a külügyminisztérium kabinetirodájának vezetője, 1938 decemberétől 1941-ig külügyminiszter, a hamarosan katonai támadással megszegett magyar–jugoszláv „örök barátsági" szerződés aláírója.

Csernyák Imre (1885–): repülőszázados. Az 1918. október 25-én megalakult katonatanács egyik vezetője, 1918. december 3-ától alelnöke; a belgrádi fegyverszüneti bizottság tagja. A Tanácsköztársaság leverése után emigrált.

Csernoch János (1852–1927): bíboros-hercegprímás. 1912-től hercegprímás, 1914-től bíboros. Többször országgyűlési képviselő, a balkáni terjeszkedés propagálója, az első világháború lelkes híve. A Tanácsköztársaság ellen szervezkedő titkos ellenforradalom résztvevője.

Cservenka Miklós (1871–1920): vasmunkás, a Vas- és Fémmunkások Szövetségének titkára, a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja. 1919 októberében lett a szociáldemokrata párt titkára. Az ellenforradalmi különítmények garázdálkodása ellen beérkezett panaszok ügyében tiltakozott a hatóságoknál, ezért 1920 januárjában három fehérterrorista elhurcolta lakásáról, és ismeretlen helyen meggyilkolta.

Csicserin, Georgij Vasziljevics (1872–1936): szovjet diplomata. Egyetemei elvégzése után a cári külügyminisztériumban, majd Németországban külügyi szolgálatban dolgozik. 1904-ben kapcsolódott a munkásmozgalomba, 1905-ben lett az Oroszországi Szociáldemokrata Párt tagja. 1914-ig a mensevikeket támogatta, a háború alatt vált internacionalistává, háborúellenes propagandatevékenységet fejtett ki, és kapcsolatban állt európai baloldali szociáldemokrata csoportokkal. 1917 végére teljesen magáévá tette a bolsevik eszméket; 1918. május 30-ától külügyi népbiztos. Nevéhez és munkájához számos jelentős diplomáciai esemény és siker fűződik, különösen a Szovjet-Oroszországot körülvevő diplomáciai

elszigeteltség és gazdasági blokád feloldása terén. 1930 júliusában betegsége miatt visszavonult.

Daladier, Édouard (1884—): radikálispárti, szovjetellenes, antikommunista francia politikus. 1933-tól többször miniszter, illetve miniszterelnök. Politikájával támogatta a hitleri agressszió előtti behódolást. 1938-ban francia részről aláírta a münchení egyezményt; miniszterelnök volt még 1939 szeptemberében, a második világháború kitörésekor is, melynek közvetlen előestéjén illegalitásba szorította a francia kommunistákat, s mandátumaiktól megfosztotta képviselőiket. Súlyos felelősség terheli Franciaország felkészületlenségéért és összeomlásáért a második világháborúban. (Az elmúlt években — antikommunista nézeteit fenntartva, de a Szovjetunió háborús áldozatait s érdemeit elismerve — fellépett a német újrafegyverkezés és De Gaulle antidemokratikus kormánya ellen.)

Bálnoki Miklós Béla (1890—1948): vezérezredes, Horthy Miklós katonai irodájának főnöke, majd az 1. magyar hadsereg parancsnoka. Az 1944. október 15-i nyilaspuccs után átállt a szovjet hadsereghez. Debrecen felszabadítása után hazatért. Csatlakozott a Magyar Nemzeti Függetlenségi Fronthoz. Mint „pártonkívüli" képviselő tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1944 december 22-étől 1945 őszéig az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke. A debreceni koalíció jobbszárnyának egyik vezetője

Danies: a Héjjas-kulonítményhez tartozó fehérterrorista.

Dániel Arnold (1878—): kozgazdasági író, főként a földkérdéssel és az agrárszocializmussal foglalkozott. Több kozgazdasági és szociológiai munkája jelent meg a *Huszadik század*ban. A húszas évek óta külföldon élt. Tagja volt a második világháborúban Londonban a Nemzetkozi Ügyek Királyi Intézetében megalakult csoportnak, melynek feladata Kozép- és Délkelet-Európában végrehajtható mérsékelt földreform kidolgozása volt.

Danszky százados: fehérterrorista 1919-ben.

Dante, Alighieri (1265—1321): nagy olasz költő. Nagy műve a *Divina Commedia* (Isteni Színjáték), ennek első részéből — *Inferno* (Pokol) — többször idéz Károlyi Mihály

Darányi Kálmán (1886—1939): nagybirtokos, miniszterelnok, az OMGE igazgatósági tagja. 1936 októberétől 1938 májusáig miniszterelnok Elődjének, Gömbös Gyulának politikáját folytatva, tovább építette a fasiszta rendszert. 1937 novemberében a fasiszta Németországban folytatott tárgyalásai után Győrött bejelentette a kormány fegyverkezési programját, amely előkészítette Magyarország részvételét a második világháborúban.

Darlan, François-Jean (1881—1942): kollaborans francia tengernagy és politikus. 1939—1940-ben a francia hadiflotta parancsnoka, 1940-ben a vichyi kormány tengerészetügyi minisztere és miniszterelnok-helyettese. Bár 1942-ben Algériába szökött és átállt az amerikaiakhoz, ez nem feledtette Hitler-barát, fasiszta politikáját, a francia nép ellen elkovetett árulását Egy francia hazafi megolte.

Darvas József (1912—): író, publicista, politikus, Kossuth-díjas A harmincas évek elején a népi írók baloldalához tartozott, részt vett a féllegális

kommunista folyóirat – a *Gondolat* – szerkesztési munkáiban (1936–1937). Jelentős szociográfiai és szépirodalmi műveket alkotott. A felszabadulás után a Nemzeti Parasztpárt egyik baloldali vezetője. 1947-től 1956-ig többször miniszter. Országgyűlési képviselő; 1956-tól 1960-ig az Országos Béketanács elnöke. A Magyar Írók Országos Szövetségének elnöke.

Darwin, Charles Robert (1809–1882): angol természetbúvár, a modern biológia egyik legnagyobb alakja; a korszerű származástan (darwinizmus) megalapítója. Munkásságát a reakció és az egyház élesen támadta, a marxizmus klasszikusai viszont igen nagyra becsülték.

David, Jacques-Louis (1748–1825): francia klasszicista festő, Napóleon császár udvari festője.

Dawes, Charles Gates (1865–1951): amerikai bankár, köztársasági párti politikus. Számos tröszt és bankház igazgatója. A német jóvátételt megállapító bizottság elnöke (1923–1924), a Dawes-terv (l. ott) kidolgozója. 1925-től 1929-ig az Amerikai Egyesült Államok alelnöke, 1929-től 1932-ig angliai nagykövete.

Deák Ferenc (1803–1876): államférfi, liberális politikus, jogász; az osztrák uralkodóházzal való 1867. évi kiegyezés előkészítője. 1833-tól az országgyűlés tagja és 1844-ig az országgyűlési ellenzék egyik vezére. Liberális ellenzéki elveket hirdetett. 1848-ban a Batthyány-kormány igazságügyminisztere. Fékezni igyekezett a forradalmi események továbbfejlődését, mérsékelni próbálta Kossuth politikáját, elítélte a fegyveres szabadságharcot. Az abszolutizmus első éveit kehidai birtokán töltötte. 1854-ben Pestre költözött, ahol – visszautasítva a felajánlott hivatalokat – passzív rezisztencia álláspontjára helyezkedett. Az 1861-ben összehívott országgyűlésen követelte a 48-as törvények visszaállítását. Azonban a Határozati Párttal szemben a Felirati Párt élén amellett foglalt állást, hogy követeléseiket Ferenc József császárhoz vitt feliratban foglalják össze. Ezzel ismételten lemondott az ország tényleges függetlenségéről, s elismerte annak a Ferenc Józsefnek királyi hatalmát, aki az 1848-as követeléseket még ebben az enyhe, békés formában is visszautasította. 1865-ben írt híres húsvéti cikkéből is a magyar birtokos osztály békülési készsége csendül ki. Kiemelkedő szerepet játszott az 1867. évi kiegyezésben – ekkor kezdték a haza bölcsének nevezni.

Déat, Marcel (1894–1955): francia jobboldali szocialista, majd a hitleristákkal együttműködő politikus, 1936-ban – a francia szocialista párt tagjaként – miniszter. 1939-ben a fasiszta Németországgal való megegyezés mellett szállt síkra. A második világháború alatt a vichyi kormány kollaboráns politikájának egyik jellegzetes képviselője; 1944-ben munkaügyi miniszter. Németországba szökött, 1945-ben távollétében halálra ítélték.

De Gaulle, Charles-André-Joseph-Marie (1890–): francia tábornok és politikus, a francia köztársaság elnöke. A francia fináncoligarchia angolszász orientációjú köreivel állt kapcsolatban. Könyvet írt az ütőképes, mozgó hadviselésről. A második világháború elején mint ezredes páncélos hadosztályparancsnok, 1940 júniusában tábornok és hadügyi államtitkár. Franciaország összeomlásakor Londonba emigrált, ahol megalakította a

Szabad Franciaország Bizottságot (1942 júliusától: Harcoló Franciaország), melynek élén a francia ellenállási mozgalom vezetőjeként lépett fel. Az angol–amerikai csapatok 1942 őszi észak-afrikai győzelmei után székhelyét Algérjába tette át, ahol 1943 júniusáig a Francia Nemzeti Felszabadító Bizottság elnöke, majd 1944 júniusában a megalakult ideiglenes francia köztársasági kormány feje és a francia fegyveres erők parancsnoka lett. A normandiai partraszállás után visszatért Franciaországba, ahol 1945 októberében a Negyedik Köztársaság miniszterelnöke lett. A demokratikus erők előretörése 1946. januárjában – mivel diktatorikus rendszer létrehozására törekedett – lemondásra kényszerítette. Az 1958 májusi algériai államcsíny után ismét a politikai élet előterébe lépett, és a nemzeti egység, a közrend biztosítása és Franciaország nagysága helyreállításának jelszavával 1958 júniusában kormányt alakított. 1958 szeptemberében elfogadtatta a polgári demokráciát erősen megnyirbáló új alkotmányt. 1958 decemberében az új alkotmány alapján létrehozott Ötödik Köztársaság elnökévé választották. Azóta a sajátosan reakciós „elnöki köztársaság" kiépítésével kísérletezik, a nyugatnémet kormánnyal szövetkezik az atlanti tömbön belül. Ragaszkodik a francia atomhatalomhoz; az 1963-as moszkvai szovjet–amerikai–angol részleges atomcsendszerződést nem írta alá.

Delaisy: francia közgazdász, író.

Dénes István (1889–1963): ügyvéd, gazdasági és politikai író, politikus. 1922-től országgyűlési képviselő, parasztpárti programmal. Az 1926. évi választáskor megbukik az Egységes Párt jelöltjével szemben. 1930 végén megalapította a szegény- és középparaszti programmal fellépő Független Parasztpártot. Több munkája jelent meg a magyarországi parasztság helyzetéről.

Dénes Lajos: haladó pedagógus, a Károlyi-kormány alatt tankerületi főigazgató. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Dessewffy Emil, gróf (1873–): 1892-től országgyűlési képviselő, főrendiházi tag.

Deterding, Sir Henry (1866–1939): holland származású, angollá lett nemzetközi olajmonopolista. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a bakui olajmezők megszerzésének érdekében pénzelte Gyenyikin ellenforradalmi bandáit. Hitler egyik legjelentősebb külföldi támogatója volt a Szovjetunió elleni agresszió előkészítésében.

De Valera, Eamon (1882–): ír polgári politikus. 1917 óta képviselő; mint az Írország függetlenségéért harcoló Sinn Fein Párt elnökét az angolok többször bebörtönözték. 1919-től 1922-ig az ír forradalmi kormány elnöke. Pártja kettészakadása után a baloldali csoport vezetőjeként országa teljes függetlenségéért harcolt, majd az általa alapított polgári ellenzéki párt parlamenti vezetője lett. 1932-től 1937-ig az Ír Szabad Állam elnöke, majd 1937-től 1948-ig a Hitler-ellenes háborúban semleges álláspontra helyezkedő ír kormány elnöke és külügyminisztere. 1951-től 1954-ig és 1957-től 1959-ig miniszterelnök. 1959-ben köztársasági elnöknek választották.

Dewey, John (1859–1952): amerikai filozófus és szociológus professzor, a pragmatizmus irányzatának feje, az instrumentalizmus kidolgozója. Egyike azoknak, akik Károlyi Mihályt 1930 januárjában – amerikai útja alkalmával – megérkezésekor fogadták.

Diaz, Armando (1861–1928): olasz tábornagy, 1917 novemberétől vezérkari főnök és hadseregfőparancsnok. 1918-ban csapatai a Piave folyó mellett győzelmet arattak a felbomlóban levő osztrák–magyar hadsereg felett, amelynek főparancsnokságával 1918. november 4-én Páduában fegyverszünetet kötött.

Diaz, Porfirio (1830–1915): reakciós mexikói államférfi, tábornok. 1877-től 1880-ig, majd 1884-től 1911-ig köztársasági elnök; az ország teljhatalmú diktátora. Kormányzása alatt Mexikót kiszolgáltatta az Amerikai Egyesült Államok befolyásának. 1911-ben a forradalmi mozgalom fosztotta meg a hatalmától, s kényszerítette emigrációba.

Dickens, Charles (1812–1870): angol író, a XIX. század egyik nagy realista regényírója.

Dienes László (1889–1953): marxista egyetemi tanár, író, könyvtárigazgató. A Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik alapító tagja. A Tanácsköztársaság idején a főváros egyik népbiztosa, majd az országos könyvtárügyek vezetője. 1919-től 1945-ig Bécsben, Kolozsvárott, Berlinben, végül Moszkvában élt emigrációban. 1946-tól haláláig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár igazgatója. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Dienes Pál (1882–1952): matematikus, egyetemi tanár. 1919 után Angliában élt. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Dimitrov, Georgi (1882–1949): a nemzetközi és a bolgár munkásmozgalom kimagasló vezetője. Munkásszülők gyermeke, nyomdász. 1902-től tagja a Bolgár Szociáldemokrata Pártnak; egyik alapítója (1903) a bolgár forradalmi marxista pártnak, s 1909-től a Központi Bizottság tagja. 1923-ban a munkások és parasztok szeptemberi felkelésének egyik irányítója, amelynek leverése után emigrációba kényszerült. Ettől fogva a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságában dolgozik, 1935-től 1943-ig annak főtitkára. Neve az egész világon a lipcsei perben vált ismertté. 1933-ban a német fasiszták a Reichstag épülete felgyújtásának hamis vádjával letartóztatták, s nagy kommunistaellenes perrel akarták hatalmukat megerősíteni. Dimitrov a per során elmondott beszédében leleplezte a német fasizmus imperialista, népellenes voltát, és bebizonyította a vád valamennyi hazugságát, szemébe mondva ezt a tanúként megjelent tettesnek, Göring birodalmi gyűlési elnöknek. A széles körű nemzetközi tiltakozó mozgalom és a Szovjetunió segítségével 1934-ben kiszabadult. Károlyi Mihály és az emigrációban élő más haladó magyarok is küzdöttek Dimitrov életéért, a német fasizmus gaztettének leleplezéséért. 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán – mint a fő napirendi pont szónoka – részletesen kifejtette a kommunista pártok feladatait a fasizmus és a háború ellen, a demokráciáért és a békéért. Mint az Internacionálé főtitkára irányította a kommunista pártok harcát a munkásegységért és az azon alapuló

széles antifasiszta népfrontért. A Bolgár Kommunista Párt vezetőjeként irányította az 1942-ben megalakult bolgár népfront antifasiszta harcát. Miután a bolgár nép a Kommunista Párt vezetésével 1944 szeptember 8-án magához ragadta a hatalmat, visszatért Bulgáriába. 1946-tól haláláig a Bolgár Kommunista Párt főtitkára és a minisztertanács elnöke.

Diner-Dénes József (1857–1937): szocialista publicista, hírlapíró, műkritikus és művészettörténész, a szociáldemokrata párt tagja. Több folyóirat – köztük a *Szocializmus* – munkatársa. Előbb az *Élet*, majd 1906-tól 1910-ig a *Munka Szemléje* című népszerű szociológiai sorozat szerkesztője. Hírlapírói és publicisztikai tevékenységet a *Neues Pester Journal*ban fejtett ki. A Károlyi-kormány külügyi államtitkára volt, a Tanácsköztársaság megbízásából Párizsba ment, később Amerikába emigrált. Egy ideig munkatársa a *Populaire* című párizsi szocialista lapnak. Művészettörténeti munkáit a történelmi materialista szemlélet jellemzi. Írásaiban a korszerű művészetet és irodalmat propagálta.

Diogenész, szinopéi (i. e. 404–323): a „cinikusok" híres képviselője. A hanyatló athéni osztálytársadalom elleni tiltakozását koldus életmódjával és erkölcsi tanításával fejezte ki. A tudományokat lebecsülte, a végsőkig kiélezte a természet és a kultúra ellentétét.

Doblhoff Lilly: Horthy Miklósról írt dicsőítő életrajzot.

Dollfuss, Engelbert (1892–1934): osztrák reakciós, szélsőjobboldali politikus, előbb földművelésügyi miniszter, majd kancellár és külügyminiszter Nevéhez fűződik az 1934. évi februári bécsi munkásfelkelés leverése, amely után feloszlatta a munkásszervezeteket és a parlamentet, fasiszta jellegű diktatúrát vezetett be. Az Ausztria bekebelezésére törekvő fasiszta Németországgal kiéleződött viszony idején a szintén fasiszta Olaszország felé közeledett, és 1934 márciusában Olaszország és Magyarország képviselőivel aláírta a római egyezményt. 1934. július 25-én az osztrák nácik sikertelen puccskísérletük során meggyilkolták.

Don Carlos (1545–1568): II. Fülöp spanyol király fia, akit elmebetegsége és atyja elleni állítólagos összeesküvése miatt a madridi Alcazarba zártak, ahol rövidesen meghalt. Tragikus sorsát – erősen idealizálva – több drámaíró feldolgozta, legismertebb Schiller *Don Carlos* című drámája, amelynek alapján írta Verdi hasonló című operáját.

Doriot, Jacques (1888–1945): francia fasiszta politikus. Az első világháború után a Francia Kommunista Párt tagja, ahonnan 1932-ben mint trockistát kizárták; rövidesen szélsőjobboldali lett. 1936-ban megalapította a fasiszta jellegű Francia Néppártot. 1940-től 1944-ig kiszolgálta a német megszállókat, 1944-ben Németországba szökött, ahol egy bombatámadáskor meghalt.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics (1821–1881): nagy orosz regényíró.

Dotty: Baldwin felesége.

Doumergue, Gaston (1863–1937): francia politikus. 1893-tól képviselő; 1902-től többször miniszter, majd miniszterelnök. 1924-től 1931-ig köztársasági elnök, 1934-ben – a Daladier-kormány bukása után – rövid ideig miniszterelnök.

Dózsa György (? –1514): az 1514. évi magyarországi parasztháború vezetője és hadvezére, a magyar nép történetének egyik legnagyobb alakja.

Drake, Sir Francis (1540–1596): híres angol tengerész, sikeres kalóztámadásaival vált ismertté. 1570-től fontos szerepet játszott a tengeri hatalomért folyt angol–spanyol háborúban; 1588-ban a spanyol hadiflottát legyőző angol hajóhad egyik parancsnoka volt. 1577 és 1581 között körülhajózta a földet.

Dreiser, Helen: Th. Dreiser felesége.

Dreiser, Theodore (1871–1945): haladó szellemű, kiemelkedő amerikai regényíró. Műveit – elsősorban az *Amerikai tragédiát* – az amerikai átlagember tragikus sorsának leleplezése mellett a szocialista jövőbe vetett humanista hit hatja át. 1930-ban nyilatkozatban foglalt állást a kommunista párt programja mellett; 1932-ben nagy leleplező munkát írt az amerikai imperializmusról; következetesen harcolt a fasizmus térhódítása ellen. 1945-ben belépett a kommunista pártba.

Dreyfus, Alfred (1859–1935): francia vezérkari tiszt. 1894-ben provokációs pert indítottak ellene, kémkedés és hazaárulás hamis vádjával lefokozták, és életfogytiglani deportálásra ítélték. Az ügyben szereplő egyik koronatanú az anyai ágon magyar származású Walsin-Esterházy volt. A pert soviniszta és antiszemita uszítás kísérte. Az ártatlan Dreyfust a megmentésére indult széleskörű tömegmozgalom eredményeként 1906-ban felmentették és rehabilitálták.

Duclos, Jacques (1896–): a nemzetközi és a francia munkásmozgalom egyik jelentős vezetője, a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára. 1921-től a Francia Kommunista Pártnak, 1926-tól a párt Központi Bizottságának tagja; 1931 óta a Központi Bizottság titkára és a Politikai Bizottság tagja. 1935-től 1943-ig a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja. A második világháború idején a francia ellenállási mozgalom egyik kiváló vezetője. Az 1944 augusztusi párizsi felkelés egyik szervezője. 1946-tól 1958-ig a kommunista párt parlamenti frakciójának vezetője. 1959-től szenátor. Jeles történész, több – munkásmozgalommal és a francia történelemmel foglalkozó – cikk és tanulmány szerzője.

Duczynska Ilona (1897–): az első világháború alatt mint bölcsészhallgató a Galilei-kör tagja, az antimilitarista mozgalom egyik vezetője. Összeköttetést létesített a nemzetközi munkásmozgalom balszárnyának zimmerwaldi irányzatával. Forradalmi tevékenységéért 1917 végén letartóztatták, és két évi börtönbüntetésre ítélték. A polgári demokratikus forradalom győzelmekor szabadult. 1918-ban – megalakulásakor – csatlakozott a Kommunisták Magyarországi Pártjához. A Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbiztosság munkatársa. 1919 után emigrált. Az Angliai Magyar Tanács tagja 1944-ben. Kanadában él.

Duhamel, Georges (1884–): polgári individualista, pacifista francia író, a Francia Akadémia tagja.

Duncan, Isadora (1878–1927): amerikai táncosnő, a XX. század táncreformjának elindítója, a szabad tánc első és egyik legnagyobb képviselője.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után rokonszenvét nyilvánította a szovjet állam iránt; 1921–1924 kozott a Szovjetunióban élt, ott iskolát szervezett, és táncait forradalmi motívumokkal gazdagította.

Duranti: a *New York Times* szemleírója.

Ebert, Friedrich (1871–1925): német jobboldali szociáldemokrata politikus. 1913-tól 1919-ig a szociáldemokrata párt elnoke, 1918-ban miniszterelnok, majd a weimari koztársaság első elnoke (1919–1925). Nagy szerepe volt a német munkásosztály forradalmi megmozdulásainak fegyveres leverésében.

Eckhardt Tibor (1888–): foldbirtokos, reakciós politikus, az első világháború alatt egy erdélyi megyében szolgabíró. 1919-ben az aradi és a szegedi ellenforradalmi kormány sajtófőnoke. A Tanácskoztarsaság utan Siófokon a fővezérség kulpolitikai osztályának vezetője. 1920-tól 1922 októberéig a Miniszterelnokség sajtófonoke. Az Ébredő Magyarok Egyesuletének egyik alapítója, 1923-tól 1927-ig elnoke. Az 1923-ban alakult Fajvédő Párt egyik vezetője. 1928-tól a Revíziós Liga igazgatója. 1931-ben Gaal Gastonnal megalakítja a kisgazdapartot, és 1932-tól annak elnoke. Horthy 1936-ban titkos tanacsossá nevezi ki elismeréséul annak, hogy a gyilkos uszítasokkal kapcsolatban alló magyar kormany rosszul álló ugyét–az 1934-es marseille-i merénylet, Sandor jugoszláv király és Barthou francia miniszter életét kioltó gyilkossag után – népszovetségi fodelegátusként Genfben képviselte. 1941-ben a Kallay-kormany és Horthy személyes megbízásaból az Amerikai Egyesult Államokba megy, hogy ott – mint az angolszasz orientació újdonsult híve – kapcsolatokat épitsen ki. A felszabadulas óta mint a nyugaton dolgozó ellenforradalmi csoportok egyik vezetője, provokációs tevékenységet folytat Magyarorszag ellen.

Eden, Sir Robert Anthony (1879–). angol konzervatívparti politikus, államférfi; 1935-ben a népszovetségi ugyek tarca nélkuli minisztere, 1936-tól 1938-ig kulügyminiszter. 1937 utan Chamberlain kormányában szembehelyezkedett a német agresszorok elotti teljes behódolast kovető politikaval, melyet elsosorban a miniszterelnok képviselt, 1938. február 20-án tuntetően kilépett a kormányból. 1939–1940-ben gyarmatugyi, majd 1940-től 1945-ig W. Churchill kormanyában ismét kulugyminiszter. Komoly szerepe volt az 1941. évi angol–szovjet egyuttmükodési és az 1942. évi szovetségi szerződés létrehozasaban. 1941 decemberben Moszkvaba utazott, ahol megbeszéléseket folytatott a szovjet kormany vezetőivel. Részt vett a masodik világhaború alatt a szovetséges hatalmak valamennyi fontosabb értekezletén. 1951-től 1955-ig külugyminiszter és miniszterelnok-helyettes, majd W. Churchill visszavonulasa utan miniszterelnok. Ebben az időszakban tevékenyen részt vett a Szovjetunió és a népi demokratikus államok elleni agressziós tervek kidolgozásaban és valóra váltásában, a német militarizmus felélesztésében. 1956-ban az Egyiptom elleni – angol–francia–izraeli – fegyveres tamadás egyik fó szervezője, az agresszió kudarca után megbukott.

Ehrenburg, Ilja Grigorjevics (1891–) kiemelkedo szovjet iró, publicista, békeharcos. A Béke Világtanacs alelnoke.

Einstein, Albert (1879–1955): német fizikus, a modern elméleti fizika egyik megalapítója, a természettudományok egyik legnagyobb átalakítója.

Nobel-díjas professzor, számos tudományos akadémia és társaság tagja. A német fasizmus elűldözte hazájából, s élete végéig az Amerikai Egyesült Államokban élt; Princetonban volt professzor. Korszakalkotó tudományos munkássága megerősítette a dialektikus materializmus álláspontját, jóllehet Einstein filozófiai nézeteiben nem volt következetes materialista. Egész életében rendkívül aktív tevékenységet fejtett ki az emberi haladás, a béke, majd az atomenergia békés felhasználása érdekében.

Eisenhower, Dwight David (1890–): amerikai köztársasági párti államférfi, tábornok, 1953-tól 1961-ig az Amerikai Egyesült Államok elnöke. 1933-tól 1935-ig a vezérkarban, 1940-ig a Fülöp-szigeteken szolgált. A második világháború alatt előbb az észak-afrikai, majd az észak-afrikai és a földközi-tengeri amerikai haderők főparancsnoka. 1944–1945-ben a nyugat-európai szövetséges haderők főparancsnoka, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagja. 1945-től 1948-ig az Amerikai Egyesült Államok hadseregének vezérkari főnöke. 1950-től 1952-ig az európai NATO-haderők főparancsnoka. 1952-ben megválasztották, 1956-ban újra választották az Amerikai Egyesült Államok elnökének.

Eizenstein, Szergej Mihajlovics (1898–1950): kiváló szovjet filmrendező, esztéta és pedagógus. A szovjet filmművészet egyik úttörője. A *Patyomkin páncélos* (1925) című remekműve – a szocialista realista filmművészet első klasszikus alkotása – új korszakot nyitott a filmművészet történetében.

Ellenbogen; osztrák szocialista képviselő.

Endre, II. (uralkodott: 1205–1235): magyar király.

Engels, Frigyes (1820–1895).

Enghien, Louis Antoine Henri de Bourbon-Condé, duc d' (1772–1804): francia herceg. Condé herceg seregében harcolt a nagy francia forradalom ellen. 1804-ben francia csendőrök (német területen) Napóleon parancsára elfogták, s Franciaországban – összeesküvés vádjával – elítélték és kivégezték. Napóleon célja a herceg kivégeztetésével az emigráns Bourbonok és híveik megfélemlítése volt, ellenfelei ugyanakkor ürügyül használták fel a harmadik franciaellenes koalíció szervezésének gyorsítására.

Eötvös, József, báró (1813–1871): író, költő, államférfi. A magyar kritikai realizmus első nagy alakja. Aulikus családjával szakítva, már fiatalon a liberális átalakulásért harcolt. A negyvenes években a felsőházi ellenzék tagja; 1848-ban a Batthyány-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, de a forradalmi eseményektől megriadva, elhagyta az országot. 1867-ben ismét vallás- és közoktatásügyi miniszter lett, megalkotta az általános és kötelező népoktatási és a zsidók egyenjogúságáról szóló törvényeket. Mint író – szembefordulva a művészi öncélúság elvével – az író társadalmi hivatását hirdette.

Erdei Ferenc (1910–) agrárközgazdász, Kossuth-díjas akadémikus; 1958-tól a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára. 1934-től részt vett az akkor kibontakozó mozgalomban. A Márciusi Front balszárnyán állott, és az 1939-ben megalakult Nemzeti Parasztpárt baloldalának egyik vezetőjeként együttműködött a kommunistákkal. 1945-ben a parasztpárt alelnöke, majd főtitkára, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere;

1948-ban államminiszter, majd földművelésügyi, illetve igazságügyminiszter. 1955–1956-ban miniszterelnok-helyettes. Országgyűlési képviselő.

Erhard, Ludwig (1897–): egyetemi tanár, gazdaságpolitikus. A német Keresztény Demokrata Unió (CDU) egyik vezetője 1949-től a Német Szovetségi Koztársaság gazdaságugyi minisztere, majd 1963-tól kancellárja.

Ernst, Morris: Károlyi Mihály New-York-i ugyvédje.

Ernst, Ottó (1862–1926): német pedagógus és író.

Ernszt Sándor (1870–1944): pápai prelátus, a magyarországi keresztényszocialista mozgalom egyik vezetője. 1918 februárjában a Keresztény Szocialis Párt egyik alapítója; 1919-ben tagja az Antibolsevista Comitének, 1930–1931-ben népjóléti, majd vallás- és kozoktatásügyi miniszter.

Erzberger, Matthias (1875–1921): német polgári politikus, a Centrumpárt balszárnyának vezetője. 1918. november 11-én Németország nevében ő irta alá a compiègne-i fegyverszunetet. 1919–1920-ban pénzügyminiszter. Állást foglalt a versailles-i békeszerződés rendelkezéseinek teljesítése mellett; nemzetkozi konfliktus kirobbantására torő ellenforradalmár nacionalista tisztek meggyilkolták.

Eskütt Lajos: a kisgazdapárt egyik titkára és 1921-ben Nagyatádi Szabó István fo d-nuvelésugyi miniszter személyi titkára. Mint ilyen, fő szervezője a Földművelésugyi Minisztérium panamainak, amelyek során a gabona- és állatkiviteli engedélyek kiadásából tízmillió aranykoronát harácsoltak ossze. (A panamákról Bethlen is tudott, de hagyta őket „kifejlődni", hogy a megfelelő alkalommal Nagyatádiék ellen fordíthassa.) Eskütt Lajost 1921. szeptember 12-én letartóztatják, s mint fővádlottat allítják bírósag elé. A panamaügyet eltussoljak, Eskutt azonban nem nyugszik bele, hogy politikai karrierje befejeződott. Felajánlanak neki szazezer dollárt, hogy utazzék külfoldre, ő azonban ezt visszautasítja. Ekkor zsarolás vádjával ismét letartóztatják, és 1924 őszén tárgyalják ügyét. (A tárgyaláson Nagyatádinak is meg kellett volna jelennie, aki a korülotte kavargó botrany miatt lemondott, és néhány nap múlva birtokán meghalt.) A parlamentben az ugy korul a testulet funkcionálását hónapokra majdnem megbénító óriási kavarodás keletkezett, amelybe a Bethlen-kormany csaknem belebukott. Eskuttet végul is ot évre ítélték, majd — hogy hallgatását biztosítsák — elmegyógyintézetbe zárták, ahonnan csak a felszabadulás után kerult ki.

Esterházy Miklós, herceg (1869–1920): foldbirtokos, főrendiházi tag.

Esterházy Móric, gróf (1881–1957): nagybirtokos, politikus, 1917 májusában Tisza István lemondatása után IV. Károly kiralý miniszterelnokké nevezte ki. A valasztójog erősen korlátozott kiterjesztésével próbálta a tómeg elégedetlenségét leszerelni. 1917 augusztusában átadta helyét Wekerle Sándornak. A két haború kozt mint képviselő a kormányzat konzervatív bírálója volt. 1945 után par holdon gazdalkodott, az 1956. évi októberi ellenforradalom után Svájcba disszidált, ott halt meg.

Esterházy Pál, herceg (1901–): az Esterházy-hitbizomány (a felszabaduláskor 221 451 hold) utolsó ura volt. A népbíróság 1949-ben a demokratikus állam-

rend megdöntésére irányuló szervezkedés és más bűncselekmények miatt tizenöt évi börtönbüntetésre ítélte. Az 1956. évi októberi ellenforradalomkor disszidált. Jelenleg ausztriai birtokán él.

Faludy György (1913–): költő, műfordító és publicista. Nevét Villon balladáinak szabad átköltésével és népszerűsítésével tette ismertté. A második világháború idején emigrációban élt. 1946-ban tért haza Magyarországra. 1956 óta Londonban él.

Faragó László (1896–): nyomdai tisztviselő, jogász. 1920-tól vesz részt a magántisztviselők mozgalmában, 1922-től a szociáldemokrata pártban. Csaknem két évtizedig a Magyarországi Magántisztviselők Országos Szövetségének alelnöke. A felszabadulás után egy ideig országgyűlési képviselő.

Farkas: börtönőr Horthyék zalaegerszegi internáló táborában.

Farkas Gejza (1872–1934): egyetemi tanár, a budapesti tudományegyetem élettani intézetének igazgatója. Nevezetesek a mezőgazdasági munkások táplálkozására vonatkozó vizsgálatai.

Fatty: amerikai filmszínész.

Fazekas Károly: Károlyi Mihály titkára. Segített emlékiratai megírásában.

Fazekas Sámuel (1887–1937): újságíró, szerkesztő.

Feakins: Károlyiné 1924-es amerikai útjának egyik szervezője.

Fedorov, Nyikolaj: a moszkvai rádió kommentátora 1944-ben.

Fenner, Brockway: angol képviselő 1930-ban.

Fényes László (1871–1945): polgári demokratikus politikus, hírlapíró. A front mögötti visszaéléseket leleplező, *Az Est*ben megjelent vezércikkei nagy népszerűséget szereztek számára a hadsereg és a flotta legénységében, de itthon is; 1917-ben időközi választáson képviselő lett. 1918-ban a polgári demokratikus forradalom idején a Károlyi-párthoz tartozott, a Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár. Az ellenforradalom hatalomra jutása után a fehérterror gyilkosságainak egyik legaktívabb leleplezője. A Tisza-gyilkosság vádjával hét évet töltött „vizsgálati fogságban", majd még a Horthy-bírák is kénytelenek voltak felmenteni. Sajtóperek, üldözések elől Bécsbe, Párizsba, majd Amerikába emigrált, ahol továbbra is szenvedélyesen küzdött a Horthy-rendszer hazugságai és terrorja ellen.

Ferenc Ferdinánd (1863–1914): Habsburg főherceg, Rudolf trónörökös halála után (1889) az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse. 1914. június 28-án Bosznia fővárosában, Szarajevóban megszemlélte az ott folyó provokációs hadgyakorlatokat. Ekkor ölte meg őt és feleségét Gavrilo Princip, szerb diák. A merénylet ürügyet szolgáltatott a Monarchia kormányának a Szerbia elleni háború kirobbantásához, ami az első világháborúhoz vezetett.

Ferenc József I. (1830–1916): 1848-tól haláláig Ausztria császára és Magyarország királya. A Habsburg-dinasztia tagja.

Festetics Sándor, gróf (1876–?): rövid ideig hadügyminiszter Károlyi Mihály kormányában. 1931-től egységespárti képviselő, 1934-től a nyilaskeresztes (nemzetiszocialista) párt vezére.

Fierlinger, Zdenek (1891—): csehszlovákiai államférfi, 1937-től 1939-ig Csehszlovákia moszkvai nagykövete. Hazája német fasiszta megszállása után emigrált, s tagja lett a Londonban székelő cseh kormánynak. 1945-től a Csehszlovák Szociáldemokrata Párt elnöke, majd a két munkáspárt egyesülésétől (1948) a Csehszlovák Kommunista Párt elnökségének tagja, 1945—1946-ban miniszterelnök; 1946-tól 1953-ig miniszterelnök-helyettes; 1953 óta a nemzetgyűlés elnöke.

Fiseher, Louis (1896—): amerikai újságíró. A harmincas évek első felében járt a Szovjetunióban. Egy időben amerikai lapok moszkvai tudósítója.

Flieder: csehszlovák követ.

Floh: a chilei magyarok egyesületének titkára, az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom Központi Végrehajtó Bizottságának tagja.

Foch, Ferdinand (1851—1929): francia marsall, 1917-ben a francia hadsereg vezérkari főnöke, 1918-ban a franciaországi antant haderők parancsnoka, 1919-ben az antant haditanácsának vezetője. A Szovjet-Oroszország elleni intervenciós politika egyik szószólója.

Fogarasi Béla (1891—1959): marxista filozófus, akadémikus, egyetemi tanár, Kossuth-díjas. 1918-ban az elsők között lépett be a Kommunisták Magyarországi Pártjába. A Tanácsköztársaság idején a felsőoktatás átszervezésén dolgozott. A felszabadulás után a *Társadalmi Szemle* szerkesztője, 1955-től a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, 1957-től a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja.

Ford, Henry (1863—1947): amerikai nagytőkés; a tömegtermelés, a futószalagrendszer, a munka nagyfokú specializálásának első megszervezője. Az 1920-as években új tőkés bérezési és munkaszervezési rendszert vezetett be a munkaintenzitás nagyfokú növelése érdekében. Ugyanakkor az úgynevezett profitrészesedés fizetésével nagyfokú szociális demagógiát folytatott, melyben sok reformista szakszervezeti vezető a szocializmus amerikai útját látta. A gyáraiban dolgozó munkások 1941-ig nem lehettek szakszervezeti tagok. Az amerikai fasiszta szervezetek egyik legfőbb támogatója volt.

Foucher: Franciaország hivatalos főküldötte Magyarországon a Károlyi-per idejében. A Károlyi-perben ugyanis egyik vádként szerepelt Károlyi Mihály állítólagos kapcsolata a franciákkal az első világháború alatt. Foucher küldött jelentést a kormányának Windischgraetz parlamenti beszédéről, melynek állításait Clemenceau cáfolta meg Batthyány Tivadarnak küldött táviratában: „Egyetlen szót sem mondtam mindabból, amit Windischgraetz herceg nekem tulajdonít."

Fouquier-Tinville, Antoine-Quentin (1746—1795): a nagy francia forradalom nagy alakja; a jakobinus diktatúra egyik vezető személyisége, Robespierre híve. Kérlelhetetlenül harcolt a forradalommal szemben fellépő irányzatok ellen. A Forradalmi Törvényszék tizennégy volt bírájával együtt kivégezték.

Fourier, François-Marie-Charles (1772—1837): nagy francia utópista szocialista. a burzsoá társadalom kiváló kritikusa; a falanszter-elmélet megalkotója,

Fox, G. (1625—1691): a kvékerek (quakerek) szektájának alapítója.

Földes Ferenc (1910–1943): pedagógus, az illegális kommunista mozgalom aktív pártmunkása. Egyetemi tanulmányai alatt Párizsban a baloldali diákmozgalomban, hazatérése után a KIMSZ-ben dolgozott. A Horthy-rendszer bírósága 1934-ben börtönbe vetette. A második világháború alatt egyik szervezője az antifasiszta népfrontnak, a Magyar Történelmi Emlékbizottságnak, majd az 1942. március 15-i háború és fasizmus elleni tüntetésnek. Büntetőszázaddal Ukrajnába hurcolták, ahol 1943 januárjában életét vesztette. *A munkások, parasztok kulturális helyzete Magyarországon* című művében sokoldalúan vizsgálta az ipari proletárok és szegényparasztok gyermekeinek részvételét a közép- és felsőoktatásban, leleplezve a magyarországi iskolarendszer mélységes antidemokratizmusát és antihumanizmusát.

Földes Jolán (1902–): írónő.

Franchet d'Esperay, Louis-Félix-Marie-François (1856–1942): Franciaország marsallja, az első világháborúban a nyugati hadszíntéren hadseregparancsnok; 1918 júniusától az antant balkáni haderőinek főparancsnoka. 1918 novemberében ő kötötte meg a Károlyi-kormánnyal Belgrádban a magyar fegyverszüneti szerződést. 1919-ben a magyarországi megszálló antant csapatok parancsnoka, a Magyar Tanácsköztársaság ellen indított intervenció egyik szervezője, később a francia intervenciós haderők irányítója Szovjet–Oroszország déli részén.

Francia Kiss Mihály: kecskeméti kulák, fehérterrorista. A Magyar Tanácsköztársaság után a kecskeméti ellenforradalmi vérengzések egyik vezetője; később a Prónay-különítmény tagja.

Franco, y Bahamonde Francisco (1892–): Spanyolország fasiszta diktátora.

Frank, Leonhard (1882–): haladó szellemű német elbeszélő. Háborúellenes, pacifista állásfoglalása miatt az első világháború éveiben, majd a fasizmus uralomra jutása után is emigrációba kényszerült. 1950-től újra otthon – a Német Szövetségi Köztársaságban – él. 1955-ben a Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Díjjal tüntette ki.

Freud, Sigmund (1856–1939): világhíres osztrák idegorvos és pszichiáter. A mélylélektani irányzat (pszichoanalízis) megteremtője.

Friedrich István (1883–1951): gépgyáros, álforradalmár, majd ellenforradalmi politikus. 1918-ban a Károlyi-kormányban hadügyi államtitkár. 1919 augusztusában a Peidl-kormányt eltávolító puccs vezetője, 1919. augusztus 7-től november 23-ig miniszterelnök. Kormánya befejezte a Peidl-kormány által elkezdett burzsoá restaurációt, és előkészítette Horthy bevonulását Budapestre. A Huszár-kormányban (1919 november–1920 március) hadügyminiszter. Ezután legitimista politikussá lesz, 1920 februárjában kilép a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából, és az ellenzéki legitimista képviselőkkel külön pártot alakít (Keresztény Nemzeti Párt). 1921-ben a Tisza-per (l. ott) egyik vádlottja, de a vádat elejtik ellene. A második királypuccs után rövid időre letartóztatják. A felszabadulásig minden választáson Budapesten szerez mandátumot mint „keresztény ellenzéki" képviselő.

Frigyes, II. (Nagy) (uralkodott 1740–1786): porosz király, a felvilágosult abszolutizmus kiemelkedő képviselője, a porosz katonai-bürokratikus államszervezet alapjainak kiépítője.

Fuller: kormányzó az Amerikai Egyesült Államokban. Az ő bírósága ítélte halálra Saccót és Vanzettit.

Fülöp, II. (uralkodott: 1556–1598): spanyol király, a protestantizmus elleni és Spanyolország európai hegemóniájáért folyó harc kíméletlen vezetője. A feudális egyházi reakció egyik legfanatikusabb képviselője.

Fürst Sándor (1903–1932): a magyar forradalmi munkásmozgalom, a Kommunisták Magyarországi Pártja kiemelkedő harcosa. 1926-tól az illegális Kommunista Párt tagja. 1928-ban a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagjává lett. E minőségben főként a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség munkáját irányította. Tevékenységéért több ízben letartóztatták. 1932-ben Sallai Imrével együtt bíróság elé állították és kivégezték.

Gaál Gaszton (1868–1932): nagybirtokos, 1906-tól országgyűlési képviselő; az agráriusok egyik szószólója. Az 1931-ben újjászervezett kisgazdapárt egyik vezetője.

Gábor Andor (1884–1953): Kossuth-díjas kommunista költő, író, publicista, műfordító, a forradalmi munkásmozgalom odaadó harcosa. Már az első világháború előtt feltűnt verseivel, ma is népszerű operett-dalszövegeivel, sanzonjaival, humoreszkjeivel, vígjátékaival. Műveiben a könnyed humorizálás mellett mindinkább helyet kapott a kíméletlen metsző gúny, éles szatíra, a szenvedélyes társadalombírálat. Részt vett az 1919. évi proletárforradalomban, melynek leverése után Bécsbe, majd Németországba emigrált. Előbb a *Bécsi Magyar Ujság*ba és a *Proletár* című lapba írt éles hangú cikkekben leplezte le a Horthy-rendszert, majd éveken át volt a *Pravda* berlini tudósítója. A fasizmus németországi uralomra jutása után a Szovjetunióba emigrált, ahol a magyar emigránsok *Új Hang* című irodalmi folyóiratát szerkesztette. A felszabadulás után tért haza Magyarországra, és újabb irodalmi művekkel és publicisztikai írásokkal vette ki részét a szocializmus építéséből.

Galilei, Galileo (1564–1642): kiváló olasz csillagász, fizikus, matematikus; a modern mechanika megalapozója. Számos csillagászati felfedezést tett; a fizika tudományát teljesen új ismeretelméleti alapokra fektette. Kopernikusz heliocentrikus elméletének védelmezője. Az inkvizíció által üldözve és fogva tartva élete végéig folytatta tudományos munkásságát.

Galsworthy, John (1867–1933): Nobel-díjas angol író. *Forsyte Saga* című regényciklusában az angol uralkodó osztály, a nagypolgárság és az arisztokrácia életének keresztmetszetét, típusainak realista rajzát adja egy család nemzedékeinek sorsában.

Gambetta, Léon Michel (1838–1882): francia politikus, a polgári köztársaság híveinek egyik vezetője.

Garami Ernő (1876–1935): jobboldali szociáldemokrata politikus; 1899-től a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja, a *Népszava* főszerkesztője, a *Szocializmus* szerkesztője. 1918. október 31-étől a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány kereskedelmi minisztere. Elkeseredett harcot folytat a proletárforradalom meggátlásáért. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor

emigrál, és aktív szerepet játszik az ellenforradalom szervezésében. A Peidl-kormány igazságügyminisztere, a Clerk-féle tárgyalásokon a szociáldemokrata párt nevében aláírja azt a megállapodást, mely előkészíti Horthy bevonulását Budapestre. Sokáig emigrációban él, 1929-ben visszatér Magyarországra, és ismét átveszi a *Népszava* szerkesztését, majd rövid idő múlva visszavonul. 1931-ben ismét emigrált.

Garbai Sándor (1879–1947): kőműves. 1903-tól 1919-ig a MÉMOSZ elnöke, 1910-ben a Munkásbiztosító Pénztár elnöke. A polgári demokratikus forradalom után a lakásépítési bizottság elnöke, a szociáldemokrata párt centrumának egyik vezetője. A Tanácsköztársaság idején a Kormányzótanács és a Szövetséges Központi Intéző Bizottság elnöke. A Peidl-kormányban közoktatásügyi miniszter. A Friedrich-puccs után előbb Ausztriába, majd Franciaországba emigrál, ahol a centrista Világosság szervezet (l. ott) vezetője, majd eltávolodik a munkásmozgalomtól.

Garbo, Greta (1905–): világhírű svéd filmszínésznő.

Garibaldi, Giuseppe (1807–1882): olasz szabadsághős, az egységes Olaszország egyik megteremtője; az olasz nemzeti felszabadító és forradalmi demokratikus mozgalom történelmi vezéralakja.

Garison, Wiliam Lloyd (1805–1879): a rabszolgaság elleni küzdelem kiemelkedő harcosa a XIX. században, az Amerikai Egyesült Államokban.

Gascoigne, John: Anglia magyarországi követe 1945-ben.

Gellért Hugó (1892–): magyar származású amerikai kommunista festő és grafikus. A két világháború között az amerikai forradalmi művészgárda tagja. Harcos, megrázó erejű grafikai lapjai ma is a szocializmus eszméit szolgálják.

Gergely, XIII. (1502–1585): 1572-től pápa. Nagy szerepet játszott az ellenreformáció megszervezésében. Ő hagyta jóvá a Julian-naptár reformját, így jött létre a Gergely-naptár.

Gerő Ernő (1898–): közgazdász. 1918 óta tagja a kommunista pártnak, a Tanácsköztársaság leverése után részt vesz a párt illegális munkájában, az ellenforradalmi bíróság 15 évre ítéli. Az orosz–magyar fogolycsere egyezmény alapján a Szovjetunióba kerül. Bekapcsolódik a Kommunista Internacionálé munkájába. 1945-ben hazatér Magyarországra. Számos vezető beosztásban dolgozik. 1956-ig tagja a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának, többször miniszter, illetve miniszterelnök-helyettes. A személyi kultusz idején elkövetett súlyos törvénysértések miatt 1962. augusztusában kizárták a párt tagjai sorából.

Gessler, Hermann: a svájci monda szerint Schwyz és Uri kantonokban a Habsburg király zsarnok helytartója. Póznára tűzött kalapját megsüvegeltette a néppel (Gessler-kalap). A svájci nép fellázadt ellene, és Tell Vilmos nyilával megölte.

Gibarti, Louis: a Nemzetközi Munkássegély főtitkára.

Glesswein Sándor (1856–1923): pápai prelátus, publicista, politikus. A keresztényszocialista mozgalom egyik megalapítója Magyarországon. A Szent

István-Akadémia és a Magyar Béke-Egyesület elnöke. Az első világháború utolsó éveiben a háború ellen foglalt állást; kapcsolatba került Szabó Ervinnel és a Galilei-körrel. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalomban a Nemzeti Tanács tagja. Az ellenforradalom első éveiben több ízben fellépett a fehérterror ellen. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Gillis: a Labour Party titkára a harmincas években.

Giolitti, Giovanni (1842–1928): olasz polgári államférfi, a liberális párt vezetője. 1892-től öt ízben miniszterelnök. A munkásmozgalmat reformista vezetők segítségével választójogi és munkaügyi reformokkal igyekezett leszerelni. Az általa is előkészített fasizmus uralomra jutása után (1922) visszavonult az aktív politikai tevékenységtől.

Glaeser, Ernst (1902–): német író. A 902-esek (1928) című és más társadalomkritikai haladó szellemű regényeiben az ifjúság helyzetét tárta föl az első világháború alatti és utáni időkben. 1933-ban Svájcba emigrált; visszatért a Német Demokratikus Köztársaságba.

Glücklich Vilma (1872–1927): a magyarországi feminista mozgalom jelentős alakja. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Goebbels, Joseph Paul (1897–1945): német fasiszta politikus, háborús főbűnös. Már az 1920-as években hitlerista propagandát fejtett ki fasiszta lapokban, 1928-tól a náci párt birodalmi gyűlési képviselője és propagandavezetője; 1933-tól – Hitler uralomra jutása után – propagandaminiszter. A nemzetiszocialista ideológia terjesztésének irányítója, a faji üldözések egyik fő propagátora volt. A sajtót, a színházat, a filmet, a könyvkiadást a hitlerista uszítás szolgálatába állította. Neve szorosan összeforrott a könyvégetés „gondolatával", a német fasizmus rémtetteivel. 1945 áprilisában a felelősségrevonástól félve, öngyilkos lett.

Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832).

Goldfinger Ernő: építész, Londonban él.

Goldziher Ignác (1850–1921): világhírű orientalista, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia és számos külföldi tudós társaság tagja. Kora egyik legnagyobb sémi filológusa. Megalapította a modern kritikai módszerekkel dolgozó iszlámtörténetet (a mohamedán vallási eszmék fejlődését azonban önmagukban véve, a társadalmi tényezőktől elszakítottan vizsgálta). Az arab nyelvtudományról, a zsidó és mohamedán filozófiáról, a zsidó mítoszokról szóló munkáinak nagy részét németül jelentette meg.

Gorkij, Maxim (eredeti nevén: *Peskov* Alekszej Maximovics) (1868–1936): világhírű orosz író, a szocialista realizmus megalapozója, a szovjet irodalom első klasszikusa; világviszonylatban is a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszakos jelentőségű megörökítője. Műveit az igazság szenvedélyes szeretete, a valóság leplezetlen, hű ábrázolása, a világ megváltoztatásának harcosan humanista indulata s az emberi lélek mély ismerete jellemzi.

Gován Ödönné: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Gömbös Gyula (1886–1936): szélsőségesen reakciós, fajvédő, fasiszta politikus; a fehérterror és a magyarországi fasizmus egyik vezető alakja; a totális fasiszta diktatúra bevezetésének kezdeményezője és irányítója. Az első világháborúban vezérkari százados, 1919 januárjától az ellenforradalmi MOVE elnöke, a Tanácsköztársaság idején az ABC tagja; a szegedi ellenforradalmi kormányban államtitkár; a fehérterror szervezésének és a fasiszta rendszer kiépítésének egyik fontos szereplője. Mint Horthy bizalmasa, fontos szerepet játszott a királypuccsok leverésében. 1922-ben csatlakozott az Egységes Párthoz, de túlságosan liberálisnak találva Bethlen „konszolidációs" politikáját, hamarosan otthagyta a kormánypártot, és 1923-ban megalapította a Fajvédő Pártot. 1928-ban visszatér az Egységes Pártba, hamarosan hadügyi államtitkár, majd hadügyminiszter; 1932-ben miniszterelnök. Kormányát a legféktelenebb soviniszta uszítás és szociális demagógia jellemezte. Kormányprogramjában – az úgynevezett „Nemzeti Munkaterv" 95 pontjában – a földreformtól kezdve a munkanélküliség megszüntetésén keresztül a titkos választójogig fűt-fát ígért, gyakorlatilag pedig olasz és német mintára a totális fasizmus bevezetését tűzte ki célul. Ennek érdekében fel akarta számolni a szociáldemokrata pártot és a szakszervezeteket, fasiszta tömegpárt kialakítására törekedve. A kormánypártot Nemzeti Egység Pártjának nevezte el; 1935-ben „Nemzeti Munka- központ" cégérrel a párt „munkástagozatát" is megszervezte. Kalandorpolitikája 1934-ben, a jugoszláv király marseille-i gyilkosával való kapcsolata miatt, nemzetközi botrányt okozott. Demagógiája mellett kormányzását terror, az erőszak fokozása jellemezte. Külpolitikailag a legreakciósabb államokkal való szövetséget kereste, és szélsőségesen soviniszta, irredenta politikáját folytatta. Így építette ki a magyar uralkodó körök kapcsolatát a fasiszta Olaszországgal, majd Hitlerék uralomra jutása után Németországgal. 1933-ban a külföldi államférfiak közül elsőként látogatta meg Hitlert, és 1934-ben titkos német–magyar gazdasági egyezményt kötött, mellyel növelte Magyarország gazdasági függőségét Németországtól. Magyarország sorsát politikailag és gazdaságilag a Berlin–Róma tengelyhez fűzte.

Göndör Ferenc (1885–): jobboldali szociáldemokrata. Az *Ember* című hetilap szerkesztője, a Tanácsköztársaság megdöntése után emigrál. *Ember* címmel az emigrációban is lapot ad ki.

Görgey Artúr (1818–1916): honvéd tábornok, az 1848–1849. évi szabadságharc alatt több ízben a honvéd hadsereg főparancsnoka és hadügyminiszter. A szabadságharc első időszakában számos jelentős haditett vezetője, majd mindinkább a Kossuth Lajossal szemben álló erők egyik vezetője. Felkészült hadvezér volt, de mindig megvetette és lebecsülte a népben levő forradalmi erőket és a dinasztiával és az uralkodó körökkel való megegyezésre törekedett. 1849. augusztus 13-án mint a maga számára kierőszakolt diktátori hatalom birtokosa, Világosnál minden feltétel nélkül letette a fegyvert az orosz cári csapatok előtt. Míg a szabadságharc elfogott vezetőit és honvéd tábornokait sorra kivégezték, ő kegyelmet és osztrák császári kegydíjat kapott. Emlékirataiban és más írásaiban igyekezett tisztára mosni 1848–1949-es szerepét. Az uralkodó osztályok Kossuthtal szemben reálpolitikusnak próbálták feltüntetni, a haladó magyar közvélemény azonban mindig árulónak tartotta.

Göring, Hermann Wilhelm (1893–1946): „birodalmi tábornagy", német fasiszta politikus, a birodalmi gyűlés elnöke, a légierő főparancsnoka, porosz miniszterelnök. Az első világháborúban repülő, utána polgári légiforgalmi pilóta, majd elmegyógyintézetbe jut. A birodalmi gyűlési palota felgyújtásának megszervezője. Hatalma éveiben mérhetetlen vagyont harácsolt össze. Mint háborús bűnöst a nürnbergi perben halálra ítélték. Kivégzése előtt cellájában megmérgezte magát.

Götz Irén, Dienesné: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Gracchusok; Tiberius Sempronius (i. e. 162–?133); Gaius Sempronius (i. e. 153–121), haladó gondolkodású római politikusok és államférfiak, néptribunok. Mindketten a földreform következetes hívei.

Granovszkij, Alekszandr: Párizsban élt – orosz emigráns – filmrendező. Egy időben a berlini Piscator Színház tagja.

Grant, Alfred: a Reuter-iroda tudósítója 1943-ban.

Green, William (1873–1952): bányász, amerikai munkásáruló szakszervezeti vezető. 1924-től haláláig az AFL elnöke, mindvégig a tőkések érdekeinek kiszolgálója.

Grénier, Marcel: francia kommunista.

Gromiko, Andrej Andrejevics (1909–): szovjet államférfi, diplomata. 1943–1946-ban a Szovjetunió követe az USA-ban. 1946–1948-ban a Szovjetunió állandó képviselője az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsában; 1947-től 1952-ig külügyminiszter-helyettes; 1952–1953-ban a Szovjetunió követe Nagy-Britanniában; 1953-tól 1957-ig a külügyminiszter első helyettese; 1957-től külügyminiszter; a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának tagja.

Grünwald Béla (1839–1891): politikus, publicista és történetíró; a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1878-tól képviselő, az Apponyi Albert vezette Mérsékelt Ellenzék tagja, az erőszakos magyarosítás híve volt. Az erős polgári állam intézményeinek kiépítéséért küzdött. Párizsban öngyilkos lett.

Gulácsy György: a Független Kisgazdapárt nemzetgyűlési képviselője, belügyi államtitkár. 1945-ben pártja szónoka Károlyi Mihály történelmi érdemeinek törvénybe iktatásakor.

Gurkin: a Szovjetunió gárdaőrnagya.

Gusztáv Adolf, VI.: Svédország jelenlegi királya. A Bernadotte-ház tagja.

Gyetvai János (1889–): újságíró, író. 1919 óta vesz részt a forradalmi munkásmozgalomban. A Tanácsköztársaság idején a *Vörös Katona* című lap főszerkesztője. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrál. Először néhány európai ország kommunista mozgalmában, majd az Amerikai Egyesült Államok kommunista mozgalmában vesz részt, az *Új Előre* című kommunista lap főszerkesztője. 1946-ban tért haza Magyarországra, azóta a közélet különböző posztjain vett részt az ország építésének munkájában.

Gyöngyösi János (1893–1951): demokratikus, kisgazdapárti politikus, 1944-től 1947-ig külügyminiszter. A Független Kisgazdapárt baloldalának egyik vezetője, egy ideig a párt elnöke. 1944-ben a békéscsabai Nemzeti Bizottság elnöke, majd a Moszkvába utazott magyar fegyverszüneti bizottság vezetője (a bizottság tagjai: Vörös János honvédelmi miniszter és dr. Balogh Jenő államtitkár), az Ideiglenes Nemzetgyűlés előkészítő bizottságának tagja, végül külügyminiszter. 1947-ben a párizsi magyar békedelegáció elnökeként aláírta a békeszerződést.

György, V. (uralkodott: 1910–1936): angol király.

György János: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Gyenes Mátyás: bíró az ítélőtáblán. Károlyi Mihály perújításának előadója 1928-ban.

Gyenyikin, Anton Ivanovics (Denikin) (1872–1947): az orosz cári hadsereg tábornoka, a polgárháború idején a dél-oroszországi ellenforradalmi csapatok főparancsnoka. 1919 nyarán a Moszkva elleni fehérgárdista hadjárat parancsnoka. 1920-ban – vereségsorozatok után – Angliába emigrált.

György, Szent (?–303): a Diocletianus-kori keresztényüldözés egyik vértanúja. Nevéhez kapcsolódott a régebbi mondák és népmesék sárkányölő alakja. Így vált a győzelem védszentjévé.

Györki Imre (1886–?): ügyvéd, betegpénztári tisztviselő. Jobboldali szociáldemokrata vezető, az ellenforradalmi rendszer idején országgyűlési képviselő.

Haase, Hugo (1863–1919): német szociáldemokrata politikus, a centrizmus ismert képviselője. 1917-ben a Független Szociáldemokrata Párt egyik alapítója és vezetője; az 1918. évi novemberi forradalom idején létrejött népi megbízottak tanácsának tagja. Megalkuvó politikája elősegítette az ellenforradalom szervezkedését.

Habsburg József, főherceg (1872–1963): tábornagy, az első világháborúban hadsereg- és hadseregcsoport parancsnok, javarészt az olasz fronton. 1918. október végén IV. Károly király megbízásából mint *homo regius* (a király megbízottja) sikertelenül kísérelte meg elodázni a forradalom kibontakozását. Annak győzelme után felesküdött a Nemzeti Tanácsra. 1919 augusztusában az ellenforradalom egyik vezéralakjaként lépett fel, és Magyarország kormányzójának deklarálta magát, de az antant követelésére augusztus 23-án kénytelen volt lemondani. A Horthy-rendszer idején számos társadalmi és kulturális egyesület élére állították, köznevetségre a Magyar Tudományos Akadémia elnöke lett. Az ország felszabadulása után Nyugatra menekült. A Szálasiékat elismerő képviselőket s felsőházi tagokat tömörítő „Nemzeti Szövetség" elnöke, támogatta a magyar népi demokrácia ellen folytatott uszító propagandát.

Habsburg Ottó, főherceg (1912–): IV. Károly fia, 1917–1918-ban Ausztria és Magyarország trónörököse, a Habsburg-ház jelenlegi „feje", osztrák trónkövetelő, akinek visszatérési kísérletei meg-megújuló politikai zavarok forrásai Ausztriában.

Hácha, Emil (1872–1945): reakciós cseh politikus, 1938-ig a legfelső bíróság elnöke; Benes lemondása után – 1938-ban – köztársasági elnökké választották. 1939. március 15-én – lemondva Csehszlovákia függetlenségéről – Berlinben aláírta a Cseh–Morva Protektorátusról szóló okmányt, és nyíltan Hitler szolgálatába szegődött. A német megszállás alatt a cseh protektorátus államelnöke volt. A hitleri Németország összeomlása után háborús bűnösként letartóztatták, a börtönben meghalt.

Hadik János gróf (1863–1934): földbirtokos; szabadelvű, majd alkotmánypárti politikus. 1901-től képviselő, 1917–1918-ban közélelmezési miniszter, 1918. október 28-án IV. Károly kormányalakítással bízta meg, amit a polgári demokratikus forradalom győzelme meghiúsított.

Hajdú Gyula (1886–): marxista nemzetközi jogász, egyetemi tanár, a jogi tudományok doktora. 1907-ben belépett a szociáldemokrata pártba, és aktívan részt vett a pécsi-baranyai munkásmozgalomban. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom idején a pécsi Nemzeti Tanács titkára; a Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadseregben parancsnok és az Országos Ellenőrző Bizottság tagja. Az ellenforradalom hatalomra jutása után emigrációban élt. 1945-ben tért vissza Magyarországra; egyetemi tanár.

Halassy Béla: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Halifax, Earl of, Edward Frederick Lindley Wood (1881–1959): angol konzervatívpárti politikus és diplomata. 1924-től többször miniszter, egy ideig India alkirálya, majd a lordok házának elnöke. 1938-ban mint külügyminiszter, egyik előkészítője a müncheni egyezménynek. Nagy szerepe volt a hitlerista agresszoroknak szabad kezet biztosító végzetes politika kialakításában és végrehajtásában. 1941-től 1946-ig Anglia követe az Amerikai Egyesült Államokban.

Hall, George: angol külügyi államtitkár (kötetünkben: 1944-ben).

Hamburger Jenő (1882–1936): a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, a Tanácsköztársaság népbiztosa, orvos. Egyetemi hallgatóként kapcsolódott a munkásmozgalomba, s az első világháború alatt már a szociáldemokrata párt nagykanizsai szervezetének elnöke. A parasztság földfoglaló mozgalmainak egyik irányítója, a szociáldemokrata párt egyik legkövetkezetesebben baloldali vezetője. A Tanácsköztársaság földművelésügyi népbiztosa (egy ideig hadtestparancsnok). Minden fontos kérdésben a kommunistákkal tartott, majd maga is kommunista lett. A proletárdiktatúra leverése után előbb Ausztriába, majd a Szovjetunióba emigrált, ahol tevékeny szerepet játszott a kommunista emigrációban.

Hamilton, Fish Armstrong: polgári közgazdász és publicista az Amerikai Egyesült Államokban.

Harrer Ferenc (1874–): jogász, politikus. 1896 óta a fővárosi politikai élet jelentős alakja. 1918-ban alpolgármester; a polgári demokratikus forradalom győzelme után bécsi követ; 1925-től 1942-ig Budapest Törvényhatósági Bizottságának és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának tagja. 1949-től országgyűlési képviselő; a Hazafias Népfront Országos Tanácsának

alelnöke. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Hatvany Lajos (1880–1961): író, kritikus, irodalomtörténész, publicista, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Kossuth-díjas. Ady Endre egyik első méltatója, költészetének harcos propagálója, később barátja. 1917-től 1919-ig a *Pesti Napló*, illetve az *Esztendő* című folyóirat főszerkesztője. Mint polgári radikális politikus az 1918. évi polgári demokratikus forradalom idején a Nemzeti Tanács és a belgrádi fegyverszüneti küldöttség tagja, a Vörösmarty Akadémia egyik létrehozója. Később emigrált, előbb Ausztriában, majd Németországban élt. Éles hangú cikkeiben leplezte le a fehérterrort. Mikor 1927-ben hazatért, elsőfokon kétévi, majd másfél évi börtönre ítélték. 1938-ban Párizsba, majd Londonba emigrált, ahonnan 1947-ben tért haza. Mindkét emigrációja idején kapcsolatban állt Károlyi Mihállyal. Petőfiről s Adyról írt könyvei, politikai és irodalmi tanulmányai, valamint regényei maradandó értékei irodalmunknak.

Hauser: prágai munkás, kinek családjánál laktak Károlyiék emigrációjuk első idején.

Havas: a chilei magyarok egyesületének elnöke, az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom Központi Végrehajtó Bizottságának tagja.

Havas Endre (1909–1953): költő, műfordító. A húszas évek végétől vett részt a munkásmozgalomban, 1932-től a KIMSZ tagja, részt vesz az illegális pártmunkában, többször letartóztatják. 1934 végén elszakad a párttól, 1935-től a szociáldemokrata párt tagja, szoros kapcsolatban áll Kassák Lajossal. 1936 őszétől levelezési, majd 1939-től személyes barátság fűzi Roger Martin du Gard-hoz. 1939-től Franciaországban, Tangerben, majd Angliában él. Károlyi Mihály titkára, az emigráció jelentős alakja. A felszabadulás után publicista; a Magyar Rádió külügyi osztályának munkatársa, majd Magyarország párizsi követségén tanácsos. 1949-ben hazahívják, egy évig különböző könyvkiadóknál dolgozik. 1950 novemberében koholt vádak alapján letartóztatják. 1953. március 9-én halt meg. Három évvel később rehabilitálták.

Hazai Samu, báró (1851–1941): vezérezredes, a reakciós Munkapárt kormányaiban (1910–1916) honvédelmi miniszter. 1917-től az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének pótlásügyi főnöke Bécsben. A közéletben azóta nem szerepelt.

Hearst, William Randolph (1863–1951): amerikai újságkirály. Sajtóvállalata jelentette meg az amerikai „sárga sajtó" legjellemzőbb kiadványait. Nagy példányszámú, szenzációhajhászó napilapjai az Amerikai Egyesült Államok imperialista érdekeit szolgálták; a haladó eszmék ellen uszítottak, s jelentősen befolyásolták az amerikai közvéleményt.

Hébelt Ede (1879–1961): szocialista jogász, politikus. Az első világháború előtt egyetemi tanár; 1905-től a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja. A Tanácsköztársaság idején a munkásegyetem egyik vezetője. 1922-ben a szociáldemokrata párt nemzetgyűlési képviselője; többször

szót emelt Horthy tiszti különítményeinek garázdálkodásai ellen, s védőügyvédként szerepelt a kommunisták ellen rendezett perekben. Híve volt a két munkáspárt egyesülésének, s utána is részt vett a politikai életben. 1954–1956-ban a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tagja. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Hegyesi János: a nemzetgyűlés jegyzője 1945-ben.

Héjjas Iván (1890–): az Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezetője. Horthy egyik megbízottja. 1919–1920-ban mint különítményes főhadnagy az ellenforradalmi fehérterror leghírhedtebb főkolomposa, a Kecskemét környéki orgoványi mészárlást rendező karhatalmi és kulák bandák parancsnoka. 1926-ban képviselővé választották. 1947-ben in contumaciam halálra ítélték.

Helfy Ignác (1830–1897): politikus, hírlapíró. Az 1848–1849-es szabadságharc alatt Kossuth Lajos irodájában dolgozott. A szabadságharc leverése után Olaszországba ment, ahol csatlakozott az emigrációhoz, s több lapot adott ki. Lelkesen támogatta Kossuth Duna-konföderációs tervét, 1870-ben hazatért Magyarországra, s a 48-as párt egyik vezetője lett. Hazatérése után rendszeresen levelezett Kossuth Lajossal, iratait sajtó alá rendezte. Állást foglalt a Párizsi Kommün mellett és a magyarországi hűtlenségi per ellen. Élete utolsó szakaszában mint a Függetlenségi Párt egyik vezetője, megalkuvó politikát folytatott.

Heliogabalus, Elagabalus (uralkodott: 218–222): római császár, erkölcstelen életmódja miatt katonái 18 éves korában családjával együtt meggyilkolták.

Henlein, Konrad (1898–1945): Csehszlovákia szudétanémet területén működő hitlerista párt vezetője. A müncheni egyezmény után a Szudéta-vidék Gauleitere, majd Csehszlovákia megszállása után birodalmi helytartója. 1945-ben Csehszlovákia felszabadulása után a szövetségesek fogságában – a jogos felelősségre vonás elől – öngyilkosságba menekült.

Hernandez: kubai orvostábornok, katonai kórház vezetője. Károlyi 1928-as útján találkozott vele Havannában.

Herriot, Édouard (1872—1957): neves francia polgári politikus, jeles történetíró, publicista, író és kritikus. 1905-től haláláig Lyon polgármestere, 1912-től szenátor, 1919-től képviselő. A Radikálszocialista Párt egyik vezetője, több éven át elnöke, végül díszelnöke. 1916-tól több ízben miniszter, 1924-1925-ben és 1932-ben miniszterelnök. (1924-ben a köztársasági elnököt, Millerand-t lemondásra kényszerítette.) A belpolitikában demokratikus reformokat, a külpolitikában pacifizmust hirdetett. Franciaország az ő miniszterelnöksége alatt ismerte el diplomáciailag a Szovj etuniót (1924). 1936–1940-ben és 1947–1954-ben elnöke, majd 1954-től haláláig tiszteletbeli elnöke a francia parlamentnek. A második világháború alatt a német fasiszta megszállók Berlin mellett börtönben tartották. A második világháború után fellépett Nyugat-Németország újrafelfegyvezése ellen. Nemzetközi békedíjjal tüntették ki.

Heydrich, Reinhard (1904–1942): német fasiszta politikus, 1932-től különféle fasiszta terrorszervezetek (SD, Gestapo) vezetője. 1942-ben a cseh és

morva protektorátus helytartója. A hitlerista terror vadállati kegyetlenségeiről ismert képviselője. Cseh hazafiak megölték; halálát a német fasizmus az SS lidicei vérengzésével „torolta meg".

Hidas Antal (1899 -): költő, prózaíró és műfordító. Kossuth-díjas. 1925-ben emigrációba kényszerült, 1950-ig a Szovjetunióban élt. Munkatársa volt az *Új Március* és a *Sarló és Kalapács* című folyóiratoknak. Számos verseskötete és több regénye jelent meg. Népszerűek forradalmi indulói. Magyarra fordította több orosz klasszikus és szovjet költő verseit. Feleségével – Kun Ágnessel – együtt nagy érdemei vannak a magyar irodalom szovjetunióbeli népszerűsítésében.

Hillman, William: a Hearst-lapok londoni levelezője.

Himmler, Heinrich (1900–1945): a német hitler-fasiszta mozgalom egyik vezetője. Előbb tagja, majd vezetője az SS-nek; 1934-től a Gestapo, 1936-tól a rendőrség birodalmi vezetője, 1943-tól belügyminiszter. A német fasizmus embertelen bűntetteinek legfőbb irányítója és vezetője volt, közvetlen felelősség terheli a koncentrációs táborok, a deportálások borzalmaiért, a Németországban és a megszállt területeken elkövetett kegyetlenségekért és tömeggyilkosságokért. 1945 májusában angol fogságba esett. A jogos felelősségre vonástól félve öngyilkos lett.

Hindenburg, Paul von Beneckendorff und Hindenburg (1847–1934): német tábornagy és államférfi. Részt vett a porosz-osztrák (1866) és a francia–porosz háborúban (1870–1871). Az első világháborúban előbb a német keleti front parancsnoka, 1916 augusztusában pedig a német hadsereg vezérkari főnöke lett. A szovjetellenes intervenció egyik szervezője volt. 1925-ben a jobboldali pártok támogatásával köztársasági elnökké választották. A monopoltőke képviselőinek egy részére és a junker földbirtokosokra támaszkodva, Németország gazdasági és katonai hatalmának helyreállítására törekedett. 1932-ben a szociáldemokrata párt támogatásával újból köztársasági elnök lett. 1933 januárjában Hitlert, a nemzetiszocialista párt vezetőjét bízta meg kormány alakításával. Ezzel a hatalmat a fasiszták kezébe adta.

Hitler (Schicklgruber), Adolf (1889–1945): a német fasizmus vezére.

Hoek János (1859–1936): katolikus pap, kiváló egyházi és politikai szónok, 1887-től országgyűlési képviselő. A Függetlenségi Párt tagjaként Justh Gyulát támogatta a Kossuth Ferenc vezette megalkuvó csoport ellen. Jelentős szerepe volt az általános választójogért és Tisza István erőszakos politikája ellen vívott harcban. Az első világháború idején Károlyi Mihály politikáját támogatta. A polgári demokratikus forradalom alatt a Nemzeti Tanács elnöke. E minőségében 1918. november 16-án ő proklamálta az Országház kupolacsarnokában Magyarország függetlenségét és a trónfosztást. A Tanácsköztársaság idején emigrált. Bécsben megjelent Horthy-ellenes cikkeiért hazatérésekor (1933) letartóztatták, a Töreky-tanács súlyosan elítélte.

Hoffmann, Max (1869–1927): porosz tábornok. 1916 augusztusától vezérkari főnök, a breszt-litovszki béketárgyalások német küldöttségének vezetője. Az imperialista nagyhatalmak egységes szovjetellenes intervenciójának propagálója; élete végéig a Szovjetunió ádáz ellensége.

Holitscher, Arthur (1869–): magyar származású német író, publicista, előbb polgári beállítottságú, majd szocialista. Szinte az egész világot bejárta, és színes, érdekes könyvekben számolt be tapasztalatairól. Különösen a Szovjetunióról és Palesztináról írt könyve váltott ki nagy érdeklődést.

Holló Lajos (1859–1918): ügyvéd, újságíró, politikus, a *Magyarország* című lap megalapítója és főszerkesztője. 1887-től országgyűlési képviselő. A függetlenségi párt egyik vezető alakja, Justh Gyula idején alelnöke. 1914-től mindjobban eltávolodott Károlyi Mihálytól és politikájától.

Hóman Bálint (1885–1953): fasiszta politikus, történetíró, egyetemi tanár, 1945-ig a Magyar Tudományos Akadémia tagja; az ellenforradalmi rendszer egyik legreakciósabb, soviniszta kultúrpolitikusa. Mint vallás- és közoktatásügyi miniszternek vezető szerepe volt az ország kulturális életének fasizálódására irányuló törekvések megvalósításában. 1946-ban a népbíróság mint háborús bűnöst börtönbüntetésre ítélte.

Hoover, Herbert Clark (1874–): Az Amerikai Egyesült Államok volt elnöke, szovjetellenes, antikommunista köztársaságpárti politikus. Oroszországba befektetett jelentős tőkéit a proletárforradalmat követő kisajátítás során elvesztette, s így aktív szovjetellenessége nemcsak politikai, hanem *egyéni* gazdasági okokból is eredt. 1917–1919-ben az „Amerikai Segély Szervezet" irányítója, mely a közép-európai reakciós rendszerek, valamint a Szovjet-Oroszországban működő belső ellenforradalmi erők támogatását szolgálta. Részt vett a Magyar Tanácsköztársaság elleni gazdasági blokád szervezésében. 1929-től 1933-ig az Amerikai Egyesült Államok elnöke volt. A kirobbant gazdasági válságnak a nagy farmereknek és a bankoknak nyújtott hatalmas segélyek és hitelek útján próbált (sikertelenül) véget vetni. Javaslatára Németország haladékot kapott a jóvátételi és egyéb tartozásai fizetésére. Elősegítette Japán északkelet-kínai agresszióját (1933). Az 1933. évi elnökválasztáson megbukott F. D. Roosevelttel szemben. A második világháború után a hidegháborús politika híve.

Horthy István (1904–1942): Horthy Miklós fia, akit apja 1942 tavaszán kormányzóhelyettessé választatott. Még az év nyarán katonai repülőgépével lezuhant. Ezt egyes feltevések szerint német fasiszták idézték elő.

Horthy Miklós (1868–1957): szélsőségesen reakciós ellenforradalmár. A fehérterror vezető alakja. A fasiszta diktatúra idején Magyarország kormányzója. 1904-től 1914-ig Ferenc József szárnysegédje. Az első világháborúban sorhajókapitány, 1917-ben ellentengernagy, majd altengernagy és az osztrák–magyar flotta főparancsnoka. Parancsára fojtják vérbe 1918 februárjában a cattarói matrózlázadást; a flottát viszont a Monarchiával hadban álló ellenfélnek puskalövés nélkül, jegyzőkönyvvel adja át. A Tanácsköztársaság idején a szegedi ellenforradalmi kormány hadügyminisztere. Az országot védelmező magyar Vörös Hadsereg ellen az ellenség kémje és szövetségese. 1919 augusztusában tiszti bandáival a Dunántúlra vonul, ahol felállítja az ellenforradalmi „fővezérséget". Tiszti különítményei élén, az antant hozzájárulásával, 1919. november 16-án bevonul Budapestre, majd ellenforradalmi tisztek fegyveres jelenlétében 1920. március 1-én kormányzóvá választják, és 1944. október 15-ig Magyarország kormányzója marad. A nyilaspuccs után a hitleri Németországba kerül annak védelme

alatt, majd Portugáliába; ott is halt meg, miután 1956-ban még lelkesen üdvözölte a magyarországi ellenforradalmi lázadást.

Houston: amerikai kiadó.

Hötzendorfi Konrád (Conrad von Hötzendorf, Franz), gróf (1852–1925): osztrák tábornagy, az Osztrák–Magyar Monarchia imperialista törekvéseinek egyik fő képviselője; 1906-tól 1917-ig (megszakítással) vezérkari főnök. Az első világháborúban az osztrák–magyar hadsereg hadműveleteinek irányítója. 1917–1918-ban az olasz fronton hadseregparancsnok.

Hughes, Charles Evans (1862–1948): amerikai köztársaságpárti politikus. 1921-től 1925-ig külügyminiszter. Jelentős szerepe volt a Dawes-terv elfogadásában. Elzárkózott a szovjet-amerikai kapcsolatok rendezése elől.

Hugo, Victor (1802–1885): a legnagyobb francia költők egyike, regény- és drámaíró, az európai romantika vezéregyénisége. Részt vett az 1848-i eseményekben; 1851-ben szembefordult a császárrá lett III. Napóleonnal és száműzetésbe vonult. A Párizsi Kommünt még innen kísérte figyelemmel, de a köztársaság kikiáltása után végleg visszatért Párizsba, és haláláig harcolt a bebörtönzött kommunárok amnesztiájáért. Művei a francia romantika legnagyobb alkotásai, a kritikai realizmus előfutárai, a legnemesebb emberi érzések kifejezői. Új művészeti irányzatok elindítója és támogatója volt; hatása messze túlnőtt hazája keretein.

Hull, Cordell (1871–1955): amerikai demokratapárti politikus. 1907-től többször képviselő, illetve szenátor; 1933-tól 1944-ig F. D. Roosevelt elnöksége alatt mint az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztere, jelentős szerepet játszott a szovjet–amerikai diplomáciai kapcsolatok rendezésében, és a latin-amerikai államokkal folytatott úgynevezett jószomszédság politikájában. Ugyanakkor a háború kirobbanásáig több kérdésben az agresszív fasiszta hatalmaknak kedvező politikát folytatott. A második világháború alatt 1942-ben kölcsönös segélynyújtási egyezményt kötött a Szovjetunióval. 1943-ban részt vett a moszkvai értekezleten, majd a teheráni konferencián.

Husz János, Jan Hus (kb. 1369–1415): jobbágy származású prágai pap, reformátor, a huszita-mozgalom megindítója, a cseh nép nagy nemzeti hőse.

Huszár Károly (1882–1941): tanító és reakciós újságíró, országgyűlési képviselő, a keresztényszocialista mozgalom egyik megindítója. 1919. augusztus 15-től november 23-ig Friedrich István ellenforradalmi kormányában kultuszminiszter, majd az ezt követő koncentrációs-kormány miniszterelnöke 1920 márciusáig. Miniszterelnöksége alatt hozzák a tömeges internálásról szóló rendeletet, számos kommunistát és baloldali munkást végeznek ki, vagy bírósági eljárás nélkül meggyilkolnak. 1920 januárjában féktelen terror közepette rendezik az első nemzetgyűlési választást. A KNEP kettészakadása után egyik vezetője a kormánytámogató Keresztény Szocialista és Gazdasági Pártnak (a KNEP utóda). 1928-ban az OTI elnökévé nevezik ki.

Ignotus, családi nevén Veigelsberg Hugó (1869–1949): haladó szellemű, polgári demokratikus író, költő, esztéta, publicista, és a század eleji irodalmi megújhodás kritikai vezéralakja. A *Nyugat*nak 1908–1930-ig főszerkesz-

tője volt. 1930-ban hasonlott meg végképp Babits Mihállyal és az irányítása alá került *Nyugat*tal. Cikkeiben – polgári liberális alapon – bírálta a félfeudális reakciót. Igen művelt, széles látókörű, szellemes és ragyogó stílusú vitázó esztéta és kritikus volt, bár impresszionista, sokszor szubjektív és következetlen nézetei zavarták ítéleteit. Mint Ady költői tehetségének egyik első felismerője és haláláig a költő harcostársa, küzdött a magyar haladó irodalomért, a konzervativizmus, az általa elnevezett „perzekutor" (üldöző) esztétika ellen. 1919-ben az ellenforradalom elől külföldre távozott, ahol részt vett a haladó emigrációs mozgalomban. Távolból is beleszólt a magyar irodalom ügyeibe, támogatva annak haladó törekvéseit. Így pl. kiállt a fiatal József Attila, a *Tiszta Szívvel* költője mellett. Cikkei, amíg hazaküldhette őket, a *Világ*ból lett *Magyar Hírlap*ban, aztán csak a progresszív amerikai magyar sajtóban jelentek meg. 1948-ban tért vissza Magyarországra. Cikk- és tanulmánykötetei irodalomtörténeti jelentőségűek.

Ignotus Pál (1901—): író és újságíró. Kezdetben a polgári progresszió híve, haladó gondolkodású, József Attilával szerkeszti a *Szép Szó* folyóiratot. A fasizmus elől Angliába emigrált, ahonnan a felszabadulás után tért haza. A személyi kultusz idején letartóztatták, később rehabilitálták. Az 1956-os ellenforradalom után disszidált, jelenleg Angliában él; szovjet- és szocializmusellenes.

Ikarosz: a görög mitológia alakja, aki apjával együtt maguk készítette szárnyakon menekült a fogságból; túl közel repült a naphoz, és a tengerbe zuhant, mert a szárnytollakat összefogó viasz megolvadt.

Illés Béla (1895–): Kossuth-díjas író; a szocialista realizmus egyik úttörője irodalmunkban. 1918-tól a forradalmi munkásmozgalom harcosa; első jelentősebb írásai a Tanácsköztársaság idején jelentek meg. A proletárdiktatúra leverése után Kárpát-Ukrajnában végzett pártmunkát, majd Bécsbe, 1923-ban a Szovjetunióba emigrált. Több mint egy évtizedig titkára, majd főtitkára volt a proletárírók nemzetközi szövetségének. Mint a Vörös Hadsereg harcosa (később őrnagya, majd alezredese) részt vett Magyarország felszabadításában. Nagyhatású művei, eleven meseszövése, közvetlen, anekdotikus előadásmódja nagyon népszerűvé tették írásait.

Illyés Gyula (1902–): költő, elbeszélő, drámaíró; Kossuth-díjas. A *Nyugat* társszerkesztője, a *Magyar Csillag*, majd 1945 után a *Válasz* szerkesztője.

Imrédy Béla (1891–1946): fasiszta politikus, pénzügyi szakember. 1932-ben pénzügyminiszter, 1938 májusától 1939 februárjáig miniszterelnök. Kormánya – főleg a müncheni egyezmény után – a korábbiaknál is erősebben láncolta Magyarországot a fasiszta Németországhoz. Miniszterelnöksége alatt szállták meg a magyar csapatok – az úgynevezett bécsi döntés alapján – Szlovákia déli részét. Ő készítette elő Magyarország csatlakozását az antikomintern paktumhoz és kilépését a Népszövetségből; a parlamenttől felhatalmazást kért a teljes és leplezetlen fasiszta diktatúra kiépítéséhez. Szélsőségesen fasiszta politikájával szemben még az uralkodó körökben is erősödött az ellenszenv, s a második zsidótörvény tárgyalásakor „nem tiszta árja származására" hivatkozva, lemondatták. A Magyar Megújhodás Pártja vezetőjeként továbbra is a legszélsőjobboldali politikát folytatta. Fellépett a németek minden gazdasági és politikai követelése mellett, így Magyarország német megszállása után gazdasági csúcs-

miniszterként szolgálta ki a hitleristákat. Nagy szerepe volt a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége nevű fasiszta egyesület tevékenységében. A népbíróság 1946-ban mint háborús bűnöst halálra ítélte. Kivégezték.

István, I. (Szent) (kb). 970–975–1038): 997-től fejedelem, 1001-től király, a magyar állam tulajdonképpeni megalapítója.

Itóka: Bölöni György felesége.

Iványi-Grünwald Béla, ifj. (1902–): egyetemi magántanár, történész. A második világháború alatt előbb a Nagybritanniai Szabad Magyarok Egyesületének, majd az Angliai Magyar Tanácsnak tagja. Szekfű Gyula tanítványa, a katolikus *Korunk Szava* című lap volt munkatársa.

Jadanov: A Szovjetunió külügyi bizottságának elnöke. 1939. június 29-én a *Pravdá*ba írt cikkében – miután a nyugati hatalmak szabotálják, illetve bagatellizálják a szovjet kormánnyal való tárgyalásokat – kétségbe vonta, hogy a nyugati hatalmak komolyan gondolnak a Szovjetunióval való megegyezésre.

Jakabffy Tódor: dzsentri. Kártyaadósság miatt öngyilkos lett.

Jankovich Arisztid: nyugalmazott vezérkari ezredes, a frankhamisítás egyik főszereplője. Hollandiában a hamis bankjegy értékesítésekor letartóztatták és börtönbüntetésre ítélték.

Jánosi Zoltán: a polgári demokratikus forradalom győzelme után államtitkár. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Jászi Oszkár (1875–1957): politikus, szociológus, a polgári radikalizmus vezető alakja és teoretikusa. A Társadalomtudományi Társaság főtitkára, a *Huszadik Század* című folyóirat főszerkesztője, kolozsvári egyetemi magántanár, majd budapesti egyetemi tanár. Az Országos Radikális Párt elnöke volt. Bírálta a nagybirtokrendszert, a klerikalizmust, a nemzetiségi elnyomást, de tagadta az osztályharc szükségességét. A magyarországi nemzetiségi kérdést az országnak „Keleti Svájccá" való átalakításával akarta megoldani. Figyelmen kívül hagyta a nemzetek fejlődésének objektív társadalmi feltételeit, így elmélete és gyakorlata zsákutcába került. 1918 novemberétől tagja a Nemzeti Tanácsnak, a Károlyi-kormányban a nemzetiségi kérdések megoldásával megbízott tárca nélküli miniszter. A Tanácsköztársaság idején Bécsbe emigrál. 1926-ban az Amerikai Egyesült Államokba költözik, amerikai állampolgár lesz, s az Oberlin College szociológiaprofesszora. Egyre inkább megtagadta haladó nézeteit, és közösséget vállalt disszidens csoportok ellenforradalmi tevékenységével.

Jaurès Jean (1859–1914): francia politikus, a nemzetközi és a francia szocialista mozgalom egyik vezetője, történész és filozófus. 1912-ben létrehozta a Francia Szocialista Pártot, melynek ugyanebben az évben képviselője lett; 1904-ben megalapította a *L'Humanité*t. Bár több elméleti és gyakorlati kérdésben reformista nézeteket vallott, ugyanakkor egy sor gyakorlati kérdésben hősiesen harcolt az imperializmus ellen, és bátran síkraszállt a demokratizmusért. Jelentős szerepet játszott a reakciós erők ellen folytatott küzdelemben a Dreyfus-ügy idején; szolidaritási mozgalmat szervezett az 1905-1907. évi oroszországi polgári demokratikus forradalom

mellett; harcolt a militarizmus és a háborús veszély felidézése ellen; élesen támadta a francia burzsoázia gyarmatosító politikáját. Mint a háború ellenl küzdelem nemzetközi méretekben is népszerű vezetőjét, a francia imperialista körök veszélyes ellenfélnek tartották, és 1914. július 31-én, az első világháború előestéjén egy soviniszta merénylő orvul meggyilkolta.

Jefferson, Thomas (1743–1826): amerikai államférfi és filozófus, a polgári demokratizmus egyik jelentős képviselője. 1775–1776-ban ő szövegezte az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozatot. Évekig külpolitikus, majd az Amerikai Egyesült Államok alelnöke, 1801-től 1809-ig elnöke.

Jellasics, Jozef, báró (1801–1895): horvát bán, császári táborszernagy. 1848–1849-ben a bécsi udvar ellenforradalmi terveinek egyik megvalósítója. 1848. szeptember 11-én 35–40 000 főnyi hadsereg élén megindult a magyar hadsereg leverésére, de jól felfegyverzett hadserege az alighogy megszervezett honvédseregtől szeptember 28-án Sukoró és Pákozd mellett vereséget szenvedett. A szabadságharc későbbi időszakában Windischgraetz egyik hadtestparancsnoka volt. Ellenforradalmi érdemeiért 1854-ben örökös osztrák grófságot kapott.

József főherceg: l. Habsburg József.

József, II. (1741–1790): 1780-tól 1790-ig magyar király, 1765-től német-róma császár.

József Attila (1905–1937).

Juárez, Benito Pablo (1806–1872): indián származású haladó mexikói államférfi. 1855-től 1857-ig miniszter; 1857-től 1872-ig Mexikó köztársasági elnöke; a francia intervenciós csapatok elleni harc vezetője, elrendelte az általuk „császárrá" tett Miksa osztrák főherceg (Ferenc József testvéröccse) kivégzését.

Juhász Nagy Sándor (1883–1946): függetlenségi párti politikus, ügyvéd. A Károlyi-, majd a Berinkey-kormány igazságügyminisztere. Az ellenforradalmi rendszer összeomlása után az ország demokratikus újjáépítésének, a haladó erők összefogásának híve. Megírta a polgári demokratikus forradalom történetét. Az 1944 decemberében Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés alelnöke. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Julier Ferenc (1878–1946): ezredes, katonai író, 1919-ben a Tanácsköztársaság idején a magyar Vörös Hadsereg vezérkari osztályának vezetője, majd Stromfeld Aurél lemondása után a vezérkar főnöke. Titkos kapcsolatban állott a szervezkedő ellenforradalmárokkal. A második világháborút mint katonai szakértő, a jobboldali sajtóban kommentálta végig.

Julius Caesar, Caius (kb. i. e. 100–44): az ókori történelem egyik legnagyobb politikusa és hadvezére. A római birodalom diktátora, a római monarchia előkészítője. Kiváló szónok és történetíró.

Justh Gyula (1850–1917): liberális polgári politikus, középbirtokos. A dualizmus korának kiemelkedő haladó politikusa, a Függetlenségi Párt programjának következetes képviselője. Egy ideig a képviselőház elnöke; erről később elvi okokból lemondott. A függetlenségi pártban az első világháború előestéjén Károlyi Mihály támasza és szövetségese.

Kabos Ilona: londoni magyar emigráns, akinek a lakásán találkozott Károlyi Mihály Zsilinszky Antallal.

Kádár János (1912–): a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának első titkára, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke, országgyűlési képviselő. Előbb segédmunkás, majd műszerész. 17 éves korában kapcsolódott a munkásmozgalomba. 1931-től a kommunista párt tagja, s ugyanebben az évben a KIMSZ Központi Bizottságának tagja. A Horthy-rendőrség több ízben letartóztatta, s állandó rendőri felügyelet alatt tartotta. Többször bebörtönözték. 1942 májusától a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagja, 1943-tól titkára. Irányító szerepe volt az antifasiszta függetlenségi mozgalom, majd az ellenállási mozgalom szervezésében. A felszabadulás után a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának tagja, országgyűlési képviselő. Felelős állami és pártfunkciókat töltött be: egy ideig belügyminiszter, 1946-tól a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártja főtitkárhelyettese. 1951-ben hamis vádak alapján letartóztatták. Rehabilitálása után (1954) előbb a XIII. kerületi, majd a Pest megyei pártbizottság első titkára. 1956 júliusában a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége tagjai sorába kooptálta, a Politikai Bizottság tagjává és a Központi Vezetőség egyik titkárává választotta. Az ellenforradalom leverésére indított harcban az ő vezetésével alakult meg a Magyar Szocialista Munkáspárt új Központi Bizottsága és a magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány. Azóta a párt első titkára és miniszterelnök.

Kállai Gyula (1910–): a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának tagja; a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány miniszterelnök-helyettese; országgyűlési képviselő; a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke. Egyetemi hallgató korában kapcsolódott a kommunista mozgalomba, 1931. óta tagja a kommunista pártnak. Előbb Budapesten, majd Debrecenben részt vett az egyetemi hallgatók baloldali mozgalmának szervezésében. 1939-ben bebörtönözték. Kiszabadulásától 1944-ig a Kommunisták Magyarországi Pártja megbízásából a *Népszava* szerkesztőségében dolgozott; részt vett a lap 1941. évi karácsonyi számának előkészítésében és szerkesztésében. Egyik szervezője az 1942 februárjában alakított antifasiszta Történelmi Emlékbizottságnak és az 1942. évi március 15-i háború- és fasisztaellenes tüntetésnek, 1942-ben mint a függetlenségi mozgalom harcosát, letartóztatták. Magyarország német-fasiszta megszállása idején, a kommunista párt küldötteként tagja a Magyar Front Intéző Bizottságának. A felszabadulás után a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének tagja és miniszterelnökségi államtitkár. Szerkesztője a *Szabadság*, majd a *Szabad Föld* című lapoknak. 1949-ben rövid ideig külügyi államtitkár; 1949-től 1951-ig külügyminiszter. 1951-ben koholt vádak alapján letartóztatták. Rehabilitálása után rövid ideig a Kiadói Tanács elnöke, majd a népművelési miniszter helyettese. Nyíltan és következetesen fellépett az ellenforradalommal szemben, az elsők közt vett részt a párt újjászervezésében. Kezdettől fogva tagja a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának, az Intéző Bizottságnak, illetve a Politikai Bizottságnak. 1957-ben művelődésügyi miniszter, majd államminiszter. 1957–1959-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának titkára. 1959–

1961-ben a Minisztertanács első elnökhelyettese, majd (az első helyettesi funkció megszűnése óta) elnökhelyettes.

Kállay Miklós (1887–): nagybirtokos, reakciós politikus, miniszterelnök. Gömbös Gyula első kormányában földművelésügyi miniszter (1932–1935); Imrédy Béla lemondása után miniszterelnök (1942 márciusától 1944 márciusáig). Kormányalakítása után politikáját elsősorban a szovjetellenes háború folytatása és ennek megfelelően a kommunisták és minden más haladó erő üldözése határozta meg. Súlyos felelősség terheli a magyar katonák százezreinek a frontra hurcolásáért, pusztulásáért, az ország lerombolásáért, kifosztásáért. Ezen az sem változtat, hogy a második világháború 1943 elején bekövetkezett fordulata után hintapolitikát folytatott, és kísérletet tett különbéke előkészítésére; megbízottain keresztül igyekezett elérni, hogy az országot angol-amerikai csapatok szállják meg. 1944 márciusában ellenállás nélkül tűrte Magyarország megszállását. Jelenleg az Amerikai Egyesült Államokban él, és részt vesz a magyar népi demokrácia elleni uszításokban.

Kálvin (Calvin) János (1509—1564): reformátor. Egy ideig a lutheri reformáció híve, majd új önálló vallási rendszert alakít ki: a kálvinizmust.

Kamenyev, Lev Boriszovics (1883–1936): az OKP Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának tagja. 1917-ben fellép a fegyveres felkelés ellen, majd a szocialista forradalom győzelme után állást foglal a mensevikekkel, eszerekkel létesítendő koalíció mellett. 1925–1926-ban a trockista csoport egyik vezetője. 1934-ben párt- és szovjetellenes tevékenység miatt kizárják a Szovjetunió Kommunista Pártjából, majd letartóztatják, elítélik és kivégzik.

Kant, Immanuel (1724—1804): a klasszikus idealista filozófia nagy alakja, a dualizmus és az agnoszticizmus képviselője.

Kapp Wolfgang (1868—1922): német szélsőjobboldali politikus. 1920. március 13-án puccsot kísérelt meg a német kormány megdöntésére.

Karikás Frigyes (1891—1938): kommunista forradalmár, író. Mint szegény falusi családból származó vasmunkás kapcsolódott a munkásmozgalomba Budapesten az első világháború előtt. 1914 decemberében hadifogságba esett. 1917 novemberében Moszkvában fegyverrel harcolt a proletárforradalom győzelméért, majd az internacionalisták között a szovjet hatalom győzelméért. Más kommunista hadifoglyokkal együtt 1918-ban tért haza Magyarországra, részt vett a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakításában. Harcolt a proletárdiktatúra győzelméért, majd győzelme után külső ellenségei ellen a Magyar Vörös Hadsereg 39-es dandárjának politikai biztosaként. A proletárhatalom leverése után előbb Bécsbe majd Moszkvába emigrált. Egy időben Berlinben és Párizsban is végzett pártmunkát, ahol szoros kapcsolatban állt Károlyi Mihállyal. 1931-ben visszatért Magyarországra illegális pártmunkára. 1932-ben Sallai Imrével és Fürst Sándorral együtt letartóztatták. 1935-ben, kiszabadulása után, visszatért a Szovjetunióba, ahol főleg irodalmi tevékenységet folytatott. Saját élményein alapuló művekben állított hiteles emléket a magyar Vörös Hadsereg harcosainak, öntudatra ébredő munkásoknak, parasztoknak, a 19-es kommunistáknak, a polgárháború hőseinek.

Kármán Tódor (1881–1963): az Amerikai Egyesült Államokban élt világhírű magyar származású fizikus. Szerepe jelentős a ballisztikus rakétákkal kapcsolatos problémák vizsgálatában. Halála előtt egy évvel, budapesti látogatásakor, a Műszaki Egyetem díszdoktorává avatták. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Károly, Habsburg (1887—1922): 1916. november 21-től 1918. október 30-ig I. Károlyi néven osztrák császár, 1918. november 13-ig IV. Károly néven magyar király. A polgári demokratikus forradalom győzelme után, a népköztársaság kikiáltásakor, a magyar trónról lemondatták; ekkor Svájcba költözött. 1921-ben két ízben (márciusban és októberben) megkísérelte puccsal visszaszerezni a magyar trónt. A második puccskísérlet után az antanthatalmak Madeira szigetét jelölték ki tartózkodási helyéül, ennek székvárosában, Funchalban halt meg 1922. április 1-én.

Károly, IX. (uralkodott: 1560—1574): francia király. Uralkodása alatt zajlott le a hugenották tömeges lemészárlása, a Szent Bertalan-éji vérengzés.

Károlyi Ádám (1917—1939): Károlyi Mihály fia. 1939-ben repülőgépével mint a fasiszták elleni harcra készülő oktató pilóta, Angliában lezuhant és meghalt. Hamvai 1962 óta apjával együtt a budapesti Károlyi-mauzóleumban nyugszanak.

Károlyi Antal, gróf (1732—1791): táborszernagy, a hétszemélyes tábla tagja, titkos tanácsos, a magyar nemesi testőrség kapitánya. Jelentős alapítványokat tett katonai és iskolai célokra; lecsapolta az Ecsedi-lápot.

Károlyi Éva: Károlyi Mihály idősebb leánya. Férjhez ment John Bayley angol állampolgárhoz.

Károlyi Gábor, gróf (1841—1895): liberális politikus. 1859-ben önkéntes Türr István és Klapka György olaszországi magyar légiójában. 1887-től függetlenségi párti képviselő.

Károlyi Gyula, gróf (1871—1947): nagybirtokos, ellenforradalmi politikus. 1905-től a főrendiház tagja, 1919-ben az aradi, illetve szegedi ellenforradalmi kormány miniszterelnöke. Másodszor Bethlen István lemondása után alakított kormányt (1931—1932). Fő feladatának tekintette, hogy a gazdasági válság terheit a dolgozókra hárítva politikailag és gazdaságilag megerősítse az ellenforradalmi rendszert. Erőszakos eszközökkel igyekezett letörni a tömegek ellenállását. A közalkalmazotti fizetések és a szociális kiadások csökkentésével, általános adóemeléssel (ugyanakkor a nagybirtokosoknak adóelengedést biztosított) próbált — siker nélkül — úrrá lenni a válságon. A haladó mozgalmak elfojtására, a dolgozók ellenállásának letörésére 1931 szeptemberében statáriumot hirdetett, melynek alapján 1932. július 29-én kivégezték Sallai Imrét és Fürst Sándort, és sok más kommunistát súlyos börtönbüntetésre ítéltek. Az uralkodó körökön belül is fokozódó ellentétek hatására lemondott a nyíltabb fasiszta diktatúrát szorgalmazó Gömbös Gyula javára. Horthy legszorosabb családi és baráti köréhez tartozott, fia Horthy leányát vette feleségül.

Károlyi Imre, gróf (1873—): az Angol—Magyar Bank elnöke, közgazdasági és politikai író. Több bank igazgatósági tagja. Az ellenforradalom után felsőházi tag, birtokán több gyárat alapított. Nagy feltűnést keltett 1931-ben megjelent *A kapitalista világrend válsága* című tanulmánya.

Károlyi József, gróf (1884—1934): nagybirtokos, legitimista politikus, főrendiházi tag, 1917-től Fejér vármegye és Székesfehérvár főispánja. Az 1919. februári Fehér megyei ellenforradalom vezetője. Állásáról a második királypuccs után lemond. Apponyi Albert halála után a magyar legitimisták vezetője. Károlyi Mihály (aki testvérbátyja) nyíltan fellépett reakciós nézetei és magatartása ellen. Ezt szemlélteti a Minisztertanács 1918. november 12-i ülésének jegyzőkönyve:

M. T. 1918. november 12.

Minisztertanácsi előterjesztés. 9.

Belügyminiszter úr indítványozza, nevezzék ki Fejér vármegye főispánjává a megye óhajára gróf Károlyi József eddigi főispánt.

Károlyi miniszterelnök úr kijelenti, hogy annak dacára, hogy saját öccséről van szó, kéri az indítvány el nem fogadását, mert Károlyi József, ókonzervatív és klerikális érzelmeinél fogva, nem illeszkedhetik be a mai kormányzatba.

Jászi miniszter úr a miniszterelnök úr állásfoglalását követendő példának állítja mindenki elé.

Károlyi Judit: Károlyi Mihály fiatalabb leánya. Férjhez ment Szabó Zoltánhoz.

Károlyi Lajos, gróf (1799—1863): nagybirtokos, tőkés átalakulást szorgalmazó aulikus arisztokrata, konzervatív politikus.

Károlyi László: Károlyi Mihály anyjának testvére. A főti kastély ura. Sokat élt Franciaországban.

Károlyi Mihályné: Andrássy Tivadar és Zichy Eleonóra harmadik leánya; Károlyi Mihály felesége és hűséges harcostársa a forradalmak és az emigráció évtizedeiben. Sokoldalú publicista; cikkeinek egész sora jelent meg a *Vu*, a *Querschnitt* című lapokban, s különböző angol és amerikai újságokban. 1924-ben felolvasó körúton járt az Amerikai Egyesült Államokban; 1931-ben férjével és számos haladó francia íróval, újságíróval együtt a Szovjetunióban járt, ahol főként a mindennapi életet, a kulturális fejlődést és a gyermeknevelést tanulmányozta. Hitlerék uralomra jutása után illegálisan járt a náci Németországban, ahol anyagot gyűjtött a *Braunbuch* számára. A két világháború között, majd a második világháború alatt számos haladó, demokratikus egyesület tagja, illetve vezetőségének tagja. A londoni Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom klubjának vezetője.

Károlyi Sándor, báró, 1712-től gróf (1668—1743): nagybirtokos, Szatmár megye főispánja, kuruc tábornok, majd császári altábornagy. Amikor II. Rákóczi Ferenc átvette a szabadságharc vezetését, csatlakozott hozzá. 1710-ben a romhányi csata elvesztése után hajlott a megegyezésre a Habsburgokkal. A majtényi síkon letette kurucaival a fegyvert; elsősorban az ő műve volt a szatmári béke megkötése (1711). A szabadságharcot lezáró kapitulációért hatalmas birtokokat, grófi és tábornoki rangot kapott.

Károlyi Sándor, gróf (1831—1906): nagybirtokos, politikus. A konzervatív nagybirtokosok érdekeinek következetes képviselője, az 1890-es években az agráriusok mozgalmának szervezője; az agrárius nagybirtokosok és az őket támogató nagygazdák szolgálatában álló szövetkezeti mozgalom kezdeményezője volt. 1886-ban megalapította a Pestmegyei Hitelszövetke-

zetet; 1886-ban a Magyar Gazdaszövetséget; 1898-ban a Hangya Szövetkezetet. Károlyi Mihálynak nagybátyja és ifjúkori mentora, aki nagy hatással volt reá magával a szövetkezeti gondolattal, s kivált azzal, hogy kezébe adta Marx művét, *A tőkét*.

Károlyi Tibor, gróf Károlyi Mihály gyámja. Károlyi Gyula és Imre atyja.

Kassai Géza (1894—1961): egyetemi tanár, a történettudományok doktora, a pártfőiskola igazgatója. 1916-ban hadifogolyként Oroszországba került. 1920-tól a kommunista párt tagja. 1932-től a Szovjetunióban élt emigrációban, ahol felelős politikai és elméleti munkát végzett. 1944 végén a felszabadító hadsereggel tért vissza Magyarországra.

Katalin, II. (uralkodott: 1762—1796): orosz cárnő. Bár a felvilágosult abszolutizmus hívének vallotta magát (Voltaire-rel, Diderot-val levelezett), valójában az önkényuralom megszilárdulását szolgálta. Nevéhez fűződik a Pugacsov-féle parasztfelkelés (1773—1775) kegyetlen vérbe fojtása. A francia polgári forradalom kitörése után hatékonyan támogatta Európa ellenforradalmi erőit.

Katus: Károlyi Mihályné.

Katz Béla: ügyvéd. A polgári demokratikus forradalom után Bihar megye kormánybiztosa. A Tanácsköztársaság idején politikai megbízott, annak megdöntése után részt vesz a Kommunisták Magyarországi Pártja újjászervezéséért folytatott küzdelemben. Először Bécsben él, majd Ausztriának a fasiszta Németország által történt megszállása után Angliában telepszik le. Részt vesz az antifasiszta mozgalomban.

Katz Lipót: ügyvéd. A Tanácsköztársaság idején küldött a Tanácsok Országos Gyűlésén. Bécsbe emigrál, részt vesz a magyar kommunista emigráció munkájában. A harmincas évektől kezdve Mexikóban él.

Kazinezy Ferenc (1759—1831): a magyar felvilágosodás második szakaszának legnagyobb literátora és szerkesztője. Részt vett a jakobinus mozgalomban, ezért hét évi börtönt szenvedett; politikai nézetei később erősen mérséklődtek. A nyelvújítás országos vezetője, irodalmi és esztétikai mozgalmát 1810-ben indítja el.

Kazinezy Pál: dorozsmai cipészmester. 1930-ban letartóztatták, mert forradalom és parasztkormány eljövetelét hirdette.

Kellermann Zoltán: az Angliai Magyar Tanács tagja, mérnök. Rövid ideig — 1942-ben — Károlyi Mihály titkára.

Kellner György (1913—): 1928 óta részt vesz a munkásmozgalomban, 1930 óta tagja a kommunista pártnak. Horthyék bebörtönözték, kiszabadulása után emigrációba ment; Ausztriában, Csehszlovákiában, Lengyelországban élt, részt vett az ottani kommunista pártok munkájában; 1939-ben Angliába ment, ahol a Londoni Magyar Klub egyik vezetője, majd az Angliai Magyar Tanács titkára volt. 1945-ben tért haza Magyarországra, s különböző felelős állami és társadalmi funkciókban dolgozott. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, 1954 szeptemberében rehabilitálták.

Kellogg, Frank Billings (1856—1937): köztársaságpárti politikus az Amerikai Egyesült Államokban. 1917-től 1923-ig szenátor, 1924—1925-ben londoni nagykövet, 1925-től 1929-ig külügyminiszter. Szovjetellenes politikát

folytatott, s többször erőszakosan beavatkozott Latin-Amerika és Kína belügyeibe. Az 1928-ban aláírt Kellogg–Briand-paktum egyik kezdeményezője.

Kentner Lajos (1905–): zongoraművész, Kodály Zoltán és Weiner Leó tanítványa. 1922 óta hangversenyezik. 1935-ben Londonban telepedett le.

Kerenszkij, Alekszandr Fjodorovics (1881–): orosz burzsoá politikus, az eszer párt egyik vezetője. Az 1917. évi februári polgári demokratikus forradalom győzelme után az Ideiglenes Kormánynak előbb igazságügy-, majd hadügy- és tengerészeti minisztere, 1917 júliusától elnöke; 1917 szeptemberétől az orosz haderők főparancsnoka. Politikája az imperialista háború folytatását célozta. A proletárforradalom győzelme után elhagyta a fővárost, majd az általa szervezett ellenforradalmi lázadás leverése után – 1918-ban az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol aktív szovjetellenes propagandát fejtett ki.

Kéri Pál (1882–1960): polgári, majd szociáldemokrata újságíró, *Az Est* kiváló tollú cikkírója. Részt vett az 1918-as forradalom előkészítésében, és tagja volt a Nemzeti Tanácsnak, Károlyi Mihállyal szoros kapcsolatban állt. A Tisza-perben mint „felbujtót" ártatlanul halálra ítélték. Fogolycsere útján a Szovjetunióba került, onnan Bécsbe, Pozsonyba, majd Prágába, s a náci előnyomulás elől Párizsba, s tovább Amerikába ment. A második világháború alatt több antifasiszta cikket írt az ottani magyar sajtóban. Utána hazakészült, de hazatérését betegsége miatt halogatta; New Yorkban halt meg.

Kesselring, Albert (1885–1960): német fasiszta tábornagy; a második világháborúban előbb a légierők, majd az olaszországi német haderő parancsnoka. Parancsára Olaszországban tömeges kivégzéseket hajtottak végre a polgári lakosság körében. 1945 márciusában a nyugat-németországi front parancsnoka lett, 1947-ben a római angol katonai bíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte, de az ítéletet életfogytiglani börtönre változtatták. 1952-ben szabadon bocsátották. Hasonlóképpen végződött második bűnpere is, Velencében, olasz bíróság előtt.

Kéthly Anna (1889–): jobboldali szociáldemokrata politikus. Hosszú ideig a Magántisztviselők Szövetségének alkalmazottja, 1922-től a szociáldemokrata párt tagja, a *Nőmunkás* felelős szerkesztője, országgyűlési képviselő. A felszabadulás után mint a szociáldemokrata párt egyik jobboldali vezetője a munkásegység bomlasztására törekedett. A szociáldemokrata párt vezetősége 1948 márciusában kizárta a párt soraiból. Politikai vádak alapján ezután hosszú börtönbüntetéssel sújtották. 1956 októberében aktív szerepet vállalt az ellenforradalom vezetésében. November elején kiszökött az országból, és azóta rágalomhadjáratot folytat a magyar népi demokrácia ellen.

Kipling, Rudyard (1865–1936): indiai születésű angol író és költő, Nobel-díjas. Műveiben fokozatosan a gyarmati rendszer szószólója lett. Leghíresebb munkája *A dzsungel könyve,* az ifjúság népszerű olvasmánya.

Klapka György (1820–1882): az 1848–1849-i forradalom és szabadságharc honvédtábornoka. A Habsburg-hadsereg tisztje volt, 1848 tavaszán csat-

lakozott a honvédséghez. Több csata vezetése után egy ideig hadügyminiszter-helyettes, majd 1849. május 28-tól Komárom várának parancsnoka, amelyet a világosi fegyverletétel után még hat hétig védett.

Klebelsberg Kunó, gróf (1875–1932): reakciós, soviniszta kultúrpolitikus, Tisza István híve és miniszterelnökségi államtitkára. Az 1918–1919. évi forradalmak idején részt vett az ellenforradalmi szervezkedésekben. 1921–1922-ben belügyminiszter, 1922-től 1931-ig (a Bethlen-kormány bukásáig) vallás- és közoktatásügyi miniszter. Kultúrpolitikájában a szélsőséges sovinizmust szította, a szomszédos népekkel szemben a magyar „kultúrfölényt" hirdette.

Kleopátra (uralkodott i. e. 51–30): egyiptomi királynő.

Kocsis Kálmán: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Kodály Zoltán (1882–): kiváló zeneszerző és népzenekutató, háromszoros Kossuth-díjas, kiváló művész. A Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Koleov, Mihail: a *Pravda* tudósítója.

Kolesak, Alekszandr Vasziljevics (1873–1920): orosz cári tengernagy, az oroszországi ellenforradalmi erők egyik vezetője 1918–1919-ben. Hadseregét a Vörös Hadsereg 1919 végén szétverte. 1920 januárjában fogságba esett, az év februárjában kivégezték.

Kollonics (Kollonich), Leopold (1631–1707): osztrák államférfi; az udvari kamara elnöke, majd esztergomi bíborosérsek. Az erőszakos ellenreformáció és az abszolutizmus egyik fő szorgalmazója. A hagyomány szerint így fogalmazta meg Magyarország gyarmati elnyomásának tervét: „Magyarországot előbb rabbá, aztán koldussá, végül katolikussá teszem."

Kolosváry-Borcsa Mihály (1896–1946): szélsőségesen reakciós újságíró, a fasiszta sajtókamara elnöke. A Sztójay-kormány alatt a sajtó, a rádió, a könyvkiadás, valamint a külföldi hírszolgálat kormánybiztosa. 1945 elején a sajtókamara pénzével és bizalmas irattárával Németországba szökött, de fogolyként visszahozták. A népbíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte. Kivégezték.

Konsten őrnagy: Károlyi elleni provokáció szervezője 1917-ben, l. Jegyzetekben Konsten-ügy.

Konta Sándor: borkereskedő, az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarság egyik vezetője. A „Külföldi Magyarok Patronázsa" egyesület egyik elnöke.

Korányi Frigyes, báró (1869–1935): 1912-ben az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója. 1919. szeptember 12-től 1920. december 16-ig, majd 1923-ban párizsi magyar követ, 1924 márciustól novemberig pénzügyminisztér. 1924-ben mint párizsi követ adta becsületszavát Hatvany Lajosnak, hogy nem lesz bántódása, ha visszatér Magyarországra. Ennek ellenére súlyosan elítélték Hatvanyt.

Korda Sándor (Sir Alexander Korda) (1893–1954): magyar származású, világhírű angol filmrendező. Előbb Budapesten, Bécsben, Berlinben működött, majd a fasizmus elől Hollywoodba emigrált, végül Londonban telepedett le, ahol filmgyárat alapított.

Kornis Gyula (1885–1958): katolikus paptanár, vulgáris idealista filozófus, a Horthy-fasizmus kultúrpolitikusa és ideológusa. Eklektikus nézeteit bőbeszédű, felszínes művekben fejtette ki.

Korvin Ottó (1894–1919): a forradalmi munkásmozgalom vértanúja. 1918-ban a forradalmi szocialisták vezetője; a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik alapítója, Központi Bizottságának tagja. A Tanácsköztársaság idején a belügyi népbiztosság politikai osztályának vezetője, az ellenforradalmárok elleni harc egyik irányítója. A proletárdiktatúra leverése után Budapesten maradt, az illegális kommunista párt szervezésére. Elfogták és hosszas kínzás után halálra ítélték, december 29-én kivégezték.

Kossa István (1904–): közlekedés- és postaügyi miniszter. Villamoskalauz volt. 1922 óta vesz részt a munkásmozgalomban, 1923 óta tagja a pártnak. A felszabadulás után (1945-től 1948-ig) a SZOT főtitkára, majd különféle vezető állami funkciókat töltött be. Országgyűlési képviselő, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja.

Kossuth Lajos (1802–1894).

Kovács Imre (1913–): író, publicista. Az 1930-as években kapcsolódott be a falukutató mozgalomba, csatlakozott a népi írókhoz, majd részt vett a Márciusi Front munkájában. Nacionalista nézetei, amelyek már régebbi műveiben is megtalálhatók, a felszabadulás után egyre inkább a jobboldali politika felé sodorták. A parasztpárt jobbszárnyának vezetője lett, majd a Független Kisgazdapárttól elszakadt Balogh István Független Demokrata Pártjába lépett. 1948-ban disszidált.

Kovacsevics: detektívfelügyelő a húszas években Magyarországon.

Kozma József, Joseph Kosma (1905–): magyar származású, haladó francia zeneszerző. 1933 óta él Franciaországban.

Kozma Miklós (1884–1941): katonatiszt, horthysta politikus. 1919-ben Szegeden az ellenforradalmi hadsereg védelmi, felderítő és propagandaosztályának vezetője. 1920-ban Horthy kabinetirodájának katonapolitikai referense. Még az év augusztusában a Magyar Távirati Iroda vezetője, 1934-től a felsőház örökös tagja. 1935 márciusától 1937 februárjáig belügyminiszter, majd ismét a Magyar Távirati Iroda főnöke. A kárpát-ukrajnai bandaharcok egyik vezetője, 1939 elejétől e terület kormánybiztosa.

Kövess Hermann (1854–1921): tábornagy, az első világháború különböző frontjain hadtestparancsnok.

Krausz Alfréd (1849–1938): altábornagy; 1914 végén a balkáni haderők, majd az egész délnyugati arcvonal vezérkari főnöke. 1917-ben az orosz, 1918-ban az olasz fronton vezérkari főnök, majd hadtestparancsnok, illetve az ukrajnai megszálló hadsereg parancsnoka.

Krupa Rudolf: ellenzéki képviselőjelölt 1922-ben.

Kun Béla (1886–1939): a nemzetközi és a magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa. Fiatal korában újságíró, betegpénztári tisztviselő. Az első világháború előtt a kolozsvári munkásmozgalom egyik vezetője. A háború alatt katona, majd hadifogoly Oroszországban. A tomszki táborban a forradalmi mozgalom vezetője. 1918 elejétől az OKP magyar csoportjának vezetője, a kommunista hadifoglyok nemzetközi föderáció-

jának elnöke. 1918 novemberében hazatér Magyarországra; kezdeményezésére és vezetésével alakult meg a Kommunisták Magyarországi Pártja. A Tanácsköztársaság idején külügyi és hadügyi népbiztos, a kommunisták és a hozzájuk csatlakozott baloldali szociáldemokraták vezetője. A Tanácsköztársaság megdöntése után Ausztriában internálják. 1920-tól a Szovjetunióban él, a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik vezetője, a Kommunista Internacionálé elnöksége végrehajtó bizottságának tagja.

Kunfi Zsigmond (1879–1929): a szociáldemokrata párt egyik centrista vezetője; középiskolai tanár. 1908-tól 1914-ig a *Szocializmus* című folyóirat szerkesztője. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja, a Károlyi-kormány munkaügyi és népjóléti minisztere, a Berinkey-kormány közoktatásügyi minisztere. A Tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosa és a párt vezetőségének tagja. A proletárdiktatúra felszámolását célzó szociáldemokrata szervezkedés egyik irányítója, ezért nem marad a Kormányzótanács tagja. A Tanácsköztársaság leverése után Ausztriába emigrált, a kétésfeles Internacionáléhoz tartozó magyar centristák vezetője, az *Arbeiter Zeitung* szerkesztője. A hazai szociáldemokrácia vezetőinek Bethlennel kötött paktumát elítélte; politikailag meghasonlott önmagával, öngyilkos lett.

Laborl, Fernand Gustave Gaston (1860–1917): Dreyfus és a Dreyfus-üggyel kapcsolatban vád alá helyezett Zola védőügyvédje.

Lajos, XVI. (1754–1793): francia király, uralkodott 1774-től 1792-ig. A francia forradalom elől menekülni próbált, de elfogták és visszavitték Párizsba, ahol a törvényhozó gyűlés 1792. augusztus 10-én megfosztotta trónjától, és családjával együtt bebörtönözte. 1793. január 21-én lefejezték.

Lajos Fülöp (1773–1850): 1830-tól 1848-ig francia király. Az 1830-i júliusi forradalom eseményeként lépett trónra mint úgynevezett „polgárkirály". A nagypolgárság érdekeit szolgáló monarchikus uralmát az 1948 februári forradalom megbuktatta.

Lamartine, Alphonse de (1790–1869): francia költő, liberális politikus, a francia romantika egyik első mestere. 1833-tól liberális programmal képviselő; 1848-ban a forradalmi kormány külügyminisztere. Önéletrajzi vallomását, irodalomtörténeti műveit, életrajzait, a francia forradalomról írt könyvét stb. esztétikai élvezettel, de politikai kritikával kell olvasni.

Landau Adolf (?–1919): kereskedő; 1919-ben fehérterroristák meggyilkolták.

Landler Jenő (1875–1928): a magyar munkásmozgalom kimagasló alakja. 1908-tól a szociáldemokrata párt tagja, a szocialista vasutasok mozgalmának vezetője. Mint a szociáldemokrata párt balszárnyának egyik vezetője, részt vett a Tanácsköztársaság létrehozásában. A proletárdiktatúra idején kereskedelemügyi és belügyi népbiztos, a pártvezetőség tagja. Hadtestparancsnok, majd a Vörös Hadsereg főparancsnoka. A proletárdiktatúra leverése után a Kommunisták Magyarországi Pártjának s a hazai illegális munka irányításának egyik vezetője. Részt vett a Kommunista Internacionálé III. és IV. kongresszusán.

Langevin, Paul (1872–1946): francia fizikus, egyetemi tanár, a francia és számos külföldi akadémia tagja. A második világháború alatt részt vett az

antifasiszta mozgalmakban, a francia népfront megteremtésében és az Emberi Jogok Ligájának (l. ott) munkájában. 1944-től a Francia Kommunista Párt tagja volt.

Lansbury, (1859–1940): angol politikus.

Lansing, Robert (1864–1928): amerikai demokratapárti politikus; 1915-től 1920-ig külügyminiszter. A Szovjetunióval szemben szélsőségesen reakciós álláspontot foglalt el.

Lányi Zsigmond (1878–): közgazdasági író. Több lap és évkönyv szerkesztője.

Laski, Harold Joseph (1893–1950): angol munkáspárti politikus, író.

Lassalle, Ferdinand (1825–1864): német kispolgári szocialista; a német és az európai munkásmozgalomban elterjedt – az ő reformista nézetein alapuló irányzat, a lassalleanizmus névadója. Érdeme, hogy nagyhatású agitációs tevékenységével hozzájárult a német munkás-tömegmozgalom kibontakozásához. 1863-ban megszervezte a német munkásosztály első szocialista pártját, az Általános Német Munkásegyletet.

Laval, Pierre (1883–1945): francia kollaboráns politikus. A harmincas években többször miniszterelnök, illetve külügyminiszter. 1936-ban a Hoare–Laval-paktum, amelyben beleegyezett abba, hogy Etiópiát a fasiszta Olaszország bekebelezze, bukását okozta. 1940-ben a Vichyben szervezett bábkormány elnökhelyettese. Franciaország teljes megszállása után ismét miniszterelnök (1942–1944), az ország felszabadulása után mint a hitleristák ügynökét, a francia nemzet árulóját, halálra ítélték és kivégezték.

Lehár, báró (1876–?): legitimista ezredes. A Tanácsköztársaság alatt ellenforradalmi egységeket szervezett Ausztriában. Kezdetben együttműködött Horthyval, s a nyugat-magyarországi katonai körlet parancsnoka lett. A második királypuccs idején Habsburg Károlyhoz csatlakozott, aki a hadsereg főparancsnokává, hadügyminiszterré és tábornokká nevezte ki. A puccs leverése után rövid időre letartóztatták, majd Münchenbe költözött.

Lengyel Zoltán: függetlenségi képviselő a századforduló idején, Károlyi Mihály (győztes) ellenjelöltje a választásokon a zilahi választókerületben.

Lenin, Vlagyimir Iljics (Uljanov) (1870–1924).

Leopold Lajos: a Magyar Vöröskereszt alelnöke volt 1918 október–novemberében (mikor annak elnöke Károlyi Mihályné volt).

Lesznai Anna: költő, író, festőművész. Jászi Oszkár első felesége. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Levin, Henri: a franciaországi bevándoroltakat védő mozgalom főtitkára.

Lévy Béla: ügyvéd. Egy időben a kúria ügyvédvizsgáló bizottságának tagja. Az Angliai Magyar Tanács tagja.

Lewis, Sinclair (1885–1951): amerikai író. Fiatal korában lelkes szocialista, Jack London követője és önkéntes fűtő Upton Sinclair utópista szocialista telepén. A *Main Street* és a *Babbitt* című regényeinek hősei fogalommá váltak. Ő az első amerikai író, aki Nobel-díjat kapott. Műveit igen sok nyelvre lefordították.

Liebermann Pál: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Liebknecht, Karl (1871–1919): a nemzetközi és a német munkásmozgalom kiemelkedő alakja, a kommunista mozgalom nagy mártírja; Németország Kommunista Pártjának egyik alapítója. Egyetemi hallgató korában csatlakozott a munkásmozgalomhoz, és mint a Német Szociáldemokrata Párt baloldalának egyik vezetője, harcolt a revizionizmus ellen. A szocialista ifjúsági szervezetek általa rendezett első nemzetközi konferenciáján (Stuttgart, 1907) elmondott antimilitarista beszédéért másfél évi börtönre ítélték. Az első világháború kitörése után fellépett a háború és a szociálsovinizmus ellen, és 1914 decemberében a parlamentben – szembehelyezkedve a Német Szociáldemokrata Párt álláspontjával – a hadihitelek ellen szavazott. Tagja volt az internacionalisták csoportjának és alapító tagja az 1916-ban létrehozott Spartakusz Szövetségnek. Az 1916. május 1-én Berlinben szervezett antimilitarista tüntetésen tartott beszéde miatt kényszermunkára ítélték; 1918 októberében szabadult ki. Az 1918 novemberi német forradalom idején nagy szerepe volt a munkásosztály szervezésében. 1919. január 15-én a berlini úgynevezett Spartakusz-felkelés leverésekor ellenforradalmár tisztek Rosa Luxemburggal együtt elfogták és meggyilkolták.

Lincoln, Abraham (1809–1865): amerikai haladó államférfi, az Amerikai Egyesült Államok elnöke 1860-tól. Munkás volt, majd jogot végzett. Az 1861–1865-i polgárháborúban (Észak és Dél háborúja) az Észak, a négerek rabszolgaságának megszüntetéséért harcoló népi koalíció vezetője. 1865. április 14-én egy, a győzelem alkalmából rendezett ünnepségen a déli rabszolgatartók bérgyilkosa megölte. A felszabadított rabszolgák szobrot emeltek emlékére Washingtonban.

Lindbergh, Charles Augustus (1902–): amerikai repülőtábornok. 1927-ben elsőként repülte át leszállás nélkül az Atlanti-óceánt. A második világháború elején fasiszta nézeteket vallott, az Amerikai Egyesült Államok és a hitleri Németország együttműködésének szükségét hirdette – a Szovjetunió ellen.

Linder Béla (1876–1962): vezérkari ezredes az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregében. 1918 novemberétől Károlyi Mihály kormányának hadügy-, majd tárca nélküli minisztere. „Nem akarok többé katonát látni" kijelentésével pacifista nézeteinek adott kifejezést. A Tanácsköztársaság idején, különféle diplomáciai megbízásokban tevékenykedett, majd Pécsett működött. Az ellenforradalmárok elől Jugoszláviába emigrált, és ott telepedett le.

Lippay Zoltán: Szovjetunióban élő magyar kommunista. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Lippman, Walter (1889–): közismert amerikai publicista, 1931 óta a *New-York Herald Tribune* vezércikk írója. Írásai ugyan a nagyburzsoázia érdekeit képviselik, azonban gyakran találóan jellemzik és értékelik az Amerikai Egyesült Államok külpolitikáját. Egyike volt azoknak, akik 1930 januárjában Károlyi Mihályt – amerikai útja alkalmából – megérkezésekor fogadták.

Listowel, Lady: India miniszterének felesége; magyar ügyekkel foglalkozott.

Litvinov, Makszim Makszimovics (1876–1951): szovjet diplomata, 1898-tól az OSZDMP tagja, 1903-tól bolsevik; 1902-től 1918-ig rövid megszakítással emigrációban élt, többször képviselte pártját nemzetközi szocialista kongresszusokon. 1918-tól a külügyi népbiztosság kollégiumának tagja; 1921-től a külügyi népbiztos helyettese; 1930-tól 1939-ig külügyi népbiztos. 1934 és 1938 között a Szovjetunió képviselője a Népszövetségben, s több fontos nemzetközi tanácskozás részvevője. 1941–1943-ban a Szovjetunió washingtoni és kubai követe. 1943–1946-ban a külügyi népbiztos helyettese.

Liveright: amerikai kiadó.

Lloyd George, David, Earl of Dufor (1863–1945): liberálispárti angol politikus, 1905-től többször miniszter. Mint kiváló szónok, az ígérgetések és kisebb – de sokszor csillogó – reformok ügyes alkalmazója, nemegyszer eredményesen terelte el a munkásosztály egy részének a figyelmét az osztályharcról. (Néhány szociális törvénye: aggok háza, betegségi és munkanélküli biztosítás.) Az első világháború angol miniszterelnöke. A párizsi békekonferencián a brit imperializmus képviselőjeként jelentős szerepet töltött be. Egyik szervezője az imperialista hatalmak szovjetellenes politikájának.

Lloyd, Harold: amerikai filmszínész.

Lockhart, Robert Hamilton Bruce (1887–): angol államférfi és író.

Longuet, Jean: francia ügyvéd, Marx unokája. A Sallai–Fürst-tárgyaláskor Budapesten járt.

Lónyay, gróf: Franciaországban élt, s bár Magyarországon illegálisan működő csoportjára és külföldi megbízóira hivatkozott – nem állt mögötte senki és semmi. Károlyi tárgyalt vele 1941-ben, hogy felvegye az összeköttetést csoportjával, de amikor felismerte kalandor voltát, minden kapcsolatot megszakított vele.

Lorsy Ernő: újságíró, Károlyi Mihály bizalmasa, az emigrációban munkatársa. Nagytudású, képzett ember, emigránsként a *Berliner Tageblatt* munkatársa. A nácik elől Párizsba, onnan 1940-ben Amerikába menekült. Clevelandben halt meg.

Lovászy Márton (1864–1927): polgári liberális politikus, újságíró, a Függetlenségi Párt egyik vezetője; a Károlyi-kormány közoktatásügyi minisztere. 1918 decemberében lemond és szakít Károlyival. 1919 elején a forradalom továbbfejlesztésével szemben polgári ellenzéki csoport létrehozására törekedett. A Tanácsköztársaság idején Bécsben részt vett az ellenforradalmárok szervezkedésében. 1919-ben rövid ideig a Friedrich-kormány külügyminisztere, de csakhamar ismét emigrál Bécsbe. Szemben áll a Horthy-rendszerrel. A *Jövő* című napilap egyik szerkesztője. Mikor 1926-ban hazatért, Bécsben megjelent polgári demokratikus irányú cikkei miatt vádat emeltek ellene.

Lovejoy, P. Elijah, (1802–1837): a rabszolgaság elleni küzdelem kiemelkedő harcosa a XIX. században az Amerikai Egyesült Államokban.

Loyolai Ignác, Szent; eredeti nevén: Inigo de Lopez Recoldo (1491–1556): a jezsuiták rendjének megalapítója. A jezsuita rend feladata a reformáció

elleni kíméletlen harc és a katolikus egyház régi hatalmának helyreállítása volt — minden eszközzel.

Lőwy Sándor (1906—1929): az illegális kommunista ifjúmunkás-mozgalom egyik vezetője. 1927-ben bebörtönözték. 1929 októberében a bebörtönzött kommunisták éhségsztrájkja során elszenvedett kínzásokba belehalt.

Ludendorff, Erich von (1865—1937): német tábornagy, az első világháború idején a keleti hadsereg vezérkari főnöke, majd Hindenburggal együtt a német hadműveletek fő irányítója. A háború után német és külföldi soviniszta csoportokkal kapcsolatot épített ki. Részt vett 1920-ban a Kapp puccsban, úgyszintén 1923-ban Hitler sikertelen puccskísérletében, majd 1925-ben a nemzetiszocialista párt jelöltjeként fellépett a köztársasági elnökválasztáson. 1926-ban megalakította a fasiszta Tannenberg Szövetséget. *Meine Kriegserinnerungen* című könyve 1919-ben jelent meg. Szoros kapcsolatban állt a magyar ellenforradalmárokkal.

Ludwig, Emil (1881—1948): német író, újságíró. Történeti személyiségek és nagy művészek regényes, lélekelemző életrajzaival vált ismertté.

Lugosi Béla (1885—): filmrendező és filmszínész, az amerikai demokratikus szervezetek egyik vezetője. Az Angliai Magyar Tanács megalakulása után bejelentette csatlakozását a Tanácshoz.

Lukács György (1885—): filozófus és esztéta, akadémikus, Kossuth-díjas. Munkásságát a *Nyugat*ban és a *Huszadik Század*ban megjelent esszéivel kezdte, majd több önálló tanulmánykötetet jelentet meg a dráma és a regény történeti fejlődéséről. Ekkor még a német idealista filozófia talaján állt, s írásait romantikus színezetű antikapitalizmus jellemezte. A Tanácsköztársaság leverése után Bécsben, majd Németországban, később a Szovjetunióban élt emigrációban, ahol tudományos munkát végzett. 1945-ben tért haza Magyarországra, egyetemi tanár lett, s tevékeny szerepet játszott a kibontakozó kulturális életben, terjesztette a realizmus eszméjét a formalista törekvésekkel szemben. Amikor azonban a proletárdiktatúra kérdései kerültek előtérbe, írásai azt tükrözték, hogy a szocialista realizmust csak formálisan értelmezi, kirekesztve belőle a pártosságot, s elhomályosítja az osztályharcot, s a proletárdiktatúrát. A későbbiek során számos bírálat hatására — önkritikát gyakorolva — újabb jelentős műveket alkotott. Az újabb filozófiai fejlődés fő kérdésének azonban helytelenül nem a materializmus és idealizmus harcát, hanem a dialektikus és az antidialektikus irracionalizmus küzdelmét tekintette. 1956-ban eszmeileg és politikailag a revizionizmus oldalán lépett fel. Revizionista nézeteit a marxista kritika 1957 óta több ízben behatóan elemezte.

Lunacsarszkij, Anatolij Vasziljevics (1875—1933): szovjet politikus, kiváló marxista irodalomkritikus és esztéta, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagja. 1903-tól bolsevik. 1917-től 1929-ig művelődésügyi népbiztos, 1929-től a Központi Bizottság mellett működő tudományos bizottság elnöke. 1933-ban a Szovjetunió teljhatalmú megbízottja (követe) Spanyolországban.

Lupescu, Helen: II. Károly román király kedvese.

Luther, Martin (1483—1546): a reformáció megindítója és egyik vezére.

Luxemburg, Rosa (1871–1919): a nemzetközi munkásmozgalom nagyszerű harcosa, a német forradalmi mozgalom hőse, mártírja. A Lengyel Királyság Szociáldemokrata Pártjának alapítója és vezetője; 1897-től a német munkásmozgalomban tevékenykedett. Mint a II. Internacionálé baloldalának elismert vezetője és ideológusa, élesen támadta a revizionizmust és centrizmust. Kiállt az 1905–1907. évi oroszországi polgári demokratikus forradalom mellett; az első világháború kirobbanása után forradalmi tevékenységéért többször bebörtönözték. 1916 elején Karl Liebknechttel együtt vezette a Spartakusz Szövetséget. Egyes hibás nézetei ellenére (a párt szerepének, a munkás-paraszt szövetségnek lebecsülése stb.) a világ proletármozgalmának egyik legnagyobb alakja volt. Egyik alapítója a német kommunista pártnak. 1919. január 15-én – Karl Liebknechttel együtt – ellenforradalmár tisztek elfogták és meggyilkolták.

Lvov, G. A., herceg (1861–1925): az 1917. március 2-án a polgári demokratikus forradalom győzelme után létrehozott Ideiglenes Kormány miniszterelnöke.

MacCartney Elmer: angol történész, oxfordi professzor. Magyarországról könyve, cikkei jelentek meg, amelyek a Horthy-rendszert elfogadták. A második világháború alatt a BBC magyar adásában sokat szerepelt, védte a fasiszta magyar kormányt.

MacDonald, James Ramsay (1866–1937): angol munkáspárti politikus. 1886-tól a Fabianus Társaság tagja, majd a Független Munkáspárt egyik megalapítója. 1924-ben az első; 1929-től 1931-ig a második munkáspárti kormány miniszterelnöke. Mint miniszterelnök – a Szovjetunió megszilárdulása következtében és az angol közvélemény nyomására – rendezte Nagy-Britannia diplomáciai viszonyát a Szovjetunióval, de továbbra is imperialista külpolitikát folytatott. Belpolitikailag a tőkés rendszer megszilárdításán fáradozott; a gazdasági válság alatt a dolgozókat, elsősorban a munkásosztályt sújtó intézkedéseket foganatosított. Politikája a Munkás Párt népszerűségének aláásásához és kormánya felbomlásához vezetett (1931). Ekkor konzervatív többségű koalíciós kormányt alakított (1931–1935). A Munkás Párt kizárta soraiból.

Machiavelli, Niccolo (1469–1527): firenzei államférfi, politikai író és történész; az olasz reneszánsz kiemelkedő alakja. A történelmileg időszerűvé vált olasz egység megteremtését erős központi állam létrehozásával vélte megoldhatónak, melynek legfőbb garanciáját ő akkor az erőskezű, teljhatalommal felruházott uralkodóban látta. Ezzel megalapozta a polgári fejlődést szolgáló abszolút monarchia elméletét. A fő cél érdekében megengedhetőnek tartotta az erőszak, a ravaszság, hitszegés – minden kíméletlen eszköz – alkalmazását. Azóta az ilyen eszközöket alkalmazó gátlástalan politika jellemzésére használják a machiavellizmus kifejezést.

Mac-Mahon, Marie-Edme-Patrice-Maurice de (1808–1893): francia monarchista politikus, tábornagy. 1871-ben a Párizsi Kommün leverésére küldött hadsereg főparancsnoka. 1873-tól 1879-ig – mint köztársasági elnök – sikertelen kísérleteket tett a monarchia visszaállítására.

Madzsar József (1876–1941): kiváló forradalmi politikus, publicista, orvos. A 20-as évek elején a magyarországi polgári radikálisok közé tartozott, az 1914-ben alakult Országos Polgári Radikális Párt alelnöke volt; szoros

barátság fűzte Szabó Ervinhez. Széles körű publicisztikai és előadó tevékenységet folytatott a *Huszadik Század* című folyóiratban, a Társadalomtudományi Társaságban, a Galilei-körben, majd a szakszervezetekben is. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom után a Károlyi-kormány egészségügyi államtitkára, majd a Tanácsköztársaság idején a közegészségügy irányítója. A proletárdiktatúra leverése után tagja lett a szociáldemokrata pártnak, majd mikor 1920-ban a bécsi *Jövő* című baloldali lapnak küldött – a fehérterrort leleplező – tudósításai miatt le akarták tartóztatni, emigrált. 1924-ben hazatért, és mint a szociáldemokrata párt baloldali ellenzékének egyik vezetője, harcolt a párt opportunista politikája ellen, ezért kizárták. Az 1920-as évek végén csatlakozott az illegális kommunista párthoz; szerkesztője a Kommunisták Magyarországi Pártja 1931-től megjelenő társadalomtudományi folyóiratának, a *Társadalmi Szemlé*nek. Többször letartóztatták, 1935-ben a Szovjetunióba emigrált. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Magasházy László: különítményes tiszt, 1919-től 1929-ig Horthy szárnysegédje; 1937-től tábornok; 1939-től kormánypárti képviselő.

Majszkij: a Szovjetunió nagykövete Londonban a második világháború idején.

Malraux, André (1901–): francia író, műtörténész, archeológus. A húszas-harmincas években számos haladó nemzetközi szervezet és mozgalom tagja. Részt vett a spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán. 1940–1944-ben mint ezredes részt vett az ellenállási mozgalom De Gaulle-t követő csoportjában. 1945 után mint De Gaulle híve, jelentős szerepet játszott a reakciós mozgalmakban, 1958-tól a kulturális ügyek minisztere. Főműve az *Emberi Sorsok* (eredeti címén: *Condition humaine*) nagy regény.

Maniu, Jüliü (1873–1951): román politikus, az erdélyi román tőkések érdekeinek képviselője, erdélyi család sarja, 1918 előtt Budapesten országgyűlési képviselő, 1928-tól 1930-ig és 1932–1933-ban román miniszterelnök. A második világháború éveiben a nyugati hatalmak felé orientálódott. A felszabadulás után a szocialista átalakulás ellenségeként és a sovinizmus hirdetőjeként lépett fel: körülötte szerveződött meg a politikai reakció.

Mannheim, Karl (1893–1947): magyar származású polgári szociológus. 1919 után Németországban, majd 1933-tól Angliában élt és tanított. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Mann, Thomas (1875–1955): a XX. század egyik legnagyobb német írója. Nobel-díjas, Goethe-díjas. A polgári humanizmus kiemelkedő alakja. A hitleri Németországból önkéntes száműzetésbe vonult; előbb Svájcban, majd az Amerikai Egyesült Államokban élt. 1953-ban végleg visszaköltözött Európába, és Svájcban telepedett le. Nemegyszer felemelte szavát a világbéke és a békés együttműködés érdekében, megbélyegezve a kommunistaellenességet. Szinte valamennyi nagy regénye, novellája klasszikus; remekmű nem egy politikai tanulmánya is.

Mária Terézia (1717–1780): német-római császárné, magyar és cseh királynő 1740-től 1780-ig, a Habsburg-dinasztiából.

Marie-Antoinette (1755–1793): XVI. Lajos francia király felesége, Mária Terézia osztrák császárné és magyar királynő leánya, 1793-ban, nem sokkal XVI. Lajos lefejezése után kivégezték.

Marinetti, Filippo Tommaso (1876–1944): olasz futurista költő, író. Lázongó versei egyre nacionalistábbak lettek, majd a futurizmus más képviselőivel együtt — a fasizmus propagálói közé sodródott.

Marius, Gaius (i. e. 156–86): paraszt származású római hadvezér és politikus.

Markovics Hugó: a budapesti Bőripari Munkások Szakszervezetének volt vezetőségi tagja. Az Angliai Magyar Tanács Tagja.

Markovics Rodion (1888–): író, újságíró. A *Szibériai garnizon* című háborúellenes regény szerzője.

Marley, lord: baloldali szocialista, aki bátran fellépett Hitler és Franco ellen. (MacDonald neveztette ki lordnak.)

Marosán György (1908–): 1923-tól részt vesz a munkásmozgalomban. 1927–1939-ben az Élelmezési Munkások Országos Szövetségének főtitkára, 1943-tól a szociáldemokrata párt titkára. Részt vett az antifasiszta függetlenségi harcokban. Több ízben letartóztatták és internálták. A felszabadulás után a munkásegység híve, vezető funkciót tölt be a szociáldemokrata pártban, majd a Magyar Dolgozók Pártjában. Az ötvenes évek elején elkövetett törvénysértések idején letartóztatják, 1956-ban rehabilitálják. Igen jelentős tevékenységet fejtett ki az ellenforradalmi erőkkel vívott nyílt harc időszakában, valamint a konszolidációért vívott küzdelemben. 1956 és 1962 között tagja a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának. 1962 októberében pártellenes fellépése miatt visszahívják a Politikai Bizottságból és kizárják a Központi Bizottságból, felmentik a politikai életben betöltött funkciói alól, nyugdíjazzák.

Maróthy István: dorozsmai lakos. 1930-ban letartóztatták, mert forradalom és parasztkormány eljövetelét hirdette.

Marshall, George Catlett (1880–1959): reakciós amerikai politikus, tábornok. 1939-től 1945-ig az Amerikai Egyesült Államok hadseregének vezérkari főnöke; 1945-től 1947-ig kínai nagykövet; 1947-től 1949-ig külügyminiszter. Miniszterségе idején a hidegháború eszközeként dolgozták ki és kezdték alkalmazni a Truman-elvet és a róla elnevezett Marshall-tervet. 1950–1951-ben mint honvédelmi miniszter intenzív fegyverkezési politikát folytatott.

Marx, Karl (1818–1883).

Masaryk Jan (1886–1948): cseh diplomata, Tomaš Masaryk fia, 1939–1945 között az amerikai emigrációban élő cseh politikusok egyik vezetője. 1945–1948 között Csehszlovákia külügyminisztere. A szocialista forradalom csehszlovákiai győzelme után öngyilkosságot követ el.

Masaryk, Tomaš Garrigue (1850–1937): cseh polgári politikus és filozófus, 1882-től 1914-ig a prágai cseh nyelvű Károly-egyetem tanára. 1900-ban alapított pártja Csehország autonómiáját követelte a Monarchián belül. 1914-ben emigrált, 1915-ben Párizsban létrehozta a Cseh Tanácsot (1916-tól Nemzeti Tanács), cseh bizottságokat és fegyveres alakulatokat szervezett. 1918 novemberétől 1935 decemberéig a csehszlovák köztársaság elnöke. Külpolitikájában a nyugati hatalmakra, főként Franciaországra támaszkodott, belpolitikájában mint a polgári demokrácia hirdetője a burzsoázia érdekeit képviselte. Mint filozófus és szociológus a pozitivizmus híve, a marxizmus ellenfele volt.

Massip: a *Petit Parisien* levelezője.

Matteotti, Giacomo (1885–1924): olasz szocialista, antifasiszta politikus. Kora ifjúságától a szocialista mozgalom harcosa. 1922-től az Egyesült Szocialista Párt titkára, parlamenti képviselő. *Un anno di dominio fascista* (A fasiszta uralom egy éve) című politikai művében élesen bírálta Mussolini kormányzási rendszerét, és minden terrorral dacolva, a parlamentben is folytatta támadásait a fasiszták ellen. Az 1924 áprilisi választások után nagy viharok játszódtak le parlamenti felszólalásai nyomán, melyekben leleplezte a fasiszták választási csalásait, és bejelentette, hogy a fasiszta uralomra – elsősorban Mussolinira – rendkívül súlyos terhelő adatok vannak birtokában, s azokat rövidesen nyilvánosságra hozza. 1924. május 30-i parlamenti beszédét e szavakkal fejezte be: Most pedig készíthetitek a halotti beszédet. Tíz nappal később, 1924. június 10-én – Mussolini személyes parancsára – a parlamentből hazafelé menet, világos nappal, a Tiberis partján nyílt utcán megtámadták, erőszakkal elhurcolták, és a rianói erdőben meggyilkolták. Holttestét csak napok múlva találták meg. A gyilkosság után kibontakozott politikai válság során a polgári pártok kivonultak a parlamentből, és megalakították az Aventinusi Blokkot (polgári liberális – demokrata és szocialista pártok antifasiszta szövetsége), mely követelte (bár hasztalan) az alkotmányos rendszer helyreállítását.

Maurois, André (1885–): francia író, a Francia Akadémia tagja. Polgári szemléletű, igényesen megírt regényeiben az emberi lélek érzelmit válságait ábrázolja.

Maxton, James (1885–1946): angol munkáspárti képviselő 1929-ben.

Mayer János (1871–): az uralkodó osztályok érdekeit szolgáló kisgazdapárti politikus, az ellenforradalmi kormányokban több ízben miniszter. 1924-től az Egységes Párt kisgazda frakciójának vezetője.

Mazzini, Giuseppe (1805–1872): olasz forradalmár, a nemzeti felszabadító mozgalom baloldali köztársasági demokrata szárnyának vezetője, az abszolutizmus elleni küzdelem következetes bajnoka. Garibaldi harcostársa, Kossuth Lajos barátja; vele, valamint Ledru-Rollin és Arnold Ruge részvételével létrehozta az Európai Demokratikus Komitét. Halála után nemzeti hőssé nyilvánították.

Mées László (1895–): katolikus költő. Premontrei tanár, majd nagykaposi plébános.

Meiklejohn: egyike azoknak, akik 1930 januárjában Károlyi Mihályt – amerikai útja alkalmával – megérkezésekor fogadták.

Mela Mutter: lengyel származású festőművésznő. Károlyi Mihályról portrét festett.

Menczer Béla: mint egyetemi hallgató részt vett az 1918. évi októberi polgári demokratikus forradalomban. Emigrált, több ízben Károlyi Mihály munkatársa volt.

Mende Tibor: író, jelentős tanulmányokat írt Indiáról és Kínáról.

Menken, S. Stanwood: az Amerikan Defence League (Amerikai Védelmi Liga) elnöke, 1924-ben petíciót nyújtott be az Amerikai Egyesült Államok kül-

ügyminisztériumához, hogy Károlyi Mihálynét ne engedjék partra szállni, hanem tartsák vissza Ellis Islandon, mivel „az Államok biztonságát fenyegeti".

Merezskovszkij, Dmitrij Szergejevics (1856–1941): szélsőségesen reakciós orosz író, az orosz szimbolizmus egyik vezető egyénisége. Individualista, társadalomellenes szemléletét a történelem misztifikálása jellemzi. Regényes életrajzait és tanulmányait az ellenforradalmi Magyarországon is terjesztették. 1920-ban Párizsba emigrált, és aktív szovjetellenes tevékenységet folytatott.

Meskó Zoltán (1883–): jobboldali politikus, képviselő.

Miákits Ferenc (1876–1924): lakatos, jobboldali szociáldemokrata vezető. A Peidl kormányban pénzügyminiszter; a Huszár kormányban kereskedelemügyi államtitkár, 1922-ben országgyűlési képviselő.

Migliolli: az Európai Paraszt Bizottság tagja; a *Parasztok a választúton* című brosúra szerzője.

Mihajlović, (Mihajlovics) Draža (1893–1946): a német és olasz fasiszta megszállókkal együttműködő és a nemzeti felszabadítás ügyét eláruló jugoszláv tábornok. 1941-től a szerb nacionalista „szabadcsapatok" (csetnikek) parancsnoka. A londoni jugoszláv emigrációs kormányban egy ideig hadügyminiszteri címet viselt. Tevékenysége elsősorban arra irányult, hogy a néptömegeket elvonja a tényleges partizánharctól. Így a kommunisták vezette partizánoknak – a német és olasz megszállókon kívül – harcolni kellett a Mihajlović-féle nacionalista árulók tevékenysége ellen is. A háború után halálra ítélték, és 1946 augusztusában kivégezték.

Mikes Ármin: Bethlen István gróf sógora.

Mikes György: az Angliai Magyar Tanács sajtóreferense.

Mikes Kelemen (1690–1761): író, a *Törökországi levelek* mestere, a XVIII. századi magyar prózairodalom legnagyobb alakja. II. Rákóczi Ferenc apródja, majd kamarása, később hűséges kísérője száműzetése idején.

Mikolajczyk, Stanislaw (1901–): lengyel politikus, a jobboldali parasztpárt (Lengyel Néppárt) vezetője. 1943-tól 1945-ig a londoni emigrációs lengyel kormány miniszterelnöke. 1945-ben nyugati nyomásra, a lengyel polgárság képviselőjeként tagja lett a lengyel kormánynak. Pártja 1947. évi választási veresége után nyugatra ment.

Miksa (1832–1867): Habsburg-házbeli osztrák főherceg, 1864-től 1867-ig Mexikó császára.

Miljukov, Pavel Nyikolajevics (1859–1943): orosz politikus és idealista történetíró, a kadetpárt vezetője. Az 1917. évi februári polgári demokratikus forradalom győzelme után egy ideig az Ideiglenes Kormány külügyminisztere, azonban a háború folytatását célzó politikája miatt a néptömegek mozgalma május 2-án lemondásra kényszerítette. A proletárforradalom győzelme után Franciaországba emigrált.

Milotay István: jobboldali újságíró, az *Új Nemzedék*, majd a *Magyarság*, később az *Új Magyarság* szerkesztője. Országgyűlési képviselő. A felszabadulás idején Brazíliába szökött.

Mindszenty, Pehm József (1892—): katolikus pap, bíboros prímás; a klerikális reakció szélsőséges képviselője. 1945-től esztergomi érsek, prímás, bíboros. A felszabadulás után politikailag és szervezetileg fellépett az ország demokratikus átalakulása ellen. Magas egyházi méltóságát felhasználva uszított a földreform, a köztársaság kikiáltása, a nagyüzemek államosítása, a szovjet—magyar barátság, a haladó erők összefogása ellen. 1948-ban a demokratikus rend és a köztársaság megdöntésére irányuló összeesküvés irányítása miatt letartóztatták; életfogytiglani börtönre ítélték. 1956. október 30-án az ellenforradalmárok kiszabadították. November 3-i ellenforradalmi rádióbeszédében nyíltan meghirdette a nagybirtokos—nagytőkés rendszer visszaállítását.

Mirszkij, herceg: irodalomtanár, kritikus. Mint emigráns Angliában élt, majd hazatért a Szovjetunióba.

Moholy-Nagy László (1895—1946): festő és fotográfus. 1920-tól 1923-ig Berlinben absztrakt képeket festett. Ezután a weimari Bauhaus tanára volt. A modern építészet, film és fényképezés elméletével is foglalkozott. 1937-ben „Új Bauhaus" iskolát alapított Chicagóban, New Yorkban csatlakozott az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalomhoz.

Molière, Jean-Baptiste Poquelin (1622—1673): francia drámaíró, színész, rendező; a vígjátékírás klasszikusa.

Molnár Erik (1894—): marxista történész, jogász, filozófus; Kossuth-díjas egyetemi tanár, akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatója, országgyűlési képviselő. 1928 óta tagja a kommunista pártnak. Jelentős elméleti munkásságot fejtett ki. Marxista szellemű tanulmányai főként a *100%*, a *Társadalmi Szemle*, a *Korunk* és a *Gondolat* című folyóiratokban jelentek meg, gyakran Szentmiklósi Lajos, illetve Jeszenszky Erik álnéven. 1945-től országgyűlési képviselő, az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásától 1956-ig miniszter (népjóléti, külügy-, igazságügy- stb.), egy ideig Magyarország moszkvai nagykövete.

Molnár Ferenc (1878—1952): pesti újságíró, kiváló publicista és író, művei közül a színpadiakkal nagy külföldi sikereket is arat. Az első világháború után egyre többet tartózkodik külföldön, a fasizmus nyomása elől az Amerikai Egyesült Államokba távozik, s ott él haláláig. Széles skálájú novellái, humoreszkjei, karcolatai, egy éles szemű, maró iróniájú író művei, aki könyörtelen szemmel látja a pesti polgárság hibáit, a régi Magyarország korhadását. Legsikerültebb prózai műve a *Pál utcai fiúk* (1907). Ragyogó technikájú színdarabjaival világsikert ér el. *(Az ördög, A vörös malom, Játék a kastélyban* stb.)

Moltke, Helmuth Karl Bernhard von, gróf (1800—1891): porosz tábornagy, vezérkari főnök.

Montessori, Maria (1870—1952): olasz pedagógus. Rendszerét a gyermekek öntevékenységére építette.

Montgomery, Bernard Law, Viscount (1887—): tábornagy, angol hadvezér, a brit katonai erők parancsnoka a második világháború idején. 1942—1943-ban az észak-afrikai fronton harcolt, s az El Alamein-i csatában aratott győzelemmel megkezdte, majd sikerrel befejezte a németek ki-

szorítását Afrikából. A szövetségesek normandiai partraszállása (1944 június) után a nyugati fronton vezette a brit csapatok hadmozdulatait. Többször került összeütközésbe a nyugat-európai hadműveleteket irányító amerikai parancsnokokkal. 1946-tól 1948-ig vezérkari főnök; 1951-től a NATO-haderők első főparancsnok-helyettese. 1958-ban visszavonult. Több ízben járt a Szovjetunióban és Kínában.

Mooney, Thomas (1885–1942): a forradalmi munkásmozgalom egyik vezetője az Amerikai Egyesült Államokban. 1907-től a Szocialista Párt tagja, 1912-től a San Francisco-i fémöntők szakszervezetének vezetője. 1916-ban letartóztatták, és provokatív váddal ártatlanul halálra ítélték. A hazájában és más országokban kibontakozó nagyarányú tömegmozgalom 1918-ban elérte az ítélet átváltoztatását életfogytiglani fegyházra, majd 1939-ben kiszabadítását.

Moor, Mrs.: Károlyi Mihály bostoni ismerőse.

Morgan, John Pierpont (1867–1943): 1913-ban vette át a Morgan-család vállalatainak vezetését. Az első és második világháborúban az Amerikai Egyesült Államok egyik legnagyobb hadiszállítója. Haláláig a Morgan-bankház feje.

Móricz Zsigmond (1879–1942): az új magyar irodalomnak Ady mellett az egyik legjelesebb alakja, mindmáig a legnagyobb prózaíró. A kritikai realizmus nagy mestere. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Moro-Giafferi francia ügyvéd világszerte ismert nevű védő nagy politikai pörökben.

Morones: a mexikói munkásszervezet (CROM) vezetője a húszas évek második felében.

Morrow, Dwight Whitney (1873–1931): bankár és diplomata, az Amerikai Egyesült Államok nagykövete Mexikóban 1927-től 1930-ig.

Morus, Tamás, Sir Thomas More (1478–1535): angol utópista szocialista humanista író és államférfi, lordkancellár. Életét vérpadon fejezte be. Híres, latin nyelvű államregényében *(Utopia)* megrajzolta a társadalmi tulajdonon, a fizikai és szellemi tulajdon teljes egyenlőségén, vallásszabadságán és aszkézisén alapuló osztálynélküli társadalom képét.

Mosley, Sir Oswald Ernald (1896–): angol fasiszta politikus. Konzervatív-, független-, majd munkáspárti képviselő; MacDonald második munkáspárti kormányában miniszter. 1931-ben kivált a pártból, és megalapította a Brit Fasiszta Uniót, amelynek programja Nagy-Britannia fasizálása. s Németországgal és Olaszországgal való együttműködése volt. 1940-ben bebörtönözték, de 1943-ban kiszabadult. A második világháború befejezése után ismét felélesztette a fasiszta propagandát.

Murányi Kovács Endre (1908–): költő, elbeszélő, művészeti író. A két világháború között franciaországi emigrációban élt. 1945–1946-ban a párizsi Magyar Függetlenségi Mozgalom főtitkára, 1946-ban tért haza Magyarországra. Műveiben elsősorban a francia ellenállási mozgalomban szerzett élményeit dolgozta fel.

Musset, Alfred de (1810–1857): francia költő, drámaíró; a romantikus irodalom kiváló képviselője.

Mussolini, Benito (1883–1945): Olaszország fasiszta diktátora. Miután 1922. október 28-án a fasiszta bandák az ő vezetésével bevonultak Rómába (Marcia su Roma), október 30-án megalakította kormányát. A háborús veres gek és az antifasiszta mozgalom erősödésének hatására III. Viktor Emánuel a Fasiszta Nagytanács határozata alapján 1943. július 25-én tisztségéről leváltotta és internáltatta. A hitleristák kiszabadítják, és az általuk megszállva tartott Észak-Olaszország bábkormányának élére állítják. 1945 áprilisában Svájcba akart menekülni, de az olasz partizánok az amerikai–angol csapatok bevonulá a előtt kivégezték.

Münzenberg, Willy· a német munkásmozgalom harcosa, publicista, 1914-től az ifjúmunkásmozgalom egyik vezetője. A Kommunista Ifjúsági Internacionálé vezetőségi tagja. 1921-től a Nemzetközi Munkássegély főtitkára. A német fasizmus uralomra jutása után Párizsba emigrált. Részt vett az antifasiszta mozgalmak szervezésében, a társadalom legkülönbözőbb rétegeiben fejtett ki széles körű tevékenységet. Ő szerkesztette a *Barna Könyvet* (Braunbuchot). A lipcsei per idején igen aktív munkát végzett a német fasizmus leleplezése, Georgi Dimitrov megmentése érdekében. 1939-ben kizárták a kommunista pártból. A második világháború alatt a fasiszták bebörtönözték. Kiszabadulása után meggyilkolták.

Nádass József (1897–): író, újságíró; stockholmi emigráns, mauthauseni fogoly. Emlékiratai 1961-ben jelentek meg.

Nád sy Imre: 1920-tól 1926-ig országos főkapitány, 1920-ban a Wolff Károly vezette titkos társaság képviselője az Etelközi Szövetség vezéri tanácsában. A frankhamisítási ügy egyik főszereplője, amiért 1926 októberében három és fél évre ítélik. 1928 áprilisában amnesztiában részesül, és rendkívüli nyugdíjat kap.

Nagy Dénes (1889–): szociológus, író. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Nagy Emil (1871–?): ügyvéd, konzervatív politikus, 1923–1924-ben igazságügyminiszter.

Nagy Ernő: ellenzéki képviselőjelölt 1922-ben.

Nagy Ferenc (1903–): kisgazdapárti politikus. A felszabadulás után nemzetgyűlési képviselő, majd a nemzetgyűlés elnöke. 1946 februárjától 1947. májusáig miniszterelnök. A kisgazdapárt jobbszárnyának egyik vezetője. Jelentős szerepet játszott a reakció által szervezett ellenforradalmi összeesküvésben. 1947 májusában Svájcba utazott, ahonnan – az összeesküvés leleplezése után – bejelentette lemondását, és az Amerikai Egyesült Államokba disszidált. Részt vett az 1956. évi októberi ellenforradalmi lázadás külföldi előkészítésében, s azóta is ellenséges aknamunkát folytat népköztársaságunk ellen.

Nagy Lajos: újpesti kovácssegéd. 1932-ben vádat emelt ellene a budapesti királyi főügyészség elnöke a *Tiétek a Föld!* terjesztéséért.

Nagy Sándor: az OMGE szakembere.

Nagy Vilmos, nagybaconi: tábornok, gyalogsági szemlélő. 1942 szeptemberétől 1943 júniusáig honvédelmi miniszter. Igyekezett mérsékelni a fronton uralkodó fasiszta terror vadságát.

Nagy Vince (1886–): ügyvéd, 1916-tól országgyűlési képviselő. A Károlyi-kormányban belügyi államtitkár, a Berinkey-kormány belügyminisztere. A Károlyi Mihály ellen indított perben Károlyi védőügyvédje. 1945 után a kisgazdapárt jobbszárnyának egyik vezetője.

Nagyatádi Szabó István (1863–1924): Somogy megyei jómódú paraszt, a kisgazdapárt megalapítója. A Károlyi-kormányban tárca nélküli népgazdasági miniszter. A Tanácsköztársaság alatt birtokára vonul vissza. Pártja 1919 novemberében egyesül a Rubinek–sokorópátkai Szabó-féle agrárpárttal; ebben a formában (Kisgazda, Földműves és Polgári Párt) 1922 februárig, az Egységes Párt megalakulásáig működik. 1919 augusztusától többször miniszter. Elődjétől: Rubinektől kész földbirtokreform-javaslatot vesz át, amelyet ő nyújt be a képviselőházban és ez az ő nevéhez fűződik. A második királypuccs alkalmával kompromittálja magát, és kénytelen lemondani. Az Egységes Párt megalakulásakor annak elnökévé választják. A harmadik Bethlen-kormányban 1922. június 17-től ismét földművelésügyi miniszter. Az Esküt-per során kiderült panamaügyek miatt lemond.

Napóleon, Bonaparte (1769–1821).

Napoléon, III., Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873): 1852-től 1870-ig francia császár. 1848 decemberében a parasztság és hadsereg támogatásával a második köztársaság elnökévé választották, amit az 1849-es alkotmányozógyűlési választások után megerősítettek. 1851 decemberében államcsíny útján diktátorrá, majd 1852. december 2-án császárrá kiáltatta ki magát.

Nauman, Friedrich (1860–1919): soviniszta német protestáns pap, politikus. 1915-ben megjelent főművében *(Mitteleurópa)* a középeurópai országok gazdasági egységét és egységes vámterületét követelte a pángermán törekvések szolgálatában.

Negrin, Juan (1889–1956): spanyol államférfi, fiziológus. Mint a Szocialista Párt tagja a spanyol polgárháború idején pénzügyminiszter, majd miniszterelnök és hadügyminiszter. Eltökélt antifasisztaként lépett fel (ha néha nem is teljes következetességgel) a fasisztabarát és megalkuvó elemek ellen; híve volt a kommunistákkal való együttműködésnek. A fasiszták uralomra jutása után emigrált, és visszavonult a politikai élettől.

Nelson, Horatio, Viscount (1758–1805): angol admirális, a nápolyi forradalmi köztársaság elnyomója. 1798-ban a napóleoni francia flotta, 1805-ben a trafalgari csatában a francia–spanyol hajóhad felett aratott győzelmet.

Nemec: csehszlovák szociáldemokrata miniszter.

Neuville, Henri de: francia újságíró.

Newald, Eugene (Neuwald Jenő): a Los Angelesben megjelenő *Nyugat* című magyar lap szerkesztője.

Nieburg: az Európai Paraszt Bizottság tagja.

Nietzsche, Friedrich (1844–1900): német idealista, irracionalista filozófus. Az „Übermensch", az „emberfeletti ember" elméletének hirdetője. A német fasizmus sokat merített szemléletéből.

Nínčić, Monćillo: jugoszláv politikus. 1921-től 1926-ig Jugoszlávia külügyminisztere.

Nitti, Francesco Saverio (1868–1953): olasz liberálispárti politikus, közgazdász. 1911-től többször miniszter, 1919–1920-ban miniszterelnök. 1924-ben Párizsba emigrált, és a polgári antifasiszta mozgalom egyik vezetője lett. 1948-tól mint szenátor több kultúrpolitikai kérdésben a haladó erőket támogatta.

Nobile, Umberto (1885–?): olasz sarkkutató. 1926-ban az Északi-sarkon át Alaszkába repült; második útján, 1928-ban az „Itália" léghajóval lezuhant. Szovjet jégtörő hajó mentette meg. 1933 után mint léghajóépítő szakember néhány évig a Szovjetunióban dolgozott. A második világháború után részt vett az olasz politikai életben. 1947-ben a kommunisták támogatásával képviselővé választották.

Noel-Baker, Philip John (1889–): angol politikus.

Noske, Gustav (1868–1946): hírhedt német jobboldali szociáldemokrata vezető, a kommunista párt és a forradalmi munkásmozgalom közismert ellensége. 1918-ban a kieli matrózlázadás leveréséért kormánybiztosnak, 1919-ben hadügyminiszternek nevezik ki. E funkciójában döntő szerepet játszott a forradalmi munkásmozgalom megmozdulásai – köztük az 1919 januári berlini felkelés – leverésében. Személyes felelősség terheli a nemzetközi és német munkásmozgalom két kiváló vezetőjének, Rosa Luxemburgnak és Karl Liebknechtnek meggyilkolásáért. Amint maga mondotta, a forradalom idején a „véreb" szerepét töltötte be. A fasiszta diktatúra alatt miniszteri nyugdíjat kapott.

Obregon, Alvaro: Mexikó elnöke 1820-tól 1924-ig.

O'Connel, Daniel (1775–1847): az ír szabadságmozgalom liberális szárnyának egyik vezetője.

Odescalchi Klára: Károlyi Mihályné nővére. A spanyol polgárháború idején szoros kapcsolatban állt a köztársasági erőkkel, segítette harcaikat; a polgárháború egy részét Madridban töltötte. A második világháború kitörése után a kommunistákkal együtt részt vett az ellenállásban. A náci invázió elől menekülve 1941 áprilisában Dubrovnikban – ahonnan Londonba akart menni – egy olasz bombázó áldozata lett.

Oláh Béla: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Oláh György (1902–?): szélsőjobboldali újságíró, képviselő. 1924-től a *Magyarság*, majd az *Új Magyarság*, 1938-tól az *Egyedül Vagyunk* című fasiszta folyóirat szerkesztője. Külföldre szökött.

O'Neill, Eugene Gladstone (1888–1953): amerikai Nobel-díjas drámaíró, az amerikai drámaírás egyik megteremtője.

Ostenburg-Moravek Gyula: százados, majd őrnagy, a fehérterror egyik leghírhedtebb tiszti különítményének parancsnoka, aki Horthytól IV. Károlyhoz pártolt át. Zászlóalja 1921 októberében – a második királypuccs al-

kalmával – Sopronban állomásozott, és a legitimista katonai államcsínykísérlet törzsgárdája volt. Parancsnoka volt a Budapestre vonuló királyhű csapatoknak, melyeket Budaörsnél a horthysta csapatok szétvertek. Elfogták és bebörtönözték, később Horthytól amnesztiát kapott.

Painlevé, Paul (1863–1933): haladó szellemű francia polgári politikus, matematikus, egyetemi tanár, a Francia Tudományos Akadémia tagja. Politikai szereplése akkor kezdődött, mikor bátran kiállt az ártatlanul meghurcolt Dreyfus kapitány mellett, s elítélte a provokációs Dreyfus-pert. 1915-től több ízben miniszter, 1917-ben és 1925-ben rövid ideig miniszterelnök.

Pál, Karagyorgyevics (1893–): jugoszláv régensherceg. Sándor jugoszláv király meggyilkolása (1934) után II. Péter helyett uralkodott. 1939 és 1941 között jelentős szerepet játszott Jugoszláviának a tengelyhatalmakhoz való közeledésében.

Pálffy Miklós, herceg (1861–?): 1910-től az Osztrák–Magyar Monarchia magyarországi udvarnagya, a király főlovászmestere.

Pallavicini György, őrgróf (1881–?): nagybirtokos, legitimista politikus, képviselő. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi komité tagja, majd a forradalom leverése után a Dunántúl központi kormánybiztosa. A frankhamisítási ügyben szembefordul a Bethlen-kormánnyal. A második világháború alatt németellenes, az angol orientáció híve.

Pallavicini Györgyné: Károlyi Mihályné nővére.

Pankhurst, Emmeline, lánynevén Goulden (1858–1928): a női egyenjogúságért folytatott sufragette-mozgalom vezetője 1906–1914 között. Jelentős szerepe volt a nők választójogának kiharcolásában.

Papen, Franz von (1879–): német diplomata, politikus, katonatiszt. 1918-tól a Centrumpárt, s a reakciós *Herrenclub* (Urak Klubja) egyik vezetője. 1932-ben birodalmi kancellár, majd 1933. január 4-én Kölnben megegyezik Hitlerrel, és közvetlen szerepet vállal hatalomra juttatásában. 1933–1934-ben alkancellár, majd bécsi (1936–1938), később ankarai (1939–1944) követ. Mint háborús bűnöst, nyolc évi kényszermunkára ítélték, de 1948-ban Nyugat-Németországban szabadon bocsátották.

Pappenheim Szigfridné: Károlyi Mihály Erzsébet nővére.

Pašić, Nikola (1846–1926): szerb, illetve jugoszláv államférfi. A szerb nagyburzsoázia érdekeit képviselő és a délszláv államok egyesítésére törekvő radikális párt vezetője. 1904-től külügyminiszter, 1906-tól miniszterelnök. Kezdeményező szerepet játszott a Balkán-szövetség létrehozásában 1912-ben. Jelentős tevékenységet folytatott az önálló szerb–horvát–szlovén királyság megalakításában és elismertetésében. 1918 után az angol–francia orientáció híve; szovjetellenes politikát folytat.

Pasteur, Louis (1822–1895): világhírű francia kémikus és bakteriológus.

Patyomkin, Grigorij Alekszandrovics (1739–1791): orosz államférfi, II. Katalin cárnő szárnysegédje, kül- és belpolitikai kérdésekben legbizalmasabb tanácsadója.

Paul-Boncour, Joseph (1873–): francia radikálispárti politikus, 1932-től 1938-ig több ízben miniszter; 1932–1933-ban miniszterelnök. Ellenezte a müncheni egyezményt; 1940-ben fellépett a kapituláció ellen. 1945-ben részt vett a San Francisco-i konferencián. Harcolt a Nyugat-Németország felfegyverzését biztosító 1954. évi párizsi egyezmények megkötése ellen.

Pázmány Péter (1570–1637): a magyar ellenreformáció legjelentősebb alakja; esztergomi érsek, hitvitázó író.

Peidl Gyula (1873–1943): nyomdász, jobboldali szociáldemokrata vezető, a nyomdászok szakszervezetének vezetője. A Berinkey-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter. A Tanácsköztársaság kikiáltását ellenzi, funkciót nem vállal, sőt lemond pártvezetőségi tisztségéről és ellenforradalmi tevékenységet fejt ki. 1919. augusztus 2–6-ig az ún. szakszervezeti kormány elnöke, azután részt vesz a szociáldemokrata párt újjászervezésében, majd emigrál. 1921 végén hazatér, az Általános Fogyasztási Szövetkezet elnöke, 1922–1931-ben nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő.

Pelényi János: Magyarország washingtoni követe a harmincas években. Habsburg Ottó híve.

Péri, Gabriel (1902–1941): a francia nemzet hőse, mártírja, publicista. 1920-tól a Francia Kommunista Párt, 1924-től a Központi Bizottság tagja és a *L'Humanité* külpolitikai szerkesztője, 1932-től képviselő. Kérlelhetetlenül harcolt a francia imperializmus nemzetáruló politikája ellen. A német fasiszta megszállókkal szemben kibontakozó ellenállási mozgalom szervezése miatt a kollaboráns francia kormány 1941-ben bebörtönözte, majd átadta a náciknak, akik december 15-én kivégezték. A *Marseillaise*-t, majd – féltérdre bukva – az *Internacionálét* énekelve halt meg. Halála előtt írt levelében harcra szólította népét Franciaország függetlenségéért és a kommunizmus győzelméért.

Pétain, Henri-Philippe (1856–1951): francia marsall, kollaboráns politikus. Verdun védője, 1917–1918-ban a francia hadsereg fővezére, majd a haditanács alelnöke. 1925–1926-ban a marokkói rif törzsek elleni francia hadműveletek parancsnoka. 1934-ben hadügyminiszter, 1939–1940-ben madridi követ egykori hadiiskolai tanítványánál, Francónál. 1940. június 16-án elvállalta a miniszterelnöki tisztet, és néhány nappal később kapitulált a Franciaország egy részét megszálló német fasiszták előtt. Ezután a megszállókat szégyenletesen kiszolgáló hazaáruló vichyi rendszer miniszterelnöke, 1940 júliustól államfője. 1945-ben halálra ítélték, ezt azonban de Gaulle miniszterelnök életfogytiglani börtönre változtatta.

Péter, I. (Nagy Péter) (1672–1725): orosz cár a Romanov-dinasztiából, uralkodott: 1682-től 1725-ig.

Petljura, Szimon Vasziljevics (1877–1926): 1917-től 1920-ig az ukrán nacionalista ellenforradalmárok egyik vezére. 1926-ban Párizsban meggyilkolták.

Petőfi Sándor (1823–1849).

Petrovics Elek (1873–1945): művészeti író. 1924-től 1935-ig a Szépművészeti Múzeum főigazgatója; a Szépművészeti Múzeum Évkönyvének megindítója és szerkesztője. Jelentős elméleti munkát végzett, főként a XX.

század első felének művészete, valamint a nagybányai festők értékelése terén. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Peyer Károly (1881–1956): jobboldali szociáldemokrata politikus. 1906-tól a vasas szakszervezet egyik vezetője, 1911-től a Szakszervezeti Tanács titkára, 1918-ban a bányász szakszervezet titkára. Mint a Berinkey-kormány bányaügyi kormánybiztosa fegyverrel verte le a bányászok 1919 januári forradalmi megmozdulását. A Tanácsköztársaság idején a jobboldali szakszervezeti vezetők ellenforradalmi csoportjának egyik irányítójaként a munkáshatalmat aláásó tevékenységet fejtett ki. A Peidl-kormányban belügy-, a Huszár-kormányban népjóléti és munkaügyi miniszter. Nevéhez fűződik a szociáldemokrata párt vezetőinek az ellenforradalmi kormánnyal 1921-ben kötött munkásáruló egyezménye (Bethlen–Peyer-paktum). A két világháború között országgyűlési képviselő, a szociáldemokrata párt jobboldalának vezetője. A felszabadulás után ellenezte a két munkáspárt együttműködését, és állást foglalt az államosítások ellen. 1947-ben kizárták a szociáldemokrata pártból, polgári mandátummal került vissza a parlamentbe; nem sokkal később az Egyesült Államokba disszidált, hol haláláig népi demokráciánk megdöntésére irányuló tevékenységet fejtett ki.

Pjatakov, Georgij Leonyidovics (1890–1937): orosz trockista. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után jelentős állami funkciót töltött be. Később kizárták a Szovjetunió Kommunista Pártjából, letartóztatták, elítélték.

Philip, André: francia ellenálló, baloldali politikus.

Picasso, Pablo (1881–): világhírű spanyol származású francia festő, grafikus, szobrász, keramikus, díszlettervező. Neves békeharcos, a Francia Kommunista Párt tagja, nemzetközi Béke-díjas.

Pikler Gyula (1864–1937): polgári radikális jogtudós, szociológus, pszichológus; a pozitivista jogbölcselet kiváló művelője. 1903-tól 1919-ig a budapesti egyetem jogfilozófiai tanára; a Társadalomtudományi Társaság elnöke. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Pilsudski, József (1867–1938): lengyel marsall, diktátor. 1892-től a Lengyel Szocialista Párt nacionalista jobbszárnyának egyik vezéralakja, majd a párt vezetője. 1918-tól 1922-ig az újonnan megalakult Lengyelország diktátora, és a lengyel hadsereg főparancsnoka. Ő kezdeményezte a Szovjet-Oroszország ellen 1920-ban indított lengyel intervenciót. 1926 májusában fegyveres osztagai élén fasiszta puccsot hajtott végre, és diktátorrá kiáltatta ki magát. Belpolitikáját a haladó és forradalmi erők elfojtása jellemezte. Külpolitikailag 1934-től a hitleri Németországhoz való közeledés híve. Temetésén Németországot Göring, Franciaországot Pétain marsall képviselte.

Pirandello, Luigi (1867–1936): Nobel-díjas olasz író.

Piscator, Erwin (1893–): német rendező.

Pius, XI. Achille, Ambrogio Damiano Rotti (1857–1939): 1922-től haláláig római pápa.

Platón (i. e. 427–347): ókori görög filozófus, az objektív idealizmus megalapítója és klasszikus képviselője.

Plutarkhosz: 1. khaironeiai (kb. 46–126); 2. athéni (350–432): görög filozófusok.

Pobuda Tivadar: az Új Demokratikus Magyarországért mozgalom titkára.

Poincaré, Raymond (1860–1934): francia államférfi, 1893-tól több ízben miniszter, 1912–1913-ban, 1922–1924-ben és 1926–1929-ben miniszterelnök, 1913–1920-ban köztársasági elnök. Fontos szerepet játszott az első világháború előkészítésében; utána aktívan szovjetellenes politikát folytatott. Németország gyöngítésére, Franciaország európai hegemóniájának kiépítésére törekedett. 1933 januárjában Belgium részvételével vezette a Ruhr-vidék megszállását, amit azonban angol–amerikai nyomásra a következő évben megszüntettek. A kisantant államaival szoros szövetséget épített ki.

Polányi Károly: 1918 előtt a Galilei-kör tagja, egy ideig elnöke, majd egyetemi tanár előbb az Amerikai Egyesült Államokban, majd a második világháború alatt Angliában. Az Angliai Magyar Tanács tagja. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Pollitt, Harry (1890–1960): a nemzetközi és az angol munkásmozgalom kiemelkedő személyisége. Kora ifjúságától részt vett a munkásmozgalomban, az első világháború után egyik szervezője a fiatal szovjethatalom megdöntésére irányuló intervenció elleni angol tömegmozgalomnak. 1920-ban Nagy-Britannia Kommunista Pártjának egyik alapítója; 1922-től a párt Központi Bizottságának tagja; 1929-től 1956-ig a párt főtitkára, majd haláláig elnöke. 1924-től 1943-ig a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja.

Ponsonby: angol külügyi államtitkár-helyettes a húszas években (baloldali beállítottságú).

Prager, Eugen: csehszlovákiai könyvkiadó, Csehszlovákia német megszállása után Angliába emigrált. Böhm Vilmos sógora.

Prévert, Jacques (1900–): francia költő, forgatókönyvíró. Szürrealista versei közül többet a magyar származású Kozma József zenésített meg.

Primo de Rivera y Orbaneja, Jozé Antonio (1903–1936): a később uralomra jutó spanyol fasiszta párt alapítója. A fasiszta ellenforradalmárok felkelésének kitörése után a köztársaságiak fogságba ejtették és kivégezték.

Prohászka Ottokár (1858–1927): székesfehérvári püspök, egyházi író és szónok. A magyarországi keresztényszocialista mozgalom egyik szervezője; az 1918–1919. évi forradalmak idején az ellenforradalom egyik vezető alakja, a fasiszta diktatúra támogatója. 1920–1922-ben országgyűlési képviselő, majd a Bethlen István vezette Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke. Filozófiája misztikus és idealista.

Prónay Pál, báró (1874–?): huszáralezredes. Horthy egyik leghirhedtebb fehérterrorista parancsnoka. A Tanácsköztársaság megdöntése után ellenforradalmár tisztekből összeverődött különítményével a dunántúli vérengzések fő végrehajtója, az 1921. évi nyugat-magyarországi bandaharcok

egyik vezére. A nyilas rémuralom idején különítménye fasisztákból újjáalakult, és ártatlan emberek tömegét gyilkolta meg.

Propper Sándor (1877–): kárpitos, jobboldali szociáldemokrata politikus. 1922-től 1939-ig országgyűlési képviselő. Évtizedekig a szociáldemokrata párt vezetőségének tagja. Egy ideig a *Népszava* helyettes szerkesztője.

Proust, Marcel (1871–1922): francia író. A formabontó, modern irodalmi irányzatok egyik fő képviselője.

Pudovkin, Vszjevolod Illarionovics (1893–1953): kiváló szovjet filmrendező és filmesztéta, aki nagy hatást gyakorolt a szovjet és az egész világ filmművészetére.

Puls: amerikai mérnök. Egyike azoknak a szakembereknek, akik a húszas években a Szovjetunióban dolgoztak.

Pulszky Ferenc (1814–1897): régész, a Nemzeti Múzeum igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A Közcsendi Bizottmány tagja, majd államtitkár; 1849 januárjától londoni követ. A szabadságharc bukása után távollétében halálra ítélték. 1867-ben tért haza, országgyűlési képviselő volt, de főleg régészettel foglalkozott.

Purcel: angol szakszervezeti vezető.

Purjesz Lajos (1881–1925): publicista, a *Világ* című napilap főszerkesztője.

Putnam, George Palmer (1887–1950): könyvkiadó az Amerikai Egyesült Államokban.

Quisling, Vidkun (1887–1945): norvég fasiszta, a náci Németországgal kollaboráló politikus. Előkészítette Norvégia német megszállását, majd a megszállók által létrehozott bábkormány elnöke volt. A német fasizmus összeomlása, Norvégia felszabadulása után halálra ítélték és kivégezték. Neve a hazaárulás, a hódító, népelnyomó ellenséggel való együttműködés általános fogalmává vált.

Ráesics: spalatói szanatóriumi orvos, aki 1921-ben Károlyi Mihály lányát kezelte.

Rácz Gyula (1874–?): közgazdasági író, statisztikus. Egyik alapítójaa Társadalomtudományi Társaságnak. A polgári demokratikus forradalom győzelme után földművelésügyi nézetei miatt, s mivel részt vett a Búza Barna-féle földreformjavaslat előkészítésében – nyugállományba helyezték. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Ráday Gedeon, gróf (1872–1937): nagybirtokos, 1910-től 1917-ig Pest vármegye és Kecskemét főispánja. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi komité tagja. 1919 szeptemberétől kormánybiztos, 1921. április 14-től december 3-ig belügyminiszter.

Radek K. (1885–): 1917-től a külügyi népbiztosság vezető munkatársa, 1931-től az *Izvesztyija* főszerkesztője. 1937-ben tíz évi fegyházra ítélték.

Rajk László (1909–1949): a magyar kommunista mozgalom harcosa. Magyar–francia szakos tanárnak készült, a budapesti Eötvös-kollégium tagja volt. 1930-ban kapcsolódott be a forradalmi munkásmozgalomba, 1931-től a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja. Munkásmozgalmi

tevékenységéért többször letartóztatták, tanulmányait nem folytathatta, építőmunkásként dolgozott. Tagja, majd vezetője a Magyar Építőmunkások Országos Szövetsége kommunista frakciójának; egyik szervezője és vezetője az 1935. évi nagy építőmunkás sztrájknak. 1937–1939-ben a spanyol polgárháborúban a Nemzetközi Brigád magyar zászlóaljának párttitkára és politikai biztosa. 1939-től 1941-ig Franciaországban élt internálótáborban, ahonnan 1941-ben pártutasításra illegálisan tért vissza Magyarországra. Ugyanebben az évben letartóztatták, elítélték. 1944 szeptemberében kiszabadult; a párt Központi Bizottságának titkára, a Magyar Front egyik vezetője lett. 1944 decemberében a nyilas kormány letartóztatta. Sopronkőhidára, majd Németországba hurcolták; 1945 májusában érkezett haza, ezután a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának tagja, a Budapesti Pártbizottság titkára, majd a párt főtitkárhelyettese. 1945 végétől belügyminiszter, 1948 augusztusától külügyminiszter. 1949 májusában koholt vádak alapján letartóztatták, provokációs bűnper során 1949 szeptemberében halálra ítélték és kivégezték. 1955-ben rehabilitálták.

Rajniss Ferenc (1893–1946): fasiszta újságíró, a nyilas rendszer vallás- és közoktatásügyi minisztere, és a kormányzótanács tagja. A népbíróság mint háborús főbűnöst halálra ítélte, 1946-ban kivégezték.

Rákóczi Ferenc, II. (1676–1735).

Rákos L.: a chilei magyarok egyesületének bizottsági tagja, az Új Demokratikus Magyarországért Mozgalom Központi Végrehajtó Bizottságának tagja.

Rákosi Jenő (1842–1929): reakciós újságíró, író, politikus. Szélsőségesen soviniszta nézeteket hirdetett, s a 30 milliós magyarság imperialista eszméjét hirdetve uszított a nemzetiségek ellen. Ady Endrét és a kor haladó íróit számos cikkében támadta. A Horthy-rendszer idején Lord Rothermere, a fasiszta-szimpatizáns angol újságmágnás találta meg benne magyarországi reklámfőnökét.

Rákosi Mátyás (1892–): 1910-től vesz részt a munkásmozgalomban. Az első világháborúban – mint hadifogoly – csatlakozik a bolsevikokhoz; hazatérte után a Kommunisták Magyarországi Pártjának alapító tagja, majd vidéki szervező titkára. A Tanácsköztársaság idején a szociális termelés népbiztosa. A Tanácsköztársaság megdöntése után emigrál; 1921-től 1924-ig a Kommunista Internacionálé egyik titkára. 1925-ben illegális pártmunka végzése közben Magyarországon elfogják, 1940-ben 15 évi börtön után – a Szovjetunió közbelépésére – kiszabadul. A felszabadulástól 1956-ig a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja főtitkára. Ez idő alatt többször államminiszter, miniszterelnök-helyettes, illetve a Minisztertanács elnöke. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1956 júliusi ülésén leváltotta Politikai Bizottsági tagságáról, majd később felmentették minden funkció és pártmunka alól. A személyi kultusz és az azzal kapcsolatos súlyos törvénysértések miatt 1962 augusztusában kizárták a párt tagjai sorából.

Rakovszkij, Hrisztyán: a Szovjetunió párizsi nagykövete a húszas évek első felében.

Rakovszky István (1858–1931): 1896-tól a képviselőház tagja, 1905–1910-ig a képviselőház alelnöke. 1921 októberében a királypuccsban részt vett, a király miniszterelnöknek nevezi ki; ezért rövid időre fogházba került.

Rassay Károly (1886–): liberális ellenzéki politikus. A Tanácsköztársaság alatt részt vett az ellenforradalmi szervezkedésben. 1919-től 1921-ig igazságügyi államtitkár, 1920-tól 1944-ig országgyűlési képviselő. A polgári Szabadságpárt elnöke, az *Esti Kurír* főszerkesztője volt.

Raszputyin, Grigorij Jefimovics (1872–1916): hírhedt kalandor, második Miklós cár és felesége kegyeltje. Mint különböző szekták „szent embere" vándorlásai során Pétervárra érve a cári udvarhoz jutott be, ahol részt vett az udvari klikkek harcában. Nagy hatást gyakorolva a misztikumra hajló cári családra, jelentős befolyást szerzett a politikai élet irányítására. Az első világháború éveiben szoros kapcsolatot tartott fenn a Németországgal való különbéke megkötését szorgalmazó csoportokkal. A monarchia tekintélyének visszaállítása reményében ellenfelei összeesküdtek ellene, és Juszupov herceg meggyilkolta.

Rathenau Walter (1867–1922): német nagyiparos, liberális politikus, külügyminiszter. Ő írja alá 1922 áprilisában a rapallói szerződést (a Szovjet-Oroszország és Németország között létesített diplomáciai, kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokról szóló egyezményt). Szélsőjobboldali nacionalisták meggyilkolják.

Rédey József: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Reinitz Béla (1878–1943): haladó szellemű zenekritikus és zeneszerző. A Tanácsköztársaság idején mint a művészeti ügyek kormánybiztosa működött; ezt a hatáskört látta el már Károlyi Mihály kormányának kultuszminisztériumában is. Ady Endre barátja és verseinek egyik első méltó megzenésítője. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Remarque, Erich Maria (1898–): német író; 1932-től külföldön él. Pacifista szellemű, az első világháborúról szóló regénye — *Nyugaton a helyzet változatlan* — világsikert aratott. Későbbi regényei állást foglalnak a fasizmus ellen.

Reményi-Schneller Lajos (1892–1946): fasiszta politikus, a nácik közvetlen kiszolgálója. 1935-ben a Gömbös-kormány idején kapcsolódott be a politikai életbe. Kormánypárti képviselő, majd 1938 márciusától minden kormányban pénzügyminiszter. 1946-ban mint háborús bűnöst kivégezték.

Révai András: a Nagybritanniai Magyarok Egyesületének ügyvezető elnöke. A háború előtt a *Pester Lloyd* londoni tudósítója.

Reventlow, Ernst von, gróf (1869–1943): német publicista. Könyveiben pángermán nézeteket hirdetett.

Révész László: a nemzetgyűlés háznagya 1946-ban.

Ribbentrop, Joachim von (1893–1946): német fasiszta politikus. Elszegényedett junker katonatiszt család sarja. 1932-től tagja a nácipártnak. Schröder bankár házában megszervezte Hitler és von Papen találkozóját, melynek eredményeként Hitler jelentős anyagi támogatást kapott a német

monopoltőkésektől. 1934-ben megszervezte az úgynevezett „Ribbentrop Irodát", melynek feladata volt a külföldi német kémtevékenység irányítása. 1936 augusztusában londoni német követ lett. 1938 februárjában nevezték ki külügyminiszternek. Fő feladatának a Szovjetunió elszigetelését, egy egységes szovjetellenes kapitalista blokk megteremtését tartotta. Terve azonban meghiúsult. 1945 júniusában a szövetséges csapatok fogságába került. A nürnbergi nemzetközi bíróság mint háborús főbűnöst halálra ítélte, kivégezték.

Richter Mihály: az Angliai Magyar Tanács tagja. A második világháború előtt a Csehszlovák Kommunista Párt területi titkára Szlovákiában. A háború alatt a Londoni Magyar Klub egyik vezetője.

Rideg Kálmán: a budapesti királyi főügyészség vádiratában (1932) egyike azoknak, akiknek a *Tiétek a föld* című brosúrát olvasásra átadták.

Riesz István dr.: ügyvéd, szociáldemokrata politikus. A felszabadulás után egy ideig igazságügyminiszter.

Ripka: csehszlovák államminiszter (kötetünkben: 1944-ben).

Rivera, Diego (1886–1957): mexikói festő. Tevékenyen részt vett – főleg a második világháború után – haladó politikai mozgalmakban.

Robespierre, Maximilien-François-Marie-Isidor de (1758–1794): az 1789–1794-i francia forradalom kimagasló alakja, a jakobinus diktatúra vezetője.

Rockefeller: az Amerikai Egyesült Államok közéletében igen nagy szerepet játszó nagytőkés család; a világ legnagyobb kőolajmonopóliuma, valamint számos más vállalat és érdekeltség tulajdonosa.

Rodzjanko, Mihail Vlagyimirovics (1859–1924): orosz monarchista politikus.

Róheim Géza (1891–1953): etnográfus és pszichológus. Ausztráliában, Új-Guineában és Óceániában végzett néprajzi kutatásokat, valamint a magyar népszokások és néphit jelenségeit vizsgálta – freudista módon. A második világháború előtt az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Rolland, Romain (1866–1944): kiváló, haladó, szocialista gondolkodású, szovjetbarát érzelmű francia regény- és drámaíró, zenetörténész. Nobel-díjas. A harmincas években erős közéleti tevékenységet fejtett ki a fasizmus és az agresszív fellépések ellen. 1932-ben az összes antifasiszta szervezetek közös amszterdami kongresszusán elnökölt. Fellépett üldözött forradalmárok érdekében az imperialista kormányoknál. A Szovjetunió iránti szimpátiáját erősen hangoztatta publicisztikai tevékenysége során is.

Rónai Mihály András (1913–): költő, műfordító, publicista.

Rónai Zoltán (1880–1940): centrista szociáldemokrata politikus, ügyvéd. A Berinkey-kormány munkaügyi és népjóléti államtitkára, a Tanácsköztársaság idején igazságügyi népbiztos, belügyi népbiztos-helyettes. Fellépett a proletárdiktatúra következetes alkalmazása ellen. 1919 augusztusában Bécsbe, onnan később Belgiumba emigrált. A német fasiszta hadsereg brüsszeli bevonulásakor öngyilkos lett.

Roosevelt, Eleanor: F. D. Roosevelt felesége.

Roosevelt, Franklin Delano (1882–1945): demokratapárti politikus, államférfi az Amerikai Egyesült Államokban. 1910-től aktív politikus; 1928-tól New York állam kormányzója. 1932-ben rendkívül heves választási küzdelem során bejárta az egész országot, és mindenütt ismertette a súlyos gazdasági válság okozta bajok megoldására irányuló programját. Négyszer egymás után – 1932, 1936, 1940, 1944 – választották elnöknek (ez az Amerikai Egyesült Államok történetében egyedülálló). Belpolitikáját a New Deal programjának megvalósítása jellemezte, mely tükrözte burzsoá liberális demokrata nézeteit, s arra irányult, hogy széles körű reformokkal megmentse az amerikai kapitalista rendszert az 1929–1933-as gazdasági válság miatt fenyegető gazdasági és politikai csődtől. A munkás- és négerkérdésben hozott intézkedéseivel a monopoltőkések gyűlöletét váltotta ki önmaga ellen. Nagy szerepe volt a fasizmus amerikai előretörésének megakadályozásában. Jelentős változásokat hozott az Amerikai Egyesült Államok külpolitikájában (bár itt gyakrabban tett engedményeket reakciós ellenfeleinek, mint a belpolitikában). Egyik legfontosabb külpolitikai lépése a Szovjetunióval való diplomáciai kapcsolat felvétele volt 1933 novemberében. Latin-Amerika felé az úgynevezett jó szomszédság politikáját folytatta. Felismervén, hogy a fasiszta veszély az egész világot – így az Amerikai Egyesült Államokat is – fenyegeti, helytelenítette az izolációs politikát, mely a benemavatkozási politika támogatását jelentette; s több esetben fellépett a kollektív biztonság megteremtése mellett. A kongresszus azonban 1935-ben a reakciós erők nyomására – Roosevelt tiltakozása ellenére – elfogadta a semlegességi törvényt, amely nem téve különbséget agresszor és áldozat között, megtiltotta háború esetén az USA-ból való fegyver- és hadianyag-kivitelt. Az Amerikai Egyesült Államok londoni és párizsi követe tevékenyen részt vett a müncheni egyezmény előkészítésében, s az USA távol-keleti politikája lényegében ösztönözte Japán agresszióját Kína ellen. Rooseveltnek tekintélyes érdemei vannak abban, hogy a világháború közeli kitörésének veszélyekor a reakciós erők háttérbe szorultak s az Amerikai Egyesült Államok külpolitikája határozottabban a fasiszta hatalmak ellen fordul. Így az 1939 januári kongresszusi üzenetében az agresszív hatalmak elleni nyomás erősítését és a Németországgal való kereskedelem csökkentését javasolta; 1939 áprilisában Mussolinihez és Hitlerhez küldött üzenetet, hogy ne intézzenek támadást 31 felsorolt állam ellen. A Lengyelország elleni német agresszió küszöbén táviratot küldött Hitlerhez, az olasz királyhoz és a lengyel köztársasági elnökhöz, hogy a vitás kérdéseket rendezzék békés úton. Az európai háború kitörése után kiállt a Németországgal hadban álló országok megsegítése mellett. 1941. augusztus 14-én aláírta az Atlanti Chartát; 1941. december 9-én hadat üzent Japánnak. 1942. június 11-én aláírta a szovjet–amerikai egyezményt a fasiszta agresszorok elleni együttműködésről és kölcsönös segítségről. Helyeselte a franciaországi második front mielőbbi megnyitását, de nem állt ki mellette határozottan és következetesen. Több esetben fellépett Churchillnek csak a brit imperializmus érdekeit szolgáló tervei ellen. Az amerikai küldöttség vezetőjeként részt vett a szövetségesek második világháború alatti értekezletein, s a szövetséges hatalmak háború utáni együttműködésének politikáját hirdette.

Rothermere, Harold Sidney Harmsworth, lord (1868–1940): reakciós angol politikus, lapkiadó-konszern tulajdonos. 13 lap, számos nyomda, papírgyár, filmvállalat, bank tulajdonosa. Mint fasiszta-szimpatizáns, nem hagyta számításon kívül a magyar reakció agresszív, soviniszta törekvéseit sem. 1927-ben megjelentetett cikke és az ezt követő megnyilatkozásai – amelyekben elítélte a trianoni békeszerződést – nagy reményeket keltettek magyarországi revansista körökben.

Röhm, Ernst (1887–1934): német fasiszta pártvezető, az SA vezérkari főnöke, Hitler uralomra jutása után birodalmi miniszter. A nácipárt „második forradalmat" követő kispolgári elemeire támaszkodva magához akarta ragadni a hatalmat. Hitler 1934. június 6-án személyesen letartóztatta és meggyilkolta, vele együtt számos SA vezetőt és a polgári ellenzék több tagját az úgynevezett „hosszú kések éjszakáján" megölték.

Rubinek Gyula (1865–1922): politikus, gazdasági író, az OMGE titkára, majd igazgatója és a *Köztelek* című lap főszerkesztője. A nagybirtokos érdekek védelmezőjeként nagy szerepe volt az agráriusok mozgalmában. Földmüvelésügyi miniszterként készített földreform-javaslatát Nagyatádi-féle földreform néven ismerik.

Ruppert Rezső (1880–?): ügyvéd, a liberális ellenzék egyik képviselője a húszas években a magyar parlamentben. 1922. január 28-án interpellációjában megrázó adatokat olvasott fel a zalaegerszegi internálótáborban uralkodó állapotokról.

Russell, Bertrand (1872–): angol filozófus és matematikus, egyetemi tanár. a matematikai logika egyik kidolgozója és kiváló művelője. Békeharcos, 1950-ben Nobel-békedíjjal tüntették ki.

Sacco, Nicola (1891–1927): az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt olasz munkás forradalmár, 1921-ben társával, Vanzettivel együtt hamis vádak alapján halálra ítélték, és 1927-ben kivégezték.

Sallai Imre (1897–1932): a magyar forradalmi munkásmozgalom, a Kommunisták Magyarországi Pártja kiemelkedő harcosa. Diák korában tagja lett a Galilei-körnek. Az első világháborúban tevékenyen részt vett az antimilitarista és a szociáldemokrata mozgalomban. 1918 májusában letartóztatták, de az októberi polgári demokratikus forradalom kiszabadította. Megalakulásától kezdve tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának. 1919. február 21-én a többi kommunista vezetővel együtt letartóztatták. A Tanácsköztársaság idején Korvin Ottónak, a belügyi népbiztosság politikai osztályvezetőjének helyettese. A Tanácsköztársaság bukása után egy ideig illegálisan, majd emigrációban dolgozott. Előbb Bécsben végzett sokoldalú pártmunkát, majd Moszkvában élt, ahol mint a Marx–Engels Intézet munkatársa dolgozott. A Párt megbízásából többször hazatért. 1932. július 15-én a Központi Bizottság Titkárságának más tagjaival együtt letartóztatták, és harcostársával, Fürst Sándorral együtt július 29-én kivégezték.

Sándor, II. (1818–1881, uralkodott: 1855–1881): orosz cár. A vesztes krími háború után kibontakozó forradalmi válság hatására, annak ellensúlyozására 1861-ben számos polgári reformot hozott, melyek közül legfontosabb a felemás módon, szűk korlátok közt végrehajtott jobbágyfelszabadítás.

Sándor, VI., Rodrigo di Borgia (1431—1503): spanyol származású római pápa (1492—1503). Cselszövésekkel és gyilkosságokkal biztosított hatalmát családja gazdagságának növelésére használta. Korábbi szerelmi viszonyából származó öt gyermeke közül különösen Cesare Borgia tett szert nagy hatalomra, aki az ő segítségével — francia támogatással — meghódította Közép-Itália nagy részét.

Sartre, Jean-Paul (1905—): francia filozófus, író, kritikus, az egzisztencializmus vezéralakja.

Sauerwein, Jules (1880—): francia újságíró.

Savonarola, Girolamo (1452—1498): domonkosrendi olasz szerzetes, prédikátor, a gazdagok fényűzésének, az uralkodó osztály és a papság erkölcstelen életének, de egyben a kezdődő reneszánsz szabadabb szellemének is ostorozója. Eretnekként máglyán elégették.

Schacht, Hjalmar (1877—): reakciós német politikus, pénzügyi szakértő. A fasiszta rendszert előkészítő irányzat támogatója. Hitler uralomra jutásától 1939-ig a Birodalmi Bank elnöke, s 1934-től 1937-ig egyúttal gazdasági miniszter. Az infláció ellen irányuló politikája miatt a fasiszta kormány később mellőzte, sőt 1944—1945-ben koncentrációs táborban tartotta. Mint háborús bűnös 1948-ig börtönben volt. 1953-ban bankot alapított a Német Szövetségi Köztársaságban.

Scheidemann, Philipp (1865—1939): német reformista szociáldemokrata politikus. Az első világháború kitörése után a szociálsovinizmus egyik képviselője. Az 1918. évi novemberi forradalom által létrehozott népi megbízottak tanácsának tagja, 1919-ben a koalíciós kormány feje. A forradalom erői ellen lépett fel, és kegyetlen megtorlásokat foganatosított a munkásmozgalom baloldalának letörésére. Így nevéhez fűződik az 1918 február—márciusi általános sztrájk leverése és a Bajor Tanácsköztársaság megfojtása. 1920-tól 1925-ig Kassel város polgármestere volt. 1933-ban emigrált.

Schiller, Friedrich Johann Christoph (1759—1805): német költő, Goethe mellett a német klasszicizmus legjelentősebb képviselője.

Schlachta Margit (1884—): jobboldali politikus, a Szociális Misszió Társulat főnöknője. 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. Nevét a botbüntetés nőkre történő kiterjesztésének kérésével tette ismertté. A felszabadulás után — egy időben saját pártja, a Keresztény Női Tábor élén — aktívan fellépett a népi demokratikus fejlődés ellen.

Schoenfeld: az Amerikai Egyesült Államok magyarországi követe 1945-ben.

Schuman, Robert (1886—): francia polgári politikus, a klerikális MRP (Népi Köztársasági Mozgalom) vezetője. 1946 és 1956 között több ízben miniszter; 1947—1948-ban miniszterelnök. 1950-ben kidolgozta a róla elnevezett Schuman-tervet, amely az Európai Szén- és Acélközösség alapjául szolgált.

Schuschnigg, Kurt von (1897): osztrák keresztényszocialista politikus. Dollfuss meggyilkolása után 1938-ig birodalmi kancellár, s emellett hadügy-, 1936-tól külügy-, 1937-től belügyminiszter. 1936-ban a fasiszta Németország fölényét elismerő egyezményt írt alá a német kormánnyal. 1938-ban Hitler követelésére anmesztiát adott az ausztriai hitlerfasisztáknak és

képviselőjüket, Seyss-Inquartot bevette a kormányba. Az Anschluss kérdéséről ugyanakkor népszavazást hirdetett meg, majd Németországnak a népszavazás visszavonását követelő ultimátuma után — a német csapatok megindulásakor — lemondott. A nácik előbb börtönbe zárták, 1941-től pedig koncentrációs táborban tartották, ahonnan 1944-ben szabadult. 1947-ben az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, az ötvenes években tért vissza Ausztriába.

Schwarzenberg, Félix, herceg (1800—1852): ellenforradalmi osztrák politikus, 1848-tól 1852-ig miniszterelnök és külügyminiszter. Közreműködött az abszolutizmus bevezetésében és a magyarországi forradalom és szabadságharc leverésében. A legféktelenebb abszolutizmus és a legfeketébb, legvérengzőbb reakció képviselője.

Selber Mátyás: zeneszerző. Az Angliai Magyar Tanács tagja.

Seipel Ignaz (1876—1932): osztrák keresztényszocialista politikus, katolikus pap. Szövetségi kancellár, majd külügyminiszter. 1922-ben népszövetségi kölcsön segítségével rendezte Ausztria pénzügyi helyzetét. Aktívan kommunistaellenes politikát folytatott, az Anschluss híve volt.

Seton-Watson (író i álnevén Scotus Viator, Utazó Skót) (1879-1951): angol író, tanár. Magyar ügyekkel sok éven át foglalkozott. Több könyvet írt a Habsburg-monarchiáról. Részt vett a Chatham House (angol külügyi szerv) agrár kérdésekről folytatott értekezletein a közép-európai és balkáni államok agrárszakembereivel.

Severing, Carl (1875-1952): német jobboldali szociáldemokrata politikus. 1920-tól 1932-ig több ízben porosz, illetve birodalmi belügyminiszter. 1932. július 7-én, amikor a Papen-kormány szétkergette a porosz szociáldemokrata kormányt, társaival együtt engedelmeskedett a felszólításnak és lemondott. A második világháború után a Német Szövetségi Köztársaságban a szociáldemokrata párt egyik jobboldali vezetője.

Sforza, Carlo, gróf (1873-1952): olasz liberális politikus. 1920-1921-ben külügyminiszter, majd a fasizmus uralomra jutásakor visszavonul. 1926-ban emigrál, és részt vesz a külföldi antifasiszta mozgalmak szervezésében. 1943-ban visszatér Olaszországba, és tagja lesz a Badoglio-kormánynak. 1945—1946-ban a nemzetgyűlés elnöke, 1947-től 1952-ig külügyminiszter.

Shakespeare, William (1564-1616).

Shaw, George Bernard (1856-1950): ír származású nagy angol drámaíró, a modern szatirikus vígjáték legelső mestere, Nobel-díjas. Egész életében szocialistának vallotta magát.

Shelley, Percy Bysshe (1792—1822): kiváló angol forradalmi költő, a világirodalom nagy lírikusa.

Sheridan, Claire (1885- ?): angol szobrásznő, írónő.

Siegfried, André (1875- ?): francia geográfus, publicista. Foglalkozott pártok és választási rendszerek szociológiai vizsgálatával is.

Sigray Antal, gróf (1897- ?): legitimista politikus, 1919 őszén nyugat-magyarországi kormánybiztos. Az 1921. évi királypuccsban játszott szerepéért

letartóztatták. 1922 januári szabadulása után is a legitimista mozgalom vezetői közé tartozott.

Sík Endre (1891–): jogász, író, történész, a kommunista mozgalom harcosa. Az első világháborúban orosz hadifogságba került. 1945-ig a Szovjetunióban élt, egyetemi tanárként dolgozott. A felszabadulás után tért vissza Magyarországra. 1946-tól előbb követségi tanácsos, majd követ; később külügyminisztériumi főosztályvezető, miniszterhelyettes, 1958-tól 1961-ig külügyminiszter. Afrika történetének tudományos ismerője és feldolgozója.

Simon Mózes (1890–1957): a kommunista mozgalom harcosa. A Tanácsköztársaság idején kapcsolódik a forradalmi munkásmozgalomba. A Tanácsköztársaság után egy ideig Ausztriában, majd Csehszlovákiában él, ahol tevékenyen részt vesz Kárpát-Ukrajnában a kommunista párt munkájában. 1938 után Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban él. A felszabadulás után visszatér Magyarországra. Az ötvenes évek elején törvénysértő módon elítélik. Nem sokkal szabadulása után meghal.

Simonyi Henri: a függetlenségi párt kőnyomatosának, a *Politikai Híradó*nak szerkesztője, 1916-tól 1919-ig Károlyi Mihály titkára. A Tanácsköztársaság megdöntése után 26 évig emigrációban élt. Párizsban a kétésfeles „Világosság"-csoport elnöke. 1945-ben hazatért.

Simonyi-Semadam Sándor (1864—1946): „néppárti" politikus, ügyvéd. Mint miniszterelnök (1920. március 15-től július 18-ig) a fehérterror intézményesítésére törekedett. Szorgalmazta Magyarország részvételét a Szovjet-Oroszország elleni intervencióban. Miniszterelnöksége alatt írták alá a trianoni békeszerződést.

Sinclair, Upton (1878–): amerikai író, fiatal korában lelkes szocialista volt. Minden pénzét egy szocialista telepbe fektette, de a telep leégett. Az első világháború alatt ugyan kilépett a szociáldemokrata pártból, de a húszas években következetes antikapitalista műveket írt. A harmincas években elválik útja a baloldali mozgalmaktól. A második világháború után atomfegyver-ellenes könyve jelent meg, és tiltakozott a fajüldözés ellen. Műveit szerte a világon ismerik. Mintegy 80 regénye jelent meg eddig.

Slavik: csehszlovák miniszter.

Smith, E. Alfred: a demokratapárt elnökjelöltje 1928-ban az Amerikai Egyesült Államokban.

Smith, Jeremiah (1870–1935): bostoni ügyvéd, pénzügyi szakember. Magyarország népszövetségi főbiztosa 1924–1926-ban.

Smuts, Jean Christian (1870–1950): államférfi és tábornagy a Délafrikai Unióban. A búrok egyik vezetője az angol-búr háborúban, majd a Délafrikai Unió egyik megteremtője, többször minisztere. Az első világháború alatt a németek ellen harcoló erők egyik parancsnoka Délnyugat- és Kelet-Afrikában. 1917-ben Lloyd George kormányában miniszter. Jelentős szerepet játszott a Népszövetség létrehozásában. A magyar Tanácsköztársaság létrejötte után a béketárgyalásokat előkészítő konferencia megbízásából Budapestre jött, hogy a tanácskormánnyal annak elismeréséről és a magyar csapatok visszavonásáról tárgyaljon. Megértést színlelt a Tanács-

kormány iránt, de ténylegesen erőteljes fellépést javasolt annak megdöntésére. A második világháború előtt és alatt a németellenes háború híve, 1939-től 1948-ig miniszterelnök. A gyarmatosítók érdekeit szolgáló fajelmélet hirdetője.

Snowden, Philip, Viscount of Ickornshaw (1864–1937): angol reformista munkáspárti politikus. MacDonald két munkáspárti kormányának pénzügyminisztere (1924; 1929–1931). A munkáspárt 1931-ben kizárta, mert a dolgozók rovására tett intézkedései veszélyeztették a párt befolyását a munkásosztály soraiban. 1932-ig tagja maradt a konzervatív többségű, úgynevezett nemzeti koalíciós kormánynak.

Somogyi Béla (1868–1920): tanító, szociáldemokrata újságíró, a Népszava munkatársa és szerkesztője. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom győzelme után közoktatásügyi államtitkár. A szociáldemokrata párt vezetőségének megalkuvó irányvonalát követte, de a Tanácsköztársaság leverése után a *Népszavá*ban a fehérterrort leleplező cikkeket jelentetett meg. Emiatt fehérterrorista tisztek elhurcolták és munkatársával, Bacsó Bélával együtt meggyilkolták.

Spengler, Oswald (1880–1936): német irracionalista filozófus és publicista, a fasizmus ideológiájának egyik előfutára. Kétkötetes főművében: *A Nyugat alkonyá*ban (Der Untergang des Abendlandes) fejti ki reakciós történetfilozófiáját, amellyel egyrészt tagadja minden természettudományos kategória objektivitását, másrészt cáfolni igyekszik a világtörténelem egységességét, mivel a történelmet egymástól független kultúrkörökre bontja. Szerinte az egyes kultúrák minőségileg különböznek egymástól, jelenségeik csak az analógia segítségével hasonlíthatók össze. Felfogásának középpontjába a kultúra és a civilizáció ellentétét állította. A *Poroszország és a szocializmus* című művében kifejtette, hogy minden kultúrkörnek megvan a maga szocializmusa, a jelenkor igazi szocializmusa a poroszság, s ez az igazi szocializmus, egyetlen faj eszméjének győzelme a többi fölött. E teóriák utat nyitottak a fasiszta fajelmélet előtt.

Stavisky, S. A. (?1886–1934): nemzetközi szélhámos, aki csekkhamisításokkal, csalásokkal, álvállalatok alapításával nagy vagyont harácsolt össze. Stavisky szoros kapcsolatban állt magas államférfiakkal, így a botrány – melynek kirobbanása után öngyilkos lett – a Daladier-kormány bukásához vezetett.

Stinnes, Hugo (1870–1924): német monopoltőkés, revansista politikus. A Stinnes-konszern tulajdonosa, amely jelentős szerepet játszott a második világháború előkészítésében, és ma is nagy a befolyása a Német Szövetségi Köztársaság gazdasági életére.

Stourza, Emil, herceg: román bojár.

Strasser, Gregor (1892–1934): német fasiszta politikus, részt vett az 1923. évi fasiszta puccsban, majd Hitler fogsága idején a nácipárt vezetője volt. Később szembekerült Hitlerrel, s az úgynevezett Röhm-puccs alkalmával, 1934-ben meggyilkolták.

Strachey, John: angol közélelmezési miniszter 1947-ben. Károlyi Mihály barátja.

Stresemann, Gustav (1878–1929): német politikus és diplomata. Mint külügyminiszter (1923—1929) részt vett a Dawes-terv kidolgozásában, a locarnói egyezmény és Young-terv létrehozásában. Ugyanakkor a nyugati hatalmak zsarolása és politikájuk bizonyos mérvű ellensúlyozása céljából szorgalmazta a normális kapcsolatok kiépítését a Szovjetunióval. Az ő közreműködésével jött létre az 1925. évi orosz–német kereskedelmi, és az 1926. évi kölcsönös semlegességi szerződés.

Stromfeld Aurél (1878–1927): a Magyar Tanácsköztársaság vezérkari főnöke. A Monarchia vezérkari tisztje, majd a Ludovika Akadémia parancsnoka; 1919. január-márciusban hadügyi államtitkár. 1918 végétől a szociáldemokrata párt tagja. A Vörös Hadsereg megszervezésekor mint vezérkari főnök vállalta a Tanácsköztársaság védelmét. Nagy szerepe volt a Vörös Hadsereg sikerében; a győzelmes csapatok visszavonulásának elrendelésekor lemondott. Az ellenforradalom győzelme után bebörtönözték, rangjától, nyugdíjától megfosztották. Kiszabadulása után aktívan részt vett a munkásmozgalomban, kapcsolatban állt a Kommunisták Magyarországi Pártjával, s annak 1925 körül tagja is lett.

Štúr, Ludevit (Lajos) (1815–1856): szlovák politikus és író; az 1830–1840-es szlovák nemzeti mozgalmak egyik vezetője. 1848 tavaszán a liptószentmiklósi gyűlés 14 pontból álló petíciójának – a szlovákok nemzeti követeléseinek – egyik megszövegezője.

Sulla, Lucius Cornelius (i. e. 138–78): a rabszolgatartó arisztokraták érdekeit képviselő római hadvezér és diktátor.

Supka Géza (1883–1956): polgári radikális hírlapíró, publicista, régész. Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom idején a Károlyi-kormány prágai követe. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Szabó Ervin (1877–1918): a magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosa, a marxizmus első tudományos művelője Magyarországon. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt baloldali ellenzékének egyik első és következetes harcosa. 1911-től a Fővárosi Könyvtár igazgatója. Felismerve – Marx–Engels művei ismeretében – a szociáldemokrata párt vezetőségében uralomra jutó opportunizmust és bürokráciát, a marxizmus alapján felvette ellenük a harcot. Marx és Engels művei kiadásával igyekezett a marxizmust széles körben terjeszteni, ugyanakkor részt vett kora haladó polgári gondolkodóinak megmozdulásaiban, munkájával támogatta a polgári radikálisokat. 1903-tól a *Huszadik Század* munkatársa, 1906-tól a Társadalomtudományi Társaság alelnöke. Szoros kapcsolatban állt a Galilei-körrel. Bár elméleti munkássága nagy jelentőségű, a munkástömegekhez nem jutott el. Az első világháborút támogató szociáldemokrata vezetőkkel szemben mint forradalmi humanista mélységesen elítélte és elutasította az imperialista háborút. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására az illegális antimilitarista mozgalom vezérévé vált.

Szabó Zoltán (1912–): író, szociográfus. A harmincas években a népi írók csoportjához tartozott. Falukutató munkáiban az észak-magyarországi szegényparasztság helyzetét dolgozta fel (*A Tardi helyzet*, *Cifra nyomorúság*),

1945–1947 között a *Valóság* című folyóirat szerkesztője volt, majd párizsi kultúrattasé. 1949-ben disszidált. Jelenleg Londonban él. Károlyi Mihály veje.

Szakasits Árpád (1888–): szocialista politikus, publicista, író. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, az Országos Béketanács Elnöke, a Béke-Világtanács Irodájának tagja, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöke, országgyűlési képviselő, az Elnöki Tanács tagja. Mint kőfaragó munkás, 1903-ban kapcsolódott be a munkásmozgalomba. A szociáldemokrata párt vezetőségének 1925-től 1948-ig tagja, 1926–1928-ban központi párttitkár, 1938-tól 1948-ig főtitkár. Évtizedekig a szociáldemokrata párt balszárnyának egyik vezetője, aktívan részt vett az antifasiszta függetlenségi mozgalomban. 1945 novembertől miniszterelnök-helyettes, 1948–1950-ben köztársasági elnök, illetve 1949-től az Elnöki Tanács elnöke. Mint a munkásegység híve, elősegítette a két munkáspárt egyesülését, 1948–1950-ben a Magyar Dolgozók Pártja elnöke, a Politikai Bizottság tagja. 1950-ben koholt vádak alapján letartóztatták. Rehabilitálása óta ismét aktívan részt vesz a politikai életben.

Szálasi Ferenc (1897–1946): a magyarországi fasiszta nyilaskeresztes párt, a „hungarista mozgalom" vezetője. Nyugalmazott vezérkari őrnagy volt. 1944. október 15-én a hitlerista fegyverek hatalomra segítették, 16-án Horthy Miklós miniszterelnökké nevezte ki, s ezzel Magyarországra szabadította a nyilas rémuralmat. A népbíróság mint háborús főbűnöst halálra ítélte és kivégeztette.

Szamek: vasutas-vezető. Károlyi Mihály – Olaszországból való kiutasítása után – nála lakott Villachban.

Szamuely Tíbor (1890—1919): a magyar kommunista mozgalom és a Magyar Tanácsköztársaság kimagasló alakja. Diákként – 1905-ben – került kapcsolatba a munkásmozgalommal. 1908-tól tagja a szociáldemokrata pártnak, újságíró. 1915-től mint hadifogoly Oroszországban a magyar foglyok közt végzett felvilágosító, szervező munkát; 1918-ban Moszkvába ment, ahol a *Szociális Forradalom* című első magyar kommunista lapot szerkesztette. Részt vett a szovjet hatalom védelméért folyó harcokban, személyes kapcsolatba került Leninnel. 1919 januárjában tért haza Magyarországra. A Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagja s a *Vörös Újság* szerkesztője. 1919. február 20-a után az illegális munka egyik irányítója. A Tanácsköztársaság alatt helyettes hadügyi, majd közoktatásügyi népbiztos, a lakásbizottság vezetője, a rokkantügyek intézője, a propagandaügyek vezetője, áprilisban a Frontmögötti Bizottság elnöke. Májusban – a kockázatos légiutat vállalva – Leninhez repült Moszkvába. Elsősorban ő szervezte a dunántúli és Kalocsa környéki ellenforradalmi megmozdulások leverését. A Tanácsköztársaság leverése után, mikor Savanyúkútnál megkísérelte átlépni a határt, elfogták, s a fehérterror áldozata lett.

Szántó Vezekényi István: a nemzetgyűlés jegyzője 1945-ben.

Szapáry László, gróf (1864– ?): Magyarország londoni követe a húszas évek elején.

Szapolyai (Zápolya) János (1487–1540): a Dózsa György vezette 1514. évi parasztháború leverője és kegyetlen megtorlója. 1526-tól Magyarország választott királya.

Szarvas János: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Szász Zoltán (1877–1940): publicista, író, a polgári demokratikus forradalom híve. Károlyi Mihály végrendelettervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Szazanov, Szergej Dimitrijevics (1861–1927): orosz diplomata. 1910-től 1916-ig külügyminiszter. Kezdetben az angol–orosz ellentétek miatt a Németországgal való megegyezésre törekedett, 1912-től azonban a hagyományos orosz külpolitikát folytatta. 1914-ben elsőként javasolta (a szarajevói válság idején) a nagyhatalmak kollektív fellépését Ausztria–Magyarország ellen, ennek kudarca után nagy nyomást gyakorolt II. Miklós cárra a háborúba lépés érdekében. A háború első hónapjaiban kidolgozta a központi hatalmakkal kötendő béke feltételeit; tervezetében az orosz cári imperializmus érdekeinek megfelelően nagyarányú annektálásokat akart végrehajtani. 1916 nyarán a különbékére törekvő cár mindinkább háttérbe szorította, és az év júliusában – nagy angol–francia tiltakozás közepette – elmozdította állásából. A polgárháború éveiben Gyenyikin ellenforradalmi kormányában volt külügyminiszter. Haláláig emigrációban élt.

Széchenyi Aladár, gróf (1862– ?): nagybirtokos, somogyi főispán és főrendiházi tag.

Széchenyi Emil, gróf (1865– ?): Sopron megye és város főispánja, főrendiházi tag, majd országgyűlési képviselő.

Széchenyi István, gróf (1791–1860).

Széchenyi László, gróf (1879– ?): nagybirtokos, reakciós politikus, diplomata. 1921-től washingtoni követ. 1924-ben sok akadályt gördített Károlyi Mihályné amerikai körútja elé. Aktív propagandával, valamint összeköttetéseivel (Gladys Vanderbiltet, a milliomos család leányát vette feleségül) rágalmakkal igyekezett ellensúlyozni a Károlyiné, majd az érte Amerikába utazó Károlyi nagy népszerűségét. Ezzel azonban ellenkező eredményt ért el, nevetségessé tette magát, így nem sokkal később lemondásra kényszerült, hazahívták.

Szeder Ferenc (1881– ?): jobboldali szociáldemokrata politikus. 1920-tól a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének titkára, majd elnöke. 1922-től a Szociáldemokrata párt vezetőségének tagja, 1943-ban – átmenetileg – főtitkára. A felszabadulás után mint a szociáldemokrata párt főtitkár-helyettese, egyik fő ellenzője volt a Magyar Kommunista Párttal való együttműködésnek majd a munkáspártok egyesülésének.

Szekfű Gyula (1883–1955): történész, publicista, egyetemi tanár, akadémikus. A magyar polgári történetírás egyik kiemelkedő alakja. Nagy utat tett meg az idealista történetfilozófiától, az ellenforradalomtól, reakciótól a szellemtörténeti irányzat magyarországi képviseletén keresztül a fasizmussal való nyílt szembeállásig, korábbi műveinek megtagadásáig, a népi demokratikus Magyarország igenléséig. A felszabadulás után Magyarország

első nagykövete a Szovjetunióban, élete utolsó éveiben az Elnöki Tanács tagja volt.

Széll Kálmán (1845–1915): bankár, politikus, ifjúkorában a kiegyezés után Deák Ferenc bizalmas híve. A banktőke és a nagybirtok szoros összefonódásának jellegzetes képviselője. 1875-től 1878-ig pénzügyminiszter, 1899-től 1903-ig miniszterelnök, majd ismét a bankéletben játszott szerepet.

Szende Pál (1879–1935): ügyvéd, politikus, közgazdász, publicista. A polgári radikalizmus egyik vezető alakja. A *Huszadik Század* című folyóirat munkatársa, a Társadalomtudományi Társulat egyik alapítója. Az Országos Polgári Radikális Párt alapító tagja. A polgári demokratikus forradalom győzelme után a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány pénzügyminisztere. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor Bécsbe emigrált, ahol később a szociáldemokrata emigrációhoz csatlakozott. Kapcsolatban állt Károlyi Mihállyal.

Szijj Bálint: országgyűlési képviselő, a kisgazdapárt, majd az Egységes Párt egyik vezetője.

Szilágyi Lajos: ellenzéki képviselőjelölt 1922-ben.

Szmrecsányi György (1876–1934): földbirtokos, országgyűlési képviselő, 1918-ban pozsonyi kormánybiztos-főispán. A Tanácsköztársaság idején Bécsben ellenforradalmi tevékenységet fejt ki, az Antibolsevista Comité tagja. 1920 után a legitimisták egyik vezetője.

Szombathelyi Ferenc: vezérezredes, a Ludovika Akadémia parancsnoka. 1941 szeptemberétől 1944 áprilisáig vezérkari főnök. A fasiszta magyar hadsereg 1942 januári újvidéki vérengzésében játszott szerepe miatt Jugoszláviában bíróság elé állították és kivégezték.

Sztálin, Joszif Visszarionovics, Dzsugasvili (1879—1953).

Sztambolijszkij, Alekszandr (1879—1923): bolgár politikus, 1902-ben a Bolgár Népi Földműves Szövetség nevű parasztpárt központi lapjának szerkesztője lett. A lap hasábjain fellépett a bolgár cár önkényuralma és a kormány németbarát politikája ellen. Oroszország és az antant-hatalmak melletti agitációjáért letartóztatták, halálra ítélték, majd az ítéletet életfogytiglani börtönre változtatták, 1919 szeptemberében szabadult, és a kibontakozó katonai felkelés élére állt. 1919 januárjától miniszter, majd miniszterelnök. 1920 májusában egységkormányt alakított a Földműves Szövetség tagjaiból. 1920 végére elérte, hogy Bulgáriát – a legyőzött államok között elsőnek – felvették a Népszövetségbe. 1923. március 23-án Jugoszláviával megkötötte a nisi egyezményt, melyben lemondott Bulgária Makedóniára vonatkozó igényéről. Ez a lemondás széles elégedetlenséget váltott ki a bolgár burzsoázia soviniszta, fasiszta köreiben, akiket az olasz diplomácia is támogatott, mivel a fasiszta olasz kormány Sztambolijszkij politikájában saját balkáni terveinek akadályozóját látta. 1923. június 6-án reakciós tisztek és makedóniai terroristák — Borisz cár támogatásával — államcsínyt szőttek kormánya ellen, s őt magát meggyilkolták.

Sztankovich Viktor: a háború előtt a *Pester Lloyd* munkatársa. A második világháború alatt 1944-ig Johannesburgban dolgozott angol szolgálatban. 1944-ben a BBC munkatársa, s a Nagybritanniai Magyarok Egyesületének vezetőségi tagja. Az Angliai Magyar Tanács tagja.

Sztanyiszlavszkij, Konsztantyin Szergejevics (1863—1938): kiváló szovjet rendező, színész, színigazgató, színészpedagógus és színháztеoretikus. Tevékenysége és elméleti művei jelentősen hozzájárultak — a Szovjetunió határain túl is — a XX. századi realista színjátszás kialakításához.

Sztáron Sándor (1901—1929): a munkásmozgalom harcosa, vasmunkás. 1924-ben bebörtönözték, kommunista fogolytársai tanításának hatására kommunista lett. 1929-ben, a politikai foglyok éhségsztrájkja idején mesterséges táplálás során megölték.

Sztójay (Sztojakovics) Döme (1883—1946): tábornok, fasiszta politikus. Előbb katonai attasé, majd követ Berlinben; a német megszállás után miniszterelnök. A német fasizmus feltétel nélküli támogatója, kiszolgálója. Eltűrte és támogatta a Gestapó garázdálkodásait. Mint háborús főbűnöst kivégezték.

Sztolipin, Pjotr Arkagyevics (1862—1911): reakciós cári politikus. 1906-tól előbb külügyminiszter, majd miniszterelnök. Nevéhez fűződik az 1905—1907. évi oroszországi polgári demokratikus forradalom utáni véres terrorrendszer meghonosodása (sztolipini reakció). Ő kezdeményezte az 1906. évben végrehajtott agrárreformot, mely megszüntette a földközösséget, és a földbirtoklást a kulákság érdekében szabályozta. A reform célja volt megszilárdítani a megingott cári rendszer falusi osztálybázisát, s ezzel magát a cári rendszert erősíteni.

Szun Jat-szen asszony: Szun Jat-szennek, a nagy kínai forradalmi politikusnak felesége.

Szüsz Miklós: elektromérnök. Az Angliai Magyar Tanács tagja, a Londoni Magyar Klub titkára.

Takáts Sándor (1860—1932): történetíró, piarista tanár. 1897-től a bécsi udvari levéltárban dolgozott. 1910-től az országgyűlés levéltárát vezette. Termékeny munkásságából kiemelkednek az eredeti levéltári forrásokra támaszkodó — főleg a török elleni harcokat tárgyaló — művei.

Talleyrand-Périgord, Charles-Maurice de, herceg (1754—1838): ügyes, ravasz diplomata: az egymást gyakran váltogató rendszerek kiszolgálója. A forradalom előtt püspök, aztán az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tagja. A direktórium, majd Napóleon külügyminisztere. A Bourbonok visszatérése után őket szolgálta.

Tamás Aladár (1899—): író, költő és műfordító; a két világháború közt működő kommunista írócsoport aktív tagja. Egyik alapítója és szerkesztője a Kommunista Párt legális folyóiratának — a *100*%-nak, és az *Új Föld* című folyóiratnak. 1932-ben börtönbe került tevékenységéért. 1936-tól Csehszlovákiában, Párizsban, majd Mexikóban élt emigrációban. Párizsban *Üzenet*, Mexico-Cityben *Szabad Magyarság* címmel szerkesztett folyóiratot. Magyarországra való visszatérése után (1946) előbb különféle kulturális munkakörökben, 1956 óta diplomáciai beosztásban dolgozik.

Tamás János: fogoly Horthyék egyik internáló táborában.

Tamássy: 1930—1931-ben a (panamista) Falusi Kislakásépítő Szövetkezet igazgatója.

Táncsics Mihály (1799—1884): forradalmi demokrata, a nemzeti függetlenség és a jobbágyfelszabadítás, később a szegényparasztság és az ipari munkás-

ság lelkes agitátora. Az 1848—1849-i forradalom és szabadságharc kiemelkedő alakja.

Tardieu, André (1876—1945): francia jobboldali polgári politikus. 1902-től 1914-ig a *Temps* című napilap befolyásos külpolitikai szerkesztője; 1914-től mint parlamenti képviselő Clemenceau közeli munkatársa, majd a párizsi békekonferencia jelentős szereplője. 1919-től többször miniszter; 1929—1930-ban és 1932-ben mint miniszterelnök élesen szovjetellenes politikát folytatott. Később Franciaország fasizálásának híve lett.

Teleki László, gróf (1811—1861): politikus, író. A Magyar Tudományos Akadémia tagja, az 1848-as forradalom diplomatája, párizsi követ. A magyar függetlenség és szabadság odaadó híve, már 1848 előtt is. A szabadságharc győzelmei után élesen bírálta a Batthyány-kormány felemás politikáját, különösen a Bécs által az olasz forradalom leverésére kért katonaság elvi megszavazását. Szoros kapcsolatot tartott fenn a Magyarországon élő nemzetiségek vezetőivel, a kelet-európai népek képviselőivel és a francia köztársasági kormány balszárnyával. Egyenjogúságot követelt a magyarországi nem magyar népek számára, és Kossuthot megelőzve jutott el a dunai konföderáció tervéhez.

Teleki Pál, gróf (1879—1941): az ellenforradalmi fasiszta rendszer egyik vezető politikusa; nagybirtokos, földrajztudós, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Földrajzi munkáiban szélsőségesen soviniszta, geopolitikai nézeteket hirdetett. Az első világháborúban a Hadigondozó Hivatal elnöke; az őszirózsás forradalom miniszterelnökének, Károlyi Mihálynak nyíltan felajánlkozott, a Hivatal élén meghagyták. Aktívan részt vett már a népköztársaság, majd teljes erővel a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésekben; az ellenforradalmi szegedi kormány minisztere lett. 1920-ban, mint a Simonyi-Semadam-kormány külügyminisztere, tagja a trianoni békeszerződést aláíró küldöttségnek. 1920 júliustól 1921 áprilisig miniszterelnök. Bevezette a botbüntetést, törvénybe iktatta a parasztellenes, úgynevezett Nagyatádi-féle földreformot, törvényt szavazott meg a numerus claususról, a vitézi intézményről, valamint a haladó erők, a munkásmozgalom és az illegális kommunista szervezkedés ellen. Külpolitikájának tengelye a szovjetellenesség. A Társadalmi Egyesületek Szövetségének elnöke, és a titkos szervezetek munkájának irányítója pl. a frankhamisításban. Mint főcserkész személyesen irányította a gyermekek soviniszta, szovjetellenes nevelését. Már 1928-ban meglátogatta Hitlert, akinek hatalomra jutása után a harmadik birodalom lelkes híve. 1938-ban az Imrédy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1939. február 16-tól miniszterelnök. Részt vett a bécsi döntések előkészítésében, 1939-ben megszavaztatja a második zsidótörvényt, csatlakozik az antikomintern paktumhoz, engedélyezi a Volksbund korlátlan szervezkedését Magyarországon. 1941-ben ratifikáltatta a Jugoszláviával kötött „örök barátsági" szerződést. Rövid idővel ezután a hitleristák megtámadták Jugoszláviát, és Magyarországot is felszólították, hogy csatlakozzék az agresszióhoz. Ekkor a felelősségvállalás elől öngyilkosságba menekült. Személyét — éppen öngyilkossága miatt — sokan hamisan, szinte németellenesnek, antifasisztának értékelték. Egész politikája azonban ennek ellenkezőjét bizonyítja.

Tell Vilmos: svájci mondai hős, a svájci kantonok XIV. századi Habsburg-ellenes felszabadító harcának jelképes alakja.

Thälmann, Ernst (1886—1944): a nemzetközi és a német munkásmozgalom kimagasló vezetője. Mint kikötőmunkás kapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba. 1920-tól tagja a kommunista pártnak, 1923-ban a hamburgi munkásfelkelés szervezője és irányítója, majd az 1924-ben alakult Vörös Frontharcosok Szövetségének vezetője; 1925-től a párt Központi Bizottságának elnöke. 1924-től a birodalmi gyűlés képviselője, 1925-ben és 1932-ben a kommunista párt jelöltje a birodalmi elnökválasztáson. 1924-től póttagja, 1928-tól rendes tagja a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának. A fasizmus uralomra jutása után — 1933. március 3-án letartóztatták, börtönben, majd koncentrációs táborban tartották. 1944. március 18-án a buchenwaldi koncentrációs táborban meggyilkolták.

Tharaud fivérek: reakciós francia publicisták, Károlyi-ellenes könyv szerzői.

Thomas, James Henry (1874—1949): angol jobboldali munkáspárti politikus. A vasutasszakszervezet főtitkára (1918—1931), az 1926. évi általános sztrájk egyik leszerelője. Több ízben gyarmatügyi miniszter, a Labour Party 1931-ben MacDonalddel együtt kizárta soraiból.

Thomas, Norman (1884—): amerikai szocialista politikus.

Thomson, Dorothy: Károlyi Mihály berlini ismerőse.

Thorez, Maurice (1900—): a nemzetközi és a francia munkásmozgalom kiemelkedő vezetője. Bányász, 1919-től a szocialista párt tagja, 1920-tól kommunista. 1925-től 1930-ig a párt Központi Bizottságának titkára, azóta pedig főtitkára. 1932-től parlamenti képviselő, az 1936-ban létrejött Népfront egyik vezetője. A párt 1939-ben történt betiltásakor illegalitásba vonult, majd a fasiszta német megszállás idején a Központi Bizottság határozata értelmében a Szovjetunióba emigrált. 1944-ben visszatért Franciaországba, parlamenti képviselő, 1945—1947-ben tárca nélküli miniszter, illetve miniszterelnök-helyettes. 1928-tól 1943-ig a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának, 1939-től 1943-ig az elnökségnek tagja.

Tihanyi Lajos (1885—1939): haladó szellemű festőművész. Az 1910-es évek konstruktivista törekvéseinek kitűnő képviselője, a *Nyolcak* tagja. A Tanácsköztársaság leverése után Párizsban élt.

Tildy Zoltán (1889—1961): református lelkész, politikus. 1930-ban a Független Kisgazdapárt egyik alapítója, 1936-tól országgyűlési képviselő. Az 1930-as évek végétől pártjának ügyvezető elnöke, 1942-ben a Történelmi Emlékbizottság tagja, 1944-ben csatlakozott a Magyar Fronthoz. 1945 novemberétől miniszterelnök, 1946 februárjától köztársasági elnök. 1948-ban személyét is kompromittáló politikai háttérrel kénytelen volt lemondani. Politikájának lényege: az ország demokratikus fejlődését polgári keretek közé szorítani. Az 1956. évi ellenforradalomban játszott aktív szerepéért a legfelsőbb bíróság hatévi börtönbüntetésre ítélte. Hátralevő büntetésének végrehajtását az Elnöki Tanács 1960-ban felfüggesztette.

Tillon: francia légügyi miniszter 1945-ben.

Timosenko, Szemjon Konsztantyinovics (1895—): a Szovjetunió marsallja, 1919-től a Szovjetunió Kommunista Pártjának tagja, majd a Központi

Bizottság tagja, később póttagja. 1940. május 7-től 1941. július 19-ig hadügyi népbiztos; a Nagy Honvédő Háború idején hadügyi népbiztos-helyettes és frontparancsnok.

Tirpitz, Alfred (1849–1930): német tengernagy. Az első világháború idején ő kezdeményezte a korlátlan tengeralattjáró-háborút.

Tiso, Josef (1887–1947): katolikus pap, szélsőségesen reakciós soviniszta szlovák politikus, a fasiszta Hlinka Szlovák Néppártjának vezetője; 1938-ban a szlovák autonóm kormány miniszterelnöke, 1939-től 1945-ig a fasiszta szlovák bábállam elnöke. A német fasizmust támogató politikájával Szlovákiát Németország oldalán háborúba sodorta Lengyelország és a Szovjetunió ellen. A háború után bíróság elé állították és kivégezték.

Tisza István, gróf (1861–1918): földbirtokos, az első világháborút előkészítő két évtized vezető politikusa, a finánctőkével összefonódott magyar nagybirtokos osztály legjellegzetesebb képviselője. Az 1910-ben alakult Nemzeti Munkapárt vezetője. 1903–1905-ben és 1913–1917-ben miniszterelnök, közben képviselőházi elnök, részes az első világháború előkészítésében. 1918 őszén azzal a kijelentéssel kapitulált a parlamentben legnagyobb politikai ellenfele, Károlyi Mihály előtt, hogy „Károlyi Mihálynak igaza volt, a háborút elvesztettük". 1918. október 31-én ismeretlen katonák agyonlőtték. Személyében a gyűlöletes régi renden álltak bosszút. A 25 esztendős Horthy-rendszer ideológusai Magyarország legnagyobb államférfiának igyekeztek feltüntetni.

Tito, Joszip Broz (1892–): a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének titkára. A Jugoszláv Szocialista Szövetséges Köztársaság, a Szövetségi Végrehajtó Tanács, a Dolgozó Nép Szocialista Szövetségének elnöke, Jugoszlávia marsallja.

Tolsztoj, Lev Nyikolajevics (1828–1910): a világirodalom klasszikusa, nagy orosz író.

Tombor Jenő (1880–1946): vezérkari tiszt, újságíró. A Tanácsköztársaság idején a hadügyi népbiztosság vezető funkcionáriusa, a proletárdiktatúra leverése után ellenzéki polgári újságíró. A felszabadulás után mint a kisgazdapárt tagja honvédelmi miniszter, vezérezredes.

Tomor Ernő: Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Torquemada, Thomas de (1420–1498): spanyol főinkvizítor, domonkos-szerzetes; eretnekség vádjával több ezer embert küldött máglyára.

Tömpe István (1909–): kárpitossegéd volt, 1928 óta vesz részt a munkásmozgalomban, 1929 óta tagja a kommunista pártnak. 1929-től 1934-ig – rövid megszakítással – Franciaországban tevékenykedett; 1937-től részt vett a spanyol köztársaságért vívott harcban mint zászlóalj politikai biztos. 1939-ben Franciaországban internálták; 1941-ben hazatért; 1942-ben letartóztatták. A felszabadulás óta felelős párt- és állami funkciókat tölt be. 1962-től a Magyar Rádió és Televízió elnöke. Országgyűlési képviselő. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja.

Trockij, Lev Davidovics, Bronstein (1879–1940): publicista, 1903-tól 1907-ig mensevik, 1917-ben a forradalmi fellendülés idején belép a bolsevik pártba.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom után felelős funkciókat tölt be: a Politikai Bizottság tagja, külügyi, majd hadügyi népbiztos. Sok kérdésben szemben áll a párt lenini politikájával. A húszas években frakciós tevékenysége nyílt árulássá fajul; 1927-ben kizárják a pártból; 1929-ben száműzik.

Truman, Harry S. (1884–): amerikai demokratapárti politikus; 1945-től 1953-ig az Amerikai Egyesült Államok elnöke. Közismert 1941 júniusában meghirdetett programja, amely szerint az Egyesült Államoknak Németország győzelme esetén Oroszországot, Oroszország győzelme esetén Németországot kell segítenie, hogy a két állam elpusztítsa egymást. 1945-ben részt vett a potsdami konferencián, aláírta annak határozatát. A háború végén bevetette Japánban az első atombombát (Hirosima, Nagaszaki). A második világháború után a tervek és agresszív cselekedetek egész sorával igyekezett az Amerikai Egyesült Államok pozícióját erősíteni. Ennek főbb állomásai: Truman-elv – 1947 (a Marshall-tervvel együtt), az elmaradott országok úgynevezett gazdasági fejlesztési programja – 1949 január; Északatlanti Szövetség létrehozása – 1949; intervenció Koreában – 1950; Tajvan megszállása – 1950; belpolitikában minden haladó erő – elsősorban a kommunista mozgalom – üldözésének, megsemmisítésének programját tűzte ki.

Tucholsky, Kurt (1890–1935): haladó szellemű német publicista író. Tárcáiban, karcolataiban, verseiben a Weimari köztársaság idején, majd Hitlerék uralomra jutása után a sovinizmus, a fasizmus előretörése, a bürokrácia, a militarizmus ellen harcolt az éles szatíra fegyverével. A hitleri uralom elől emigrációba menekült, majd öngyilkos lett.

Tuhacsevszkij, Mihail Nyikolajevics (1893–1937): a Szovjetunió marsallja. Az első világháború idején mint gárdatiszt csatlakozott a bolsevikokhoz. 1918-ban az SZKP tagja lett, s jelentős szerepe volt a Vörös Hadsereg megszervezésében. A polgárháború és az intervenció idején frontparancsnok; 1921-től a Vörös Hadsereg katonai akadémiájának parancsnoka; majd vezérkari főnök. 1931-től hadügyi népbiztoshelyettes, 1934-től az SZKP Központi Bizottságának póttagja. A személyi kultusz légkörében elkövetett törvénysértések során kémkedés és hazaárulás hamis vádjával katonai bíróság elé állították – kivégezték.

Turati, Filippo (1857–1932): 1892-ben az Olasz Szocialista Párt egyik alapítója, majd pártja jobbszárnyának reformista vezetője. Az első világháború idején Olaszország semlegessége mellett foglalt állást. 1919–1920-ban harcolt pártjának a III. Internacionáléhoz való csatlakozása ellen. Elítélte az olasz munkások gyárfoglaló mozgalmát. 1922-ben a reformista Egységes Szocialista Párt vezetője lett; 1926-ban emigrált.

Türr Stefánia: Türr István tábornok Olaszországban született és élt leánya Károlyi Mihály olaszországi tartózkodása alatt provokációs módon működött közre a Károlyi család kiutasításában. Károlyi Mihály erről így ír emlékiratában: „Egy napon teára hívott meg Türr tábornok leánya . . . és a rokonszenv hangján beszélt arról, hogy nekem sikerült elérni azt, amiért az ő apja harcolt — a magyar függetlenséget. A teán még egy fiatalember is megjelent, akit a háziasszony mint jóbarátját mutatott be. Mindketten

sok kérdést tettek fel nekem, és én őszintén válaszolgattam, mert nem volt okom titkolni politikai nézeteimet, hiszen azokat úgyis mindenki ismerte. A másnap reggeli újságban aztán rémülten olvastam egy velem készített hosszú interjút, mely megismételte minden szavamat, sőt még olyasmit is tartalmazott, amit egyáltalán nem mondtam, s minden a lehető legellenségesebb módon volt tálalva. Még a külső megjelenésemet is sátáninak írták le benne. Körmönfont módon előkészített csapdába estem... Mint később megtudtam, Türr leánya a Horthy-kormány ügynöke volt, s azzal bízták meg, hogy érje el Olaszországból való kiutasíttatásomat."

Ullein-Reviczky Antal (1894–): diplomata, egyetemi tanár. Előbb beosztott különböző követségeken, majd 1939-től a külügyminisztérium sajtó-, illetve kulturális osztályának vezetője. 1943 végétől 1944 márciusáig Magyarország stockholmi követe.

Ullstein: Windischgraetz Lajos herceg 1921-ben Károlyi Mihály ellen írt könyvének berlini kiadója.

Uszta Gyula (1914–): altábornagy, miniszterhelyettes, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja; A Magyar Honvédelmi Sportszövetség országos elnöke, 1943 óta tagja a pártnak. Részt vett a Magyarország felszabadításáért folyó partizánmozgalomban, előbb a Szovjetunióban, majd mint a Kárpát-Ukrajnában működő Rákóczi-csapat parancsnoka.

Vági István (1883–1940): ácsmunkás, a magyarországi forradalmi munkásmozgalom harcosa. A 900-as évek elején kapcsolódott a munkásmozgalomba; 1905 után széleskörű agitációs munkát végzett és számos sztrájk szervezésében vett részt. A Magyar Tanácsköztársaság idején zászlóalj politikai biztos. Az 1920-as évek elején a szociáldemokrata párt győri, majd pécsi titkára; ellenzéki magatartásáért 1924-ben kizárják a SZDP-ből. 1925-ben részt vett a Magyarországi Szocialista Munkáspárt megszervezésében, annak titkára; az illegális kommunista párt tagja. 1927-ben a Magyarországi Szocialista Munkáspárt más vezetőivel együtt letartóztatják, négy évre ítélik. 1929-ben az egyik szervezője a sopronkőhidai fegyház éhségsztrájkjának. 1932-ben – szabadulása után – a Szovjetunióba emigrált.

Vaillant-Couturier, Paul (1892–1937): francia kommunista, harcos író; eredetileg jogász. 1918-ban mint baloldali szocialistát képviselővé választották. 1920-ban a Francia Kommunista Párt egyik alapítója, 1921-től a Központi Bizottság tagja, 1926-tól a *L' Humanité* szerkesztője; 1935-től főszerkesztője.

Vámbéry Rusztem (1872–1950): Vámbéry Árminnak, a világhírű orientalista tudósnak fia, haladó szellemű jogtudós, ügyvéd, egyetemi tanár, a polgári radikalizmus ismert képviselője a magyar büntetőjog tudományában és a századforduló utáni magyar közéletben. 1918 október végétől a Nemzeti Tanács tagja. Az uralomra jutó ellenforradalom a Tanácsköztársaság leverése után megfosztotta tanszékétől. Mint állhatatos, haladó ügyvéd, számos politikai perben (így 1920-ban a népbiztos-perben) a védelem vezetőjeként bátran kiállt a bíróság elé hurcolt kommunisták mellett. A két háború közt a betiltott *Huszadik Század* utódjának, a *Századunk* című folyóiratnak főszerkesztője. 1938-ban Londonba emigrált, majd az

Amerikai Egyesült Államokba költözött. Emigrációs éveiben kapcsolatban állt a külföldön élő haladó szellemű magyar emigránsokkal, szoros kapcsolatok fűzték Károlyi Mihályhoz, a második világháború alatt harcot vívott a fasiszta Magyarország külföldi ügynökei ellen. 1947 szeptemberétől 1948 márciusáig Magyarország washingtoni követe volt. Károlyi Mihály végrendelet-tervezetében az Alapítványi Tanács tagja.

Vanderbilt: amerikai nagytőkés család, nagy hajózási és vasútvállalatok tulajdonosa.

Vanderbilt, Gladys Moore (1886–): gróf Széchenyi László amerikai magyar követ felesége.

Vandervelde, Emile (1866–1938): belga jobboldali szocialista. A II. Internacionálé egyik vezetője, az antifasiszta egységfront megteremtésének ellenzője.

Vanzetti, Bartolomeo (1888–1927): az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolt olasz munkásforradalmár. Aktívan részt vett a munkásmozgalomban. 1921-ben Saccóval együtt letartóztatták, és hamis vádak alapján – a világ munkásságának és a haladó mozgalmaknak tiltakozása ellenére – halálra ítélték; 1927-ben kivégezték.

Varga Béla (1903–): katolikus pap, Független Kisgazdapárti politikus. Részt vett a népi demokrácia elleni összeesküvésben. 1947-ben emigrált. A magyar ellenforradalmi emigráció vezető alakja.

Váry Albert (1875–): jogász és politikus, országgyűlési képviselő. A huszas években főügyész, a koronaügyész helyettese. A Tanácsköztársaság leverése után az ő irányításával folytatták a kommunisták elleni hírhedt gyorsított bírósági eljárásokat.

Varro, Marcus Terentius Reatinus (i. e. 116–27): római író, nyelvész.

Vas János (1873–1932): kultuszminiszter a Károlyi-kormányban.

Vass József (1877–1930): kalocsai nagyprépost, teológiai tanár. 1911-től aktívan részt vett a politikai életben. 1920 júniusától közélelmezési, 1920 decemberétől 1922 júniusáig vallás- és közoktatásügyi, majd 1930-ig népjóléti és munkaügyi miniszter. Utóbbi minisztériumának kiterjedt panamái csak halála után váltak ismertté.

Vas Zoltán (1903–): író, újságíró. Kora ifjúságától vesz részt a kommunista mozgalomban. A húszas évek elején a kommunista ifjúmunkás mozgalom egyik vezetője; több ízben letartóztatják. Tizenöt évi börtönbüntetése után 1940-ben a Szovjetunióba került. A felszabadulás után számos állami funkciót töltött be. Tagja volt a Magyar Kommunista Párt, illetve a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, egy időben Politikai Bizottságának. Nyugdíjas.

Vázsonyi Vilmos (1868–1926): polgári demokrata politikus, ügyvéd. Az 1890-es években kapcsolódott a politikai életbe, mint az általa alapított Demokrata Párt vezetője. 1917–1918-ban az Esterházy-kormány igazságügyminisztere, a Wekerle-kormány választójogi minisztere. Háborús miniszteri szereplése gyűlöletes volt; Károlyi Mihály ellen, akivel szemben nem volt eszközeiben válogatós, személyes indulat fűtötte. Ellenzéki múltja után a forradalmi mozgalmak kíméletlen letörésének szorgalmazója; választójogi törvénye csak látszólagos jogkiterjesztés; a forradalmak

idején Svájcban tartózkodott. Tagja volt az első és második ellenforradalmi nemzetgyűlésnek. Az 1920-as évek elején az ellenzéki Polgári Demokrata Párt vezetőjeként a legitimistákat támogatta. Pályájának pozitív eleme volt védői szerepe 1913-ban a Dési—Lukács-perben, melybe Lukács László miniszterelnök belebukott, valamint éles fellépése a frankügy idején Bethlen István ellen, s kivált Budapest fejlesztésében szerzett érdemei az első világháború előtt.

Veér Imre: tanár, ellenzéki politikus. Az ellenforradalom alatt elítélik. 1924-ben emigrációba megy, Bécsben, majd Párizsban él, ahol az Emberi Jogok Ligája magyar csoportjának egyik szervezője. 1927 augusztusában tért vissza Magyarországra, ahol ismét bebörtönzik.

Velebit tábornok: Tito megbízottjaként többször tárgyalt Károlyi Mihállyal Párizsban a Jugoszláviában harcoló Petőfi-partizánbrigád támogatásáról.

Veres Péter (1897—): publicista, Kossuth-díjas író, országgyűlési képviselő. Cselédsorból származott; a harmincas években a népi írók közé tartozott. Ekkor írt monografikus jellegű írásai az alföldi szegényparasztság életét mutatják be. A felszabadulás után a politikai élet aktív szereplője: a Nemzeti Parasztpárt és az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke, országgyűlési képviselő, majd újjáépítési, később honvédelmi miniszter.

Verhovay Gyula (1848—1906): hírlapíró, országgyűlési képviselő. Hírhedt volt nacionalista, antiszemita cikkeiről.

Villard G. Oswald: egyike azoknak, akik 1830-ban Károlyi Mihályt amerikai megérkezésekor fogadták.

Vilmos, II. (1858—1941): 1888-tól 1918-ig német császár és porosz király.

Violet: francia politikus, Paul-Boncour kormányának minisztere.

Visinszkij, Andrej Januarievics (1883—1954): szovjet diplomata, jogtudós, egyetemi tanár, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagja, 1933—1935-ben a Szovjetunió legfelsőbb ügyészének helyettese, 1935-től 1939-ig legfőbb ügyésze; 1939-től a Népbiztosok Tanácsának, majd a Minisztertanácsnak elnökhelyettese, külügyminiszter-helyettes, később külügyminiszter. 1953—1954-ben a Szovjetunió állandó képviselője az ENSZ-ben. Tudományos tevékenységet különösen az állam- és jogelmélet, az állami jog és a nemzetközi jog területén fejtett ki. Helytelenül és torzítva magyarázta a proletárdiktatúra jellegét és feladatait, mindenütt előtérbe helyezve az elnyomást, a kényszert és az erőszakot. Hibás nézeteivel és azoknak érvényesítésével nagymértékben hozzájárult a szocialista törvényesség megsértéséhez.

Vogel, Lucien: francia újságíró, a *Vu* és a *Lu* szerkesztője. Több képeslap és divatlap tulajdonosa.

Voltaire, François-Marie Arouet (1684—1778): francia filozófus és író, a francia felvilágosodás eszméinek kiemelkedő jelentőségű képviselője és terjesztője; az Encyclopédie munkatársa.

Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881—): szovjet politikus, a Szovjetunió marsallja. 1896-tól vesz részt a forradalmi mozgalomban, 1903-tól az SZKP tagja. A polgárháború és intervenció idején partizánparancsnok, majd hadseregparancsnok. 1925-től hadügyi népbiztos, 1940-től a Nép-

biztosok Tanácsának elnökhelyettese; a háború előtt az Állami Honvédelmi Bizottság tagja. 1945-től, 1947-ig a Magyarországon működő Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke. 1946-tól miniszterelnökhelyettes, 1953-tól 1960-ig a Legfelsőbb Tanács Elnöke. 1921-től 1961-ig a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának, 1926-tól Politikai Irodájának, illetve Elnökségének tagja.

Vrangel, Pjotr Nyikolajevics, báró (1878–1928): orosz cári tábornok, a polgárháború idején a dél-oroszországi ellenforradalmi erők egyik vezetője, 1920 áprilisától főparancsnoka. 1920 novemberében, miután a Krímben a Vörös Hadsereg egységei döntő csapást mértek csapataira, külföldre menekült.

Vyx (1872–?): francia ezredes, mint az antant megbízottja Budapesten támogatja az ellenforradalmat a forradalmi mozgalmak és a kommunisták ellen. 1919. március 20-án ő nyújtja át a magyar kormánynak az antant provokatív jegyzékét.

Wagner, Richard (1813–1883): nagy német zeneszerző.

Wallace, Henry Agard (1888–): amerikai mezőgazdasági szakember és politikus. F. D. Roosevelt híve és egyik legaktívabb támogatója volt. Előbb földművelésügyi miniszter, majd a második világháború alatt az Amerikai Egyesült Államok alelnöke. A háború után kereskedelmi miniszter, 1948-ban elnökjelölt. A második világháború alatt az amerikai politikai életnek ahhoz a szárnyához tartozott, amely a fasizmus teljes felszámolását kívánta.

Washington, George (1732–1799): amerikai államférfi, hadvezér, az amerikai függetlenségi háború kimagasló alakja, az Amerikai Egyesült Államok első elnöke.

Wedgwood, Josiah: angol munkáspárti képviselő, ezredes (később lord). Az 1920-ban Magyarországon járt antantmisszió vezetője. Károlyi Mihálynak és családjának jó barátja a húszas években Londonban.

Weiss Manfréd, báró (1857–1922): nagyiparos, a magyarországi fináncoligarchia egyik vezető alakja. 1882-ben bátyjával Pesterzsébeten konzervgyárat alapított; 1892-ben Csepelen megalapított tölténygyárával vetette meg a Weiss Manfréd Acél- és Fémművek R. T.-nak – ennek az elsősorban hadianyaggyártásra berendezett iparvállalatnak alapjait. Báróságát a háborús erőfeszítések nagyipari szolgálatáért 1918 őszén, közvetlenül a forradalom előtt kapta.

Wekerle Sándor (1848–1921): polgári politikus, 1886-tól pénzügyi államtitkár, 1889-től 1892-ig pénzügyminiszter, majd 1895-ig miniszterelnök. Nevéhez fűződik az aranyvaluta bevezetése, és az úgynevezett egyházpolitikai törvények behozatala. Mint az első polgári származású miniszterelnök Magyarországon, általában a polgárság, de elsősorban a finánctőkések és a velük összeforrott nagybirtokosok érdekeit képviselte. 1906-ban a koalíciós kormány megalakítója, majd annak 1910. évi bukása után kivonult egy időre a politikai életből. Harmadszor a dualista magyarországi utolsó kormánynak (1917–1918) miniszterelnökeként sikertelen kísérleteket tett a Monarchia felbomlásának megakadályozására.

Wells, Herbert George (1866–1946): angol író, előbb tanár, majd újságíró. Mint a Fabianus Társaság tagja, szocialistának vallotta magát. Két ízben (1920, 1934) járt a Szovjetunióban. Beszélgetést folytatott Leninnel, és elismeréssel írt tapasztalatairól. Az osztályharc gondolatát azonban elvetette, reformokat kívánt. Mint a „technokrácia" híve, a közélet irányítására a mérnököket, tudósokat tartotta alkalmasnak.

Wels: német jobboldali szociáldemokrata, a munkásegység ellensége.

Werbőczi István (?–1541 v. 1542): a magyar feudális jog összefoglalója, a feudális kizsákmányolás és népelnyomás megtestesítője. Szapolyai Jánossal együtt az egyik legfőbb szervezője – 1514-ben – a parasztfelkelés leverésének. A parasztok elleni gyűlölete vezette arra, hogy az általa elkészített *Hármaskönyv*-be *(Tripartitum)*, régi szokásnak feltüntetve, beiktatta a jobbágyok röghöz kötését. Jelentős része volt az 1514. évi úgynevezett „vérestörvény" meghozatalában.

White, Sir Frederic: Londonban, a Nemzetközi Ügyek Királyi Intézetében a második világháború alatt megalakult tanulmányi csoport elnöke. A csoport feladata volt, hogy közép- és délkelet-európai parasztpolitikusok és agrárszakemberek közreműködésével agrárprogramot dolgozzon ki. A csoport magyar tagjai voltak: Dániel Arnold és Károlyi Mihályné.

Wilde, Oscar Fingal O'Flahertie Wiels (1856–1900): ír származású angol költő, író, drámaíró.

Willard, G. Oswald: lapszerkesztő az Amerikai Egyesült Államokban.

Wilson, Thomas Woodrow (1856–1924): amerikai demokratapárti politikus, 1913-tól 1921-ig az Amerikai Egyesült Államok elnöke. Egyetemi professzor, rektor, majd 1911-től New Yersey kormányzója. Mint elnök aktív terjeszkedő politikát folytatott, az amerikai monopoltőke világuralomra törő szárnyát képviselte. Az első világháború kitörésekor semleges álláspontot foglalt el, pacifista elveket hangoztatott, és eredménytelen békítési kísérleteket tett. 1917. április 6-án hadat üzent Németországnak. 1918 januári békejavaslatát (Wilson 14 pontja), melynek célja a szovjet békedekrétum ellensúlyozása és a tömegek imperialistaellenes indulatainak leszerelése volt, a hadviselő felek elfogadták a fegyverszüneti és béketárgyalások alapjának. Személyesen vett részt a párizsi békekonferencia tárgyalásain, nagy szerepe volt a Népszövetség létrehozásában, valamint a szovjetellenes intervenció szervezésében. Törekvéseit az Amerikai Egyesült Államok döntő európai befolyásának biztosítására a békeszerződésekben nem tudta megvalósítani; az Amerikai Egyesült Államok kongresszusa éppen ezért a békeszerződéseket és a Népszövetség alapokmányát nem ratifikálta. 1919-ben idegösszeroppanást, majd idegbénulást kapott. 1920-ban a köztársaságiak a választásokon győzelmet arattak a demokrata párt fölött.

Wimpffen Szigfrid, gróf (1865–): ercsi és tolnatamási földbirtokos.

Windischgraetz Alfred, herceg (1787–1862): szélsőségesen reakciós, osztrák hadvezér. 1840-től Csehország katonai parancsnoka, 1848 júniusában leverte a prágai felkelést. Az 1848 októberi bécsi forradalom kirobbanása után a császár az osztrák haderő főparancsnokává nevezte ki. E minőségé-

ben vezette az ostromot a forradalmi Bécs ellen (október 20–31-ig), s a város elfoglalása után a forradalom elfogott vezetőit kivégeztette. Ferenc József 1848 decemberében megbízta a magyarországi forradalom és szabadságharc leverésével. Ebből csak annyi „sikerült" neki, hogy 1849. január 5-én bevonult a kiürített Pestre; elfogatta gróf Batthyány Lajos volt miniszterelnököt, a hozzáküldött békedelegáció tagját. A tavaszi hadjárat során elszenvedett csúfos kudarca miatt 1849. április 12-én leváltották.

Windischgraetz Lajos, herceg (1882–): az előbbinek unokája, Sárospatakon nagybirtokos, az első világháború idején IV. Károly király rossz szelleme, a Wekerle-kormány közélelmezési minisztere, végül ifj. Andrássy Gyula mellett a végnapjait élő közös külügyminisztérium osztályfőnöke, már akkor Károlyi Mihály aljas eszközű, intrikus ellenfele. Az első nemzetgyűlésen (1920–1922) képviselő. 1921-ben a Károlyi-per idején hamisított okmányokkal és tanúvallomásokkal „támasztotta alá" a Károlyi Mihály elleni vádat, e vádaskodásait megismételte emlékirataiban, melyet Berlinben az Ullstein cég adott ki. Károlyi rágalmazási pert indított a kiadó ellen, s azt meg is nyerte; a memoárok nem jelenhettek meg tovább eredeti formájukban, s az inkriminált részeket ki kellett hagyni belőle. Windischgraetz volt az 1926-ban kirobbant frankhamisítási ügy egyik főszereplője. 1932-ben felvette a német állampolgárságot, Jugoszláviában lett Gestapo-ügynök, később összekötő a horvát usztasa-főnök, a fasiszta Antę Pavelič és a Gestapo között. Párizsban él, s konspirál ellenünk tovább.

Wlassics Gyula, báró, id. (1852–1937): államférfi, 1895–1903-ban kultuszminiszter (nevéhez fűződik a nők egyetemi felvételének engedélyezése), 1906-tól 1932-ig a közigazgatási bíróság elnöke, 1918-ban a főrendiház utolsó, 1926-tól 1935-ig a felsőház első elnöke. Az őszirózsás forradalom előtt teljesen kapitulált: maga kommunicálta elnöki székéből, hogy a főrendiház „berekeszti tanácskozásait", s küldöttség élén sietett ki Ausztriába IV. Károlyhoz, hogy a lemondásra (ami meg is történt) rávegye.

Wohl: az Egyesült Villamossági Vállalat igazgatója. Az 1945 november–decemberben Stockholmban járt kereskedelmi delegáció tagja.

Wolff Károly (1874–1936): földbirtokos, politikus. Bíró, majd igazságügyminisztériumi beosztott, 1907-től belügyminisztériumi osztálytanácsos, 1909-től a főudvarnagyi bíróság elnöke. A Tanácsköztársaság leverése után a fővárosi Keresztény Községi Párt elnöke, az ÉME igazgatósági, a TESZ választmányi tagja. Országgyűlési képviselő; a kormánytámogató Keresztény Nemzeti Egység nevű párt vezetője.

Wünscher Frigyes: nagytőkés, a Hangya-központ alelnök-vezérigazgatója, több pénzintézet és gyár igazgatóságának tagja, egy ideig a Magyar Távirati Iroda vezetője.

Zadravetz István (1884–): fasiszta háborús bűnös. Előbb zsámbéki plébános, majd a szegedi ferences rendház főnöke; 1919 nyarán Horthy fehérterrorista „nemzeti" hadseregének tábori papja, az ellenforradalom egyik vezéralakja. Horthy 1920-ban tábornokká, a pápa tábori püspökké nevezte ki. Részt vett a frankhamisításban, de a bíróság csak tanúként hallgatta ki. Nevét, később Uzdóczy-Zadravetzcé ékesítette. Fasiszta és háborús

uszítások miatt a népbíróság mint háborús bűnöst három évi börtönbüntetésre ítélte.

Zalka Máté (1896–1937): író, a nemzetközi és a magyar munkásmozgalom hősi harcosa. Az első világháború idején mint hadifogoly kapcsolódott a forradalmi munkásmozgalomba. Az oroszországi októberi szocialista forradalom védelmére magyar vörösgárdista egységeket szervezett. A polgárháború és az intervenció után Moszkvában élt, s a könyvkiadás egyik vezetőjeként, majd a Forradalmi Színház igazgatójaként harcolt az új, szocialista kultúráért, irodalomért. A mezőgazdaság kollektivizálásának idején Távol-Keleten dolgozott mint kolhozszervező. 1936-ban Spanyolországba utazott, ahol Lukács Pál tábornok néven szervezte a spanyol köztársaság védelmében harcoló nemzetközi brigádokat. 1937. június 11-én a terueli csatában Huescánál hősi halált halt.

Zamercev: a felszabadító Szovjetunió hadseregének tábornoka, Budapest városparancsnoka.

Zbona: A Héjjas-különítményhez tartozó fehérterrorista.

Zichy Ferenc, gróf (1811–1897): nagybirtokos, aulikus politikus, fiumei alkormányzó. 1848-ban a Batthyány-kormány közlekedés- és közmunkaügyi államtitkára. A fegyveres szabadságharc megindulásakor visszavonult dunántúli birtokára. 1849 januárjától Windischgraetz megbízásából Pozsony vármegye császári biztosa, majd a cári intervenciós hadsereghez beosztott főbiztos „muszkavezető", a magyar szabadság és függetlenség ádáz ellensége.

Zilliacus Konni (1894–1961): angol munkáspárti politikus, a két világháború között a Népszövetség titkárságának tagja. A munkáspárt balszárnyához tartozott, a fegyverkezési politika ellenzője.

Zinovjev, Grigorij Jevszejevics (1883–1936): 1917-től 1926-ig a Petrográdi Szovjet elnöke, 1919-től 1926-ig az Ok(b)P Politikai Irodájának tagja, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja. 1926-ban frakciós tevékenysége miatt eltávolították a Politikai Irodából. 1936-ban párt- és államellenes tevékenységért kizárták a pártból, elítélték és kivégezték.

Zita (1892–): pármai hercegnő és mint IV. Károlynak 1911 óta felesége, osztrák császárné és magyar királyné (1916–1918).

Zola, Émile (1840–1902): francia író. A naturalizmus egyik megteremtője és legnagyobb képviselője az európai regényirodalomban. A Dreyfus-ügy nagy bajvívója.

Zoltán Béla: a Friedrich-kormány igazságügyminisztere.

Zselénszky (helyesen Želeński, még pontosabban Želenka-Želeński) Róbert, gróf (1850–?): nagybirtokos, ősreakciós politikus. Előbb országgyűlési képviselő, majd a főrendiház tagja. Ő volt az, aki kínai kulikat szeretett volna Magyarországra hozatni, letörni az aratók bérét. Nevét Ady Endre *Ülj törvényt, Werbőczy* című versében pellengérezte ki. Galíciai grófságához 1899-ben kapta a magyart.

Zsilinszky Antal (?–1943): a londoni magyar követség titkára volt, majd a második világháború első időszakában szakított Horthyékkal, és kapcso-

latban állt a londoni magyar demokratikus szervezetekkel. Elnöke volt a Nagybritanniai Magyarok Egyesületének. Öngyilkos lett.

Zsilinszky Mihály (1838–1925): politikus és történetíró, tanár. Országgyűlési képviselő; 1895-től 1905-ig vallás- és közoktatásügyi államtitkár.

Zsolt Béla (1895–1949): antifasiszta, polgári radikális publicista, költő, író. 1947-től a Magyar Radikális Párt tagjaként országgyűlési képviselő.

IDŐRENDI TÁBLÁZAT

1875. *március 4.* Károlyi Mihály születésének napja.

1909. Károlyit az OMGE elnökévé választják.

1910. Károlyit országgyűlési képviselővé választják a Függetlenségi Párt listáján.

1913. *június 7.* Károlyi Mihály lesz a vezére az ismét egyesült Függetlenségi Pártnak.

1914. *március 23.* Károlyi Mihály Kunfi Zsigmonddal amerikai felolvasó körútra indul.

július 23. Ausztria–Magyarország ultimátuma Szerbia kormányához.

1916. *július 17.* Károlyi Mihály megalakítja az új Függetlenségi Pártot.

1917. *november 7.* Az Oroszországi Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme.

december 22. Breszt-Litovszkban megkezdődnek a béketárgyalások.

1918. *január 8.* Wilson – amerikai elnök – kongresszusi beszédében meghirdeti „békeprogramját" (14 pont).

január 12. Feloszlatják a Galilei-kört.

február 1. Az osztrák–magyar flotta matrózainak lázadása Cattaróban.

március 3. Aláírják a breszt-litovszki békeszerződést.

április 13. Clemenceau nyilvánosságra hozza a Sixtus-leveleket.

április 22. Országos tüntetés a választójogért.

május 13–június 24. Piavei offenzíva (piavei csata: június 15–16).

június 20–28. A MÁV gépgyári csendőrkirendeltség parancsnoka a sztrájkoló munkások közé lövet. – Tiltakozásul a terror ellen, általános sztrájk tör ki.

október 16. IV. Károly manifesztuma.

október 17. Tisza István a parlamentben bejelenti: „Nem akarok játszani a szavakkal. El kell ismernem az igazságát annak, amit Károlyi Mihály mondott tegnapi beszédében. Elvesztettük a háborút."

október 23. Megbukik a Wekerle-kormány.

október 25. Budapesten megalakul a Magyar Nemzeti Tanács.

október 27. Az osztrák–magyar flotta matrózainak lázadása Pólában.

október 28. A lánchídi csata.

október 29. Horthy Miklós átadja a flottát a jugoszlávoknak.

október 30. Budapest nagyüzemeiben munkástanácsok alakulnak.

október 30–31. Győz a polgári demokratikus forradalom.

október 31. A Nemzeti Tanács pártjaiból kormány alakul.

október 31. Megölik Tisza Istvánt.

november 9. Megalakul az Ébredő Magyarok Egyesülete.

november 9. Forradalom Németországban.

november 12. Ausztriában kihirdetik a köztársaságot.

november 13. Belgrádban fegyverszüneti egyezményt köt a Károlyi-kormány a balkáni antant hadsereg főparancsnokával, Franchet d'Esperay tábornokkal.

november 13. IV. Károly „eckartsaui levele".

november 15. Megalakul a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE).

november 16. Kikiáltják a népköztársaságot.

november vége. Megalakul a Kommunisták Magyarországi Pártja.

december 30. Francia csapatok megszállják Szegedet.

1919. *január.* Megnyílik a párizsi békekonferencia.

január 13. Németországban meggyilkolják R. Luxemburgot és K. Liebknechtet.

február 16. Forradalmi megmozdulások Münchenben.

február 16. Megjelenik a kormány földbirtokrendelete.

február 22. Károlyi megkezdi földbirtoka felosztását Kápolnán.

március. Megindul az antant első hadjárata Szovjet–Ororszország ellen.

március 2–6. Megalakul a Kommunista Internacionálé.

március 9. A budapesti munkások városligeti nagygyűlése követeli a letartóztatott kommunisták szabadon bocsátását és a proletárdiktatúra kikiáltását.

március 9. A szegedi nagygyűlés követeli a kommunisták szabadon bocsátását.

március 10–18. Földfoglaló mozgalmak Somogy megyében, Albertfalván, Aszódon és másutt.

március 18. A csepeli munkások nagygyűlése követeli a kommunisták szabadon bocsátását.

március 18—19—20. Munkástüntetések Budapesten.

március 20. Általános nyomdászsztrájk.

március 20. A Vyx-jegyzék átadása.

március 21. A Tanácsköztársaság kikiáltása.

március 23. Mussolini Milánóban megalakítja a „harci fasciókat".

március 25. Rendelet a Vörös Hadsereg megalakításáról.

március 26. Rendelet a vörös őrség megszervezéséről.

április 2. A Forradalmi Kormányzótanács rendelete a Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmányáról.

április 3. Rendelet a 100 holdon felüli inagybirtok kisajátításáról.

április 6. Rendelet a Magyarországon élő nemzetiségek egyenjogúságáról.

április 7. Tanácsválasztások Magyarországon.

április 12. Bécsben megalakul az Antibolsevista Comité (ABC).

április 13. Kikiáltják a Bajor Tanácsköztársaságot.

április 16. Román ellenforradalmi csapatok támadása a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

április 28. Megkötik a népszövetségi szerződést.

május 1. Az ellenforradalmi erők — Noske vezetésével — leverik a Bajor Tanácsköztársaságot.

május 3. A bankgassei rablás.

május 5. Ellenforradalmi kormány alakul Aradon.

május 29. Az aradi ellenforradalmi kormány Szegedre érkezik és átalakul. Hadügyminiszter: Horthy Miklós ellentengernagy.

június 16. Eperjesen kikiáltják a Szlovák Tanácsköztársaságot.

június 24. Ellenforradalmi puccskísérlet Budapesten és néhány vidéki városban.

június 28. Megkötik a versailles-i békeszerződést.

július 1. A párizsi békekonferencián Hoover amerikai megbízott katonai rendszabályok alkalmazását javasolja a Magyar Tanácsköztársaság megdöntésére.

július 4. Károlyi Mihály és családja elhagyja Magyarországot.

július 21. A nemzetközi munkásosztály szolidaritási sztrájkja az orosz és a magyar Tanácsköztársaság mellett.

1919. *július.* Megindul az antant második hadjárata Szovjet—Oroszország ellen.

augusztus 1. Leverik a Magyar Tanácsköztársaságot. Megalakul a Peidl-kormány.

augusztus 3. Román ellenforradalmi csapatok megszállják Budapestet.

augusztus 7. Megalakul az első Friedrich-kormány.

augusztus 9. Horthy Miklós ellentengernagy felállítja az ellenforradalmi hadsereg fővezérségét.

augusztus 15. Megalakul a második Friedrich-kormány.

augusztus 23. Megalakul a harmadik Friedrich-kormány.

október 18. Yates, amerikai ezredest nevezik ki a magyar csendőrség és rendőrség felügyelőjévé és ellenőrévé.

október 23. A párizsi békekonferencia Ötös Tanácsának megbízásából Budapestre érkezik Sir George Clerk, hogy koncentrációs kormányt hozzon létre.

október 23—november 17. A Clerk-tárgyalások Budapesten.

november 16. Horthy Miklós a tiszti különítményekkel bevonul Budapestre.

november 23. Megalakul a koncentrációs (Huszár-) kormány. (A szociáldemokrata pártot Peyer Károly és Miákits Ferenc képviseli.)

november 29. A Huszár-kormány kivégezteti Korvin Ottót, László Jenőt és nyolc társukat.

1920. *január.* Meggyilkolják Cservenka Miklóst, a szociáldemokrata párt vezetőségének tagját.

január 25. Nemzetgyűlési választások Magyarországon.

január vége. Ellenforradalmárok meggyilkolják az illegális munkára hazatért Vadas Mártont és Vadas Andort.

február. Ellenforradalmárok meggyilkolják az illegális munkára hazatért Mészáros Gábort.

február 14. A nemzetgyűlésben képviselt politikai pártok megegyeznek, hogy Horthy Miklóst fogják Magyarország kormányzójává választani.

február 17. Az Ostenburg-különítmény tagjai meggyilkolják Somogyi Bélát és Bacsó Bélát.

február 24. Hitler Adolf megalakítja a nemzetiszocialista munkáspártot (náci-párt).

március 1. Lemond a Huszár-kormány.

március 1. Horthy Miklóst kormányzóvá választják.

március 14. Megalakul a Simonyi—Semadam-kormány.

április 25. Megindul az antant harmadik támadása Szovjet—Oroszország ellen.

május 27. T. Masarykot Csehszlovákia köztársasági elnökévé választják.

június 1. Váry Albert főügyész javaslatára zárlatot rendelnek el Károlyi Mihály vagyonára.

június 4. A magyar kormány képviselői aláírják a trianoni békeszerződést.

június 20. Nemzetközi proletárbojkott kezdődik az ellenforradalmi Magyarország ellen.

június 22. Lemond a Simonyi–Semadam-kormány.

július 5. A népbiztosok perének tárgyalása megkezdődik Budapesten (1920. december 28-ig tartott).

július 18 – augusztus 7. A Kommunista Internacionálé II. kongresszusa.

július 19. Teleki Pál gróf megalakítja kormányát.

augusztus 8. Az Amszterdami Szakszervezeti Internacionálé szociáldemokrata vezetői megszüntetik a bojkottot az ellenforradalmi Magyarország ellen.

augusztus 18. Nagyatádi Szabó István a nemzetgyűlés elé terjeszti a földbirtok-reform javaslatot.

szeptember 1. A nemzetgyűlés megszavazza a botbüntetésről szóló törvényjavaslatot.

november 12. Rapallói szerződés Olaszország és Jugoszlávia között.

november 13. A nemzetgyűlés megszavazza a trianoni békeszerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot.

november 15. A Népszövetség első konferenciája (Genf).

december 2. Lemond a Teleki-kormány.

december 16. Megalakul a második Teleki-kormány.

december 24. Horthy kormányzó amnesztia-rendeletet ad ki, mely kiterjed a nemzetgyűlés összeülése előtt elkövetett fehérterrorista gyilkosságok tetteseire.

1921. *február.* A kétésfeles Internacionálé alakuló kongresszusa Bécsben.

március 14. A nemzetgyűlés elfogadja „Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" szóló 1921: III. törvénycikket.

március 26. Az első királypuccs.

április 13. Lemond a Teleki-kormány.

április 14. Bethlen István gróf alakít új kormányt.

április–június. Létrejön a kisantant.

június 22–július 12. A Kommunista Internacionálé III. kongresszusa.

július 2. Keresetlevél Károlyi Mihály ellen.

július 7. Windischgraetz Lajos rágalmazó beszéde Károlyi Mihály ellen a parlamentben.

szeptember 12. Letartóztatják Esküt Lajost és társait a kiviteli panamák miatt.

október 20–24. A második királypuccs (Budaörsi ütközet = október 23–24).

október 25. Andrássyt és néhány más legitimistát Horthyék letartóztatnak.

november 14. Lemond a Bethlen-kormány.

november 16. A nemzetgyűlés elfogadja a Habsburg-ház trónfosztásáról szóló törvényjavaslatot.

december 3. Megalakul a második Bethlen-kormány.

december 21. Megkötik a Bethlen–Peyer-paktumot.

december 21. A letartóztatott legitimistákat szabadon bocsátják.

1922. *január 23.* A Belgrádban tartózkodó Károlyi Mihályt fogadja Nínčic külügyminiszter és Pribicsevics közoktatásügyi miniszter.

január–február. Károlyi Mihály körútja Jugoszlávia magyarlakta területein.

február 5–8. Károlyi Mihály megbeszélései az újvidéki magyarság vezetőivel.

március 19. Felhívás a világ demokratikus és pacifista közvéleményéhez.

április 3. Pokolgép-merénylet az Erzsébetvárosi Kör ellen, tíz halott, tíz súlyos sebesült.

március 11. Megalakul a 48-as Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt.

április 10–május 22. Génuai konferencia (nemzetközi gazdasági értekezlet).

április 16. Aláírják a rapallói szerződést.

május 28–június 13. Nemzetgyűlési választások Magyarországon.

június 15–július 19. Hágai konferencia.

június 19. Összeül a második nemzetgyűlés.

június 24. Nacionalista merénylők meggyilkolják W. Rathenau német külügyminisztert.

augusztus. Felhívás a bécsi interparlamentáris konferencia tagjaihoz.

augusztus 26. Az olasz fasizmus hatalomra jutása.

szeptember 18. Magyarországot felveszik a Népszövetségbe.

december 6. Megalakul a Nemzetközi Vörös Segély.

1923. *január 11.* A francia hadsereg megszállja a Ruhr-vidéket.

február 21. A budapesti törvényszék ítélete a Károlyi-perben „Károlyi Mihálynak belföldön található összes vagyona az államra szállt át".

május. A kétésfeles Internacionálé hamburgi kongresszusán beolvad a II. Internacionáléba.

június 23. Károlyi Mihály védői fellebbezést nyújtanak be az ítélőtáblához, mely azt elutasítja.

augusztus 2. Gömbös Gyula és társai megalakítják a Fajvédő Pártot.

október 23–25. A hamburgi munkások felkelése.

november 9. Hitler és Ludendorff puccskísérlete Münchenben.

1924. *január 22.* R. MacDonald vezetésével megalakul az első munkáspárti angol kormány.

február 2. Az angol (MacDonald-) kormány elismeri a Szovjetuniót.

február 5. Ausztria felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

március 8. Görögország felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

március 15. Svédország felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

április 8. A Népszövetség az amerikai Jeremiah Smith-t kinevezi magyarországi főbiztosának.

április 9. Tárgyalások kezdődnek Londonban Anglia és a Szovjetunió között.

május 31. Kína felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

június 11. Meggyilkolják Giacomo Matteotti olasz szocialista képviselőt.

június 17—július 8. A Kommunista Internacionálé V. kongresszusa.

július 21. Kormányzói amnesztiát kapnak az 1921 októberi királypuccs szabadlábon levő vádlottai.

augusztus 1. Mexikó felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

augusztus 24. Elfogadják a Dawes-tervet.

augusztus 26. Megkezdődik az Eskütt-per.

augusztus 26. Magyar—szovjet tárgyalások kezdődnek Berlinben a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételéről.

szeptember 12. Magyarország és a Szovjetunió megbízottai aláírják az egyezményt a két ország közti kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok létesítéséről.

október 9. Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter bejelenti lemondását. Október 31-én váratlanul meghal.

október 24. A *Daily Mail*ben megjelenik a provokatív, hamisított „Zinovjev-levél".

október 28. Franciaország felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

október 30. Az angliai választásokon a konzervatív párt többséget szerez. Megbukik a munkáspárti kormány.

október—december. Károlyi Mihályné amerikai útja.

november 13. A magyar kormány a magyar—szovjet szerződések december 5-én lejáró ratifikálási határidejének négy hónappal való meghosszabbítását kéri; — *november 26.* A szovjet kormány hozzájárul kéthónapos hosszabbításhoz; — *1925. január 24.* A szovjet kormány hozzájárul a ratifikálás április 12-ig való meghosszabbításához; — *április 14.* A szovjet kormány elutasítja a ratifikáció további elhalasztására irányuló kérelmet.

december 31. Nyilvánosságra hozzák a Bethlen—Peyer-paktumot.

1925. *január 25.* Japán felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.

április 7. Megalakul a Magyarországi Szocialista Munkáspárt (MSZMP).

április 26. Hindenburg tábornagyot Németország elnökévé választják.

június 30. Az MSZMP több vezetőjét (köztük Vági Istvánt, a párt elnökét) letartóztatják.

augusztus 18—21. A Kommunisták Magyarországi Pártja I. kongresszusa.

szeptember 22. A KMP és az MSZMP 45 vezetőjét és tagját letartóztatják.

október 5—16. A locarnói konferencia (az egyezményt hivatalosan december 1-én írták alá).

december 14. Hágában letartóztatják Jankovich Arisztidet (frankhamisítási ügy).

1926. *április 26.* Aláírják a szovjet—német barátsági és semlegességi szerződést.

szeptember 8. Németország belép a Népszövetségbe, és állandó helyet kap a népszövetségi tanácsban.

november 26. Károlyi Mihály nyílt levele a szociáldemokrata párthoz.

december 8—10. Képviselőházi választások Magyarországon. Az Egységes Párt fölényes győzelmet arat.

1927. *április 8.* Bethlen István és Mussolini Rómában aláírják a magyar—olasz barátsági és döntőbírósági egyezményt.

május 12. Az angol rendőrség provokatív támadása az ARCOS ellen.

június 7. Meggyilkolják Vojkov varsói szovjet követet.

július 27. Herczeg Ferenc vezetésével megalakul a Magyar Revíziós Liga.

augusztus 23. Az Amerikai Egyesült Államokban kivégzik Saccót és Vanzettit.

1928. *január 1.* Szentgotthárdi incidens (fegyvercsempészet).

február 20. A Szovjetunió leszerelési javaslatot nyújt be a Népszövetséghez.

június—július. Károlyi Mihály mexikói utazása.

július 17—szeptember 1. A Kommunista Internacionálé VI. kongresszusa.

október. 27. A kúria elutasítja Károlyi Mihály perújítási kérelmét.

november 7. Hoovert az Amerikai Egyesült Államok elnökévé választják.

1929. *február 11.* A lateráni szerződés aláírása.

május 21. Bukarestben formálisan is megalakul a kisantant.

október. Horthy Miklós pertörlést rendel el Garami Ernő, Buchinger Manó és Weltner Jakab ügyében.

október 21—november 7. A bebörtönzött kommunisták éhségsztrájkja Magyarország valamennyi börtönében.

december 28. Károlyi Mihály amerikai körútjának kezdete.

1930. *február.* A Kommunisták Magyarországi Pártja II. Kongresszusa.

szeptember 1. A budapesti munkásság nagy tüntetése.

október 13. Megalakul a független kisgazdapárt.

1931. *június 28—30.* Országgyűlési választások Magyarországon.

augusztus 19. Megbukik a Bethlen-kormány.

augusztus 21. Károlyi Gyula alakít kormányt.

szeptember 12. A biatorbágyi vasúti híd provokációs felrobbantása, amelynek ürügyén kihirdették a statáriumot.

október. A japánok bevonulnak Mandzsúriába.

1932. *február.* Genfi leszerelési konferencia.

július 15. Letartóztatják a Kommunisták Magyarországi Pártja több vezetőjét és tagját (Sallai, Fürst, Karikás és mások).

július 29. Kivégzik Sallai Imrét és Fürst Sándort.

augusztus 12. Hindenburg először fogadja Hitlert.

szeptember 21. Lemond Károlyi Gyula kormánya.

október 1. Megalakul a Gömbös-kormány.

november. Gömbös Gyula Rómába utazik Mussolinihez.

november 8. F. D. Rooseveltet választják az Amerikai Egyesült Államok elnökévé.

december 17—19. Az Imperialista Háború Elleni Harc Világbizottsága Nemzetközi Irodájának ülése.

1933. *január 6.* Kölnben Schröder bankár lakásán Hitler és von Papen megegyeznek a közös politikai alapelvek tekintetében.

január 28. Németországban megbukik Schleicher tábornok kormánya.

január 30. Hindenburg Hitler Adolfot nevezi ki német birodalmi kancellárrá (Papen helyettes).

február 7. A New Deal kezdete az Amerikai Egyesült Államokban.

február 27. A berlini Reichstag épületének provokációs felgyújtása.

március 14. Betiltják Németország Kommunista Pártját.

március 21. A potsdami nemzeti szocialista parlament megszavazza a felhatalmazási törvényt a Hitler-kormánynak.

május 22. Hitlerék betiltják a szakszervezeteket.

május 26. Ausztriában betiltják a kommunista pártot.

szeptember 21—december 23. A lipcsei provokációs per. Hitlerék G. Dimitrovot vádolják a Reichstag felgyújtásával.

december. Az Amerikai Egyesült Államok ismét felveszi a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

1934. *január 26.* Tízéves megnemtámadási szerződést köt Németország Lengyelországgal.

március 17. Gömbös, Dollfuss és Mussolini aláírják a hármas paktumot.

június 30. Hitlerék leverik a Röhm-puccsot, meggyilkolják az SA számos vezetőjét. (Hosszú kések éjszakája.)

július 30. Meggyilkolják Dollfuss osztrák kancellárt.

október 9. Marseille-ben agyonlövik Sándor szerb királyt és Barthou francia külügyminisztert.

1935. *január 7.* Mussolini és Laval aláírják a „római jegyzőkönyvet", melyben megegyeznek Ausztria függetlenségének megvédésében.

március 1. Németország megszállja a Saar-vidéket.

március 4—5. Lemond és újjáalakul a Gömbös-kormány. Feloszlatják a képviselőházat.

március 31—április 7. Országgyűlési választások Magyarországon. (A szociáldemokrata képviselők száma 11-re csökken.)

május 2. Francia—szovjet kölcsönös segélynyújtási szerződés.

május 16. Katonai egyezmény a Szovjetunió és Csehszlovákia között.

június. Gömbös Gyula kezdeményezésére megalakul a Nemzeti Munkaközpont.

június 18. Megkötik a német—angol flottaegyezményt.

július 25—augusztus 25. A Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa.

szeptember Németországban életbeléptetik a nürnbergi törvényeket.

október. A Kommunista Internacionálé háborúellenes akcióegység javaslatát a II. Internacionálé elutasítja.

október 1. Gömbös Gyula hivatalos kihallgatáson jelenik meg Hitlernél. (Ő az első hivatalos állásban levő politikus, aki felkereste Hitlert.)

október 3. Az olasz csapatok megkezdik előnyomulásukat Abesszíniában.

december 18. Lemond Masaryk — Csehszlovákia köztársasági elnöke. Utódja Benes.

1936. *február 16.* Spanyolországban a választásokon győzelmet arat a népfront.

február 27. A francia kamara (353 szavazattal 164 ellenében) ratifikálja a francia—szovjet szerződést.

március 7. Németország megszállja a demilitarizált Rajna-vidéket.

március 7. Németország felmondja a locarnói egyezményt. Német csapatok vonulnak be a demilitarizált Rajna-övezetbe.

április 26—május 3. Választások Franciaországban. Győz a népfront.

május 5 Az olasz csapatok — élükön Badoglióval — bevonulnak Addisz Abebába.

június. Léon Blum elnökletével megalakul a francia népfront-kormány.

október 12. Darányi Kálmán alakít kormányt.

október 25. Megkötik a német—olasz szerződést (Berlin—Róma tengely).

november 10. Bécsben olasz—magyar—osztrák konferencia kezdődik; — november 15. Ciano gróf olasz külügyminiszter Magyarországon tartózkodik; — november 24. Horthy Miklós Rómában meglátogatja az olasz királyi párt.

november 25. Berlinben aláírják az antikomintern paktumot.

1937. *január 24.* Örök barátsági szerződést köt Bulgária és Jugoszlávia.

március 15. Belgrádban aláírják az olasz–jugoszláv barátsági szerződést.

május 19. Az olasz király és a külügyminiszter látogatása Budapesten.

június 25. A parlament elé terjesztik a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló javaslatot.

szeptember 24. Hitler–Mussolini találkozó Münchenben.

november. Darányi miniszterelnök és Kánya külügyminiszter tanácskozása Berlinben Hitlerrel.

november 6. Olaszország csatlakozik az antikomintern paktumhoz.

december 11. Mussolini bejelenti Olaszország kilépését a Népszövetségből.

1938. *március 5.* Darányi miniszterelnök győri beszédében bejelenti az egymilliárdos fegyverkezést és a zsidótörvényt.

március 12. Német csapatok megkezdik Ausztria megszállását (Anschluss).

május 13. Megalakul az Imrédy-kormány.

június 15. Párizsban megalakul a Franciabarát Magyarok Szövetsége (antifasiszta szervezet). Elnöke: Károlyi Mihály; alelnöke: Bölöni György.

szeptember 12. Hitler a nürnbergi pártnapon napirendre tűzi a szudétakérdés megoldását.

szeptember 15. Chamberlain Hitlerhez repül — a szudétakérdés megoldása érdekében.

szeptember 17. Henlein szudétanémet csapatokat szervez.

szeptember 19. Az angol és a francia kormány közös jegyzékben felszólítja Csehszlovákia kormányát, hogy a Szudéta-vidéket engedje át Hitlernek.

szeptember 22. Újabb Hitler–Chamberlain találkozó.

szeptember 23. Mozgósítás Csehszlovákiában.

szeptember 24. Részleges mozgósítás Franciaországban.

szeptember 26. Hitler éles támadása Csehszlovákia ellen. Október 1-ig ad ultimátumot a Szudéta-vidék kiürítésére.

szeptember 27. Hitler bejelenti, hogy amennyiben Benes nem fogadja el az ultimátumot, szeptember 28-án elrendeli az általános mozgósítást.

szeptember 28–29. Megkötik a müncheni egyezményt.

október 5. Lemond Benes, Csehszlovákia köztársasági elnöke.

november 2. Az első bécsi döntés.

november 6. Bonnet és Ribbentrop külügyminiszterek aláírják a francia–német barátsági szerződést, melyben ünnepélyesen elismerik a francia–német határokat.

1939. *január 5.* Hitler fogadja Beck lengyel külügyminisztert, akivel Danzigról és a lengyel korridor kérdéséről tárgyal.

január 6. Imrédy Béla a Vigadóban elindítja szélsőségesen reakciós, soviniszta „Magyar Élet Mozgalmat".

január 11. Chamberlain és Halifax Rómába látogat.

január 15. Csáky külügyminiszter Hitlerrel tárgyal Berlinben

január 28. Franco csapatai bevonulnak Barcelonába.

február 15. Lemond az Imrédy-kormány.

február 16. Megalakul a Teleki-kormány.

február 24. Magyarország csatlakozik az antikomintern paktumhoz.

február 27. Anglia és Franciaország elismeri a fasiszta Franco-kormányt.

március 7. Teleki Pál megalakítja a Magyar Élet Pártját.

március 14. Kikiáltják az „önálló" Szlovákiát.

március 15. Német fasiszta csapatok megszállják Prágát.

március 15. Németország protektorátus alá helyezi Csehországot; átveszi a szlovák állam „védelmét" és 25 éves szerződést köt vele.

március 19. A Szovjetunió, Anglia, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok kijelenti Berlinben, hogy nem ismeri el Csehország annektálását.

március 22. A német–litván szerződésben Litvánia lemond a Memelvidékről Németország javára.

március 23. Aláírják a német–román gazdasági szerződést.

március 27. Franco Spanyolországa csatlakozik az antikomintern paktumhoz.

április 7. Olaszország annektálja Albániát.

április 28. Hitler felmondja a lengyel–német megnemtámadási szerződést; az angol–német flottaegyezményt.
április 28. Hitler egyoldalúan felrúgja az 1934-ben kötött lengyel–német egyezményt.

április 29. Teleki és Csáky Berlinben tárgyal.

május 8. Szovjet–angol–francia tárgyalások Moszkvában.

május 8. Spanyolország kilép a Népszövetségből.

május 22. Aláírják a német–olasz katonai szövetséget (acélszerződés).

május 28–30. Parlamenti választások Magyarországon. A kormánypárt megszerzi a mandátumok 70 százalékát. A szélsőjobboldali pártok előretörnek.

június 2. Aláírják a német–észt és német–lett megnemtámadási szerződést.

július 14. Ünnepség Párizsban a Bastille lerombolásának 150. évfordulóján.

július 25. Szovjet–német kereskedelmi tárgyalások kezdődnek.

augusztus 13—21. Szovjet—angol—francia katonai tárgyalások Moszkvában.

augusztus 23. Moszkvában megkötik a szovjet—német megnemtámadási szerződést.

augusztus 30. Általános mozgósítás Lengyelországban.

szeptember 1. Hitler parancsot ad a német csapatoknak a Lengyelországba való bevonulásra.

szeptember 1. Német fasiszta csapatok megrohanják Lengyelországot. Kitör a második világháború.

október 5. A német hadsereg bevonul Varsóba.

november 30. A szovjet—finn háború kezdete.

1940. *április 3.* A magyar kormány elrendeli a sajtócenzúrát.

május 11. Tízezer német ejtőernyős száll le Rotterdamban.

április 9. A német hadsereg bevonul Dániába, és megszállja Dél-Norvégia fontosabb kikötőit.

április 13. A német megszállás alatt álló Oslóban megalakul a Quisling-kormány.

május 10. A német hadsereg átlépi a belga és a holland határt.

május 14. A holland hadsereg kapitulál.

május 17. A német csapatok bevonulnak Brüsszelbe.

május 28. Belgium kapitulál.

május 31. Dunquerque kikötőjében megkezdődik az angol csapatok behajózása.

június 4. Kétszáz német repülőgép bombázza Párizst.

június 4. A német csapatok elfoglalják Dunquerque-et.

június 10. Olaszország hadat üzen Angliának és Franciaországnak.

június 11. A francia kormány elmenekül Párizsból.

június 16. Lemond a francia kormány. Pétain veszi át a kormányt.

június 17. Franciaország fegyverszünetet kér.

június 22. Aláírják a francia—német, június 24-én a francia—olasz fegyverszünetet.

augusztus 30. Második bécsi döntés.

szeptember 27. Berlinben aláírják a háromhatalmi egyezményt.

október 4. Újabb Hitler—Mussolini találkozó.

október 24. Hitler—Pétain találkozó.

október 28. Olasz ultimátum Görögországnak. Még aznap olasz csapatok átlépik a határt.

október 28. Újabb Hitler—Mussolini találkozó (Firenzében).

november 5. Rooseveltet harmadízben választják az Amerikai Egyesült Államok elnökévé.

1941. *január 25.* Az angol csapatok elfoglalják Tobrukot.

február 4. A magyar parlament tudomásul veszi Magyarország csatlakozását a hármas paktumhoz (Berlin—Róma—Tokió)

március 2. A német csapatok bevonulnak Bulgáriába.

március 17. Az angol csapatok visszafoglalják a Szomáli-földet.

március 21. Hitler különkihallgatáson fogadja Bárdossy László külügyminisztert.

április 4. A Rommel vezette német—olasz ellentámadás visszafoglalja Bengázit.

április 4. Teleki Pál miniszterelnök öngyilkosságot követ el. Új miniszterelnök: Bárdossy László.

április 6. Német csapatok betörnek jugoszláv területre.

április 7. Angol csapatok elfoglalják Abesszínia fővárosát, Addis Abebát.

április 24. Hitler a főhadiszálláson fogadja Horthy Miklóst.

április 27. A tengelycsapatok bevonulása Athénba.

június 1. Az angol csapatok bevonulnak Bagdadba.

június 2. Hitler—Mussolini találkozó a Brenneren.

június 18. Aláírják a német—török barátsági szerződést.

június 22. A német fasiszta csapatok orvtámadása a Szovjetunió ellen.

június 22. A román fasizmus haderői hadüzenet nélkül megtámadják a Szovjetuniót.

június 26. Német — álcázott — provokatív bombatámadás Kassa ellen.

június 27. Bárdossy miniszterelnök kijelenti, hogy Magyarország hadbanállónak tekinti magát a Szovjetunióval.

július 12. Aláírják az angol—szovjet egyezményt.

augusztus 14. Churchill és Roosevelt találkozása az Atlanti-óceánon. Aláírják az Atlanti Chartát.

szeptember 8. Horthy Miklós többnapos látogatása a német főhadiszálláson.

szeptember 24. A Szovjetunió magáévá teszi az Atlanti Chartát.

október 6. Háborúellenes tüntetés Budapesten a Batthyány-örökmécsesnél.

október 19. A szövetséges kormányok hivatalosan elismerik Károlyi Mihály függetlenségi mozgalmát.

október 31. Háborúellenes tüntetés Budapesten a Kerepesi temetőben.

november 25. Bulgária, Finnország, Románia, Dánia, Szlovákia, Horvátország és a nankingi bábkormány csatlakozik az antikomintern paktumhoz.

december 8. Japán belép a háborúba.

december 11. Hitler hadat üzen az Amerikai Egyesült Államoknak.

december 15. Kivégzik Gabriel Périt, a francia ellenállási mozgalom hősét.

1942. *január 1.* Az Atlanti Charta elveit elfogadó 26 állam aláírja az Egyesült Nemzetek kiáltványát.

február. Angol–amerikai egyezmény.

március. A kommunisták vezetésével létrejön a Magyar Front.

március 7. Lemond a Bárdossy-kormány, megalakul a Kállay-kormány.

március 15. Antifasiszta, háborúellenes tüntetés Budapesten.

április 26. Újabb Hitler–Mussolini találkozó.

május 26. Szovjet–angol szerződés.

május 26. Londonban aláírják a szovjet–angol szövetségi szerződést.

június 11. Aláírják a szovjet–amerikai egyezményt.

június 4. Az Amerikai Egyesült Államok hadat üzen Magyarországnak.

június 13. Halálra kínozzák a börtönben Rózsa Ferencet, a Kommunisták Magyarországi Pártja titkárát.

október 9. Kivégzik Schönherz Zoltánt, a Kommunisták Magyarországi Pártja titkárát.

október 23–november 3. Az El Alamein-i csata.

1943. *január.* Voronyezsi csata (megsemmisül a hitleri haderő oldalán harcoló 2. magyar hadsereg).

február 2. A szovjet hadsereg volgográdi (sztálingrádi) győzelme.

május 15. A Végrehajtó Bizottság kimondja a Kommunista Internacionálé feloszlatását.

július 21. Hitler–Mussolini találkozó Varsóban.

július 26. Olaszországban megalakul a Badoglio-kormány (Mussolinit őrizetbe veszik).

szeptember 3. Az olasz kormány aláírja Olaszország feltétel nélküli kapitulációját.

szeptember 13. A Badoglio-kormány hadat üzen Németországnak.

október 19–30. A Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia külügyminisztereinek moszkvai értekezlete. (Első moszkvai értekezlet.) (November 1: a külgyminiszterek moszkvai nyilatkozata.)

november 28–december 1. Teheráni értekezlet.

1944. *március 19.* A fasiszta Németország haderői megszállják Magyarországot.

április 23. Megalakul az Angliai Magyar Tanács és közzéteszi programját.

június 4. Az angol–amerikai csapatok elfoglalják Rómát.

június 6–július 24. Az angol–amerikai hadsereg partraszállása Normandiában (második front).

július 27. Tűzharcban elesik Ságvári Endre.

augusztus 12. Az angol–amerikai csapatok elfoglalják Firenzét.

augusztus 23. Fegyveres felkelés Romániában.

október 6. Magyar partizánok felrobbantják Gömbös Gyula szobrát.

október 10. A kommunista párt és a szociáldemokrata párt vezetőségei közös határozatot hoznak a munkásegységről, a két párt szoros együttműködéséről.

október 11. Horthy megbízottai Moszkvában előzetes nyilatkozatot írnak alá, melyben elfogadják a szövetséges hatalmak fegyverszüneti feltételeit.

október 15. Nyilas puccs. Horthy lemond. A nyilasok veszik át a hatalmat.

október 18. Dálnoki Miklós Béla, az I. magyar hadsereg parancsnoka és tisztikarának egy része átáll a szovjet hadsereghez.

október 28. Moszkvában aláírják a fegyverszüneti egyezményt a szövetséges hatalmak és Bulgária között.

november 14. A nyilas kormány hivatalosan megállapodik a fasiszta német kormánnyal, a magyar javak Németországba hurcolásáról.

december 2. Szegeden — a kommunista párt kezdeményezésére — megalakul a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front.

december 3. A kommunista párt egyik akciógárdája robbantással meghiúsítja a nyilasok nagygyűlését a Városi Színházban.

december 5. Megalakul a Debreceni Nemzeti Bizottság.

december 8. A nyilasok kivégzik a Magyar Nemzeti Felkelési Bizottság katonai vezérkarának elfogott tagjait.

december 10. Szovjet–francia szövetségi és kölcsönös segélynyújtási szerződés megkötése Moszkvában.

december 13–20. A felszabadított területeken megtartják a képviselőválasztásokat az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe.

december 21. Összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés.

december 22. Megalakul az Ideiglenes Nemzeti Kormány.

december 24. Sopronkőhidán a fasiszták kivégzik Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Pataki Istvánt, Pesti Barnabást és Kreutz Róbertet.

december 28. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány hadat üzen a fasiszta Németországnak, és delegációt küld a Szovjetunióba a fegyverszünet megkötésére.

december 29. A Vörös Hadsereg megadásra szólítja fel a Budapesten körülzárt német és magyar csapatokat. A fasiszták provokációs módon meggyilkolják Osztyapenko és Steinmetz kapitányt — a szovjet parlamentereket.

december 31. Megalakul Lengyelország ideiglenes kormánya.

1945. *január 7.* A szovjet hadsereg felszabadítja Varsót.

január 18. Pest felszabadul.

január 20. Aláírják a fegyverszüneti egyezményt a szövetséges hatalmak és Magyarország képviselői Moszkvában.

január 23. Megalakul a Nemzeti Bizottság.

február eleje. A Szovjet Hadsereg Főparancsnoksága 400 tonna élelmiszert ad gyorssegélyként az éhező Budapestnek.

február 4–12. Jaltai konferencia.

február 6. Az Angliai Magyar Tanács üdvözli az Ideiglenes Magyar Nemzetgyűlés elnökségét.

február 13. Budapest felszabadulása.

február 26. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletet ad ki a fasiszta szervezetek feloszlatásáról.

március. A Szovjetunió 100 millió pengőt és 20 000 tonna élelmiszert kölcsönöz Magyarországnak.

március 17. A rendkívüli minisztertanácsi értekezlet elfogadja a nagybirtok-rendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról szóló rendeletet.

március 29. Pusztaszeren megkezdik a földosztást.

április 4. Magyarország teljes felszabadulása.

április 5. Kimondják az Angliai Magyar Tanács feloszlatását.

április 8. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány kiáltványa a magyar néphez Magyarország teljes felszabadulása alkalmából.

július 15. A Budapesti Nemzeti Bizottság üdvözli Károlyi Mihályt.

július 17–augusztus 2. Potsdami konferencia. Résztvevők: I. V. Sztálin, H. Truman, W. Churchill (illetve utódja: Attlee).

november 29. A Nemzetgyűlés Károlyi Mihályt képviselővé választja.

december 16–20. Második moszkvai értekezlet. Résztvevők: Szovjetunió, Nagy-Britannia, és az Amerikai Egyesült Államok külügyminiszterei.

1946. *február 14.* Törvénybe iktatják Károlyi Mihály érdemeit.

május 10. Károlyi Mihály ünnepélyes fogadása a Nemzetgyűlésben.

július 29–október 15. Párizsi békekonferencia ülései.

1946–1949. Károlyi Mihály Magyarország párizsi nagykövete.

1949. Károlyi Mihály eredménytelenül lép fel a Rajk László elleni vádakkal szemben, majd lemond követi rangjáról.

1955. Meghalt Károlyi Mihály.

abbé: francia katolikus világi pap címe. Apát

Achilles-sarok: valakinek a legérzékenyebb, legsebezhetőbb pontja. Eredete: a mondabeli görög hős – Achilles – egész testén sebezhetetlen volt, csak a sarkán nem

aere: földmérték Angliában és Észak-Amerikában: 4047 négyzetméter, 1125 négyszögöl, 0,70 katasztrális hold

adekvát: egyenlő értékű, teljesen megfelelő

ad hoc: alkalmi, ideiglenes, pillanatnyi

ad infinitum: végtelenségig, vég nélkül

affront: sérelem, sértés, megbántás; gyalázkodás, gyalázat

ágens: eredetileg: ügynök, közvetítő. Közhasználatban – átvitt értelemben: kém, felforgató, politikai ügynök.

agent provocateur: beugrató ügynök. Rendőrség, vagy valamely más hatóság megbízásából valamilyen szervezetbe vagy személy bizalmába férkőző személy. Arra törekszik, hogy olyan adatok birtokába jusson, vagy olyan cselekedetek elkövetését provokálja, melyek ürügyül szolgálhatnak letartóztatásra vagy más megtorló intézkedésre. A kapitalista államokban gyakran használják haladó mozgalmak, főként a kommunista párt ellen

agrárius: a földbirtokosok érdekeit képviselő, védő (politika)

akciórádiusz: hatósugár

akropolisz: fellegvár görög városokban, hegyen épült, megerősített városrész. Leghíresebb az athéni Akropolisz

akut: égető, sürgős

akvadukt: eredetileg vízvezeték, ma a vízvezetéket hordozó híd neve

albrechtisták: a legitimisták egyik csoportja. Vezetőjük – Albrecht Ferenc József Károly (1897) Habsburg főherceg. Az 1920-as évek derekán a

szabadkirályválasztók egyik királyjelöltje, de 1930-ban elismerte Ottót a Habsburg-ház fejének

a limine: kezdettől fogva, eleve

allúzió: utalás, célozgatás, példálódzás

alternatíva: olyan eset, amelyben két lehetőség között lehet választani

altruizmus: önzetlenség, áldozatkészség, önzetlen gondoskodás másokról

amorális: erkölcstelen, erkölcsön kívül álló, erkölcsrontó, tisztességtelen

ancien régime: régi, idejétmúlt állapot, letűnt kormányzati rendszer; a nagy francia forradalom előtti feudális Franciaország államrendjének, társadalmi, politikai berendezésének elnevezése

annexió, annektálás: elfoglalás, bekebelezés; valamely állam területének vagy területe egy részének erőszakos bekebelezése, rendszerint erősebb állam által

annonce: hirdetés, újsághirdetés, hirdetmény

anomália: visszásság, rendellenesség, eltérés a szabálytól, ferdeség, hiba. Ritkán: visszaélés

apokaliptikus: látomásszerű, végítéletszerű, szörnyűségekkel teli

apprimált: leigázott, elnyomott

architektúra: építőművészet, építészeti alkotás művészi formája

argumentum: érvelés, bizonyíték

Ariadné fonala: a monda szerint Ariadné, Minosz krétai király leánya egy gombolyag fonal segítségével szabadította ki Thészeuszt az útvesztő labirintusból. Átvitt értelemben: a zavaros, bonyolult helyzetből kivezető ötlet, terv

arrivál: sikert arat, érvényesül, befut, beérkezik

arrivista: törtető, karrierista

aspiráció: törekvés, számítás, szándék; vagy vágyakozás, reménykedés; ritkábban: hajlandóság, irányzat

attitűd: magatartás, viselkedés, modor; elméleti álláspont, szellemi beállítottság

attribútum: valamely tárgy vagy jelenség tárgyi (tehát nem külső formai) szükségszerű, elválaszthatatlan tulajdonsága, mely nélkül elképzelhetetlen

audiencia: fogadás, kihallgatás

Aufmarsch: felvonulás (katonai)

aulikus: az uralkodóhoz hű, udvari érzelmű. Eredete: azokra a személyekre, elsősorban főnemesekre mondták, akik 1848 előtt a bécsi udvar reformellenes törekvéseit támogatták (aula — fejedelmi udvar)

auspícium: eredetileg: madárjóslás. Átvitt értelemben: előjel, kilátás a jövőre

autarkia: az a gazdaságpolitika, amely valamely állam nemzetgazdaságát teljesen függetleníti más országoktól; önellátásra törekvés

autentikus: megbízható, valódi, hiteles, hitelt érdemlő; eredeti (hivatalos) forráson alapuló

autokrata: kényúr, zsarnok; korlátlan hatalmú uralkodó

autokratikus: zsarnoki, egyeduralmi

autoritás: általánosan elismert tekintély, tekintélyes, befolyásos személy

avantgardizmus: 1. különböző formabontó irodalmi és művészeti irányzatok (kubizmus, futurizmus, expresszionizmus stb.) képviselőinek közös elnevezése. Általában a hagyományos formák elleni – lényegében kispolgári – lázadás jellemzi, amit sokan a következetes antikapitalizmussal azonosítottak. Ez az irányzat – mely főleg az első világháború előtt és a két világháború között burjánzott – a második világháború után is feléledt. 2. Egyes ifjúsági szervezetek és vezetők avantgardizmusa az ifjúság tényleges pozitív erényeit, tulajdonságait (tetterő, új iránti érzék, kezdeményezés, vállalkozó kedv) felnagyítja, s szinte kizárólag a fiatalokat tartja alkalmasnak politikai-társadalmi vezetésre. Ezzel ellentéteket támaszt az idősebb és a fiatalabb nemzedékek közt. A fiatalok lelkesedésével és a művészeti útkereséssel kapcsolatos türelmetlenség mindig *erősíti* az avantgardizmust és gyengíti ellene a harcot

aviatikus: repülő, a repülés szakértője

Ballhaus: az első világháború végéig az osztrák külügyminisztérium épülete

bankokráeia: bankuralom, a finánctőke politikai és gazdasági hatalmának korlátlan érvényesülése

Bastille: régi királyi börtönerőd Párizsban, amelyet 1789. július 14-én a nép négyórás ostrom után elfoglalt. Ez a győzelem a nagy francia forradalom kezdete

Bauernbund: parasztszövetség

Bauernfängerei: parasztfogás

bazíroz: valamire épít, alapít, alapoz

bepaukolni: felkészíteni

Blitzkrieg: villámháború

bornírt: korlátolt, bárgyú, ostoba

Brückenkopf- és korridor-teóriák: hídfő- és folyosó-elméletek, amelyek szerint szükséges egy, az állam területéhez tartozó, keskeny földsáv, amely az országot a tengerrel vagy valamely más érdekterülettel, más hatalom területén keresztül közvetlenül összeköti

brüszk: nyers, rideg, elutasító, sértő. Másokat méltatlanul elítélő, mellőző

bulletin: hivatalos jelentés; valamilyen szerv, társaság, intézmény közlönye

büdzsé: költségvetés

camicie nere: feketeingesek

canossa-járás: megalázkodás, bocsánatkérés, vezeklés. Eredete a IV. Henrik német-római császár és VII. Gergely pápa közötti harc, amikor a császár az itáliai Canossa várába zarándokolt, hogy bűnbocsánatot nyerjen a pápától

casus belli: háborús ok, ürügy a háborúra. A nemzetközi jogban és a politikai szóhasználatban minden olyan esemény, kezdeményezés jelölése, melyre hivatkozva robbantanak ki, indítanak el háborút

celebritás: híresség

cenzus: vagyon szerinti osztályozás. A kapitalizmusban az a feltétel, amelyhez a polgári jogok, elsősorban a választójog gyakorlását, s még inkább a választhatóságot kötik

cerclizés — (a cercle szóból): beszélgetés, társalgás, illetve kör, társaság. Főleg megrendezett összejöveteleken — tehát nem spontán — kialakult beszélgetési csoport. Eredetileg fogadásokon, hivatalos ünnepélyes alkalmakkor, vezető személyiségek körül kialakult csoport, melynek tagjaival a szóban forgó személyiség beszélgetést folytat

cezarománia: hatalmi téboly

charme; kedvesség, báj

cingulus: a katolikus papok deréköve, melynek különböző színe a papi méltóságot jelzi

cinquecento (ötszáz): a XVI. század olasz elnevezése; az olasz reneszánsz XVI. századi virágzása elsősorban a művészetben, amelynek lényege: az aprólékos, dekoráló részletek elhagyása, szakítás az élethű másolással, s azon felülemelkedve a nagyvonalú szerkezeti tisztaság, típusra törekvő eszményítés

cockney: kelet-londoni nyelvjárás, a londoni közönséges vagy alsóbb társalgási nyelv, illetve az azt beszélő személy

conditio sine qua non: elengedhetetlen feltétel

consortes: társak, sorstársak, házastársak; bűntársak, tettestársak

cordon sanitaire: Szovjet-Oroszország megalakulása után a vele szomszédos államokból kialakult szovjetellenes övezet neve, amelyet az imperialista hatalmak a fiatal szovjet állam elszigetelésére és bekerítésére kívántak felhasználni. (Eredetileg: egészségügyi záróövezet)

countess: grófnő

courage civique: civil bátorság

cousin: unokafivér

darabont: eredetileg a főurak fegyveres szolgája, vagy a testőrség tagja. Az 1900. november 18-i házszabály módosítása után a magyar parlamentben alkalmazott teremszolgák neve. A dualizmus válságának elmélyülésekor egyre hevesebb parlamenti jelenetek ellen Tisza István a darabontok feladatává tette a rend fenntartását az ülésteremben és folyosókon

débâcle: felfordulás, zűrzavar, összeroppanás, pusztulás, csőd, megsemmisülés

débatteur: vitázó, vitatkozó. Különben annak a jellemzésére használják, aki a vita során saját álláspontját ügyesen védi, és az ellenérveket sokoldalúan megcáfolja

de facto: valójában, valóban, ténylegesen, tettleg

deferál: engedelmeskedik; meghajol valakinek a nézete előtt, beadja a derekát; meghátrál

defetista: eredetileg: a vereségbe belenyugvó, az ügy bukását váró. Gyakran így nevezik a csüggeteg, bukást jósló, kishitű, pesszimista embert

de jure: jogilag, jog szerint, igazság szerint

dekórum: dísz, dicsőség, megtiszteltetés, méltóság

demaszkírozás: leleplezés, illetve lelepleződés

demobilizál: leszerelést, lefegyverezést végrehajt. Közhasználatban átvitt értelemben: védtelenné lesz, lefegyverez valamivel szemben

desperádó: mindenre elszánt kalandor, bandita (gyakorlatilag olyan, akinek már nincs veszteni valója, és így minden aljasságra képes)

détente: a feszült helyzet megenyhülése

detronizálás: trónfosztás, az örökletes uralkodó (király, császár, cár stb.) vagy az egész uralkodó család (dinasztia) eltávolítása az uralkodó jogkörből — határozattal, törvénnyel. Magyarországon a Habsburg-házat először az ónodi országgyűlés (1707. június 14), másodszor a debreceni országgyűlés (1848. április 14) detronizálta. Majd 1921-ben iktatták törvénybe a Habsburg-ház megfosztását a magyar tróntól

dezilluzionált: kiábrándult, csalódott

dezintegrálódás: felbomlás, szétesés, széthullás

dies irae: a harag napja, az ítélet napja. A XIII. században élt Celanói Tamásnak — az utolsó ítéletről szóló — latin nyelvű himnuszának kezdő sorai

diszciplína: fegyelem, fegyelmezettség

diszkreditál: valakinek a tekintélyét csorbítja, hitelét rontja, az iránta való bizalmat megrendíti, aláássa. Valakit vagy valamit lejárat

disztinkció: megkülönböztetés

divide et impera: oszd meg és (úgy) uralkodj. Az uralmon levőneknek az a módszere, hogy hatalmuk fenntartására ellentétet (főleg nemzeti, vallási) szítanak a nép egyes rétegei vagy nemzetek között, hogy saját hatalmukat erősítsék vele

Downing Street: az angol külügyminisztérium (utca Londonban, ahol több kormányintézmény, így a külügyminisztérium és a miniszterelnökség is van)

dumdum: erősen roncsoló lövedék, puskagolyó

durchhalten: a végsőkig kitartani, a bajban is helytállni

East Side: New York keleti negyede

ecclesia catholica: katolikus egyház

egocentrikus: önző, mindent csak a saját érdekébe állító; a középpontba önmagát állító

Einkreisungspolitik: bekerítési politika

elán: lendület, hév

eliminál: kiküszöböl, eltávolít, megszüntet

emancipáció: egyenjogúsítás, alárendeltségből való felszabadítás. A XX. században főként a nők egyenjogúsításának jelzője

eminens: kitűnő, jeles, kiváló; fő, legfontosabb

emócló: felindulás, erős érzelem

enciklika: pápai pásztorlevél, körlevél

epocha: időszak, korszak, valamilyen jellemző (különös) esemény, jelenség alapján elkülönülő időszak

eszkomptál: váltót leszámítol. Ritkán, átvitt értelemben: számításba vesz

etatizmus: az állam (elsősorban tőkés állam) központi hatalmának megerősítésére és kiterjesztésére irányuló törekvés, melynek során fokozottabban beavatkozik a gazdasági, kulturális és társadalmi életbe

eventuális: bizonyos esetben, bizonyos – meghatározott – körülmények közt lehetséges

evoluál: lassan fejlődik

exekutíva: végrehajtó bizottság

exkluzív: kizárólagos; zártkörű, elzárkózó, idegent be nem fogadó; válogatott, előkelő (társaság)

ex legis: törvényen kívül

expediens: kisegítő eszköz; közvetítő indítvány, mentő ötlet; kibúvó mentség

exponens: kirendelt, fontos személy (képviselő)

expozitúra: kirendeltség, ügynökség

extrém: szélsőséges, végletes, túlzó, szertelen. Ritkábban: rendkívüli, végtelenül nagy

fair play: becsületes, sportszerű játék; közhasználatban: becsületes magatartás

fait accompli: megmásíthatatlan, befejezett tény

falangisták: az 1933-ban alapított Falange Espanola spanyol fasiszta párt tagjai

farce: bohózat, tréfás színpadi játék

fárosz: eredetileg világítótorony. Átvitt értelemben: nagy szellem, vezérlő szellem, útmutató

fatális: végzetes, elháríthatatlan, elkerülhetetlen, szerencsétlen, átkos, baljóslatú, gyászos

fermentáció: erjedés

fezőr: szélhámos, kalandor, szédelgő – a gazdasági életben

fiasko: balsiker, felsülés, kudarc

filiszter: nyárspolgár

filoszemita: zsidóbarát, a zsidóság jogi és társadalmi egyenlőségének védelmezője

for ever: örökké, örökre

formidábilis: borzasztó, rettentő, iszonyú

fórum (római): az ókori római városok piactere, amelyen a közélet eseményei lezajlottak. Az ókori Róma főtere, a Forum Romanum volt a római élet központja

főnix: csodás madár az ókori egyiptomi, később a görög és római mitológiában, amely hiedelem szerint ötszáz – római változatban ezer – évenként elégeti magát, és hamvaiból azonnal újjászületik. A halhatatlanság és a megújuló élet, általában a megújulás jelképe

frappáns: szembeszökő, feltűnő, meglepő, megdöbbentő, meghökkentő, váratlan, hatásos, találó, csattanós

frappíroz: elképeszt, meglep, megkap, megdöbbent

frivolitás: léhaság, ledérség; szemérmetlenség, sikamlósság, kétértelműség; tiszteletlenség, kegyeletsértés; elvetemültség, aljasság (gyakran használják politikai jelzőként – politikai, diplomáciai frivolitás)

front populaire: népfront

futurizmus: a XX. század elején kialakult formalista irodalmi és művészeti mozgalom, mely különösen az első világháború idején terjedt el, főként Francia-, Olasz-, és Oroszországban. Teljesen elvetette magától a múlt egész örökségét, a kultúrát és intézményeit, s a művészetben a jövőre való felkészülés (innen a neve) címén az ember *teljes* átnevelését hirdette. Nem egységes irányzat, az egyes országokban, sőt országon belül is másmás művészi, politikai színt öltött; kezdve a kapitalizmus elleni tiltakozástól egészen a fasizmust előkészítő szélsőségesen reakciós felfogásokig

Gau: a fasiszta Németországban az egyes szövetségi államok önállóságának megszüntetése után létesített közigazgatási egységek neve. Élükön a központi kormányzat teljhatalmú képviselője, a birodalmi helytartó (Gauleiter) állt

Gauleiter: a fasiszta Németország egyes kerületeinek, valamint egyes megszállt országok (országrészek) helytartóinak neve. Átvitt értelemben: valamilyen idegen állam főmegbízottja, képviselője egy tőle függő – látszólag független – államban

generozitás: nagylelkűség, nemeslelkűség, bőkezűség

gerillák: a hódítókkal szembeszálló népi felkelők. Eredete: Napóleon hódító seregei elleni népi felkelés neve Spanyolországban

globetrotter: világjáró, világutazó

gloire: dicsőség

glorifikál: dicsőít, magasztal

gordiusi csomó: bonyolult feladat. A monda szerint egy jóslat annak ígérte az Ázsia feletti uralmat, aki a Trigia királya, Gordius által készített rendkívül összebogózott csomót megoldja; Nagy Sándor a csomót kardjával szétvágta

gravámen: sérelem, panasz; kötetünkben elsősorban: nemzetiségi sérelem

gravaminális: sérelmeket felhánytorgató, sérelmi (politika)

gyeszjatyina: orosz területmérték = 10 925 m^2

hacienda: major, udvarház, falusi ház; ültetvény (Közép- és Dél-Amerikában)

hazárdőr: vakmerő játékos, szerencsejátékos. Átvitt értelemben: könnyelmű, vakmerő ember, aki mindent egy lapra tesz fel, nem mérlegeli tette következményeit

hekatomba: kötetünkben – átvitt értelemben: nagy tömeg, hatalmas mennyiség, nagyszámú. Eredete: az ókori görögöknél száz bika feláldozásával bemutatott áldozat

Hellas: Görögország

hemmung: gátlás

hendikep (handicap)**:** közhasználatban – átvitt értelemben: akadály, hátrány

heterogén: másfajta, másnemű, különböző részekből álló, egymással össze nem férő

hidalgó: alsóbbrendű spanyol nemes; általában: köznemes

hierarchia: a katolikus és a görögkeleti egyházban az egyházi méltóságok egymásnak alárendelt fokozatainak rendszere. A feudalizmusban a hűbéri lánc meghatározott rendje. Átvitt értelemben – közhasználatban: hivatalok, tisztségek, társadalmi és foglalkozásbeli rangok fölé- és alárendeltségének rendszere

Hinterland: hátország, a front mögötti országrész, mögöttes terület

hiperlojalitás: túlzott jóhiszeműség

hipokrita puritánság: képmutató, álszent, hamis egyszerűség

hipokrízis: képmutatás, tettetés, álszenteskedés, szemforgatás

horribilis: óriási, roppant nagy, rengeteg, rettenetes, iszonyú, borzasztó, szörnyű

hugenották: a XVI. század második felétől a franciaországi reformátusok elnevezése

hunkey: amerikai lengyel, szlovák, magyar stb. bevándorolt (keleteurópai) lakosság gúnyneve

immoralitás: erkölcstelenség, tisztességtelenség, mindenfajta erkölcsi szabály tagadása

immunizál: mesterségesen védetté tesz

impérium: eredetileg az a korlátlan hatalom, mellyel a legmagasabb tisztség viselőjét az ókori Rómában felruházták (főként háború idején). Később a római császárságot nevezték így (Imperium Romanum), a középkorban az uralkodók világi hatalmát, az újkorban világbirodalmat jelent

implicite: magától értetődően, értelménél fogva, értelemszerűen; ritkán: burkoltan, rejtve

impresszió: benyomás, hatás

indicium: jel, tünet, gyanújel, bűnjel

indirekt: közvetett

individualista: a közösségtől, a társadalomtól elkülönülő ember, aki csupán egyéni, önös érdekével, igényeivel törődik

indolens: érzéketlen, részvétlen, egykedvű; közömbös, nemtörődöm, gondatlan, hanyag

indusztriális: ipari

in effigie: képletesen, jelképesen

in extremis: a végső pillanatban

infámis: gyalázatos, becstelen, elvetemült, gaz, aljas

infantilis: gyerekes, visszamaradott

inferioritás: alsóbbrendűség, alárendeltség, kisebb értékű

inferioritási komplexum: alárendeltségből, illetve az alárendelség érzetéből adódó gátlás; lényegében kisebbrendűségi érzés

infieiálás: megfertőzés (kötetünkben: reakciós politikai mérgezés, fertőzés)

infiltráció: beszivárgás, átszivárgás, beszűrődés

inherens: valamivel velejáró, valamihez szorosan hozzátartozó; benne rejlő

iniciatíva: kezdeményezés

inklinál: hajlamos valamire; vonzódik valamihez, fogékony valami iránt

inkriminált: vád alapját képező, a vád alapjául szolgáló; átvitt értelemben: hibáztatott, kifogásolt

inspiráció: sugalmazás, ötlet

installál: bevezet, beiktat valamilyen hivatalba vagy tisztségbe

inszisztál: ragaszkodik valamihez; megmarad, kitart valami mellett

inszinuáció: megtévesztésül koholt rágalom, gyanúsítás, kerülő úton tett ráfogás, rosszindulatú sértés

integrális: összegező, teljes, ép, hiánytalan, lényegében: a szétválasztottakat újra egyesítő

integritás: érintetlenség, sértetlenség, épség; feddhetetlenség, területi integritás: valamely ország területének sérthetetlensége, oszthatatlansága

intranzigens: hajlíthatatlan, nem meg alkuvó, rendíthetetlen

intuíció: belátás, ösztönös megérzés, felismerés, a dolgok mélyére látás

izolacionizmus: elkülönülési politika; az a politikai irányzat, amely arra törekszik, hogy az államot az országon kívüli eseményektől távol tartsa, azokba ne avatkozzék bele

izolálás: elszigetelés, elkülönítés

izolált: elszigetelt

judícium: ítélet; ítélő, értékelő képesség

junkerek: porosz nemesi nagybirtokosok, tágabb értelemben: a német nagybirtokosság. Hírhedtté váltak minden haladástól irtózó, reakciós vonásaik, gőgös hivalkodás, felsőbbrendűség, a haladó mozgalmak gyűlölete, sovinizmus, militarizmus miatt. Poroszország, illetve Németország politikai, katonai vezetését évszázadokon át kezükben tartották

justizmord: eredetileg a valóságnak meg nem felelő tények alapján hozott és végrehajtott halálos ítélet. Átvitt értelemben: ártatlan ember elítélése, súlyos bírói tévedés a vádlott rovására

kabinet: kormány

kakofónia: hangzavar, rossz hangzás

kalkulus: számítás

kamarilla: átvitt értelemben – közhasználatban: a politikai élet irányításában jelentős reakciós szerepet játszó, többnyire nem hivatalos személyek szűk

köre. Magyarország történetében az 1848 előtti évtizedekben, valamint 1848–1849-ben a Habsburg uralkodó reakciós politikáját sugalmazó klerikális-konzervatív udvari tisztségviselőkből, nagyobbrészt főurakból, köztük több főhercegből álló csoport elnevezése volt

kaméleon: átvitt értelemben – közhasználatban: olyan ember, aki gyakran megváltoztatja nézeteit

kamuflíroz, kamuflál: álcáz

kancellária: miniszterelnökség

Kasszandra-jóslat: elhangzásakor el nem hitt, de később beteljesedett – rendszerint balvégzetű – jóslat

kataklizma: itt: hirtelen, pusztító esemény, fordulat a társadalom életében

kavalkád: színes, változatos benyomások, tarka eseménysor, kavargó látvány

klasszifikálás: osztályozás, felosztás, rendezés

kókler: szemfényvesztő, csepürágó, vásári mutatványos. Közhasználatban – átvitt értelemben: megbízhatatlan, szélhámos, handabandázó

kolhoz: a dolgozó parasztság önkéntes szövetkezése alapján létrejött mezőgazdasági nagyüzem összefoglaló elnevezése a Szovjetunióban. Kezdeti három típusa közül (toz, artyel, kommuna) az artyel vált uralkodóvá

kollaboráns: együttműködő; közhasználatban: olyan személy, aki a második világháború idején együttműködött a megszálló fasiszta hadsereggel és hatalmi, igazgatási apparátussal – hazaáruló. E kifejezést először Franciaországban használták, Pétain, Laval és híveik megjelölésére

kolportál: híresztel, terjeszt

komité: bizottság, választmány

kommuna: itt: a Szovjetunióban – a proletárdiktatúra első éveiben – főként szegényparasztok által alapított szövetkezet, melyben a termelőeszközökön kívül a használati eszközök egy része is köztulajdonban volt, s a fogyasztási cikkeket is egyenlően osztották el. Később artyelekké alakultak át

koncedál: megenged, ráhagy, elismer

konceptus: első fogalmazvány, vázlat, piszkozat

koncesszió: kedvezmény, engedmény, engedélyezés

konfirmál: kötetünkben – megerősít, jóváhagy

konfiskálás: elkobzás, lefoglalás

konflagráció: világégés, végromlás

konjuráció: összeesküvés

konstelláció: a dolgoknak a különböző körülményektől, tényezőktől függő alakulása, helyzete, állapota

konszideráció: megfontolás, meggondolás, mérlegelés, tekintetbevétel

kontemplatív: szemlélődő, elmélkedő, elmélyedő

kontingentál: kontingenst megállapít; megállapított kulcs szerint kiszabja a reáeső mennyiséget

kontrakarírozni: keresztez, meghiúsít; valakinek áthúzza a számításait, keresztezi az útját

konvencionális: megszokott, hagyományos, közkeletű, lélektelen, elcsépelt, üres, semmitmondó. Ritkábban: szerződéses, egyezményes, valamilyen konvenciónak megfelelő

konvulzió: vergődés, lelki harc

kooperáció: együttműködés, közreműködés, összedolgozás, szövetkezés, segítség, támogatás

korifeus: vezéregyéniség, tekintély, előkelőség, szóvivő – gyakran gúnyos értelemben

korporáció: egyesülés, társulat, testület; hivatásrend

korrupt: megvesztegethető (romlott, züllött)

koturnus: patetikus, túlzottan ünnepélyes, emelkedett, méltóságteljes magatartás, illetve előadásmód. Eredete: szíjakkal a lábhoz erősített féllábszárig érő cipő. Később az ógörög színészek magas fatalpa, amelyet azért kötöttek a lábukra, hogy az óriás méretű színházban alakjuk magasabbnak, fenségesebbnek lássék

kozmosz: világegyetem

kozőr: szellemes csevegő, elmés társalgó

Krasznaja Armija; Vörös Hadsereg

kubizmus: a XX. század elején, az impresszionizmus visszahatásaként keletkezett művészeti irányzat. A tárgyakat mértani idomokhoz hasonló, elegyszerűsített formákban ábrázoló, majd a figurákat és a teret elementáris részekre bontó és egyéb formai kísérletekkel dolgozó művészek elfordulását jelentette a kor uralkodó polgári festészetétől. Formai tiltakozás volt az imperialista világot apologizáló művészet ellen. De mivel társadalmi mondanivalója van, a pusztán formakereső művészet elfordulva eredeti, kritikai módszerétől, antihumánussá, tartalmatlanná vált. Így belőle indult ki számos modernkedő, formalista irányzat, pl. a futurizmus, dadaizmus, szürrealizmus

K. u. K. a dualizmus idején használt Kaiserlich und Königlich (császári és királyi) megjelölés rövidítése. Ezzel jelölték az Osztrák–Magyar Monarchia idején a közös osztrák–magyar állami intézményeket (hadsereg, külképviselet, pénzügy stb.) és vállalatokat. Átvitt értelemben a Habsburgok előtti behódolás gúnyos megjelölése, és az akkor meghonosodott szokások, életmód, erkölcsök jelzése

kulminációló: tetőzés, csúcspontra, legmagasabb helyre érés

kvalitás: minőség, kiválóság, jó minőség, érték, képesség

kvasz: megtört búzából, lisztből, malátából, búza- vagy rozskenyérből készített, enyhén alkoholos, savanykás ízű ital

L'ami du peuple: *A Nép Barátja* (Marat lapja a francia forradalom idején)

lapsus: hiba, botlás

last but not least: utoljára, de nem utolsósorban

latens: lappangó, rejtett, titkos

latifundium: nagybirtok, uradalom. Eredetileg: nagy kiterjedésű, összefüggő földbirtok a régi római birodalomban

legátum: végrendeleti kikötés, melyben az örökhagyó kötelezi az örököst, hogy a hagyatékából valamely személynek vagy valamilyen célra meghatározott összeget, illetve vagyontárgyat biztosítson, szolgáltasson ki

leitmotív: vezérmotívum

lejbhuszár: valakinek a személye körül szolgálatot teljesítő huszár. Hajdú, szolga

leroneoz: sokszorosít

limit: határ, vég, határvonal. Határmennyiség, valaminek a végső határa. Árhatár, értékhatár. Átvitt értelemben: korlát, korlátozás

limitálás: korlátozás, megszorítás, elhatárolás, meghatározás, megszabás

lines: bírói ítélet nélkül, önhatalmúlag végrehajtott erőszakos önbíráskodás

lózung: fizetés, bevétel. Ritkán: felirat, jelszó

maffia: aljas, fondorlatos cselszövés; bűnszövetkezet a XIX. század elején keletkezett szicíliai titkos társaság nevéből

majorátus: a családi hitbizománynak az a fajtája, amelynél az utódlás a család legidősebb tagját illeti meg

malgré lui: akarata ellenére

mameluk: Magyarországon 1875 után Tisza Kálmán párthíveinek gúnyneve, akik képviselőségük és az azzal járó anyagi előnyök fejében minden erkölcsi vagy elvi aggály nélkül hajtották végre kívánságait

manifesztum: kiáltvány, nyilatkozat

Marcia su Roma: menetelés Rómába; Mussolini államcsínye és az olasz fasiszta milíciák bevonulása Rómába 1922. október 18-án. Eredménye Mussolini miniszterelnöki kinevezése lett, ami egyet jelentett a fasiszta diktatúra uralomra jutásával

maquis: a második világháború idején a német megszállók ellen fegyveresen harcoló francia partizán, illetve ellenállási csoportok egyik elnevezése. Főként a Francia Középhegység és a Francia Alpok erdős, bozótos vidékein fejtettek ki nagyarányú tevékenységet

marionett: zsinóron rángatott bábu; a bábjáték alakja. Közhasználatban – átvitt értelemben: akarat nélküli báb, idegen akarat vak, engedelmes eszköze

marsruta: útvonal, útirány; útra vagy akcióra induló személynek vagy csoportnak (csapatnak) adott utasítás, rendelkezés; átvitt értelemben: utasítás

medlokritás: középszerűség

metódus: módszer, eljárásmód

militarista abszolutizmus: katonai önkényuralom

missing link: hiányzó láncszem

mitigál: csillapít, enyhít, megnyugtat, lecsendesít

Mitteleurópa: Közép-Európa

mob: csőcselék, söpredék, fegyelmezetlen, szervezetlen tömeg

modus: mérték, határ, mód

modus vivendi: olyan megoldás, amely a különböző érdekeket próbálja áthidalni, vagy két ellentétes tényező egymás mellett létezését biztosítani

Moloch: napisten az ókori föníciai és karthágói vallásban (hosszú ideig a héberek is imádták). Tiszteletére embereket áldoztak, akiket az istent ábrázoló, felizzított vasszobor üres belsejébe vittek. Neve a mindent elnyelő, egyre újabb és újabb emberáldozatokat követelő, kielégíthetetlen vad erő szimbólumává vált

monseigneur: a középkorból fennmaradt cím a franciáknál; a katolikus főpapok és a hercegek megszólítása

monsignore: a középkorból fennmradt cím az olaszoknál; a katolikus főpapok megszólítása

moratórium: halasztás, kiváltképp fizetési kötelezettség engedélyezett halasztása

municipális: városi, törvényhatósági

Nansen-útlevél: a Népszövetség által – az első világháború után hontalanná vált személyek részére adott okmány, mely egyes államokban megkönnyítette letelepedésüket és munkavállalásukat. A hitlerizmus uralomra jutása után sok Németországból, majd az Anschluss után Ausztriából menekült ember vett igénybe Nansen-útlevelet

naturalizál: kötetünkben: honosít

negáció: tagadás, elutasítás, visszautasítás

negligál: figyelmen kívül hagy, elhanyagol; nem törődik valakivel vagy valamivel

negociál: alkudozik, egyezkedik, tárgyalásokat folytat; kereskedik, üzletet köt

neofita: valamely vallásra újonnan áttért egyén. Közhasználatban – átvitt értelemben: valamilyen tan újdonsült híve (gyakran gúnyos értelemben)

nepotizmus: a rokonok és családtagok iránti protekció (különféle állások betöltésénél)

nivellál: egy szintre hoz, kiegyenlíti a különbségeket

noblesse oblige: a nemesség kötelez. A rang, a cím megfelelő magatartást, viselkedést követel

nullifikál: érvénytelenít, hatálytalanít, töröl, megsemmisít

obligát: kötelező, szokásos, elmaradhatatlan

ódium: gyűlölet, harag, valamilyen dolognak az átka, a következményeként jelentkező kellemetlenség, bosszúság

oktrojál: rákényszerít, ráerőszakol

oligarchia: szűk körű uralkodó osztály vagy csoport gazdasági és politikai hatalma

opponál: ellentmond, ellenkezik; valakinek a véleményével vitába száll, szembeszáll

oppozíció: ellenzéki állásfoglalás a politikában

opprimált: elnyomott, leigázott

ordre: rendelet, parancs, utasítás

orgia: féktelen tivornya, tobzódás. Átvitt értelemben színek, hangok stb pazar bősége

outsider: kívülálló, nem beavatott személy

palatinátus: nádorság (palatinus = nádor)

palliatíva: csillapító, enyhítő; átvitt értelemben: félmegoldás, amely átmenetileg könnyít a helyzeten, de nem jelent gyökeres megoldást

pamflet: gúnyos, éles hangú, többnyire az ellenfél személyét is támadó vitairat; gyakran élnek használatával a politikai, irodalmi harcokban

panácea: a régiek hite szerint mindent gyógyító, minden bajban használható csodaszer, varázsszer. Ritkán a politikai életben is használják: ötlet, javaslat, terv, mely minden problémát, nehézséget megold

panamista: szédelgő, szélhámos, megvesztegethető. Az elnevezés az 1890-es években a Panama-csatorna építése körül kirobbant botrányból ered, melyben kiderült, hogy a csatornát építő társaság hatalmas összegeket költött miniszterek, képviselők, állami tisztviselők, hírlapírók stb. megvesztegetésére

Pantheon (kötetünkben: a párizsi): Párizsban 1791-ben a St.-Geneviève templomát avatták Pantheon néven Franciaország nagy alakjainak temetkező helyévé. Itt nyugszik: Marat, Voltaire, Rousseau, Hugo, Zola, Jaurès és Franciaország több más kiváló személyisége (átvitt értelemben Pantheonnak neveznek minden olyan épületet, amelyben egy nemzet nagy halottai pihennek)

paradox: látszólagosan képtelen, szokatlan, ellentmondó, különös

parafál: szerződés, főleg nemzetközi szerződés végleges szövegét megállapítja, és kézjeggyel hitelesíti; iratot kézjeggyel ellát. Ritkán: üresen maradt sorokat áthúz

parafrazíroz: valamilyen irodalmi művet vagy annak egy részét, gondolatát átírja, magyarázza; saját szavaival elmondja, alkalmazza

paranoia: szervi alap nélküli idült lelki zavar, amelyet kényszerképzetek, különféle mániák jellemeznek

Parnasszus: magas hegy Görögországban, mely a görög mitológia szerint Apolló és a múzsák lakóhelye. Mai használatban: a költészet szimbóluma; általában a dicsőség orma

parola: kézfogás (régen: becsületszó)

paroxizmus: eredetileg: betegség, roham, fájdalom tetőpontja (orvosi kifejezés). Közhasználatban – átvitt értelemben: elragadtatás, hevület, őrjöngés; a szenvedély legmagasabb fokára hágott, önkívülettel határos indulatkitörés. Véglet, végső határ

pars popularis: néppárt az ókori Rómában

partikuláris: részleges, nem az összeshez tartozó, helyi szűk körű érdekű, különállásra törekvő, az egész érdekeivel szemben kisebb, szűk körű csoport érdekeit érvényesítő. Állami különállásra törekvő

parvenü: újgazdag, felkapaszkodott ember, aki az előkelő körök szokásait igyekszik utánozni, majmolni

Parzival (Percival, Parsifal): középkori, kelta eredetű mondai hős. Artus kerekasztal társaságának lovagja (Artus brit király 12 lovagja kerek asztalnál étkezett, mert a másik sérelmére egyik sem sem foglalhatott az asztalfőn helyet), majd a grál királya

pasquil: személyeskedő gúnyirat

patrióta: hazaszerető, hazafi

patronátus: oltalom, pártfogás, védnökség. Eredete: az a jogviszony, mely az ókori Rómában a felszabadított rabszolgákat más, nem teljes jogú (többnyire vagyontalan) személyeket függő helyzetben tartott pártfogójukkal, a patrónussal szemben

patronátusi jog: kegyúri jog

pausálé (pausál összeg): átalány

pendant (pandan): valaminek a párdarabja, valamivel pontosan azonos; valaminek az ellenképe, kiegészítője

penetráció: behatolás, benyomulás, beszivárgás

perfídia: hitszegés, szószegés, álnokság

perhorreszkál: valamitől visszariad, visszaborzad, irtózik, iszonyodik, idegenkedik. Rosszall, hibáztat, kárhoztat, elítél. Szégyell, restell

perniciózus: veszélyes, vészhozó

perpetuálás: megörökítés, állandóvá, folyamatossá, folytonossá tétel

perszonálunió: az államfő személyének azonosságán alapuló két vagy több államot összekötő államjogi kapcsolat. Ilyen volt I. Lajos uralkodása alatt Magyarország és Lengyelország; Zsigmond idejében Magyarország és a német-római birodalom kapcsolata

Pickelhaube: a csúcsos porosz katonai sisak; Károlyi mint a porosz militarizmus jelképét használja

piedesztál: eredetileg talpazat, oszlopszék. Átvitt értelemben: (ez használatos) erkölcsi magaslat

pittoreszk: festői, festeni való, festőművész ecsetjére méltó

Planwirtschaft: tervgazdálkodás

plebiszcitum: népszavazás, néphatározat

plutokrácia: gazdagok uralma; olyan politikai rendszer, amelynél az állami hatalom a gazdagok kezében van

pogrom: eredetileg a cári Oroszországban a zsidó vallású lakosság között rendezett tömegmészárlás elnevezése. Általában a faji üldözés során szervezett erőszakos akció

polemikus: vitás, vitatott

porte-épée: kardbojt a tisztek és altisztek oldalfegyverén

praetor (római): a római birodalomban eredetileg a consul helyettese, majd i. e. 366-tól a bíróság választott vezetője (az igazságszolgáltatás feje)

predentál: követel, igényel, megkíván valamit; igényt, számot, jogot tart valamire. Ritkán: állít, bizonygat

preferencia: vámpolitikában alkalmazott előny, kedvezmény

premier plan: közelről fényképezett kép, közelkép

premissza: kiinduló pont; előzmény

preokkupáció: elfogultság

praesidium: elnökség

pretenzió: igény, követelés, követelőzés. Önhittség, hivalkodás, elbizakodottság, nagyralátás

pretoriánusok: eredetileg: a római császárok testvérei. Közhasználatban — átvitt értelemben: valamely rendszer előjogokat élvező kegyeltjei; ritkábban: a durva erőszakuralom alapjául szolgáló zsoldoscsapatok tagjai

princípium: elv, alapelv, vezérelv

priusz: valaminek az előzménye, valakinek az előélete (előző büntetés, büntetett előéletű)

processzus: folyamat, befolyásos menet, fejlődés; eljárás, eljárásmód; bírósági eljárás

proconsul: a római birodalomban a provinciák (meghódított tartományok) helytartóinak neve. Rendszerint a hivatali évüket betöltött consulok közül választották, általában egy évre

proklamáció: kiáltvány

Prométheusz: görög mitológiai alak; a nehézségekkel szembeszálló és dacoló emberi akarat és alkotóerő megszemélyesítője

pronunciamiento: a fennálló kormány elleni lázadás vagy fenyegető kiáltvány illetve államcsíny

prosperálás: fellendülés, boldogulás, virágzás. Egyaránt használják: intézmény, vállalkozás, rendszer, üzlet, politikai irányzat jellemzésére

prospereus: fellendülő

prosperitás: virágzás; a tőkés újratermelési ciklus egyik szakasza, melynek során a termelés túlszárnyalja a megelőző termelési csúcspontokat. A polgári közgazdászok a prosperitás korszakának nevezik az Amerikai Egyesült Államok 1923—1929 közti nagyméretű gazdasági fellendülését. Ez a korszak „hitelesítette" a kapitalizmus „szilárdságát" és „egészséges fejlődését" hirdető polgári elméleteket. Az 1929—1933-as gazdasági válság, véget vetve a prosperitásnak, megcáfolta ezeket az elméleteket

prunk: fény, pompa, dísz, ragyogás

pszichopatologikus: lelki, szellemi zavarokkal terhelt

pszichózis: elmebaj, lelki zavar. Közhasználatban tévesen: lelki állapot, magatartás, érzés és gondolkodásmód

pud: orosz súlyegység: 16,38 kg

pufferállam: ütközőállam; két egymás iránt hatalmi igényeket támasztó állam; vagy (ez a gyakoribb) államcsoportok közt elterülő kisebb állam

purifikáció: tisztítás, megtisztítás, tisztogatás; törekvés a közéleti erkölcs érvényesítésére

purpur: bíbor, bíborszín

quadrille: francia négyes (tánc)

quai d'Orsay: a francia külügyminisztérium (annak a rakpartnak a neve, ahol a külügyminisztérium épülete áll)

quinquennal: ötéves terv

quo vadis?: hová mégy, merre tartasz? A legenda szerint a mártírhalál elől menekülő Péter apostol tette fel a kérdést az előtte megjelenő Krisztusnak. A szállóige Sienkiewicz lengyel író hasonló című regénye nyomán vált közkeletűvé

raneune: haragtartás, titkos neheztelés

ráta: részlet, hányad, fizetési részlet

rauseh: (orvosi) kábítás, elaltatás. Közhasználatban — átvitt értelemben: mámor, szédület

rechthaberei: okvetetlenkedés, makacskodás, bizonykodás, kardoskodás a (vélt) igazság mellett

referencia: felvilágosítás, tájékoztatás, bizalmas értesítés

refus: visszautasítás, ellenzés, megtagadás. Ritkán: cáfolat

régens, régensség: az uralkodó helyett az országot ideiglenesen kormányzó egy vagy több személy

regionális: valamely különálló területre, országra vagy a szomszédos országokra vonatkozó elv, egyezmény, politika

Reichsrat: Ausztriában 1867-től a volt osztrák örökös tartományok képviselőinek gyűlése, parlamentje; Németországban 1919-től 1935-ig a tartományok képviselőiből álló, a felsőház szerepét betöltő törvényhozó testület

Reichstag: német birodalmi gyűlés. Közhasználatban: a birodalmi gyűlés épülete

ekompenzáció: viszonzás, kiegyenlítés; kárpótlás, kártalanítás

rekrimináció: viszontvád, ellenvád; szemrehányás, panasz, vádaskodás. Átvitt értelemben: helytelenítés, megrovás, panasz

rektifikálás: helyreigazítás, helyesbítés, javítás

reparáció: javítás, megjavítás; orvoslás, kárpótlás, elégtételadás. Politikai fogalomként: a háborúban vesztes országra kényszerített vagy a háború kirobbantásáért felelős országra kirótt jóvátétel

repatriálás: visszahonosítás, az állampolgárság újbóli megadása; hadifoglyok, polgári foglyok, menekültek, áttelepültek hazaszállítása vagy hazájukba való visszatérése

requiem: katolikus gyászistentisztelet; gyászmise, halotti mise

res indicata: lezárt ügy; jogerős ítélet, döntés

résistance: ellenállás; a franciaországi ellenállási mozgalom elnevezése a második világháború alatt a német megszállás idején. Sok magyar is részt vett benne

retrospektív: a múlthoz forduló, a múltat tanulmányozó, visszafelé tekintő (az előzményeket ismertető előadás, leírás, egy-egy művész egész életművét felölelő kiállítás)

reveláció: megnyilatkozás, kinyilatkozás; ihlet, ihletés; sejtés, hirtelen megvilágosodás

rezignáció: lemondás, belenyugvás, beletörődés, nyugodás. Közhasználatban gyakran: reménytelenség, reményvesztett fásultság

rezisztencia: ellenállás, ellenállóképesség

round table: kerek asztal

royalista: királypárti, a királyi hatalom híve (ilyen meggyőződés, mozgalom, személy)

Rubicon: Itália és Gallia Cisalpina ókori határfolyója, amelyet Julius Caesar 49-ben — a szenátus határozata ellenére, mely megtiltotta, hogy fegyveres erő Itália területére lépjen — átlépett, és megindította a polgárháborút Pompejus ellen. Innen a szimbolikus jelentésű szólás: átlépi a Rubicont; visszavonhatatlan lépésre szánja magát

sacro egoismo: szent önzés: a mindenek fölé helyezett egyéni érdek elve (olasz politikai áramlat és jelszó a XX. század elején Olaszországban)

sans gêne: tekintet nélkül; fesztelenül; semmitől sem zavartatva; szókimondóan (néha fonetikusan is írják: szanzsen)

sarlatán: szemfényvesztő, szélhámos, csaló. Gyakran: tudatlan, rossz orvos nagyképű kuruzsló

sarmőr (charmeur): elbájoló, hódító modorú, szeretetre méltó ember

Schuldfrage: a felelősség kérdése

schwarz-gelb: fekete-sárga; az Osztrák–Magyar Monarchia idején a feltétlenül császárhű politikai magatartás gúnyneve (a Habsburg-ház családi színeiről)

Scylla és Charybdis (Szkülla és Kharübdisz) közt hányódni: átvitt értelemben olyan helyzetet jelent, melyben minden oldalról veszedelmek fenyegetnek

self-made man: önerejéből érvényesülő ember; osztálytársadalomban nem a született előkelőség, hanem aki saját erejéből gazdagodott meg, szerzett tekintélyt

semita (szemita): a mondabeli Noé egyik fiának, Sémnek neve után; az arab, asszír, babilóniai, föníciai, héber, szíriai stb. népek közös elnevezése

sikanéria: a joggal vagy, hatalommal való visszaélés, törvénycsavarás, fondorlat, cselszövés; bosszantás, zaklatás, akadékoskodás, okvetetlenkedés, nyaggatás; szeszély, rigolya

skicc: pár vonással felvázolt kép; néhány szóban feljegyzett esemény, karcolat

slang (szleng): valamely kisebb társadalmi réteg sajátos nyelve, szóhasználata

sliff: pallérozottság; csiszolt viselkedésmód, ügyes társasági fellépés

slogan: jelszó, jelmondat; rikító, kiabáló hirdetmény

smokk: előkelősködő, finomkodó, vélt szellemi magasabbrendűséget fitogtató ember. Ritkábban: kicsinyeskedő, fontoskodó, bogaras

soi-disant: úgynevezett

somatieus (szomatikus): testi, testtel kapcsolatos

splendid isolation: előkelő (politikai) elszigetelődés. Eredetileg Nagy-Britannia külpolitikájának sajátossága a XIX. század második felében. A XX. században más országok külpolitikájának jellemzésére is használták

sportsman: sportember. Átvitt értelemben: bátor, merész

standardizál: egységesít, szabványosít, általában gazdasági jelzés, pl. egy-egy ipari termék szabványosítása. Ritkán használják politikai, sőt pedagógiai jelzőként is. Pl. standardizálja a gondolkodásmódját, a fegyelmet, a modort, a külképviseletek tevékenységét stb.

status quo: fennálló állapot (az előbbi, a korábbi helyzetnek megfelelő állapot). A nemzetközi politikában az úgynevezett egyensúly a meglevő állapotok, kapcsolatok, illetve határok megőrzése. Esetenként pártok, csoportok, irányzatok közt kialakult kapcsolatok fenntartása

story: mese, történet, elbeszélés, színdarab, film tartalma, meséje

summum bonum: a legfőbb jó

szamaritánus: átvitt értelemben — közhasználatban: könyörületes szívű ember (ritkán: önkéntes betegápoló)

szcenéria: színhely, szín, illetve annak díszletezése, berendezése. Jelenetezés. Közhasználatban — átvitt értelemben: túlságosan megrendezett, előkészített

szemifasiszta: félfasiszta

szemifeudális: félfeudális

szenátus: eredetileg az ősrómai nemzetségek idősebb tagjainak gyülekezete. Később a római állam legfőbb kormányzószerve. Napjainkban egyes polgári államok felsőházának neve (pl. Amerikai Egyesült Államok, Franciaország)

szervilis: szolgai, szolgalelkű, szolgai módon alázatos, talpnyaló, hízelgő

szimbolizmus: a XIX. század utolsó évtizedeiben kialakult művészeti, irodalmi irányzat, amely a tartalmat szimbólumok — jelképek — rendszerével kívánta közölni

szintézis: összefoglalás, egységbe foglalás, egyesítés; teljes magasabb szintű egész

szirének: a görög mitológia szárnyas, később halfarkú női alakjai, akik ellenállhatatlanul csábító énekükkel partjaikra csalogatták, majd elpusztították az arra hajózókat

szisztéma: rendszer; meghatározott vagy felkutatandó anyagnak bizonyos szempontok alapján tagolt, rendezett egysége

sznob: előkelősködő, az úgynevezett társadalom szokásait mindenáron majmolni akaró, előítéleteinek behódoló „üresfejű" nagyképű ember; úrhatnám, nagyképű, nyegle

szoldateszka: erőszakos katonai szellem, katonai uralom; nyers, kíméletlen, fegyelmezetlen katonaság

szovhoz: állami mezőgazdasági nagyüzem a Szovjetunióban

szuffokáló: fojtogató

szuggesztió: sugalmazás, befolyásolás, ösztönzés, akarat rákényszerítés

szukcessziós államok (Sukzessionsstaat): ún. utódállamok, melyek az első világháború után az Osztrák–Magyar Monarchia területén alakultak

szuperlativusz: mértéktelenül túlzó jelző (melléknév felső foka)

szupremácia: fennhatóság, felsőség, főhatalom. Ritkán: felsőbbrendűség

szuverenitás: az állam teljes jogú, korlátlan függetlensége, az egyenlőség elve alapján minden más hatalommal szemben; főhatalom, legfelsőbb hatalom — felségjog

tabula rasa: eredetileg tiszta tábla, lesimított, levakart viasztábla, melyet a rómaiak a belekarcolt írás eltüntetése után új szöveg írására használtak. Mai értelemben: tiszta helyzet, vagyis olyan állapot, mely teljesen mentes a múlt minden terhes örökségétől. Tehát valaminek végleges lezárásával előálló helyzet, melynek alapján mindent elölről lehet kezdeni

talki: hangosfilm

talmi: ál, nem igazi, hamis

tantième: a kapitalista részvénytársaságok tiszta jövedelméből adott részesedés, osztalék, jutalék. Szerzői tiszteletdíj

team: csapat, együttes

Te Deum (tedeum): latin szövegű ókeresztény himnusz, mely a Te Deum laudamus (téged, Isten dicsérünk) szavakkal kezdődik. Szövegét több újkori zeneszerző is megzenésítette (Kodály is). Átvitt értelemben így nevezik a katolikus hálaadó istentiszteleteket

tendencia: irányzat, cél; törekvés, hajlam. Rendszerint valamely természeti vagy társadalmi jelenség fejlődési iránya

teokratikus: egyházi, papi uralmon alapuló

teória: elmélet (eredetileg: megfigyelés, vizsgálódás)

tiara: az ókori perzsa és asszír császárok fejdísze; a római pápa hármas koronája

tóga: római polgárok ünnepi felsőruhája

tolerál: eltűr, elvisel

tolerancia: türelmesség mások véleménye, vallásos álláspontja stb. iránt

totalitárius: korlátlan hatalmon alapuló

totaliter: teljesen, egészen, mindenestől, tökéletesen, egyetemlegesen

tőkekoncentrálás: a kapitalista gazdaságban egyre nagyobb tőkék összpontosulása egyesek kezén, melynek során a termelés egyre nagyobb üzemekben összpontosul, s a társadalom össztőkéjének mind nagyobb része kerül kevesek kezébe

tradíció: hagyomány

tradicionális: hagyományos, a hagyományon alapuló, nemzedékről nemzedékre fennmaradó; régi időtől szokásos, a régiektől átvett, ősi; a hagyományokhoz mereven ragaszkodó, azokat túlzottan tisztelő

tranzakció: vállalkozás, üzlet

travesztál: valakinek vagy valaminek a külsőségeit (tréfásan) utánozza, anakronisztikus módon átkölti, más viszonyok közé helyezi

treuga dei: isten békéje. Eredetileg: egyházi intézkedés, amely a feudális anarchia állandó belháborúit, a kiskirályok egymás elleni harcait volt hivatva felfüggeszteni meghatározott időre. Különösen nagyobb ünnepek alkalmával mondták ki rövid időre — rendszerint csak néhány napra. De sor került rá esetenként külső veszély, közös ellenség megjelenése idején is. Korunkban a polgári politikai életben a pártharcok felfüggesztését, esetleg időleges összefogásukat nevezik így, melyre rendszerint háborúk idején vagy a forradalmi mozgalmak fellendülésekor kerül sor

tuszkulánum: eredetileg Cicero villája az ókori Rómától északra fekvő Tusculanumban. Ma: kies vidéki lak; magános békés hely, menedék a világ zaja elől

tutéla: gyámság

ultramontanizmus: pápapártiság. Szélsőségesen klerikális irányzat, mely a pápai uralmat a világi hatalom fölé helyezi

ultrareakciós: szélsőségesen reakciós

unifikáció: egyesülés, egyesítés

uniformizál: egyenlősít, egységesít, egyöntetűvé tesz; egyformává, egyhangúvá tesz. Károlyi Mihály elsősorban mint politikai jelzőt használja, főként az Amerikai Egyesült Államokban szerzett tapasztalatai jellemzésére

unió: egyesülés, egyesület, szövetség. Államjogi értelemben: államszövetség

Unschuldigkeit: ártatlanság

urbi et orbi: minden katolikus hivőre vonatkozó, teljes búcsúval járó pápai áldás. Közhasználatban: átvitt értelemben: köztudomásra (hoz); világgá (kiált)

Übermensch: felsőbbrendű ember. F. Nietzsche német bölcselő filozófiájában a hatalmat megszerezni és megtartani akaró, gátlásoktól mentes, erkölcsileg eltorzult, féktelenül individualista ember. A német fasizmus fajelméletének, a más nemzetek elleni féktelen üzításnak, azok leigázásának egyik összetevője

va banque: a szerencsejátékban az az eset, mikor az egész bankra megy a játékos (az egyik játékos „megüti" a bankot). Átvitt értelemben: rendkívül kockázatos vállalkozás (politikai); hazardírozás

vacuum cleaner: porszívó

valőr: érték, minőség

vátesz: jós; ihletet, a jövőt megsejtő költő

vazallus: alárendelt, függő helyzetben levő személy. Közhasználatban: csatlós

„veni, vidi, vici": jöttem, láttam, győztem. E szavakkal tudatta Julius Caesar barátjával, Amintiusszal rendkívül gyors (öt nap alatti) zelaci győzelmét

Verdrängung: elfojtás

viviszekeiroz (viviszekció szóból): élve boncol (élő állaton kísérletet hajt végre). Nagyon ritkán — átvitt értelemben is használják; valamilyen problémát, helyzetet, kérlelhetetlenül, semmit nem leplezve vizsgál

Vorsprung: előny

voks: szavazat

vulnerábilis: sebezhető

Wall Street: New York-i utca; ahol a tőzsde, a legnagyobb bankok, és monopolszervezetek központjai vannak. Átvitt értelemben: az Amerikai Egyesült Államok vezető pénzügyi körei

Wilhelmstrasse: 1871—1945 között a német külügyminisztérium közkeletű elnevezése arról a berlini utcáról, ahol a német külügyminisztérium épülete áll

xenofóbia: beteges félelem az idegenektől

TARTALOM

BESZÉD A FRANCIABARÁT MAGYAROK SZÖVETSÉGÉNEK ALAKULÓ GYŰLÉSÉN. 1938. JÚNIUS 15. 5
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1938. OKTÓBER 7-E ÉS 1939. JÚLIUS 14-E KÖZT ÍRT LEVELEKBŐL 9
LONDON, 1938. OKTÓBER 7. – LONDON, 1938. OKTÓBER 8. – 1939. ÁPRILIS 6. – PÁRIZS, 1939. MÁJUS 17. – PÁRIZS, 1939. JÚLIUS 12. – PÁRIZS, 1939. JÚLIUS 14. .....
FÜGGETLEN, DEMOKRATIKUS, SZABAD MAGYARORSZÁGÉRT 1939. MÁJUS 7. 17
LEVÉL POBUDA TIVADARHOZ. 1939. AUGUSZTUS 22. 27
LEVÉL HATVANY LAJOSHOZ. 1941 JÚNIUS 28
NYÍLT LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ! 1941 OKTÓBER 31
ÜZENET A MAGYAR NÉPHEZ, 1941. 42
LEVÉL REINITZ JENŐHÖZ. 1942. FEBRUÁR 24. 44
LEVÉL A BBC MAGYAR ADÁSA VEZETŐJÉHEZ. 1942. MÁRCIUS 1. 47
JEGYZÉK RÁKOSI MÁTYÁSNAK A KOSSUTH RÁDIÓBAN TEENDŐ KÖZÖS NYILATKOZAT TÁRGYÁBAN. 1942. 52
LEVÉL SETON-WATSON PROFESSZORHOZ. 1942. JÚNIUS 14. ... 55
BESZÉD A LONDONI ETHICAL CHURCHBEN. 1942. JÚNIUS 21. 57
NYILATKOZAT A HUNGARIAN „V" MOVEMENTNEK. 1942. AUGUSZTUS 17. 65
ÜZENET MEXIKÓBA A MAGYARORSZÁGI POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM HUSZONNEGYEDIK ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL. 1942. OKTÓBER 30. 68
LEVÉL LENGYEL EMILHEZ. 1942. NOVEMBER 25. RÉSZLET .. 70
NYÍLT LEVÉL DR. CZAKÓ AMBRÓHOZ, A DMASZ ALELNÖKÉHEZ. 1942. NOVEMBER 28. 72

NYILATKOZAT A *HARC* SZÁMÁRA. 1943. JANUÁR 3. 77
MEGMOZDULTAK A FÖLDTELEN PARASZTOK. 1943. JANUÁR 82
LEVÉL MARCEL GRENIER-HEZ. 1943. JANUÁR 14. 85
LEVÉL VINCZE SÁNDORHOZ. 1943. FEBRUÁR 14. 86
BESZÉD A LONDONI MAGYAR KLUB MÁRCIUSI ÜNNEPSÉGÉN. 1943. MÁRCIUS 14. 91
LEVÉL A NAGYBRITANNIAI MAGYAROK EGYESÜLETE VÁLASZTMÁNYÁHOZ. 1943. MÁRCIUS 16. 101
NYÍLT LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1943. ÁPRILIS. 24. 105
BESZÉD A MAGYARORSZÁGI ELLENÁLLÁS TÁMOGATÁSÁRA ÖSSZEHÍVOTT GYŰLÉSEN. 1943. MÁJUS 8. 109
LEVÉL BARTA LAJOSHOZ. 1943. JÚLIUS 9. 113
A FELTÁMADÓ OKTÓBER. 1943. OKTÓBER 3. 116
LEVÉL MIKES GYÖRGYHÖZ. 1943. 121
FELHÍVÁS A MAGYAR NÉPHEZ. 1943. DECEMBER. 31. 124
MAGYARORSZÁG VALÓDI HELYZETE. 1943. 128
KÁROLYI MIHÁLY JEGYZETEI. 1943. 134
ÚJÉVI S. O. S. 1944 JANUÁR 142
FELHÍVÁS MINDEN MAGYARHOZ OTTHON ÉS KÜLFÖLDÖN. 1944. MÁRCIUS 13. 148
MÁRCIUSI ÜZENET A MAGYAR NÉPHEZ. 1944. MÁRCIUS 15. .. 150
LEVÉL BÖHM VILMOSHOZ. 1944. JÚLIUS 3. RÉSZLET 152
LEVÉL HATVANY LAJOSHOZ. 1944. JÚLIUS 14. 155
LEVÉL REINITZ JENŐHÖZ. 1944. NOVEMBER 26. 158
KÁROLYI MIHÁLY NÉHÁNY ÜZENETE A BBC MAGYAR ADÁSÁBAN. 1944. ŐSZÉN. – 1944. TELÉN. – 1945. JANUÁR. ... 160
AZ AMERIKAI MAGYARSÁG FELADATAI. 1945. JANUÁR 13. .. 163
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS TAGJAIHOZ. 1945. JANUÁR 13. 170
EMLÉKEZÉS FÉNYES LÁSZLÓRA. 1945. FEBRUÁR 19. 173
LEVÉL EDUARD BENESHEZ. 1945. FEBRUÁR 28. 177
MAGYARORSZÁG JÖVŐJÉRŐL. 1945. ÁPRILIS 15. 179
BESZÉD AZ ANGOL–MAGYAR TÁRSASÁG DÍSZVACSORÁJÁN. 1945. 184
ÜZENET A LONDONI MAGYARSÁG MÁJUS 1-I ÜNNEPSÉGÉRE. 1945. MÁJUS 1. 187
NYILATKOZAT A *HARC*NAK. 1945. MÁJUS 1. 189
NYILATKOZAT A *MAGYAR JÖVŐ*NEK. 1945. MÁJUS 10. 194
LEVÉL CZAKÓ AMBRÓHOZ. 1945. JÚLIUS 11. 197
LEVÉL GARBAI SÁNDORHOZ. 1945. JÚLIUS 27. 199
LEVÉL A SVÉDORSZÁGBA MENEKÜLT MAGYAR ZSIDÓ ASSZONYOKHOZ. 1945. SZEPTEMBER 13. 201

LEVÉL BÖLÖNI GYÖRGYHÖZ. 1945. SZEPTEMBER 21. 202
LEVÉL ERNST OTTÓHOZ. 1945. SZEPTEMBER 21. 205
A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM 27. ÉVFORDULÓJA. 1945. OKTÓBER 206
NYILATKOZAT A *NÉPSZAVA* MUNKATÁRSÁNAK. 1945. DECEMBER 3. 210
NYILATKOZAT A *MAGYAR JÖVŐ*NEK. 1945. DECEMBER 11. . 214
EMLÉKEZÉS AZ ÚRI MAGYARORSZÁGRA. 1946. 218
TÁVIRAT TILDY ZOLTÁNNAK. 1946. FEBRUÁR 2. 235
LEVÉL BÖHM VILMOSHOZ. 1946. MÁRCIUS 25. 236
1848 TANULSÁGAI. 1946 MÁRCIUS 239
LEVÉL POLÁNYI KÁROLYHOZ. 1946. ÁPRILIS 1. 245
LEVÉL CZAKÓ AMBRÓHOZ. 1946. ÁPRILIS 23. 248
LEVÉL VARGA BÉLÁHOZ. 1946. ÁPRILIS 23. 252
LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1946. ÁPRILIS 23. 253
BESZÉD A NEMZETGYŰLÉS 1946. MÁJUS 10-I ÜLÉSÉN 256

FÜGGELÉK

JÁSZI OSZKÁR: KÁROLYI MIHÁLY ARCKÉPE. 1920. OKTÓBER 17 269
JÁSZI OSZKÁR: KÁROLYI MIHÁLY VÉGRENDELETE. 1922. OKTÓBER 1. 277
BARTA LAJOS: A KÁROLYI-FÖLD. 1923. FEBRUÁR 24. 282
ROMAIN ROLLAND KÁROLYI MIHÁLYRÓL. 1923. ÁPRILIS 29. 286
MADZSAR JÓZSEF LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1924. FEBRUÁR 6. 288
BERTRAND RUSSEL LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1925. SZEPTEMBER 6. 290
HENRI BARBUSSE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1928. OKTÓBER 30. 291
JÁSZI OSZKÁR: KÁROLYI MIHÁLY A VÁLASZÚTON. 1930 JANUÁR 293
KÁROLYI MEG AKARJA LÁTOGATNI TOM MOONEYT. 1930. MÁJUS 1. 299
VÁMBÉRY RUSZTEM ELSŐ TANULMÁNYA KÁROLYI MIHÁLYRÓL. 1930. JÚNIUS 300
VÁMBÉRY RUSZTEM MÁSODIK TANULMÁNYA KÁROLYI MIHÁLYRÓL. 1930 SZEPTEMBER 302
MEGHÍVÁS A NEMZETKÖZI MUNKÁSSEGÉLY VILÁGKONGRESSZUSÁRA. 1931. SZEPTEMBER 1. 307
HENRI BARBUSSE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1932. MÁJUS 24. 308

AZ EURÓPAI PARASZTBIZOTTSÁG LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1932. JÚNIUS 4. 309
A BUDAPESTI KIRÁLYI FŐÜGYÉSZSÉG VÁDIRATA A „TIÉTEK A FÖLD!" TERJESZTŐI ELLEN. 1932. JÚLIUS 2. 310
HENRI BARBUSSE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1932. AUGUSZTUS 5. 312
ROMAIN ROLLAND LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1932. AUGUSZTUS 26. 313
MEGHÍVÓ AZ IMPERIALISTA HÁBORÚ ELLENI HARC VILÁGBIZOTTSÁGA NEMZETKÖZI IRODÁJÁNAK ÉRTEKEZLETÉRE. 1932. NOVEMBER 29. 315
ROMAIN ROLLAND LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1933. MÁRCIUS 27. 316
A SPANYOL POLGÁRHÁBORÚBAN HARCOLT MAGYAR ÖNKÉNTESEK LEVELEI KÁROLYI MIHÁLYHOZ ÉS FELESÉGÉHEZ. 1939 ÁPRILIS–1939 JÚLIUS 317
HATVANY LAJOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1941. 320
A SZÖVETSÉGES KORMÁNYOK HIVATALOSAN ELISMERTÉK KÁROLYI MIHÁLY FÜGGETLENSÉGI MOZGALMÁT. 1941. OKTÓBER 19. 322
AZ „ÚJ DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG" MŰKÖDÉSI SZABÁLYZATA. 1942. MÁRCIUS 28. 328
JÁSZI OSZKÁR LEVELE VÁMBÉRY RUSZTEMHEZ. 1942. ÁPRILIS 30. 330
DÁNIEL ARNOLD LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1942. JÚNIUS 24. 332
AZ „ÚJ DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG" MOZGALOM KÖRLEVELE. 1942. AUGUSZTUS 2. 334
„ÚJ DEMOKRATIKUS MAGYARORSZÁG" MOZGALOM KŐNYOMATOS TÁJÉKOZTATÓJA. 1944. JANUÁR 10. 337
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS PROGRAMJA. 1944. ÁPRILIS 23. 340
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS VÁLASZA A HORTHYSTA SAJTÓ RÁGALMAIRA. 1944 MÁJUS 344
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS HATÁROZATA. 1944 JÚNIUS .. 346
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜZENETEI A MAGYAR NÉPHEZ. BBC-ADÁSOK. 1944 JÚLIUS–OKTÓBER – 1944. JÚLIUS. – 1944. JÚLIUS 26. – 1944. AUGUSZTUS 27. – 1944. SZEPTEMBER 5. – 1944. SZEPTEMBER–1944. OKTÓBER 350
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVE. 1944. SZEPTEMBER 1. 358
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜLÉSÉNEK JEGYZŐKÖNYVE. 1944. SZEPTEMBER 12. 360
HAJDÚ GYULA LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1944. DECEMBER 18. 362

VÁMBÉRY RUSZTEM LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. JANUÁR 28. 365
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS LEVELE AZ IDEIGLENES MAGYAR NEMZETGYŰLÉS ELNÖKSÉGÉHEZ. 1945. FEBRUÁR 9. 368
AZ ANGLIAI MAGYAR TANÁCS ÜZENETE A VÖRÖS HADSEREGNEK. 1945. FEBRUÁR 16. 370
BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. FEBRUÁR 17. 371
MURÁNYI KOVÁCS ENDRE LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. JÚNIUS 7. 373
A BUDAPESTI NEMZETI BIZOTTSÁG ÜDVÖZLETE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. JÚNIUS 15. 375
BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. JÚLIUS 17. 376
BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. JÚLIUS 26. 378
BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. AUGUSZTUS 2. 381
GARBAI SÁNDOR LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. AUGUSZTUS 8. 383
BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. SZEPTEMBER 4. 385
BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. SZEPTEMBER 13. 388
BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. OKTÓBER 7. 392
BÖLÖNI GYÖRGY LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. NOVEMBER 23. 394
BUDAPESTI TÁVIRAT KÁROLYI MIHÁLYNAK LONDONBA. 1945. DECEMBER 397
BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. DECEMBER 4. 398
BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. DECEMBER 12. 405
A NEMZETGYŰLÉS ELNÖKÉNEK LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. DECEMBER 27. 408
RÁKOSI MÁTYÁS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1945. DECEMBER 28. 409
SZAKASITS ÁRPÁD LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1946. JANUÁR 2. 411
BÖHM VILMOS LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1946. JANUÁR 30 412
RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS: HÓDOLAT KÁROLYI MIHÁLYNAK 416

EUGEN PRÁGER LEVELE KÁROLYI MIMÁLYHOZ. 1946. FEBRUÁR 10. 420
KÁROLYI MIHÁLY ÉRDEMEINEK TÖRVÉNYBE IKTATÁSA. 1946. FEBRUÁR 14. 423
II. TÖRVÉNYCIKK KÁROLYI MIHÁLY ÉRDEMEINEK TÖRVÉNYBEIKTATÁSÁRÓL. 1946. FEBRUÁR 437
A NEMZETGYŰLÉS ELNÖKÉNEK LEVELE KÁROLYI MIHÁLYHOZ. 1946. MÁRCIUS 29. 439
KÁROLYI MIHÁLY ÜNNEPÉLYES FOGADÁSA A NEMZETGYŰLÉSEN. 1946 MÁJUS 440
ILLÉS BÉLA: TALÁLKOZÁSOK KÁROLYI MIHÁLLYAL 449
SIK ENDRE: EMLÉKEZÉS KÁROLYI MIHÁLYRA 454
KÁLLAI GYULA: BESZÉD KÁROLYI MIHÁLY TEMETÉSÉN. 1962. MÁRCIUS 18. 459
JEGYZETEK 465
NÉVLEXIKON 534
IDŐRENDI TÁBLÁZAT 635
IDEGEN SZAVAK MAGYARÁZATA 652

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója. Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója. Felelős szerkesztő: Kiss Gyorgyne. Műszaki vezető: Kálmán Emil. Műszaki szerkesztő: Kende Frigyes. Kotésterv Rudás Klára munkája. Megjelent 5 000 példányban 42'5 (A/5) ív + 4 oldal mellékletterjedelemben.

63/30949 Franklin nyomda Bp. VIII, Szentkirályi utca 28.